

Tel. 1088

SRI SUKA
BHASHYAM.
SA VYAKHYA

1892
BANGALORE

ప్రీతి.

ప్రీతి తారామార్గానవం.

శ్రీమదతిపతిత నిఖిల పురుష శేషమీదోపమపీ మాలిన్య
వేదవేదాన కృతాననిరస్తర విచిస్తనకరతలామలక
కృతపరావరతత్వ యథాత్మ్య శ్రీమద్వాసనపరా
శర శుకశౌనకాది పరమ సాత్వికమహాషణజైక
సముపాసిత నిఖిలజగదేకకారణపరబ్రహ్మభిధాన
పురుషోత్తమ శ్రీమన్నారాయణ పరత్వవ్యవస్థాపకమ్
శ్రీమత్పరమహంసేత్యాది-
శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య నిరచితమ్

శ్రీ శంక భాష్యమ్.

Tel. 1088

శ్రీమత్ప్రీతితనవ్యాసశుకాదినిబంధనానుసంధాన
సస్తుష్టాస్తానికరణానామ్,
అర్థజనసాత్కృతన్యాయాజిత సర్వ దృవిణానామ్
తుముకూర్డప్తి క్షుభిరాతాల్లాకు ప్రభుపరతా
ముపాగతానాం,

సి. వేజు-టాచలాఖ్యానాం ద్రవ్యసహాయేన
తచేకాశ్రయేణ- బెంగళూరు తులసివనవాసినా
తూపుల్. వేజు-టాచార్యేణ
యథా మాతృకం యథా మతి పరిష్కృత్య
బెజ్జళూరు వాగ్దేవరీముద్రాక్షరశాలాయామ్,
బెజ్జళూరు బుకు-డిపోముద్రాక్షరశాలాయాంచ
ముద్రితం సద్విజయలేతరామ్.
౧౯౯౨ బెజ్జళూరు.

(All Rights Reserved.)

రాజస్తేతావదన్యాః పురాణానసతాంగణే ।
 యావన్నర్యశ్యతేసాత్కృచ్చిమద్భాగవతంపరమ్ ॥
 సంసేవ్యావిబుధైరనంతమహితా స్వగాఢపవగాఢస్పదా
 స్వచ్ఛస్వాదునదావిశుద్ధసుభగా దివ్యాభవోన్మూలిసే॥
 ఆకల్పంత్రిపథాతిగాఢకమహః భాష్యాఘోషమందాశినీ
 మందానామపిమాద్యశాంబిజయతే సర్వార్థసంసిద్ధయే ॥

శ్లో || శుకభాష్యమిదంచిరాయజీయాద్వికసద్వారిజసా
రసారభాగ్యమ్ | ప్రకటంవిషయత్వమేతియస్మిన్ సకలంభా
గవతీయమేవపద్యమ్ || ౧ || విదితమిదంకిలనిఖితైర్యదిహగజా
రణ్యసంజ్ఞకంక్షేత్రమ్ | సదభినవబాలకృష్ణానందస్వామిప్ర
సాధితంజయతి || ౨ || జాతుసమాశ్రితరత్నాకౌతుకవివశీకృ
తాస్తరాత్మానః | సపదిశిరాప్రాస్తమమీస్వపదరజోభిఃప్ర
సాధయామానుః || ౩ || అద్ధాభాగవతశ్రీసీద్ధాస్తప్తాపకన్ద్వి
దంభావ్యమ్ | నిధాన్యనైజపీలేబద్ధాదరణైస్తదాదిసంగ్రా
హ్యమ్ || ౪ || భద్రామిమాంకృతింత్యంముద్రాపయవెఙ్క-
టాచలార్యేతి | తదాగ్రసూర్వపత్రప్రద్రావణతస్తథాచిక్రీ
మన్రయమ్ || ౫ || గురుణాయతనేనతామృషణీన్ సరణాల
ఙ్కృతదివ్యదేశలీనమ్ | కరుణానిధి వేంకటాచలార్యో ధర
ణావత్రసమానయత్తదేతత్ || ౬ || రతిమాతసుతేహరాస
రాణామతిమాత్రంశుకవాక్సుధామయత్వాత్ | ఇతిసద్భిర
వశ్యకాంక్షాణీయాకృతిరేమాకిలతేనముద్రితాసీత్ || ౭ || ❀❀

శ్రీ శ్రీ కృష్ణానందస్వామిగళగీముఖ్యం.

ఇల్లిశ్రీమతద ముహుర్ధం.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య వర్యపద
వాక్యప్రమాణసారావార పారిణయమనియమో
నః ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార భావన ధారణ
సేవాధ్యక్షాంగ యోగగానుష్ఠాననిష్ఠ గరిష్ఠ త
ప శ్చక్రవర్త్యనాద్యవిఙ్కిన్న గురు పరంపరా
ప్రాప్త పద్ధతిన స్థాపనాచార్య నేకల నిగమూ

ಗಮ ಸಾರಹೃದಯ ವೈದಿಕನಾಗಪ್ರವರ್ತಕ ನಿಖಿಲ
ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿಂಹಾಸನನಾಥೀ
ಶ್ವರ ಸರಸ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಾದಿ ಶಾಖಾಧಾರಿ ವಿದ್ವಾನ್
ಗರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನನಾಥೀಶ್ವರ ತುಂಗಭದ್ರಾ
ತೀರವಾಸ ಋಷ್ಯಶೃಂಗಾಶ್ರಮ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಶ್ರೀಮುಳ
ವಾಯಿ ಸಿಂಹಾಸನನಾಥೀಶ್ವರ ಕಾವೇರೀತೀರವಾಸ ಗ
ಜಾರಣ್ಯ ಹೇತ್ರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯ
ರಾಧಿತ ಸ್ವಸ್ತಿ ನಮಸ್ತೋಪ ನಿವತ್ಸಂಸ್ಕರಯಮಾನ
ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮ
ತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀಮೊದಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ
ಪೂಜಕ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪಾದ ಚರಣಾರಾಧಕ ಶ್ರೀನೃಸಿ
ಹ್ಮೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಪದ್ಮಪದಾಚಾರ್ಯ ಸತ್ವಮ್ಯನುಮ
ತ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತ ವಿಷ್ಣು ಸತ್ವಮಿ ಚರಣಾರವಿಂದ
ಮಧುಕರಾಯನಾಣ ಹೀರಸತ್ವಮಿ ಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾ
ಧಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸತ್ವಮಿ ಪರಂಪರಾಗತ ಶ್ರೀಮ
ದಭಿನವ ಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸತ್ವಮಿ ಸಾಂಕರಕಮಲ
ಸಂಜಾತಶ್ರೀಮದಭಿನವಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದಸತ್ವಮಿಃ.

ಅಸ್ತದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಮೊಡ್ಡ ಶೀರ್ಷದ ಅಮಲ್
ದಾರು ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೆಂಕಟಾಚಲೈನವರ ವಿಷ
ಯೆತ್ತಿ ಸಂಧ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲವಿರಚಿತನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂ
ರ್ವಕ ವೇದೋಕ್ತಾ ಶಿಷ್ಯಮುಲ್ಲಸಂತ್ವಶಿತರಾಂ || ಶ್ರೀಮದ್ಗೋ
ಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಪಾದಪಂಕಜಪೂಜಾವಿಷಯಿಣೀ ಭಕ್ತಿ ರಸಪದಿಕಶ್ರೀ
ಯೋ ಭಿಷ್ಣುಧ್ವಯಕಾರಣಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನ ಮೇತತ್. ಸಾಂಪ್ರ
ತಮು-ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ
ಶ್ರೀಕಾವೇರೀ ತೀರವರ್ತಿ ಗಜಾರಣ್ಯ ಹೇತ್ರ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿ
ಯಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಮಠದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ

ದ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಮ
 ಚ್ಚುಕಾ ಚಾರ್ಯರವರಾಗಿಯು ವುಪಾಸ್ಯವೇವರು ಶ್ರೀಕುಕಾಚಾರ್ಯ
 ರವರಿಂದ ಆರಾಧಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂರ್ತಿ ಯವರಾ
 ಗಿಯು ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಂಥ ಸರ್ದವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತ
 ವಾದಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವೂ ಇರೀತ್ಯಾ ಇರುತ್ತಾಬಂದಿರುವುದು ಸ
 ರ್ದಜನ ವಿದಿತವಾಗಿಯೇ ಇಥೆಯಷ್ಟೆ. ಈಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನು
 ಗುಣವಾಗಿ ಇತರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿರುವಂತೆ ಈ ಅನಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ
 ಕ್ಕು ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಇರಬೇ ಹೋಗಿಲ್ಲಾ ಆದರು ಈ
 ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರ್ದಗುರು ಪರಂಪರಾಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ದದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದ
 ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಪುನಃವೇಶಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸಂಚಾ
 ರಹೋಗಿದ್ದವೇಳ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವುಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗ
 ಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವುಸೂತ್ರಗಳು ಚೋರಬಾಧೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತ
 ವಾಯಿತೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿರುತ್ತೇನೆ. ಆಗಲೆ ಈಭಾಷ್ಯಗ್ರಂ
 ಥವುತಿರೋಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ತದಾರಭ್ಯ
 ಭಾಷ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದ ಬರೀ ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾ
 ತ್ರವೇಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಅಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ
 ತೋರಿಬಂದಿರುತ್ತೆ. ನಾನು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾರಭ್ಯ ಶಿಫಿ
 ಲವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
 ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಇರುತ್ತೆಂಬವಿಷಯ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾ
 ಬಂದೆನು| ಜೊಡ್ಡಶೀರ್ಷಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಚಾರಬಂದಾ
 ಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಚರಣಶೀಲರಾದ ಅನುವಿದಾ
 ರು ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಯುತರಾದ ವೇಂಕಟಾ ಚಲೈಯನವರಾದ
 ನೀನು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಹೇ
 ಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿದ್ದದ್ದು ನಮಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ
 ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯಿತು| ಯಿದರವಿಷಯ ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿಈ

ಗ್ರಂಥರ್ಥವೆಂಬ ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಂಬ್ರ ಪರ್ವೀ ತೀರ ತೇತಿರುಪತಿ ಜ್ಞೇತೃದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನು ವರ್ತಿಗಳಾದ ಭಬ್ಬನುಹನೀಯ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊರತದ್ದಾಗಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರದಿಂದ ವಿಖಿತವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾಶನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನಂತೂ ಅದನ್ನು ತೆನಗು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರಸಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿರುವದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿದರು. ನಾವುಯಿದರ ಅರ್ಥವಿಚಾರವುಮಾಡಿನೋಡಿದೆವು. ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧಿ ಕರಣಗಳಿಗೆ ನರ್ದವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತವಾಕ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಯಿದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವುಸುವದಾದಿಗಳನ್ನೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯತ್ವೇನಪರಿಗ್ರಹಿಸಿಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿಕಾಣಬರುವ ಸಂಶಯಾದಿಗಳನ್ನೆ ಪರಿಹರಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆಂತ ಹೊಸದಾಗಿಯೂ ಭಾಗವತ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯವಾದಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯ ಮುಖ್ಯವಾಕ್ಯ ವೇವರಾಗಿಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನು ಗುಣವಾದ ಅನಾದಿಭಾಷ್ಯವೆ ಯಿದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಈ ಮೂಲಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಇದರಪ್ರತಿಯನ್ನು ಮುದ್ರಾಂಕನ ಮುಖನಸದ್ಭಕ್ತಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣವೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಂಜುಕಾ ಜಾರ್ಯರವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂದು ಮ||ಅಮಲಿದಾರ್ಪ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯಯ್ಯನವರಾದ ನಿಮಗೆ ಶ್ರೀಮುಖ ಮುಖೇನಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಯಿರ್ಲೆವೆ.

ಶ್ಲೋ||ಜಗದ್ವಂದ್ಯಪದವ್ಯಂದ್ವಂದ್ವಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾ ಮನಸಿಗೌರವಂ|

ವಿಹಿತಾತೇತ್ರೀಯೈರ್ಭೂಯಾತ್ಸದಾನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಏತಿಸ||

ಖರನಂವತ್ಪರದ ಮಾರ್ಗಶಿರಃಗುರುವಾರದಲ್ಲಾ.

ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಮೋಹರಿಧೆ-

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣಯೋಗದಾಗಿ ಜಾಳಬಂದುಅಕ್ಷರದ
ಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನೃಪಮಿಗಳ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವಿಧೆ.

శ్రీధానమః.

శ్రీమద్భక్తభాష్యోదాహృత శ్రీమద్భాగవతాంశం

సూక్తాధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య వివరణమ్.

—:—:—

పుటమ్	ప్రథమాధ్యాయప్రథమపాదే	స్థం-	అ-	శ్లో
౧	యస్మైష్ట్యదమసుప్రవిష్ట ఋషిణౌ	౧౦	౮౭	౫౧
౨	నామరూపక్రియాధత్తైసకమాన్	౨	౧౦	౩౬
౩	సవీవప్రథమంచేవః	౧	౩	౬
౪	అవతారాహ్యసంఖ్యేయాహరేః	౧	౩	౬౬
౫	సుహృదస్సర్వదేహినామ్	౩	౨౫	౨౧
౬	తపతేసాధవస్సాధిన్	౩	౨౫	౨౪
౭	జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణమ్	౧౦	౭౦	౪౦
౮	యస్త్వస్విధానామసతామ్	౩	౬౭	౩౧
౯	సుదుశ్చరామిమాంసున్యేయోగచర్యామ్	౧౧	౨౯	౧
౧౦	ప్రాచ్యశశ్చుద్ధనీకాక్షయజ్ఞన్తో	౧	౧	౨
౧౧	హస్తతేవణకాయీమ్యామి	౧	౧	౮
౧౨	అయంహిసర్వకల్పాశాంసధీవీనో	౧	౧	౧౯
౧౩	భక్త్యాహుతేకయాగ్రాహ్యః	౧	౧౪	౨౧
౧౪	సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చత్యజ్ఞా	౬	౪	౨౫
౧౫	పరమమజ్గళపరమకల్పాన	౬	౯	౩౨
౧౬	సత్యంశౌచందయాత్మైస్తిః	౧	౧౬	౨౭
౧౭	ఏతేచాన్యేచబహువీయస్మిన్	౧	౧	౩౦
౧౮	నారాయణస్త్వంసహిసర్వదేహినామ్	౧౦	౧౪	౧౪
౧౯	పరమమజ్గళాయతనగుణగణకథనోసి	౫	౩	౧౧
౨౦	తదేవసత్యంతమహైవమజ్గళమ్	౧౨	౧౨	౫౦
౨౧	తదేవశోకాణ్ణవశోషణమ్	౧	౧	౫౧
౨౨	సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్తమమ్	౧౧	౨౫	౨౯

౧౧	భగవాన్ బ్రహ్మకారేన్నివృత్తిరస్వీత్య	౨	౩	౩౪
,,	భవభయమపహర్తుంజ్ఞానవిజ్ఞానసారం	౧౧	౨౯	౪౯
౧౨	ద్వితీయంప్రాప్యసుపూర్వ్యత్	,,	౧౭	౨౧
,,	నైతథలామోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
౧౩	నిగమకల్పతరోగశితంఘటం	౧	౧	౩
,,	తస్మాదేకేనమనసాభగవాన్	౧	౨	౧౫
,,	జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,,	బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతి	౧	౨	౧౨
౧౪	అథతత్త్వాసి తాపాంగి	౧౦	౫౫	౩౦
,,	కోన్వయంనరవైడూర్యః	,,	,,	౩౧
,,	మమవాప్యస్మజ్జోనషోఽ	,,	,,	౩౨
,,	కథంవాసేనసంప్రాప్తం	,,	,,	౩౩
,,	సవీరవాభవేదేవః	,,	,,	౩౪
,,	ఏవంమీమాంసమానాయాం	,,	,,	౩౫
౧౫	భక్తిఃపరేశానుభవోవిరక్తిః	౧౧	౨	౪౨
౧౬	యేనచేతయతేపిత్వం	౮	౧	౯
౨౦	యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం	౩	౨౬	౧౧
౨౧	సవీరభూయోనిజవీర్యహోదితాం	౧	౧౦	౨౨
,,	యదాహ్యహంకారఉపాధిరాత్మనః	౧౨	౪	౩౩
,,	బుద్ధీంద్రియాథర్కరూపేణ	౧౨	౪	౨౩
,,	ప్రాణేంద్రియమనోధర్మాన్	౪	౨౯	౨౫
౨౨	దుఃఖోష్వేకతరేణాపి	౪	,,	౩౨
,,	యథాహిపురుషోభారం	౪	,,	౩౩
,,	జనస్యకృష్ణాద్విముఖస్య	౩	౫	౩
౨౩	చరన్తిహ్యవసాకామం	౬	౧౫	౧౫
౨౪	సత్సజ్జలబ్ధయాభక్త్యా	౧౧	౧౧	౨౪

౧౪	తత్సోపాయసహస్రారం	౭	౭	౩౧
,,	శ్రవణంక్షేత్రంసంవిష్టం	౭	౫	౨౩
,,	ఇతిపుంసార్పిణావిష్ణో	౭	౫	౨౪
,,	సుపతావేతానదృశానఖాయా	౧౧	౧౧	౬
౧౫	యోసోమ్యేక్షకఆదిమధ్య	౧౦	౮౭	౫
,,	వేదాబ్రహ్మత్వవిషయా	౧౧	౨౧	౩౬
,,	ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౧౬	ఏవంకమేవిశుధ్యా	౫	౭	౭
,,	యదత్రక్రియతేకమే	౧	౫	౩౫
౧౭	శ్రేయస్సునింభక్తిమదస్యతేవిభా	౧౦	౧౪	౪
౧౮	తథాపరేచాత్మగమాధి	౩	౫	౪౬
,,	పానేనతేజవకథాసుధాయాః	౩	౫	౪౫
౩౦	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౩౧	సర్వవేదాంతసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
,,	శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమలం	,,	,,	౧౭
,,	ఇదంభాగవతాపూర్వం	,,	,,	౧౦
,,	శూద్రుఃత్తమతామియాత్	౪	౨౩	౩౨
,,	శూద్రశ్శుద్ధేతపాతకాత్	౧౨	౧౨	౬౫
౩౩	హిత్యాస్వనిహ్యోపైలాడీ	౯	౨౨	౨౨
౩౪	శ్రీశూద్రద్విజబంధూనాం	౧	౪	౨౫
,,	సంసారిణాంకరుణయాహ	౧	౨	౩
,,	వైతశ్శలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
౩౫	ఇతిభారతమాఖ్యానం	౧	౪	౨౬
,,	జన్మాద్యప్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	సర్వవేదాంతసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౩౬	వైతశ్శలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯

౩౯	జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,,	తతత్త్వవిద్యామామభావకభావాదారభ్య	౫	౧	౬
,,	కామారతచరేత్పాక్షో	౭	౬	౬
,,	రహశాగణైతత్త్వసాసయాతి	౫	౧౨	౧౨
౪౦	ఏవంలాకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
,,	హింసంధ్రవ్యమయంకామ్యం	౭	౧౫	౪౮
,,	ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యమ్	,,	,,	౪౯
,,	తైవర్హసీమావయవైః	౩	౨౫	౩౬
,,	తవపరియేచరన్తి	౧౦	౮౭	౨౮
౪౧	తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,,	పశ్యేమయిబ్రహ్మణి	౧	౫	౨౭
,,	యేనవిష్టావితంబ్రహ్మ	౬	౨	,,
౪౨	భక్తిపరేశానుభవో	౧౧	౨	౪౨
౪౩	జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
౪౪	త్వదనుపథంకులాయ	౧౦	౮౭	౨౩
౪౭	జీవస్యతత్వ	౧	౨	౧౧
౪౮	జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	ఆత్మానితోవ్యయశ్శుద్ధః	౭	౭	౧౯
,,	ఏతైద్వాదశభిః	౭	౭	౨౦
,,	సత్యంశాచందయాత్మాన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,,	ఏతేచాన్యేచబహవో	౧	౧౬	౩౦
౫౧	తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,,	ఇదంభగవతాపూర్వం	౧౨	౧౩	౧౦
,,	సర్వాగమామ్నయమహాణవాయ	౮	౩	౧౫
౫౨	వేదాబ్రహ్మత్వవిషయాః	౧౧	౬౦	౩౬
౫౩	జన్మాద్యస్యయతో	౧	౧	౧

౫౪ అభిజ్ఞస్వరాట్	౧	౧	౧
" యోఽవ్యక్తజీవేశ్వరః	౧౦	౮౭	౫౧
౫౫ ధామ్నస్వేనసదానిరస్తకఃపాకం	౧	౧	౧
" యన్యాయయాగహనయా	౪	౭	౩౦
" భేజిరేమునయోథాగే	౧	౨	౨౬
౫౬ ముముక్షువోఘోరరూపాన్	౧	౨	౨౭
" ఇమంలోకంతథైవామం	౩	౨౫	౩౯
" విసృజ్యసర్వాసన్యాంశ్చ	౩	"	౪౦
" యేదారాగారపుత్రాప్రాన్	౯	౪	౬౮
౫౭ నకశ్చిన్తత్పరంలోకే	౧౦	౭౨	౧౧
" మాంప్రపన్నోజనఃకశ్చిత్	౧౦	౫౧	౪౩
" శృణ్వతాంస్వకథాంకృష్ణః	౧	౨	౧౮
" స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్య	౧౧	౫	౪౨
౫౮ శృవణంకీర్తనం విష్ణోః	౭	౫	౨౩
" శృణ్వన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీష్టం	౧	౮	౩౭
౫౯ పురుషవిభోన్వయోత్ర	౧౦	౮౭	౧౮
౬౦ తస్యాపిభగవానేషః	౯	౧౦	౨
౬౫ ఆత్మనశ్చపరస్యాపి	౩	౨౯	౨౭
౬౭ సువణంఘమానువాకేన	౧౧	౨౭	౨౯
౭౦ జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్పనః	౧౧	౧౪	౪౫
౭౧ హృదాశీష్ణాచశిఖయా	"	౨౭	౨౦
౭౨ పాదేమసర్వభూతాని	౨	౬	౧౯
౭౩ పౌరుషేణాపిసూక్తేన	౧౧	౨౭	౨౯
౭౪ సూర్యశ్చస్తంగతస్తదా	౧౦	౮౦	౩౭
౭౫ అనుప్రాణంతియంప్రాణాః	౨	౧౦	౧౬
౭౫ వసుస్తైలోక్యపాలాయ	౪	౨౪	౩౯

—*ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదః*

౭౮ తస్మాత్సర్వాత్సనారాజః	౨	౨	౩౬
౭౯ సత్యంశౌచందయాత్మైః	౧	౧౬	౨౭
,, ఏతేవాన్యేచబహవో	౧	౧౬	౩౦
౮౦ గుణైగుణాణాంసంఘజానః	౧౧	౩	౯
౮౧ కోనురాజన్నిద్రియవాన్	,,	౨	౨
౮౨ తస్మైనమోభగవతే	౨	౫	౧౨
౮౩ అహంభవోదక్షభృగుప్రధానాః	౯	౪	౫౭
౮౪ అవిస్మితంతంపరిపూర్ణకామం	౬	౯	౨౧
౮౫ కేచిత్స్వదేహః స్తహ్మకదయావకాశే	౨	౨	౮
౮౬ అజ్ఞప్తమాత్రమమలం	౧	౧౨	౮
౮౭ వియతక్రవాపదస్య	౧౦	౮౭	౩౦
౮౮ సుపర్ణావేతౌసదృశౌ ౮౮	౧౧	౧౧	౬
,, సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
౮౯ అహంభవాన్నచాన్యస్తత్త్వం ౮౯	౪	౨౮	౬౨
,, యథాపురుషమాత్మానం	౪	౨౮	౬౩
౯౦ సత్త్వంవిహాయమాం	౪	౨౮	౫౫
,, హృంసావహంచత్వంచార్య	౪	౨౮	౫౪
౯౧ యస్యావతారగుణకమన్	౩	౯	౧౫
,, యస్యహవావక్షుతపతన	౫	౨౪	౧౭
,, యన్నామశుతమనుకీర్తయేదకస్తాత్	౫	౨౫	౧౧
,, త్వన్నామకస్యచిత్ *			
,, సజ్జమహాభాగవతఃపరీక్షిత్	౧	౧౮	౧౬
౯౩ జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసం	౩	౪	౧౩
౯౪ ధర్మఃప్రీతి తక్తతవః	౧	౧	౨

౯౩	ఇత్యశేషసమామ్నాయ	౧౦	౮౭	౪౪
౯౩	సర్వవేదాస్తసారంహీ	౧౨	౧౩	౧౫
౯౩	విరుద్ధధర్మణోస్తాతస్థితయోః	౧౧	౧౧	౫
౯౪	హరిహితాసాత్కేద్యగవాన్	౫	౧౮	౧౪
౯౪	జ్యోతిషిసత్వానిదిశోద్యుమాన్	౧౧	౨	౪౧
౯౬	తంయూయంసర్వభూతానామస్తర్యామిణ	౪	౩౧	౨౭
౯౭	దేహానవోత్తామనవో	౬	౪	౨౫
౧౦౦	శ్రోతవ్యాదీనిరాశేస్త	౨	౧	౨
౧౦౦	అస్తబహిశ్చమలమబ్జనేత్రం	౩	౧౪	౫౦
౧౦౧	వదస్తతత్త్వవిదః	౧	౨	౧౨
౧౦౧	సత్సజ్జల్పస్యతేబ్రహ్మ	౫	౧	౩౦
౧౦౧	త్రయాణామేకభావానాం	౪	౭	౫౪
౧౦౧	నతేమయ్యచ్యుతేఽశేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౨	తస్మాత్సర్వాత్తనారాజన్	౨	౨	౩౬
౧౦౨	ఏతావాన్సాంఖ్యయోగాభ్యాం	౨	౧	౬
౧౦౨	కస్తస్యమేధో	౨	౧	౩౨
„	సర్వాత్తనోస్తకరణం	౨	౧	౩౫
„	యద్వైధ్యాయతిలేవయం	౪	౧	౩౦
„	తంత్యావిదామభగవన్	౩	౧౫	౪౭
౧౦౩	అభాస్యచంశసంఘాతా	౪	౧	౩౧
౧౦౩	అహంబ్రహ్మచశర్వశ్చ	౪	౭	౫౦
„	త్రయాణామేకభావానాం	౪	౭	౫౪
౧౦౪	నమద్భ్యగవతానాంచప్రేమాన్	౪	౨౪	౩౦
„	యచ్చప్రయాస్త్రనిమిషామృషభా	౩	౧౫	౨౫
„	నతేమయ్యచ్యుతేఽశేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౫	వాత్సనశ్చపరస్మాపి	౩	౨౯	౨౭

౧౦౫	ఆత్మజాయానుతాదీనాం	౭	౧౫	౬౬
„	అపశ్యతామాత్తతత్త్వం	౨	౧	౨
౧౦౬	పాతాళమేతస్యహిపాదమూలం	౨	౧	౨౬
„	ఉదరముపాసతేయఋషి	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౭	ఏవంకుటుమ్బంబిభ్రాణ	౩	౩౦	౩౦
౧౦౮	పరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయో	౧౦	౮౭	౧౯
„	దిగ్వాతారూప్యచేతోశ్వ	౨	౫	౩౦
౧౧౦	అగ్నిముఖంయస్యతు	౮	౫	౩౫
౧౧౧	ఇంద్రాదయోబాహవ	౨	౧	౨౯

—* ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే*

౧౧౪	పాతాళమేతస్యహి ౧౦౫	౨	౧	౨౬
౧౧౪	యస్యేహావయవైలోకాన్	౨	౫	౩౬
౧౧౫	ఘాట్వపవహనరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
„	వ్యక్తంవిభోహూలమిదంశరీరం ౧౧౬	౭	౩	౩౫
౧౧౬	ఏవంపురాధారణయా	౨	౨	౧
„	త్వమకరణస్వరాట్	౧౦	౮౭	౨౯
౧౧౭	తేనేదమావృతంవిశ్వం	౨	౬	౧౬
„	దేశతఃకాలతోయోసౌ	౩	౭	౫
„	కాలోయంపరమాద్వాదిః	౩	౧౧	౩౮
౧౧౮	దృశ్యస్తేనైవైతగతాశ్చాన్యే ౧౧౯	౩	౧౧	౪౦
„	విష్ణోర్ధామపరంసాక్షాత్	౩	౧౧	౪౧
„	యదస్తరాజ్ఞనిచయా	౧౦	౮౭	౪౨
„	క్షిత్యాదిభిరేషకిలావృతః	౬	౧౬	౩౭
„	క్వాహంతమోమహదహం	౧౦	౧౪	౧౧
౧౨౦	భగవతోగుణమయఏవ	౫	౧౬	౩౩

౧౧) యత్తద్భగవతోనారాయణస్య	౫	౨౬	౩౮
,, ఘోరినిజితమాత్మానం	౫	౨౬	౩౯
౧౨) కేచిత్స్వదేహోస్తహృదయాదకాశే	౨	౨	౮
౧౨౨ ఈక్షేతచిన్తామయమేనమీశ్వరం	౨	౨	౧౨
,, పాగ్నిస్యశోధయేన్మాగ్నం	౩	౨౮	౯
,, మనోయథాస్యాద్విరజం	౩౦	౨౮	౧౦
,, పాణియోమైదఃపేద్దోషాన్	౩	,,	౧౧
౧౨౫ ధియానిగృహ్యమాణోపి	౩	౧౨	౭
౩౩౨ యస్యాద్యతస్మిన్మణవిగ్రహేనామహం	౫	౧౭	౨౩
,, శ్రీమద్భగవతేపహమునికృతే	౧	౧	౮
౧౨౭ యద్యద్ధియతడురుగాయ	౩	౯	౧౧
౧౨౮ అక్లుప్తమాత్రమమలం	౧	౧౨	౮
,, కాలేననష్టాప్రళయే	౧౧	౪౧	౩
,, తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ	,,	,,	౪
,, తేభ్యఃపితృభ్యస్తప్తుత్రాయ	,,	,,	౫
౧౩౨ ఏకస్తపస్వ్యహమథామృసి	౯	౬	౫౨
౧౩౩ యస్యక్రితుడుగీర్వాణైః	౯	౪	౨౬
౧౩౪ వేదేననామరూపాణి	౧౧	౨౧	౬
,, శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ	౬	౧౬	౫౧
౧౪౨ దేవాసురాదయఃక్షత్తః	౩	౧౦	౩౧
,, అస్తహింతేన్ద్రియాథాయ	౨	౯	౩౯
౧౪౬ ధాతాకృతస్థలాహేతిః	౧౨	౧౧	౩౪
౧౪౭ సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూతిం	౯	౨౪	౩౧
౧౫౫ స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధనాం	౧	౪	౨౫
౧౫౭ ఉరుక్రమస్యాంఘ్రి	౮	౨౦	౩౪
౨) శ్రుత్యంసమీక్ష్యైబ్జభవో	౮	౨౧	౧

౧౫౭	విష్ణుర్నూనీర్యగణనాంకతమో	౨	౭	౪౦
,,	తత్సభగవతస్సాత్తాద్యజ్ఞలిక్ష్మస్య	౫	౧౭	౧
౧౫౮	ద్వా రేణచక్రానుపధేనత త్తమః	౧౦	౮౯	౫౨
౧౫౯	పరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయో	,,	౮౭	౧౯
౧౬౦	వస్తునోయద్యనానాత్వే	౧౧	౧౩	౨౨
౧౬౧	గుణేష్వావిశ తేచేతో	,,	,,	౧౭
,,	దృష్టాప్యమాంతఉపవృజ్య	,,	,,	౨౦
,,	జానీతమాగతంయజ్ఞం	,,	,,	౩౮
౧౬౨	పంచాత్మకేషుధూతేషు	,,	,,	౨౩
,,	మనసావచసాదృష్ట్యా	,,	,,	౨౪
౧౬౩	గుణేష్వావిశ తేచేతో	,,	,,	౨౫
,,	ఏవంభవాఽబుద్ధ్యనుమేయ	౧౦	౩	౧౭
,,	వైతన్మనోవిశతి	౧౧	,,	౪౦
,,	అత్రమాంపుగయన్త్యధౌ	,,	౭	౨౩
,,	గుణేష్వావిశ తేచేతో	,,	౧౩	౨౫
౧౬౪	గుణేషుచావిశ్చిత్తం	,,	,,	౨౬
,,	జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిశ్చ	,,	,,	౨౭
,,	యహింసంసృతిబన్ధోయం	,,	,,	౨౮
,,	అహజ్ఞానరక్తపంబధమ్	౧౧	౧౩	౨౯
,,	యావన్నానాథక్షణః	౧౧	౧౩	౩౦
౧౬౫	అసత్వాదాత్మనోన్యేషామ్	౧౧	౧౩	౩౧
,,	ఏవంలోకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
౧౬౬	మయితుర్యేష్ఠితోజహ్యత్	౧౧	౧౩	౨౮
,,	యోజాగరేబహిరనుక్షణ	,,	,,	౩౨
,,	ఏవవిమృశ్యగుణతోమనసస్త్రివస్థామ్	,,	,,	౩౩
౧౬౭	జానీతమాగతంయజ్ఞమ్	,,	,,	౩౪

౧౬౭	ఈశ్వరవిభ్రమమిదమ్	౧౧	౧౩	౩౪
,,	క్రీడాభాండంవిశ్వమిదం	౪	౭	౪౩
౧౬౮	అహంభవోయజ్ఞభిషే	౨	౬	,,
,,	మాయామయేవాసనయాశయానః	౨	౨	౨
,,	హేతుజ్ఞేవోస్యసర్గాదావవిద్యా	౧౨	౭	౧౮
౧౬౯	శ్రియఃపతిర్వజ్ఞపతిః	౨	౪	౨౦

—*ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థః పాదః*

౧౭౧	ఆత్మానందేష్విజానీయాత్	౭	౧౫	౪౦
,,	ఆహుశ్చరీరంరథమిద్విగ్రయాణి	,,	,,	౪౧
,,	అక్షందశపాణి	,,	,,	౪౨
౧౭౩	యావన్నృకాయరథమాత్మవశో	,,	,,	౪౫
,,	సూక్ష్మైశామస్యహంజీవః ౧౭౪	౧౧	౧౬	౧౧
,,	త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమ ౧౭౪	,,	౧౧	౨౭
౧౭౪	గన్ధమాత్రమహంభువః	,,	౧౬	౩౩
౧౭౫	యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతే!	౧౨	౪	౩౧
,,	బుద్ధీంద్రియాథరూపేణ ౧౭౬	,,	,,	౨౩
,,	ఏవంవచోభిభౌగవానధోక్షజో	,,	,,	౩౧
,,	ఆత్మానందంతయేదేకమభేదేన			
౧౭౬	హ్యఖ్యాయతేవైదిక	౧౨	౪	౩౧
,,	ఘనోయథారూప్యభవోరూదర్శివో	,,	,,	౩౨
౧౭౭	సర్వేమశశ్వత్త్రసుభృత్సప్తవస్థితం	౧౧	౫	౧౦
౧౭౮	భూలోకగకత్పితఃపద్భ్యాం ౧౭౯	౨	౫	౪౨
,,	ఇతివాలోకకల్పనా ౧౭౯	,,	,,	,,
౧౮౦	పచ్చభిగపచ్చభిర్భూతః	౩	౬	౧౨
,,	యగికాలిఃపంచవింశతః	,,	,,	౧౬
,,	భూతైర్బ్రహ్మపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩౭

౧౮౦	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యే	౧౧	౨౨	౯
,,	కేచిక్షడ్వింశతింప్రాహుః	,,	,,	౨
౧౮౧	కేచిత్సప్తదశప్రాహుః	,,	,,	౩
,,	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	,,	,,	౧౧
౧౮౨	నవైకాదశపంచత్ర్యణ్మాతృత్వ	,,	,,	౨
,,	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసః	౨	౫	౩౧
,,	పంచభిఃపంచభిరమాతః	౩	౨౬	౧౨
,,	మనోబుద్ధిరహజ్జగరః	౩	౨౬	౧౫
,,	విరాట్ప్రాణోదశవిధః	౩	౬	౯
౧౮౩	కతితత్త్వానివిశ్వేష	౧౧	౨౨	౧
,,	కేచిక్షడ్వింశతింప్రాహుః	,,	,,	౨
,,	కేచిత్సప్తదశప్రాహుః	,,	,,	౩
,,	సర్వంన్యాయంయుక్తిమత్త్వాత్ ౧౮౪	,,	,,	౨౬
౧౮౪	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యే	,,	,,	౯
,,	వాఙ్మనోగోచరంసత్యం ౧౮౬	,,	,,	౩
౧౮౫	అథలేసంప్రవక్ష్యామి	,,	౨౪	౧
,,	ఆసీద్వానమతోఅథః	,,	,,	౨
,,	తన్నాయాఘలరూపేణ	,,	,,	౩
,,	తమోరజస్సత్యమితి	,,	,,	౫
,,	దైవాత్మభిరథమిన్ద్ర్యాం	౩	౨౬	౨౦
,,	తతోఽభవన్మహాత్తత్వం	౩	౫	౨౭
౧౮౬	స్థిరచరజాతయస్సృణిః	౧౦	౮౭	౩౦
,,	పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్త్వానాం	౧౧	౨౨	౮
,,	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంలే	,,	,,	౯
౧౮౭	తత్ప్రాదిదైత్యంగదయాపతంతం	౩	౧౩	౩౩
,,	కరేణకణ్డమూలే	౩	౧౯	౨౫

౧౮౮	పాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
౧౮౯	ఏకోనారాయణోదేవః	౧౧	౯	౧౬
,,	ఏకఏవాద్విత్తియోభూత్	,,	,,	౧౭
,,	సత్వాదిష్వాదిపురుషః	,,	,,	,,
,,	కేవలానుభవానన్ద	,,	,,	౧౮
,,	ఆత్మైవతపిదంవిశ్వం	,,	౨౦	౬
౧౮౯	సఏవజీవోవివరప్రసూతిః ౧౯౦	,,	౧౨	౧౭
౧౯౦	అయంహిజీవప్రివృత్	,,	,,	౨౦
౧౯౧	విశ్లిష్టశక్తిబహుధేవభౌతి	,,	,,	౨౦
౧౯౨	పురుషావయవైహోకాః	౨	౮	౧౧
,,	ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలంతే	౨	౧౦	౩౩
౧౯౩	ధూద్విపవషణసరిదన్త్రీ	౫	౨౬	౪౦
,,	దదశకవిశ్వంత్రగుణం	౮	౨౦	౨౨
౧౯౪	త్వయ్యగ్రీతసీత్త్వయిమధ్యతసీత్	౮	౬	౧౦
,,	యోస్యోత్ప్రేక్షకఆది	౧౦	౮౭	౫౧
౧౯౭	ప్రకృతిహ్యసోకపాదానం	౧౧	౨౪	౧౮
,,	సఏవస్వప్రకృత్యేదం	,,	౩	౧౪
౧౯౮	కేవలాత్మానుభావేన	౧౧	౯	౧౯
,,	యథోణాభిహృదయాత్	,,	,,	౨౧
,,	కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం	౩	౫	౨౬
౧౯౯	జానేత్వామస్యవిశ్వస్య	౪	౬	౪౨
,,	త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివ	౪	౬	౪౩
౨౦౦	యస్మిన్యదాపుషురనాభ	౪	౬	౪౮
,,	భవాంస్తుపుంసః	౪	౬	౪౯
,,	తవవరదవరాంఘ్ర	౪	౭	౨౯
౨౦౧	నారాయణపరావేదాః	౨	౫	౧౫

—*ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదః*

౧౦౫ భగవత్శ్రోతుమిచ్ఛామః ౨౦౬.	౭	౧౧	౨
౧౦౬ నత్వాభగవతేఽజాయ	౭	౧౧	౫
,, శమోదమస్తపశ్శాచం	౭	౧౧	౨౧
,, శార్వంవీర్యంభృతిస్తేజః	౭	౧౧	౨౨
౧౦౭ దేవగుర్వర్యగోభక్షిః	౭	౧౧	౨౩
,, శూద్రస్యసన్నతిశ్శాచం.	౭	,,	౨౪
,, స్త్రీదాంతపతిదేవానాం	౭	,,	౨౫
౧౦౮ బ్రహ్మచారీగురుకులే	౭	౧౨	౧
,, సాధుపృష్టంమహారాజ	౭	౧౪	౨
,, గృహేష్వవస్థితోరాజః	౭	,,	౩
,, శృణ్వే భగవతోఽభీష్టం	౭	,,	౪
,, సత్సంగాచ్చనక్షైః	౭	,,	౫
,, త్రివక్తానాతికృచ్ఛ్యేణ	౭	,,	౧౧
,, వనస్థస్యతువక్ష్యామి	౭	౧౨	౧౭
,, కల్యస్తేవంపరిత్యజ్య	౭	౧౩	౧
,, విభృయాద్యద్యసావాసః	౭	,,	౨
,, ఏకఏవచరేద్భిక్షుః	౭	,,	౩
౧౦౯ భగవత్శ్రోతుమిచ్ఛామి	౭	౧౧	౨
,, మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
౧౧౦ నత్వాభగవతేఽజాయ	౭	౧౧	౫
,, ప్రియేణవేదతదిదం	౬	౩	౨౫
౧౧౧ యస్తస్త్వయాభిహితఃపూర్వం	౧౧	౧౭	౧
౧౧౨ భ్రాతృవ్యమేనంత్యమదభ్రావీర్యం.	౫	౧౧	౧౭
౧౧౩ గృహేషుచారేషు	౯	౪	౩౦
౧౧౪ అసత్సంస్థానేపితస్మిన్	౫	౫	౧౧

౧౧౩	తస్మాత్సేనాప్యపాయేన			
,,	యథేమేవికృతాభావాః	౧౦	౩	౧౫
,,	సన్నిపత్యసముత్పద్య	,,	౩	౧౬
౧౧౬	సత్యవ్రతంసత్యపరం	,,	౨	౨౦
,,	అసత్సంస్థానేపితస్త్రిక్	౫	౫	౩౦
౧౧౭	యత్యయత్యమనోదేహీ	౧౧	౯	౨౨
౧౧౮	కీటఃపేశస్మృతంధ్యాయక్	,,	,,	౨౩
,,	అపరిమితాధురీవాః	౧౦	౮౭	౩౧
౧౧౯	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
,,	పరోమదన్యోజగతః	౬	౩	౧౨
౧౨౩	కార్యకారణవస్తైవిక్య	౭	౧౫	౬౪
,,	వ్యాపకోసంగ్యనావృతః	౭	౭	౧౯
,,	ఇదంహివిశ్వంభగవాన్ ౨౨౪	౧	౫	౨౦
౧౨౪	తస్మాద్భవస్తమనవద్య	౧౧	౭	౧౮
౧౨౭	యఏషాంపురుషంసాక్షాత్			
౧౨౮	నతోస్త్వనంతాయ	౭	౮	౪౨
,,	యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః	౧౧	౮౮	౪౦
,,	సవాఇదంవిశ్వమమోఘ	౧	౩	౩౬
,,	ప్రవిష్టగకణైరంధ్రేణ	౨	౮	౫
,,	శ్రుణ్వతాంస్వకథాంకృష్టః	౧	౨	౧౮
౧౨౯	స్వపాదమూలంభజతః	౧౧	౫	౪౨
,,	సముద్ధరంతియేవిపృం	,,	౧౭	౪౩
,,	నిరపేక్షంమునింశాస్త్రం	,,	౧౪	౧౬
౧౩౦	అవతారాహ్యసంఖ్యయాః	౧	౩	౬౬
,,	యస్త్యద్విధానామసతాంప్రశాస్త్రయే	౩	౧౭	౩౪
౧౩౧	శ్రివాయతోకస్యభవాదుధూతయే	౧	౪	౧౨

౨౩౨	మానుశోచయతస్సర్వః	౧౦	౪	౨౧
౨౩౩	హేతుజీవోస్యసర్గాదౌ	౧౨	౭	౧౮
,,	చిత్రంతవేహితమపహమితయోగమాయా	౮	౨౩	౮
౨౩౪	ధర్మస్మాత్కాద్యతోజ్ఞానం	౧౦	౮౯	౧౬

—*ద్వితీయాధ్యాయద్వితీయపాదః*

౨౩౬	ఘాతైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩
౨౩౮	తమోరజస్సత్వమితి	,,	౨౪	౫
౨౪౫	ఏవంనిరుక్తంక్షితిశబ్దవృత్తం	౫	౧౨	౯
౨౬౦	ఉపధర్మస్తుపాపండుః	౭	౧౫	౧౩
౨౬౩	భవవృతధరాయేచ	౪	౨	౨౮
,,	నష్టకౌచామూఢధియః	,,	,,	౨౯
,,	బ్రహ్మచర్యాస్కాంతాంశ్చైవ	,,	,,	౩౦
౨౬౪	తథేతిరాజ్ఞాభిహితం	౯	౯	౧౦

—*ద్వితీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదః*

౨౬౬	యేనస్వరోచిషావిశ్వం	౨	౫	౧౧
,,	ఆత్మస్థంవ్యంజయామాస	౩	౧౨	౩౨
౨౬౭	తామసాదపిఘాతాదేః ౨౬౮	౨	౫	౨౫
,,	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతే ౨౭౨	౧౧	౨౨	౯
,,	కాలాన్లుఘవ్యతికరాత్	౨	౫	౨౨
౨౬౮	తామసాచ్చవికుర్వాణాత్	౩	౨౬	౩౩
౨౬౯	నభసోఢవికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౬
౨౭౧	లేజనస్తువికుర్వాణాత్	,,	౫	౨౮
,,	విశేషస్తువికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౯
,,	వాయోరపివికుర్వాణాత్	,,	౫	౨౭
౨౭౨	కాలవృత్తాన్యంతుమాయాయాం.	౩	౫	౨౬
౨౭౩	అన్నేప్రళయతేమత్యం.	౧౧	౨౪	౨౧
,,	అప్నప్రళయతేగన్ధః	,,	,,	౨౨

౨౭౪	బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ	౨	౧౦	౩౨
,,	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా	౨	౫	౩౧
,,	తైజసానీద్విగ్రహణ్యేవ	౩	౨౬	౩౨
,,	వైకారికాశ్చవైదేవా	౩	౫	౩౧
౨౭౫	నిరోధోత్పత్త్యణుబృహత్	౧౧	౧౦	౯
౨౭౬	నజాతోనమ్రీయేతాత్మా ౨౭౮	౩	౨౬	౪
,,	నిషేకగర్భజన్మాని	౧౧	౨౨	౪౮
,,	ఆత్మానిత్యోవ్యయః	౭	౭	౧౯
౨౭౭	నాత్మావపుఃపార్థివమింద్రియాణి	౧౧	౨౮	౨౫
౨౭౯	వ్యక్తగుణవ్యతికరే	౧౦	౨౦	౧౮
౨౮౦	పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం	,,	౧౨	౩౩
౨౮౧	పరకాయంవికృతసద్భః	౧౧	౧౫	౨౩
౨౮౬	త్వత్తోజ్ఞానంహిజీవానాం	,,	౨౨	౨౯
,,	జ్ఞానంతస్వనృతమోభావః			
౨౮౭	ఉత్సోగ్రతసస్తమఃప్రాయః	౩	౧౦	౧౯
,,	అపేణాఅమిదేవవరామరాఘవం	౧౦	౧౫	౫
౨౯౧	కరోతికమక్రియలేచజన్తుః	౧౧	౨౮	౩౧
౨౯౨	సమాధినానైకభవేన			
౨౯౩	యదంఘ్రిభిర్ధ్యానసమాధిధౌతయా	౨	౪	౨౧
౨౯౬	సాక్షాత్తు-తఃపరదేవతాయాం	౫	౭	౬
౨౯౬	యేసేషితావాగసవశ్చరన్తి	౧౧	౨౮	౩౬
౨౯౯	ఆత్మమాయామృతేరాజః	౨	౯	౧
,,	సర్వదేవతాశింగానాం	౫	౭	౬
౩౦౦	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
,,	అకామస్సర్వకామోవా	౨	౩	౧౦
౩౦౨	స్మపథావేతాసద్భృశౌ ౩౦౪. ౩౩౭.	౧౧	౧౧	౬

౩౦౨ అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	౧౧	౨౨	౧౧
,, ఏకస్యైవమమాంశస్య ౩౦౨	,,	౧౧	౪
౩౦౫ స్వస్వామిభావోధృవఈడ్య	౫	౧౦	౧౦
,, అహంత్యకామస్తవద్భుత్యః	౭	,,	౭
౩౦౬ యావన్నృకాయరథ	౭	౧౫	౪౫
,, నోచేత్ప్రమత్తమనందిన్రియ	,,	,,	౪౬
౩౦౬ స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరస్తర	౧౦	౮౭	౨౧
౩౧౨ యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః	౧౦	౮౮	౪౦

—*ద్వితీయాధ్యాయస్యచతుర్థఃపాదః*

౩౨౨ తైజసాత్తువికుర్వాణాత్	౨	౫	౩౧
,, తతస్సూక్ష్మతమంశ్శ్రోతిః	౧౦	౭౮	౧౦
౩౨౩ తైజసానీద్వియాణ్యేవ	౩	౨౬	౩౩
,, జ్ఞానశక్తిఃక్రియాశక్తిః	౨	౫	౩౧
౩౨౪ సప్తోపరికృతద్వారః	౪	౨౫	౪౫
౩౨౬ బుద్ధిగప్రాణశ్చతైజసౌ ౩౨౮	౨	౫	౩౧
౩౨౯ నభసశ్శబ్దతస్మాత్పాత్	౩	౨౬	౩౬
,, అనుప్రాణంతియంప్రాణాః	౨	౧౦	౧౬
౩౨౯ దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో	౧౧	౨౮	౧౭
౩౩౦ శరంతుజీవంపరమేవలత్యం	౭	౧౫	౪౨
,, సుప్తాయాంమయిజాగతిః	౪	౨౫	౩౫
౩౩౨ విరాట్ప్రాణోదశవిధః	౩	౬	౯
౩౩౪ తస్యాగ్నిరాస్యంనిభిన్మం	౩	౬	౧౨
,, వైకారికాస్మనోజజ్ఞే	౨	౫	౩౦
౩౩౫ పునరావివికుఃఖాని	౩	౨౬	౬౪
,, చిత్రైసహృదయంచైత్యః	౩	౨౬	౭౨

33౬	దేహేంద్రియప్రాణమనోధియోమీ	౬	౧౬	౨౪
33౭	పురుషేశ్వరయోరత్రానవైలక్షణ్యం	౧౧	౨౨	౧౨
,,	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	,,	,,	౧౧
,,	విరుద్ధధర్మణోస్తాత	,,	౧౧	౫
,,	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	3౯
33౮	వేదేననామరూపాణి 33౯	౧౧	౨౧	౬
33౯	పురుషోద్దంవినిభిద్య	౨	౧౦	౧౦
3౪౦	తాస్యవాతీతస్యస్పష్టాసు	,,	,,	౧౧
,,	ద్రవ్యంకమచకాలశ్చ	,,	,,	౧౨
,,	ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛక్	,,	,,	౧౩
,,	అధిదైవమథాధ్యాత్మం	౨	౧౦	౧౪
,,	నామరూపక్రియాధత్తై	,,	,,	3౬
,,	సిద్ధచారణగన్ధర్వా	,,	,,	3౭
,,	యస్సృష్టేదమనుప్రవిష్ట	౧౦	౮౭	౫౧
,,	సవీవధూయోనిజవీర్య	౧	౧౦	౨౨
3౪౧	నిమిత్తంపరమీశస్య			
,,	సృజ్యంసృజామిసృష్టౌహం	౨	౫	౧౭
,,	వైకారికస్త్రినిధోధ్యాత్మ	౧౧	౨౨	3౧
3౪౩	ఏకమేకతరాభావే	౨	౧౦	౯

•—*శృతీయాధ్యాయః*—

౨	యదాత్మానమవిజ్ఞాయ	౪	౨౯	౨౬
,,	గుణాభిమానీసతదా	,,	,,	౨౭
,,	శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠా	,,	,,	౨౮
,,	క్వచిత్పుమాక్వచిచ్ఛస్త్రీ	,,	,,	౨౯
,,	దేహేపంచత్వమాపన్నే	౧౦	౧	3౯
,,	గుణఃకమమయైన్మాణాం ౪	౧౧	౨౨	3౮

౩ శ్రుతమాన్వీక్షితంబహ్మక	౪	౨౯	౫౬
౧౧ కమాణ్యరభతేయన	౪	౨౯	౫౮
౧౧ ఇతివేదవిదాంవాచః	౧౧	౧౧	౫౯
౧౧ యేనైవారభతేకమ త్ప- ౧౦	౧౧	౧౧	౬౦
౪ వ్యజంస్తివృద్ధకేన	౧౦	౧	౪౦
౫ ఏవంపంచవిధంలిక్తం	౪	౨౯	౭౪
౧౧ సవాసనాత్మావిషయోపరక్తో	౫	౧౧	౫
౬ ఉక్తేనరహితోహ్యేషః	౧	౧౫	౬
౭ కమాణ్యదైవనేలేణ	౩	౩౧	౧
౯ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ త్ప- ౧౦	౭	౧౫	౫౦
౧౧ అన్నంరేతఇతిక్షేత	౧౧	౧౧	౫౧
౧౨ తావత్ప్రమోదతేస్వగే త్ప- ౨౪	౧౧	౧౦	౬౬
౧౬ యస్త్విహపరవిత్రాపత్య	౫	౬౬	౮
౧౧ ఇహతుప్రసర్భవే	౧౧	౧౧	౩౬
౧౭ కరోత్యవీరతంమూఢో	౩	౩౦	౭
౧౧ భుక్తైనరోవానారీవా	౧౧	౧౧	౬౮
౧౮ యత్రహవాభగవాన్పితృరాజో	౫	౬౬	౫
౧౧ ఏవంవిధానరకా	౧౧	౬౬	౩౬
౧౧ అదన్తిచైకంఘలమస్యగృధ్రా	౧౧	౧౨	౨౩
౧౧ ఏకస్యైవమమాంశస్య	౧౧	౧౧	౪
౨౦ నవైజనోజాతు	౧	౫	౧౯
౧౧ కేచిత్కేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
౧౧ నయజ్యమానయాభక్త్యా	౩	౨౫	౧౯
౨౨ జరాయువంస్సేదజమణ్డజోద్భిజం	౫	౧౮	౩౧
౨౫ సోమోదర్శనపథి	౭	౧౫	౫౦
౧౧ యద్భూజభక్షోవిహితః ౬౬	౧౧	౫	౧౩

౨౬	యదతక్రియ తేకమే	౧		౩౫
౨౭	కమేణాదైవనేత్రేణ	౩	౩౧	౧
౨౮	కలిలంచైక రాత్రేణ	౩	౩౧	౨
—*తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదః*				
౨౯	సపకదామహేష్వాసో ౩౦	౪	౨౬	౩
౩౦	హైమోపసురమారుహ్య ౩౧	౧౧	౧౧	౧౧
౩౧	దేహూరథస్త్వింద్రియాశ్వః	౧౧	౨౯	౨౧
౩౨	యావన్తగిపాంసవోధూమః			
౩౩	తందృష్ట్వాదేవసీదవీ	౧౦	౮౫	౫౭
౩౪	మాయామయోయంగుణ			
౩౫	సృష్ట్యప్యయకరీంమాయాం			
౩౬	ఏవంసహస్రవదనాంఘ్రి	౭	౯	౩౬
౩౭	అస్మిక్షేతవిశుద్ధాత్మా	౧౧	౧౦	౨
౩౮	భయంద్వితీయాభినివేశతస్సన్యత్	౧౧	౨	౩౭
౩౯	నారాయణపరోమాయాం	౧౧	౩	౧౧
౪౦	శ్రుణోతియశమంసోఽటం	౧౨	౬	౪౦
౪౧	యథేషుకారోన్మపతింవ్రజంతం			
౪౨	జన్తోఽక్షేకస్యచిద్ధేతోః	౧౧	౨౨	౪౦
౪౩	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
౪౪	మాంభజన్తిగుడాస్సర్వే ౪౬	౧౧	౧౩	౪౦
౪౫	ఏతేచాన్యేచబహవో ౪౫	౧	౧౬	౩౦
౪౬	సత్వాజ్జాగరణంవిద్యాత్	౧౧	౨౫	౨౦
౪౭	రూపంయత్తత్ప్రాచురవ్యక్తం	౧౦	౩	౨౪
౪౮	దేహేంద్రియసుహీనానాం	౭	౧	౩౭
౪౯	దేవావచక్షుతగృహీతగదా	౩	౧౫	౨౭
౫౦	మాంభజన్తిగుడాః	౧౧	౧౩	౪౦

౪౬	గాయకగుణాదశశతానన	౨	౭	౪౧
౫౫	గుణాత్మనస్తేపిగుణాన్విమాతుం	౧౦	౧౪	౭
౫౫	నాన్తంగుణానామగుణస్యజగ్ముః	౧	౧౮	౧౪
౫౫	యదిననముద్ధరంతి	౧౦	౮౭	౪౦
౪౬	నాహమాత్మానమాశాసే	౯	౪	౬౭
౪౭	నచాన్తర్నబహిర్యస్య	౧౦	౯	౧౩
౫౫	యథైవసూర్యాత్మభవన్తివారః	౪	౩౧	౧౫
౪౮	విద్వన్త్యాత్మానమాత్మథం			
౪౯	వైతన్త్యనోవిశతి ౫౧- ౫౨	౧౧	౩	౪౦
౫౫	నమస్తేశుక్రతనత్వాయ ౫౦౮-౫౧	౪	౭	౫
౫౦	ద్యుపతయపవతే	౧౦	౮౭	౪౨
౫౫	గృహ్యమాణైస్తవమగ్రాహ్యః	౫	౧౦	౩౩
౫౫	మత్తుంతిమథ్నామనసాదిదృశ్వా	౫	౧౮	౩౪
౫౧	స్థిత్యద్భవప్రళయహేతు	౧౧	౩	౩౯
౫౫	యహ్యేబ్జనాభ	౫	౩	౪౪
౫౨	శబ్దోపిబోధకనిషేధతయాత్మమూలం	౫	౩	౪౦
౫౩	పశ్యన్తిమేరుచిరాణ్యేవ	౩	౨౫	౩౫
౫౫	కాలేనసోఽజిపురుషాయుషా	౩	౮	౨౨
౫౪	సారథ్యపారిషద	౧	౧౬	౧౭
౫౫	అహరిభక్తపరాధీనో	౯	౪	౬౬
౫౫	సుపణావేతా	౧౧	౧౧	౬
౫౫	విరుద్ధధర్మణోస్తాత	౫	౫	౫
౫౬	కొస్తుభవ్యపదేశన	౧౨	౧౧	౧౦
౫౮	స్వకృతపురేష్వమీష్వబహి	౧౦	౮౭	౨౧
౫౫	నామరూపక్రియాధత్తై	౨	౧౦	౩౬
౫౫	పాచౌమహీయంస్వకృతైవయస్య	౮	౫	౩౨

౫౯ భ క్తస్యచయథాలభైః	౧౧	౨౭	౧౪
,, పరిజానాసురాగవిరచిత	౫	౩	౬
౬౦ ఆయామతోవిస్తరతస్సన్వమాన	౨	౬	౨౭
౬౧ కర్మణాజాయతేజన్తుః	౧౦	౨౪	౧౩
,, తస్మాత్సంస్థాజయేతకర్మణ	,,	,,	౧౭
—*తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాదే*			
౬౬ సగమకల్పతరోః	౧	౧	౩
,, యథాహరభగవతిన్యథాం	౨	౭	౫౨
,, శ్రీమద్భాగవతంపురాణం ౧౦౬	౧౨	౧౩	౧౭
,, అతోమహాభాగభవాన్	౧	౫	౧౩
౬౭ ధర్మగోప్యోజ్ఞితకైతవః	౧	౨	౨
,, ఉదరముపాసతేయముషి	౧౦	౮౭	౧౯
,, అనథోపశమంసాక్షాత్ ౬౯	౧	౭	౬
,, ఉద్ధవస్యచసంవాదో	౧౨	౧౨	౪౩
౬౮ యస్యాంవైశ్రూయమాణాయాం ౬౯	౧	౭	౭
,, వైతథలామోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
,, శ్రీద్ధానాయభక్తాయ	౩	౩౨	౪౧
,, బహిర్జాతవిరాగాయ	౩	౪౨	౨
౬౯ పౌరోహిత్యవ్రతంచక్రే	౬	౭	౩౯
,, ససంహితాంభాగవతీం	౧	౭	౮
,, హిత్యాస్వశిష్యాపైలాన్	౯	౨౨	౨౨
,, సర్వవేదేతిహాసానాం ౭౧	౧	౩	౪౨
౭౦ ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౭౧ కలిమలసంహతికాలనో	౧౨	౧౨	౬౬
,, దశాష్టాశ్రీభాగవతం	౧౨	౧౩	౫
,, భవభయమపహతుకం	౧౧	౨౯	౪౯

౭౧	సగోసాస్యభవిసగోశ్చ	౧౨	౭	౯
„	దశభిలఃపృథ్వీర్మృక్తం	౧౨	౭	౧౦
౭౨	సత్యజ్ఞానానస్తానస్తమాత్రై ౧౩౪౪౧౬౯౪	౧౦	౧౩	౫౪
„	ఏకస్త్యమాత్మాపురుషఃపురాణః	౧౦	౧౪	౨౩
౭౩	సత్యంపరంధీమహి	౧	౧	౧
౭౪	భూతేషువీరుద్భుక్తేషుత్తమాయే	౫	౫	౨౧
„	భవఃపరస్సోభతిరించీర్యః	౫	౫	౨౨
౭౫	ఆత్మానిత్యోవ్యయః ౭౯	౭	౭	౧౯
„	ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వాన్	౭	౭	౨౦
„	అహంమమేత్యతద్భావం	౭	౭	౨౦
„	హేమంయథాగ్రాహను	౭	౭	౨౧
„	అధ్యాత్మవిద్భిష్టాగతింలభేత	౭	౭	౨౧
౭౯	సత్యంవిధాతుంనిజభృత్య	౭	౮	౧౮
„	భూతేభ్యస్త్యవీప్యస్త్యైభ్యో	౭	౩	౩౭
౮౦	నమఃకారణమత్సాన్యయ	౧౦	౪౦	౧౭
„	యథాహిరణ్యంసుకృతంపురస్తాత్	౧౧	౨౮	౨౦
౮౧	యథాహంజ్ఞానదోగురుః			
„	స్వానామనుగ్రహయేమాం.			
„	యస్యసాక్షాద్భగవతి	౭	౧౫	౨౬
౮౨	శ్రుత్వాశ్వమేధైర్యజమానం	౮	౧౮	౨౦
„	తద్వామనంరూపమవధాతాద్భుతం	„	౨౦	౨౧
„	నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే	౧౨	౧౧	౪
౮౩	మాయాచైర్నవభిస్తత్త్వైః	„	„	౫
„	ఏతద్ధిపౌరుషంరూపం	„	„	౬
„	నమ్యాంతోనంతపారస్య	౧౧	౨౭	౬
„	ధనుసీతశ్యప్రణవంపఠంతి	౭	౧౫	౪౨

౮౪	కథామదీయాజుషమాః ౮౫- ౯౦	౭	౧౦	౮౩
౮౮	దోధూయమానాంతానావం	౮	౨౪	౩౬
	,, దోధూయంతేధ్వజాగ్రాణి			
౯౦	తథామద్విషయాభక్తిః	౧౧	౧౪	౧౯
	,, కేచితేకవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
౯౧	యచివ్రయాస్యన్నపపారమేష్ఠ్యం ౯౨	౨	౨	౨౨
	,, బలోపరోన్యః			
౯౨	సహేవగచ్ఛన్మనసేంద్రియైశ్చ	,,	,,	,,
	,, స్థిత్యాముహూతాఢకమకుఙ్క ౯౩	,,	,,	౨౧
౯౩	స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితో	,,	,,	౧౫
౯౬	కుమారోనారదబుధః	౬	౧౫	౧౬
	,, ఏతేపదేచసిద్ధేశాశ్చరన్తి	౬	౧౫	౧౯
౯౭	అండకోశోబహిరయం	౩	౧౧	౩౯
	,, తదాహురక్షరంబ్రహ్మ	౩	౧౧	౪౧
	,, వాయ్వంబుఖాగ్నిషితయస్త్రిలోకా	౬	౯	౨౦
౯౯	భూతసూక్ష్మైత్సనిమయి	౧౧	౧౫	౧౦
౧౦౦	సాతత్రదద్యశేవిశ్వం	౧౦	౮	౩౯
	,, భక్తియోగోబహువిధో ౧౦౫	౩	౨౯	౮
౧౦౧	అహంబ్రహ్మసంధామ	౧౨	౫	౧౧
౧౦౩	సత్యవ్రతంసత్యపరం	౧౦	౨	౨౮
	,, కేచిత్సద్వేదహస్తః ౧౦౪- ౧౦౫- ౧౦౬	౨	౨	౮
౧౦౫	పరిసరపద్ధతిం	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౬	శ్రవణంకిర్తనం ౧౦౩	౭	౫	౨౩
	,, ఇతిపుంసార్పితా	,,	,,	౨౪
	,, తచ్ఛృణ్వేవిపతే	౧౨	౧౩	౧౭
౧౦౭	ఫశ్యంత్యదోరూప	౧	౩	౪

౧౦౭	సవీవపురుష స్తస్మాత్	౨	౫	౩౫
౧౦౮	సవీవప్రథమందేవః	౧	౩	౬
,,	తప్తంతపోవివిధ	౨	౭	౫
౧౦౯	ధ్యాయేనర్వత్రచహరిం	౧౨	౯	౯
,,	భక్తస్యచయథాలబైధిః			
౧౧౦	యతశుహృదయగ్రంథిం	౧౧	౩	౫౧
,,	నహ్యంతోనంతపారస్యగిగి-౧౧౨-౧౧౩	,,	౨౭	౬
౧౧౧	పూజాంతేకత్వయేత్సమ్యక్	,,	,,	౧౧
,,	మాయాద్యైర్మవభిస్తతైవః	౧౨	౧౧	౫
,,	తవపరియేచరంత్యభిల	౧౦	౮౭	౨౮
౧౧౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే ౧౧౪- ౧౧౫	౩	౬౮	౧
౧౧౪	హృదయాంబుజవిష్టరం	౩	౨౮	౧౬
,,	యస్మిన్జనఃప్రాణవియోగకాలే	౧౦	౪౬	౩౩
౧౧౫	మద్గుణశుభిమాత్రేణ ౧౧౬	౩	౨౯	౧౨
,,	లక్షణంభక్తియోగస్య	౩	౨౯	౧౩
,,	యస్తుహింసాంసముద్దిశ్య			
౧౧౬	నమయ్యావేశితధియాం	౧౦	౨౨	౩౧
,,	కామధియస్త్యయిరచితా	౬	౧౬	౩౯
,,	సవీవభక్తియోగాఖ్యః	౩	౨౯	౧౫
,,	ముహుర్ముహుర్వక్తిహరేజగత్పతే	౭	౭	౩౭
౧౧౭	సర్వేగ్ధబీజానుశయో	౭	౭	౩౮
,,	యోమస్త్యజాక్షితిసుత	౫	౧౪	౪౫
౧౧౮	అహంబ్రహ్మచవిబుధాః	౧౦	౬౩	౪౪
,,	తంత్రాజగత్స్థిత్వదయాంత	,,	,,	౪౫
౧౧౯	కలౌకృష్టంత్యిషాకృష్టం	౧౧	౫	౩౨
౧౨౦	ఈజేచభగవంతంయజ్ఞ ౧౨౩-త్వ	౫	౭	౫

౧౨౩	యదత్రక్రియ తేకర్మ	౧	౫	౩౫
,,	ఈశేవభగవత్తంతయజ్ఞ	౫	౭	౧౫
,,	కర్మాణిచయథాకామం	౪	౨౨	౫౦
౧౨౪	యజ్ఞభాజోయదేవాస్తా	౫	౭	౬
,,	కర్మణాకర్మనిహారః ౧౪౨-త్వ-	౧౦	౪౪	౩౫
,,	చిత్తస్యోపశమోయంబై ౧౪౨-త్వ	,,	,,	౩౬
,,	కర్మశుద్ధిమధర్మణం	౧౧	౨౧	౧౫
౧౨౬	పరస్యబ్రహ్మణస్సాక్షాత్	౫	౨౦	౧౬
,,	సంప్రచరత్పునానాయోగమ	౫	౭	౬
౧౨౭	ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా	౫	,,	౭

—కృత్యతీయాధ్యాయస్యచతుర్థఃశ్లోకపాదే—

౧౨౮	భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యః ౧౩౪-త్వ	౧౧	౧౪	౨౧
,,	ప్రీయతేమలయాభక్త్యా			
౧౩౩	పరోమదన్యోజగతః	౬	౩	౧౨
,,	యోనామభిర్వాచి	,,	,,	౧౩
౧౩౬	నవేదవాదాననువర్తతేమతిః	౪	౪	౧౮
,,	కర్మప్రవృత్తంనివృత్త	,,	,,	౨౦
౧౩౮	యత్పాదపఙ్కుజ	౧౦	౩౩	౩౬
,,	శౌచమాచమనంస్నానం	౧౧	౧౮	౩౬
,,	తావత్సమాణికుర్వీత	,,	౨౦	౮
,,	తైదేశశనీయావవై	౩	౨౫	౩౬
౧౩౯	వాతానంచయశాలీన	,,	౧౨	౪౨
,,	న్యోసేకుటీచకః	,,	,,	౪౩
౧౪౦	ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్	౪	౨౮	౪౨
,,	మరీచిరత్త్రంగిరసః	,,	,,	౪౩
,,	తస్యాంనయాభగవతః	,,	౨౨	౧౧౨

౧౦౪	యదనుచరితలీలాకమఁ	౧౦	౪౭	౧౪
,,	అద్దైమాంకమఁకత్కూఁడొం	౧౧	౧౦	౧౪
౧౦౫	ఏవమప్యక్తసర్వేషాం	,,	,,	౧౬
,,	గృహంవనంవోపవిశేత్	,,	౧౭	౩౭
,,	గృహేష్వవస్థితోరాజః	౭	౧౪	౩
౧౦౬	గృహేష్వప్యస్యగతిరియాయాత్	౭	౧౫	౬౪
౧౦౭	గృహేష్వావసతాంచాపి	౪	౩౦	౧౯
,,	జహ్యక్తనాశ్రమ	,,	౨౯	౫౫
౧౦౮	శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధేః	౧౧	౧౯	౩౬
౧౦౯	జగన్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమంధసోః	౪	౪	౧౪
౧౧౦	శశూహ్నేశ్చక్రిధానస్య	౧	౨	౧౭
౧౧౧	మన్యుర్పితాత్మనశిశ్రుంసః	౩	౨౯	౩౪
౧౧౨	సవైజనోజాతు	౧	౫	౧౯
౧౧౩	ప్రామశ్చిత్తానిచీడాని	౬	౧	౧౪
౧౧౪	యఃప్రాప్యమానుషంలాంకం			
,,	విప్రాద్విషడ్గుణయుతాత్	౭	౯	౧౦
౧౧౫	యేన్యేచపాపాయదుపాశ్రయా	౨	౪	౧౪
౧౧౬	అహంత్యకామస్తవద్భక్తః	౭	౧౦	౭
,,	సత్సంగేనహిదైతేయా	౧౧	౧౨	౩
,,	విద్యాధరామనుష్యేషు	,,	,,	౪
,,	బహవోమత్పదంప్రాప్తాః	,,	,,	౫
,,	సంసారేస్థిక్షణాధోఽపి	,,	౨	౩౦
౧౧౭	గురుశుశ్రూషయాభక్త్యా	౭	౭	౩౨
౧౧౮	సతాంప్రసంగాన్మమవీర్య	౩	౨౫	౨౫
౧౧౯	ఏతత్సర్వంగురూభక్త్యా	౭	౧౫	౨౫
౧౨౦	జిజ్ఞాసాయాంసంప్రపృతో	౧౧	౧౭	౪

౧౬౧	మోనానీహనిలామూమా	౧౧	౧౮	౧౭
„	తస్మాద్గురుంప్రపద్యేత	„	౩	౨౫
„	తత్రభాగవతార్థార్థా	„	„	౨౬
౧౬౨	బుధోబాలకవత్సరే ౧౬౩	౧౧	౧౮	౨౯
„	అత్సక్రీడశ్చతస్సరతో ౧౬౩	„	౯	౩
౧౬౩	అలక్ష్మమాణఆచారైః	„	„	౧౪
„	నృలోకేనరతాన్యస్యేత్	„	„	„
౧౬౪	యస్త్విహవైనిజవేదపథా	౫	౨౬	౧౪

—* చతుర్థాధ్యాయః. *

౧౬౭	భజస్తేహ్యవసూయవః	౧	౨	౨౭
„	తస్మాత్సర్వాత్సనారాజః	౨	౨	౩౬
౧౬౮	తమేవాత్మానమాత్మస్థం	౪	౨౪	౭౦
„	మూర్తిఁనఃపురుకృపయా ౧౬౯			
„	భగవాన్స్వాశ్రయాశ్రయః	౬	౫	౧౨
౧౬౯	లబ్ధానుగ్రహఆచార్యాత్	౧౧	౩	౫౨
„	యావద్వత్సపవత్సకాల్పక	౧౦	౧౩	౧౯
„	మూర్త్యాభిమతయా	౧౧	౩	౫౨
౧౭౦	ద్యౌరక్షణీచక్షురధూత్	౨	౧	౩౦
౧౭౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే	౩	౨౮	౧
„	అహింసాసత్యమస్తేయం	„	„	౪
„	మానంసదాసనజయః	„	„	౫
„	స్వధిష్ఠ్యానామేకదేశే	„	„	౬
„	ఏతైరవైశ్వపథిభిర్మనో	„	„	౭
„	శుచోదేశేప్రతిష్ఠాప్య ౧౭౪	„	„	౮
„	ప్రాణస్యతోధయేన్ద్రాగఁ	„	„	౯
౧౭౪	దేశేశుచాసమరాజః	౭	౧౫	౩౧

„	స్థిరంసుఖంచాననం	౨	౨	౧౫
౧౭౬	కేచిత్తు-వలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
„	నిశమ్యకమాణిగుణానతుల్యే	౭	౭	౩౬
„	యథాగ్రహగ్రస్త	„	„	౩౭
„	తదాపుమామక్తనమస్త	„	„	౩౮
„	భిద్యతేహృదయగ్రంధిః	౧౧	౨౦	౩౧
„	యథాగ్నిస్సుసమిద్ధాచ్చిః	„	౧౪	౧౯
౧౭౮	క్షీయస్తేచాస్యకమాణి	„	౨౦	౩౧
„	ముక్తోపితావచ్చిభృయాత్స్వదేహం	౧౦౧	౫	౧
౧౭౯	తావత్ప్రమోదలేన్వగే	౧౧	౧౦	౨౬
౧౮౧	భోగేనపుణ్యంకుశలేనపాపం	౭	౧౦	౧౪
„	భోగైఃపుణ్యక్షయంకుర్వే	౪	౧౨	౧౩

—*చతుర్థాధ్యాయద్వితీయపాదః*

౧౮౫	వాచంజుహంవమనసి	౧౮౬, ౧౮౭	౧	౧౫	౪౧
„	సమ్భాషణీయాహిభవా	౭	౧౩	౨౩	
„	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా	౨	౫	౩౧	
౧౮౭	వాయుంవాయాక్షితౌకాయం	౪	౨౩	౧౫	
„	క్షీతిమమృసితత్తేజసి	„	„	౧౬	
౧౮౮	యదిప్రయాన్యగ్గం	౨	౨	౨౨	
౧౯౯	స్థిత్యాముహూతాధం	„	„	౨౧	
౧౯౧	ఘటేభిన్నేయథాకాశః	౧౨	౫	౫	
„	ఏవందేహమృతే	„	„	„	
౧౯౩	షష్ఠావగచ్ఛేన్మనసా	౨	౨	౨౬	
౧౯౫	పరిసరపద్ధతింహృదయం	౧౦	౮౭	౧౯	
౧౯౭	దేశేచకాలేచమనోనసజ్ఞత్	౨	౨	౧౫	
౧౯౮	ధర్మాప్రపదతస్తస్య	౧	౯	౨౯	

—*చతుర్థాధ్యాయ తృతీయపాదే*

౧౦౦	సూర్యద్వారేణ తేయాన్తి	౩	౩౨	౭
,,	వైశ్వానరంయాతి ౧౯౬-౨౦౩-౨౦౪	౨	౨	౨౪
,,	ఆగ్నిస్సుర్యోదివాప్రాస్తాః ౨౦౧, } ౨౦౩, ౨౦౪, ౨౦౫ }	౭	౧౫	౫౫
౧౦౪	ప్రయాతిచక్రంస్వపశ్చైంశుమారం	౨	౨	౨౪
,,	తద్విశ్వనాభింతవత్సవత్సవ	,,	,,	౨౫
,,	స్వరాట్	౭	౧౫	౫౫
౧౦౬	ఏవంపరేత్యభగవన్త	౩	౩౨	౧౦
౧౧౦	నయత్రశోకోనజరానమృత్యుః	౨	౨	౨౭
౧౧౩	విశేషస్తువికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౯
,,	తతోవిశేషంప్రతిపద్యనిర్భయః	౨	౨	౨౮
౧౧౪	ఘ్రాణేనగన్ధంసనేనజైరసం	౨	౨	౨౯
,,	తేనాత్మనాత్మానముపైతి ౨౧౯, ౨౨౦	౨	౨	౩౧
,,	విశ్వోభతైజసఃప్రాజ్ఞః	౭	౧౫	౫౫

—*చతుర్థాధ్యాయ చతుర్థపాదే*

౧౧౭	తస్మాదిమాంస్వాంప్రకృతిం	౩	౨౮	౪౪
౧౧౮	ముక్తిహిత్యాన్యధాయాపం	౨	౧౦	౬
౧౨౦	ఆగ్నయాజ్యపశాంతాత్క	౭	౧౫	౫౬
౧౨౨	సాలోక్యసాష్టేసాయాప్య	౩	౨౯	౧౪
౧౨౪	నయత్రమాయాకిముతాపరే	౨	౯	౧౦
,,	సర్వేచతుర్బాహవ	,,	,,	౧౧
౧౨౫	స్థానంమదీయంద్విజవిశ్వమేతత్	౯	౪	౫౬
౧౨౭	సజైకిలాయంపురుషఃపురాతనః	౧	౧౦	౨౧
,,	సఏవధూయోనిజవీర్యబోదితాం	,,	,,	౨౨
౧౨౮	సమృద్ధతేగుణైముక్త్యా	౧౧	౨౫	౩౫

౨౨౮	మయైవబ్రహ్మణాశూణో ౨౩౦	౧౧	౨౫	౩౬
,,	చిత్తంబ్రహ్మసుఖస్స ఏవ్థం	౭	౧౫	౩౫
,,	స్మరణముకుద్దాఘ్నియపగూహనం	౧	౫	౧౯
౨౨౯	నయత్రవాచోనమనోనసత్వం	౧౨	౪	౨౦
,,	నస్వప్నజాగ్రంనచతత్సమస్తం	,,	,,	౨౧
,,	నయత్రకాలోనిమిషాంపరకప్రభుః	౨	౨	౧౭
,,	పరంపదంవైష్ణవమామనంతి	,,	,,	౧౮
౨౩౦	ఏతాంగతింభాగవతీం	,,	,,	౩౧
,,	యద్గల్వోననివ లేకత	౩	౨౭	౨౯

శ్రీమచ్చకభాష్య శుద్ధపత్రికా.

పుటమ్.	ప జ్ఞి-అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౭	౬ బిభ్యేత్	బిభియాత్
,,	౧౫ పాపీయా	పాపీయో
౧౦	౪ భిదం	భిదం
౧౧	౮ మేదైత	మేదైతద్య
,,	౧౩ కార్తేన్యస	కార్తేన్యస
,,	౨౨ షకాని	షకాణి
౧౨	౫ నివృత్త్య	నిర్వర్త్య
,,	౧౨ దశ్యయతి	దర్శయతి
,,	౨౩ పదేశే	పదిశే
౧౩	౧౯ మీంమాం	మీమాం
౧౪	౧౮ అగ్యే	అగ్నే
,,	౨౫ ష్యేష్య	ష్యేష్య
౧౬	౧౯ సత్త్వం	సత్త్వం
౧౯	౨ త్వ్యైష్టం	ర్వ్యైష్టం
,,	౧౨ ప్రకృతి	ప్రకృత
,,	౧౪ నైక	నైక
౨౦	౧౯ భగద్యుక్తి	భగవద్యుక్తి
౨౧	౧౩ చ్చామూమూ	చ్ఛామూ
౨౨	౪-౫ ప్రణతీ	ప్రణీ
౨౩	౭ స్రవాస్త	సర్వాస్త
౨౪	౬ క్రీడా	క్రీడ
౨౫	౨౨ భవతీ	భవన్తీ
౨౭	౩ భిత్రియా	భిత్రియా

పుటమ్. పక్షి-అశుద్ధమ్.

శుద్ధమ్.

౨౭	౫	ప్రీయతే	ప్రీయతే
౨౮	౮	శ్రమస్యా	శ్రమస్యా
౩౦	౧౫, ౧౬	సహస్రేణ	సహస్రేణ
౩౨	౨౫	స్మశానం	స్మశానం
౩౩	౨	ప్రస్తావో	ప్రస్తావో
,,	౮	స్తావో	స్తావో
౩౪	౪	వృత్త	వృత్త
౩౬	౬	నిర్ణతా	నిర్ణతా
౩౭	౨౨	దుచ్ఛరిత	దుచ్ఛరిత
౩౮	౧౫	ధమః	ధమః
౪౦	౨౨	కార్తేస్య	కార్తేస్య
,,	౨౩	శబ్దస్యా	శబ్దస్యా
౪౨	౨౫	త్ర్యత	త్ర్యత
౪౩	౧౭	జ్ఞానే	జ్ఞానే
౫౨	౨	ద్వ్యద్వద్వో	ద్వ్యద్వద్వో
౫౩	౪	మహాదాది	మహాదాది
,,	౭	జనా	జనా
౫౫	౧౪	మథో	మథో
,,	,,	హథో	హథో
౫౬	౨	రథో	రథో
,,	౯	మథో	మథో
,,	౧౭	అత్సాన	అత్సాన
,,	౨౦	మమం	మమం
౫౮	౯	గమత	గమత
౬౧	౧౮	అభేదా	అభేదా
౬౨	౧౪	వానన్త	వానన్త

పుటమ్. పత్తి. అశుద్ధమ్.

శుద్ధమ్.

౬౫	౨౧	తస్యప్ట	తస్యప్ట
౬౬	౧౭, ౧౮	సద్దోహా	సద్దోహా
,,	౧౯	ప్రోక్త	ప్రోక్త
,,	౨౧	సద్దోహా	సద్దోహా
౬౯	౯	పరపద	పరమపద
,,	౧౫	స్వత్తి	స్వత్తి
౭౦	౧౪	ర్వత్తి	ర్వత్తి
౭౪	౧౫	సచ్చ	సచ్చర
౭౫	౬	దృష్ట్యా	దృష్ట్యా
౭౮	౨౫	పుష్కరే	పుష్కరే
౮౬	౧౬	ష్యక్	ష్యక్
,,	౧౯	బృహ్మ	బృహ్మ
౮౮	౭	వివిత్	వివిత్
౯౦	౨౧	అతత్త్వ	అతత్త్వ
,,	౨౪	తత్త్వ	తత్త్వ
౯౨	౬	నన్వా	నాన్వా
,,	౧౭	భగవన్త	భగవన్త
౯౫	౭	యతస్మిన్	యతస్మిన్
,,	౧౧	దివిష్ట	దివిష్ట
,,	౧౯	స్తర్యామి	స్తర్యామి
,,	౨౧	శ్చాయ	శ్చాయ
౯౬	౨౪	కిష్కెచ్ఛ	కిష్కెచ్ఛ
౯౭	౨౦	తథైవే	తథైవే
౯౮	౧౮	అస్య	అస్య
౧౦౨	౧	ర్వాత్సనా	నా
౧౩	౪	పుసా	పుసా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౦౨	౧౮	ముపాప	ముపపా
౧౦౬	౧	వివక్ష	వివక్ష్య
౧౦౭	౧౪	భగద్రాపం	భగవద్రాపం
౧౦౮	౨౫	శబ్దం	శబ్దం
౧౦౯	౬	భగదష్ట్ర	భగవదధిష్ఠ
౧౧౧	౫	స్యత్వ	స్యత్వ
„	౧౧	మ్యతే	మన్యతే
„	౧౮	సుషానే	సుషానే
౧౧౪	౭	ద్యభావది	ద్యభావది
„	౧౨	ద్యభావభావ	ద్యభావభావ
౧౧౬	౧౩	తుర్ముఖస్య	చతుర్ముఖస్య
౧౨౦	„	త్థూల	త్థూల
౧౨౩	౯	వేదితప్యం	(పాతాంతరం) వేదసత్యం
౧౨౪	౧౨	ఋససన్ధేయా	ఋససన్ధేయా
౧౨౪	౨౪	మరామర్శా	పరామర్శా
౧౨౫	౩	దుపాసితవ్య	దుపాసితవ్య
„	౧౪	మహాక	హాక
„	౧౬	కాన్సేర్క్	కాన్సేర్క్
౧౨౭	౩	స్వరూపం	స్వరూపం
„	౧౫	వ్యాప్తికి	ర్వాప్తికి
„	౨౫	అపి	అపిచ
౧౨౮	౨౦	దేవావా	దేవా
„	౨౨	భవతీహ	భవతీహ
„	౨౩	పంద	పదం
౧౨౯	౧౯	అత్యోచిత	అత్యోచ్యత

శ్రు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౩౦	౩	భృగు	భృగు
„	౧౦	అపిచ	అపిచ
౧౩౧	౧౬	చతుర్భ్యక్	చతుర్భ్య
„	౧౮	స్వాహా	స్వాహా
„	„	చతుర్భ్యక్-స్తే	చతుర్భ్యక్-స్తే నే
౧౩౩	౧౯	యచోక్తా	యూచోక్తా
౧౩౪	„	పూర్వా	పూర్వ
౧౩౬	౩	న్యాస్తు	నాస్తు
౧౩౭	౬	బ్రహ్మస్మతి	బ్రహ్మస్మతి
„	౧౩	జ్యోతిష	జ్యోతిష
౧౪౦	౧౫	తహి	స్తహి
„	౧౭	స్వయం	స్వయం
„	౨౪	ణావాచం	ణాంవాచం
౧౪౧	౨౧	శ్చత	ప్యత
౧౪౨	౭	రిత్యస్య	ఇత్యస్య
„	౧౬	మధ్యాది	మధ్యాది
౧౪౪	౩-౪	ఆసం	ఆసక్
౧౪౭	౧౯	దేవహూత్యాం	దేవహూతిం
౧౫౧	౨	కమ	కమ్వ
౧౫౨	౪	క్షత్రియ	క్షత్రియ
„	౭	బహ	బహు
౧౫౫	౮-౯	జాబాలా	జబాలా
„	౨౨	శ్చుత్వా	శ్చుత్వా
౧౫౭	౩	దుపరిష్టా	దుపరిష్టా
„	౧౪	కోటాహ	కటాహ
„	•	వివిరేణా	వివరేణా

క్ర.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౯	౧౩	పరిగృహే	పరిగృహే
౧౬౦	౧౯	నత్వ	నాత్వ
౧౬౧	౧౫	చైతే	చేతో
౧౬౨	౨	కృపయా	పయా
,,	౧౨	నిత్యాతి	నిత్యాది
,,	౧౩	మితాక్షేపే	మిత్యాక్షేపే
౧౬౪	౭	ప్రభవస్తీ	ప్రభవస్తీ
౧౬౫	౫	సుమస్త	సుమస్త
,,	౮	మధి	మయి
,,	౧౦	యథ	అథ
,,	౨౩	అభ్యసిత	అభ్యవసిత
౧౬౭	౮	మరుదైవ	మరుదైవ
౧౬౮	౫	సుమ	సుమ
౧౭౧	౭	దిత్యుతే	దిత్యుచ్యుతే
,,	౧౫	తత్త్వమసీ	తత్త్వమసీ
౧౭౨	౧౪	,,	,,
౧౭౩	౧౮	పూర్వపద	పూర్వవల్
౧౭౬	౯	తదుపరిష్టాత్	తదుపరిష్టాత్
,,	౧౭	బుద్ధి	బుద్ధి
౧౭౭	౧౦	ద్వైపాక్షస్త	ద్వైపాక్షస్త
౧౭౯	౨	హోఽధారణే	హోఽవధారణే
,,	౨౧	కల్పితే	కల్పితే
౧౮౦	౯	అపేహస్వి	అపేహస్వి
౧౮౩	౧	నజి	నజి
,,	౯	చత్వారే	చత్వార్యే
౧౮౪	౬	నితరాణి	నితరాణి

క్ర.	ప.	అనుధాన్య.	శుద్ధమ్
౧౮౪	౧౩	త్యతత్య	త్యత్య
,,	౨౨	ప్రతివాక్య	ప్రతిపత్తివాక్య
,,	,,	హరివ్య	హరివ్య
౧౮౫	౧౮	తమోభావః	తమోభాగః
౧౮౬	౧౬	ఘోషణే	ఘోషణే
౧౮౭	౮	రుషాదై	రుషావయదై
౧౮౮	౧౬	ఏకాంశేనా	ఏకాంశేన
౧౮౯	,,	స్సార్ధ్వ	స్సార్ధ్వ
౧౯౦	౧	మత్సేనవ	మత్సేనవ
,,	౭	పరమాత్మనో	పరమాత్మన
౧౯౧	౩	ఉపాదానే	అపాదానే
౧౯౨	౧	లజగదు	జగదు
౧౯౩	౧౦	భగతో	భగవతో
౨౦౧	౧౯	దినా	త్యాదినా
౨౦౨	౨౦	త్ప్రస్తువక్	త్ప్రస్తువక్
౨౦౩	౧౨	భగ	భగవ
,,	౨౫	మాద్యం	మాద్యం
౨౦౪	౩	ద్వావస	ద్వావస
,,	౬	మహామునీక్	మహామునీక్
,,	౮	తత్సజ్గా	సత్సజ్గా
,,	౧౨	మిహాఞ్జసా	మిహాఞ్జసా
౨౦౫	౧	సిసిమభి	సిసిమభి
,,	౨౨	మనుత్థే	మనుత్థే
౨౦౬	౬	సిసిమ	సిసిమ
౨౦౭	౧౫	విశుణత్వం	విశుణత్వం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౧౧	౬	పనుత్వభః	పనుత్వభః
౨౧౨	౧౨	మత్వాదిచ	మిత్వాదిచ
౨౧౩	౨	కిమిద	కిమిదం
„	౧౨	ధిష్ఠాన	దధిష్ఠాన
„	౧౮	యదిద	యదిదం
౨౧౪	౧౦	తత్త్వమసీ	తత్త్వమసీ
౨౧౬	౩-౪	ససత్వస్య	సత్వస్య
„	౭	అసత్సంసానే	అసత్సంస్థానే
„	౧౪	పనుత్వభః	పనుత్వభః
„	౧౯	దురపపాద	దురుపపాద
౨౧౭	౮	ప్యసత్వా	ప్యసత్వత్వా
౨౧౮	౧౪	ఈశ్వర	ఈశ్వర
„	౨౩	అస్మత్త	అస్మత్త
౨౨౨	„	తస్మత్	తస్మత్
౨౨౩	౪	వస్తైక్య	వస్తైక్య
౨౨౪	౨౪	సర్వజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
౨౨౫	౯	లోపాది	లోపాది
౨౨౬	౩	సృష్టిప్యాం	సృష్టిభ్యాం
„	౧౭	నికృష్ట	నికృష్ట
౨౨౯	౨౦	శ్రుణోత్య	శ్రుణోత్య
౨౩౦	౨౩	జన్మాధి	జన్మాద్యధి
౨౩౧	౧౭	జగన్నిర్మాణస్యా	జగన్నిర్మమాణస్యా
„	౪౨	పరాథా	పరాథా
౨౩౭	౧౭	సుఖ	సుఖ
౨౪౩	౧౧	పరిమాణౌ	పరిమాణౌ

పుటమ్. పత్తిర, అశుద్ధమ్.			శుద్ధమ్.
౨౫౧	౨౧	కారణత	కారణత్వ
౨౫౨	౪	గమ్యతే	గమ్యంతే
౨౫౫	౭	నోషవ	నైషవ
౨౫౬	౪	ద్యోగా	ద్యోగా
౨౫౭	౧౧	ప్రయోగిని	ప్రతియోగిని
౨౫౮	౨	నుపసత్తే	నుపపత్తే
౨౫౯	౧౪	అత్మనో	ఆత్మనో
౨౬౧	౨౨	మధిష్ఠతీతి	మధితిష్ఠతీతి
,,	౨౫	ప్రాధానా	ప్రధానా
౨౬౨	౬	ఆసుమాను	ఆసుమాని
౨౬౩	౧౫	యేచచ	యేచ
౨౬౪	౨౦	స్వాశా	స్వాప్నశా
౨౬౬	౧౦	పపద్యతే	త్పద్యతే
౨౬౮	౧౯	అహని	అహని
౨౬౯	౧౫	నభసోద	నభసోధ
౨౭౦	౧౩	ఏస	ఏవ
౨౭౩	౧౧	అన్నం	మన్నం
,,	౧౪	దేశాత్యథః	దేశాదిత్యథః
,,	౧౯	పృథివ్యా	పృథివ్య
౨౭౬	౧౦	పూర్వ	పూర్వ
,,	౧౪	జరణో	జరణో
౨౮౧	౧౫	ఉత్క్రమతి	ఉత్క్రమతి
౨౮౮	,,	లలిత్రేణా	లలిత్రేణా
౨౯౧	౬	నిర్వోధు	నిర్వోధు
౨౯౨	౨౪	కతే	కృతే
౨౯౫	౧౮	ఘట్టయన్	ఖట్టయన్

పుటమ్. పజ్జీ. అశుద్ధమ్.			శుద్ధమ్.
౨౬	౧	భిధా	భియా
౧౧	౧౯	పుణ్య	పుణ్య
౨౯౮	౧౭	కారయ	కారయతి
౩౦౨	౪	తత్త్వమసీ	తత్త్వమసీ
౩౦౩	౧౪	తత్త్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౪	౨౩	తదవ	తదవ
౩౦౫	౨	తత్త్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౭	౧౫	ఖరేష్వో	ఖరేష్వో
౩౦౮	౧౨	తత్త్వమసి	తత్త్వమసి
౩౧౦	౧	అపి	అపిచ
౧౧	౬	౭శిన	౭౦శిన
౩౧౫	౧౦	రనవరత	రనవరత
౩౧౮	౩	ధర్మా	ధర్మార్థా
౩౧౯	౧౧	కఞ్చకీత	కఞ్చకీత
౩౨౪	౧౩	శ్రోత్ర	శ్రోత్ర
౧౧	౨౦	తత్రత్ర	తత్రత్ర
౩౨౭	౧౧	పజ్జర	పజ్జర
౩౨౯	౨	పరతన్త్రః	పరతన్త్రః
౩౩౦	౧౨	మాపద్యథ	మాపద్యథ
౩౩౪	౨	నిర్భిన్నం	నిర్భిన్నం
౩౪౨	౨౩	తృప్త	తృప్త

—:※:—తృతీయాధ్యాయ చతుర్థాధ్యాయ—:※:—

౧	౧౦	ఓమ్తదన్తర	ఓమ్॥ తదన్తర
౩	౪	ప్రస్తుతః	ప్రస్తుతః
౧౧	౧౩	భలే	భలే
౪	౨	మపేక్షస్య	మపేక్షస్య

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౬	౬	యదత్ర	యదత్ర
౨౭	౧౩	వివిదషన్తి	వివిదిషన్తి
౨౮	౨౪	త్పత్తి	త్పత్తి
౨౯	౧౬	దేవనేత్రేణ	దైవనేత్రేణ
౩౦	౨౪	జీవన	జీవేన
౩౧	౧౭	ద్వితీయ	ద్వితీయ
౩౨	౧౮	సుమప్త్య	సుమప్త్య
౩౩	౧౯	త్తత్స	త్తత్స
౩౪	౨౦	కంత్వ	కత్వం
౩౫	౨౧	విర్యయమ్	విర్యయమ్
౩౬	౨౨	ప్రకృత	ప్రకృ
౩౭	౨౩	దిష్మాతరి	ధిష్మాతరి
౩౮	౨౪	సప్న	స్వప్న
౩౯	౨౫	త్రిష్టతి	త్రిష్టతి
౪౦	౨౬	ప్రబోధన	ప్రబోధ
౪౧	౨౭	సంస్మతయః	స్సంస్మతయః
౪౨	౨౮	దేవావచక్షత	దేవావచక్షత
౪౩	౨౯	కేయూ	కేయూ
౪౪	౩౦	కాజ్జ	కాజ్జ
౪౫	౩౧	జగది	జగది
౪౬	౩౨	దృశ్యదే	దృశ్యతే
౪౭	౩౩	శబ్ద	శబ్ద
౪౮	౩౪	బాషక	బాషక
౪౯	౩౫	ప్రసన్న	ప్రసన్న
౫౦	౩౬	త్వరాంపశ్యతి	త్వరాంపశ్యతి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫౩	౯	కచ్చిద్ధరః	కచ్చిద్ధరః
౫౪	౧౮	విశాసేశా	విశసేశా
౫౫	౧	ధ్యాయమనో	ధ్యాయమానః
„	౧౪	యదేవేహ	“యదేవేహ
౫౬	౧౩	పనుత్య	పనుత్య
„	౧౮	వయస్యే	వయస్యే
౬౫	౧౯	విషయవిషయి	విషయవిషయి
౬౮	౧౫	శ్రద్ధధానాయ	శ్రద్ధధానాయ
„	౨౨	బృహస్పతి	బృహస్పతి
౬౯	౧౨	భగవతీం	భాగవతీం.
„	౨౦	పుత్రా	పుత్రాయ
౭౦	౧౧	తద్వికృత	తద్వికృతి
౭౩	౩	దన్యత్రేమే	దన్యత్రేమే
„	౪	న్నజిహ	నజిహ
„	౧౪	గాయత్ర్యాఖ్య	గాయత్ర్యాఖ్య
౭౪	౧౨	భేదాభా	భేదాభావా
౭౭	౨౪	ద్వ్యథా	ద్వ్యథా
౭౮	౧	ఏక	ఏకః
„	౫	గృహీతిః	గృహీతిః
„	౧౭	అధ్యాత్మ	అధ్యాత్మ
„	౨౦	ధమనా	ధమనా
౭౯	౪	అవధారణమ్	అవధారణమ్
„	౧౭	సృసీహ్న	సృసీహ్న
„	౧౮	ప్రకాశయ	ప్రకాశయతి.
పుటసంఖ్య	౬౮		౮౦
౮౦	౧౮	అవతారాః	అవతారాః

క్ర.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౮౩	౬	సజ్జిగ్రస్తుం	సజ్జిగ్రస్తుం
„	౨౩	సంరహతి	సంహరతి
౮౪	౧౮	సంహ్రియత	సంహ్రియత
౮౫	౪	శాట్యాయన	శాట్యాయనిన
„	౧౨	సుక్యత	స్సుక్యత
„	౨౪	వస్త్యాదికం	వస్త్యాదికం
౮౬	౪	శబ్దత్వాత్	త్వాత్
౮౭	౧౧	రూపగాయే	రూపగాయే
౯౨	౧౯	ఉభయ	ఉభయ
౯౩	౨౫	విద్విద్యాయాం	విద్యాయాం
౯౪	౩	ననేతర	నేతర
„	౯	తీజాయకా	జాతీయకా
„	౧౮	వ్యాహారోస్తి	వ్యాహారోస్తి
„	౨౦	దేవయోన	దేవయాన
౯౫	౧౭	సమధాన్య	సమాధాన్య
౯౬	౧	అధికారి	అధికారి
„	౨౦	సచ్చరే	సచ్చరే
౯౭	౨౨	విద్యాయాం	విద్యాయాం
౧౦౦	౬-౭	దదశే	దదృశే
౧౦౦	౧౯	తత్ఫలాంచ	తత్ఫలానాంచ
౧౦౪	౭	పురుషం	పురుషం
౧౦౫	౫	స్వదేహః	దేహః
„	౯	ఉపస్థిలి	ఉపస్థితే
„	౧౩	రూపైభవతి	రూపైభవతి
„	౧౭	పూర్వ	పూర్వ
„	౨౧	దష్టాగ్	దష్టాగ్

క్ర.	ప.	అనుధామ.	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	త్వ గ్రిబధ్ధః	ప్రతిబధ్ధః
”	౧౩	భగవద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౧౦౮	౨	సమాని	సమానాని
”	౯	ద్వబలీయః	ద్వలీయః
౧౦౯	౩	పరకరణ	పకరణ
”	౨౫	కుర్వస్తీ	కుర్వస్తీ
౧౧౫	౨౦	దిత్యా	దిత్య
౧౧౬	౩	కారమ్భ	కరమ్భ
”	౬	వృజ్య	వృజ్య
”	౧౧	శ్శరీరే	శరీరే
”	౧౩	తేక్య	త్యేక
”	౧౭	భవతిని- భిల	భవతి- నిభిల
౧౧౭	౩	నసమేత్య	నసమేత్య
౧౧౮	౪	ప్రతివేద	ప్రతివేదం
”	౧౧-౧౨	అన. న్య	అనన్య
”	౧౨	త్యాదౌ	తాదౌ
౧౧౯	౩	అథ	అథ
”	౧౯	”	”
౧౨౦	౨౧	రామమన్తా	రామమన్త్రాః
౧౨౦	౬	జానాన్యపి	జాన్యపి
”	౧౧	శ్చీయతే	శ్చీయతే
”	౧౮	మధ్వవసీయతే	మధ్వవసీయతే
౧౨౦	౧౯	తద్వత్ప	తద్వ
౧౨౧	౮	విహింసకా	విహింసకా
౧౨౩	౧౪	శక్త్యేవ	శక్త్యేవ
౧౨౫	౧౩	చక్షుషామ్	చక్షుషామ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
,,	౧౫	ఘృభి	ఘృభి
౧౨౬	,,	సమ్మృచరత్సు	“సమ్మృచరత్సు
,,	౨౨	దశవాచ్చ	దర్శనాచ్చ
౧౨౮	౧౭	స్నాతస్త్ర్యేణ	స్నాతస్త్ర్యేణ
౧౨౯	౩	స్నాతస్త్ర్యేణ	సాతస్త్ర్యేణ
,,	౫	విద్యాయామ	విద్యాయాన
,,	౧౮	శ్చుక్తిభ్యః	శ్చుక్తిభ్యః
,,	౨౨	మిత	మత
౧౩౦	౧౬	ధూతార్థ	ధూతార్థ
,,	౨౨	ఆగ్ని	ఆగ్ని
౧౩౨	౧౨	శబ్దతే	శబ్దతే,
౧౩౪	౨౧	హరిష్య	హరిష్యతే
౧౩౬	౧౮	ప్యతం	ప్యతం
౧౩౯	౯	ఉర్ధ్వ	ఉర్ధ్వ
,,	౧౬	ప్రజాపత్యం	ప్రజాపత్యం
,,	౨౧	శిలోఽచ్చ	శిలోఽచ్చ
౧౪౦	౧౪	కుటుమ్బం	కుటుమ్బం
౧౪౧	౭	శ్చుక్తి	శ్చుక్తిః
౧౪౨	౧౭	క్తిమా	క్తిమా
౧౪౩	౨	ప్రయోజనక	ప్రయోజక
౧౪౪	౫	స్తత్సాధనీ	స్తత్సాధనీ
,,	౨౪	విద్యానాం	విద్యానాం
౧౪౫	౨	స్తదక్ష్	స్తదక్ష్
,,	౧౮	మమాదీని	మాదీని
౧౪౬	౧౨-౧౩	మనసి	మనసి
,,	౨౧	సంక్రతి	సంక్రతి
,,	౨౨	శమదమానీ	శమదమాదీనీ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౭	౨	ప్రతిపద్య	విప్రతిపద్య
౧౪౯	౭	ఘ్రివాస్మ	ఘ్రివాస్మ
౧౫౧	౧౪	నుష్ఠితా	నుష్ఠితా
"	౧౫	సన్ధాయా	సన్ధాయా
౧౫౨	౪	అనాశ్రితః	"అనాశ్రితః
"	౧౦	అనభిభవ	అనభిభవ
"	౧౨	కారీణీ	కారీణీ
"	౨౦	తిః	తి,
౧౫౩	౧౨	సమృద్ధిభిః	సమృద్ధిభిః
"	౧౪	శ్చక్రిద్దధాన	శ్చక్రిద్దధాన
"	౧౬	ద్వక్రిహ్మణో	ద్వక్రిహ్మణో
౧౫౪	౩	ఉపప	ఉప
"	౧౩	ఉద్భద్ధం	ఉద్భద్ధం
౧౫౫	౧	ద్విషద్గుణ	ద్విషద్గుణ
"	౧౪	ఫలవాప్తి	ఫలావాప్తి
౧౬౦	౪	సూ	సూ॥
౧౬౧	౧౪	పదిశ్యతే	పదిశ్యతే
౧౬౩	౨	ఆత్మక్రిడ	"ఆత్మక్రిడ
౧౬౪	౧౫	ద్భజానా	ద్భజనా
౧౬౫	౧	వర్ధత ఇతి "పిబ	వర్ధత ఇతి "పిబత
"	౬	భవతీ	భవతీ
౧౬౯	౧	లభ్యా	లభ్యా
౧౭౧	౨౦	ద్భక్రిహ్మ	ద్భక్రిహ్మ
"	౨౧	క్షత్తృ	క్షత్తృ
౧౭౪	౧	శుచా	శుచా
"	౧౦	చిత్తవై	చిత్తవై

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౭౭	౧౭	చవత	భవత
౧౮౦	,,	సూభోగేన	సూ॥ భోగేన
౧౯౦	౧౩	పలభ్యతే	లభ్యతే
౧౯౫	౨౪	హృదిస్థ	హృదిస్థ
౧౯౬	౧౫	గతా	గత
౨౦౩	౧	మాసేభో	మాసేభ్యో
౨౦౬	౧౩	తచ్చ	తచ్చ
౨౦౭	౧	గమయ	గమయి
౨౦౮	౧౪	స్వస్తి,	స్వస్తి,
౨౧౧	౭	త్యుపాసితే	త్యుపాసీతే
౨౧౩	౬	దావరణే	దావరణే
,,	౯	నావరణే	నావరణే
౨౧౭	౨౧	రమాత్నో	పరమాత్నో
౨౧౯	౨౬	శుతి	శృతి
౨౨౧	౨౩	విర్భావం.	విర్భావం
౨౨౪	౨౦	ప్రదీప	ప్రదీప
,,	౨౪	కరణ	ధికరణ
౨౨౫	౨౬	విరో	విరోధః
౨౨౬	౧	ధి, యస్తే	యస్తే
,,	౩	దిదిరూపేణ	దిదిరూపేణ
౨౩౦	౧౦	లిక్లగ	లిక్ల
౨౩౧	౨	విధప,	విధప
,,	౧	భిదం	భిధం
,,	౧౪	సుష్మానేన	సుష్మానేన
౨౩౨	౧౨	భిదం	భిధం
౧౫౮	భక్తిపునాతిమన్నిష్ఠాః		౧౧
౧౩౯	సావిత్రీంచప్రాజాపత్యం		౩
			౧౪ ౨౧
			౩ ౨౨ ౪౨

అం.

అం సీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛ్రీక భగవత్పాదాచార్య విరచితః
సర్వ వేదాంతసార మీమాంసా భాష్యమ్.

—*శ్రీమచ్ఛ్రీక భాష్యమ్*—

తంవద్దేవరమాచార్యం పాదుకీకృత మన్తధమ్ ।
శుకశాస్త్రగురుంసీతారామార్యం మనుజాకృతిమ్ ॥

శ్రీకృష్ణమాచార్య విరచిత సర్వ వేదాంత సార మీమాంసా భాష్య
చంద్రికాంతర్గత మూలస్థ కఠిన ప్రమేయవ్యాఖ్యా.
వ్యాఖ్యాన ముక్తశ శ్లోకః.

అఖిలనిగమవేద్యం విశ్వజన్మాదీలం విధిముఖ సురవన్ద్యం బీవ
రాశీశమీద్యమ్ । భజనపరవ శేభోఽఘక్తిముక్తిదీశ స్తం సురతరు
భువిసన్తం రామభద్రంనమామి ॥ ౧ ॥ మునిగురుశుకతుల్యంప్రాప్త
తన్నామధేయం ప్రథితసకలవిద్యం వత్సగోత్రప్రదీపమ్ । అజిత
రుచిరలీలాకృష్టచిత్రంగురుంతం విదిత నిగమకేద్యం భాష్యకారం
నమామి ॥ ౨ ॥ కృతద్భాష్యంసుధీభాష్యంకృతప్రథిపణ స్వహమ్ ।
తథాపితత్కృపాతస్య వ్యాఖ్యానేమాంయునక్త్యహమ్ ॥ ౩ ॥
ఏతద్భాష్యాన్వయాచ్ఛ్రీధ్యే న్నమేయంగీరసత్యపి । అప్యవిలంహి
రథ్యామ్నో గణాసక్తాద్విశుద్ధతి ॥ ౪ ॥ ఏహంస్వాంతంభవే
త్తాన్తం మహావిప్రతి వీక్షణే । తత్కృతేతాంతసజ్జీవ్య క్రియతే
భాష్య చంద్రికా ॥ ... ॥ ౫ ॥

శ్రీ మ చ్చ క థా ప్యే,

గ్రంథస్య ప్రారంభః.

—॥१॥—

విశ్వాయస్స కృతవిభజ్యసతతంజీవైరసంఖ్యైర్యుతం

సకల జగత్కారణకారణభూత ముముక్షూపాస్య శ్రీనారాయణాత్మక పరతత్వసోపకరణ తదుపాసక నిఖిల జీవ తత్త్వాగ్రహణ పాప తత్త్వాప్తిరూప ఫల యాథాత్మ్యమనా ద్యనువర్తమానా జ్ఞానతోనైవం విధా మనవరతం సంసార తాపత్రయభితప్తానాం జీవానాం ప్రదర్శ్య తత్తాదోపశమసిం సాక్షాన్తోష సాధసిం శ్రీ నారాయణ చరణారవిడ భక్తిమత్పాదయితం శ్రీభగవ త్పుష్ప ద్వైపాయన సమ్ప్రీణిత సర్వ వేదాంత సారాథక నిత్యాయక న్యాయ కలాపరూప సర్వ వేదాంత సార మీమాంసాఖ్య శాస్త్ర వివరణే పరమకారుణికేన శ్రీహరిణా నియుక్త శ్రీశుకాచార్యాప రావతారరూప శ్రీవత్సకుల తిలకోఽపిరత బృహద్వ్రతః ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస పరమగురు శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యాభిధాన స్సర్వవేదాంతసారాత్మక శ్రీమద్భాగవత రాధాంతం నిదిక ధీశుభాంగవాన్భావ్యకారక ప్రారిప్సిత వివరణ విశేషరూపసూత్ర భాష్య ప్రత్యూహ నిర్మత్యానిసిద్ధయే సర్వవేదాంతసార మీమాంసా నిర్ధాతేత జగజ్జ్ఞాని విచిత్ర లీల పర తత్త్వాత్మక శ్రీ నారాయణ ప్రణామ లక్షణం మంగళమాచరతి —(విశ్వ) మితి—యః- నారాయణః, స్వకృత్మ నిజసర్వీతమ్, విశ్వమ్- జగత్, బహుధా విభజ్య- నామరూపాభ్యాం ద్వాకృత్య, తథాచ శ్రుతయః “ యస్స లష్ట్యే దమనుప్రవిష్ట ఋషిణా చక్రేచరశ్శాస్త్రితాః ” ఇతి- “ నామరూప క్రియాశతై సకర్తృకర్తృకః పర ” ఇతి- “ సర్వాణిరూపాణి విచిత్ర్య ధీరః- నామనికృత్యానివరణయదాస్తై ” ఇతిచ; బహుధా విభాగ మేషుః (జీవైరసంఖ్యైర్యుతం) మితి, అస్య విశ్వమిత్యనన సమ్ప్రదాః,

తస్మిన్నాధు జనావనాయచముహూ ధత్తైవ
తారాస్పహూః । యత్పాదామ్బుజ భక్తవీర

తతఃకిమతతహ—(తస్మి) నిమిత్తి—తస్మిన్—విభక్తనామరూపే విచిత్ర
భాక్త్యభోగ్యవగాత్మకేజగతి, ౧.హూః - అసంఖ్యేయాః, అవ
తారాః-కామారాదీః, ధత్తై-కరోతి, తథాచ శ్రుతిః, “సపవ
ప్రథమం దేవగి కామారంసగమాశ్రితః ” ఇత్యారభ్య “అవతా
రాహ్యసంఖ్యేయాహరేస్సత్వనిర్దేష్విజాః| యథావిదాసినగికుల్యా
స్సరసస్సుసహస్రశః ” ఇతి; కిమర్థమిత్యతతహ—(సాధు జనా
వనాయచ) ఇతి—ఇహ, సాధవః-తీర్థిక్షవః, కారుణికాః; “సుహృద
స్సర్వదేహినా” మిత్యారభ్య “తపతేసాధవస్సాద్వి సర్వనశ్చ పిని
గతాః” ఇత్యుపదిష్టవిశేషణాక్రాంతాగ్రాహ్యః, తేచతే జనాశ్చ,
యద్వా “విష్ణుజనప్రియ ” ఇత్యత్ర విష్ణుజనవత్సాధూనాం జనా
స్సాధుజనాః, భగవద్భక్త భక్తాః, తేషామవసం-రక్షణం, తస్మై,
స్వీయ వీలావతార చరితామృత శ్రవణాదిలక్షణ భక్తిరూపాపాయ
ముత్పాద్య తేషాం మోక్షదానాయేతి యావత్; చార్దుష్ట దమనా
యేతి సూచయతి; “జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణం త్వజ్ఞానతో
నర్థవహఃచ్ఛరీరతః | వీలావతారైస్సవయం ప్రదీపకైః ప్రాజ్ఞాన
యస్తావతమహం ప్రసద్య ” ఇతి, “యస్త్య ద్విధానా మనతాం
ప్రశాంతయే రూపాణిధత్తై సదనుగ్రహేచ్ఛయా ” ఇతిచ శ్రుతిః,
“పరిత్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచదుష్కృతామ్ । ధర్మసం
స్థాపనార్థాయ సమ్భవామియుగయుగ ” ఇతి స్మృతేశ్చ, నను,
“బ్రహ్మవిదావోఽపి తిరమ్-తమేవంవిద్వాసమృతఇహభవతి” ఇత్యా
దౌ జ్ఞానస్యాపి మోక్షాపాయత్వ శ్రవణాత్రాధం భక్తి మాత్రస్య
తదుపాయత్వముక్తమతతహ—(యత్పాదామ్బుజ భక్తవీర) ఇతి.
అత్ర ఏవేన దుష్కరత్వా జ్ఞానస్య ముక్తిం ప్రతి మాగ్ధాంతరత్వః

శ్రీ మ ఘ్న క భా ష్యే

లభ తెముక్తిందురాపాంపరై

ప్రాముఖ్యావతాయతి- అత ఏవైవం శ్రూయతే “ సుదుశ్చరా
మిమాంసస్య యోగచర్యామనాత్మనః । యథాజ్ఞాసామ్రమా సిద్ధ్య
త్తస్మైబ్రాహ్మజ్ఞసాఽచ్యుతః॥ ప్రాయశగ్గి ఘ్నరీకాక్ష యుంజంతా
యోగినోమనః । విషీదంత్య సమాధానా న్ననోనిగ్రహకర్మితాః ”
ఇతి ప్రశ్నసోస్యత్తరత్వేన “ హంతతేవణాయమ్యామి మమ ధర్మా
స్సమంగలాః । యాః శ్రద్ధయాచరంత్యత్వోఽమృత్యుంజయతిద్వర్జయ ”
మిత్యారభ్య “ అయంహిసర్వకల్పానాం సద్భీచీనోమతామమ ” ఇతి
ముక్తింవిశిషి (దురాపాంపరై) రితి—పరైః- కర్మభిః, దురాపామ్-
దుష్ప్రిపాం, అనేనతు కర్మణఃగ్గికానామ తన్మాగత్వ కథేదిదస్య
యతి ; అత్ర ఏవకారస్య దురాపాం పరై రిత్యస్యచ భిన్నాథక
త్వాన్నాథకతగ్గి పానరుక్త్యం శబ్దామ్, యద్యపి “ బ్రహ్మవిదా
హ్నితిపరమ్ - తమేవం విద్వానమృతఇహభవతీ ” త్యత్ర వేదనస్య
మోక్షసాధనత్వమివ ప్రతీయతే తథాప్యపిచేయం భక్తిరేవ వేదాం
తేషు భాగవతభర్త ఇత్యాత్మవిద్యే త్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి చో
చ్యతేఇతి భక్తజ్ఞాన సంజ్ఞాకరణభాష్యా దిహ వేదనం స్మరణా
త్మక భగవద్భజనపర మిత్యవగమ్యతే, యద్వా- “విదిలాభ” ఇతి
స్త్రుతేబ్రహ్మవిద్యతే భజనీయత్వేనలభ్యతే అనేసేతి బ్రహ్మవిత్ -
విద్వాః ఇత్యత్రాపివిందతే భజనీయత్వేన బ్రహ్మలభతేఇతిచ పుణ్య
త్రైహసజ్ఞానస్య తత్సాధనత్వ మవగమ్యతే, కిన్తు-భక్తైరేవ; ఏతే
న “ నాస్యగిపంథా అయనాయవిద్యతే ” ఇతిభక్తైస్తదుపాయత్వ
ప్రతిషేధగి ప్రతీయత ఇత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, “భక్త్యాహమేకయా
గ్రాహ్య ” ఇత్యాది సర్వవేదాంత సారగత తద్వాక్య శేషాచ్చ;
కథంతహ్యోష్టాశ్చ యోగలక్షణస్య జ్ఞానవత్కన శూన్యభాష్యయో
దేవయాసేనమోక్షప్రాప్తకత్వం ప్రత్యపాదీతచేద్భాష్యమ్, అష్టాశ్చ

స్తుసర్వజ్ఞమహానమామికరుణానారాయణంసద్గుణమ్॥౧॥

యోగస్యతత్రభాష్యకృతాఅసకృద్దుషురత్వోపపాదనా తదభిప్రాయేణైవేనాప్తాజ్ఞయోగలక్షణస్యజ్ఞానవత్త్వేనస్తదనుపాయప్రాయత్వంప్రకటికృతమ్, తతశ్చభక్తైరేవాజ్ఞానామోక్షసాధనత్వావగమాత్తదనుపాయత్వముపపద్యతఇతి విభావనీయమ్; తతస్తంవిశ్వస్పష్ట్యాదికర్తారం విచిత్రకర్తా సంఖ్యేయజీవయుక్తస్య జగతస్తత్తజ్జీవకర్తానుగుణం బహుధా విభాజకత్వాత్పిథాం భగవత స్సర్వజ్ఞతామాహ- (సర్వజ్ఞ)మితి— “సర్వంపుమాక వేదగుణాంశ్చతద్జ్ఞానవేదసర్వజ్ఞమనస్త” మితి, “యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, ఇతి చ శ్రుతేః, కరుణమ్- పరమకారుణికమ్, తథాచ శ్రూయతే “పరమమగ్ధళపరమకల్యాణ పరమకారుణిక, ఇతి, శ్రీభగవతో నారాయణస్య కల్యాణగుణానామానన్త్యాద్విచిన్య కథితు మశక్యతయా ఏకీక్యా తస్య సర్వగుణ పూర్ణత్వమాహ-(సద్గుణ) మితి—సంతఃసదాతనసత్తాకాః, గుణాః- సత్యశౌచదయాత్మాన్త్యాదయో యస్మిత్తమ్, తథాచ శ్రూయతే- “సత్యంశౌచం దయాత్మాన్తిస్త్యాగస్సంతోష ఆజ్ఞాన, మిత్యారభ్య “ఏతేచాన్యైరబహువో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రాధ్యామహాత్వమిచ్ఛస్థి నావియన్తిస్తకహిచి, దితి, ఏవం విధ సర్వ సద్గుణ పరిపూర్ణం నారాయణం నమామి- నమస్కరోమి, (నారాయణశబ్దార్థః) నరాణామ్ - జీవానామ్. సమూహానామ్, తత్-అయనం-స్థానం. యస్యసనారాయణః, యద్వాసరాత్సంభూతానారాః- ఆహి, తాః అయనం యస్య సనారాయణ ఇతి, తథాచ సర్వవేదాంతసారే శ్రూయతే, ‘నారాయణస్త్యం నహి సర్వదేహినామాత్మాస్యగ్రీశోఽఖిలలోకసాక్షీ । నారాయణోజ్జంసరభూజలాయనా త్రచ్చాపిసత్యంసతవైవమాయయా, ఇతి. అత్రీశ్రీభగవతో నారాయణస్య విశ్వ స్పష్ట్యాది లీలా నిరూపణ సమా

రమ్యేణ వ్యాచిఖ్యాసిత వేదాంత మీమాంసాధాన్ సూచితాః, త
 థాహి, తత్ర ప్రథమాధ్యాయ నిఘిష్ట నిఖిల జగత్కారణకారణ
 త్వాదిగుణకోపాస్య స్వరూపం (విశ్వంయస్సవ్యక్తత)మిత్యనే నాత్ర
 సూచయతి- తథా(విభజ్యబహుధాజీవై)రిత్యాదిపదైమతాంతర
 నిషేధ పూర్వకం ద్వితీయాధ్యాయా ధ్యవసిత సోపకరణోపాసక
 స్వరూపం సూచయతి, ఏవం (యత్పాదామ్బుజభక్త ఏవే) త్యనేన
 తృతీయాధ్యాయ నిఘిష్టం సాత్మాన్తోక్షోపాయో భక్తిరేవత్యైత
 త్సూచయతి, తద్వల్లభతేముక్తిమిత్యనేనచతుర్థాధ్యాయరాధా
 న్నిత మోక్షరూప ఫలం సూచయతి. ఏవం వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ
 వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయ చతుష్టయాధానామిహావగమా
 చ్చిక్షీమిత భావ్యకృతి ప్రతిజ్ఞాచ సూచితా, కేచిన్నిజమసీషయా
 వేదాంత సూత్రాణ్యన్యథా వ్యాచితాణాం భక్తిజ్ఞానాది స్వరూప
 విభాగమిదమిథ్యమిత్యనవగమ్య లప్తాక్షయోగ లక్షణం జ్ఞానమేవ య
 థోక్త సాత్మాన్నిశ్చేయస సాధనీభూత భక్తియోగత్వేన వర్ణయన్తి-
 ఏతన్తతే మోక్ష సాధనస్య దుష్కరత్వా న్తోక్షస్యాపి దుర్లభత్వం
 ప్రతీయతే, అపరేష్యేవమేవ నిజమసీషయా సూత్రాణి వ్యాఖ్యాయ
 సూత్రకారాభిప్రాయాజ్ఞానేన జ్ఞాన మేకమేవ మోక్ష సాధన
 మితి నిశ్చిన్వానా జీవేషు బద్ధ, మోక్ష, దేవత్వ, మనుష్యత్వ, ప్రీత్య,
 పుండ్ర్య, ఫావర జగ్గమత్వాదికం సదాతన మితి వ్యవస్థాపయన్తి-
 తన్తతే మోక్షోపాయా ద్యనుష్ఠాన మకిణ్చిత్కరమేవ, అన్యేకున
 రన్ధపరమృతయా విశ్వమిథ్యాత్వవాదినో బ్రహ్మసూత్రాణి స్వయం
 చ మిథ్యాభూతా ఇతి వదంతస్సంతగిప్రమాదతో మిథ్యాభూతబ్రహ్మ
 సూత్రాణి వ్యాచితాణాం బ్రహ్మణ ఏవ మిథ్యా భూతోపాధి వశా
 న్నానాజీవభావం పరికల్ప్య తస్మిన్ పరబ్రహ్మణ్యేవసాన్వసుభూయ
 మాన విశ్వ భ్రమజ్ఞాన సంసారానిఖిలదోషానారోప్య మిథ్యా

ప్రథమస్యాధ్యాయస్యప్రథమః పాదః.

భూతస్య జీవస్య మిథ్యాభూత శ్రుతిసిద్ధ బ్రహ్మణా సహ మిథ్యా
భూతైక్య జ్ఞానమేవ తస్య మిథ్యాభూత మోక్షోపాయ ఇత్యేవం
బహువిప్రతిషిద్ధ ప్రలాపేనాఖిలావేదానాకులీకృత్యా త్తానంమన్యా
న్తందమనుజాంశ్చ యథోక్త వైశేయసా ద్భక్తి మాగాఢ్యగ్రింశ
యిత్వాంఽథ తమనిమిజ్జయన్తి, అహోవేదోఽప్యేవం విధాన్ ద్రష్టు
మపి బిభ్యేత్, తథాచ స్మర్యతే, “ బిభేత్సల్పశ్రుతాద్వేదో మామ
ఁతం ప్రతేదితి, “ ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహ
యేత్ ” ఇతి, తదితరే ఉపాధి సత్యత్వవాదినామృపాధిమిథ్యావా
దివ దుపాధివశాద్భ్రష్టా ఏవ నానాజీవభావం పరికల్ప్య సత్త్వా
నైవ స్వానుభూయమాన విశ్వభ్రమాజ్ఞాన సంసారాది నిఖిలదోషా
నుపపాదయంతః ఉపాధ్యవచ్ఛిన్న బ్రహ్మైకదేశ భూతానాంజీవా
నాం తాదృశదోష భూయిష్ఠ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయ
ఇతి పూర్వవద్విప్రతిషిద్ధం ప్రలపంతగి పూర్వవదధగిపతన్తి, ఏవమే
వాన్యేపి స్వస్వ మసీషయా సర్వతో వేదవిరుద్ధ రాద్ధాన్తా సూల్ప
యన్తి, తదేతం సర్వం దద్ధితక్రమేణోత్తరోత్తరం పాషీయానత్పక్ష
నివహం ముముక్షువో భగవన్నియోగ నిర్వర్తితశ్రుతిసూత్రానువిధా
య్యఖిల పక్షవసీయస్సుగమ మైతచ్ఛక్త భాష్యావలోకన మాత్రతో
నాద్రియంతఇతి మహావిచృతో స్థితమతగ్రిన్ధవిస్తరభయాన్నవిశ్వాది
శబ్దానాం ప్రక్రియా వివక్ష్యతే, అస్మిన్మన్మథగ్రింథే ఆదితశ్చక్రికర
మగణ ప్రయోగేన భగవాన్భాష్యకారస్త్వైతద్భాష్యాశ్చైత్యూతాణాం
సర్వావవాశిష ఆశాస్త్ర ఇతి గమ్యతే; శ్రియోమోక్షాది నిఖిలసమ్మ
ద్రూపత్వాత్॥ ॥౧॥

ఏవం చిక్షిప్త త సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్య గ్రంథస్య
ఽష్టమోఽపాదః పరిసమాప్త్యుభయం సర్వోత్పత్త్యవిశిష్టేష్ట దేవతా
ప్రణామరూపం మన్మథమనుష్టాయస్వస్య సూత్రీభాష్యరక్షే భగ

శ్రీబేరాపుర

వన్నియోగ ప్రకారం కథయే చిక్షిత గ్రంథస్య మహా గ్రంథ
త్వాత్ నిర్విఘ్న పరిసమాప్తిం పునరాశాస్తే— (శ్రీబేరే) తి—
అత్ర పదాలిరేకణపాదత్రయేణ భగవన్నియోగప్రకారంకథయతి,
శిష్టపాదేనతు చిక్షితగ్రంథ పరిసమాప్తిరూప మంగళాశాసనమ్,
మంగళం తావ ద్దుగ్ధిఖా సమ్మిన్న సుఖానుభవ రూపమ్, వైషయిక
సుఖస్య సదాదుగ్ధిఖ సమ్మేదా త్తద్వ్యవృత్త్యర్థం తదసమ్మిన్నత్వ
విశేషణమ్, తథాచేహ మంగళపదేన శ్రీభగవద్వీలాకథామృత నిషే
వణాధిగమ్యమాన నిర్వృతిరధిగమ్యతే, “పరమమంగళాయతనగుణ
గణకథనోసీ, తి, “ తదేవసత్యంతదుమైవమగ్గళం తదేవ పుణ్యం
భగవద్గుణోదయమ్ । తదేవరమ్యంయచిరంనవంనవం తదేవశశ్వత్స
నసోమహోత్సవమ్ ॥ తదేవశోకాణ్ణవశోషణంనృణాం యదుత్తమ
క్షోక గుణానువర్ణన ” మితిచశ్చుతేః, గుణానువర్ణనస్య యథో
క్త మంగళనిష్పాదకత్వా న్మంగళత్వ ముపపద్యతే, ఎవమేవవందనా
దెస్సాత్పాద్య గ్రంథసమాపనాదిద్వారావా యథోక్త నిర్వృతిహేతు
త్వా త్తత్వముపపన్న తరమ్, తదేవ సత్య మిత్యత్రా పృహేవేతి
నిపాతత్రయేణ “ సాత్వికంసుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థంతురాజసం।
తామసంమోహదైన్యోత్థ ” మిత్యుక్తసాత్వికాదిసుఖత్రయం వ్యావ
త్యకతే, ఇహాపి చిక్షిత గ్రంథ నిష్ప్రత్యూహా పరిసమాప్త్యర్థో
క్త మంగళహేతుత్వాదన్న హేతో పృథివ్యామన్నత్వ నిరదేశవత్సు
వచం మంగళత్వ మితి భావః, తతశ్చ భవబంధం హరతీతి హరిః,
నారాయణో మగ్గళమ్- చిక్షితగ్రంథపరిసమాప్తిమ్, కుర్యాదితి
వాక్యార్థస్సప్పద్యతే; సకథం ధూత ఇత్యాకాక్షాయా మాహ—
(భగవా) నితి—“ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్యయశసన్నిధియః।
జ్ఞాన వైరాగ్యయోజ్ఞైవ షణ్ణాంభగవతీరణా ” ఇత్యుక్త సమగ్రై

మద్విరే నివసతః కారుణ్య వారానిధే ప్రాత్యుస్థస్య

శ్వర్యాది పాద్మణ్య పరిపూర్ణః ఇత్యర్థః, పునస్సుత్ర వ్యాఖ్యాన నియోజకత్వేన తం విశేషః—(యస్యే)తి = యస్య-హ-రేః, నిగమః-ఆజ్ఞా, మద్రాపేణ వ్యాసేనసర్వవేదాంతసారార్థనిర్ణాయకత్వేన ప్రవర్తితాని వేదాంతసూత్రాణి సమ్యగ్వాచిత్యేత్యేవం యావేతి యావత్; తస్మాద్దేవోరీత్యర్థః, వేదాంతసూత్రాణి - సర్వవేదాంత సారాథక నిర్ణాయక న్యాయానీత్యర్థః, వ్యాకులే - వ్యాకరోమి, విప్రహోమి త్యర్థః; కథం ధూతస్య? శ్రీబేరా సహితస్య, బేరమ్, మూర్తి, “యథాదేవేతథాదేరేన్యాసకమనమాచరేత్” ఇతి వైఖానస తస్మాద్ బేరశబ్దస్య మూర్త్యభిధాయకత్వ దశనాత్; శ్రియో బేరమివ బేరం యస్యాస్య తథోక్తా, ధూమి దేవీత్యర్థః; తయాసహితస్య-యక్తస్యేత్యర్థః, పునర్విశేషః—(శ్రీబేరా పుర మద్విరేనివసత) ఇత్యాది విశేషణైః - శ్రీబేరాయః-ధూమిదేవ్యాః, పురే-నగరే,(విద్యమానే) పండిరే, సదా,నివసతః-తపఃకుర్వాణా యాస్తస్యావరంప్రదాయ తత్తైవ తత్ప్రీత్యర్థం సదాసన్నిహితస్య, శ్రియాం భగవత్ప్రీత్యతిశయమాలక్య ధూమిదేవీ తావత్కదాచి తస్యస్యానీలరూప మపొహ్య లక్ష్మీతుల్యకాంతిం సమ్పాద్యస్వస్యాం భగవత్ప్రీత్యతిశయ సమ్పాదనార్థం కలాప గామార్ద్రక్షణతః క స్తించ్చిత్రేత్ర విశేషే భగవంతం శ్రీహరిమద్దిశ్య తపశ్చచార, తతస్త సైవవరంప్రదాయ తత్ప్రీత్యర్థం తయాసహ తత్తైవ సన్నిహితోస్తీతి తత్తైవ మాహాత్మ్య ప్రసిద్ధిః; ఏతదభిప్రాయేణైవ ధూమి దేవ్యా శ్రీబేరాత్వమ్, తత్తపఃక్షేత్రస్య తత్పరత్వంచ వణ్యత ఇతి ధ్యేయమ్, సర్వత్రహేతుః (కారుణ్యవారానిధే) రితి-కరుణైవ కారుణ్యమ్, [స్వాధ్యక్షేప్యజ్ఞే] తస్య, వారానిధే-సముద్రస్య, సదా కరుణాపూర్ణస్యేత్యర్థః, తార్క్ష్యస్థస్య-గరుడమాయహస్తత్వమ్

మదభాగమద్భుతతనో ద్వేదాంత వేద్యాత్మనః । శ్రీబేరా సహిత
స్య యస్య నిగమా ద్వేదాంత సూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే యుష
భూషణ స్సభగవాన్ కుర్యా ధర్మశ్శ్రమః॥ ౨॥ శ్రీమద్భాగవ
తాభిదం భగవత స్తస్యైవ లీలామృతం సంసారాఖ్యరుగౌషధం

పరమాగతస్యేతి యావత్; కిమర్థమ్? మదభాగం- మద్విషయే ఆజ్ఞాప
నాథః, సూత్రభాష్య మారభస్వేతి మామాజ్ఞాపయితు మితి
భావః; అద్భుతతనో- కటకమకుట శ్రీవత్స కౌస్తుభ హారాజులీ
యక కాంచీ పీతామృత సూపురాది విచిత్ర దివ్యాభరణాలజుత
ప్రాంశు దివ్య మగ్గళ విగ్రహస్యేత్యధః; వేదాంత వేద్యాత్మనః-
వేదాంతేషు వేద్య- భోగాపవగాధా ముపాస్యత్వే- జ్ఞేయః,
ఆత్మా స్వరూపం యస్య; ఏవంగుణ విశిష్టస్య యస్య నిగమాత్,
వేదాంత సూత్రాణి వ్యాకుర్వే సభగవా నిత్యగ్రే యోజనీయమ్,
యుషభూషణః- మకరకుణ్డల భూషితః, అనేన భాష్యారవ్చ నియో
గావసరే విమృత్తి పచ్చలన్తకర కుణ్డలాభ్యాం గణ్డఫలయో శృంభా
తినయం ద్యోతయతి॥ ... ॥౨॥

తదేవం బలవత్తరం మగ్గళాశాసనేన చికిషేత్ సూత్రభాష్య
గ్రంథ పరిసమాప్తి సూత్ర నిణేతానాం భగవన్లీలామృత రూపా
ణాం సర్వ వేదాంత సారాధానాం సుగమత్వంచ సిద్ధివత్కృత్య
తల్లలామృతపానమవశ్యం ముముక్షుభిగ్గతతావ్యమితివిస్త్రై- (శ్రీమ
ద్భాగవతాభిద) మితి-శ్రీమద్భాగవతమితి అభిధా-సంజ్ఞా, యస్యత
స్యోక్తమ్, తస్య -నారాయణ ప్రైవేత్యధః; లీలైవామృతం లీలా
మృతమ్, తలీలదృగ్భూతమ్? సంసారాఖ్య రుగౌషధమ్-సంసార
సర్వాఖ్యా యస్యాస్తత్కాః, రుజః - మహా రోగస్య, ఆయుర్వేదాభి
షాం నిఖిలౌషధేషు మృత్యుస్సేతిభావః; ఔషధమ్-తన్నివర్త
కమిష్టకం; కిమిదమమృతం దేవాసురైద కాగ్ధాభిలో నిష్పాదితామృత

నిరుపమం నారాయణేనస్వయమ్ సర్వామాయభువాసముద్భృతమిదం వేదాంతదుగ్ధాభితో వేదవ్యాస కృతైః సుసూత్ర చక్షుః
నిత్యంపిబేయుద్విశాః॥

॥ ౩ ॥

సదృశమ్: న, కింతు, నిరుపమమ్- నిరస్తోపమానమిత్యర్థః, నిరుపమత్వం దృశయితుం భాగవతామృతస్యాభిజామృత మైలక్షణ్యం ద్యోతయన్నాహ—(నారాయణేన) త్యాదినా-కీదృగ్భూతేన? సర్వామాయభువా-సర్వే ఆమ్నాయాః- శుత్రయాః, భవంతి- ఆవిర్భవంత్యస్తాదితీ సర్వామాయభూః, “యస్యనిశ్చలత మేవైతద్భగ్వేద” ఇత్యాది శ్రుతేః, తేన; సర్వేషామాయేషు భవతి ప్రతిపాద్యత్వేనావిభావతీతివా, తథాతేన, స్వయమ్ - స్వేవైవ, అనేన విశేషణద్వయేన అన్యేషా మేవంవిధామృతోత్పాదనా త్సమత్వం దృశయితి; సముద్భృతమ్- సమృద్ధిశోభ్య నిష్పాదితమ్, తచ్చ శ్రూయతే “భగవాన్బ్రహ్మకార్యేణ తిరస్వీత్య మనీషయా । తదధ్యవస్యతూటస్థో రతిరాత్మన్యోభవేత్ ” ఇతి, “భవభయమహతాం జ్ఞానవిజ్ఞానసారం నిగమ కృదుసజమే భృజ్జవ ద్వేదసారమ్ ” ఇతి చ; కస్తా త్సముద్భృతమ్? వేదాంత దుగ్ధాభితః- వేదాంత ఏవ దుగ్ధాభి, తస్తాత్సముద్భృతమ్, అతోఽభిజామృతాద్విలక్షణం తతఏవ నిరుపమం భగవత స్తస్యైవలీలామృత మితి యోజనీయమ్, ఏవంఘాతమమృతం ద్విజాగ్నిపిబేయురిత్యాచర్య కోఽయం విధిః, ద్విజా ఇతి సూత్రార్థవిచారాత్తకభాష్యే ప్రాజ్ఞానానామేవాధికారం దశాయతి, పానసాధనపాత్రాణ్యహ—(వేదవ్యాసే) త్యాదినా = సూత్రాణ్యేవ చ షకాని - సముట స్థానీయాని పాత్రాణి, తైరిత్యర్థః; స్వీత్యనేన “అల్పాక్షర మసద్విగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్ । అస్తోభమనవద్యం చ సూత్రం సూత్రవిదోవిదుః ” ఇత్యుక్త లక్షణజాత మత్యైవాస్తీతి దశాయతి, నిత్యమిశ్యనేన అస్యామృతస్య స్యాద్వృత్తిశయాదత్, కర

శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యై శ్రీమన్నారాయణాదికాః । అస్త్య
ద్గురూః ప్రణమ్యావ్య సూత్రాథోఽభాష్యతేస్ఫుటమ్॥ ॥౪॥

త్వం దశయతి; తదిదముక్తమ్ “యచ్ఛృణోతాం రసజ్ఞానాం సావ్య
దుస్వాదుపదేపదే ” ఇతి. ... ॥౩॥

ఏత తస్మై స్వసద్గురూణా మనుగ్రహేణైవ నివృత్తమావ
త్వా తత్ప్రకామ పూర్వకం చిక్షేత గ్రంథం స్పష్టతరం ప్రతిజా
నీతే—(శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యై) ఇతి = శ్రీమా- వైరపే
త్యేది సర్వసద్గుణమాహత్మ్యం, సచాసా గోపాల కృష్ణశ్చ సలగ్రే
భవః అగ్ర్యః ఏషాంతాః, శ్రీమాః శ్రియఃపతిః సచాసా నారా
యణశ్చ, స ఆదిదేహాంతాః, [సమాసాస్తే క ప్రత్యయః- ఉభయ
త్ర తద్గుణ సంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః] అదిగ్రహణేనబ్రహ్మ నారద
వ్యాస శుకాచార్యైః దశయతి; అగ్ర్యగ్రహణేన సావ్యవహి
తాచార్యత్వం గోపాల కృష్ణ గురోదశయతి, ఏవం భూతమహా
మాహాత్యై అస్తద్గురూః, ప్రణమ్య- ప్రకషేణనత్వా, సాష్టా
ంగం ప్రణమ్యేత్యభావః; స్ఫుటమ్ - స్పష్టం యథాభవతి తథా, సూ
త్రాథోఽభాష్యతే- సూత్రభాష్యం క్రియత ఇత్యర్థః, ఉక్తంచ భా
ష్య లక్షణమ్ “ సూత్రస్థం పదమాదాయ వాక్యేస్సూత్రాసుసా
రిభిః । స్వపదానిచ వ్యాకంఠే భాష్యంభాష్యవిదోవిదు ” రితి॥ ౪॥

—* శాస్త్రో పో యో తః. *

అథాదౌ “ ద్వితీయం స్త్రీప్యానుపూర్వాన్ జ్ఞాన్తోపనయనం
ద్విజః । వసన్ గురుకులేదాన్తో బ్రహ్మధీయాతచాన్వహమ్ ” ఇత్యశ్చ
యనపిధి మనుష్య స్వధీత సాంగ సశిరసా స్వాధ్యాయం “వైతత్థ
లాయోపదేశే ” చిత్త్యత్రోపదిష్టాధికారి లక్షణయక్తం పుణ్య తీర్థ

నిమేవణాదిభి ర్నితాన్త మమలస్వాన్త మధిక్యత్య “ నిగమకల్పతరో
 ర్గభితంఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిపతభాగవతంరస
 మాలయం ముహురహూ రసికాభువి భావుకాః ” ఇతి శ్రీ భగవ
 ద్గుణగణామృత ద్రవసముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణాదికం
 విధీయతే, ఏతదుపరి చైవమేవాభిప్రేత్య “ తస్మాదేకేనమనసా భా
 గవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యగతీతవ్యశ్చ క్షేయ గిపూజ్య
 శ్చనిత్యదా ” ఇతి నిత్యదా భగవద్గుణగణ శ్రవణాదికం విధీయతే,
 తయోరంతరాతు “ జీవన్మతత్వ జిజ్ఞాసా నాథో యశ్చేహకర్త
 భిః । వదంతి తత్త్వవిద స్తత్త్వం యద్జ్ఞాన మద్వయమ్॥ బ్రహ్మేతిపర
 మాత్మేతిభగవానితిశబ్ద్యతే ” ఇత్యాదినాభగవద్గుణగణామృతద్రవ స
 ముద్రరూప శ్రీమద్భాగవత శ్రవణా ద్వ్యపకరణ తయా తదర్థ విచా
 రో విధీయతే ; యద్యప్యత్ర తత్త్వజిజ్ఞాసా కతవ్యేతి విధి స్సాక్షా
 న్నస్మాయతే, తథాపిహ కమభిర్వగునర్లభ్య స్స్వగౌచిస్సతు
 జీవన్మనాథః- సపురుషాథః, కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవ; ఇత్యేవం భగ
 వన్తహిమామృత ద్రవ సముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణాప
 కరణ తత్త్వ జిజ్ఞాసాయాః పురుషాథ హేతుతోపదేశాత్. “ త
 ద్విజిజ్ఞాసస్వ-తద్భిన్నా ” ఇతి జిజ్ఞాసా విధాయక వాక్య శేషాచ్చ
 సోయం విధి రున్నీయతే, జిజ్ఞాసాయా విచారార్థకత్వంచాగ్రే వత్య
 తే, తత్రేమం విచార విధిమనురుధ్య సర్వవేదాన్త సార మీమాం
 సాఖ్యంశాస్త్రం ప్రణిసీషు రఖిలజగత్తేమోదయో భగవా న్పదరా
 యణగిప్రోక్తాభ్యయనాది గుణాయుక్త ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తి సిద్ధ్యర్థం
 విషయాద్యనుబంధ చతుష్టయవ చ్ఛ్రీమద్భాగవత శాస్త్రోపకరణ త
 యాఽస్మిన్ సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రేపితదనుబంధ
 సమ్మన్తవిచారేణ నిణేయ దశేయితు మిద మూదా వారభతాధి
 కరణమ్ (అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ఇతి, లోకేతావ ద్విచారేణైవ

సజ్జీవాపనోదముపలభామహే, బ్రహ్మవాదినాం విచార పూర్వ
 కేర్థనిణాయే తాత్పర్యాతిశయ దశనాత్సర్వోపి వేదాధోక వి
 చారైవ సజ్జీతవ్య ఇత్యవ గమ్యతే, తథాసతి పశ్చాత్సంశయో
 నోదేష్యతి, అన్యథా స్వబుద్ధా కదాచిత్పూర్వపక్షయ్యక్తి భాసేనతి
 విపరీత నిశ్చయ స్సంశయోవా ప్రసజ్యేత, తస్మాన్వైవంభూదితి భా
 వేన వేదేషి తత్ర తత్ర కృతాం విచారాత్కాధికరణరచనా ముపల
 భామహే, తథాహి; ప్రథమకాణ్డస్య పంచమప్రశ్న నవమానువాకే
 యగ్నుపస్థానవిషయోవిచారశ్చూయితే, “ఉపస్థేయోఽగ్నికర్మో
 పస్థేయా కెత్యాహు మనసుష్యావేన్వేయోహరహరాహృత్యా
 ధైర్యం యాచతి సభిన్వైత ముపార్చత్యథ కోదేవా సహరహర్వా
 చిష్యతీతి తస్మాన్విపస్థేయోభోఖిల్వాహురాశిమైవైకంయజమానో
 యజత ఇత్యేషా ఖలువై ఆహితాగ్నేరాశీర్యదగ్ని ముపతిష్ఠతేతస్మా
 దుపస్థేయ ” ఇతి. అస్యాయమర్థః, ప్రతిదినం సాయంప్రాతరగ్ని
 మోత్రంశుత్వా “ ఉపప్రయంతో అభ్య ” మిత్యాదిభిర్నస్తేగ్ని
 క్రియమాణ మగ్నిప్రాథమికం లక్షణముపస్థానమహవిషయః, తతిగ్ం
 కర్తవ్యమేతనకతవ్యమితివిశయః, నకర్తవ్యమితి తావత్ప్రాప్తమ్
 కుతః, ఉపస్థానేనాగ్నేరుపద్రవప్రసంగాత్, తథాహి; తత్ర స్వల్పం
 హవిదత్వా ఆయుర్ధా అగ్నేస్యాయుషేదేహి వర్చోదాఅగ్నేఽ
 సివర్చోమేదేహి తనూపా అగ్నేఽసి తనువంమేపాహ్యగ్నేయస్తేత
 నువాహేనంతన్త ఆప్రణ ఇత్యాదిభిర్నస్తేగ్నిరాయురాదికం యాచమా
 నోయజమానోగ్నింహిచాధతే, లోకేషియగ్ని కశ్చిద్దరిద్రో మనుష్యో
 మనుష్యాయైవ రాజ్ఞేయతిగ్ంచి జ్ఞంబీర ఫలానిక మానీయోపాయ
 నం దత్వా తంరాజానం ప్రత్యసంభ్రాంతం ధనాదికం ప్రతిదినం యా
 చమానస్తుపీడయతి, సచ రాజా తస్మైకుప్యత్యేవ, యదా మను
 ష్యేష్వప్యేవంతదా కోనామపుమాన గ్నౌగ్దిమహాప్రభావాదేవా

స్మృతి యాచితుం భృష్టో భవేత్, తస్మా దగ్న్యసంస్థానం నకర్తవ్య
మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేరాద్ధావోవిధీయతే, అగ్న్యసంస్థానం కర్త
వ్యమేవ, కుతః “ నతత్రజామ్యస్తీత్యాహు ర్యోహరహ రుపతిష్ఠ
త ” ఇతి వాక్యశేషే దేవానా మాలస్యాద్యభావేన ఫలదానోస్తుఖ
త్వ త్రవణా త్రేషా ముపద్రవాద్యభావగఖల్వవగమ్యతే, అతపదైవం
భగవద్గీతాయాం తృతీయాధ్యాయే కర్తానుమౌనేతి కర్తవ్యతా ప్ర
సంగేస్త్యగ్యతే “ దేవాన్భావయ తాసేన తేదేవాభావయన్తువః పరస్ప
రంభావయన్తశ్చేయః పరమవాప్స్యథ ” ఇతి, అపిచ “ ఆయురాదికమీ
ష్ఠితమఖిలం మేధూయంత ” ఇత్యశేషేన హేతునాయజమానగ ప్ర
జాపతినామకమగ్నిం యజతే, ఆహితాగ్నేర్యజమానస్య మన్తైరు
పసాధన మేవహీద్యత దేన తానుగ్రహేణాగ్నిః ప్రాపకమ్ ; యత్తూ
క్తం స్వల్పం హవిర్వచ్చేతి తత్రహవిషస్వల్పత్వం నేతిబ్రూహః, మ
న్త్రోచ్ఛారణ సామర్థ్యే నేహ హవియో వర్ధమానత్వాత్; తథా చా
మ్నాయతే, “ ధాన్యమసిధినుహిదేవానిత్యాహ- ఏతస్యయజుషోవీ
ర్యేణ- యావదేకాదేవతా కామయతే యావదేకా-తావదాహుతిః
ప్రథతే - నహితదస్తి యత్తావదేవస్యాత్ - యావజ్జహూతీ ” తి, త
స్మాద్ధవిషోజమ్పిరాది వైలక్షణ్యేనాగ్నోవీనాం దేవానాం స్వయా
జక ఫలప్రదానాభిముఖత్వేన చోక్తదోషాభావా దగ్నిరుపస్థేయఇతి
నిరణీయత ఇతి; “ ఉపస్థేయోగ్ని ” రిశ్యేవంజాతీయకేషు నాశ్యేషు
విచార్యమాణానామితి సూత్రేణ ప్లుతప్రాప్తి రవగంతవ్యా; తథా
చ విచారాత్కాధికరణస్య “ విషయోవిషయశ్చైవ పూర్వపక్షస్త
థోత్తరమ్ । ఛిర్ణయశ్చేతి పఞ్చాక్షరం ప్రాప్తోధికరణం విషయః ॥
ప్రయోజనంచపఞ్చాక్షరం కాస్త్రేధికరణం స్మృతమ్ ” ఇతివా పా
ఠః, ఇతి పఞ్చాక్షరత్వయాప ఫల లక్షణం సమ్ప్రసృమ్. ఏవం పఞ్చ
మకాండస్య పఞ్చమ ప్రశ్నే ప్రథమానువాక అగ్నిచయనగతస్య

కన్యచిత్తశోభేవతావిశేషో విచారితః, “వాయువ్యకార్యాః ౩ ప్రా
జాపత్యా ౩ ఇత్యాదుః” రితి- తత్రైవ తృతీయానువాకే చీయమాన
స్యాత్కేతరోముఖత్వముతోర్ధ్వముఖత్వం. నేతి విచారితమ్, “బ్రహ్మ
వాదినో వదంతిన్యజ్ఞగ్నిశ్చేతవ్యా ౩ ఉత్తానా ౩ ఇతి” ఇతి. షష్ఠకాండస్య
ప్రథమ ప్రశ్నే చతుర్థానువాకే హేమో విచారితః, “బ్రహ్మవా
దినోవదంతి హేమతవ్యందీక్షితస్యగృహం ౩ ఇనహేమతవ్యా ౩ ఇతి” ఇతి.
తత్రైవ నవమానువాకే క్రిత సోమేపతితం తృణాదిక మపనేయం
నవేతి విచారితమ్, “బ్రహ్మవాదినో వదంతి విచిత్ర సోమా ౩ నవిచి
త్యా ౩ ఇతి” ఇతి. తస్మిన్నేవ కాండే తృతీయప్రశ్నే ౭ ష్ఠమానువా
కే అధ్వర్యు యజమానయోగపశుస్పర్శ విచారితః, “బ్రహ్మవాది
నోవదన్త్యన్వారభ్యసహ ౩ రాన్వారభ్యా ౩ ఇతి” ఇతి. తత్రైవ ప
ంచమప్రశ్నే నవమానువాకే సోమయాగస్య తృతీయ సవనే హోర్యో
జననామకం గ్రహం ప్రా హేమో విచారితః, “తం వ్యచిత్రజ్ఞహువా
నీ ౩ మాహవా ౩ ఇతి” ఇతి. తత్రైవ షష్ఠప్రశ్నే ద్వితీయానువాకేయ
జ్ఞసమాప్త్యాధారో విచారితః, “వాసిష్ఠోహసాత్యహవ్యో కేవభా
గం ప్రసచ్చ యత్సంజయన్ బహుయాజినోయాయజో యజ్ఞే-య
జ్ఞం ప్రత్యతిష్ఠిపా ౩ యజ్ఞపతా ౩ వితీ” తి. (ఏతత్ప్రశ్నార్థస్తు) హేమే
వభాగోయ స్త్వమ్, బహుయాజిన స్సంజయన్ వైయాయజి- యా
జితవానసి, స స్త్వం యజ్ఞాంగే “దేవాగాతువిద” ఇత్యేత న్నన్త్ర
హేమ సోమయాగం సమావితవానసి? ఉత యజమానోవేతి, వాసి
ష్ఠసాత్యహవ్యో మునిరైవభాగనామకమునిపప్రశ్నేతి. ఏవంసప్రమ
కాణ్డ్య ప్రథమ ప్రశ్నే సప్తమానువాకే గర్గ త్రైరాత్ర సామకస్య
యాగస్య దక్షిణారూపే గోసహస్రే చరమధేనోరనుగమః? పు
రోగమనంవా? ఇతి విచారితమ్, “బ్రహ్మవాదినో వదన్తి సహస్రగ్ం
సహస్ర తస్యన్వేతీ ౩ సహస్రతమిగ్ం సహస్రా ౩” మితి. తథా

తత్రైవ పశ్యమప్రశ్నే సప్తమానువాకే కిచ్చిదహగ్గ పరిత్యాజ్యం
 నవేతి విచారితమ్, “ఉత్సృజ్యాంక నోత్సృజ్యాంక మితి మీమాంస
 న్నే బ్రహ్మవాదినః” ఇతి. ఏవం “పాశ్చాత్యంక నపాశ్చాత్యంకమితి” ఇతి
 బ్రాహ్మణాస్తరేష్వపి విచారో దృశ్యతే. తథా ఉపనిషత్స్వపి “ఉ
 తావిద్వానముం లోకంప్రేత్య - కశ్చ నగచ్ఛతీక - ఆహూ విద్వాన
 ముంలోకం ప్రేత్య - కశ్చిత్సమశ్నుతాకడ” ఇతి. “అథ తత్రాసి
 తాపాక్లేవైదభీవల్లుభాపిణి । అస్తరత్స్వసుతం నష్టం స్నేహస్ను
 తపయోధరా ॥ కోన్వయంసరవైడూర్యకస్యవాకమలేక్షణః । ధృ
 తకయాపిజఠరేకేయంభభ్యేతకేనవా । మమవాప్యాత్మజోనష్టో నీతో
 యస్సూతికాలయాత్ । ఏతత్తుల్యవయోరూపోయజీవతిమిత్రచిత్ ॥
 కథంవాసేనసంప్రాప్తం సారూప్యంశాక్లంధన్వనః । ఆకృత్యా ౭వ
 యవైర్గత్యా స్వరహాసావలోకనైః ॥ సఏవ వాభవేదేవ యోమేగ
 భాగతోభాకః । అముష్టిస్త్రితిరధికా వామస్సుభరతి మేఘజః ।
 ఏవం మీమాంస మానాయాం వైదభ్యామ్” ఇత్యాదిచ. స్మృతి
 రపి మమర్థమనుగృహ్యతి “ఆషణంధర్తోపదేశంచ వేదశాస్త్రావి
 రోధినా । యస్తకేణానుసన్ధతే సధమణంవేద నేతరః” ఇతి;
 ఆషణం—నారాయణ బ్రహ్మనారదాది పరమ్పరోపదేశాగతం భగ
 వద్భజనాదికమ్, ధర్తోపదేశమ్ - యాగాద్యనుష్ఠానమ్, తరోణవిచా
 రేణ. ఉక్తంచ “ధర్మేప్రమీయమాణేపి వేదేనకరుణాత్మనా । ఇతిక
 తవ్యతా భాగం మీమాంసాపూరయిష్యతీ” తి; ధర్మే- భగవ
 ద్ధర్మే, భగవ ద్భజన ఇత్యర్థః; ప్రమీయమాణే - నిశ్చీయమానే,
 మీమాంసా- విచారః. అసన్దిగ్ధేష్వపి వాక్యేషు మీమాంసయా కిచ్చి
 త్ప్రేత్యయాతిశయో జనిష్యత ఇతి భావేనహి భగవాన్ బాదర
 యణ స్సర్వ వేదాస్తసారమీమాంసాం పాశ్చతయత్, తస్మాదే
 వంవిధ విచారాత్తకమిద మధికరణంవిరచ్యతే, తథాహి తత్త్వజ్ఞా

సౌతత్యవ్యేతి విహితం సర్వవేదాంతసారమీమాంసాశాస్త్రం విషయః, తత్తత్సారంభణీయమ్? ఆచార్యస్య దనారమృణీయమ్? ఇతి విషయః; తత్ర విషయ ప్రయోజనాది సద్భావా నిర్ణయేన తదసమృథానారమృణీయమితి పూర్వపక్షః - సిద్ధాంతస్తు, అథాత్మబ్రహ్మజిజ్ఞాసా, ఇతి. అస్య శ్రవణాదివిధి సమానాథకత్వ ద్యోతనాయకతవ్యేతి పదమధ్యాహృతం భాష్యకృద్భిః, తతశ్చ త్రాగ శబ్ద ఆనంతర్యేభవతి, అతశ్చబ్దో హేతా, బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్సత్రప్రకృత్యాముఖ్యవృత్తితో జ్ఞానవాచిన్యా పృథ్వయాథావిచార ఫలభూత తాదృశజ్ఞానసహిత భక్తిరేవా జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, “ భక్తిఃపరేశానుభవో విరక్తి రన్యత్రైవైషత్రికపకకాలః । పుషద్యమానస్య యథా శ్చతస్సున్య ద్విష్టికపుష్టిగతుడపాయోనుభూనమ్,, ఇత్యత్రావగమ్యతే హిభక్తేజ్ఞానైక కాలికత్వేన తత్సాహిత్యమ్; ఇచ్ఛావాచినునై ప్రత్యయేన ఇచ్ఛాసాధ్యోవిచారో జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, ముఖ్యయోగప్రకృతిప్రత్యయాథాయోగ కేవలజ్ఞానేచ్ఛయో రిసానుపయోగాత్; ఏవంచాధ్యయనా ద్యనంతరం భక్తేరేవ మోక్ష హేతుత్వాజ్ఞాన వైరాగ్యసహిత భగవద్భజనఫలక సర్వవేదాంత సారార్థ విచారగ కతవ్యఇతి భాష్యకృన్ముఖిత సూత్రసారార్థ సమ్పత్త్యా ల్పాధ్యాయాత్తత్రై తచ్ఛాస్త్రస్య భగవద్భక్తిరేవవిషయః, తథా భక్తిద్వారా మోక్ష హేతుత్వాదస్య ముక్తిరేవప్రయోజనమ్, తథా ల్పయనాది మానస్యాధికారీ, తథాసమ్పన్నో ప్యత్రాధికారిణా విషయప్రయోజనయోగికతవ్యత్వ ప్రాప్తవ్యత్వరూపః, ఇత్యేవం విషయాది చతుష్టయా స్తిత్వంచై తచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రీతభవతి. తద్ధి హభవతి తాస్త్రాప్తే హేతుః, తథాహి; సర్వ వేదాంతసారమీమాంసాత్మకం శాస్త్రమారమృణీయమ్, యథోక్త రీత్యా విషయాద్యనుబద్ధవత్వాత్; అస్మిన్నధికరణే పూర్వపక్షే విషయాది సద్భా

శ్రీభగవత్సానారాయణేన శీర్షదాచేతయమానం ప్రకృతి పురుషాత్మక మిదంవిశ్వం తేనైవాస్త్యహిత్యాప్యస్తంసత్పరిపాల్యతే, (5) తథాచ సర్వవేదాంతసారే శూన్యతే; యేనచేతయతేవి

వానిణ్యేన ఏతచ్ఛాస్త్రా పృథ్వీత్యా భక్త్యసంధేర్మోక్షా సిద్ధిగప్రయోజనమ్, సిద్ధాస్తేతు తన్నిణ్యేనైత చ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్త్యా భక్తి సిద్ధేర్మోక్షపాప్తిగ ప్రయోజనమితి భేదః; అపిచేహ శ్రవణాది విధ్యాకాంతైతాభి జీవన్ముతత్వజిజ్ఞాసేత్సాది శుక్తిభి స్సవిహితవిచారాత్మక శాస్త్రాగ్రమ్భకవిషయ ప్రయోజనాదిరూప తదర్థనిణ్యాయా స్యాధికరణస్యోక్తాపితత్వాద్ధేతు హేతుమద్భావ శుక్తి సక్లతిః, ఏవమస్య శాస్త్రారంభప్రయోజకానుబంధ చతుష్టయ నిణ్యాయోపోద్ఘాతిత్యాచ్ఛాస్త్రా దాద్యోపోద్ఘాతసక్లతిః, తల్లక్షణంతుక్తమ్, “చింతాంప్రకృతిసిద్ధ్యథాముపోద్ఘాతం విదుర్బుధాః” ఇతి. ఏవం విషయప్రయోజనాది సూచితోపాస్య నిణ్యాయకత్వాదుపాస్య లక్షణాధ్యాయేనా స్త్రైక కార్యకారిత్వం సక్లతిః, అస్యాధికరణస్య ప్రాథమ్యా న్న పూర్వాధికరణ సక్లతిరపేక్షితవ్యా, ఏవముపరితనాధికరణానాంత తదధ్యాయేషు యథాసమ్భవం సక్లతి రూహితవ్యా; తస్మాచ్ఛాస్త్ర మారంభణీయమితి నిశ్చయతే.

ఏతదథజాతం స్వాస్తే సమనుసంతధాన స్తత్ర భగవానఖిలజగత్తేమోదయగ పరమకారుణికో భగవాన్ భాష్యకారో వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాదిమసూత్రేజైత చ్ఛాస్త్రే యథోక్తప్రీత్యావత్ప్రవతక మధికార్యాద్యనుబంధ చతుష్టయం ప్రకృతిపురుషేశ్వర వివేచన పూర్వక మాదౌ సమ్యక్ప్రపంచయితుమారంభతే- (శ్రీ భగవత్సానారాయణేన) త్యాదినా-

(5) తేనైవ పరిపాల్యత ఇత్యత్ర శుక్తిం ప్రమాణ యతి— (తథాచేతి= సర్వవేదాంతసారే- శ్రీమద్భగవతే, అస్యవేదాంతత్వేన

శ్వం విశ్వంచేతయతే నయమ్ । ధౌజాగతిః శయానేస్తి న్నా
యంతంవేదవేదసః " ఇత్యాదౌ. తత్ర ప్రకృతిస్తు స్వభావతో
(+) జడాపిభగవదధిష్ఠితాసతీ స్థూల సూక్ష్మదేహరూపేణ జీ-
వాః(॥)తత్తత్ర-ర్కానుగుణమావార్యతత్సంస్పృతిహేతుధూతా-
చసతీ పరిదృశ్యమానః(*)సావరణబ్రహ్మాండరూపేణావతిష్ఠతే,
సాహిప్రధానావ్యక్తమాయాఽజాఽవిద్యోపాధిబుద్ధిశబ్దైస్సర్వ
వేదాన్తేషు వ్యపదిశ్యతే, " యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం

శ్రుతిత్వమగ్రేవత్వితే, శ్రుతిమాహ—(యేన) ఇతి=చేతయతే-చేత
నీభవతి, చేష్టతఇతి యావత్; సర్వత్ర శ్రుత్యాది ప్రమాణ జ్ఞాప-
నం స్వభారత్యా శ్రుతిత్యథానతిచార ప్రదర్శనార్థమితిమన్తవ్యమ్.
(+) (జడాపీ)తి = జడత్వమ్ - అచేతనత్వమ్, అపి శబ్దేన జడవస్తున-
స్సత్వతో నేహాదిరూపేణపరిణామాదిప్రకృత్యక్షమత్వంద్యోతయతి,
స్థూలత్వమ్: దృశ్యత్వమ్, సూక్ష్మత్వమ్. అదృశ్యత్వమ్, చిత్రైకసమ-
ధిగమ్యమితియావత్; తత్రస్థూలదేహస్థానవర జగ్గమరూపః, ఇతర-
దేహస్తు లింగశరీరమ్, తత్త్వనాద్యజ్ఞానవశా త్రకృత్యాది నిఖిల త-
త్వ సూక్ష్మతమాంశజాత ముఖ్యప్రాణేన గ్రాహితంస దశేష జన్తస-
ఞ్చిత పుణ్యపాప వాసనా మయం భవతి, కోశకారవదన్తగఃతో-
జీవ శ్చరాచరలక్షణశరీరాణి గృహ్లా సదా సంసరతి, తద్దేహతో-
జీవస్యాత్యంతివియోగో ముక్తిః, తదర్థమేవ భగద్భక్తి రూపోపా-
యశ్చాన్త్రేఘవిధీయతే.

(॥)తత్తత్ర-మానుగుణమితిభగవతో బైషమ్యవైఘ్నేశ్యపరిహర-
తి, ఆవార్య- భక్త్యుపకరణ భూతప్రకృతి పురుషేశ్వర వివేక జ్ఞాన-
ప్రతిబద్ధతత్వేనాచ్ఛాద్యేత్యథాః, తత్సంస్పృతిః - జీవసంస్పృతిః,
(*) (సావరణే) తి = ఆవరణాని - పృథివ్యాదీని సఘ్న, అ-
హం మహ త్ప్రధానాని తీణిత్యేవ మష్టా.

(*)నిత్యంసదసదాత్మకమ్|ప్రధానంప్రకృతింప్రాచురవిశేషంవిశేష
వత్||“సఏవభూయో నిజవీర్యహాదితాం స్వజీవమాయాంప్రకృతింసి
స్మక్షతీమ్.జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణామ్-అవిద్యాయా
మస్తరేవతమానా స్వయంధీరాగపణ్ణితం మన్యమానాః-యదా
హ్యహజాగర ఉపాధిరాత్మనో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తహ్యను స్త
రేత్-బుద్ధీన్ద్రియాథకరూపేణ జ్ఞానం భాతితదాశ్రయ” మిత్యేవ
మాది వేదాస్తేషు ప్రకృతౌ మాయాది శబ్ద నిర్దేశదశకానాత్; త
త్రపురుషాస్తు ప్రకృతి విలక్షణౌ అసంఖ్యేయా జీవా అవగస్తవ్యాః;
తత్రకేచిద్దేహేన్ద్రియాథకరూపిణీ మిమాం ప్రకృతిమనాదికమవా
సనయాఽఽత్మానంమన్యమానా జన్మాఽఽం(§)స్తథర్కాస్వాత్మన్య
రోప్య యథావాసనంసుకృతదుష్కృత ఏవాసవరతం కుర్వాణాస్తా
పత్రయానలజ్వాలావ్యాప్తా తత్ప్రతిక్రియా మజానన్తో ఽద్యాపిసం
సరన్తోదృశ్యదై, ఏతచ్ఛామ్నామ్నాతమ(+))“ప్రాణేన్ద్రియమనో ధ

(*)నిత్యత్వం- అత్రైకాలిక సత్తాకత్వం, ఘటాదీనాం నిత్యత్వవ్యాప్త
త్వ్యథాం సత్తాయాస్తైక్రికాలికత్వ విశేషణమ్, ఏతేనప్రకృతే మి
థ్యాత్వవాదోవిధ్వంసితః, సదసచ్చబ్దాభ్యాం సూక్ష్మసూక్ష్మ శరీ
రాణ్యుచ్యంతే, అవిశేషమ్. ప్రళయే దేహాది ప్రపఞ్చరహితమ్, వి
శేషవత్-సగాదౌ తద్వత్.

(§)తథర్కా- దేహధర్కా, స్వాత్మన్యారోప్య- అహమేవజాతోస్తీ
త్యాది మిథ్యాదృష్టిం కృత్వేత్సథః, యథావాసనమ్- ప్రాక్తనస్వ
సుకృత దుష్కృత వాసనామనతిక్రమ్యేత్సథః, తాపత్రయమ్- ఆ
ధ్యాత్రికాది దుగ్గత్రయమ్, తదేవానలజ్వాలా- తయా వ్యాప్తాః,
ప్రపీడితా ఇత్యథః; తత్ప్రతిక్రియామ్- సమూలతాపత్రయ నివ
తక భగవద్భక్తి రూపోపాయ మిత్యథః.

(+)ప్రాణేధర్మాః- క్షుత్పిపాసాచయః, ఇన్ద్రియధర్మాః. అన్ధత్వబధి

మానాత్మన్యధ్యన్యనిగ్నే । శేతేకామలవాణ్ధ్యాన్యమాహా
మితకమకృ”దిత్యారభ్య “(†)దుగ్ధభేషికతరేణాపి దైవభూతా
త్వహేతుషు । జీవస్యనవ్యవచ్ఛేదస్యాచ్ఛేత్తత్త్వక్రియే ” తి-
(౧)తత్ర కేచిత్కమయోగో జ్ఞానయోగోవా తాపత్రయానలప్రణ
తీకారోస్తీతి మన్యస్తే నస ఆత్మనిక ప్రతీకారో భవతి, తచ్చ
మూతమ్ “ యథాహిపురుషోభారం శిరసాగురుముద్వహన్ । త
త్సంస్థేనసఆధత్తే తథాసర్వాగపృతిక్రియాః” ఇత్యాదా. కింతు భ
గవద్భక్తిరేవ తాపత్రయానలస్య తథేతోస్సంసారస్యచాత్మనికప్ర
తీకారోభవతీతి వక్ష్యేమః, ఏకే పునర్జీవా భగవత్కృపాయత్త
తద్భక్తియోగ నిష్ఠయోగ్గృహిత దేహాత్మగ్రన్థయస్సన్తగి కృపయైవ
యథోక్త సంసారిణాం భగవద్భక్తిముపదిశ్య సంస్మతే రుద్ధధీషణ
యేహసంసృజన్తి, ఇదంచ శ్రూయతే, జనస్యకృష్ణా ద్విముఖస్యదై
వా దధమఃశీలస్య సుదుగ్ధభితస్య అనుగ్రహయేహ చరన్తి నూనం

రత్వ మూకత్వాదయః, మనోధర్మాః- భయదైన్యాదయః, ఆత్మని-
జీవే, అభ్యస్య- ఆరోగ్య, తత్ప్రకారమై త్సుధితోస్తి పిపాసితోస్తి
అన్ధోస్తి భీతోస్తి త్యాదిరూపః,

(†)దుగ్ధభేషు- ఆధ్యాత్మికాదిదుగ్ధభేషుమధ్యే, ఏకతరేణాపి-ఏకేనాపి,
దుగ్ధభానా మాధ్యాత్మికాదిత్వ ముపపాదయతే- (దైవే)తి= దైవా
దయోహేతువో యేహంతేషు, వ్యవచ్ఛేదో- వియోగః, తత్త్వక్రి
క్రియా- తత్తద్దుగ్ధిని ప్రతీకారః, స్యాచ్ఛేదపి, దుగ్ధభేషుమధ్యే ఏక
తరేణాపి జీవస్యనవ్యవచ్ఛేద ఇత్యన్వయః,

(౧)అత్ర వదన్తిజైమినియాగికమయోగస్య ప్రవాహవన్నిత్యదాస్య
గాదిరూప సుఖ ప్రదత్వా త్సేవ దుగ్ధిని ప్రతీకార ఇతి, ఏవం
పాతజ్జలా అప్తాగ్నియోగ రూపజ్ఞానమేవ తత్ప్రతీకార ఇతివదన్తి,
తస్య తద్వయం నిరసితు మనువదతి- (తత్ర కేచిత్త్వ)తి=

భూతాని భవ్యాని జనాదనస్య " ఇతి. "చర నివృత్తవనా కామం బ్రాహ్మణా భగవత్ప్రియః । మాదృశాం గ్రామ్యు బుద్ధీనాం బోధాయోన్మత్తలిగ్గిన " ఇతిచైవమాదిషు. దేహ సమృద్ధా త్పరిజ్ఞానామవస్థితిప్రకారో ద్వితీయతృతీయాధ్యాయ వ్యాఖ్యానావసరే వ్యక్తీకరిష్యతే; (+) ఏవంబద్ధము క్తేభ్యో జీవేభ్యో ప్రకృతితత్త్వాత్ప్రసంగి లక్షణ, స్వర్వజ్ఞ, స్వర్వశక్తి, స్వర్వకారణ కారణభూత, స్వర్వనియంతా, స్వర్వాంతర్యామీ, సర్వోపాస్య, స్వర్వపురుషార్థహేతు, సర్వోపాయవి, త్వర్వసాక్ష్యా, కాశవదఖిలంజగదంత బహిర్వాప్తిప్ర. శ్చిదచిచ్ఛరీరకో, బ్రహ్మరుద్రా ద్యఖిలదేవ వంద్యో, అశేష శర

(+) తదేవం ప్రకృతి జీవామిహో వివిక్తా ప్రపంచ్య తద్వైవిధ్యేన పరమాత్మస్వరూపం లక్షయతి- (ఏవం బద్ధము క్తేభ్య) ఇత్యాదినా= జీవవైలక్షణ్యమాత్రస్య ప్రకృతావతి ప్రసక్తత్వా తద్వైవిధ్యం చోక్తమ్; తావన్నాతోక్తా జీవేతిప్రసక్తిరిత్యతద్వైవిధ్యం చోక్తమ్; స్వర్వజ్ఞత్వాది విశేష లక్షణోపదేశస్తు సంసారిణాం భగవదుపాసియోత్పత్తయ ఇతి జ్ఞేయమ్; స్వర్వకారణాని- ప్రకృత్యాదితత్త్వాని, తేషాంకారణభూతః, తేషా ముత్పాదకత్వాదితిభావః; స్వర్వనియంతాసర్వాంతర్యామీత్యేతాభ్యాం వ్యతక్రమేణ ప్రవేష్టత్వనియంతృత్వేదశ్చైతే, సర్వోపాస్యత్వేహేతు (స్వర్వపురుషార్థహేతు) రితి= (సర్వోపాయవి) దిత్వేనేన తత్తత్కార్యావసరే తత్తత్కార్యానుగుణోపాయ కల్పనా చాతుర్యం దశాయతి, (స్వర్వసాక్షీ) తి= కమణః ఫల సమృద్ధం దశాయతి; " యస్యాత్మా శరీరమ్-యస్యావ్యక్తం శరీరమ్" ఇతి శ్రుతుక్తం స్వశరీరకత్వం ప్రకృతిశరీరకత్వంచ పరమాత్మనో జీవై స్సదానుసంధేయమిత్యాహ—(చిదచిచ్ఛరీరక) ఇతి= బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిల దేవవంద్యఇత్యుపాస్యాంతరం వ్యావతాయతి; అశేష శరణితి దేవతాంతర భక్తానప్రయం భగ

తో, ౭కించనాయనో, మహా విఘాతపతి, రవాస్తసమస్తకామ, స్స
త్యకామ, స్సత్యసజ్జల్యగి, పరకారుణికో, ౭సంఖ్యేయ పరమ క
ల్యాణగుణగణపరిపూర్ణః, శ్రీభగవా, (*)నారాయణ ఏవేదమఖిలం
జగత్సృష్ట్యా తత్రానుప్రవిశ్య తత్తజ్జీవ కర్మానుగుణ్యేన విచిత్రత
యా నామరూపే వ్యాకృత్య స్వభక్తానాం మోక్ష దిత్సయా ౭౭వి
మృతాసంఖ్యేయావతారోస్త్రిక్ జగతి క్రీడాన్నాస్తే; ఇత్యేవం చి
దచి దీశ్వరాణాం స్థితిభవతి. అతస్సత్సగ్గలబ్ధ భగవ త్పదారవిష్ట
భక్తిరేవ ముక్తా వస్తరక్షోపాయ ఇత్యవగ న్నవ్యమ్ ; “ సత్సగ్గలబ్ధ
యా భక్త్యామయిమాంయ ఉపాసితా | సవై మేదశ్చ తంసద్భి రజ్ఞ
సావిష్టతేపదమ్ || తత్రో పాయ సహసాగ్రాణా మయం భగవతోది
తః | యదీశ్వరేభగవతి భక్తిరైస్సాన్యద్యధారతిః- తమేవం విద్వా
నమృత ఇహభవతి- నాన్యగపథా అయనాయవిద్యతే ” ఇత్యేవంజా
తీయక శ్రుతిభ్యో భక్తరేవ సంసార మోక్షో పాయ త్వావధార
ణాత్; ఇయం భక్తిసావత్, శ్రీమద్భగవత్-భావనా కీర్తనా
దిభేదేన నవవిధాభవతి, “ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్త్వరణం పాద
సేవనమ్ | అర్చనం వందనం దాస్యం (+)సఖ్యమాత్మనివేదనమ్ || ఇతిపుం

వానేవ ఫలప్రదానేన రక్షతీతిదశయతి; అకించనాయనఇతి శ్రీభ
గవతస్సవ్భక్తభ్యో ౭న్యత్రేమాస్పదం వస్తు నాస్తీతి దశయతి;
మహావిఘాతపతిః- శ్రియఃపతిః,

(*)నారాయణ ఏవేత్యేవకారేణ ప్రకృత్యాదే సాన్యజ్ఞాన్యదిభి రుక్తం
స్వాతంత్ర్యేణ ప్రప్యత్వం వారయతి;

(+)సఖ్యమ్- భగవతి, “ సుపడాపితౌ సదృశౌ సఖాయా ” ఇతి
శ్రుత్యుక్తోపకారిత్వలక్షణ సఖిత్వానుసంధానమ్, ఆత్మనివేదనమ్-స్వ
స్త్రిక్ భగవత్స్వత్వానుసంధాన పూర్వక తదాయత్తాఖిల ప్రవృత్తిమ
త్వానుసనానమ్;

సార్వితావిష్ణో భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా” ఇతిహ్యుపదిశ్యతే; అపి చే
యం భక్తిరేవ వేదాన్తేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యే త్యుపా
సనమితి జ్ఞానమితి చోచ్యతే, తతశ్చభక్తాభాగవద్ధర్మాది శబ్దవ్యవచేత
ఉపపన్నోభవతి; తదేత తస్య మభిప్రేత్య శూన్యతే “యోస్యో
త్పేక్షకఆదిమధ్యనిధనో యోవ్యక్త జీవేశ్వరో యస్సృష్టేష్వదమను
ప్రవిష్టఋషిణాచక్రే పురశ్శాస్తితాః । యంసమ్మద్యజహత్యజామను
శయా సుప్తగమలాయం యథా తంకైవల్యగిరస్తయోని మభయం
ధ్యాయేదజస్రంహరి ” మితి. ఇత్రమేతదర్శితవిప్రత్యధాన్ ఏవోత్త
రకాణ్డలక్షణా స్సవేదాన్తా భవన్తి. నన్వేవంసార్థకత్వా ద్యుక్త
ఏవ భవత్యుత్తరకాణ్డః; పూర్వకాణ్డస్తుకేమర్థః ఇతిచే(*) చత్రోచ్యతే,
కాణ్డవ్యయాత్మకో(౧)౭పౌరుషేయోవేదగకర్తయోగోజ్ఞానయోగో

(*) (అతోచ్యత)ఇతి= అత్ర - అస్యామాశఙ్కాఁ-యం ప్రా
ప్తాయామ్, ఉచ్యతే-సర్వవేదార్థ- సక్లగ్రహ నిరూపణేన పరిహృతి
రభిధీయత ఇత్యర్థః.

(౧) నను “వేదాబ్రహ్మత్వవిషయా స్త్రికాణ్డవిషయాఇమే”
ఇత్యత్ర కర్తృకాణ్డో జ్ఞానకాణ్డో భక్తికాణ్డశ్చేతి కాణ్డ త్రయాత్మక
త్వం వేదస్యామ్నాతమ్, కథ మిహాభాషితస్య కాణ్డ ద్వయాత్మక
త్వమ్? ఇతి చేద్బాధమ్; తథాపిహ జ్ఞానకాణ్డస్య భక్తికాణ్డే ౭స్త
ర్భావమభిప్రేత్యతస్య కాణ్డ ద్వయాత్మకత్వమభ్యభాషీతి సుధీభి ర్వి
భావనీయమ్. (అపౌరుషేయ) ఇతి= పురుషాః-జీవాః, తైః ప్రణీ
తా గ్రన్థాగిపౌరుషేయాః - స్మృతీహిసపురాణాదయః; తద్వన్న
భవతీత్యపౌరుషేయాః. కథం తహి సర్వవేదాన్తసాన్స్యాపౌరు
షేయత్వమ్? “ఇదం భాగవతంనామ పురాణంబ్రహ్మగమితమ్”
ఇత్యాదౌ తస్య పురాణత్వ ప్రతీతిరేతచేన్నైతదేవమ్, చూడనాపా
దాద్యాధికరణోపక్రమే భాష్యకృద్భిరస్యాశ్శబ్దాయా అగ్రగణా

భక్తియోగశ్చేత్యేవముపాయ త్రయ బోధనార్థోభవతిః(౧) తతో
 పూర్వస్తి కాణ్డే కమయోగప్రతిపాద్యతే, సతు నిత్యం నైమి
 త్తికం కామ్యం నిషిద్ధంచేతి చతుర్విధోభవతి; “యావజ్జీవమగ్నిహో
 త్రంజుహయా, విత్యాదినా విహితంకమన్యత్వమ్, “యస్యగృహా
 దహత్యగ్నయే త్తామవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపే ద్భా
 గధేయేనైవైవం శమయతి నాస్యాపరంగృహా దహతీ” త్యాదినా
 విహితం కమన్యత్వమ్, “చిత్తయాయజేతపశుకామ” ఇత్యా
 దినావిహితంకమన్యత్వమ్, “తస్మాద్భాగ్విష్ణానానాపగురేత
 ననిహన్యాన్నలోహితంకుర్యాదితి- “తస్మాత్తలవద్వాససానసంవదే
 తే” తి- “నకళజ్ఞాంభక్షయేన్నసురాం పిబేన్నపరదారాగచ్ఛే”దితి
 చైవంజాతీయక శ్రుతినిర్దితం కమన్యత్వమ్. (//)తేషు నిత్యనైమిత్తిక

రిష్యమాణత్వాత్ ; వేదాంతత్వం చాగ్రేనిర్వచ్యతి.

(౧) తత్ర- ఉపాయ త్రయమధ్యే, (జుహయాదిత్యాదినే)
 త్యత్రాదినా “ఉచ్యతమస్తుయన్త” మితి బ్రాహ్మణ విహిత స
 ధ్యారస్తరాదికం గృహ్యతే; “యావజ్జీవ”మితి ప్రతీనియత జీవనరూప
 నిమిత్తకత్వా దగ్నిహోత్రస్యనిత్యత్వమ్; ప్రతీనియతమ్- వ్యవస్థితమ్.

గృహ దాహద్య నియత నిమిత్తకత్వా త్తామవదిష్టే రైమి
 త్తికత్వమ్, అత్రత్యాదినా “ అగ్నయేరతోఘ్న పురోడాశమష్టాక
 పాలం నిర్వపేద్యంరక్షాగ్ంసి సచేర ” ఇతి విహితరాతోఘ్న
 ష్టాదికం గృహ్యతే. పశుకామ మధికృత్య చిత్రరూప గుణ కర్త
 విధానాదస్య కామ్యత్వమ్, అత్రత్యాదినా “ వాయవ్యగ్ శ్వేతమాల
 భేత ఘాతకామ ” ఇత్యాదినా విహితం శ్వేతపశ్వలమ్భనాదికం
 గృహ్యతే. “ తస్మాద్భాగ్విష్ణానానాపగురేత ?” ఇత్యాది శ్రు
 తినిర్దిత త్యాద్భాగ్విష్ణానానాపగురేతే నిషిద్ధత్వమితి శ్లేయమ్.

(//) తత్ర నిత్యనైమిత్తికయోః ఫలం త్రివిధమ్, అకరణ ప్రత్య

యో రనుష్ఠానేనాకరణ ప్రత్యవాయరూపమనిష్ఠంపరిహీయతే; కా
మ్యానుష్ఠానా దిష్టప్రాప్తిభావతీతి తద్విధినమీష ఏవస్పష్టం శ్రూ
యతే, “యఏవం విద్వాంశ్చిత్రయా పశుకామోయజతే ప్రప్రజ
యాపశుభిర్నిధునైజాయత” ఇతి. (*) నిషిద్ధకర్మవర్జనేన రాగ
ప్రాప్త నిషిద్ధకర్త్యానుష్ఠాన జన్య నరకపాతః పరిహీయతే, తదే
వం విహితం నిత్యాదికం కర్మ విహాయ నిషిద్ధ మాచరతా మవిర
క్తానాం నరకపాత ఏవ భవతి, తథాచ యజ్ఞవల్క్యేనస్మృతమ్
“విహితస్యా ననుష్ఠానాన్ని నిత్యస్యచసేవనాత్ | అనిగ్రహచ్ఛే
ద్వియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతీ” తి. అపిచ ఫలాభిసన్ని పూర్వక
మనుష్ఠితమంత రాయా విహితం నిత్యనైమిత్తికం కర్మ స్వగమా
త్ర ఫలప్రదం భవతి, ఫలాభిసన్ని వినానుష్ఠితంతు నిత్య నైమిత్తికం
కర్మ చిత్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తియోగ లక్షణం ఫలం జనయ
తి, తథాచామ్నాయతే “ఏవంకర్తవీశుద్ధ్యా (**) విశుద్ధసత్వస్యా
స్తహ్నాదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషో
పలక్షణే శ్రీవత్స కాస్త్రభ వనమాలారి దర గదాభిరుపలక్షితేన నిజ
పురుషహృల్లిఖితేనాత్మనిపురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం
భక్తిరనుదిన మేధమానరయా అజాయతే” తి. (౦) “యదతక్రియ
తేకర్మ భగవత్పరితోషణం | జ్ఞానం యత్తదీనంహి భక్తియోగస
వాయ పరిహారి, స్వగాది ప్రాప్తిః- చిత్త శుద్ధిచ్ఛేతి; తత్రాద్యం
ఫలమాహ- (తేష్వి)తి-నిత్యాదిషు మధ్యగత్యర్థః.

(*) కామ్యస్యతు కామితమేకమేవఫలమ్, నిషిద్ధకర్తవర్జనస్య
నరక ప్రాప్తిపరిహార ఏవ ఫలమిత్యాహ—(నిషిద్ధకర్తవర్జనేన) ఇతి.

(**) విశుద్ధ సత్వస్య- శోధిత చిత్తస్య.

(౦) (యదతే) తి- భగవత్పరితోషణమ్. భగవత్పరితోషణ
హేతుకమ్, సతు కామ్యఫలహేతుకమిత్యర్థః.

మన్వితమ్" (5)తథా " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తి యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేన" తిచ; ఏవంనిమోమం కర్తూ నుతిష్ఠత ఐహిక భోగాదిక మప్యానుషక్తికం ఫలం భవత్వేవ, తథా హ్యపస్తమ్బస్త్రసరితి ; తద్యథా " ఆపేసిమి త్రేచ్ఛాయాగన్ధ ఇత్య నూత్పద్యతే ఏవంధమృంచర్యమాణమథకామా(+)అనూత్పద్యన్త" ఇతి. తతశ్చైవం పూర్వకాణ్డస్యాపి సాధకతైవ భవతి, తదేవం చిత్తశుద్ధిద్వారా పరబ్రహ్మపాస్తి హేతుత్వేన పూర్వ కాణ్డోప దిష్టయో ర్నిత్యవైమిత్తికయో రనుష్ఠాన ప్రకార స్తృతీయాధ్యాయ చతుర్థపాద వ్యాఖ్యానావసరే సూచయిష్యతే; ఉత్తరకాణ్డేతు జ్ఞానయోగో భక్తియోగ శ్చేత్యేతదుభయం ప్రతిపాద్యతే; ॥ తత్రజ్ఞానం ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మ తత్వవివేకోఽష్టాంగయోగ శ్చేతి; తత్రాత్మానాత్మవివేకచ్ఛిర పరిచితస్సృ కళిణ్చిదమ్బాగ్నియోగే భక్తావేవోపయుక్తశ్చే త్తదుపయోగత్వా త్సాధకో భవతి, అన్యథా వ్యర్థ ఏవ భవతి; తథాచ శూన్యతే " శ్రేయస్సృతిం భక్తిముదస్యతే విభోక్తిశ్యన్తియేకేవల బోధలబ్ధయే ! తేమానుషక్తేచయోవశిష్యతే నాన్యద్యథా ()స్థూలతుషావఘాతినా" మితి. (6)తత్రబహుక్తేశసాధి

(5)కేచిత్ " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి" ఇత్యత్ర వేత్తు మిచ్ఛ స్తీత్యర్థ లాభేన వేదనం జ్ఞానపరమితి మన్యస్తే, తన్నిరస్య భక్తిపరత్వం ద్యోతయితుమాహ-(తథే)తి= యథా "ఏవంకర్తవిశుధ్యే" త్యాదిశ్రుతిగ్రంథకమృణ శ్చిత్తశోధనద్వారాభక్త్యుపకరణత్వందర్శయతి తథా "తమేత" మితి శ్రుతిరపిదర్శయతీత్యర్థః. (+)అనూత్పద్యస్తే-అనుషక్తిక త్వేనోత్పద్యన్తఇత్యర్థః. ॥ జ్ఞానంవిభజతే- (తత్రే)తి=ఆత్మా నాత్మవివేక సాక్షిత్వస్మృతిజన్య జ్ఞాన సదృశః. ()స్థూలతుషాః-అనుత్పన్నతణ్డలాలస్థాలయః. (6)సర్వాభక్త్యభిముఖీ కతుః మష్టాంగయోగస్య దుష్టురతాముష్టుటయక్ ఫలం

తోష్టాశ్చ యోగోపి చిర పరిచితస్సక్ క్రమేణ కథంచి త్సిన్ధ్యతిచేత్స
 త్వేవ ముపాసకస్య వతఃమానదేహ పతనానంతరం సద్య ఏవమో
 ఊప్రవోభవతి; యద్యష్టాశ్చయోగనోఽర్చిరాదిలోక గమన ద్వారా
 మోక్షేచ్ఛాస్యా త్తదాత్మష్టాశ్చయోగోఽర్చిరాదిలోకమాగేణతం
 సత్యలోకం ప్రాప్య తత్ర భక్తిం జనయిత్వా బ్రహ్మజ్ఞభేదనద్వా
 రా పరమపద ప్రాప్కోభవతి, “తథాపరే చాత్మసమాధియోగబ
 లేనజిత్యా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్ త్యామేవ ధీరాఃపురుషం విశంతి
 మాం శ్రమస్యాన్నతుసేవయాత” ఇత్యామననాత్; సేవా-భక్తిః
 అపిచాస్యాష్టాశ్చయోగస్యాప్యపాసనమితి జ్ఞానమితి విద్యేతి యోగ
 ఇతిచ వ్యపదేశో వేదాన్తేఘభవతి; (+) సతు ప్రకరణవశాత్ జ్ఞాత
 వ్యః. తత్ర భక్తియోగస్తు నవవిధోభవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యతమో
 ప్సనాయాసేనైవైకస్మిక్ జన్తని మోక్షప్రదోభవతి, తథాచ శ్రా
 యతే “పాసేనతేదేవకథాసుధాయాగప్రవృద్ధ భక్త్యా విశదాశయా
 యే(-)వై రాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాజ్ఞాసాన్వీయు రకుణ్ఠధి
 స్త్యై” మితి. తదేతత్సర్వం ప్రథమ చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యానావ
 సరేఽతి నిపుణముపపాదయిష్యామః;[*]అతఃకృతోన్మపివేదసార్థక

దేవధాదశాయతి-(తత్రబహుక్లేశసాధిత)ఇతి=సద్యఏవ మోక్షప్రదో
 భవతీత్యన్తేవైకం ఫలం ప్రదశ్యే ద్వితీయంఫలం దశాయతి-(యదీ)
 త్యాదినా= (+) తహ్యష్టాశ్చయోగ భక్త్యోఃప్రాయేణ సంజ్ఞైక్యా
 త్తద్బోధ స్సజీ-ర్యేతేతత్ అహ- (సతుప్రకరణవశా)దితి=(-)అత్ర
 (వై రాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధ) మిత్యనేనభక్త్యైక కాలికేజ్ఞానవైరా
 గ్యే దర్శితే ; వై రాగ్యం, సారో-మూలమ్,యస్యతమ్.

[*] ఏవముపాయత్రయ బోధకత్వాదేవదస్య సార్థకతా ము
 పపాదయేవేదార్థసక్రీహ ముపసంహరతి-(అత)ఇతి= అతః-బో
 క్తరీత్యా ఉపాయత్రయ బోధకత్వాదిత్యర్థః.

ఇతిసూక్తమ్. అపిచ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా మసధికత కమయో
గాద్యుపాయ త్రయ వేదయితృత్వా ద్వేదస్య వేదత్వమపి [౦] ప్రత్యే
తవ్యమ్, యథాపలుః “ప్రత్యక్షేణానుమిత్యావాయస్తూపాయో న
బుధ్యతే । ఏతంవిద్వన్తివేదేనతస్మాద్వేదస్యవేదతే ” తి; [గ్రీ]కించవేద
స్యనిత్యత్వం ప్రామాణ్యంచప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే దేవతా
ధికరణేప్రవక్ష్యతే. నను పూర్వకాణ్డౌదప్యశేష పురుషార్థహేతు
భూత భగవద్భక్తియోగసిద్ధేః కిముత్తర కాణ్డేనేతిచేదత్రాప్యవ్య
తే, నహివయ మపునరావతిః లక్షణాత్మనిక పురుషార్థహేతు
రయం భక్తియోగః పూర్వకాణ్డౌన్నియమేన భవతీతి బ్రూమి,
కిన్తు తద్విహితయో ర్నిత్యనైమిత్తిక యోశ్చిత్తశోధన ద్వారా భక్తి
యోగహేతుత్వంక్రమేణకథంచిద్భవతీతి;యేనో[+] క్తశఙ్కాస్యాత్.
సత్యపి భక్తియోగ సహకారీత్వేనిత్యనైమిత్తికయోః కృషినదస్తరా
య బహులతయా తదనుష్ఠాత్మాణాం ప్రాయేణ చిత్తశుద్ధి దార్ల

[౦] ప్రత్యేతవ్యమ్- జ్ఞాతవ్యమ్. ప్రత్యక్షేతి= సహివినావేదేన
కమయోగాది స్వగౌర్యుపాయ ఇతి ప్రత్యక్షేణ అనుమాన స
ణసేరిణవా తారికశిరోమణిరవగస్తుం శక్నోతి.

[గ్రీ] నను సగౌరవో వేదస్యతదర్థస్యచాభావా దనిత్యత్వమప్రా
మాణ్యంచ వేదస్య ప్రసక్త్యేయాతామ్, ఏవంచసతి వేదగ్రకథం ప్ర
మాణంస త్రోక్తముపాయత్రయం బోధయే దిత్వతతహ-(కిణ్చే)తి=

[+] ఉక్తశఙ్కా- ఉత్తరకాణ్డస్య వైయర్థ్యశఙ్కా. నను త
హి “ యదత్ర క్రియతే కమ భగవత్పరితోషణమ్, జ్ఞానంయత్త
ధీనంహి భక్తియోగసమన్వితమ్ ” ఇత్యాదౌపూర్వకాణ్డవిహితనిమా
మకర్తణో భగవద్భక్తిహేతుత్వశ్చిత్తరశ్రద్ధే యాస్యాదతతహ-(స
త్యపీ)తి-యద్యపి సమామం కమ భక్తిహేతుః, తథాప్యన్తరా
య బహులతయా తాదృశ కమణ స్తద్దేతుత్వం కాదాచితంభ

భ్యాదనివార్యతయా స్వగాది ప్రాప్తి ర్భవతీతి జ్ఞేయమ్, తతశ్చ ప్రాయేణ పూర్వకాణ్డత్వే పునరావృత్తి లక్షణా త్యన్తిక పురుషార్థః హేతుభూత భక్తియోగా సిద్ధేరుత్తరకాణ్డోజ్ఞాతవ్యః [శీ] తే నహిసర్వే సంసారిణోజ్ఞాసాభక్తిం ప్రాప్త్యాత్మంతిక పురుషార్థలక్షణం మోక్షం ప్రాప్నువన్తి, [*] సచాత్యన్తిక పురుషార్థో భగవద్భక్తా నాం వత్సమాన దేహపతనాన న్తరక్షణమేవ, అజామిశ, ఇభరాజ, శ్రీ దామ, దధిసారజ్జ, ఖట్వాక్లాదీనామివ పరమపదప్రాప్తిరూప ఇత్యన్య వసాతవ్యమ్, (*) ఏవంచాశుద్ధచిత్తానాంతస్పృహకసిమో-మకమానుష్యాన సిద్ధ్యర్థం పూర్వకాణ్డో భగవతా నారాయణేన ప్రకాశితః, ఉత్తరకాణ్డ లక్షణస్సర్వోపి వేదాన్తస్తు శుద్ధచిత్తానాం జ్ఞాననయోగ భక్తియోగోభయ సిద్ధ్యర్థం తేనైవ ప్రకాశిత ఇత్యన్య వసిత్తమ్. ఏవం ప్రకాశితేష్వపిసత్సు వేదాన్తేషు తేషాం నిగూఢార్థ తామభిప్రేత్య శ్రీ భగవాన్నారాయణ స్వయమేవ సర్వ వేదాన్త సారభూతం ప్రాధాన్యేన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్య ప్రకాశకం శ్రీమద్భావతి; అతో (యదతక్రియత) ఇతి యథోక్తా శ్రుతిశ్చ శ్లేయాస్యా దేవేతి భావః; అనివార్యతయేతి— తథాచ నిమో-మ తయా కర్తా నుష్మాతుం ప్రవృత్తానా మపి విధిసమీప గతార్థ నాద శ్రవణేన కామనా మయాన్తరాయో దయ ప్రసక్తేన తేషాం స్వగాది ప్రాప్తే రనివార్యత్వం జ్ఞేయమితి భావః.

[శీ] తేన- ఉత్తరకాణ్డేనేత్యర్థః.

[*] ఆత్మన్తిక పురుషార్థ స్వరూప మాహ- (సచే)తి—చ శబ్దేన త్వ వ్యాజ్యయోగినా ఎర్చిరాదిపథా విలప్త్యుపరమపద ప్రాప్తిరపి పురుషార్థః ఏవేతి సూచయతి:-అనన్తర త్షణ మేవేత్యత్రా త్యన్తసంయోగే ద్విత్రియా.

* ఏవంచేతి - వేదస్య సార్థక త్వేసిద్ధ్యన్త్యర్థః.

గవతాఖ్యం శాస్త్ర మాదా స్వనాభిపద్ సముద్భవాయ బ్రహ్మణే
 (※) ప్రకాశితవాక్, తథాచతత్రైవిద్యదశసూక్తే శూర్యాయతే “స
 ర్వవేదాంతసారంహి శ్రీభాగవత మిష్యతే | తద్రసామృత తృప్తస్య
 నాన్యత్రస్యాద్రతిః క్వచి ” దితి; “ శ్రీమద్భాగవతం పురాణమమ
 లం యదైవ్యజ్ఞవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమ
 ల జ్ఞానంపరంగీయతే | యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితం నైషు-
 ర్మ్య మావిష్యతం తచ్చృణ్వన్విపతన్విచారణఘరో భక్త్యావిముచ్ఛ్యే
 న్మరః || ఇదం భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపఙ్గతే | స్థితాయ
 భవభీతాయ కారుణ్యోత్సన్నుకాశిత ” మితి చ; తథాచ సర్వ వే
 దాంతసారస్యాపి(†)విప్రపరివ్రాజకన్యాయేనవేదాంతత్వమ్, అపారు
 షేయత్వమ్, వేదాంతాదాధిక్యమ్, చ సిద్ధమేవభవతీతిజ్ఞేయమ్; యద్యపి
 సర్వవేదాంతసారే “ శూద్రఉత్తమతామియాత్ - శూద్ర శ్శుభ్యే
 తపాతకా ” దితిచ శూద్రస్యాపిసర్వవేదాంతసార త్రవణా [‡]భ్యను
 జ్ఞేవప్రతీయతే, తదాపి “శూద్రఉత్తమతామియా ” దిత్వాది వాక్యం
 సచ్చుద్రస్యైతత్పుర్వవాక్యోదిత సర్వవేదాంతసారపాతకశు శూ
 షాదిని బ్రాహ్మణాది జన్తవాప్రిలక్షణోత్తమతాపాప్రింత్రావయ
 తీతినిశ్చీయతే; అత్ర దృష్టాంతో నారదః; “పద్యుహవావీతచ్ఛశానం

(※) ప్రకాశితవాక్ - ఉపదిష్టవాక్. ప్రసక్తాత్సర్వ వేదాంత
 సారస్య న్యాయ బల సమ్పన్నాం ప్రకృతోపయోగినిం సంజ్ఞా మా
 హ- (తథాచే) తి= (†) విప్రపరివ్రాజక న్యాయేనేతి-యథా పరి
 వ్రాజో విప్రత్వం సిద్ధమ్, తథా సర్వ వేదాంత సారస్య వేదాంత
 త్వం సిద్ధమేవేతి ధ్యేయమిత్యర్థః.

[‡] అభ్యనుజ్ఞా - విధిః.

(పద్యుహవావీతచ్ఛశానం)మితి = శూద్రగతి యదేతత్ పద్యు
 శానమ్ - పాదచారి స్వభావం పితృవనమేవేతి యోజనా.

చం=వ్యాఅథోఽన్యేతకుతోవేదశాఖా ప్రణయనావసరే ద్వాదశశా
ఖాత్తకస్యాస్య సర్వవేదాంతసారస్యప్రస్తావోనాస్తీతిచేత్తత్రైవం
ప్రత్యుచ్యేత, వేదశాఖాప్రణయనానంతరంహి శ్రీ నారదోపదేశతో
భగవాన్బుద్ధరాయణోద్వాదశశాఖాత్తకం సర్వవేదాంతసారం
శ్రీ శుకాచార్యమధ్యాపయత్, తథాచ తత్రైవశ్రూయతే “హి
త్వాస్వశిష్యాః పైలాచీన్భగవాన్బుద్ధరాయణః । మహ్యం పుత్రా
యశాంతాయ పరంగుహ్యమిదంజగౌ” ఇతి; తస్మాత్తదానీం తత్ప్ర
స్తావోనాసీదితి. నచ సర్వవేదాంతసారస్యవేదాంతత్వేన శ్రుతిత్వా
తిగంతత్వారస్యోదాత్తాది స్వగోచ్ఛరణ పూర్వకత్వం శ్రూయత ఇ
తి నశజనీయమ్, కమాశ్శశ్రుతిపాఠస్యైవ హ్యుదాత్తాది స్వగో
చ్ఛరణ పూర్వకత్వమావశ్యకమ్, తథాచశీడా “మన్త్రోహినస్సవి
రతో వణతోవా మిథ్యాప్రయక్తోనతమర్థమాహ । సవాగ్వాజ్ఞో
యజమానంహినస్తియథేన్ద్రశత్రుస్సవిరతోఽపరాధాత్” ఇతి.
(అస్యాథాః) విశ్వరూపనామానం త్వష్టుఃపుత్ర మిన్ద్రోజఘాన,
సచ త్వష్టా సోమయాగే తమిన్ద్రం నోపాహ్వయత, ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞ
విస్మం కృత్వాబలాతోసమం పీత్వాజగామ, అవశిష్టేన సోమేనేన్ద్ర
స్యాభిచారం కతుం “స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్య” ఇత్యనేన మ
న్త్రేణాజుహోత్, తత్రశత్రుశబ్దో ఘాతుక మాచక్షే, భోః ఉత్ప
త్యమాన పురుషః త్వమిన్ద్రస్య ఘాతుకోవర్ధస్యేతి తత్పురుష స
మాసాథంవివత్స్య మన్తముచ్చరితవాః, తదానీం “సమాసస్యే”
తి సూత్రేణ తత్పురుష సమాసస్యాన్తోదాత్తత్వ విధానాద్ద్రీశ
త్రు రితి పదమన్తోదాత్తతయా ప్రయోక్తవ్యమ్, సతు ప్రమాదాత్త
త్పదమాద్యుదాత్తం ప్రియుజ్జగౌ, సచాత్రాఽఽద్యుదాత్తో బహు
వీహి సమాసలభ్యః, “బహువీహాప్రకృత్యాపూర్వపద” మితి
విధానాదీహ పూర్వపదస్యాద్యుదాత్తత్వ ప్రకృతికత్వాచ్చ; తత

యచ్చాద్ర స్తస్మాచ్చాద్ర సమీపేనా ధ్యేతవ్యం తస్మా చ్చాద్రో బ
పాపశురయజ్ఞీయ ” ఇతి శూద్రస్య వేద శబ్ద శ్రవణ నిషేధాత్,
“ స్త్రీశూద్రద్విజఙ్ఘానాం త్రయీన శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రీ

శ్చేన్ద్రశ్శత్రుర్యస్యేత్యస్మిన్నథేఽపర్యవసానా దిన్ద్రేణ వధ్యోవి
త్రీ ఉదపద్యత, అతస్త్వర వణక విపర్యాసేభ్యగి కర్మ కాణ్డా
త్తకోవేదో రక్షేతవ్య ఇతి. తస్మాదకర్తాణానాం వేదాంతానాం య
థోపదేశముదాత్తాది స్వరోచ్చరణాపేక్షేతి భావః. (అథవా)
అకర్మాణానామపి వేదాంతానాం కర్తాఙ్గవేదపదుదాత్తాది స్వరో
చ్చరణ పూర్వకపాఠ ఆవశ్యక ఏవ, తథాపి తత్ర సర్వవేదాంతసా
రస్య బ్రహ్మసూత్రాదివత్సచిద్దేశే స్వరోచ్చరణ పూర్వక పాఠో
స్త్యైవ; క్వచిద్దేశేనాస్తి; తావతానకాచిద్ధానిరితి జ్ఞేయమ్.

(అత్రేదంతత్వమ్) “ సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణ
గుహ్య ” మితి శ్రుత్యా జరాయుజాది చతుర్విధ శరీరకాణామపిసం
సారితయా సర్వవేదాంతసార శ్రవణాద్యధికార ప్రాప్తావపి శ్రవ
ణాదిక్షమశరీర పరిగ్రహభావేన స్థావరాదీనామివ జాతకర్తాది సం
స్కృతశరీర పరిగ్రహభావేనా త్రైవిణికానాం తచ్చృవణాద్య
ధికారనివృత్తౌ సత్యం త్రైవిణికేష్యపి “ నైతత్థలామోపదిశే ”
దిత్వాదినా ఖలాదీనాంతు తచ్చృవణాద్యధికార నివృత్తౌ సత్యం
ఖలత్వాది దోషవిహీనానాం శ్రద్ధధానత్వాదిగుణ విశిష్టానాంత్రై
విణికానా మేవాధికార సిద్ధ్యతీతి; సహ్యసధికారిస్సర్వవేదాంత
సారేవలోకితేవగతేవాతదథేఽప్రత్యవైతి గురుర్మునీనాం భగ
వాన్ బాదరాయణి; కిన్తు తైస్త దవలోకనాదాకృతే నతేషాం సి
ద్ధ్యే ధృగవ త్సక్తిః, యథోక్తా ధికారిభిస్తుకృతే తదవ లోకనాదా
పాప్రీప్యత ఏవ భగవద్భక్తిరితి ధ్యేయమ్, తస్మాత్సర్వ వేదాంత సా
రస్య వేదాంతత్వం సిద్ధమితి సుష్మాక్తమ్.

యసిమూఢానాశ్చేయవివంభవేదిహ ॥ ఇతిభారతమాఖ్యానంముని
నాకృపయాకృత " మితి శూద్రాదీనాం ప్రాయేణ భారత శ్రవ
ణాదిభి రేవాఘ్యదయాధిగమ ఇతి సర్వ వేదాంతసార ఏవామ్నానా
చ్చ; బహుపశుః- పశు సదృశః, తతో బ్రహ్మణ స్సకాశా త్సర్వవే
దాంతసారం శ్రీమద్భాగవతమధీత్య భగవన్నారదో భగవతే బాద
రాయణాయ తదుపదిష్టవాక్, సహిలోకానుగ్రహాథా మవతీణో
భగవాన్ బాదరాయణోస్య స్ఫుటార్థస్యాపి సర్వ వేదాంతసారస్య
క్వచిత్క్వచిత్ ప్రవేశేష మన్త ప్రజ్ఞదురధిగమార్థ తయా ౭స్మిన్ స
ర్వ వేదాంతసారే తదుపయోగిష్వితర వేదాన్తేషుచ క్వచి త్క్వచి
న్తన్త ప్రజ్ఞ విచికిత్సి తార్థానధిగమ్య సమ్య గ్విచార్య రాధాన్తితోప
యోగీతర వేదాంతార్థసహిత సర్వవేదాంతసారార్థ రత్నమణీ నిజ
నిమిత్తార్థాయ చతుష్టయ బ్రహ్మ సూత్ర గుణేషు గుమ్భితవాన్,
అతపః ఖోభయత్ర బ్రహ్మద్వస్యయతోన్వయా'దితి; "అథాతోబ్రహ్మ
జిజ్ఞాసా-జన్తాద్వస్యయత" ఇతి చోపక్రమసామ్యం దృశ్యతే, అపిచ
బ్రహ్మసూత్ర సిర్వాత్పత్వం భగవతో బాదరాయణస్య మాత్స్య పు
రాణ వచనేభ్యోఽవగంత్యమ్, తథా చోక్తం మాత్స్యే "ద్వాప
రే బ్రహ్మశర్వాద్యై రథితో భగవాన్ హరిః । పరాశరాత్పత్యవ
త్యా మవతీణోదయానిధిః॥దృష్టా మన్తమతీ ॥ కృష్ణో వేదాన్వయ
స్యోరుధావతాన్ । సేతిహాసపురాణాని మునీనధ్యాప్య సర్వవిత్ ॥

* ఉభయత్ర- సర్వవేదాంతసారే తదథా విచారాత్తకవేదాంత
సారమీమాంసాయాంచ.

॥ కృష్ణః- కృష్ణద్వైపాయనః, తాన్వయస్తాన్వేదాన్ పురాణానిచ
వ్యసేతి చకారస్య యోజనా, సర్వవిత్ - సర్వభూత మనోభిజ్ఞః,
ఏతద్భ వేదవ్యాసత్వాదౌహేతుః, సర్వవేదాంతసార ప్రజ్ఞప్తిః-శ్రీ
మద్భాగవత్తార్థనిణాయః, " సర్వవేదాంతసారంహి శ్రీభాగవతమి

తథైవ సర్వవేదాంత సార ప్రజ్ఞప్తయేనృణామ్ । చకారబ్రహ్మసూ
త్రాణిచతురధ్యాయభేదతః ॥ + తైరేవచ్చిన్నసందేహాభక్తింప్రాప్య
జనాదనే । అజ్ఞానైవామృతత్వంహి ప్రాప్నువన్దికతౌజనాః” ఇ
త్యాది. సూత్రీ లక్షణం *త్వస్యతోక్తమ్“ అల్పాక్షరమగద్విధం సా
రవద్విశ్వతోముఖమ్ । అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రంసూత్రీవిదోవిదు”
రితి. తతస్తేవం సణితార్థం సర్వవేదాంతసారభూతం శ్రీమద్భా
గవతం శ్రీ భగవాన్నారాయణ శ్రీ శుకాచార్య రూపేనావతీర్ష్య
హ ప్రఖ్యాపితవాః; కిం బహునా త్రైతదుక్తంభవతి, పరమపు
రుషార్థహేతుభూత సత్సజ్జ లబ్ధ భగవద్భక్తి రేవాత్తేతారణాయ

వ్యత ” ఇత్యామననాత్ ; తస్యై. బ్రహ్మ సూత్రాణి - బ్రహ్మ
సదోపలక్షిత సూత్రాణి, పరబ్రహ్మమహిమా ద్యుపవర్ణక సూ
త్రాణితివా; “ అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా ” ఇత్యాది సూత్రాణిత్యర్థః.
(చతురధ్యాయభేదత) ఇతి= “ ఉపాస్యోపాసకోపాయోపేయా
నాం లక్షణానితు । వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయైరుక్తాని ము
క్తయ ” ఇతి మహా విప్రతా వగ్ధభేద వివరణా చ్చతుర్ణా మధ్య
యానాం మిథోభేదో 2వగమ్యతామ్ ;

+ తైరేవ- బ్రహ్మసూత్రైరేవ, భక్తిం ప్రాప్యేత్యేతవైచిత్ర్యాస్త్ర
స్యభక్తివిషయకత్వే విశ్లమితిజ్ఞేయమ్.

+ (అస్యతోక్త)= పురాణాంతర ఇత్యర్థః. అల్పాక్షరం శబ్ద
శః, అథేతస్తు విశ్వతోముఖమ్- బహుభాగ హర్షారమ్, అస్తోభమ్-
ప్రతారణోక్తిరహితమ్, అనవద్యమ్- నిరభాకాక్షర ప్రయోగాదిప్ర
యుక్తదోష రహితమ్, సూత్రవిదః సూత్రలక్షణాద్యభిజ్ఞా ఇత్యర్థః,
అల్పాక్షరత్వాది సముచ్చయస్సూత్ర లక్షణం భవతీతి భావః.

(కింబహున)తి= ఇతఃపరం బహునా ప్రపచ్చిజేన కిమ్ ? స
కిచ్చిత్ఫలమ్, కిన్తు సారపవ జ్ఞాతవ్యఇత్యర్థః.

సర్వైస్సమూహసీయేతి సర్వే వేదాంతా ఉపదిశంతి, యథాచైతదర్థః
ప్రతిసత్తి స్సర్వేషువేదాంతేషు జీవానాంస్యాత్తథాభగవతాబాదరా
యజేన బ్రహ్మసూత్రాణి సమ్ప్రదీతాని, తస్మాదేతదర్థః స్ఫుటః
తిపత్త్యర్థ మధునా తాని బ్రహ్మసూత్రాణి వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి.

సమ్ప్రీతి వ్యాచిఖ్యాసీత సూత్రాత్మకస్యా ధ్యాయ చతుష్ట
య లక్షణస్య సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రస్యేదమాది
మంసూత్రమ్. —*(హరిః ఓమ్.)*

—* ౧ || సూ|| ఓమ్|| అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా *

అత్రాథశబ్దోమగ్న శార్థ ఆనంతర్యార్థశ్చ, “ఓహారశ్చాప
శబ్దశ్చ ద్వావేతో బ్రహ్మగర్భపురా । సాక్షాన్ముఖాచ్ఛహిర్యాతో త
స్మాన్మూలకాపుభా ” వితి. “ఓహారశ్చాపశబ్దశ్చ మగ్న శావిహకీ
తితా ” వితి చైవమాదిషు వచనేష్వఫశబ్దస్య మగ్న శాథత్వం హి
స్తగ్యతే, ఆనంతర్యార్థత్వంచాథ శబ్దస్య సుక్రీకసంమాజన శు
త్యాదౌ దృశ్యతే, సాచైవ మామాయతే, “సుచస్సమ్మష్టిః-స్ర
వమగ్రే-పుమాంసమేవాభ్యస్సంశ్యతి మిథునత్వాయ- అథజహూమ్
అథోవభృతమ్- అథధ్రువా ” వితి. అథ శబ్దాథఃస్య మగ్నశ్చైత్యత
చ్ఛాస్త్ర ప్రత్యూహ నివృత్త్యాచి జనకత్వేన తస్యశాస్త్రేజ్ఞైక వాక్య
తాస్త్యేవ; శాస్త్రస్యాథ శబ్దస్య రీహోపజీవోపజీవకథావసిద్ధేః; అపి
చైకనాశావలమ్బి ఫల ద్వయ వదిహాథ శబ్దస్యా నస్త ర్వాథత్వం
చోపపద్యతే, యదనంతరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసీతవ్యం తద్వక్తవ్యమ్ ఉచ్య

రీ ఉపజీవ్యమ్- కారణమ్, ఉపజీవకమ్- కార్యమ్, తయో ర్భావ
స్తత్త్వమ్; తస్యసిద్ధిః-నిచ్చయః, తస్మాత్; నను “సకృదుచ్ఛారితశ్చ
బ్రహ్మకృదేవాథః బోధయే ” దితి న్యాయేనతి కథమిహానంతర్యం
చాథశబ్దేనాభ్యధాయాత్మతో దృష్టా జ్ఞేయతస్మానంతర్యార్థవత్త్వం
సాధయతీ- (అపిచైకనాశావలమ్బి) తి.

తె,యథా “అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే” త్వత్ప్రధర్మజిజ్ఞాసాపూర్వకా
జ్ఞాధ్యయనం నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షతే, తదనురోధనతత్ర
త్యాగ శబ్దః పూర్వకాజ్ఞాధ్యయనా నస్తర్యం ధర్మజిజ్ఞాసాయా
ఉపదిశతి; ఏవమిహ పూర్వకాజ్ఞాధ్యయనాపేక్షాసామ్యేపి బ్రహ్మజి
జ్ఞాసోత్తరకాణ్డ లక్షణ సర్వవేదాంత తత్సారాధ్యయనం చ విశిష్య
నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షత ఇతి. తథాచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాంత
దపేక్షా నురోధా దధశబ్దేనాథావగత్యంత స్సాక్ష సశిరసువేదా
ధ్యయనాద్యానస్తర్య మేవోపదిశ్యతే, + నను ధర్మజిజ్ఞాసానస్తర్య
మేవాధశబ్దేవోపదిశ్యతామ్? మైవమ్, ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసోత్పత్తేరధీతవేద
స్యబ్రహ్మజిజ్ఞాసాపరోధపునశ్శాల్; ఓ శక్యతేహ్యధీతవేదేనప్రాగ్ధర్మ
జిజ్ఞాసాయా ఉద్ధృంచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతు ముపాసితుంచ; అతఏవ

ఓ సాక్షేతి= శిక్షాకల్పనిర్ముక్త జ్యోతిష చ్చంద్రి వ్యాకరణానీతి షడ
క్లాని, తైస్సహవతఃత ఇతి తథా; శిరాంసి-సర్వవేదాంతతత్సారా
ణి, తైస్సహవతఃత ఇతి తథా; సచాసావేదశ్చ సశిరసువేదః, సా
క్షశ్చాసా సశిరసువేదశ్చ, తస్మాద్యయనమ్- గురూచ్చారణా నూ
చ్చారణమ్, తదానస్తర్య మిత్యర్థః. అధ్యయనాద్యానస్తర్యమిత్యత్ర
అదినా “నైతస్థలాయోపదిశే” దిత్వాపి శ్చుత్యుక్త విశేషణసమ్మ
త్త్యానస్తర్యంచ ద్యోతయతీతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏతేనాధ్యయనాదిమాసే
తచ్ఛాస్త్రస్యాధికారీత్యుక్తం భవతి.

+ నను కర్తాణి చిత్త శోధన ద్వారా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాంపేత
చఇతి కృత్వా కర్తా వహోధోపి పూర్వవృత్తం స్యాద్విత్త్యాశయేన శ
ఘతే—(నను) ఇతి.

ఓ అకృత ధర్మజిజ్ఞాసస్యాపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాంసమ్భవయథాధర్మ
జిజ్ఞాసాయా బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా పూర్వ వృత్తత్వం వ్యభిచరిత మిత్యా
శయే నాహ—(శక్యతేహి) తి= అస్యోపాసితుం చేత్యనేనాన్వయః.

శూరయతే “ జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా నాథోయశ్చేహకర్మభి”రితి,
 ॥తతః ఆత్మవిద్యాయామర్చకభావాదారభ్య కృతపరిచయా’ఇతి, “కా
 మారఆచరేత్ప్రిక్షో ధర్మఃస్యాగవతానిహా । దుర్లభంమానుషం
 జన్త తదప్యధునివమథేద ” మితిచ; నహ్యత్రాథ శబ్దస్య ధర్మః జి
 జ్ఞాసానంతర్య మాతౌర్థత్వ పరిగ్రహే + తద్రీత్యావద్యోమాన
 శ్చేదాసాం శుతీనామథా స్సామజ్ఞాస్య మియాల్, ఏవంచ సతికథం
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ధర్మజిజ్ఞాసానంతర్యమేవప్రతిక్షేతఃకథంవాచకశబ్దో

॥ (త) ఇతి-తే-ప్రైయవ్రతాః కవిమహావీర సవనాః, ఆత్మ వి
 ద్యాయామ్- భగవద్భక్తా, ధర్మా భాగవతా - వ్రతాది రూ
 పాం భగవద్భక్తిమిత్యర్థః.

+ (తవీర్త్యే)తి- (అస్యానుమర్థః) ధర్మజిజ్ఞాసానంతర మేవ బ్ర
 హ్మజిజ్ఞాసా కతఃవ్యేతితు “ జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా ” ఇతి “కామార
 ఆచరే ” దితిచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా విధీనాం భజన విధీనాంచ కృత ధ
 మజిజ్ఞాసఃకుమారఃకదాచిన్విషయస్సౌత్; తదనమజ్ఞానమ్, సహి
 కామారావస్థాయాం ధర్మజిజ్ఞాసితుంక్షమతేకుమారః; భగవతఃక
 రుణాణావత్వా త్సులభత్వాచ్చ కుమారమధికృత్య తత్త్వజిజ్ఞాసా వి
 ధిర్భగవద్భక్తి విధి శోచ్యపద్యతే, అపిచ కర్మ బ్రహ్మ జిజ్ఞాసయోర
 భ్యుదయ నిశ్చేయసరూప ఫలభేదా దథ శబ్దస్య కర్మ జిజ్ఞాసానంత
 ర్యాథత్వం దుర్వచమితిజ్ఞేయమ్. ఏతదేవాభినయేనాహ- (ఏవంచ
 సతీ)తి- ఏవమ్-ఉభయోర్మీమాంసయోగిఫలాదివైలక్షణ్యే సతీత్యర్థః,
 ఏతేనజ్ఞానకర్తృభ్యాం మోక్ష ఇతి జ్ఞానకర్మ సముచ్చయవాదోపప్ర
 త్యుక్తిః, “రహూగణైతత్తపసానయాతి సచేద్యయానిర్వపణాద్ధృ
 పోద్వా । సచ్చన్దసానోతజలాగ్ని సూర్యైర్వి నామహతాపద రజోభి
 షేకమ్ ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేన త్యాగేనైకై అమృతత్వమాన
 శుః ” ఇత్యేది శ్రుతివ్యాకోపసగ్గోల్

భమజిజ్ఞాసానస్త్య మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశేత్? తస్మాద్భు
 ధోక్తార్థావగమ్యస్త వేదాభ్యయనా ద్యానస్త్యమేవాథశబ్దే నోపది
 శ్యత ఇతి స్థిరీకృతమ్. అత ఇతి హేతౌ, యతస్స ద్వేజేవాస్సత్సక్తౌ
 భక్తిమప్రాప్యానాదికమేవాసనయాఽతినశ్వరానథా వహై హి
 కాముష్మిక భోగాసక్తాస్సంతస్సంసరన్తి; యతశ్చ “ ఏవం లోకం ప
 రం విద్యాన్మత్వరంకర్తనిమితమ్ | సతుల్యాతిశయధ్వంసంయథా
 మద్భువతి నా ” మితి, “హింసాప్రదవ్యమయంకామ్య మగ్నిహో
 త్రాద్యశాన్విదమ్ | దర్శశ్చపూజామాసశ్చ చాతుర్తాస్యం పశుస్సు
 తః || ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యం హుతంప్రహుతమేవచ” త్యాద్యాశ్శు
 తయ ఏవాగ్నిహోత్రాది నిఖిలకర్మణాం ప్రాయేణ సత్వరఫలద
 త్వమశాన్విదత్వంహోపదిశన్తి; యతశ్చ “ తైర్దర్శనీయావయవైరుదా
 రవిలాసశశేషిణావామసూక్తైః | హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చ
 భక్తిరనిచ్ఛతోగతిమణ్వంప్రయుజ్జే - తవపరియేచరన్త్యఖిల సత్వ
 నికేతతయా తడతపదాక్రమన్త్యవిగణయ్య శిరోనిఋతే ” రిశ్యేవ
 మాద్యా శ్శుతయో భగవద్భజనస్యైవానన్తస్థిరాత్యన్తిక పరమ
 పురుషార్థరూప భలప్రదత్వముపదిశన్తి. అతో హేతో ర్నిశ్చేయ
 ససాధన భగవద్భజనాథిభిస్సదాచార్యాదథా వగత్యన్తసాక్షి
 సఖిసూచేదాభ్యయనానన్తరంబ్రహ్మజిజ్ఞాసా, తతఃవ్యేతి శేషః;

† ననుకతఃవ్యేతిశేషాధ్యాహర శ్రమోమాధూత్, “అథయోగా
 నుశాసన ” మిత్యస్త్వియోగసూత్రేఽథశబ్ద స్వాధికారార్థత్యాభ్యు
 పగమేన యోగానుశాసనమారభ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, “ మక్లశాన
 న్తరారఘప్రశ్నకార్యేష్యప్రథోఅథ ” త్యాదావప్యథ శబ్దస్వార
 మ్భిధాకత్వం ప్రసిద్ధమ్, అతస్తద్వదిహాధికారార్థకేఽథశబ్దస్వాది
 తిచ్ఛేద్యమ్, అత్ర త్యాథశబ్ద స్వాధికారార్థత్యాభ్యుపగమే అధి
 కార్యనుపలక్ష్యే నాస్తికాస్త్రే ప్రేక్షావతాంప్రవృత్త్యసేధ్యే; తత

* జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా-బ్రహ్మణోజిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, బ్రహ్మహో
త్తరాధికరణై వక్ష్యమాణ లక్షణోనారాయణః, నతువేదాద్యర్థా
స్తరమః॥ [బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణిషష్ఠీ-నతు శేషే] జిజ్ఞాసాయాజిజ్ఞాసాన్య

శ్చ శాస్త్రారమ్భో నిరర్థకస్యాత్, అధ్యాప్య తేతు కర్తవ్యప
దే-ధశబ్దస్యానంతర్యార్థకత్వేనాధికారి మత్తే సూచితే సత్వ
క్తిశాస్త్రేపేక్షావతాం ప్రపత్తిస్సేధ్యేత్, తతశ్చసార్థకవివస్యా
చ్ఛాస్త్రోన్ముఖి, తస్మాదావశ్యకఃకర్తవ్యపదాధ్యాహరః.

* సమ్మతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్యవయవాథాన్పదర్ప్య సన్వా
శ్యేచ్ఛాలక్షితేన విచారేణాధ్యాప్యత కర్తవ్య పదార్థాన్వయం
కథయితుం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్య ప్రకృతోపయోగి సమాసమాహ-
(జ్ఞాతుమిచ్ఛ) త్యాదినా-తత్ర బ్రహ్మపదస్య “ తేనేబ్రహ్మహృదా-
పశ్యేమయి బ్రహ్మణి కల్పితంపరే - యేన విష్ణావితం బ్రహ్మ వృష
శ్యాం జాయతాత్తనా- సవినా స్మృహ్యగమయతి ” త్యాది శ్రుతి
షు వేదజీవ బ్రాహ్మణాదిష్వపి ప్రసిద్ధత్వాత్తన్నిరాసార్థం బ్రహ్మ
పదం వ్యాచక్షే- (బ్రహ్మచ) ఇతి.

(ఉత్తరాధికరణై) రితి= జన్తా ద్యధికరణాదిభి రిత్యర్థః, లక్షణ దో
ష మాజకత్వా దీక్షత్య ధికరణేనాపి లక్షణ వివక్షా సూత్ర కార
స్యాస్తీతి జ్ఞేయమ్.

॥ “ బ్రహ్మణోజిజ్ఞాసా ” ఇత్యత్ర కర్మణిషష్ఠీం విహాయశేష
షష్ఠీ పరిగ్రహే శేష శబ్దార్థే సమ్మన్ధసామాన్యే కర్మత్వ రూప
సమ్మన్ధస్యాన్యన్తగత తయా బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం “ సి
ద్ధమన్నం పరిత్యజ్య భిక్షామటతి దుమతి ” రితి న్యాయానుసారేణా
థాదుక్తం భవతి, అతస్తన్నిరాసార్థమాహ- (బ్రహ్మణ ఇతి క
ర్మణిషష్ఠీ) ఇతి= అథాన్తరం నిరస్యతి- (నశేష) ఇతి= శేషః స
మ్మన్ధ సామాన్యమ్.

శ్రీమద్భక్తావతారము సారాంశము: † తథాపి “యతోవాచమానిభూతా
 నిజాయస్తే- యేనజాతానిజీవంతి- యత్ప్రియస్త్యభిసంవిశంతి- తద్వి
 జ్ఞానస్వ- తద్భ్రష్టే” త్యాది శ్రుతిగ్రంథప్రత్యక్షమేవబ్రహ్మణోజ్ఞా
 నాకమత్వం దశయతి, తద్వికమత్వం కర్తృణిషష్ఠీ పక్షే సూత్ర
 మనునంతే, యద్యపి శేష షష్ఠీ పరిగ్రహపక్షే బ్రహ్మ సమృద్ధ్యభి
 విచారః ప్రతిజ్ఞాతోభవేత్; తథాపి భజనీయత్వేన ముఖ్యస్వపరబ్ర
 హ్మణోజ్ఞానా కర్తృత్వే శబ్దతస్సిద్ధేనతి తత్సమృద్ధినా మపి జ్ఞానా
 కర్తృత్వమధఃసిద్ధమేవ భవతి, యథా కురుక్షేత్రం గత ఇతి ముఖ్య
 స్వకురుక్షేత్రస్య గమన కమత్వే సాక్షాదుక్తేనతి తత్తేత్ర ప్రా
 పకమాగవతిః క్షేత్రాంతం గమన కమత్వ మథఃసిద్ధం భవ
 తి తద్వత్; † తస్మాత్కర్తృణిషష్ఠీ. జ్ఞానేత్యత్రగః ప్రత్యయేనేచ్ఛా
 ముఖ్యతయోచ్యతే, తత్సాధ్యో విచారస్తు జహల్లక్షణయోచ్యతే,
 ప్రకృత్యాతు ముఖ్యతయాజ్ఞానవాచిన్యా “ భక్తిగ పరేశానుభవో
 విరక్తి రన్యత్రచైష త్రికవీకకాల ” ఇతి శ్రుతి సిద్ధాజ్ఞానైకకాలికా

† శ్రీమద్భక్తావతారం సూత్రస్యోపపాదయతి-(తథాపి)తి-త
 థాచజ్ఞానాతో స్వకమత్వతయా తేన ధాతునా సమభివ్యాహృతం
 షష్ఠ్యైః కమత్వకత్వే సిద్ధే శ్రుతిసూత్రయోరైకాభ్యుపగమసిద్ధ్య
 తితి భావః.

† శేష షష్ఠీపక్షం నిరస్యసిద్ధాంత ముప సంహరతి-(తస్మా) ది
 తి- తథాచ “ కర్తృకమణోగ్ధకృత ” తి సూత్రేణ విహిత ష
 ఠ్యంతస్య బ్రహ్మ పదస్యాబంతయో కృదంతేనజ్ఞానాపదేన సమా
 నే కృతేనతి ప్రత్యక్షే కమత్వేష షష్ఠీభవతీతి భావః. అథ జ్ఞా
 నేత్యత్ర ముఖ్యయోః ప్రకృతి ప్రత్యయాభేదయో రిహ సుపయోగా
 ల్లక్షణయా తదభేదధనముఖేనసూత్రస్యఫలితార్థమాహ-(జ్ఞానే
 త్యతసన్ని)త్యాదినా= తత్సాధ్యః- ఇచ్ఛాసాధ్యః, జహల్లక్షణయేతి

విషయ విరక్తియుక్తా భక్తిః * రజహల్లక్షణయోగ్యతే, తతశ్చ వి
చారస్య తత్ఫలభూత యథోక్త భక్తిః కమః, అస్మాన్తు పరం బ్ర
హ్మైవకర్తృ-గోచరఇత్యర్థః, † ఏవంచ యథోక్తాధ్యయనాద్యధి
కారి గుణసమ్పన్నేన భగవద్భక్తేగపరమపురుషార్థః హేతుత్వ శ్చ
తేః జ్ఞానవైరాగ్యైశ్చ సహ కృత భగవద్భక్తిసాధక సర్వ వేదాన్త
సారార్థ విచారయాప శాస్త్రాగ్రమ్భః కతవ్యఇతి సూత్రస్య ఫలి
తోఽర్థః, తథాచామ్నాయతే “ జీవస్య తత్వజిజ్ఞాసా నాథోఽ
య శ్చేహకమఃభిః । వదన్తి తత్త్వవిద స్తత్త్వం యజ్ఞానమద్వయమ్॥
బ్రహ్మైవ సత్యమాత్మేతి భగవానితి శబ్దైశ్చ, ఇతి. “ జీవస్య తత్త్వ
జిజ్ఞాసానాథోఽయ శ్చేహ కర్తృభిః, రిత్యుదాహృతవాక్యే భక్త్యు
త్పాదనద్వారా పరమపురుషార్థః హేతుపరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కత
వ్యేత్యుక్తమ్, తత్రోక్తస్థిత్యంశయః; * మత్ర బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి?

మఞ్చాకరోశస్త్రీతివదిత్యర్థః, ప్రకృత్యాత్మితి = జ్ఞాధాతు నేత్యర్థః,
* అజహల్లక్షణయేతి- ఛత్రిణోగచ్ఛస్త్రీతివదిత్యర్థః; తత్ఫలభూతేతి-
విచారప్రయోజనభూత పూ ర్వోక్తజ్ఞాన వైరాగ్య సహిత భక్తి
రిత్యర్థః, అస్మాన్ స్త్రీతి- జ్ఞానవైరాగ్యసహిత భక్తేరిత్యర్థః.

సను భక్తిజ్ఞానగోచరత్వం బ్రహ్మణోయుక్తముక్తమ్? తతః
థముక్తం వైరాగ్య గోచరత్వం తస్య? వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వా
త్; సత్యముక్తం వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వేన బ్రహ్మణో తద్గోచర
త్వాభావేపీహ వైరాగ్యేణ తద్గోచర బ్రహ్మణి విద్యమానా ను
రాగో లక్ష్యతే, ఏవంచ తాదృశానురాగ గోచరత్వ మేవ పర బ్ర
హ్మణో వైరాగ్యగోచరత్వంచ తస్యయుక్త మేవోక్తమితి గృహణః;
† ఏవంచేతి- ష్ట్రోక్త విధయా జిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థే సిద్ధఇత్య
ర్థః. అస్యయనా చీత్యత్రాదినా పూర్వవ స్థలత్వాచివై గుణ్య రా
హిత్యం శ్రేద్ధధానత్వాది గుణవత్త్వంచ గ్రాహ్యమ్, * అత్ర-శాస్త్రా

అచూన్స్వీల్ అజిజ్ఞాసితవ్యంభవతిః ఇతి శి తత్రాజిజ్ఞాసితవ్య మితి
తావ త్ప్రప్రమ్ : కుతః జిజ్ఞాసితవ్య మితి కల్పస్య వికల్పా సమా
త్వాత్; తథాహి జిజ్ఞాస్యంచేద్భగ్న తతిం ప్రసిద్ధమ్ : ఉతా
ప్రసిద్ధమ్ : యదిస్యా తత్ప్రసిద్ధం తదా ప్రసిద్ధత్వాదేవ తన్నజిజ్ఞా
సితవ్యమ్, యదిచాప్రసిద్ధంతత్స్య త్తదానుతరాం నైవశక్యతే తజ్జి
జ్ఞాసితమ్, తథాచ బ్రహ్మణిపునరజిజ్ఞాసి తవ్యత్వేతద్విజ్ఞానాకా
రం సర్వవేదా న్తసార మీమాంసాఖ్యమిదం శాస్త్రసుప్రతిపాదకమ్
య మిత్యేవం పూర్వపక్షే పాక్షి రాద్ధా న్తస్సమధిధీయతే, పరం
బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యమేవ భవతి; ఏ యస్మాదభిలేన్ద్రియప్రవతకత్వే
న సామాన్యతగపరం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధమేవాస్తి, తథాపీదృశం వ్యుత్పద్య
మాన బ్రహ్మశబ్దాభిధేయా శేషదోష ప్రతిభా పరిమేయాత్యద్భుత
సర్వజ్ఞత్వ , సర్వ శక్తిత్వ, సర్వేశ్వరత్వ, సర్వ శరణ్యత్వ, సత్త్వకా

రమ్మ విషయ ఇత్యధః. శ్రీ తలైతి- పక్షద్వయమధ్య ఇత్యర్థః, కిం
తావత్ప్రాప్తమ్- కనపక్షోఽధ్యుపగమనీయత్వేనప్రాప్తఇత్యధః.
వికల్పసహత్వాత్-పక్ష్యమాణవికల్పేనవిరస్యమానత్వాదిత్యర్థః.

౧ యస్తాదితి- యస్తాదిన్ద్రియాదిప్రవతకత్వేన సామాన్యతః
ప్రసిద్ధమేవ బ్రహ్మస్తి తస్తాద్విశేష పరిజ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసితవ్య మేవ
బ్రహ్మభవతీతి యోజనీయమ్, ఏతేన బ్రహ్మ ప్రసిద్ధి నిబద్ధనవిషయా
ది సమ్భవా చ్ఛాస్త్రమారంభణీయ మిత్యుక్తం భవతి; అత్రపూర్వ
పక్షే ప్రాగ్విన్వృత్తాసిద్ధిః, సిద్ధాన్తేతుతత్పిద్ధిరితి ఫల భేదః, ఇయంచ
మోక్ష సిద్ధిభక్తిద్వారా భవతి, భక్తిశ్చ సర్వ వేదాంత సార శ్ర
ద్ధాదినైవ భవతి, సచ సర్వ వేదాంతసారే శ్రద్ధాదితరమతేష్వత్య
న్తాశ్రద్ధాది నైవ భవతి, తాదృశేతర మతా శ్రద్ధాదిస్తన్తతనిరాక
రణేనైవ భవతి, తన్మత నిరాకరణార్థ శ్చయం శాస్త్రారమ్భా
భవతీతి వత్సన్నితరమతా నిదశయతి-(తథాపీదృశ)మిత్వాదినా.

మత్స్య, సత్య సజ్జాల్పత్వాద్యనన్త కల్యాణ గుణగణ పరి పూణాం
పరంబ్రహ్మవిచార్యానాదికర్తృవాసనయాబహువో * విప్రతిపద్యమా
నాదృశ్యస్తే, తథాహి లోకాయతికాజనా వైచిత్ర్య విశిష్టం శరీ
రమేవాత్మేతి ప్రతిపద్యస్తే, కేచిద్ద్విగ్రియా త్యేవాత్మేతి, అన్యే పున
మన ఆత్మేతి, అపరేక్షణిక విజ్ఞాన మాత్రమేవాత్మేతి, ఏకేశూన్యమి
తి, అపరే దేహాది వ్యతిరిక్త స్సంసారీకర్తాభోక్తాస్తీతి, ఇతరే భోక్తా
వ కేవల మకర్తేతి, కేచిత్తద్వ్యతిరిక్త ఈశ్వర స్సర్వజ్ఞో స్తీత్యేవం
బహు + యుక్త్యాభాస వాక్యాభాసో పష్టమ్భస్సన్తోఽన్యథా
ప్రతిపన్నా దృశ్యస్తే, తత్రా విచార్య కిమపి మతం ప్రతిపద్యమా
నో ఽి నైశ్రేయసా ద్వత్కనో భిశ్యేత, సంసృతించప్రతిపద్యేత,

* విప్రతిపద్యమానాః- విప్రతిపత్తిర్వదన్త ఇత్యర్థః, విప్రతిప
త్తయో నానామతవాదివాక్యాని.

+ యుక్త్యాభాసోపష్టమ్భః- లోకాయతికాదయః, తేహి వేదశా
స్త్రాణ్యనాదృత్య స్వకపోల కల్పిత యుక్త్యేవదేహత్వ వాదాదికం
వదన్తి, అతస్తేషాం యుక్త్యాభాసో పష్టమ్భత్వమ్, కమఃమీమాంసకా
దయస్తు నిజమనీషానుసారేణ వేదవాక్యార్థా వణయన్తస్తైర్వా
క్తైస్సవమతాని దృశయన్తి, అతస్తే వాక్యాభాసోపష్టమ్భ ఇత్యు
క్తమ్, అన్యథా ప్రతిపన్నాః-ప్రోక్త వేదాన్త సిద్ధాన్తవిరుద్ధత్వేన స్వ
స్వమతాన్యవకల్పయన్తో దృశ్యన్త ఇత్యర్థః.

ఽి నైశ్రేయసా ద్వత్కనః- నిత్యనిరపేక్షం శ్రేయఏవ నైశ్రేయ
సమ్మోక్షః, తద్దేతోభక్తిమాగాఽదిత్యర్థః,
తథాచైతన్తతమాశ్రిత్య దేహత్వ వాదాదినా ఆత్మ తత్త్వస్య లోపితత్వా
త్తస్య మహాపాతక సమ్భవాదన్తం తమగిప్రాప్తి రేవభవతీతిభావః;
“ త్వదనుపథంకులాయమిదమాత్మ సుహృద్వియవచ్చరతి తథోస్తుభే
త్వయిహితేప్రియ ఆత్మనిచ । నబతరమ న్యహా అసదుపాసనయా

తస్మాన్నిశ్చేయసాధిభి రేతేషాం లోకాయతికాదీనాం సమయ ని
రసనముఖేన యథోక్తం సర్వవేదాంతసారోపదిష్ట సత్సమ్ప్రదాయ
మేవ సమాశ్రిత్య పరంబ్రహ్మైవో పాసిత్వా తస్మాన్నిశ్చేయస మ
ధిగంత్యమ్, తదభిః బ్రహ్మజిజ్ఞాసా రూపం సర్వ వేదాంత సార
మీమాంసాఖ్య మిదం శాస్త్రప్రపి భగవ దుపాసనాధిభి స్సమార
మ్భణీయమ్, తస్మాత్సుష్మాక్తం భగవతా బాదరాయణేనాచార్యే
ణాథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి. ¶ అత్రశోత్పప్రవర్తనాయాథోక్తా
న్విషయప్రయోజన సమ్బంధాధికారిణః ప్రదర్శయిష్యామః, తథాహి
సంసారబద్ధాంతోపాయధూత భగవద్భక్తి రేవైతచ్ఛాస్త్రస్య వి
షయః, తాదృశభక్తిద్వారా మోక్షలాభఏవప్రయోజనమ్, సదాచా

త్సహనో యదనుశయభ్రమస్తు రుభయే కుశరీరభృతః " ఇతిశ్రు
తేః, "అన్యథాసంతమాత్తానం యోగ్యథాప్రతిపద్యతే । కింతేన న
కృతంపాపంచోరేణాత్మాపహరిణే, తస్మై తేచ్చ."

¶ అత్ర-అస్తి వ్యాప్తిచిత్త్యాసితసర్వవేదాంతసార మీమాంసాశ్చే
శాస్త్రే, ఏతచ్ఛాస్త్రస్యవిషయఇతి=విషయః ప్రమేయఇత్యర్థః, యే
తు జీవ బ్రహ్మైక్యమస్య శాస్త్రస్య విషయ మిచ్ఛంతి తస్మై తే శా
స్త్రాధికారి తయా జీవస్య సత్యత్వే తస్య ప్రాప్యస్య పరబ్రహ్మణ
శ్చాభేదానుపపత్త్యా విషయా సిద్ధేశ్వాస్మాకంసమృద్ధాః ప్రసక్తేత,
యచి మిథ్యోపాధి ప్రయుక్తత్వా జ్ఞేవసాపి మిథ్యాత్వ మభిమ
తమ్? తథాపి మిథ్యాధూత జీవబ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య మి
థ్యాత్వేన విషయాసిద్ధేశ్వాస్మాకంసమృద్ధాదువాక్యరే,యదిచ జీవ
బ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య సత్యత్వ మభ్యుపగమ్యతే? తథాచ
జీవస్య పరబ్రహ్మత్వేనావిశేషాత్ బ్రహ్మేవాధికారీస్యాత్, అస్తి
తి చేత్రహి= పరబ్రహ్మణశ్వాస్మాగ్గీనజ్ఞానవత్త్వాత్సర్వజ్ఞత్వహానిః,
అపిచ ఏకాధికారి ముక్తా సర్వముక్తి ప్రసక్తేన అధికార్యంతరాభా

ర్యాదథావబోధాంతాదీతస్యాసగిరసూ వేదాస్తతైరివశ్రీధాదిమ
న్తోఽధికారిణః , తేషాం విషయ ప్రయోజనాభ్యాం సాకం సమ్మన్త
ప్రకతఃవ్యతారూపః ప్రాప్తవ్యతా రూప శ్చేతి తస్మాద్భ్రహ్మణి
జ్ఞానాకతఃవ్యే త్యన్యవసితమ్.

జిజ్ఞాసాధికరణం సమాప్తమ్. అ ||౧|| సూ ||౧||

వాత్సునశ్శాస్త్రాగ్రమ్భ భక్తోదుర్వారః, తస్మాదధికార్యాద్యసిద్ధ్యా
శాస్త్రాగ్రమ్భా భగవత్సాన్యత్, తథాచేదంసూత్రమనర్థక మిత్యేవ
మాదయో మతాంతర దోషా ఏతత్ భాష్యమహః వివృతికృచ్ఛిస్సుధీ
భిర్విభావితాః. స్యాదేతత్ ఇదం సూత్రం ప్రారిప్సిత శాస్త్రాగ్రమ్భహి
స్థితంసచ్చాస్త్రమారమ్భయతి? ఉతాంతగతం సచ్చాస్త్ర మార
మ్భయతి? నాద్యః, తస్మాద్భ్రహ్మకసూత్రాంతరాపేక్షయా ౭నవ
థా ప్రసక్తాత్; నచ స్వపర నిర్వాహక మిదంసూత్రమితివాచ్యమ్;
తథాసత్కుత్తరసూత్ర నైవస్వపర నిర్వాహకత్వో పపక్షేస్సాన్వర
మ్భేస్సాగ్రమ్భా హేతురిత్యాత్మాశ్రయ ప్రసక్తాత్; శాస్త్రబ్రహ్మై
తత్త్వేన హేయత్వ ప్రసక్తాచ్చ; నాన్త్యః, అన్తసూత్రస్యాపి శాస్త్రా
త్మకత్వేన శాస్త్రనైవ శాస్త్రాగ్రమ్భకత్వే పూర్వవ దత్తాశ్రయ
ప్రసక్తాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, “జీవస్యతత్త్వజ్ఞానే”తి విచారవిధినాన
మారంభమిదం సూత్ర మేతచ్చాస్త్రాన్తగతం సదేవాధ్యయన విధి
వచ్చాస్త్రమారమ్భయతి, యథా “తస్మాత్స్వాధ్యాయోద్యోతవ్య”
ఇత్యధ్యయనవిధి స్వాధ్యాయాన్తగత స్సన్నేహ స్వాధ్యాయాధ్య
యన మారమ్భయతి, తద్వదితి బోధ్యమ్. అ||౧|| సూ||౧||

ఏవమాదిమసూత్రోక్తాధికార్యాదిమత్వేన సమ్ప్రీణిత మిదం
శాస్త్రంవ్యాచక్షాణోభగవాన్సాన్యకారగప్రథమ సూత్రేణ భజనీ
యతయోక్తస్వపర బ్రహ్మణో లక్షణం నాస్తీత్యాదేవ సక్లత్సార
భం “ జన్మాద్యన్యయత ” ఇత్యుత్తరాధికరణంరచయత్ సర్వవేదా

—* ౨౧ సూ॥ జన్మాద్యస్య యతః *

* సర్వవేదాంతసారే ఆదావిదమామన్నయతే “జన్మాద్యస్యయతో
న్వయాదితరత శ్చార్థోఽప్యభిజ్ఞస్వరాడి”తి. అత్రభవతివిచికిత్సా-
కిమిదం వాక్యం జిజ్ఞాస్య తయా పూర్వసూత్రేణ ప్రతిజ్ఞాతంపరం
బ్రహ్మ జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూప లక్షణేన ప్రతిపాదయితుం నశ-
కోఽతిః కిం శకోఽతిఃఇతి. తత్ర పరబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వేన తస్మిన్
లక్షణ సమన్వయా యోగాద్యథోక్తం వాక్యం జగ జ్జన్మాది కారణ
త్వరూప లక్షణేన పరం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం నశకోఽతి, త-
స్మాదస్మిన్ లక్షణం నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూహః, సర్వవే-
దాంతసారామ్నాతం, “జన్మాద్యస్యయతోన్వయా”దిత్యేతద్వాక్యంజ-
గజ్జన్మాదికారణత్వరూప లక్షణేన పరంబ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం శ-
కోఽత్యేవ, యతస్సర్వవేదాంతసారవ “ఆత్మానిత్యోఽవ్యయ శ్చుద్ధ
ఏకఃక్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః | అవిక్రియస్స వద్భక్తే తుర్వాపకోసక్లృణావృ-
తః || ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానం లక్షణైఃపరైః | అహంమమే-
త్యతచ్ఛావం దేహదామోహజంత్యజే “దిత్వాదా నిత్యత్వాది రూ-
పాణాం బహూనాం లక్షణానాం పరమాత్మని సమన్వయేన తైరే-
న లక్షణైఃపరమాత్మనోవేద్యత్వం సమామ్నాయతే. యత్తాక్తం
నిర్విశేషత్వేన బ్రహ్మణి లక్షణ సమన్వయోనాస్తీతితన్న, “సత్యం
శౌచం దయా ఔచిత్త్యాగ ససర్వోప ఆర్జవ” మిత్యారభ్య “ఏతే
చాన్యేవ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః | ప్రాధ్యౌ మహ-

ంతసారాదిమ మక్లశవాక్యమేవ విషయందశయతి-*(సర్వవేదాంత
సారే ఆదా) వితి. * విచికిత్సా-సందేహః,

యతగ్గికారణా చామ్నాయతేతస్మాత్కారణాచ్ఛకోఽతీతిసమ్భవః.

౪ ప్రలపితం నిరాచక్షే- (యత్తాక్త) మితి, ఉక్తలక్షణేనభజనీ
యస్య పరబ్రహ్మణస్సర్వరూపేఽవగతే సత్యజ్ఞానా తద్భజన సిద్ధిరేవ

త్వమిచ్చద్ధిర్నవియన్తిస్తకహిచి" రిత్యాదావశేషదోష ప్రతిభా
తూ పరిమేయాత్మద్భుతానన్త పరమమఖ్య గుణగణ పరిపూర్ణత్వే
న సవిశేషత్వ మేవహి పరంబ్రహ్మణ ఉపదిశ్యతే, ॥ తస్మాదస్త్యేవ
పరస్త్విక బ్రహ్మణి జగతా-రణత్వాది రూప లక్షణ సమన్వయః;
తదర్థమేవ భగవానాచార్యో యథోక్త సర్వవేదాన్తసార వాక్య
సూచితం జగజ్జన్మాదికారణత్వం పర బ్రహ్మణో లక్షణం భవతీతి
చాహ- (జన్మాద్యస్యయత) ఇతి = + జన్మఉత్పత్తిరాదిర్యస్యతజ్జన్మా
దీతి, [తద్గుణ సంజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఉత్పత్తి స్థితి లయా స్సమా
సాధః, ప్రవేశ నియమనాదీనాం స్థితావన్తభావాన్నపృథ గు
చక్షేః, ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాద్విశ్వస్యాస్యే తీదమానిదేశః; యతఇతి

సిద్ధాన్తస్య ముఖ్య ఫలమితి సూచయితు మాహ- ॥ (తస్మా) దితి-
పూర్వపక్షేతు తద్భజనాసిద్ధిగ ఫలమితి జ్ఞేయమ్, ఏవముత్త రాధిక
రణానాం పూర్వ పక్షేష్వపి రాధాన్త ఫలతో విపరీత ఫలాన్యేవ
ద్రష్టవ్యాని.

+ సూత్రావయవా న్యాయస్తే - (జన్మఉత్పత్తి) రిత్యాదినా-
యస్యేత్యన్యపదార్థనిదేశః; సచాత్ర జన్మస్థితిలయరూపః; జన్మస్థితి
లయస్య సమాహార త్వాత్తజ్జన్మమేకవచనత్వంచ బోధ్యమ్. బహు వ్రీ
హీరన్యపదార్థప్రధానస్య పితావృరౌత్యాదౌద్వష్టత్వాద్బహువ్రీ
హి ఘటక పదార్థానా మన్యపదార్థ విశేషణత్వంవ్యక్తమిత్యా
శయేనాహ- (తద్గుణ సంజ్ఞాన) ఇతి = తస్య - సమాసార్థైకదేశ
స్య జన్మనః, గుణత్వేన విశేషణత్వేన సంజ్ఞానమ్-బోధో, యస్త్విక
బహువ్రీహికా సతద్గుణ సంజ్ఞానః; † ఇదమా-ఇదం శబ్దేన.

ఏవం సూత్రావయవాన్వ్యాఖ్యాన ఫలితార్థం కథయన్ య
త్తదోర్నిత్యయోగ నియమాదిహ యచ్ఛబ్ద శ్రవణేన తచ్ఛబ్ద మధ్యా
హృత్య పూర్వ సూత్రాద్భ్రష్టపదంచానుషజ్య తద్గుణిత వాక్య

చ కారణ నిదేశః, * తథాచాస్య నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత
స్య విచిత్రానేక ప్రతినియత సుఖ దుఃఖ భోక్తృభోగ్య వగాత్త
కస్య మనసాప్య నీశ్వరాచిన్త్య రచనస్య విశ్వస్య జన్మ స్థితి లయాః
యతస్సర్వజ్ఞా దచిన్త్యాద్భుతాపారవివిధశక్తేః పరమకారణాద్భు
వన్తి తద్భ్రష్మాత్తి వాక్య శేషః, తద్దైవ తైత్తిరీయకే శూన్యతే
“యతోవా ఇమానిభూతాని జాయంతే-యేనజాతాని జీవన్తి - య
త్ప్రియన్త్యభిసంవిశన్తి-తద్విజిజ్ఞానస్వతద్భ్రష్మాత్తీ”తి. స్వర్యతేచ
“యతస్సర్వాణిభూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే । యస్మిన్శ్చప్ర
ళయంయాన్తి పునరేవ యుగక్షయ ” ఇతి. తతశ్చ జగజ్జన్మాది వి
చిత్ర లీలంపరం బ్రహ్మ నిరవశేషేణ సంసారపీఠనిహారణాయ భ
జనీయత్వేన జ్ఞాతవ్య మిత్యభిప్రాయః.

శ్రీ సమ్ప్రతియథోక్తంలక్షణంబ్రహ్మణోద్భవయతుంతాదృశలక్షణాది

శేషం సూత్రేణ యోజయతి-*(తథాచాస్య)త్యాదినా= ఏతదా
దీని విశ్వ విశేషణాని కారణస్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాభివ్యజ్ఞకా
నీతిబోధ్యమ్.(విచిత్రానేకే)తి-ప్రతినియతాని-వ్యవస్థితాని, సుఖాదీని
యేషామ్; తేచతేభోక్తారశ్చ, భోక్తారో జీవాః, భోగ్యాశ్చబ్దాది
విషయ ప్రపञ్చాః, తదుభయ వగాత్తకస్యే త్యథః. తత్రీభో
క్తృణాం నిత్యత్వేపి దేహాద్యుపాధి వశాత్ గౌణమేవ కార్యత్వం
భవతీతి తత్త్వమ్. ఏతేన జగజ్జన్మాదికారణత్వంబ్రహ్మణశ్చక్తేః రజత
త్వమివతటస్థలక్షణ మిత్యేతత్తుచ్ఛీకృతమ్.

శ్రీ వేదానామానుషూర్వ్యేణ నామరూపానుస్థారకత్వేన విశ్వ
సృష్ట్యాది ప్రయోజకత్వా త్తదావిర్భావ సాధనత్వే లక్షణత్వేన స
ర్వే తదధానుగుణ్యేన విశ్వం సృజతగి పరబ్రహ్మణగిప్రోక్తంజగజ్జ
న్మాది కారణత్వం దృఢీకృతంభవతీత్యాశయేనోక్తమ్ “శాస్త్రయో
నిత్వాత్”ఇతీదంహేతుసూత్రమవతారయతి-(సమ్ప్రతీ)త్యాదినా.

బోధకశాస్త్రానిర్భవస్థానత్వమపితస్యలక్షణంభవతీత్యభిప్రేత్యాహ,

—* ౩॥ సూ॥ శాస్త్రయోనిత్వాత్ *

శాస్త్రాణాం యోనిః- ఆవిభావస్థానమ్, శాస్త్రయోనిగపరం బ్రహ్మ, ఉపాంశుగ్రహాది సాదన మస్తే దృశ్యతేహి యోని శబ్దస్య స్థానపరత్వమ్, తథాచమస్త్రః;† “ఏష తేయోనిః ప్రాణాయత్నే” త్యాదిః, తస్యభావస్తత్త్వమ్, తదపి బ్రహ్మణోలక్షణమితిప్రత్యేతవ్యమ్, తతశ్చ శాస్త్రయోనిత్వాత్ జగతాగ్రణత్వాదిరూపం లక్షణం తస్యసిద్ధమిత్యభిప్రాయః, కానిపునశ్చాస్మాక్కిణిఉచ్యస్తే, “శ్రీమద్భాగవతంత్యగ్నిం శాస్త్రమిత్యభిధీయతే । ఋగ్యజుస్సామాధర్వాణ్యభారతంపాఞ్చరాత్రకమ్ | యచ్ఛనుకూలమేతేషాంతచ్ఛశాస్త్రంప్రకీర్తితమ్ ” ఇత్యాది వచనేభ్య శ్రీమద్భాగవతాదీనాం ఖలు శాస్త్రత్వ మవగమ్యతే, తస్మాద్భాగవతాదీన్యేవశాస్మాక్కిణి భవన్తి, తథాతేషాంశాస్మాకాం పరంబ్రహ్మైవావిభావస్థానమిత్యవగమయన్తిశు్తయః ‡ “తేనబ్రహ్మహృదాయఆదికవయ” ఇతి, “ ఇదం భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపజుశే । స్థితాయభవభీతాయ కారుణ్యాత్సమ్ప్రకాశిత ” మితి, “ సర్వాగమామ్నాయ మహాణ్ణవాయే ” తి, “ యోబ్రహ్మణం విదధాతిపూర్వం యోవైవేదాంశ్చ

† మస్త్రీస్యాయమథః= హే ఉపాంశుగ్రహా? ఏషః-ప్రదేశః, తే-తవ, యోనిః- స్థానమ్, అతః, ప్రాణాయ- ప్రాణ సంరక్షణార్థమ్, త్యామ్, సాదయామీతి.

‡ యః; నారాయణః, బ్రహ్మ- సాక్షసశిరసగువేదమ్, ఆదికవయే- చతురాననాయ. ఇదమ్- శ్రీమద్భాగవతమ్. ఆగమాః- శ్రీపాఞ్చరాత్రాద్యాః, ఆమ్నాయః-సాక్ష సశిరసగువేదాః, సర్వే చ తే ఆగమామ్నాయాశ్చ, తేషామ్; మహాణ్ణవాయ-ఆవిభావావస్థితీస్థానాయేత్యర్థః.

ప్రహీణోతి తస్మై” ఇతి, “అస్యమహతోభూతస్యనిశ్చయితమేవైత
ద్భ్రష్టేదో యజుర్వేద స్సామవేదోధర్వాణీరస” ఇతి, “ఋచస్సా
మానిజజ్జిరే- ఛందాగ్నిజజ్జిరే తస్మాత్- యజుస్తస్మాదజాయతే”
తిచైవమాచ్యూః. ‘ఋచస్సామాని జజ్జిర’ ఇత్యత్ర జనేరావిభా
వమాత్రపరత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, నతూత్పత్తిపరత్వమ్, తథాసతి వే
దస్య నిత్యత్వా వగమకస్య ‘అతఏవచ నిత్యత్వ’ మితివత్స్యమాణ
సూత్రస్సానుపపత్తి ర్నస్యాత్. యద్వా- యథోక్తం శ్రీమద్భాగ
వతాది శాస్త్రజాతం యోగః ప్రమాణంయస్యేతి. తథా “జన్తా
ద్యస్య యతోన్వయాదితరతశ్చే”తి, “సర్వేశ్వర స్సకల జగతా
రణకారణభూత”ఇత్యేవమాది శాస్త్రాదేవహి ప్రమాణాజ్జగజ్జన్తాది
కారణ కారణం నారాయణ ఇత్యధ్యవసీయతే, అత శ్శాస్త్రయోని
త్వం తస్యోక్తమ్; తతశ్చ పర బ్రహ్మణో నారాయణస్య నిఖిల జ
గజ్జన్తాది కారణత్వరూప లక్షణంసిద్ధమ్.

† శాస్త్రయోనిత్వం దృఢయతి.

—* ర||సూ||తత్తు సమన్వయాత్ *

తుకబ్దోఽవధారణే, తత్-పూర్వసూత్రోదితంశాస్త్రయోనిత్వమ్,
బ్రహ్మణిసర్వశ్రీతీనాం || ముఖ్యతయాసమన్వయాత్తస్మైవసిద్ధ్యతి,
తథాచశ్రుతిః “వేదాబ్రహ్మత్వవిషయా ౧ త్రికాణ్డవిషయా ఇమే”
ఇతి, “సర్వేవేదాయత్పదమామనస్తీ”తిచ, తథా స్మృతిశ్చ “వేదై

† శాస్త్రయోనిత్వసాధకత్వా త్సమన్వయ సూత్ర మవతార
యతి—(శాస్త్రయోనిత్వ) మితి.

|| (ముఖ్యతయే)తి- యోగరూఢిరూపవృత్తిభేదేనేత్యర్థః; సమ
న్వయః- తాత్పర్య విషయత్వమ్, తస్యసత్త్వా దిత్వర్థః.

౧ (త్రికాణ్డ)తి-కర్తృజ్ఞాన భక్తికాణ్డవిషయాఇమేవేదా బ్రహ్మత్వవిష
యాః- ముఖ్యతయాబ్రహ్మస్వరూప ప్రతిపాదన తత్పరాభివ్యక్తయః.

శ్చ సైవైవరహమేవవేద్యః^౧ ఇత్యేవమాద్యాః^౨ (అథవా) పరబ్రహ్మణా జగత్కారణత్వమేవ సాక్షాద్దృశ్యమితి సమన్వయ సూత్రమారభతే, తథాపి, తుశబ్దశ్చ^౩ థే, తత్-జగజ్జన్మాదికారణత్వరూపం లక్షణమ్, బ్రహ్మణః ప్రకృతి మహదాదితత్వేషు నియన్తృత్వేన సమన్వయాద్వ్యతిరేకాచ్చ సిద్ధ్యతి, వ్యతిరేకో సజ్జః; తదైవ కిల శూన్యతే “జన్మాద్యస్యైతోన్వయాదితరతశ్చే”^౪ తి. తస్మాన్నిఖిలజగజ్జన్మాదికారణం పరం బ్రహ్మైవతద్భజన్మార్థిభిః జిజ్ఞాస్య మిత్యర్థ్యవసీయతే. ... *
 ...

॥౨॥ జన్మాద్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూత్రమ్॥ ౩॥

+ అత్ర సాక్ష్యాస్యము తిష్ఠన్తి, జన్మాద్యస్యేతి లక్షణతగ్గి ప్రధానమేవ లక్ష్యతే, అత స్త్రి గుణాత్మకమచేతనం ప్రధానమేవ స్వాతంత్ర్యేణ జగత్కారణం భవతీతి వదన్తః. / తస్మాత్కారణప్రధానమేవ జగత్కారణం భవతి? కింవా పరమేవ బ్రహ్మ జగత్కారణం భవతి? ఇతి విచికిత్సాయాం తత్ప్రతిచక్షణాయేదం సూత్రమారభ్యతే,

౧ ఏవం సమన్వయ సూత్రేణ శాస్త్రయోనిత్వం దృఢీకృత్య తద్వైరా జగజ్జన్మాది కారణత్వరూపలక్షణం బ్రహ్మణి దృఢీకృతమ్, అథునా సాక్షాదేవ బ్రహ్మణి తాదృశలక్షణ దృఢీకరణ హేత్వన్తరత్వేన పునఃసమన్వయ సూత్రం వ్యాచక్షే- (అథవే) త్యాదివా. ॥౨॥

+ అథ విశ్వ సృష్ట్యాదికం జడకర్తృకమ్, కార్యత్వాత్; వృక్షకమ్పనవత్; ఇత్యనుమానగమ్యస్య ప్రధాన మైవ పోక్తం జగజ్జన్మాది కారణత్వ లక్షణమితి సాక్ష్యావదన్తి, తస్మాదిదం లక్షణం బ్రహ్మణః కథం సిద్ధ్యేత్? ఇత్యాక్షేప సజ్జతిముత్తరాధికరణే ద్యోతయితుం సాక్ష్యమితం ప్రసౌతి— (అత్ర సాక్ష్యా) ఇతి-అత్ర-ఏతల్లక్షణ సమన్వయ సిద్ధివిషయే, సముత్తిష్ఠన్తి, ఆక్షేప్తమితి శేషః.

తస్మాత్ - ప్రధానస్య జగత్కారణత్వప్రతిభానాదిత్యర్థః.

—* ౫॥ సూ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్. *—

యత్పునరుక్తం సాక్షాత్కారే ప్రధానం స్వాతంత్ర్యేణ జగత్కారణం భవతీతహ్నోపపద్యతే, యతఃప్రధానమశబ్దమ్- ప్రధానస్యహి స్వాతంత్ర్యేణ జగత్కారణత్వం శ్రుతిప్రమాణ రహితమితి యావత్; తతఃస్వహేతోః ఈక్షతేః; ఈక్షతిః- ఈక్షణమ్, నిఖల జగన్నిర్మాణా ద్యనుగుణాలోచయిత్వత్వేన సరజ్జత్వ శ్రుతేరిత్యర్థః, ఏవంహి శ్రుయతే “అభిజ్ఞస్వరాట్” ఇతి, “యోస్యోత్పేక్షక” ఇతి, తథా “సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయే” ఇతి, తథా “తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- తత్తేజోస్పజతే” ఇతి. నహ్యసాం శ్రుతీనాం సర్వజ్ఞం పరమాత్మానమన్తరాచార్యేనం ప్రధానంవాస్వాతంత్ర్యేణ జగత్కారణ మభిప్రేతమితిశక్యతే వక్తుమ్; “యోవ్యక్తజీవేశ్వర” ఇతి పరమాత్మనఃప్రధానాద్యధిష్ఠాత్వత్వ శ్రుతి విరోధ ప్రసక్తాల్; శిస్తు సార్వజ్ఞ సత్యసమిద్భుత్వ సర్వశక్తిత్వ సర్వనియన్త్రత్వాద్యనన్త పరమ మశ్లేశ పరమ కల్యాణగుణగణ పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మైవ జగత్కారణత్వే నాభిప్రేతంభవతీతి వక్తవ్యమ్, తథాసతి కథమచేతనంప్రధానం జగత్కారణత్వేన లక్ష్యేత, † తస్మాత్పరస్మిన్ బ్రహ్మాణి సమన్వితస్య సర్వ జగజ్జన్మాదికారణత్వ లక్షణస్య నక్షతిః.

—* ౬॥ సూ॥ గౌణశ్చేన్నాత్మ శబ్దాత్ *—

‡ నన్విహాభిజ్ఞ శబ్దో జీవేగౌణీయ ప్రయుజ్యతే, తస్మాత్స ఏ

+ లక్షణేప్రసక్తావ్యాప్తి మాజ్ఞానమేవైతదధికరణప్రయోజన మిత్వాశయేనాహ- (తస్మా)దితి.

‡ ఏవమ్ “అభిజ్ఞస్వరాట్” ఇత్యత్రాభిజ్ఞ ఇత్యనేన భగవతఃపరబ్రహ్మాణో జగజ్జన్మాది కారణత్వ ప్రయోజకం సర్వజ్ఞత్వమభిహితమ్, సమ్ప్రీతి ‘గౌణశ్చే’ దితి సూత్రేణాభిజ్ఞశబ్దస్యజీవేగౌ

వ జగతా రణ త్వేనలక్ష్య తథితచేన్న, కస్మాల్? అత్త శబ్దాత్-పూర్వత్రజగజ్జన్మాదికారణ త్వేనలక్షితస్యాత్తరత్ర “ధామ్నా స్వేనసదానిరస్త కుహకం సత్యంపర” మితీసర్వజ్ఞ త్వేన పరమాత్మ త్వావగమక శ్రుతేరిత్యథః, అత్ర “ధామ్నా స్వేనసదానిరస్త కుహకం” మిత్యనేన సదా ప్రకృతి సమృద్ధ రాహిత్య మవగమయ్య సర్వజ్ఞత్వం భగవత ఉచ్యతే, నహ్యేవం విధ నిరస్త కుహకత్వం జీవస్య సమృద్ధ్యతే, అతఏవైవమామ్నాయతే “యన్మాయయాగహసయాపహృతాత్త బోధాబ్రహ్మేదయస్తనుభృతస్తమసిస్వపస్త” ఇతి. తతశ్చాయ మభిజ్ఞశబ్దః ప్రకృతేముఖ్య ఏవ భవతి, తేనచ పరమాత్మైవగమ్యతే, తస్మాజ్జగతా రణత్వయాపస్య పరమాత్మ లక్షణస్య నకాచిత్త తిః.

॥ ౩॥ ఈక్షత్వధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ॥ ౨॥

—❖ ౨॥ సూ॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ❖—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే “భేజిరేమనయోథాగ్రే భగవన్త మథోక్షజ” మితి. అత్ర విశయః, కిమిహోక్షజ భజన మాత్రం ముముక్షుభిర్గ కర్తవ్య మిత్యభి ప్రేయతే? ఆహాస్విత్తదన్యభజనంచతైర్గకర్తవ్యమ్? ఇతి. “తత్రభేజిరేమనయోథాగ్ర” ఇత్యగ్ర పదసామధ్యాదాదౌ తావన్ముముక్షుభి భగవద్భ్య

ణవృత్తిమాత్రిత్య తత్ర లక్షణస్యాతి ప్రసక్తి మాశఙ్కతే- (నన్విహ) ఇతి= ఇహ- ‘అభిజ్ఞ స్వరాట్, ఇత్యస్త్విన్వాక్యఇత్యర్థః.

తతశ్చేతి- అభిజ్ఞ శబ్దస్య గోణత్వేనిరస్తే సతీత్యథః, తేన - అభిజ్ఞ శబ్దేన. అధి॥ ౩॥ సూ ॥ ౨॥

అస్యాధికరణస్య జన్మా ద్యధికరణవ దుపాస్య లక్షణ క భనేన తత్స్వరూపాభివ్యజ్జకత్వా దుపాస్య లక్షణా ధ్యాయే నైక కార్య కారిత్వం సక్లతిః, జన్మా ద్యధికరణానన్తర్యేచ యథా జగజ్జన్మాది క్షారణత్వం పరబ్రహ్మైకనిష్ఠం తథా ముముక్షు జాతమపి

ద్భజననిష్ఠో భవేతిత్యభిప్రాయః.

...

సమ్ప్రీతినర్హేషాం భగవద్భజనావశ్యకత్వప్రదర్శనాయ తన్నిష్ఠానాం ప్రభావ ఉచ్యతే.

—* ౯॥సూ॥ప్రతిజ్ఞా విరోధాత్ *

యథోక్త భగవదుపాసకాన్మకశ్చి దభిభవతుం శక్నోష్యి కుతః? ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్ - యదితేషాం స్యాచేనచిదభిభవస్తపిన్ నకశ్చిన్నత్వరంలాకే తేషసాయశసాశ్రియా | విభూతిభిర్వాభిభవేద్దేవోపికిముపాథివా " ఇతి, " మాంప్రపన్నోజనగకశ్చిన్నభూయోహతిశోచితు " మితి, " కాస్తేయ ప్రతిజ్ఞానీహినమేభక్తఃప్రశస్తతీ " తిచ భగవత్కృతప్రతిజ్ఞావిరుద్ధ్యేత, తస్మాదపరిమితబలపరాక్రమప్రదమేవంవిధం భగవదుపాసనమేవ సర్వైకతావ్యమ.

—* ౧౦॥సూ॥ స్వాప్యయాల్ *

అపిచ స్వాప్యయాదపి ముముక్షుభిరేవం భగవదుపాసనంకర్తవ్యమ్, స్వేనకృతోఽప్యయస్సాప్యయః - నాశః, " శ్చ్యవతాం స్వకథాంకృష్ణగిల్మ్యత్రవణకీతనః | హృద్యస్తథోహ్యభద్రాణి విధునోతిసుహృత్సతా " మితి, " స్వపాదమూలంభజతగ్గప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్యహరిఃపరేశః | ౧ వికమయచ్చోత్పతితంకథంచిద్ధనోతిసర్వం హృది నన్నివిష్ట " ఇతి చైవమాదిషు భగవద్భజనాన్తరానుభూత వికమాణి భగవత్తైవహి వినాశ్యన్త ఇతిశ్రూయతే, తస్మాద్భగవదుపాసకానాం కథంచిదాపతిత వికమప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానప్రయుక్త శ్రమలేశోపి నాస్తీతి సూచితమ్.

॥౪॥ తన్నిష్ఠస్య.మోక్షోపదేశాది త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

౧ వికమ- నిషిద్ధాచరణమ్.

అ ౧౪ ॥ సూ ॥ ౪

పూర్వాధికరణే భగవద్భజనప్రసాదేన తదవాన్తరభేదస్యోపస్థితత్వాదుత్తరాధికరణ ఉపస్థితస్యోక్తేనానూత్వ రూపప్ర

—* ౧౧॥సూ॥ గతి సామాన్యత్ —

+ తత్రైవేదమామ్నాయతే॥ శ్రవణంకీర్తనంవిష్టో స్మరణం
పాదసేవనమ్ । అర్చనంవస్తనండాస్యంసఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ఇతిపుం
సాపి-తావిష్ణో భక్తిశ్చేన్నవలక్షణే” ఇ. నవలక్షణా- నవవిధేత్య
థాః, అత్ర శ్రూయమాణానాం శ్రవణ కీర్తనాది లక్షణానాం న
వానాం భక్తీనాం కిం మిథస్తారతమ్యం భవతి? కింవాసామ్యమేవభ
వతి? ఇతి విశయే *ప్రతిబ్రూమః, అత్ర శ్రూయమాణానాం నవా
నామపి భక్తీనాం మిథస్తామ్యమేవ భవతి, కస్మాల్? గతి సామా
న్యత్- గమ్యత ఇతి గతిః- ఫలమ్, నవానామపి భక్తీనాం మోక్ష
రూపఫలస్య సమానత్వాదిత్యథాః, తస్మాదన్యతమాపి భక్తిర్లోకం
సాధయతీత్యభిప్రాయః.

—* ౧౨॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ *—

. చ శబ్దోఽపౌ, నఖిలు గతిసామాన్య మాసాం భక్తీనాం యు
క్త్యామాత్రం బ్రూమః, అపితు శ్రుతత్వా దప్యాసాం తత్సామ్యం
బ్రూమః, తథాపి; “ శ్రుత్వాన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీక్ష్యశస్త్రసరన్తిన
స్తన్తితవేహితంజనాః । తఏవపశ్యన్త్యచిరేణతావకం భవ ప్రవా
హోపరమం పదామ్బుజమ్- ఏతావతాల మఘనిహారణాయ పుం
సాంసజీ-తకనం భగవతోగుణ కర్షణామ్నామ్) అక్రుశ్యపుత్రమ
ఘవాన్యదజామిలోపినారాయణేతిబ్రుయమాణ ఉపైతిముక్తిమ్ - య
జేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్తుచ్యతేహిస” ఇత్యేవమాదిషు శ్రవణాదీ

సక్త సక్తతిం హృదినిధాయ తద్రచయితుం సప్తమ సు-ధే విషయ
వాక్యముచాహరతి=+ (తత్రైవేదమామ్నాయత) ఇతి-“శ్రవణం
కీర్తన” మిత్యాదౌ శ్రవణాదీనాం పృథక్పృథా తారతమ్యం భవతి
తి పూర్వపక్షే ప్రాప్తీనతి సిద్ధాంతమాహ- (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యా
దినా= భక్తిమాగ-స్య సుకరత్వాన్ముముక్షునాణాం శ్రవణాదివ్యస్య

సాం గతిసామాన్యం సాక్షాదేవ శూన్యతే, తస్మాద్భ్రష్టాదీ
నాం తారతమ్యం నాస్తీతి సిద్ధమ్. ... *

॥౫॥ గతి సామాన్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥

తదేవ మధికరణపచ్చికే నాయమర్థ స్సప్పురిపన్నకి, నిఖిల
జగజ్జనకతయా తన్నియన్తృతయా తత్పౌషకతయాచ తదన్తర్బహి
ర్యాప్యాప్యతిష్ఠమానగపరమపురుషో భగవాన్నారాయణ ఏవ ము
ముక్షుభిజ్ఞా సితవ్యోభజనీయశ్చేతి. † ఇతః పరేణాధికరణేనోపాస్య
మాహాత్మ్య వ్యజ్ఞాన ముఖేన తన్నిష్ఠాధికరణమేవ ప్రపచ్చ్యతే,

—* ౧౩॥ సూ॥ ఆనన్దమయోభ్యాసాత్ *

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే “ పురుషవిధో న్వయో
త్రచరమోన్నమయాదిషుయ ” ఇతి. అత్రత్యచరమ శబ్దస్య ఆనన్దమ
యపరతయ తైత్తిరీయకే శూన్యతే “ తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞా
నమయాత్- అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ ” ఇతి. సర్వ వేదాన్త సా
రామ్నాత చరమ శబ్దపర్యాయభూతేనాత్రత్యానన్దమయ శబ్దేనకిం
పరమాత్మేవోపదిశ్యతే? ఆహోస్విత్పరస్మాదాత్మనోన్యోజీవః? ఇతి
తమాశ్రయణ మపి ముఖ్యఫల మితి దశయితు మధికరణాభిప్రాయమాహ-*(తస్మా) దితి.

† తన్నిష్ఠశ్యేత్వస్మిన్మృత్యుర్వాధికరణే బ్రహ్మసద్దానుభవ రూ
ప మోక్షప్రసాదేన శ్రీ భగవత్గ్రంథరబ్రహ్మణో నారాయణస్య ఆన
న్దమయత్వరూప లక్షణస్య సముపస్థితత్వాత్పృస్థ సక్లత్యా తల్లక్ష
ణం వక్తుముచితమనందమయాధికరణ మవతారయతి- (ఇతః
పరేణ) ఇతి- † అత్ర-దేహే, యః పురుషవిధః- పురుషాకారః, అన్వ
యః- తేనరూపేణాన్వితశ్చ, అన్నమయాదిషు- అన్నమయ ప్రాణమ
య మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయేషు, యశ్చరమః- ఆనందమ
యః, సత్త్వరూపిహ సమ్బద్ధ్యతే.

విచిత్రానామ తత్ర “తస్యైవవశాః శరీర ఆత్మే” తిశారీర శబ్దేన
జీవస్యాభిధానా తస్యేవాత్మోక్త చరమ శబ్ద పర్యాయ భూతానంత
మయ శబ్దాభిధేయ ఇతి కృత్వా యశ్చరమస్సత్వమిత్యస్తి స్మరేత్ త
త్వవసానాజ్ఞేరేశ్వరాభేదశ్చ సీద్ధ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి ట్టుమః
పరమాత్మా వేహానన్దమయో భవతు మహాతి, కస్మాల్? అభ్యా
సాత్ - పరమాత్మని భిల్వానన్దోభ్యస్యతే, అభ్యాసోనామ-అవృత్తిః,
తథాహి ఆనన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్యైవశూన్యతే “ర
సోవైసుః. రసగోమేయాయం లభ్యానందీభవతి” తి. అత్ర రస శ
బ్దేనానన్దమయః పరమాత్మైవోచ్యతే, “నైషానన్దస్య మీమాగ్ం
సాభ తి- సహకోబ్రహ్మణా ఆనన్దః- ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-ఆ
నన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్- ఏత మానన్దమయ మాత్మాన ముపస
జగ్రీమ్యే” తివ. శ్రుత్యన్తరేచ “ఏతస్యైవానన్దస్యా న్యానో భూ
తాని మాత్రాః సజీవ స్తీ” తి, తథా “సత్యంవిజ్ఞానమానన్ద” మితి
చ పరమాత్మ స్వేన బహుకృత్వ ఆనన్దోభ్యస్యతే, తస్మాత్సపేహాన
న్దమయ శబ్దేనావగమ్యతే, సతుజీవః, సహీమయ పాసిత్వాఽఽనన్దం
సాగ్రీప్స్యతి, ‘ఏష హ్యేవానన్దయాతీ’ తి శ్రుతేః, యత్త్వానన్దమయ
నిగమ శ్లోకే తస్యైవవశ శరీర ఆత్మే ‘త్యత్ర శరీర శబ్దేన జీవా
భిధాన మిత్యుక్తమ్, తద్విగుఢమ్, తత్రజీవస్యాప్రకృతత్వాత్; కింతు
పరమాత్మ సపవతత్ర శరీరత్వముక్తమ్, తచ్చాస్యా విగుఢమ్, శరీర
త్వంహి శరీరాధిష్ఠాతృత్వమ్, తన్నియన్తృత్వమితియావత్ ; సేనపున

ః హేతుం వ్యజ్ఞయన్ పూర్వపక్షం దశయతి- (ఉత్తరత్రే) తి- “అస
న్నేవసభవతి” త్యాకారక నిగమ శ్లోక ఇత్యర్థః. శ్రీ కర్ణాయ త్తమక
ర్ణాయ త్తంచేతి ద్వివిధం శరీరత్వమ్, తత్తాకర్ణాయ త్తం శరీరత్వంప
రమాత్మ సడిపపాదయితుమాహ- (తచ్చాస్యే) తి- పరమాత్మ స ఇత్యర్థః
సీకర్ణాయ త్తం శరీరత్వం పరమాత్మ సప్రతిషేధతి (గవున) రితి.

జీవశ్చైవ శరీర వశ్యత్వమ్ , జీవ శరీరస్య కర్తాయ తత్త్వా త్త
వ్యశ్యత్వమేవ జీవస్య శారీరత్వ ముచ్యతే, అతఏవ తస్య ప్రియాక్రి
య సంస్పర్శస్కూలయతే, నేశ్వరస్య; “ నమానైవ శరీరస్య సతఃక్రి
యాప్రియయోరపహతి ర స్తి- అశరీరం వావసంతం నప్రియా ప్రియే
స్పృశత ” ఇతి. అశరీరత్వమిహాకమవశ్యశరీరత్వం జ్ఞేయమ్, ఇతత
శ్చానందమయస్య పరమాత్మనోన్నమయా ద్యౌపనిషదక్లోక ప్రవాహ
శతితం శారీరత్వం సజ్జచ్ఛతే, అతఏవహి “ సర్వేషు భూతేషు తి
ష్ఠత్- సర్వేభ్యో భూతేభ్యోస్తరోయం సర్వాణిభూతాని నవిదుః-
యస్య సర్వాణిభూతానిశరీర ” మిత్యస్తర్యామి బ్రాహ్మణేహ్యాయ
మాణం సర్వభూత శరీరత్వం పరమాత్మన ఉపపన్నంభవతి, తస్మా
దిహ శారీరత్వస్య పరమాత్మ స్వేవ పర్వవసానా న్మజీవేశ్వరాభేద
ప్రసక్తిగన్ధోపేతి నిశ్చయతే.

... ..

— శ్లో॥ సూ॥ వికారశబ్దాన్నేతిచేన్నప్రాచుర్యాత్ —

నను ‘అన్యోస్తర ఆత్మానన్దమయ ’ ఇత్యత్రానందమయశబ్దో
నపరమాత్మానం బోధయితుం శక్నోతి, కింతు జీవమ్, కుతః? అన్న
రసమయవద్వికారార్థకమయత్ ప్రత్యయశ్రుతేరితి చేన్నైష దో
షః, తతుః-తః? ప్రాచుర్యాత్- మయటగప్రాచుర్యార్థకతాభ్యు
పగమాత్, “ ఆభేదార్థే- వికారార్థే ప్రాచుర్యార్థే- మయధ్య
వే ” డితిహి మయ ద్విధీయతే, యథా ‘అమృయోమృద్’ ఇత్యత్రా
పాప్రాచుర్యమమ్బుదేవగమ్యతే, యథావా ‘జ్యోతిశు-యో ర
ఋత్వత్ర జ్యోతిఃప్రాచుర్యం రవావవగమ్యతే, ఏవమానన్దమయ ఇ
త్యత్రాపి మయటా పరమాత్మన్యానందప్రాచుర్య మవగమ్యతే, ఇద

* ఏషా విధిం శారీరత్వమేవ తైత్తిరీయకో పనిషదా పరమాత్మ
నోభిహితమితి భావేన నిగమయతి- (తతశ్చేతి) శారీరత్వ స్వేహ
కమవశ్యశ్వాదేవేత్యర్థః.

*

'ముపలక్షణమ్, ఆనందమయ ఇత్యత్ర ఆనంద స్వరూపార్థేచ మ
యట్పుట్టేతవ్యః, పరమాత్మన ఆనంద స్వరూపత్వాత్ ; తథాచ
ఆనంద బ్రహ్మపదయో స్సామానాధికరణ్యంశ్చాయతే "ఆనందోబ్ర
హ్మేతి వ్యజానా" దితి. యథా "తస్యాపిభగవానేష సాక్షాద్భ్ర
హ్మమయోహరి" రిత్యత్రమయటా పరబ్రహ్మభేద ఏవ శ్రీహరావవగ
మ్యతే, తద్వదిహా నన్దమయ ఇత్యత్ర మయటా ఆనందా భేదోపి పర
మాత్మస్వవగ న్తవ్యః, ఏతే నానంద ప్రాచుర్యం స్వప్రతి యోగ్యత్వ
తాం పరమాత్మని సూచయతీత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, తతశ్చానందమ
యశబ్దేన ఆనంద ప్రచుర ఆనందస్వరూపశ్చ పరమాత్మై త్వవధార్య
తే, ఏవంసతీహాకథం జీవ శబ్దా-౭వతరేలే? తస్మాదిహప్రాచుర్యా
భేదార్థయోమయట్.

...

*

—* ౧౫॥ సూ॥ తద్దేతువ్యపదేశాచ్చ *

ఇతశ్చానన్దమయః పరమాత్మా, యతోన్యైవ పరమాత్మనో జీ
వాన్దద హేతుత్వం వ్యపదిశతి "కోహ్యేవాన్యాతః-ప్రాణ్యాత్-
యదేష ఆకాశ ఆనందోనస్యాత్ - ఏష హ్యేవానందయాతీ " తి శ్చ
శిః. ఆనందయాతి- ఆనందయతీ త్యర్థః, యథా లోకే రాజాదిర
న్యాక్ ధనిత్వ మాపాదయన్ స్వయం ప్రచురధనఇతి ప్రసిద్ధ్యతి, త
ద్వత్పరమాత్మాపి జీవానానందయన్ స్వయం ప్రచురానంద ఇతి ప్ర
సిద్ధ్యతి, తస్మాదానన్దమయః పరమాత్మైవ.

...

*

—* ౧౬॥ సూ॥ మాన్త్ర వణిక మేవచగీయతే *

ఇతశ్చానన్ద మయః పరమాత్మైవాద్ధ్యవసితః, యత ఉపని
షత్ "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర" మితి భజనీయత్వేన పరబ్రహ్మసూచ
యిత్వా తదేవ "నత్వంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"తిమన్త్ర వణికక్త
లక్షణత సుష్పృద్ధ్య "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూ
త" ఇతి తదేవాత్మశబ్దేన పరామృశ్య ఆకాశాదిస్థావరజ్జగమాత్మక

నిఖిల జగత్కారణ తయాచ ప్రదశ్య తస్యసర్వవిలక్షణత్వేనోపా-
స్యతా ప్రదర్శనాయ 'అన్యోన్తర ఆత్మై' తి ప్రస్తుత్య తత్పరం బ్ర-
హ్మైవ 'అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇతి ఆనంద మయత్వేన ప్ర-
దర్శయతి, అతోమాన్త్రి వణికంపరం బ్రహ్మైవేహ తద్బ్రహ్మణే
"అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ" ఇత్యత్రానన్దమయ శబ్దేనగీయతే,
మన్త్రిబ్రహ్మణయోర్యుక్తమేవ మ్రోకాథ్యమ్, ఇతరథా తు ప్రకృ-
తహానాఽప్రకృత కల్పనారూప దోషఃప్రసజ్యేత, నహి "అన్యోన్త-
ర ఆత్మానందమయ" ఇతి ఆనన్దమయాదన్యోన్తర ఆత్మాస్తీతిపత్య-
తే, ఆనందమయోపాసనమేవహి, సైషాభాగఃపీవారుణేవిద్యోత్య-
గ్రేశూయతే, తస్మాదానన్దమయగ్గపరమాత్మైవ.

ఆనన్దమయ నిగమశ్లోకే శారీరశబ్దః పరమాత్మ పర ఇతి వ్యవ-
స్థాపితమ్, తదేవపునహేత్వన్తరేణ దృఢయతి,

—❖ ౧౭॥ సూ॥ నేతరోనుపపత్తేః ❖—

ఇతరోహ్యత్రమాన్త్రి వణికాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణోఽన్యోజీ-
వగపరిగృహ్యతే, సత్విహాసశారీర శబ్దాభిధేయో భవితుమహాతి,
కుతః? అనుపపత్తేః "సోకామ యతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి-
సతపోతప్యత-సతప స్తప్త్యా- ఇదగ్ సర్వమస్మజత- యదిదంకించ- త-
త్సప్త్యా-తదేవానుప్రసాదిత- తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్ఛాభవ"ది-
త్యాదావానందమయం పరమాత్మానం ప్రకృత్యైవహి తస్మిన్ లక్ష-
ణాని విశ్వసృష్టిప్రవేశనియమనాదీని శూయన్తే, నహిమానిసృష్ట్యా-
దీనిదమిత్యమితి జీవో మనసాపిస్తత్తుః శక్తోఽతి, కుతగి కరిష్యతి, త-
తశ్చ పరమాత్మేనోన్యత్ర 'సోకామయత' ఇత్యేవమాది శ్రుత్యుపది-
ష్టానిసమర్థపూర్వాణి సృష్ట్యాదీని నోపపద్యన్తే, అతఏవ ముక్త-
స్యాపి జగద్వ్యాపారవజ్ మైశ్వర్యం వక్ష్యతి "జగద్వ్యాపార-
వజ్ఞం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ" తి. అత ఆనందమయనిగమ

శ్లోకే శారీరశబ్దస్య పరమాత్మానమేవాభిధత్తఇతిజ్ఞేయమ్, శ్చ తస్మాత్పే
డమాత్మైవేహానందమయ శబ్దేన గీయతే.

—❖ గౌ||సూ|| భేదవ్యపదేశాచ్చ ❖—

ఇతశ్చైతరోనానందమయ శబ్దాభిధేయశ్శబ్దః, యతః “ త
స్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞాన మయాత్ - అన్యోస్తర ఆత్మానందమయ”
ఇతి, “రసగ్ మేవానం లభ్యానందీభవతీ” తిచ జీవ స్యానందమ
యాద్భేదోవ్యపదిశ్యతే, అత్ర విజ్ఞానమయశబ్దో జీవవచనం, నబుద్ధి
మాత్రపరః, అభేదవాచిమయడిహ శ్రుయతే, యతో “యో వి
జ్ఞానే తిష్ఠ” నిత్యస్తర్యామి బ్రాహ్మణం విజ్ఞాన శబ్దేనైవజీవం శ్రా
వయతి, తస్మాదానందమయస్యపరమాత్మైవ. నను “అసద్వాఇవ
మగ్రఃసీ”దిత్యస్తినిగ్రహశ్లోకే “యదాహ్యేవైవ ఏతస్మి న్నుదర మ
స్తరంకురుతే - అశతస్యభయంభవతీ” తి జీవేశ్వరయో భేదమను
సన్ధాతుర్భయప్రాప్తిశ్శ్రుయతే, కస్మాత్పునర్భేద వ్యపదేశ స్మి
ద్భేదో? ఇతి చేన్నైతదేవమ్, ❖అస్తరంకురుత” ఇత్యత్రాస్తరశబ్ద
స్యాసమ్బంధ పరత్వావగమాత్; తథాచైతదుక్తంభవతి “యదా,
ఏతస్మిన్ - పరమాత్మని, ఏషః - జీవః, ఉత్ - అపి, అరమ్ - అల్పమ్,
అల్పమప్యస్తరమ్ - సమ్బంధాభావమ్, స్వస్యపరమాత్మనశ్చశరీరశరీరి
భావరూప సమ్బంధమజ్ఞాత్వా స్వస్య పరమాత్మ తఃపృథవగన్ధానంమ
న్యతఇత్యభావః, అథ- తస్మాత్కారణాత్, తహ్యేవ; తస్యైవ-
జీవస్య పరమాత్మనశ్చ శరీర శరీరి భావ రూప సమ్బంధ మజ్ఞాత్వా

శ్చ భగవతశ్శ్రీహరే ర్భజనాద రాతికయోపయోగాగ్ధానంద మయ
త్వలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపూర్వపక్ష్యైక్యం దోషా
స్తరంచ నిరస్యక్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) డితి.

❖వాక్యార్థాజ్ఞాన ద్రవ్యుక్తం జీవేశ్వరాశ్చేదభ్రవంతదక్ష
వణేనేనవారయతి- (అస్తర) మిత్యాదినా.

పుథగవస్థానం మన్వానస్యః భయమ్- తద్ధేతుస్సంసారోభవతీతి. స
హ్యత్ర జీవేశ్వరయోరభేద స్రవ్యయఃప్రేక్షావతాం భవతి, అపి చే
మమేవాథేమభిప్రేత్యజీవస్య పరమాత్మ శరీర తయా తస్మిన్ననవ
రతం ప్రతిష్ఠితిం జానానస్య అభయరూప మోక్ష ప్రాప్తిం పూర్వ
స్మిన్ వాక్యేహ్యాయతే, తథాహి “యదాహ్యేవైషవతస్మిన్నద్యు
శ్శేనాత్మేర్నిరుక్తేనిలయనేభయం ప్రతిష్ఠాంవిష్టతే, అథసోభయం
గతో భవతీ” తి. ఏతేనైవ ‘ఆత్మనశ్చపరస్యాపియన్ కరోత్యన్త
రోదరమ్ | తస్యభిన్నద్యుశోమృత్యుర్విదధేభయముల్బణ’ మిత్యేతద్వా
క్యమపివ్యాఖ్యాతమ్, ఆత్మనః-స్వస్య, పరస్య-పరమాత్మనః, అన్తరోదర
మిత్యత్రైవం పదచ్ఛేదః, అన్తరా- ఉత్- అరమితి, అన్తరా- అన్త
రమ్- శేషంసమానమ్, అపిచేమమథేమజ్ఞాత్వా యేవాక్యాభాసయః
క్యాభాసోఽష్టమాభ్యసన్తో జీవేశ్వరయోరభేదం బ్రువతే తత్ప్రతిత్యా
ఖ్యానాథేమేవ భగవతా సూత్రకారేణ * తత్రతత్ర ‘భేదవ్యపదే
శాచ్చస్య’ ఇత్యేవం జాతీయకాని సూత్రాణ్యోరప్యస్తే, తస్మా
న్నేహతత్ప్రతిత్యాఖ్యానం ప్రపశ్యతి.

—❖ ౧౯॥ సూ॥ కామాచ్చనానుమానాపేక్షా ❖—

కామి-సజ్జల్యం, చశబ్దోఽవధారణే, 'సోకామయత బహుస్యాం
ప్రజాయేయేత' త్యుపక్రమ్య 'ఇదగ్ సర్వమస్మజత' త్యాచిశ్రుతిరా
నందమయస్యప్రకృత్యధిష్టాతుగి పరబ్రహ్మణ స్సజ్జల్యదేవ నిఖిలజ
గత్సృష్టిభావతీ త్యుపదిశతి, తస్మాదనుమానస్య సాక్ష్యైరనుమి
తస్యాచేతనస్య ప్రధానస్య జగత్సృష్టృత్వమభ్యుపగమ్య కిమానన్దమ
యశబ్దాభిధేయత్వం సమ్భవతి ఉతనేతి శబ్దా-పేక్షాపి నకతావ్యా.

* తత్రతత్ర-క్షపరితన తత్తత్పదేషు, తథాచోపరితన తత్తత్పదేషు తత్తత్సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే యథోక్తాభేదవాద మణుశఃఖిజ్ఞయిష్యామః ఇతి భావః.

—❖ ౨౦॥ సూ॥ అస్మిన్నస్యచతద్యోగంశాన్తి ❖—

ఇతశ్చ జీవే ప్చానన్దమయ శబ్దశబ్దాః ప్రత్యుదీర్యతే, యతః, అస్మిక్-జీవే, అస్య-పరమాత్మనోలాభాదేవ, తద్యోగ-మానందసమ్మన్దమ్, శాన్తి-రసగ్ హ్యేవాయంలభ్యానంపీభవతీ త్యాదిశాస్త్రమ్, తస్మాత్పరమాత్మైవా నన్దమయ పదాభిధేయఇతి ప్రతిష్ఠితమ్. నన్వహానన్దమయ శబ్దో నపరంబ్రహ్మభిధాతుమహతి, “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠే” త్యత్యానన్దమయపుచ్చత్వేనహి బ్రహ్మసూయతే, తస్మాద్యతిమపి వస్తానన్దమయ పదమభిదధాత్వితిచేనైతదేవమ్, యథా “తస్యప్రాణఏవ శిరః- వ్యానోదక్షిణగపటః- అపాన ఉత్తరగ పటః” ఇత్యత్ర ఏకస్యైవ ప్రాణస్య తన్మయాదితద్వై స్తన్మయత్వశిరస్తవపక్షత్వాన్యపదిశ్యస్తే, ఏవమహపి పరంబ్రహ్మైవానన్దమయప్రియమోద ప్రమోదానన్ద బ్రహ్మశబ్దైరానన్దమయ శిరగ పక్షాత్మపుచ్చరూపేణోపదిశ్యతే, తథాచ శాఖాంతరే ప్రియ శిరస్తావదీనామానన్దమయబ్రహ్మస్వరూపత్వమేవసూయతే, తథాహి “తస్య సవేశిరః - సదక్షిణగపటః- సఉత్తరగపటః- సఆత్మా - సపుచ్చం ప్రతిష్ఠే” తి. తథా బృహత్సంహితాయాం “శిరో నారాయణః పక్షో దక్షిణస్యవ్యఏవచ | ప్రద్యుష్మశ్చానిరుద్ధశ్చ సన్దోహూవాసుదేవకః ॥ నారాయణోఽథసన్దోహూవాసుదేవశ్శిరోపివా | పుచ్చంసఃసఃషణ్ణఃప్రోక్తో ఏకఏవతుపఞ్చధా ॥ అఙ్గాగ్ని త్వేనభగవాన్ క్రీడతేపురుషోత్తమః | ఐశ్వర్యాన్నవిరోధశ్చాచిచ్ఛేతస్త్రిజనాదన” ఇతి. అత్రసన్దోహశబ్దః ‘ఆనన్దఆత్మే’త్యత్ర ఆనన్దశబ్దోక్త మాత్మానమాచప్యే, తస్మాన్న పరమాత్మనోస్య ఆనందమయః, కింత్యయ మేవేతి సిద్ధమ్. ౬॥ఆనందమయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—❖ ౨౧॥ సూ॥ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్ ❖—

యథా ప్రాగధికరణే ఆనన్దమయ శబ్దస్య జీవపరత్వం ప్రత్యా

† ఏకాదశసూక్త ఇదమామ్నాయతే, 'సువణం ఘర్మానునా కేనమహంపురుష విద్యయే'తి. అయంచానువాకశ్చతుహేతృహృదయ సమాఖ్యాతస్తైత్తిరియకే చతుహేతృ మస్త్రకాణ్డే సమామ్నాయతే 'సువణంఘమంపరివేదవేనమిన్ద్రస్సాత్తానందశధాచరన్త' మిత్యారభ్య. ఘర్కమ్-ఆదిత్యాన్తర్యామి రూపమ్, అత్ర వేన శబ్దఃకమసియపరః, 'వశకాన్తా' వితిన్ద్రణాత్; దశధా-చిత్తిస్సుగ్గీతి మన్తోక్తచిత్వాదిరూపదశహేతృన్తర్యామి తయాచరన్త మిత్యర్థః, తథాచ సువణత్వాది గుణగణ పరిపూణః ఇంద్రస్యాత్తా సముద్రా ద్యన్తశ్చరత్వేనేహ శూన్యతే, తత్రీసంశయః. కిమిహ ధృన్తసముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ ఇంద్రేగి పరమాత్మాః ఉతేంద్రాధికార నియుక్తో జీవవిశేషభూతో మరుత్వాఃఇతి. యోగైశ్వర్యాది ప్రభావ సద్భావాన్తరుత్వానేవ స్వ స్వరూపేణ పోక్త సముద్రాద్యన్త స్సఞ్చరమాణతయా శూన్యత ఇతి ప్రాప్తేప్రతిబ్రూమః, పోక్త సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ తయా శూన్యమాణఇంద్రేగి పారమైశ్వర్య జుష్టపరమాత్మైవభవితమహతి.

ఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వ మధ్యవసితం తథా సువణం ఘర్మానునా వాకేష్టిన్ద్రపదస్యేన్ద్రాఖ్యజీవ విశేషపరత్వం ప్రత్యాఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వమధ్యవసీయత ఇతి దృష్టాన్త సగ్గతి మభిప్రేత్యాస్య విషయమాహ- †(ఏకాదశసూక్త)ఇతి- సువణంఘర్మానునావాకేనేతి ప్రతీకగ్రహణమ్, తథాచ "సువణం ఘమం పరివేదవేన" మిత్యారభ్య పశ్యమానోనువాక స్సువణం ఘర్మానునావాక ఇత్యర్థః. మహంపురుష విద్యయా- మహంపురుష విద్యాత్మకేన తాదృశానువాకేనేత్యర్థః. ధృ సముద్ర శబ్దోహృదయవాచీ, సముద్రీవద్భదయస్య దురవగాహ త్వాత్; అత ఏవ మనసా సహ సఞ్చార సగ్గచ్ఛతే. ఏ పారమైశ్వర్యమ్- బ్రహ్మాది నిఖిలజీవనియన్తృత్వమ్,

తత్సాక్షాత్? తద్ధన్వోపదేశాత్ - ఉపదిశ్యంతేహీదే? " అన్తః ప్రవిష్టశ్చాస్తా జనానాగ్ సర్వాత్మే " త్యాచాసర్వజనాన్తగిప్రవిష్టత్వ సర్వ జన శాస్త్రత్వ సర్వాత్మత్వాది రూపాగి పరమాత్మధర్మాః, తథా "సమాసీన ఆత్మాజనానామ్" అన్తగిప్రవిష్టం క తాఃరమే తమ్, దేవానాం బంధునిహితం గుహాసు-ఇన్ద్రోరాజాజగతోయ ఈ శే- ఆన్తరాదిత్యేమనసాచరన్తమ్- య అన్తకోశేభువనంబిభృతే" త్యాచా సర్వమనో నియన్త్రత్వ, సర్వజగత్-త్వ, సర్వదేవబంధుత్వ, సర్వహృద్గుహా వర్తిత్వ, జగదీశత్వ, ఆదిత్యాన్తర్చరత్వ, అన్తకోశభువన భర్తృత్వాది రూపాశ్చ పరమాత్మ ధర్మా ఇహూపదిశ్యంతే, ఘోషామే ' ఇదిపరమైశ్వర్య ' ఇతి స్వర్యమాణ పారమైశ్వర్యానుగుణా అన్తకోశ భువన భర్తృత్వయుక్తాస్సర్వజనాన్తగి పరివిష్టత్వాది ధర్మా యోగైశ్వర్య ప్రభావవత్సపి మరుత్వతి శ్రుతిభిరుపదేష్టుమహా-న్దిఃతస్మాతోపక్తాన్త శ్శూన్యమాణ ఇంద్రిగి పారమైశ్వర్యజుష్టగిపరమాత్మైవేతి నిశ్చయతే.

—* ౨౨॥సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః *

ఏతదుపరితనానువాకే ' సహస్రశీమాపురుష ' ఇ త్వా రభ్యై తదింద్రమహిమానం బహుధోపవణ్యః ' ముఖాదింద్రిశ్చాగ్నిశ్చ-ప్రాణాద్వాయరజాయతే ' శ్యేతదింద్రిముఖజత్వేన మరుత్వతోభేదవ్యపదేశాచ్చ, తస్మాదన్యః పరమాత్మైవాయ మింద్రిఇతి సిద్ధమ్.

౨॥ అన్తరధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౨౩॥సూ॥ ఆకాశ స్తల్లిశ్లాత్ *

శిశ్నోపదగాణార్థభూతమరుత్వత్ప్రసక్తరిహా నహాతా మాహ- (నహి) ఇతి- ధిసర్వాన్తర్యామిత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజనమిత్వభి ప్రేత్యైతత్సూత్రాథా ముపసంహరతి- (తస్మాత్)

॥ తత్రైవామయం మన్త్రీ ఆమ్నాయతే ఇంద్రంనిచిక్ష్వఃపరమే
వ్యోమ, నితి. తత్రీసంశయః, కిమిహ పరమవ్యోమః శబ్ద నిర్దిష్ట
ఆకాశో భూతాకాశ తయావగమ్యతే? ఆహుఃస్వీత్, అప్రాకృత
పరమపదమేవావగమ్యతే? ఇతి. తత్రీ ప్రాప్తంతావద్భూతాకాశ
సేనావగమ్యత ఇతి, కుతః? వ్యోమః శబ్దస్య భూతాకాశపర్యా
యత్వేన ప్రసిద్ధత్వా త్వరమ శబ్దస్య వైశిష్ట్యవ గమకత్వా చాత్మీ
త్యాకాశపర్యాయో వ్యోమః శబ్దో భూతాకాశ పర ఇత్యవగమ్య
తఇతి ప్రాప్తే బ్రూమ, ఆకాశ పర్యాయవ త్పరీతీయమాన పర
మ వ్యోమః శబ్దేనాప్రాకృతం పరపదమేవావగమ్యత ఇతి, కుతః?
తల్లిక్లాత్ - పరమవ్యోమః శబ్దస్య పారమేశ్వర్య జుష్టప్రస్తుతేన్ద్ర
లక్షణ పరమాత్మావాసత్వ జ్ఞాపకైత ద్వ్యాక్యాదిత్యథః, యత్త్వి
హ పరమవ్యోమపదం ప్రాకృతాకాశ పర్యాయమితితన్న- అత్రీత్య
పరమ శబ్దస్య సర్వోత్కృష్టాప్రాకృత స్వరూప భూత పరమ పద
పరత్వాత్; † తస్మాన్ముక్తిస్థానభూతపరమపదేష్యయమేవేంద్రో-
ర్దీప్తఇతి నిశ్చిన్వత్తి విపశిత ఇతి భావః.

౮॥ ఆకాశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౮॥ సూ॥† అతవ ప్రాణః *

తత్రైవేదం శూరీయతే “ అమృతస్యప్రాణం యజ్ఞ మేతమ్-చ

॥ పరమాత్మ పరేన్ద్ర పద సమభివ్యాహరణ తత్త్వానభూత ప
రమవ్యోమ్న ఉపస్థితత్వా త్వరీసగ్ల సగ్లతిం హృదినిధాయాస్య విష
యమాహ- (తత్రీ) వేతి= సువణం ఘర్మానువాక ఏవేత్యథః.

† ముక్తిస్థానాధిపతిత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మిత్యభిప్రే
త్యాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† ఇహముక్తి ప్రసావేన తద్రూపామృతసమ్బుద్ధిప్రాణస్యోపస్థి
తత్వాత్వరీసగ్లసగ్లత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అతవ ప్రాణ) ఇతి.

తు హోత్యుణా మాత్మానం కవయోనిచిక్యః- అన్తః ప్రవిష్టం క
 తాఽరమేత " మితి. కిమత్ర ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తితైజసపరః? ఉ
 తాహౌ పరమాత్మ పరః? ఇతీహ సంశయః, పఞ్చవృత్తౌ తైజస
 పీవ ప్రాణశబ్ద ప్రసిద్ధేరయం ప్రాణశబ్దగ్ పఞ్చవృత్తిపర ఇత్యేవం
 ప్రాప్తావిదముచ్యతే, (అతఏవే)తి= ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ ప
 ర ఏవభవితు మహాతి, కుతః? అతఏవ- "అమృతస్య ప్రాణ" మి
 తి ముక్తవగ్ ప్రాప్యాయుత పదాభిధేయ మోక్షసమృత్పాణత్వ
 రూప పరమాత్మ లిక్తాదేవేత్యభాః, *ప్రాణత్వమ్- ప్రాణవ ద్రిక్షక
 త్వమ్, తస్మాదిహ ప్రాణశబ్దగ్ పరమాత్మ పరమితి నిశ్చయతే.

అ॥ ౯॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*॥ ౧౨॥ సూ॥ ౧ జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ *—

ఇదమామూయతే " అజస్రంజ్యోతిర్నభసా సహజేతి " తి.
 తత్ర సంశయః, కిమిహ జ్యోతిగ్ పదమాదిత్య పరమ్? ఆహౌస్వి
 త్ ఆదిత్యా నైవృత్తి ప్రకృతేంద్ర రూప పరమాత్మ పరమ్? ఇతి.
 "సూర్యోజ్యోతి" రిత్వాదౌ జ్యోతిగ్ పదస్య ఆదిత్యాదౌ ప్రసిద్ధి క్రవ
 తాదిద మిహాదిత్యపరమేవ భవతిత్యేవం ప్రాప్తే శ సతి బ్రూమః,

* ప్రాణపదంవ్యాచక్షాణో మోక్షప్రదానాదినారక్షకత్వ రూ
 ప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి - (ప్రాణత్వ) మితి.

౧ ప్రపూర్వాధికరణే ఆకాశ ప్రసూతేన తత్ర సఞ్చరమాణస్య
 జ్యోతిషస్సంస్కృతత్వా త్ప సక్ల సక్ల త్యోత్తరాధికరణ మారభతే-
 (జ్యోతిశ్చరణాభిధానా) దితి=శీ " అగ్నిజ్యోతి " రితి వాక్య సమభి
 వ్యాహృతత్వేన " సూర్యోజ్యోతి " రితి వాక్యగత జ్యోతిఃపదస్యే
 హాదిత్యే ప్రసిద్ధావపి "జ్యోతిజ్యోతిషితత్పనః" ఇత్యాదౌ పరమాత్మ
 నితత్పదస్య ప్రసిద్ధత్వా దత్ర త్యజ్యోతిగ్ పదం పరమాత్మ పరమితి భావే
 న సిద్ధా న్తయతి- (సతి బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

ఇహ జ్యోతిగపదం ప్రకృతేంద్రిలక్షణపరమాత్మపరమేవ, కస్మాత్? చరణాభిధానాత్ - చరణః - పాదః, స్వత్స్వవిశిష్టాంశఇతి యావత్; ఉపరితనానువాకేహి ' సహస్రశీషాః పురుష ' ఇతి మమింద్రం ప్రస్తూయ ' సహూమిం విశ్వతోవృత్తే'తి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్య ' పాదోస్య విశ్వాభూతానీ ' తి తస్య సర్వభూత పాదత్వాభిధానాది త్యథాః, సర్వభూతపాదత్వమ్ - సర్వభూత స్వామిత్వమ్, నహ్యోత త్సర్వభూత పాదాభిధాన మూదిత్య సోపపద్యతే, ' సూర్యోజ్యోతి ' రితి వాక్యంచ, అగ్నిజ్యోతి, రితి వాక్య సమభి వ్యాహారా త్తత్రాదితి పుత్రస్యాదిత్యస్య ప్రకృతత్వా చ్చాదిత్య పరమేవ, తావతా ప్రకృతంజ్యోతిఃపదం కథమాదిత్య పరతామియాత్? అజస్రమాదిత్యాన్తర్యామి తయానభసార్పణంచాస్యలోకానుగ్రహాంశమితి ధ్యేయమ్, ఇదముపలక్షణమ్, ఏతదుపరి ' సనఇంద్రా కామవరం దదాత్వి'తి తచ్ఛబ్దవిశేషితేన్ద్రశబ్దేనాస్య పరామర్శాచ్చతత్పదమిహ పరమాత్మపరమేవేతి దృష్టవ్యమ్, ' తస్మాదిదంజ్యోతిర్వాక్యంపారమ్యైవ ర్యజుష్ట ప్రకృతేన్ద్రీయాప పరమాత్మపరమితి నిశ్చయతే.

—* { అ॥ సూ॥ ఛన్దోభిధానాన్నేతి చేన్నతథా } *—
చేతోర్పణిగదా త్తథాహి దశకనమ్.

స్యాదేతత్పూర్వత్ర " హృదాశీష్టాః శిఖియా గాయత్ర్యా చాభిమన్త్రయే " దిత్యాదోగాయత్ర్యాఖ్య ఛన్దఃప్రస్తావాత్ ' జ్యోతిర్వైగాయత్రీ ' తి వాక్యశేషాచ్చ తాదృశ గాయత్రీ పరమేవోత్తరత్రీ సుపణం ఘృత్తానువాకేనేతి స్రతీక గ్రహితానువాకగత జ్యోతిర్వాక్యం వైతీదిన్ద్రీపరమితిచేన్నాయం దోషః, తథాచేతోపణిగదాత్ - పాద్యాపాత్రేషు ప్రత్యేకంగాయత్ర్యాభిమన్త్రణంక

॥ ఇహ శుద్ధజ్యోతిస్స్వరూపత్వ లక్షణ సిద్ధిః ఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థం ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

తేవ్యమిత్యాకారక చిత్తప్రవేశాథం తథా తత్ర నిగద్యతే, తథా
న్యత్ర కరశుద్ధ్యాదా గాయత్యా చాభిమన్త్రణం దృశ్యతే, సతా
వతానర్వత్ర గాయత్రీపరత్వం వక్తుంశక్యతే, తస్మాజ్జ్యోతిర్వాక్యం
పరమాత్మ పరమేవేతి నిశ్చయతే. *

—* ౨౭॥సూ॥ఘాతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవమ్ *—

‘పాదేషు సర్వఘాతానీ’తి * పారుషసూక్త బ్రాహ్మణేషి సర్వ
ఘాతానాం పరమాత్మాదిపాదత్వ వ్యపదేశోపపత్తేశ్చ, ఏవమ్-ప్ర
కృతం జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మ పరమేవ.

—* { ౨౮॥సూ॥ ఉపదేశ భేదాన్మేతిచే } *—

ననుచ “పాదోన్యవిశ్వాఘాతానీ”తి పారుషసూక్తేపాద
శబ్దః ప్రథమాంతయోపదిశ్యతే, తద్బ్రాహ్మణే శ్విహ సర్వ వేదా
న్తసారే, పాదేషు సర్వఘాతానీ’తిపాదశబ్దస్సప్రమీ బహువచనా
న్తయోపదిశ్యతే, తథాచైవ ముపదేశ భేదాన్న పరమాత్మన స్స
ర్వఘాత పాదత్వముపపద్యత ఇతి చేత్తన్న, ఉభయస్త్రిన్నప్యవిరో
ధాత్-ముఖతోవతఃత బ్రహ్మక్షత్ర మేతస్యబాహవ’ఇతి, “బ్రా
హ్మణోన్యముఖ మానీ” దితి చోపదేశ భేదేపి యథా భగవతో
బ్రాహ్మణాననత్వే విరోధో నాస్తి తథాఽత్రాప్యపదేశ భేదేపి త
స్య సర్వఘాతపాదత్వే విరోధాభావాదిత్యథః, తస్మాదిహ జ్యో
తిగిపదం పరమాత్మపరమితిసిద్ధమ్. ... *

అ॥౧౦॥ జ్యోతి రధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

* (పారుషసూక్త బ్రాహ్మణే)పీతి=పురుషసూక్తవ్యాఖ్యాన విశే
షరూప సర్వవేదాన్త సారేపీత్యథః.

† ఇహ మస్త్ర బ్రాహ్మణ యోగైకార్థ్య మజానత శ్వశామము
త్పాటయతి సూత్రకారః- (ఉపదేశే) తి. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

పురుషసూక్తోపరితనానువాకద్వయస్య 'పారుషేణాపిసూక్తేన' తి శ్రుతి గతాపిశబ్దేన ప్రతిక గృహీతత్వాత్తత్ర ద్వితీయా నువాకేయ మారభ్యతే, ... *

—*||సూ||*ప్రాణస్తథానుగమాత్ *

తత్రేదమమ్నాయతే “ తద్వైత్వం ప్రాణోలభవః - మహాన్భోగగప్రజాపతే ” రితి- అత్రాపి కిం ప్రాణ శబ్దః పఞ్చ వృత్తిపరః? ఉతాహూపరమాత్మ పరవీవ? ఇతి విశయః, ఏతత్పూర్వత్ర “ యదాభారం తంద్రయతేనభతుమ్ - పరాస్య భారంపునరస్తమేతి ” త్వాదౌతంద్ర్యాశరీరభార ప్రహణనాశ పర్యాయాస్తప్రాప్తిశ్రవణాదుత్తరత్ర శ్రూయమాణగిప్రాణ శబ్దోపి పఞ్చ వృత్తిపరః? ఇతిచేదత్రోచ్యతే, ఇహ ప్రాణశబ్దగి పరమాత్మ పరవీవ భవతి, కస్మాల్? తథానుగమాత్- అనుగమః- అనుశ్రవణమ్, “అతఏవపాప్రిణ” ఇత్యత్ర పరమాత్మలిక్ణాత్ప్రిణశబ్దఃపరమాత్మపరోధ్యవసితః, తథాత్రాపి పరమాత్మలిక్ణానుశ్రవణాత్ప్రిణశబ్దఃపరమాత్మపర ఇత్యధ్యవసీయత ఇత్యథః, తథాహి; ‘భతాన్కభియమాణోవిభతిః- ఏకోదేవో బహుధానివిష్ట ’ ఇత్యుపక్రమ్య “ త్వ

*ప్రతికగృహీతనువణం ఘర్మానువాకగత ప్రాణ వాక్యార్థ విచారేణ తథా విధస్య “ భతాన్క భియమాణో విభతిః ” ఇత్యనువాకగత ప్రాణ వాక్య సోపస్థితత్వా త్తదథా విచారాథ మారబ్ధసోపాధికరణస్యైతదధికరణేనప్రస్థసక్లతింసూచయన్, పురుష సూక్తోపరితనానువాక ద్వయస్యేతి- “ అద్భ్యుస్సమ్భూత ” ఇతి ‘ భతాన్క భియమాణో విభతిః ’ తిచ శ్రూయ మాణానువాక ద్వయస్యేత్యథః, తత్ర తాదృశానువాక ద్వయమధ్యే, తథాచ తత్ర-సూర్యానువాకే విచారణీ యాభావా దుత్తరానువాకే యంప్రాణవాక్యార్థవిచార ఆరభ్యతే-(ప్రాణస్తథానుగమా)దితి.

మేకోసిబహూ ననుప్రవిష్ట ” ఇత్యస్తేష్వనుశ్రూయమాణం జగద్భ
రణాది లిక్లజాతం ప్రాణశబ్దాభిధేయస్య పరమాత్మత్వ మేవానుశ్రా
వయతి, “ యదాభారంతస్త్రియతే సభతుః ” మిత్యత్ర చ పో
క్తం జగద్భరణమేవ వివక్షితమ్, నతు శరీరభరణమ్, తత్ర “ యదా
తస్త్రియతే ” త్యనేన ఆసన్నే సతి ప్రళయావసరే, సః - ఇన్ద్రి
క్షణో భగవాన్, యదాతస్త్రియతే- ఆలస్యలిక్షణాంలీలామనుకరో
తి, తదాభారమ్. జగద్భరణాదికమ్, పరాస్య- జగదుపసంహృత్య,
అస్తమేతి- అదృశ్యోభవతి, ఇతి తాత్పర్యోఽవగమ్యతే, నతూక్త
దోషః; యత్తు “ అస్తమేతీ ” త్యత్ర అస్తశబ్దోనాశ పర్యాయ ఇ
తి తన్న, “ సూర్యశ్చిస్తంగతస్తదే ” త్యాదాయథాలస్త శబ్దో
ఽదశఃసపరః, తథాఽత్రాపి అస్తశబ్దస్యాదశఃస పరత్వాత్; త
స్మాదిహ ప్రాణశబ్దగ పరమాత్మ పరఇతి నిశ్చయతే.

—* { 30॥ సూ॥ నవక్తు రాత్తోపదేశాదితి } *—
చేదధ్యాత్వ సమృద్ధ భూమా హ్యస్మిన్

నను ప్రాణవాక్యా త్పూర్వత్ర ‘ ప్రాణాపానావజిరం సఞ్చ
న్తా ” విత్యత్ర ప్రాణశబ్దస్య పఞ్చవృత్తిపరత్వవ త్తదుపరితన ప్రా
ణవాక్యే శ్రూయమాణ తత్పదమపి పఞ్చవృత్తి పరంస్యాదితి చేత్త
న్న, కుతః? వక్తురాత్తోపదేశాత్- [వక్తురితి కతఃరిషష్ఠీ] “ ప్రా
ణాపానావజిరంసఞ్చరన్తా ” విత్యత్ర అపాన పద సమభి వ్యాహా
రాత్తత్పదం పఞ్చ వృత్తిపరమేవ, తథాపి తత్పూర్వత్ర “ త్వం భ
తామాతరిశ్వా ప్రజానామ్- త్వం యజ్ఞస్త్వముజే వాసిసోమః-త
వదేవాహవమాయ నైసర్వే- త్వమేకోసి బహూననుపవిష్ట ” ఇత్యా
దివాక్యేషు త్వం పదవక్త్రా వేద పురుషేణ ఉత్తరత్ర “ తద్వై త్వం
ప్రాణోఅభవ ” ఇతి పరమాత్మన ఏవోపదిశ్యమానత్వాదిహ ప్రా
ణశబ్దః పరమాత్మ పర ఏవాధ్యవసీయతే, కిమిత్యేవ ముపదిశ్యతఇతి

నచి న్తసీయమ్, ఏవంచేద్యస్మిన్ “త్వంభ తామాతరిశ్వాప్రజానామ్-
త్వంయజ్ఞ స్త్వమువేవాసిసోమః- తవదేవాహవమాయ న్తినర్వే - త్వ
మేకోసిబహుననుప్రవిష్ట ” ఇత్యుపదిశ్యమానాధ్యాత్మ సమృద్ధభూ
మాసామజ్ఞస్య మియాత్, అత్యాధ్యాత్మసమృద్ధభూమన్ప దేన నిఖిలజీ
వాన్త ర్యామితయాపరమాత్మన స్తత్సమృద్ధ బాహుశ్యంవివక్షితమ్.

—* 30॥ సూ॥శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్ *—

కించ “తద్వైత్వం ప్రాణోఅభవ ” ఇత్యయముపదేశః, “అ
నుప్రాణంతియం ప్రాణాగి ప్రాణంతం సర్వజన్తుషు | అపానంతమ
పానన్తి నరదేవమివానుగా ” ఇత్యాది శాస్త్ర దృష్ట్యైవకృతః,
తావతా కిమహాయాతమవద్యమ్, శాస్త్ర దృష్టిరిహ యథోక్త శా
స్త్ర పర్యాలోచనయా ప్రాణస్యాపి భగవానేవ ప్రాణిఇత్యథా
నుసన్ధాన లక్షణా, వామదేవవత్ - యథా వామదేవః - రుద్రః,
“ఞానమ స్మై లోక్యపాలాయ సహఓజోబలాయచే ” తి భగవన్తం
వాయు రూపేణస్తువ స్తుపదిశతీ త్యథః. ... *

—* { సూ॥3१॥జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్గాన్నేతిచేన్నోపా } *—
సనాత్రై విధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్

ననుచప్రపూర్వానువాకేహి “ ప్రాణాద్వాయురజాయతే”
తి వాక్యే విరాట్పురుషగత ముఖ్య ప్రాణ ప్రస్తావాత్తస్య పశ్చిమ
త్రితయా సఏవ తదుపరితనా దుపరితనేఽస్మిన్ననువాకే ప్రాణ వా

స్య తత్సమృద్ధ బాహుశ్యమ్- తేషామ్- నిఖిలజీవానామ్, సమృద్ధబా
హుశ్యమ్ - దేహేంద్రియ ప్రాణమనోధీప్రవర్తకత్వ మితియావత్

॥ త్రైలోక్యపాలాయ-త్రైలోకోపలక్షితాఖిలలోకప్రాణసేన
తద్రక్షకాయ, సహఓజో బలాయ-మనఃపద్యైయ శరీర శక్త్యభివ్య
జ్జకాయ, తథాచాన్తబలసౌశ్చ ప్రాణబాహ్యవాయురూపేణావస్థి

క్యేనస్తూయతే, నపరమాత్మేతి చేన్నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఉపాస
నాతై విద్ధ్యాదాశ్రితత్వాత్- సువణం ఘర్తానువాకే పురుష సూ
క్తాత్ కతదుపరితనానువాకతదుపరితనాదుపరితనేచాస్మిన్ననువాకే
పారమైశ్వర్యజుష్టేన్ద్రియాపేణమహాపురుషరూపేణనిఖిలజగద్భర్తృ
రూపేణచ క్రమాత్త్రివిధోపాసనాయాఆశ్రితత్వాదిత్యర్థః, ఋతథా
చేహస్రాణత్వేనోపాసన యోగాత్పాక్తం ప్రాణవాక్యం పరమా
త్మపరమితిసిద్ధమ్. ||౧౧|| ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౪||

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీ వత్స

కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప.

రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భగవత రాధాన్త, శ్రీ శుక

భగవత్పదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వాదరాయణ స

ప్రసీదిత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమగపాదః.

ప్రథమపాదస్థసముదిత సూత్ర సత్త్వా||౩౨||

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

తాయేత్యర్థః. మన ఆద్యఖిలేన్ద్రియ శక్తిప్రదత్వలక్షణసిద్ధి రిహఫల
మిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి (తథాచే) తి=సిద్ధమ్-నిశ్చితమ్.

ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమగపాదః.

అథ ద్వితీయ పాదే శ్రీ భగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్యే ప్రకటనాయ తస్యజీవస్యచ మిథోభేద ప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యా శ్చ భగవత్సూక్ష్మరూపాపాసన విచార సాధకో భగవత్స్థూల రూప గోచర విచార ఉపక్రమిష్యతే, *తత్రాదా తన్నిష్ఠస్య మోక్షో పదేశాది " త్వతీత పాదే భగవద్భజన మవశ్యం కథవ్య మిత్యుక్తమ్, కిం తత్ర భగవ ద్భజనేత్యస్తం దేశకాల విశేష నియమో స్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదమారభ్యతే- (సర్వత్రే)తి- భగవద్భజనేత్యస్తం దేశకాల విశేష నియమో నాస్త్యేవ, కస్తా త్? సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్- సర్వవేదాంతసారే " తస్మా త్సర్వాత్ నారాజ్ హరిస్సర్వత్రసర్వదా | శ్రోతవ్యగీతి తవ్యచ్ఛస్త తవ్యశ్చేచ్ఛసాభయ " మితి భగవద్భజనస్య యథాసమ్భవం సర్వదేశకాలేషు కథవ్యత్వేన ప్రసిద్ధత్వోప దేశాచిత్యుక్తః.

సద్వమయత్వాది గుణగణశ్చేత్యుక్తః, మాహాత్మ్యే ప్రకటనాయ- లక్షణాత్కగుణగణ ప్రకాశనార్థమ్. ... *

* తత్ర పూర్వపాదస్థ తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భజన ప్రసావేన స్వతస్య తదనుష్ఠాన సమయాదేరేతత్పదా ద్యధికరణే వక్ష్యమాణత్వాదస్య తన్నిష్ఠాధికరణేన ప్రసక్తసక్తతం ద్యోతయితుమాహ- (తత్రాదా) వితి- కిం భగవద్భజనం దేశకాల విశేషఏవ కథవ్యముత సర్వత్ర సర్వదా కథవ్య మితి విశయాభిప్రాయః=(విశయే)ప్రాప్తఇతి. ... *

¶ తత్ర " పుషకరేమధురాయాంచే " తి శ్రీమఘాదిరూప భజనే దేశకాల విశేష విధానా ద్దేశకాల విశేషఏవ భగవద్భజనం కథవ్యమితి పూర్వపక్షేచ ప్రాప్తి సతి సిద్ధాంత మాహ-(ఇదమాతభ్యుత) ఇతి- సూత్రపదానివ్యాచక్షే- (సర్వవేదాంతసార)ఇత్యాది చా- యత్తు ' పుషకరేమధురాయా ' మితి వచనం తత్తు పుషక-

—* ౨॥ సూ॥ * వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ *—

“సత్యంశౌచం దయాక్షాన్తిస్త్యాగస్సన్తోషఆజ్ఞావా” మిత్యా
రభ్య “ఏతేచాన్యేచ బహవో యన్తిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రా
ధ్యామహత్వ మిచ్ఛద్ధి ర్మవియన్తిస్తకహీచి ” దితి ప్రాథమీ
యత్వేన వివక్షిత పరమ మజ్జశానంత గుణగణ పరిపూర్ణస్య భగ
వతో వాసుదేవస్య సర్వత్ర సన్నిహితత్వా తద్భక్తిరపి సర్వదా క
తుముపపద్యతే, “అతోత్పన్నం దేశకాలవిశేష నియమాపేక్షాం
వినా సర్వదాపరమాదరేణ భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయః,
(యద్వా)గుణ శబ్దేన ఇన్ద్రియాయుచ్యంతే, “గుణై గుణాన్సభూ
జ్జ్ఞాన” ఇత్యాదౌ గుణశబ్దేనన్ద్రియావగమాత్; తతశ్చ ‘కోసురా
జన్ద్రియవాన్తుకున్దచరణామ్బుజమ్ । నభజేత్సర్వతోమృత్యు రు
పాస్య మమరోత్తమై ’ రిత్యాది వేదాన్తవాక్యైర్భగ వతఃప్రాశ
వణ కీర్తనాది రూప భక్తుపయోగిత్యేన వివక్షితానాం శ్రోత్రా
దీనా మిన్ద్రియాణా మనిత్యే భజనోపయోగిదేహ ఏవోపపత్తేశ్చ
త్పన్నం దేశకాల నియమాపేక్షా మనాదృత్య సదా భగవద్భజనం
కర్తవ్యమిత్యాశయః. ... *

౧॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౩॥ సూ॥ అనుపపత్తేస్తునశారీరః *—

రాది క్షేత్రస్య శ్రవణాది రూప భగవద్భక్త్యభివర్ధకత్వసూ
చనపరమ్. సతుప్రొక్త భక్తా దేశకాల నియమ ప్రవేశన పరమి
తి ధ్యేయమ్. హేత్వన్తరమాహ - * (వివక్షితే) తి-ఏతత్సూత్రం
వ్యాచక్షే (సత్యంశౌచ) మిత్యాదినా. ... *

“భగవద్భజనే సౌకర్యా దాదరాతిశయ సిద్ధిరేవైతదధికరణం
లమితి వక్తు మభిప్రాయమాహ- (అత) ఇతి- ప్రొక్తరీత్యా వివక్షి
తగుణోపపత్తేరిత్యర్థః. అ॥౧॥ సూ॥౩॥

॥ ఇదమామ్నాయతే “హిరణ్య గర్భాస్సమవతతాగే” ధూతస్యజాతగ్లపతిచేక ఆసీ ” దితి. అత్ర హిరణ్య గర్భాస్య ప్రాకస్య ష్టే చేక త్వేనావస్థానోపదేశాత్తస్య జగతాగ్రరణత్వమవగమ్యతే,† అతస్తస్య ముముక్షూపాస్యత్వం స్యాత్? ఆహూస్విత్పరమాత్మన ఏవ? ఇత్యాశంభ్యః * తద్వ్యుదాసముఖేన భగవత్సంపరమ పురుషస్యైవ స్థూణానిఖన న్యామేనముముక్షూపాస్యత్వం దృఢీక ర్తమిదమత్రాహ సూత్రమ్- (అనుపపత్తే స్త్వి) తి = తుశబ్దశ్చకాగ్రవ్యుదాసాథం, శారీరః - కర్మవశ్యశరీర సమృద్ధిజీవవిశేషో హిరణ్యగర్భః, ముముక్షూపాస్యో నభవతి; కుతః? తస్య జీవత్వేన ముఖ్య జగతాగ్రరణత్వానుపపత్తేః, తథాచ తస్య ముఖ్య జగతాగ్రరణత్వానుపపత్తిస్స ర్వవేదాంతసారే శూన్యతే “ తస్మై నమో భగవతే వాసుదేవాయధీమహి । యన్నాయయాదుర్జయయా మాంబ్రువన్తి జగద్గురు ”

॥ శ్రీ భగవతో నారాయణస్య ముముక్షూపాస్యత్వా త్కేపం సమాధాతు మారబ్ధత్వాదస్య పూర్వాధికరణేనాత్మేప సక్లతిం హృది నిధాయవిషయ ముదాహరతి (ఇదమామ్నాయతే) ఇతి.

† సంశయమాహ-(అత్ర)ఇతి=ఏవమాపాత ప్రతీతిసమ్భవాదిత్యర్థః.

* తత్ర పూర్వపక్షోత్థాన ప్రకారం ‘హిరణ్యగర్భః’ ఇతిశ్చ తౌ తస్య జగజ్జన్మాది కారణత్వేన సర్వజ్ఞత్వశ్చైవణాస్సుముక్షూపాస్యత్వం తస్యైవ స్యాదితి తంవృద్ధస్యభగవాన్ సూత్రకార సిద్ధాంతయతీత్యాహ- (తద్వ్యుదాసముఖేన)త్యాదినా=(స్థూణానిఖనన్యామేనే) తి= అస్యాయమథం, యథాగతేనహిత.మూలాదచ్చి తాగ్రానిఖాత్యమానా స్థూణాస్థిరీకరణాథం కింఞ్చిచ్చాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీకీయతే, తద్వద్భగవతో ముముక్షూపాస్యత్వంచాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీకీయత ఇతి. సూత్రోపదాని వ్యాచక్షే = (తు శబ్ద) ఇత్యాదినా.

...

...

*

మిత్యాదిషు. యోయమ్ “*హిరణ్యగర్భ సమవర్తతా” ఇతి మ
 స్త్రస్సహితైత్తిరీయకే “అధ్యు సమూహతో హిరణ్యగర్భ ఇత్య
 ప్తా” వితియాజ్ఞికోసనిషదన్తగతత్వే నాభిమతశ్చే త్సాక్షాత్పర
 మాత్మపరవీచమన్తవ్యః, తత్ర పరమాత్మనవీచ ప్రకృతత్వాత్; య
 దిత్వాగ్నేయకాణ్డాన్తగతత్వే నాభిమతస్సాన్య త్తదాపి హిరణ్యగ
 ర్భాఖ్య చతుర్ముఖ శరీరక పరమాత్మ పరవీచ సమన్తవ్యః, తత్ర
 “ప్రజాపతిర్వై హిరణ్యగర్భ” ఇతి వాక్యశేషపర్యాలోచనయా
 ప్రజాపతేఃప్రకృతత్వేపి తస్యముఖ్య జగతా-రణత్వానుపపత్తేః;

* “హిరణ్యగర్భ” ఇతి మస్త్రస్సైత్తిరీయకే ఉత్తరకాణ్డే “అ
 ఘ్నస్యపార” ఇత్యస్యాం యాజ్ఞికోసనిషది పత్యతే, తథాపూర్వ
 కాణ్డే ‘యుజ్ఞానః ప్రథమ’ మిత్యస్మిన్నాగ్నేయకాణ్డేచ పత్యతే,
 ఉభయత్రాపి సపరమాత్మ పర ఇత్యాహ- (యోయంహిరణ్యగర్భ)
 ఇత్యాదిహ- (యదిత్వాగ్నేయ కాణ్డాన్తగతత్వేనే) తి- ఆగ్నేయ
 కాణ్డాదిమ ‘యుంజానఃప్రథమ’ మితి ప్రశ్నాప్తమానువాకాన్తగ
 తత్వేనేత్యథాః, ‘యుంజానఃప్రథమ’ మిత్యాదేరాగ్నేయకాణ్డత్వం
 చకాణ్డాసుక్రమణికాయాం ప్రాజాపత్య సౌమ్య కాణ్డాసు క్రమణా
 దూర్ధ్వం ప్రాగైవ్య దేవకాణ్డాసుక్రమణాత్, తదుక్తమ్ ‘శా
 ఖానిం యజమానంచ మోత్యాన్ హతాత్రంచదార్భికమ్ । తద్విధిం
 విత్వమేధంచనవాహుకస్యతద్విద ’ ఇతి. (అస్యాథాః) శాఖాదిః -
 ‘ఇషేత్వే’ తి ప్రశ్నః, యజమానమ్ - ‘సంత్యాసించామి’ త్యా
 ద్యనువాక పట్కమ్, మోత్యాన్- ‘చిత్తిస్సు’గితి ప్రశ్నః, దార్భి
 కం హతాత్రమ్- ‘సత్యంప్రపద్య’ ఇతిప్రశ్నః, తద్విధిః- తేషాంశా
 ఖానీనాం చతుర్థాం మస్త్ర కాణ్డానాం బ్రాహ్మణాని, తత్రశాఖా
 దేర్హస్తానిమ్, ‘తృతీయస్యా’ మిత్యాది ప్రశ్నద్వయం యజమా
 న ద్బ్రాహ్మణీమ్, ‘యథావైసభృతసోమే’ త్యారభ్య ‘దేవసవి

(చమ్)తుఃప్రసువే' త్యనువాకపర్యంతంసూత్రబ్రాహ్మణమ్,ద్వితీయా
క్షక ద్వితీయ తృతీయ ప్రపాఠకా హూత్య బ్రాహ్మణమ్ 'విశ్వరూపో
వై త్యాష్ట్ర,ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్. పితృమేధః- 'పరేయవాగ్ స'
మితి ప్రశ్నః, కస్య-ప్రణాపతేః, ఏతాని నవకాణ్డాని, ప్రాజాపత్యా
ని- ప్రాజాపతినా దృష్టానీత్యర్థః. ... *

' అధ్వరప్రభృతిత్రీణి తద్విధి ర్వాజపేయకే । సవాశ్శు క్రియ
కాణ్డేచ సామ్యాన్యేకాదశాబ్రువత్ ॥ (అస్యాథః) " అధ్వరప్రభృ
తిత్రీణి " త్యత్ర అధ్వరకాణ్డమ్- 'ఆపఉన్దస్తు' ఇత్యాది ప్రశ్న ద్వ
యమ్, గ్రహకాణ్డమ్- " ఆదదేగ్రావాసీ " దిత్యాది ద్విచత్వారిం
శదనువాకాః, దాక్షిణకాణ్డమ్- ' ఉమత్యం జాతవేదస ' మిత్యను
వాకత్రయమ్, ఇతి త్రీణికాణ్డాని ; తద్విధిః- తేషా మధ్వర కాణ్డాదీ
నాం త్రయాణాం బ్రాహ్మణాని, తత్రాధ్వరకాణ్డబ్రాహ్మణ మనువా
క త్రయాధిక ' ప్రాచీన వంశ ' మిత్యాది ప్రశ్న త్రయమ్, గ్రహ
కాణ్డ బ్రాహ్మణం తత్రోత్తర చతుర్థ ప్రశ్న చతుర్థా నువాక మార
భ్య ప్రశ్న ద్వయమ్, దాక్షిణకాణ్డ బ్రాహ్మణమ్ " స్వగాయవా
ఏతానీ ' తి పవ్యప్రపాఠకః, వాజపేయకే ఇతి ద్వివచనా త్తన్నస్త్ర
బ్రాహ్మణ కాణ్డే సూచ్యేతే, తన్నస్త్ర కాణ్డమ్ 'దేవసవితుగప్రసువ'
ఇత్యాదికమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ 'దేవావైయథాదశ' మిత్యా
ది, సవాః- 'త్రైవృత్ సోమో భవతీతి ప్రశ్నః, శుక్రియ కాణ్డే ఇతి
పూర్వవ ద్వివచనా త్తన్నస్త్ర బ్రాహ్మణకాణ్డే సూచ్యేతే, శుక్రియ
కాణ్డమ్ " నమోవాచ " ఇత్యాది ప్రవగ్న్య మస్త్ర కాణ్డమ్, త
ద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ ' దేవావైసత్రమాసతే ' తి ప్రశ్నః, తాన్యే
కాదశకాణ్డాని, సామ్యాని- చన్ద్రప్రహ్లానీత్యర్థః, అబ్రువత్-ప్రా
హ్మరిత్యర్థః. ... *

' ఆధానం తద్విధించాగ్నిహూత్రం నక్షత్రయం తథా । ప్రా

(చమ్)యశ్చిత్తించ పునరాధేయ ముఖ్యాదిసప్తకమతద్విధింవింశతిం
ప్రాహురాగ్నేయానిమనీషిణః' || (అస్యార్థః) ఆధానమ్-ఉద్ధన్య
మాన, మితి ప్రశ్నః. తద్విధిః- ఆధాన బ్రాహ్మణమ్, ప్రథమాష్ట
కప్రథమప్రశ్నః; అగ్నిహోత్రమ్- అగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణమ్, ద్వితీ
యాష్టక ప్రథమ ప్రశ్నః; నక్షత్రయః-ప్రథమాష్టక పంచమప్రశ్నః,
ప్రాయశ్చిత్తిః-ప్రథమాష్టక చతుర్థఃప్రశ్నః, పునరాధేయమ్-ప్ర
థమకాండ పంచమః ప్రశ్నః ప్రథమాష్టకతృతీయప్రశ్న ప్రథమాను
వాకశ్చ; ఉఖ్యాది సప్తకమ్- 'యుంజానఃప్రథమ' మిత్యాది ప్ర
శ్న సప్తకమ్, తద్విధిః- ఉఖ్యాది సప్తప్రశ్న బ్రాహ్మణాని 'సావి
త్రాణిజుహోతీ' త్యాది ప్రశ్నసప్తకమ్, తాన్యేతానివింశతికాణ్డా
న్యాగ్నేయాని- అగ్నినా దృష్టానీత్యర్థః, ప్రాహుః- అద్యాపివ
చ న్నిత్యర్థః. ... *
...

స బ్రాహ్మణో రాజసూయగ్ని పశుబద్ధాస్స హేష్టిభిః । ఉపా
నువాక్యం యాజ్ఞాశ్చ మేధస్తద్విధిరేవచ ॥ సత్రాయణంచోపహోతా
మా స్సూక్తానిచ స హేష్టిభిః । సాత్రామణీస్సహచ్చిద్రాపశుమేధ
శ్చ షోడశ ॥ వదన్తివైశ్వదేవాని కాణ్డానిబ్రహ్మవాదినః ॥

(అస్యార్థః) రాజసూయః - 'అనుమత్రైపురోడాశ' మితి
ప్రశ్నః, తద్బ్రాహ్మణాని - ప్రథమాష్టక షష్ఠ సప్తమాష్టమ ప్ర
శ్నః, ఏతత్ప్రశ్న త్రయమనుబ్రాహ్మణమితి చోచ్యతే; పశుబద్ధాః-
'వాయువ్యగ్ శ్వేత' మితి ప్రశ్నః, ఇష్టయః- 'ప్రజాపతిః ప్రజాలస్య
జత- తాస్మష్టా ఇన్ద్రాగ్ని' త్యాది ప్రశ్నత్రయమ్, ఉపానువాక్యమ్-
'ప్రజా పతి రకామ యతే, త్యాది తృతీయ కాండ ప్రశ్న పంచ
కమపి, యాజ్ఞాః- ద్వితీయ కాండ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ ప్రశ్నో
క్త కామ్యేష్టినాం చాతుర్తాస్యస్యచ యాజ్ఞాః పురోనువాకాది రూ
పాః 'ఇషేత్వే, త్యాది త్రయో వింశతి ప్రశ్నానామన్తిమానువా

* తస్మాద్భగవాన్నారాయణవీవ ముముక్షుభి రుపాస్యః.

—* ౪॥ సూ॥ కర్మకర్తృవ్యపదేశాత్ *

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూ పాస్యత్వం నాస్తీ త్యవగమ్యతే,
యతస్సర్వవేదాంతసారే “ అహంభవోదక్షభృగుప్రధానాః ప్రజే
శభూతేశ సురేశ ముఖ్యాః । సర్వేవయంయన్నిగమంప్రపన్నామూ
ర్ధ్వప్రేతం లోకధురంవహమ్ ” ఇతి శారీరాణాం బ్రహ్మాది నిఖ
లజీవానాం భగవదాజ్ఞాప్త కర్మకర్తృత్వం వ్యపదిశ్యతే, తస్మాన్ము
ముక్షూపాస్యత్వం భగవత ఏవోపపన్నతరమ్.

—* ౫॥ సూ॥ శబ్దవిశేషాత్ *

కాః, అశ్వమేధః- ‘ జీమూతస్యేవభవతీ ’ త్యాది తత్రతతోక్తమ్
స్త్రకాణ్డః, తద్విధిః- తద్బ్రాహ్మణమ్, సాక్షిహణ్యేష్ట్యాపయజతే,
ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సత్రాయణమ్- ‘ ప్రజననం జ్యోతి ’ రి
త్యాది సప్తమకాణ్డ ప్రశ్నసృచ్చకమపి, ఉపహామాః- ‘బుష్టోదమూ
నా’ ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సూక్తాని- ‘వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభే
త’ ఇతి ప్రశ్నోక్తకామ్య పశూనాం వపా ప్రచారాదిషు యాజ్ఞా
పురోసువాకరూపః ‘ పీవోన్నా ’ మితి ప్రశ్నః, ఇప్తయః- ‘ అగ్ని
ర్హవపాతు’ ఇత్యాద్యసువాక త్రియమ్, తద్బ్రాహ్మణరూపా ‘ అగ్ని
ర్వాఅకామయతే ’ త్యాద్యర్థప్రశ్నశ్చ; సాత్రామణీ-‘సావద్వీంత్వే’
తి ప్రశ్నః, అచ్చిద్రమ్- ‘ సర్వావాషష’ ఇతి ప్రశ్నః, పశుః- ‘అజ్ఞా
న్తిత్వే’ తి ప్రశ్నః, మేధః- ‘ బ్రహ్మణేబ్రాహ్మణమాలభత ’ ఇతి ప్ర
శ్నః, తాన్యేతాని షోడశకాణ్డాని, వైశ్వదేవాని-విశ్వదేవయుషి దృ
ష్టానీత్యర్థః, యాజ్ఞీకోగ్నిషత్-‘అమృత్యపార’ ఇతి ప్రశ్నః.

* శ్రీ భగవతో నారాయణస్య జగత్కారణత్వేన ముముక్షుభజ
నీయత్వరూప లక్షణస్థితి కరణ మేవైత దధికరణ ఫలమిత్యభి ప్రేత్య
సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాద్)దితి.

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వ మనుపపన్నతమ మిత్య
వగమ్యతే, యస్తాత్ “ అవిస్త్రితంతం పరిపూర్ణకామం స్వేనైవ
లాభేన సమం ప్రశాంతమ్ । వినోపసంపత్కరణంహి చాలిశ శ్శ్వ
లాఙ్గులేనాతితతతఃసింధు ” మిత్యాద్యామ్నాయోవిశేషతః పరమా
త్మనోస్యత్ర ముముక్షూపాస్యత్వ మపహసతి, తస్మా ద్భగవా న్నా
రాయణవీవ ముముక్షూపాస్యత్వేన ప్రతిపత్తవ్యః.

—* ౬॥ సూ॥ స్మృతేశ్చ *—

అపిచ భగవ దుపాసకానా మేవ సంస్మృతి తరణం స్మర్యతే
‘ దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామేవయే
ప్రపద్యంతే మాయామేతాంతర న్నిత ” ఇతి. తస్మాచ్చ తదుపాసన
మేవ ముముక్షూనామౌపావశ్యకమితి సిద్ధమ్.

యదు క్తం భగవత స్మర్యతో హస్యత్వం తద్విషయే శబ్దా ము
త్పాద్యనిరాచక్షే, ... *

—* { ౭॥ సూ॥ అభాకౌకస్తావత్త్వపదేశాచ్చనేతి } *—
చేన్ననిచాయ్యత్వా దేవం వ్యోమవచ్చ

నను “కేచిత్స్వదేహః స్తహృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం
పురుషంవసంత ” మిత్యత్రహిస్త్రీ భగవతోభాకౌక స్త్వప్రతీయతే,
అభాకౌక స్త్వమ్ - అల్పాయతన వర్తిత్వమ్, హృదయాకాశస్య
ప్రాదేశమాత్రత్వాత్; తథా “ అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పుర
టమాలిన ” మితి తస్య పరమాత్మన స్తద్వ్యపదేశశ్చ భవతి, తద్వ్య
పదేశః- స్వల్పకారవ్యపదేశఇత్యర్థః, తతఃత్వైతాభ్యాంశారీరవత్ప
రిచ్ఛిన్నతయావగతస్య పరమాత్మనోన సర్వతో హస్యత్వం యుక్త
మితి చేన్నైషదోషః, యతోనిచాయ్యత్వాదేవమ్ - ఉపాస్యత్వాగ్నే
తోరేవమ్, భగవాన్స్వభక్తేషు కృపయా స్వయమేవ స్వల్పకారశ్చ

* ఏషః-అభాకౌకస్తావిరిత్యర్థః

భవతి, కిమేవం పరిచ్ఛిన్నమేవ భగవద్రూపమ్? వ్యోమవత్- భగవద్రూప మాకాశవద్ధిభవతి, యథా ఆకాశస్సర్వం జగదన్తర్భూర్వాప్సోతి తద్వదిదం పరమాత్మ స్వరూప మవగన్తవ్యమ్, తథా చామ్నాయతే “ వియతఇవాపదస్యతవశూన్యతలాందధత ” ఇతి. ఏతదుక్తంభవతి, యథా సప్తద్వీపాధిపతేరాఘవస్యా యోధ్యాస్థిత్యపేక్షయా తదధిపతిత్వం సూపపన్నతమం భవతి, ఏవం నిఖిలం జగదన్తర్భూర్వాప్యవతిష్ఠతోపి భగవతో నారాయణస్యహృదయవతిత్వాపేక్షయా భక్తకాకస్త్య ముపపన్న తమం భవతీతి. తస్మాదస్య సర్వతోపాస్యత్వం నవిరుద్ధ్యతే.

సర్వత్ర విద్యమానత్వాద్భగవతఃకర్మ ఫలాదన ప్రసక్తి మాశక్యనారయతి.

—* ౮॥ సూ॥ సమ్మోగప్రాప్తిరితిచేన్నవై శేష్యాత్ *—

స్వాదేతత్పరమాత్మనోవ్యోమవత్సర్వగతత్వాభ్యుపగమే * తత్ర తత్ర సత్త్వాత్సుఖదుఃఖాత్తక కర్మ ఫలసమ్మోగప్రాప్తిరితి తస్యప్రసక్త్యేతిచేన్నైతదస్తి, కుతః? వై శేష్యాత్- విశేషవచనైశేష్యమ్, [స్వాభేష్యజ్ఞప్రత్యయః] ॥ సర్వచేతనాపేక్షయాపరమాత్మనస్సవి

* తత్రతత్ర సత్త్వాత్-తత్తజ్జీవ హృదయేషు విద్యమాన త్వాత్. ॥ ధర్మాధర్మయో స్సాన్వశ్రయేసుఖదుఃఖాత్తకస్వఫలోత్పాదకత్వాత్తాదృశ ధర్మాదిరీశ్వరేనాస్తీతి వక్తుం హేతుముపబ్రహ్మయతి. (సర్వచేతన) తి= అత్ర వదన్తిజీవేశ్వరాభేదాభిమానః, , ఏకస్యైవ బ్రహ్మణఃపాధిసమృద్ధాసమృద్ధాభ్యాం భేదాజ్జీవేశ్వరయో ర్భౌక్తృత్వాభోక్తృత్వోపపత్తిరితి. త ఇమే అర్థజరతీయన్యాయమనుసరన్తి, (అస్యామృతః) ఏషోభిమానీ పురుషో జీర్యమాణాయాఅపి నిజయోపితోధర్మం ముఖమాత్రంవా అజీణంకామయత ఇతి, తద్వదేవ జీవేశ్వరాభేదాభిమానో బ్రహ్మైకదేశభూతానాం జీవానామేవ స

తస్మిన్ధ నిరస్తకుహకత్వాపహతపాప్తత్వాది గుణవిశేషా దిత్యర్థః.

కఃపునస్తహికర్మఫలసమ్మోక్తాః? తత్రాహ.

—* ౯॥ సూ॥ అత్తాచరాచరగ్రహణాత్. *

జీవఏవ కర్మఫల సమ్మోక్తా ప్రత్యేతవ్యః, కుతః? చరాచరగ్రహణాత్ - కర్మఫల సమ్మోగార్థమేవ ఖలుకాలకర్మ గుణాధీన చరాచరలక్షణాని శరీరాణి జీవోగృహ్యంతి, నస్తీవశ్వరః- కస్తాత్పునరీశ్వరస్య సమ్మోగప్రాప్తిస్సాన్యత్, తస్మాజ్జీవ ఏవకర్మఫలాత్తా నిష్ఠీయతే, తథాచామాయతే “సుపణాకవేతా సదృశా సఖాయా యదృచ్ఛయా కృతనీడౌచవృక్షే । ఏకస్తయోఃఖాదతిపిప్పలాన్మమన్యోనిరన్యోపి బలేన ఘాయాన్ - సయదజయా త్వజామనుశయీతగుణాంశ్చుషణ్భజతి సరూపతాంతదను మృత్యుమపేతభగః। త్వముతజహసితా మహిరివత్వచమాత్త భగోమహసి మహీయసేష్వగుణితేఽపరిమేయ భగ ” ఇతి. ... *

—* ౧౦॥ సూ॥ ప్రకరణాచ్చ *

జీవ పరిగృహీత దేశానాం కర్మఫలాదన సాధనీహూత ప్రకృష్టచక్షురాదికరణవత్త్వాచ్చ జీవఏవాత్మేతి నిధమ్, తస్మాద్భ్రష్మాదినిఖిలజీవై స్థీ భగవాన్నారాయణ ఏవ మోక్షార్థం భజనీయఇ

మ్మోగ ప్రాప్తిరేతత్ బ్రహ్మణ్యతికామయన్తఇతి, నహి తయోవాన్స్తవమభేదమగ్నీకృత్య ఏకవైవ భోక్తృత్వమితీశక్యతే వక్తుమ్, నహి దేవదత్తైకదేశస్యాస్య భోక్తృత్వే తస్య భోక్తృత్వం నాస్తీతిశక్యతే వక్తుమ్, యద్యపి సర్వగతానేకజీవవాదే జీవేశ్వరయోర్భేదగత్వాదీశ్వరస్య ధర్మావ్యభావేన సమ్మోగప్రాప్తిస్సుపరిహారా, తథాప్యభేదవాదేసాదుష్పరిహరైవ, అనన్తతేశ్చావ్యతికర ఇత్యాదౌతన్తతేకర్మఫలభోగాదిసామ్యస్య వత్సమాణత్వాత్; తస్మాదక్షత మీశ్వరస్యసమ్మోగే ప్రాప్తినాన్తీత్యన్తన్తతమేవ. అ॥౯॥సూ॥౧॥

త్యధ్యవసీయతే. ॥శారీరానుపపత్యధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౮॥

—*౧౧॥సూ॥గృహంప్రవిష్టావాత్తానాహితద్దర్శనాత్ *

ఇదమామూయతే “ అహంభవా స్మచాన్యస్తస్వం త్వమేవాహం విచక్ష్యభో । ననాపశ్యన్తి కవయశ్చిద్రంజాతు మనాగపి ॥ యథాచరుషమాత్తాన మేకమాదశఁ చక్షుర్యోః । ధ్వీధాభూత మవేక్షేత తథైవాన్తరమావయో ” ఇతి. తత్ర కిం జీవాత్మ పరమాత్మ నోరితరేతర మథాన్తరత్వ వివితౌస్తీ? ఉతన? ఇతి విశయేప్రాప్తేపఠతి స్ఫుటముత్తరమ్, (గృహం ప్రవిష్టా) వితి= “ అహంభవా స్మచాన్యస్తస్వం త్వమేవాహం విచక్ష్యభో । ననాపశ్యన్తి కవయ ” ఇత్యత్ర జీవాత్మ పరమాత్మ నోరితరేతర మథాన్తరత్వ వివితౌస్త్యేవ, కుతః? గృహం ప్రవిష్టావాత్తానాహి= హి- యస్తాత్, జీవాత్మ పరమాత్మనా ఇతరేతర మథాన్తర తయైవ హృద్గుహం ప్రవిష్టావాసాతే, కస్తాత్మనరిదమవగమ్యతే? తద్దశఁనాత్ - దృశ్యతే హ్యథాన్తర తయా జీవేశ్వరయో గృహం ప్రవేశః “ ఋతం పిబన్తా సుకృతస్యలోకే గృహం ప్రవిష్టా పరమే పరాధ్యే ” ఇతి, “ ద్వాసుపతానయంజాసఖాయా సమానం వృక్షం పరిష స్వజాతే । తయోరన్యఃపిషులంస్యాద్వత్త్వసన్నన్యో అభిచాకశీతి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా-సుపతానవేతాసదృశా సఖాయా

॥ అథ శ్రుత్యన్తర బలేన జీవేశ్వరయోరభేదప్రత్యేక కథమిశ్వరే జీవ సమ్భాగ పాప్రిన్తస్యా దిత్యాక్షేప సక్లతోత్తరాధి కరణ మారభతే-(గృహంప్రవిష్టా)వితి= (విశయేప్రాప్త) ఇతి= అత్ర‘నాన్యోతోస్తీ ద్రష్టానాన్యోతోస్తీ శ్రోతా నాన్యోతోస్తీ మస్తే ’ తి, ‘సలత్తాతత్వమసీ’తిచవాక్యశేషే తయోభేదనిషేధాదిహపితయో రథాన్తరత్వ వివితౌనాన్యతో జీవసమ్భాగ పాప్రిన్త పరమాత్మనిస్సానితిపూర్వపక్షం నిరసితుంసిద్ధా న్తయతి (పఠతిస్ఫుటముత్తర)

యద్యచ్ఛ్రయో కృత సీతౌచ వృత్తే । ఏక స్తయోః ఖాదతి పిష్టలాన్న
 మన్యోనిరన్యోపి బలేన భూయా ॥ నిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతి
 షు. అథాన్తరత్వమ్- స్వరూపతోభేదః, యద్యపి 'ఋతంపిబంతా'
 విత్వత్ర శ్రూయమాణం ఋతపానంతావతర-మణఫల భోగః, త
 త్తుజీవాత్పరమాత్మనోస్సమానమివ దృశ్యతే, తథాపి 'చత్రిణోగ
 చ్చస్త్రీ'త్వత్రపకేనాపిచత్రిణా బహూనా మచ్చత్రిణామపి చత్రిత్వ వ్య
 వహారఃప్రదృశ్యతే, ఏవమిహాకేనాపి ఋతంపిబంతాజీవేనపిబదపిబంతా
 జీవేశ్వరావజహల్లక్షణయాపిబంతావిత్వస్యేతే, *అన్యథా "తయో
 రన్యోపిష్టలంస్వా ద్వత్త్యనశ్చన్ననోఽ లభిచాకశీతీ" తి, ఏక స్తయోః
 ఖాదతిపిష్టలాన్న మన్యోనిరన్యోపి బలేనభూయాని" త్యాది శ్రుతి
 రుపమద్వైత, ॥ తతశ్చ "అహంభవాన్నచాన్యస్తస్య త్వమేవాహంవి
 చత్వభో" । ననాపశ్యన్తివయ శ్చిద్రంజాతుమనాగమి" త్యాద్యు
 పదేశో జీవశ్శేష్వర శరీరత్వేన తస్మిన్ననవరత మవస్థానం ప్రత్యా
 యయన్ తయోమిథోథాన్తరత్వ మవగమయతి, 'అహంభవా'
 నిత్యాదివాక్యస్థపదయోజనాతు, భో జీవ- అహమ్- నారాయణః,
 నచ భవాన్ - కదాచిదపి జీవాత్తాన భవామి, కిన్తు త్వతోన్యోః ప
 రమాన్త్రైవాస్మీత్యర్థః, త్వమపి న చాహమ్ - కదాచిదపి పరమా
 త్తాన భవసి, కిన్తు మతోన్యోజీవాన్త్రైవభవసీత్యర్థః, ఇతిత్వ
 మేవ విచత్వ - కమణ్ఫలాదనానదనాభ్యా మావయోభేదం సమ్య
 జ్ఞేచ్ఛినుమీ, యతఃకవయః, నా- ఆవయో సమృద్ధినిః, యథోక్తా

మితి= * (అన్యథే) - పిబత్వదస్య లాక్షణికత్వాభావ ఇత్యర్థః.

॥ 'అహంభవా'నిత్యాది విషయ వాక్యపదయోజనాం వత్కృతప్ర
 థమం తత్తాత్పర్యాక= మవగమయతి (భవశ్చే) త్యాదినా = తతశ్చ
 'ఋతంపిబంతా' విత్యాది బలవత్తర వాక్య శేషేభ్యోజీవేశ్వరయో
 వాన్తవభేదస్య సిద్ధత్వేన పూర్వపక్షస్య నిరస్తత్వాదిత్యర్థః.

భావస్తవస్య, చిద్రమ్, భేదమ్, అన్యధాత్వమ్, జాతుః కదాపి,
మనాః - ఈషదపి, నపశ్యన్తి, కింతు జీవేశ్వరయోభేదమేవ పశ్య
స్తీత్యర్థః, (అతదృష్టాంతః) (యథాపురుష) ఇతి = యథా లోక
దహణద్రష్టాపురుషః, ఆదర్శ చక్షుషోః- గ్రాహ్యగ్రాహకయోః,
అత్తానమ్- స్వరూపమ్, ప్రకృతివికారత్వేనైకమపి, ద్విధాభూతమ్-
మిథోభావస్తర భూతమేవ, ఈక్షేత- మన్యతే, అభేదాభ్యుపగమే
ఆదర్శ చక్షుషో గ్రాహ్య గ్రాహకత్వా నుపపత్తే రిత్వాశయః,
తదైవ జీవేశ్వరయో రావయో ర్నిత్యత్వేనైక జాతీయత్వేపి, అన్త
రమ్ - భేదమ్, అవేక్షస్యేతి. *తతశ్చ దృశ్యత్వ ద్రష్టృత్వాజ్ఞత్వ సర్వ
జ్ఞత్వాది ధర్మ భేదాజ్ఞీవేశ్వరయో రావయో మిథోభావస్తరత్వం
పశ్యన్మమేవభజన్సేతి భావః, తత్సాత్తయోస్సాన్విభావికమేవ భవ

* యత్తా క్తమ్ 'నాన్యోతో స్తి ద్రష్టే' త్యాది వాక్యంతస్యానుమర్థః,
అతః- అస్మాత్పూర్వత్ర ప్రకృతాదన్తర్యామిణిగపరమాత్మనోవినా,
తదన్యోజీవోద్రష్టానాస్తి- భగవదనుగ్రహమన్తరేణ 'అత్తా వాచేద్రష్ట
వ్య' ఇత్యాది శ్రుతివిహితంపరమాత్మదర్శనాదికం కర్తుం జీవోనశకో
తీత్యర్థః, యదాలతః-అస్మాత్పూర్వత్రాన్తర్యామిబ్రాహ్మణే. ప్రకృ
తాదన్తర్యామిణోనారాయణాత్, అన్యోదగ్గిష్ట- జీవః పృథివ్యాదిని
యన్తా, నాస్తి-నభవతి, 'అసభువీ' తిన్స్యతి; కింతుపరమాత్మైవ, ఉ
పాసనాభిఃపరమాత్మసాక్షాత్కరణశీలత్వాజ్జీవస్యద్రష్టృత్వం జ్ఞేయ
మ్, ఏవమేవ, నాన్యోతో స్తిశ్రోతే, త్యాచాద్రష్టవ్యమ్, న అత్తా తత్వమసీ,
త్యత్ర అతత్వమసీతపదంభిన్ద తానకశ్చిదాయానః, 'తత్త్వమసీ' తిపదచ్ఛి
దాంతుపరమాత్మ జీవవాచినోన్తత్త్వంపదయోస్సాన్విభావికరణ్యం
'వామయస్థే' త్యత్ర వత్సవాయుపదయోరివ గౌః మిత్యంశాధికరణేవ
త్యతే, తస్మాన్న 'తత్త్వమసీ' త్యేత 'దహంభవా, నిత్యస్యవాక్యశేషతా
మెవ్యతీతి ధ్యేయమ్. ఏవమ్ 'అహంభవా' నితి శ్రుత్యన్తరేణ జీవేశ్వర

త్యుధాన్తరత్వమితి నిశ్చయతే.

...

✽

—✽ ౧౨॥ సూ॥ విశేషణాచ్చ ✽—

‘అహంభవా’ నిత్యేత త్పూర్వస్త్విన్వాక్యే “సత్వంవిహాయ
మాం బద్ధో గతోగ్రామ్యమతిమహీ” మిత్యత్ర శూర్యమాణా
త్పరమాత్మవియోగ నిబద్ధన బద్ధత్వ విశేషణాచ్చ జీవస్య పరమాత్మ
నోధాన్తరత్వం సిద్ధమ్.

...

...

✽

—✽ ౧౩॥ సూ॥ అన్తర ఉపపత్తేః ✽—

అన్తరమ్-భేదః, జీవేశ్వరయోభేదేనతిహి భేదాలమృజీవం
ప్రతి “హంసావహంచత్వంచార్య సఖాయామానసాయనా” వితి
పరమాత్మోపదేశ ఉపపద్యేత, నహ్య సత్వతోచితాజీవేశ్వరభేదస్య,
యద్యుచితా తహి జీవ బద్ధ మోక్షస్యా ప్యసత్య త్వా ప్పాతేన
‘అహం భవా’ నిత్యాద్యుపదేశస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేత, తస్మాత్త
యోరధాన్తరత్వమ్.

...

...

✽

—✽ ౧౪॥ సూ॥ స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ ✽—

‘సఖాయామానసాయనా’ వితి పరమాత్మ జీవాత్మనోః పృథ
క్త్యేన మనోవస్థాన సఖిత్యాదివ్యపదేశాచ్చతయోరధాన్తరత్వా
వగమః.

...

...

...

✽

—✽ ౧౫॥ సూ॥ సుఖవిశేషాభిధానాదేవచ ✽—

శ్రోతృకీతేయిత్యసుఖ ప్రదనారాయణ రామకృష్ణ గోవింద
ముకుంద వాసుదేవేత్యాదిశ్రవణమక్లశ్చనామధేయవత్త్వాదేవచ భగవ
తో జీవాదధాన్తరత్వం స్పష్టం భవతి, అజస్ర సుఖానుభవ రూ
పమోక్షఫలప్రదత్వమేవ భగవన్నామ్నాం సుఖవిశేష్టత్వముచ్యతే, త
యోరభేద గన్ధస్యా ప్రతీతేః పరమాత్మని ప్రసక్తాం సమ్మోగ ప్రా
ప్తిందూరీకృత్య భగవత ఉపాస్యత్వాధాయక జీవేశ్వర భేదాధ్యవ
సాయ ఏవేతదధికరణ ఫలమితి సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మాద్)దితి.

థాచ త్రూయతే “ యస్యావతార గుణకమవిడమ్బునాని సామాని
యేఽసువిగమేవివశాగ్యం ని | తేనైకజన్మశమలంసహనైవ హిత్యా
సంయాన్త్యపావృతమృతం తమజం ప్రపద్యే- యస్యహవావత్సృతప
తన ప్రస్థలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభి గృణాన్పురుషగి కమబన్ధ
నమజ్జసావిధునోతి - యన్నామశ్చుతమనుకీర్తయే దకస్మాదాతో
వా యదిపతితః ప్రలమ్బనన్వా | హన్త్యంహస్యపదినృణామశేషమ
న్యంకం శేషాద్భగవత ఆశ్రయేన్ముముక్షుః - త్వన్నామకస్య చిదను
బ్రువత స్సపాలా లోకా నమన్త్యపసరన్తి కృతాస్తపాశాః | బు
ద్ధైతదచ్యుతస్థలోక ఇహత్వలోకం సంయాన్తితేచరణ నీడఃపస్సు
పణకా ' ఇత్యేవమాదిషు. జీవేశ్వరయో రథాన్తరత్వా భావే
కఃకస్య నామకీర్తయిత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్తయో
మిథోభవత్యేవాథాన్తరత్వమ్. ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ అతఏవచబ్రహ్మ *—

అపాచః, యత ఏవైవం భగవతో నిరతిశయ సుఖప్రదనామ
ధేయవత్త్వ మవధారిత మతఏవ, బ్రహ్మ- వేదోపి, త్వేషగ్హస్యస్య
స్థవీరస్యనామ-ఆస్యజానంతో నామచిద్వివక్తన-బృహత్తేవిష్ణో సుమతిం
భజామహ ' ఇతి నామ సజీత-తేన-భగవన్తం ముపాస్త ఇత్య
థః. ఇతశ్చ తయోరథాన్తరత్వ మిత్యాహ.

—* ౧౭॥ సూ॥ శ్రితోపనిషత్సర్వగత్యభిధానాచ్చ *—

“సవైమహాభాగవత్సర్గ పరీక్షిర్యేవాపవగాఽఖ్య మదభిబుద్ధిః
జ్ఞానేనవైయాసికిశబ్దతేనభేజే ఖగేన్ద్ర ధ్వజపాదమూల ” మిత్వాచి
దిషు, శ్రితోపనిషత్సర్వగత్యభిధానాచ్చ, జీవేశ్వర
యోరథాన్తరత్వ మవగన్తవ్యమ్, సహ్యసతిభేదే జీవేశ్వరయో రే
వం గన్తుగమ్యభావోభిధేయత, ‘జ్ఞానేనవైయాసికిశబ్దతేన’ త్యత్ర

జ్ఞాన శబ్ద స్వర్వవేదాంతసార స్వరూపశ్రీమద్భాగవతమేవాచప్తే,
 'జ్ఞానంపరంమన్నహిమావభాసం యత్సూరయోభాగవతం వదంతీ'
 త్యత్ర సర్వ వేదాంతసారే జ్ఞాన శబ్ద దశకనాల్; తతశ్చ జ్ఞాయతే
 అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యాకరణేబ్యుడవగ న్నవ్యః; సర్వ వేదాంతసారేజ్ఞాన
 హి చిదచిదీశ్వరాణాం యాథాత్మ్యంసమవగమ్యతే, తథాచామ్నా
 తమ్ 'ధమన్య ప్రోక్షితకైతవోత్ర పరమో నిమిత్తరాణాం స
 తాం వేద్యం వాస్తవ మత్రవస్తు శివదంతాపత్రయోన్మూలనేమ్; శ్రీమ
 ద్భాగవతే మహామునికృతే కింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతే
 త్ర కృణిధి శ్శుశ్రూషుభిస్తత్త్వణా' దితి. స్యాదేతత్కథమిహ సాత్రే
 ణోపనిషత్కశబ్దేన సర్వ వేదాంతసారః ప్రతీతః? ఉచ్యతే, యథా
 అతస్మిరసన ముఖ 'బ్రహ్మకమితా' విత్యత్ర బ్రహ్మక శబ్దేన సర్వవేద
 శిరస్సాసీయోపనిషత్ప్రతియతే, ఏవమిహ పున్ఃపనిషత్కశబ్దేన ఉ
 పనిషత్సూక్తసాసీయం సర్వోపనిష త్సారభూతం శ్రీమ ద్భాగవ
 తం ప్రతీయతే, అత ఏవామ్నాయతే "ఇత్యశేషసమామ్నాయపు
 రాణోపనిషద్రస" ఇతి, 'సర్వవేదాంతసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యత'
 ఇతిచ. తస్మాదస్త్యేవ జీవాత్త పరమాత్మనో స్వరూపభేదః.

॥ గుహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—* ౧౦॥సూ॥॥అనవస్థితేరసమృవాచ్చ నేతరః*—

అస్త్యేవ జీవేశ్వరయోభేద ఇత్యుక్తమ్, తత్రేయ మపరా
 భవతి విచారణా, కింజీవేశ్వరయోనితరేతరమథాంతరత్వం ఘటప
 టయోరివప్రథగవస్థితయోః ప్రత్యేతవ్యమ్? అహోస్వి చ్చరీరశరీరి

॥ ఇదమధికరణ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(అనవస్థితే
 రసమృవాచ్చనేతర) ఇతి= పూర్వోత్తరాధికరణయోరుపజీవ్యోపజీవ
 కభావరూపసన్నిధింద్యోతయితుంవృత్తమనుకీర్తయతి-(అస్త్యే)వేతి.

తత్ర 'విరుద్ధధమిణోస్తాతస్థితయోరేకధమిణీ'తివాక్యశేషే

ణో రివాపుభగవస్థితయోః? ఇత్యుత్తరం పఠతి- (అనవస్థితే) రి
తి- పరమాత్మసాహిత్య మస్తరేణ పుభగవస్థానా భావాత్తేన వినా
అశ్రయాంతరాభావాచ్చ జీవోనేతరః- పరమాత్మనావిభక్తోనతిష్ఠతి,
కింత్వనిభక్తవ శరీరణా శరీరవత్పరమాత్మనా సాక మవతిష్ఠతే, త
థాచామ్నాయతే 'హరిహి=సాక్షాద్భగవాన్శరీరణా మాత్మార్థు
మాణామివతోయమిప్పిత'మితి. శ్లోతస్సౌజ్ఞీవః పరమాత్మశరీరత్వాత్తే
న సహ వియుక్త ఏవ సదావతిష్ఠత ఇత్యవగమ్యతే.

౪॥ అనవస్థిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

(సప్తమి) జీవోపకరణాన్యధ్యాత్వాదీని జీవవత్పరమాత్మ నాసాకమ
వియుక్తాన్యేవావతిష్ఠంత ఇతి వక్తుమిదమభిధీయతే.

—* { ౧౯॥ సూ॥ అంతర్యామ్యధిదైవాధిలోకా }
దిషుతద్ధర్మవ్యపదేశాత్ } *

౧ జీవేశ్వరయోర్నియామ్యునియన్త్రభావరూప విరుద్ధ ధర్మావగమే
న ఘటపటయోరివ తయోరథాన్తరత్వ మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే
'జ్యోతీంషిసత్వానిదిశోద్రిమాదీన్ సరిత్సముద్రాంశ్చహరేశ్వరీర '
మిత్యాదౌ 'యస్యాత్మాశరీరమ్- యస్యవిజ్ఞానం శరీరమ్' ఇత్యాదౌ
చ జీవేశ్వరయో శ్వరీరశరీరభావోపలభేశ్వరీర శరీరవత్తయే-రవిభా
గోవావస్థితయో రథాన్తరత్వమితి సిద్ధాంతయతి-*(అతఃత్తరం ప
ఠతి)త్యాదినా. ... *

† సహవస్థితౌ దృష్టాంతః(రుషాణామివతోయ)మితి.

శ్లో జీవేన సహవస్థాన కథనేన పరమాత్మన స్త ద్విషయ నియ
మనా ద్యుపకర్తుత్వ లక్షణసిద్ధిరేత దధికరణ ఫలమితి సూచయన్తు
ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౪॥ సూ॥౧॥

(సప్తమి) అనే నోత్తరాధి కరణస్య దృష్టాంత సజ్జీతిం ద్యోతయతి-
(సప్తమి) తి. *

బృహదారణ్యకే అన్తర్యామిబాహ్నిస్తాణే మాంధ్యందినై రామన్న
యంతే “ యగ్గ పృథివ్యాం తిష్ఠస్పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న
వేద యస్య పృథివీ శరీరం యగ్గ పృథివీ మన్తరోయమయత్యేషత
ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృత ’ ఇత్యారభ్య యస్స ర్వేషు ‘దేవేషి త్యధి దై
వమ్ - యస్స ర్వేషు లోకేషి త్యధిలోకమ్ - యస్స ర్వేషు యజ్ఞేషి
త్యధియజ్ఞమ్ - యస్స ర్వేషు భూతేషి త్యధిభూతమ్ - యగ్గప్రాణ
ఇత్యారభ్య ‘యఆనిత్తతిష్ఠ, నిత్యన్త ‘ మధ్యాత్మ ‘ మితి విభాగే
న పర్యాయః. ఏవం తత్రైవకాణ్వేశ్చ “యగ్గ పృథివ్యాం తిష్ఠాపృ
థివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యగ్గ పృథివీ
మన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృత ” ఇత్యారభ్య ‘యో
ఘ్నతిష్ఠ యోగ్నతిష్ఠ యోన్తరిక్షే తిష్ఠ యోదివిష్ఠ య ఆది
త్యేతిష్ఠ యో దిక్షుతిష్ఠ యశ్చన్త్రితారకేతిష్ఠ య ఆకాశేతిష్ఠ
యన్తమసితిష్ఠ యస్తేజసి తిష్ఠ యస్స ర్వేషు భూతేషు తిష్ఠ యః
ప్రాణేతిష్ఠ యోవాచి తిష్ఠ యశ్చక్షుషి తిష్ఠ య శోశ్రితే
తిష్ఠ యోమనసి తిష్ఠ యన్తచితిష్ఠ యే—విజ్ఞానేతిష్ఠ యో
రేతసి తిష్ఠ ’ ఇత్యాది పర్యాయాగపత్యస్తే, తత్రాసంశయః, ఇహ
ధిదైవాదిషు నియన్త్యేన శూన్యమణోన్తర్యామీ కిం పరమా
త్మాభవతి? ఉతాహూ పరమాత్మనోధాన్తరం యఃకశ్చనభవతి? ఇ
తి, తత్రాన్తర్యామీత్యపూర్వ సంజ్ఞాప్రవణాతోన్తర్యామీ పరమా
త్మనోధాన్తరమేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తిప్రతిబూతే, (అన్తర్యా
మీ)తి, అత్రాధిదైవాదిషు నియన్త్యేన శూన్యమణోన్తర్యా
మీ పరమాత్మైవభవతి, కతః ? తద్ధర్మ వ్యపదేశాల్, తథాహి
‘యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ యస్స ర్వేషు దేవేషు తిష్ఠ యస్స ర్వేషు లో
కేషు తిష్ఠ ’ నిత్యేవం జాతీయకాసు ‘యఆదిత్యేతిష్ఠ యశ్చక్షు
షితిష్ఠ యోమనసి తిష్ఠ ’ ఇత్యేవం జాతీయకాసుచశ్రుతిషు పర

మాత్మనో నైర్వామితయాఽధిదైవాది నియంతృత్వాది రూప ధర్మా
వ్యపదిశ్యంతే, నహిపరమాత్మనోథాన్తరస్య సర్వనియంతృత్వాది
రూప ధర్మాఽపపద్యంతే, నేయమన్తర్యామి సంజ్ఞాపరమాత్మస్య పూ
ర్వాభవతి, కింతు “ తంయూయం సర్వ భూతానా మన్తర్యామిణః
మీశ్వర ” మిత్యేవం జాతీయకాసు శుక్రిషు పరమాత్మస్య నైర్వామి
సంజ్ఞా ప్రసిద్ధైవ దృశ్యతే, తస్మా దిహాన్తర్యామీ పరమాత్మైవ.
తతశ్చ జీవోపకరణాని పరమాత్మనాసాకమవి యుక్తాన్యేవావ తిష్ఠ
న్త ఇతి జ్ఞేయమ్. *
...

నస్యహాన్తర్యామిశబ్దఃప్రధానం జీవంవా శ్రావయతి, ‘ అప్ర
తర్యామివిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ ’ సర్వత ‘ ఇతి సాంఖ్యైఃప్రధానస్య
రూపస్య స్మృతత్వాత్; తైస్తస్య రూపాది హీనతా భ్యుపగమా
చ్చాన్తర్యామిత్వం చోపపద్యతే, అణిమాది యోగైశ్వర్య ప్రాప్తి
వశాజీవస్యాప్యన్తర్యామిత్వ ముపపద్యతే, తతశ్చేహతయోరన్య త
రోన్తర్యామీస్యాత్తస్మా దిహాన్తర్యామి శబ్దో నపరమ త్తాన మివగ
మయితు మలమిత్యత్రో త్తరంప్రాపా. *

—* ౨౦॥ సూ॥ నచ స్తాతఃమతద్ధర్మాభిలాషాచ్చారీరశ్చ *—

స్తాతఃమ్- సాంఖ్యస్మృతౌ జగతాః-రణత్వేన పరి క్షిప్తం ప్ర
ధానమిత్యర్థః, శారీరః-శరీరసమ్బంధీ జీవశ్చ, ఇహాధి దైవా ద్యన్త
ర్యామిణౌ నభవతః, కుతః? అతద్ధర్మాభిలాషాల్- తద్ధర్మాః - పర
మాత్మధర్మాస్సర్వజ్ఞత్వ సర్వనియంతృత్వాది రూపాః, అత ధర్మా
*నియామ్యత్వాదిరూపాః, జడత్వ కించిత్ జ్ఞ త్వాదిరూపాశ్చ; తపవ

* (నియామ్యత్వాదిరూపా) ఇతి-నియామ్యత్వశరీరత్వాదయో
ధమాన్గి ప్రధానజీవోభయ సాధారణాః, జడత్వాదయగ్ప్రధా
న మాత్ర ధర్మాః, శిశ్చిక్షత్వాదయో జీవమాత్ర ధర్మా ఇతి వివిచ్య
జ్ఞాతవ్యాః. *
... .. *

హి ప్రధానజీవయో రభిలప్యంతే, 'యోవ్యక్తే తిష్ఠ స్తువ్యక్తా దంత
రోయమవ్యక్తం నవేదయస్యావ్యక్తం శరీరం యోవ్యక్త మంతరోయ
మయత్యేషత ఆత్మాంతర్యామ్యమృత' ఇత్యాదౌ, దేహీనాసహాయమన
వో భూతమాత్రా ఆత్మానమన్యం నవిదుఃపరంయత్ । సర్వంపుమా
న్వేదగుణాంశ్చతత్క్షో నవేదసర్వజ్ఞమనన్త ' మిత్యాది శ్రుత్యంతరే
చ. నచ ప్రధానస్యాదృష్టాదయో భర్తృణామపద్యంతే, తస్య జడత్వే
నాభోక్తృత్వానుపపత్తేః; కింతు జీవస్యైవ తేభర్తృణామపద్యంతే,
తస్యచేతనత్వేన భోక్తృత్వోపపత్తేః; తస్మాత్ ' ఏషతఆత్మాంతర్యా
మ్యమృత ' ఇత్యత్రాంతర్యామి శబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వేన జీవోప
కరణానాం భగవదవియుక్తత్వం సిద్ధమ్.

॥ యత్తు 'అప్రతిరక్తమనిర్దేశ్య'మితి వచనం తత్సాక్షైర్ని
రభిమానవశా త్ప్రతిపత్తిమితి జ్ఞేయమ్, ప్రధానస్య మహదాది రూ
పేణ పరిణ తత్వేన తదాది తత్వాత్కస్యతస్యజ్ఞాతుంశక్యత్వాత్.

యత్తు విషయవాక్యాదుపరి శూన్యమాణాత్ ' నాన్యోతో
స్తి ద్రష్టా ' ఇత్యాది వాక్య బలాత్పుర్వత్ర 'యతస్మిన్తిష్ఠ యో
విజ్ఞానేతిష్ఠ ' స్మితి చ శరీరభూత జీవ తదంతర్యామిణోర్భేదశ్రవ
ణమవిద్యా ప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకారణోపాధి నిమిత్తక మితి తద
సత్, ' నాన్యోతోస్తి ద్రష్టే ' తి వచనస్య పూర్వత్ర ప్రస్తుతాదన్త
ర్యామిణ శ్రీభగవతో నారాయణా దన్యస్య శారీరస్య నియన్తృ
త్వ ప్రతిషేధ పరత్వాత్; తథైవేతద్వచనస్య గుహాధికరణే వివృత
త్వాద్భగవతాః సూత్రకృతా " ఉభయేపిహ భేదేనైవ మధీయత "
ఇత్యేవం పౌర్వాపర్యపర్యాలోచనా ప్రావీణ్య బలా త్కాంతోక్తస్య
శారీర తదంతర్యామిణోర్భేదస్యార్యాచీన వికల్ప వితర్క ప్రమా
ణాభాగేన బ్రహ్మవాదినా ప్రలపితు మశక్యత్వాచ్చ; నహి జీవేస్య
ర యోర్భేదస్యాసత్యత్వ జ్ఞాపకం శ్రుతే సూత్రస్యవా వచనం ద్ర

స్వం పశ్యామః, యేనైతద్దేదస్యాత్వాత్వికత్వంస్యాత్ ; యదస్యా
 హురస్య స్యాభావికస్య జీవేశ్వర భేదస్యవస్తుత్వే “ యత్రహిదై
 తమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమైక్యేవా
 వాఘాత్తతేనకంపశ్యే ” దిత్వయం వాక్యశేష ఇతి తదస్యసత్,
 “ యత్రహి దైవతమివభవతి ” త్యాది శ్రుతా జీవేశ్వర భేద నిషే
 ధానుపలభేః; కింతు ‘యత్రహి’ త్వస్యాం శ్రుతావయమథేష
 లభ్యతే, యత్ర- యదా, సృష్టికాలే, దైవతమివ- “ ధాతాయథా
 పూర్వమకల్పయ ” దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా పూర్వకల్ప సృష్టప్రపఞ్చ
 జాత సదృశమిదం ప్రపఞ్చజాతమితిశేషః, భవతి ఉత్పద్యతే, ‘దై
 తం ధృవాథే విస్రమ్భ ప్రపఞ్చోపశమాదిషు ’ ఇత్యాదిషు ప్రప
 ఞ్చోదైవతశబ్ద దశేనా త్వసృష్ట్యదైవతత్వము క్తమితి జ్ఞేయమ్.
 తత్ తదాసృష్ట్యవసరే, ఇతరః- పరమాత్మనో భావంతర భూతో
 జీవః, (జాతావేకవచనమ్) ఇతరమ్- స్వవ్యతిరిక్తం పరమాత్మానమ్,
 పశ్యతి- లబ్ధకరణ కలాపత్వాత్తముపాసిత్యావైకుణ్ఠమేత్యతత్రీత్యం
 భగవంతం సాక్షాత్కరోతీత్యర్థః, తథాచ శ్రుతిః ‘పుథగాత్మానం
 పీరితారంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమతీ ’ తిహినిశ్చితమ్.
 యత్ర- యదా, ప్రళయావసరే; తు శబ్ద స్తదాత్విత్వత్తరేణాన్వే
 తి, ఆస్య- జీవస్య, పరమాత్మనోవా సమ్పన్నీ, తత్సృష్టత్వా తత్ప్ర
 విష్టత్వా తన్నియామృత్వాచ్చ, సర్వమ్ - అశేష సమష్టివ్యష్టి దేహా
 ది ప్రపఞ్చజాతమ్, ఆత్మైవాఘాత్- స్థూలావస్థా ప్రహణేన కా
 రణాత్మైవ భవతి, అవిభక్తనామ రూపావస్థం సత్త్వరమాత్మ స్వ
 వతిష్ఠత ఇత్యర్థః; తత్- తదాతు, అశేషసమష్టివ్యష్టి ప్రళయావ
 సరే, పాకృత ఇత్యర్థః; అయమ్- జీవరాణి, కేన - సాధనేన,
 కమ్ - సుఖమ్, తద్రూపమ్ ; పశ్యేత్ - భజనీయత్వేన కథం జానీ
 యాదిత్యర్థః, దశేనాది సాధనీ ధూత ఘోల దేహేంద్రియాదీ

—* ౨౦॥సూ॥ఉభ యేపిహిభేదేనైనమధీయతే *—

ఉభయే-కాణ్వామాధ్యుదినాశ్చ, ఏనమ్- శారీరమ్, భేదేనా
ధీయతే ‘ యోవిజ్ఞానే తిష్ఠన్తి ’ తి కాణ్వాః, ‘యతత్తనితిష్ఠ ’ న్నితి
మాధ్యుదినాశ్చ, శారీరం పృథివ్యాది వద న్తర్యామిణ ఈశ్వరాద్భిన్న
త్వేనతన్నియామ్యత్వేనచామన స్తీత్యర్థః, *తస్మాదిహా న్తర్యామి శ
బ్దఃపరమాత్మప్రత్యాయక ఇతి నీశీయతే.

౨॥ అన్తర్యామ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౨౧॥సూ॥ అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్తోక్తేః *—

† ‘ యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ ’ న్నిత్యాదినా నియన్తృత్వేన పరమా
త్మాసర్వత్ర వత్తత ఇత్యుక్తమ్, సకిం సచైర్ దృశ్యోభవతిః ఆ
హూస్విదదృశ్య ఏవభవతిః ఇతి విచికిత్సాయామిద ముత్తరం పఠతి-

నాం నష్టత్వాపితి భావ ఇతి. తస్మా చేతనానాం పరమ పురుషా
ర్థః సాధనస్వభజన సిద్ధ్యర్థః మేవ పరమాత్మా విశ్వ సృష్ట్యాదౌ
ప్రవత్తత ఇత్యేతచ్చృతి తాత్పర్యార్థః. నహి వినా దుష్ప్రజ్ఞా
తగుచ్ఛిదస్తి వాక్యే జీవేశ్వర భేద ప్రతిషేధం ప్రతీయాత్, తస్మా
త్స్విభావికం జీవేశ్వరభేదం ప్రతిషేధం న ‘ తత్రేనకింపశ్యేది
త్యయమన్యోవావాక్యశేషో భవతీతి సుధీభిర్ధ్యేయమ్. * అన్తర్యా
మి బ్రాహ్మణోక్తాన్తర్యామిత్యాది లక్షణ సిద్ధి రిహ ఫల మిత్యభిప్రే
త్యాధికరణ ముప సంహరతి— (తస్మా) డితి. అ॥౨॥ సూ॥ ౩॥

† అస్యాధికరణస్య సూర్వాధికరణోపజీవకత్వ సక్రమిం వక్తుం
పూర్వవృత్త ఘనువదతి- (‘యఃపృథివ్యా’)మితి- అన్తర్యామిణం ప
రమాత్మానం విషయాకృత్య సంశయం విశదయతి- (సకి) మిత్యా
దినా- తత్రే పూర్వపక్షస్తు “ యః పృథివ్యాం తిష్ఠ ” న్నిత్యాదౌ
గృహే తిష్ఠన్తితి వత్పృథివ్యాదావవస్థానశ్రవణాత్స దృశ్యత్వాదిగు
ణక ఏవ భవతీతి.

...

...

*

(అదృశ్యత్వాదిగుణక) ఇతి- పరమాత్మానస్వత్రాస్త్రర్యామి తయా
 వత్మానో ప్యదృశ్యత్వాదిగుణకః- పాకృత చక్షురాద్యగ్రాహ్య
 త్వాదిగుణ విశిష్టవ ప్రత్యేతవ్యః, ' కుతః? ధర్మోక్తిః, ' నపశ్యతి
 త్వాం పరమాత్మనోజన ' ఇతి " నసందృశేతిష్ఠతి రూపమస్య నచ
 త్కుపా పశ్యతికశ్చనైన " మితి చ పరమాత్మనోఽదృశ్యత్వాది ధ
 ర్మాహ్యుచ్యస్తేః* తథాపిస్వభక్తానాందృశ్యత్వాదిగుణక ఏవభవతి,
 తథాచ వత్స్యతి భగవానాచార్యః ఆపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమా
 నుభ్యామితి.¶ తస్మాత్పరమాత్మాస్వభక్తిసూన్యానా మేవాదృశ్యత్వా
 ది గుణకోభవతీతి నిశ్చయతే.

... *

౬॥ అదృశ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౩॥సూ॥ †విశేషణభేదవ్యవదేశాభ్యాంచనేతరా *

సర్వవేదాస్తసారే ఇదమామూయతే " శ్రోతవ్యాసీనిరాజే

*దౌత్సగకంపరమాత్మనస్సర్వాదృశ్యత్వమవవదతి- (తథాపి) తి-

¶తథాశ్రుతిశ్చ ' అస్తబహిశ్చామల మజ్జనేత్రం స్వపూరుషే
 చ్ఛాసుగృహీతరూపమ్ | పాత్రస్తవశీలలనాలలూమం దృష్ట్వా స్ఫుర
 తుగ్జలమణ్ణితాననమ్ ' ఇత్యాది స్వభక్త దృశ్యత్వాది లక్షణ సమ
 వ్యయమేవైత దధికరణ ఫలమితి సిద్ధవత్కృత్యాధికరణ ముప సంహ
 రతి-(తస్మా) దితి.

అ॥ ౬॥ సూ॥ ౧॥

† అస్తర్యామ్యధికరణేఽస్తర్యామిత్వంసామాన్యతఃపరమాత్మనిష్ఠ
 మిత్తుక్తమ్, సప్రమిత్తుత్తరాధికరణే సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చి
 న్తాహేతుత్వ న్యాయ మనురుద్ధ్య తాదృశ పరమాత్మత్వం బ్రహ్మ
 యద్రాభ్యాం వ్యాకర్తాయ తస్య విశేషతో నారాయణ నిష్ఠ త
 యా వత్స్యమాణత్వా దస్తర్యామ్యధికరణేన హేతుతద్వద్భావ సన్య
 తోత్తరాధికరణ మారభతే-(విశేషణభేదవ్యవదేశాభ్యాంచ నేత
 రా)మితి.

... *

స్తస్మిన్ సన్తిసహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్వం గృహేషు గృహమేధినా మితి. తత్ర సంశయః, కిమహత్తతత్వ శబ్దేన బ్రహ్మరుద్రావపి శ్రీభగవతా నారాయణేన సాకం పరమాత్మతత్వత్వేన వివక్షితా? అహోస్త్వి స్సుముముక్షుభి ర్భజనీయత్వేన నిర్ధారితశ్చీ భగవా న్నారాయణ ఏవ వివక్షితః ? ఇతి. నన్విహ కుత స్సంశయః : వదన్తి తత్తత్వవిద స్తత్వం యద్జ్ఞానమద్వయమ్ । బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ' ఇత్యాది పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయే హత్తతత్వ శబ్దేన భగవా న్నారాయణ ఏవావగమ్యత ఇతి చేద్బాధమ్, తథా ప్యనేక వాక్యశేషా ద్భవతి సంశయః, తథాపి ' సత్సజ్జలస్యతే బ్రహ్మస్య ద్వైధ్యాయతి తేవయ ' మితి, తథా ' త్రీయాణామేక భావానాం యో నపశ్యతి దైవిదామ్ । సర్వ భూతాత్మనాం బ్రహ్మ సకాన్తి మధిగచ్ఛతి " తి, తథా ' నతే మయ్యచ్యుతే లజేచభిదామణ్యపి చక్షత ' ఇతి చైవం వాక్యశేషాభవన్తి, ఏతేషు వాక్యశేషేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణా మభేదః ప్రతీయతే, అత ఉపపన్న స్సంశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్? బ్రహ్మరుద్రావపి పరమాత్మతత్వత్వేన వివక్షితావితి, కుతః : యథోక్త వాక్య శేషేషు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణామభేదః ప్రతీయత ఇతి హ్యుక్తమ్, తస్మాద్భ్రహ్మ రుద్రావపీహ పర తత్వ స్వరూపేణ భగవతా నారాయణేన సాకమాత్మ తత్వత్వేన వివక్షితా భవతః ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తం బ్రూమః, ' అపశ్యతా మాత్మతత్వ ' మిత్యత్ర శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవాత్మ తత్వత్వేన వివక్షితః, నతు బ్రహ్మ రుద్రా, కుతః? విశేషణ భేద వ్యవసేశాభ్యామ్

* అనాలోచితపార్యపర్యథాతయా లన్యథా ప్రతీతాగ్ధానాం తేషాం వాక్యానాం నసన్దిగ్ధాథానిణాణ్యకవాక్యశేషత్వమిత్యభిప్రాయేణ సిద్ధాన్తయతి-(ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తంబ్రూమ)ఇ

తథాహస్యతరత్ర తస్మాత్సర్వాత్సర్వాత్స నారాజకహరిస్సర్వత్ర
సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్తుతవ్యశ్చే చ్చతాభయ' మితి
' ఏతావాన్సాక్ష్యయోగాభ్యాం స్వధర్మః పరినిష్ఠయా । జన్మలా
భావరఃపునా మస్తే నారాయణస్త్పతి' రితి చ పూర్వో క్తాత్మత
త్వం హరిరిత్యాది విశేషణై ముక్తముక్షూ పాస్వో భగవా న్నారా
యణఏవ భవతీతి వ్యపదిశ్యతే, తథా ' కస్తస్య మేధా' మితి 'సర్వా
త్సనోఽన్తఃకరణంగిరిత్ర, మితిచ బ్రహ్మ రుద్రయోః సరమాత్మ తత్వ
స్వరూపా త్సర్వాత్సనో నారాయణా త్తదీయే స్థూల రూపాక్ష
త్వేన భేదోవ్యపదిశ్యతే, అపిచ '॥ నారాయణఃపరం బ్రహ్మ తత్త్వం
నారాయణఃపర' ఇత్యాది వాక్యశేషేభ్యశ్చ భగవా న్నారాయణ
ఏవేహత్మతత్వ శబ్దేన నిశ్చీయతే, యత్పునరుక్తం 'యదైవధ్యాయ
తితేవయ' మిత్వాదీని వాక్యశేషాభవ న్నీతి తదసగ్లతమ్, యతఃపా
ర్వాపర్యానురోధేన తేషాంవాక్యాన్యాయమధఃః ఖల్వ ధ్యవసీ
యతే, తథాహి, ' యదైవధ్యాయతి తేవయ' మిత్యత్ర త్వయ మ
ధఃః, అత్రినామకోఽముషిస్సస్వపిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాసృష్టౌ నియు
క్తస్సన్నపత్యాధఃః విబుధ ప్రధానం శ్రీ నారాయణ మేకమేవ మ
హా తపసా చిత్తీ కృతవాక్, తతస్తస్య తేన తపసా పరితుష్ట శ్శీ ।

త్యాదినా = శ్రుతి ముదాహృత్య హేతు ద్వయ ముపాపదయతి—
(తథాహీ) త్యాదినా= ... *

॥ "తంత్యాంవిదామ భగవక్ పరమాత్మతత్త్వం సత్వేన సమ్ప్ర
తిరతిరచయన్త మేషామ్ । యల్లేఽనుతాప వివితైర్దృఢభక్తియో
నైరుద్గ్రీన్ధయోహృదివిదు ర్ఘనయోవిరాగాః" ఇత్యదయోపి వా
క్యశేషాభవ న్నీతి ద్రష్టవ్యమ్. ... *

శ్రీ (అయమధః) ఇతి= బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామితరే తరభేదప్ర
త్యాయక వత్సమానాథః ఇత్యధఃః. ... *

భగవా న్నారాయణః పరమ కృపయా స్వయంతదపత్యరూపేణా
 వతరిష్యక్ బహ్వపత్యేన తస్మాద్విహాషణ జననాథం బ్రహ్మరుద్రా
 భ్యామపి తదపత్య రూపేణావతతకవ్యమితి నిశ్చిత్యతాభ్యాం సహ
 గత్వాత్రి మహాషణయేవరమేవమదాత్, హే బ్రహ్మ? త్వం య
 దపత్యరూపం వరం మత్తోవరణీయత్వేన, ధ్యాయసి- ఇచ్ఛసి, తేతు
 భ్యమ్- వయమ్- బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః, త్వదపత్య రూపం వరం దత్తా
 ఇతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, త్వయాచిత్తీ కృతో విబుధ ప్రధానో
 హం మత్సేవారతావేతౌ బ్రహ్మ రుద్రౌచ వయం త్రయః కుతూహ
 లాత్తవ పుత్రీత్వేనావతరిష్యామ ఇత్యభిప్రాయం వక్తుం 'వయమా
 గతా' ఇతి. అయమేవాభిప్రాయ ఉపరిష్టాత్ప్రసాద్యతే 'అథా
 స్తదంశధూతాస్త ఆత్మజాలో కవిశ్రుతా' ఇతి. ఏవం వృషధ్వ
 జద్వేషకలిలాత్కానందతం తద్వేష మపిహ్య సమాధాతుం మహద
 హజాగ్రాభిమాని బ్రహ్మ రుద్రయో స్వస్వరూపవాసుదేవ సజ్జ
 షణ శరీరత్వ మభిప్రేత్య వదతా భగవతా త్రయాణాం జగత్కా
 రణత్వమామూతమ్ "అహంబ్రహ్మచశర్వశ్చ జగతఃకారణంపర"
 మితి. నచాత్రాపి త్రయాణామభేదః ప్రతీయతే, ఏవం తత్సమా
 ధానాథం మామూతే 'త్రయాణా మేక భావానాం యో నప
 శ్యతివైభిదామ్ । సర్వభూతాత్త్వనాం బ్రహ్మ సశాన్తిమధిగచ్ఛతీ'
 త్యతాపి వాక్యే పార్వాపర్య పర్యా లోచనయా ఏక- స్సమానో,
 భావో-అభిప్రాయో, యేషాంతేషామ్, సర్వభూతాత్త్వనామ్- యథా
 యోగ్యం సర్వభూత తత్వాభిమానిస్వరూపాణామ్, త్రయాణామ్-
 బ్రహ్మ విష్ణురుద్రాణామస్మాకమ్, భిదామ్-మిథోభిప్రాయ భేదమ్, యో
 నపశ్యతి, సఏవ శాన్తిమ్- చిత్త సమాధానమ్, అధిగచ్ఛతీత్యయమే
 వార్థః ప్రతీయతే, వైవ తేషా మభేదోపి, ఏకభావానా మిత్యనే
 వైతదుక్తం భవతి, యస్మిన్ జీవే భగవత స్త్రీహారేనుగ్రహాభిప్రాయ

య స్తస్మి జీవే బ్రహ్మరుద్రయో రనుగ్రహ బుద్ధిరేవ భవతి, ఏత
 చ్చ “ న మద్భాగవతానాం చ ప్రేయానన్యోస్తికహిణిచిత్ । యచ్చ
 ప్రయాన్త్యనిమిషో మృషభానువృత్త్యా దూరేయమాహ్వాపరిసస్పృ
 హణీయశీలాః । భతుమిథస్సు యశసః కథనానురాగ మైక్షబ్ధ
 బాష్పకళయా పుళకీ కృతాక్షా ” ఇత్యాది వాక్యేభ్యో భగవద్భక్త
 విషయే తయోర్ద్విప్రవ్యవస్థ, ఏవం స్యానుగ్రహీతేష్వపి హిరణ్యకశి
 పు ప్రభృతిషు భగవతో నిగ్రహాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మ రుద్రా
 ణాం సమానా భిప్రాయకత్వ మేవైక భావత్వమితిజ్ఞేయమ్, యద్య
 ప్యేవమభిప్రాయవతాం త్రయాణామన్యోన్యం భిన్నత్వా దభిప్రా
 యాణామప్యన్యోన్యం భేదఏవప్రతీయతే, తథాపి ‘ఏకభావానా,మి
 త్యేకత్వకథనంతు ‘ రామసుగ్రీవ యోరైక్యం దేవ్యేవం సమజాయ
 తే ’ తివద్ద్విప్రవ్యమితి. ఏతేన ‘పరేవ్యయఏకీ భవన్తి’ త్యేవం జాతి
 యక శుక్రితరపి వ్యాఖ్యాతాఽఘాత్, రాజగుహే బ్రాహ్మణా ఏ
 కీభవన్తిసాయంగావోగోష్ఠఏకీభవన్తితివత్,తత్త్రైకోపదేశోపపత్తే
 శ్చ; తస్మాత్ ‘ ఏకభావానా ’ మిత్యత్ర బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణాం
 మిథోధాన్తరత్వమేవ ప్రతీయతే, ఏవమ్ ‘ నతేమయ్యచ్యుతే జేవ
 భిదామణ్వాపిచక్షత ’ ఇత్యత్రాప్యయమేవాథః ప్రతీయతే; తే- భ
 గవదేకాన్త భక్తాః, మయి- మచ్ఛరీరకే, అజే- అజశరీరకేచ,అచ్యు
 తే- పరమాత్మని, భిదామ్- భేదమ్, అణ్వాపి - ఈషదపి, నచక్షతే -
 నపశ్యన్తి, తథాచ ‘ సబ్రహ్మసశివస్సేన్ద్రస్సోక్షరఃపరమస్సరా’డి
 తి శ్రుతిరనుస్మృతా భవతి. సాధవో భగవద్భక్తా బ్రహ్మరుద్రాన్త
 ర్యామి దృష్ట్యా పరమాత్మని భేదంనపశ్యన్తి, పరమాత్మ శరీర దృ
 ష్ట్యాతు తస్మాద్భేద మేవ బ్రహ్మ రుద్రయోః పశ్యన్తి. తతశ్చ
 ‘ నతేమయ్య చ్యుతేజేవ భిదామణ్వాపిచక్షత ’ ఇత్యత్రాపి బ్రహ్మవిష్ణు
 రుద్రాణాం త్రయాణాం స్ఫుట ఏవేతరేతరం భేదోఽగమ్యతే, ఏత

దుపరితన వాక్యే యద్యపి ' నాత్మనశ్చపరస్యాపి ' త్యనేనా య
 మథః ప్రతీయతే, అత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదామణ్యపి నైవ చక్షత
 ఇతి. తథాపి తత్ర భిదాం సచక్షత ఇత్యనేన ద్రవ్యాద్వైతమేవ ప
 శ్యస్తీత్యుక్తం భవతి, తచ్చ నిరుక్తం సప్తమే "ఆత్మజాయాసుతా
 దీనా మన్యేషామపి దేహినామ్ । యత్సాన్విగ్ధకామయోరైక్యం దృ
 వ్యాద్వైతం తదుచ్యత " ఇతి. (అస్య తాత్పర్యంతు) అథః-
 భోగ్య సమాదక ద్రవ్యమ్, కామః- భోగ్యవస్తు, తతశ్చ స్వీయేఽ
 థా కామ విషయే, ఆత్మాదీనా మన్యేషామపి దేహినాంయదైక్యమ్.
 సాధారణ తయా భోక్తృత్వే నైకత్వాను సద్ధానమ్, తద్ద్రవ్యా
 ద్వైత ముచ్యత ఇతి. ఇదమేవ ద్రవ్యాద్వైతమ్ ' యస్మిన్ సర్వా
 ణి భూతాన్సాన్వైగ్ధాభూ ద్విజానతః । తత్ర కోమోహగ్ని కశ్యో
 క ఏకత్వమనుపశ్యత ' ఇతీయం శ్రుతిశ్శాస్త్రివయతి. తథాపి, య
 స్మిన్- యదా, విజానతః- ఉపాసకస్య, సర్వాణి భూతాని- సర్వే
 ప్రాణినః, ఆత్మేత్యుప లక్షణమ్, స్వీయ భోగ్యవస్తు విషయే భో
 క్తృత్వేనఆత్మజాయా సుతాది సదృశాభవేయుః, స్వీయ భోగ్య వ
 స్తున్యాత్మ జాయాదీనా మన్యేషాంచ ప్రాణినాంసాధారణతయా
 భోగ్యత్వేన మన్యత ఇత్యథః, తత్ర-తదా, ఏకత్వమ్-ద్రవ్యాద్వై
 తమ్, పశ్యత ఉపాసక స్యాత్మజాయా సుతాదిభుకోమోహః ? క
 శ్యోకః? కోనామ మోహ శ్లోకోవా భవేదితి. తతశ్చ ' యద్వై
 ధ్యాయతి తేవయ ' మిత్యాదయో నైవవాక్య శేషాభవన్తి, ॥ త
 స్మాత్ " అపశ్యతామాత్మతత్వ"మిత్యత్రాత్మ తత్వశబ్దేన శ్రీభగవా

॥ ఏతేన పరమాత్మతత్వరూప లక్షణం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యా
 వృత్తం సత్సర్వాస్తర్వామిణి శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ సమన్విత
 మితి సిద్ధమ్, ఇయం సీద్ధిరేవైతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రా
 థా ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. బ్రహ్మ రుద్రాద్యశేషజీవానాం

నారాయణ ఏకఏవపరమాత్మ తత్వతయావివక్షత ఇ త్యవదాతమ్.

—* ౨౪॥సూ॥ రూపోపన్యాసాచ్చ *—

ఇతశ్చ నారాయణ ఏవేహాత్మ తత్వం భవతి, యస్మా దుపా సనాథమాత్మ తత్వత్వేన నిధాఁరితే భగవతి నారాయణే “ సా తాశమేతస్యహిపాదమూల ” మిత్యారభ్య స్థూలరూప ముపన్యస్య తే, తస్మా దిహాత్మ తత్వం నారాయణ ఏవ భవతి నేతరావతి నిష్ఠి యతే. ౭॥ విశేషణ భేద వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—* ౨౫॥సూ॥॥వై శ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాల్ *—

సర్వ వేదాంతసార ఇద మామ్నాయతే, ‘ ఉదర ముపాసతే యఋషివత్త్వసుకూర్పదృశ ” ఇతి. తత్ర విచికిత్సా, కిమిహాద ర శబ్దేన జతరమేవోపాస్యతయాభిధీయతే? ఆహాస్విజ్ఞాతరానలా ధిష్ఠితో వై శ్వానరః పరమపురుషఏవాభిధీయతే? ఇతి. తత్ర ‘ఉదరము పాసత’ ఇత్యుదరస్యైవోపాస్యత్వ శ్రవణాత్కూర్పదృశ ఇత్యుపాస కానాం స్థూలదృష్టితోవదేశాచ్చ జతరమేవాన్నపానాదిభి రుపాస్య తయాభిధీయత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, ఇహాదరశబ్దేన జా తరానలాధిష్ఠితో వై శ్వానరసంజ్ఞః పరమ పురుష ఏవోపాస్యతయా భిధీయతే, కస్మాత్పునజాతరానలే వైశ్వనరాఖ్యః పరమపురుషో స్తీత్యవగమ్యతే? సాధారణశబ్దవిశేషాల్ - “ అహం వై శ్వానరో

పరమాత్మా భేదం ప్రమాదాద్యే వదన్తి తన్నత ఇవ ప్రమాదోక్త్యా దిదోషద్రవ్యేన నా స్తీత్యాహ- * (అవదాత) మితి= ప్రమాదోక్త్యా ది దోషలేశస్యా ప్యభావే నోపపాదిత మిదమథా జాతం పరిశుద్ధ మిత్యథాః.

అ॥ ౭॥ సూ॥ ౨॥

॥ అంతర్యామ్యధికరణే పరమాత్మనో జాతరానల నియన్తృత్వా సుపదేశాత్తదన్యఏవ తన్నియన్తాస్యాదిత్యాక్షేప సక్లతోత్తరాధిక రణమారభతే- (వై శ్వానర స్సాధారణ శబ్దవిశేషాల్)క్షితి.

భూత్వాప్రాణినాం దేహమాశ్రితః | ప్రాణాపానసమాయుక్తపచా
మృన్నం చతుర్విధ"మితి వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమపురుషస్య సర్వప్రా
ణజాతరానల సాధారణ వృత్తిత్వ జ్ఞాపక స్మృతేరిత్యర్థః, నహి
తత్ర ' కూర్పదృశ ' ఇతి కేవల మన్నపానాదిభి రుదరభరణతత్ప
రా ఉచ్యతే, కేవల ముదరంభరాణాం సరకపాక్తిహిం 'ఏవంకు
టుమ్మం విభాగిణ ఉదరంభరఏవవా | యాతిజీవాన్ధ తామిస్రం చర
మం తమసఃపద ' మిత్యాదిషు శూన్యతే, కింతు దహరవృత్తి భగ
వత్సూక్ష్మ రూపోపాసన నిష్పత్త్యర్థ మాదరాసలా ధిష్ఠిత వైశ్వా
నరాఖ్య భగవద్రూపోపాసకత్వాన్తేషాం కూర్ప దృక్త్వ ముక్తమ్,
వైతావతా కేవల ముదర స్యోపాస్యత్వం సిద్ధ్యతి, శ్రీతస్మాదిహి
దరశబ్దేన తదన్తస్థస్య వైశ్వానరాఖ్యః పరమపురుష ఏవ నిశ్చయతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ స్మర్యమాణ మనుమానంస్యాదితి *

'అహంవైశ్వానరోభూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రిత' ఇతి
స్మర్యమాణం వైశ్వానరాఖ్యం భగద్రూపం శృత్వాది ప్రమాణ సే
ద్ధ మప్యనుమానంచస్యాత్ - *అనుమాతుంచశక్యత ఇత్యర్థః, ఇతి
శబ్దోహేతు ప్రదశనార్థః, ఇతి- యతఃకారణాత్, 'అన్నమశి
తం త్రేధావిధీయతే-తస్యయస్థస్య విస్తోధాతు స్తత్పురీషం భవతి -
యోమధ్యమస్తన్తాంసంయోజిష్ఠ స్తన్నన ' ఇత్యాది శృత్యుక్త రీ
త్యా గ్రధీతభూతికం మాంసాదిరూపేణ విభజ్యమానంసజ్జీకణంభ
వతి, తతఃకారణాదేవం జరయితా కశ్చిచ్ఛేతనో జాతరానలా ధి

శ్రీ వైశ్వానరోత్పలక్షణస్య పరమాత్మని సమన్వయసిద్ధిరేతదధికర
ణ ఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మా)దితి.

* అనుమానమిత్యత్ర కర్తృణి ల్యుట్ ప్రత్యయ మధ్యపే త్యాను
మాన పద్యవ్యాచక్షే- (అనుమాతుంచ శక్యత ఇత్యర్థః) ఇతి.

గ్రధీత భూతికమ్. పీత భక్షితాదికమ్.

ప్రతా భవితవ్యః, సతునజీవః - వ్యభిచార దశనాత్; కింతు వై
శ్వానరాఖ్యం పరమపురుషవీవ జరయతీతి నిశ్చయతే, అతపవవిశ్వే
షాం నరాణాం హితో వైశ్వానర ఇతి వ్యుత్పత్తిశ్చ సమ్పద్యతే,
తతశ్చ యథా భామాది రసలో భగవదధిష్ఠిత స్స స్వకార్యం
కరోతి తథా యమాదరో వీతి జ్ఞేయమ్; “యదాదిత్యగతంతేజో
జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ | యచ్చస్త్రమసి యచ్చగ్నాత త్రేజోవిధిమా
మక ” మితి స్మర్యతేహి భామానలాదే ర్భగవ దధిష్ఠితత్వమ్, త
స్మాదౌదరాధిష్ఠాతైవేహ “ఉదరముపాసత, ఇత్యత్రోదరశబ్దేనోపా
స్యతయా లక్యత ఇత్యవ గమ్యతే. ... *

—* { ౨౭॥ సూ॥ శబ్దాదిభ్యోన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ
నేతిచేన్నతథాదృష్ట్యపదేశాదసమ్భవాత్పు } *—
రుషమపి చైన మధీయతే

అత్రాహ కశ్చిదవిపశ్చిత్ “ అక్లిష్ట మాత్రః పురుషోన్తరాత్మా
సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట ” ఇతి పరమాత్మనో క్లిష్టమాత్ర
త్వ ప్రతి పాదకశబ్ద శ్చూయతే, ఆదిశబ్దేన సదా హృదయవర్తి
త్వాన్తరాత్మ త్వాది ధర్మా ఉచ్యతే, తతశ్చైవం విధ శబ్దాదిభ్యో
జాతరానల స్యోదరాన్తః ప్రతిష్ఠానా చ్చ తస్య పరమాత్మనశ్చ మి
థ సమ్భుత్తః ప్రతీయతే, ప్రతిష్ఠానమ్ - ప్రతిష్ఠితత్వమ్, తతశ్చ జా
తరానలాధిష్ఠాతృ త్వంన పరమాత్మన ఉపపద్యత ఇతి చేన్నైతదే

ఏతదనుమానసిద్ధో జీవ స్సాన్నిత్యత ఆహ- †(సతు) ఇతి. ...

¶ జీవస్య కదాచిత్ప్రేత భక్షితాది పరిణామ యిత్యత్వాభావ వీవ
వ్యభిచార ఇతి జ్ఞేయమ్. అనుమానేనేశ్వరసిద్ధి పక్షేపి వ్యభిచార స్తు
ల్యఇతి నమస్యక్, సర్వజ్ఞై జీవకర్మానుగుణ్యేన ప్రపర్తనూనే ఈశ్వ
రేప్రోక్త వ్యభిచారశఙ్కా నుదయాత్; ఏతదేవాభిప్రేత్య వైశ్వాన
రశబ్దంవ్యుత్పాదయతి - (అతపవే)తి - అ॥ ౮॥ సూ॥ ౩॥

వమ్, కస్మాల్? తథా దృష్ట్యపదేశాత్-దృష్టి-దేశస్యన, ముపాసనమ్; యథా సవాదహారాంతర్వర్తిత్వాత్పరమాత్మనః “పరిసర పథతిం హృదయ మారుణయోదహర” మితి దహర విద్యోపదిశ్యతే. తథా వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమాత్మన జౌదరా నలాంతర్వర్తిత్వా ‘దుదర ముపాసత’ ఇతి వైశ్వానర విద్యోపదిశ్యతే, తస్మాదౌదరస్యా చేత నస్య వైశ్వానరాఖ్య భగదష్ఠితత్వ మంతరేణధీత భుక్తాది సరిణా మయితృత్వాసమ్భవాచ్చ జాతరస్సరా వైశ్వానరాధిష్ఠిత ఏవ భవతి తి నిశ్చీయతే, పురుషమపిచైన మధీయతే- అపిచ- కించ, ఏనమ్- వై శ్వానరమ్, పురుషమ్- సాక్షాత్పరమ పురుషమేవ, వాజసనేయిసస్య మామనన్తి “సపషోగ్ని రైశ్వానరోయదయంపురుషస్సయోహౌ తమేవమగ్నిం వైశ్వానరంపురుషవిధంపురుషే న్తఃప్రతిష్ఠితంవేదే”తి. అతః “ఏనోగ్ని రైశ్వానర” ఇత్యగ్ని వైశ్వానరయోశ్చరీరశరీరి ణోస్సామానాధికరణ్యం స్థూలాయం పురుష ఇతివ దుపపద్యతే, తస్మా దిహేలాదర శబ్దో వైశ్వానర సంజ్ఞక పరమపురుష పర ఇతి సిద్ధమ్. ౮॥ వైశ్వానరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౨॥ సూ॥ అతఏవనదేవతాధూతంచ *—

వైశ్వానరాధిష్ఠితజాతరాగ్నే రివ కింవాగభిమానినోగ్నే రపి భగవ దావిర్భావ స్థానత్వం స్యాత్? ఉతన? ఇతి శబ్దా మపనే తుమిదమాహ—౧॥ (అతఏవే)తి=యతః “దిగ్వాతారగ్ ప్రచేతోశ్చి వహ్నిన్ద్రోపేన్ద్ర మృత్యుకా” ఇతి ‡ వాగభిమాన్యగ్ని రధిచైవ గ ణాన్తఃప్రవేశితః అతఏవ వాగభిమానిదేవతా ధూతమ ప్యగ్నించై శ్వానరాధిష్ఠితాగ్నిమివ భగవదావిర్భావ స్థానత్వేనోపాస్యం నాధీ

౧ జాతరాగ్ని ప్రస్తావేన వాగభిమాన్యగ్నే రుపస్థితత్వాత్ప్రసక్తి సక్తతోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతఏవనదేవతాధూతంచ) ఇతి.

‡ వాగభిమాన్యగ్నే దేవతాత్మకత్వాజ్జాతరాగ్నివద్భగవ దావి

యతేబ్రహ్మవాదినః, १ తస్మాదస్యన వైశ్వానరాగ్నివ దుపాస్యత్వం భవతి. ౯॥ దేవతాభూతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

* వాగభిమానినో స్యాగ్నేరపి కిం సర్వభోపాస్యత్వం నసమ్భవ తి? కింవా ప్రకారాంతరేణ తత్సమ్భవతి? ఇతి విశయం ప్రశమయ ॥నిదమాహ, ... *
—* ౨౯॥ సూ॥ సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః *—

భగవ ద్విరామూప యోగ ధారణాయాం దిగ్వితాతే-
త్యత్ర శూయమాణస్యాధి దైవషష్ఠస్యాగ్నేరపి సాక్షాద్భగవన్ముఖ త్వేనోపాసనేత్వ విరోధం జైమిని రాచార్యో మన్యతే, తథాచా మ్నాయతే “ అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతఃక్రియాకాణ్డ నిమిత్తజన్మా | అంతస్సముద్రేనుపచక్ స్వధాతూన్ప్రసీదతాన్నస్స మహావిభూతి ” రితి. యద్యపి “ మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధి కారం జైమిని ” రితి ‘ జ్యోతిషిభావాచ్చే ’ తివ దేవానాం విగ్రహా నా స్తీత్యయం జైమినిపక్షోఽనంతరపాదే పూర్వపక్షీ కరిష్యతే, తస్మా త్సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని రిశ్యనుప పన్నమ్ ; తథా శ్చత్రా గ్న్యాదిదేవానాం విగ్రహాదిమత్తేవన యథోక్త ప్రకారేణ ప్రతీకో పాస్యత్వ మస్తీత్యయం గూఢాభిప్రాయ సాక్షాద్బద్ధరాయణాద ధిగతవిద్యత్వాజ్జైమినే రస్తీతిజ్ఞేయమ్, తథాచేదం సూత్ర ముపప

ర్భావప్రాసత్వమస్తీతి పూర్వపక్షః. ... *

१ ఫలకథయన్నధికరణముపసంహరతి. (తస్మా) దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

* పోక్త సజ్జతి విషయాహ్వాది కృత్వోత్తరాధికరణే విశయాది కమాహ- (వాగభిమానిన) ఇత్యాదినా = ఉపాస్యత్వా విధానా ద్వాగభిమాన్యగ్నే సర్వభోపాస్యత్వం నసమ్భవతీతి పూర్వపక్షం శ మయితం సిద్ధాంతమాహ-॥(ఇదమాహ)ఇతి- ఇదమ్ ‘సాక్షాదప్య విరోధం జైమిని ’ రితి సూత్రమ్. ... *

న్నతరమ్, అతోన పరస్పర విరోధః, జైమిన్యాది గ్రహణ ముక్తా
థానాం బ్రహ్మవిదభిమతత్వేన సాధుత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్.

—* ౩౦॥ సూ॥ అభివ్యక్తేరిత్యాత్మరథ్యః *—

‘ శ్రోత్రాద్వాయుశ్చ ప్రాణశ్చముఖాదగ్నిరాజాయతే ’ తిభ-
గవన్ముఖతోగ్నీరభివ్యక్తే స్తస్య యథోక్తోపాస్యత్యముపపన్న తరమి-
త్యాత్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే. ... *

—* ౩౧॥ సూ॥ అనుస్మృతే ర్పదరిః *—

“ అనాది మధ్యాంత మనంతరూప మనంతబాహుం శశిసూర్య
నేత్రమ్ । పశ్యామిత్యాదీస్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసావిశ్వమిదంత
పస్త ” మిత్యగ్నేర్భగవ ద్విరాడ్రాపావయవత్వానుస్మృతేస్తస్యత-
థాత్వమభిమతమితి చాదరిరాచార్యోమన్యతే *

—* ౩౨॥ సూ॥ సమ్ప్రేరిత్తిజైమిని స్తథాహిదశాయతి *—

దేవాణ్యుష్టఃపురుషస్యాగ్నిముఖేనైవ సకలక్రియాకలాపసమ్మ-
న్విష్పత్తేస్తస్య పోక్తముపాస్యత్వంన సక్షేధవ్యమితి జైమిని రాచా-
ర్యో మన్యతే, తథాహి దశాయతి - తథైవహి యష్టరగ్న్యాయ-
త్తామఖిలక్రియా కలాప సమ్మన్విష్పత్తిమ్ “ అగ్నిర్ముఖం యస్యతు-
జాతపేదా జాతగి క్రియాకాణ్డ నిమిత్త జన్తే ” శ్లోతత్ప్రజాపతివా-
క్యం దర్శయతి, పునశ్చైమిని గ్రహణం తస్య ధర్మానుమానే ఇతిక-
తావ్యతా నిత్యేత్వత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్. ... *

౧౦॥ అవిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

—* ౩౩॥ సూ॥ ఇతిమనన్విచైనమస్మిన్ *—

భగవత స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరిహ
ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహతావ్య మిత్యాశయః. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

ప్రసక్త సక్తత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - ఇతిమనన్వీ) తి-
శ్చంద్రాది దేవా నియయా కృత్య సంశయాదికం విశదయతి -

* కిమన్యేషా మపీద్వాదీనాం దేవానాం పరమపురుష విరాడూ? పావయవత్వేనోపాస్యత్వం భవతి? ఉతన? ఇతి సంశయే ప్రాప్తః † ఇదముత్తరంపఠతి—(ఆమనన్తిచైన) మితి = ఇహచశబ్ద ఉపమా థ=, ఇద్వాదీనపి సర్వా దేవా, ఏనమ్- అగ్నిమివ, అస్మిన్-భగవతో విరాడ్విగ్రహే, యోగ ధారణాయామామనన్తి- “ఇద్వాదయోబాహవ ఆహురుస్రా” ఇత్యారభ్యానువణయన్తి బాదరాయణి ప్రభృతయ ఆచార్యాః, ధృతస్మాదిద్వాది నిఖిల దేవానాం భగవద్విరాడ్విగ్రహయోగ ధారణాయామగ్నత్వేనోపాస్యత్వమస్తీతిసిద్ధమ్.

౧౧॥ఆమనన్తిచైనమస్మిన్నిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్బాదరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీ వత్సకులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసపరమగురు నిర్దారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్బాదరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్త సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౩॥

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

* (కిమన్యేషా)మిత్యాదినా=అక్షరణాదినాద్వాదీనామేవముపాస్యత్వం నేతి పూర్వపక్షేపాప్రేసిద్ధాంతయతి - † (ఇదముత్తరంపఠతి)త్యాదినా= విశేషతోభగవత్స్మరూపోపాస్యత్వలక్షణసిద్ధిః ప్రైతదధికరణ ఫలనిత్యభిప్రేత్యపాదముపసంహరతి-ధృతస్మాదితి॥౧౧॥సూ॥౧॥

ప్రథమ స్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

[౧౫]

అక్షరము

౧౧౩

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్యాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాద

ప్రారంభః.

—* ౧ || సూ || ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాల్. *

|| తదేవం ప్రథమాధ్యాయద్వితీయపాదేన శ్రీభగవతో నానా
యణస్య మాహాత్మ్యప్రకటనాయ తస్య జీవస్య చమితోభేదప్రదర్శ
నముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్సూక్ష్మరూప విచారసాధకో భగ
వద్విరాడ్రూప గోచరవిచారో వేదాంతే ఊపాక్రాంతః, అథతృతీ
యేనపాదేన వేదాంతేషు భగవత్ స్థూలరూపం సూక్ష్మరూపం ప్ర
సక్తౌ దేవాదీనా మప్యూపాసనాధికారో వేదనిత్యత్వాదికంచ విచా
ర్య నిర్ణీయతే, * సర్వవేదాంతసారే భగవత్స్థూలరూపం ప్రస్తుత్య

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

ద్యుభ్వాద్యాయతనందప్రేమసుప్యాయైరుపాసితమ్ ।

త్రేధావిక్రాంతభువనం భజేరామం జగత్పతిమ్॥

|| అస్య తృతీయపాదస్య పూర్వపాద విచారిత భగవత్స్థూల
రూపోపాసనోపజీవక దహర విద్యాఖ్య తదీయ సూక్ష్మరూపోపా
సన విచారాత్మకత్వా త్పూర్వపాదే నోపజీవ్యోపజీవక భావ సక్త
తిం వృత్తానువాద పూర్వకం కథయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా -
* పూర్వ పాదాద్విమాధికరణే ఇంద్రాదీనాం శ్రీభగవత్స్థూలరూప
బాహ్యో ద్యవయవత్వా త్ప్రసక్త సక్తతైస్ తదధికరణ మారభమా
ణో భగవత్స్థూల రూపాత్మకం విషయముపస్థాపయతి - (సర్వ వే
దాంతసారే) ఇతి. ... *

“పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠంతి పాష్టిః ప్రపదేరసాత
ల” మిత్యాదౌ భగవత్ స్థూలరూప ముపదిశ్యతే, తద్దుపరిచ “య
స్యేహావయవైలోకా నుల్పయంతి మనీషిణః” ఇత్యారభ్య భగవ
త్ స్థూలరూప ధ్యాన ముపదిశ్యతే , కిందుభ్యా ద్భూయతనమిదం
రూపద్వయ మితరేతరం విలక్షణమ్ ? ఉత్తైకమేవ ? ఇతి విశయేః*త
మపనుదన్నాహ- (ద్యుభ్యాదీ)తి= ద్యౌశ్చ భూశ్చ ద్యుభ్యా, ద్యు
భ్యావాదిర్వస్య తద్యుభ్యాది చతుర్దశ భువనజాతమ్ , తస్మాయత
నమ్ - అశ్రయభూతమ్, ఉభయత్రశ్రాయమాణం భగవత్స్థూల
రూప మేకమేవ భవతి, కస్మాత్ ? స్వశబ్దాత్- ()స్వస్వోభయత్ర
శ్రాయమాణస్య విరాడ్రూప మైకత్వావగమక శబ్దేభ్య ఇత్యర్థః,
తథాహ్యుభయత్ర పాతాళాది లోకవాచకశబ్దాస్సమానా శ్శ్చ
యస్తే, తస్మా దుభయత్ర శ్రాయమాణం ద్యుభ్యా ధ్యాయ త
నం భగవత్ స్థూలరూప మేకమేవ భవతీతి నిశ్చయతే.

—* ౨ || సూ॥ ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చోభయత్ర శ్రాయమాణం స్థూలరూప మేక మేవేతి ప్ర
తి పత్తవ్యమ్, యస్మాత్ “పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠ
ంతి”తి “యస్యేహా వయవైలోకా నుల్పయంతి మనీషిణః” ఇత్యేతా
భ్యాం వాక్యాభ్యా ముభయత్ర శ్రాయ మాణయో ర్భగవత్ స్థూ
లరూపయో రేకత్వ మభిప్రేత్య పూర్వైర్ముక్త వృత్తౌ రుపసృప్య
త్వం వ్యపదిశ్యతే, అన్యథా భగవచ్ఛరీర భూతస్యాస్య జగతో

* భగవత్స్థూలరూపస్య స్థల ద్వయే పఠితత్వాత్తదితరేతరం వి
లక్షణ మితి పూర్వపక్ష నిరాసకం సిద్ధాంత మాహ—(తమపనుద
న్నాహే) త్యాదినా=()తత్రోత్పహేతుం వ్యాచక్షే (స్వస్యే)త్యా
దినా- నహ్యేకస్యావతారస్య స్థల ద్వయ పఠనేన ద్వైవిధ్యముపప
ద్యత ఇతి భావః.

ద్వైవిధ్య ముపలభ్యేత, ఉపసృప్యత్వమ్ - ఉపాసృప్యత్వమ్, మోక్షస్య సిద్ధత్వా ద్భగవ దుపాసకానాం ము క్తత్వమ్.

ప్రధాన జీవయోరేతత్ స్థూల రూపాశ్రయణీయత్వేన ముక్తో పసృప్యత్వం నాస్తీత్యాహ, ... *

—* ౩॥సూ॥నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్పాణభృచ్చ *—

అనుమానమ్ - సాఙ్ఖ్యానుమితం ప్రధానమ్, ప్రాణభృత్ - జీవ శ్చ, తావిహ ముక్తోపసృప్యత్వేన నశజునీయా, కుతః? అతచ్ఛ బ్దాత్ - ప్రధానజీవయో రుపాసృప్య ప్రతిపాదకశబ్దలేశాభావాత్.

—* ౪॥ సూ॥ భేద వ్యపదేశాచ్చ *—

“భూద్వీపవక్షసరిదగ్రినభస్సముద్ర పాతాశ్చదిజ్జురకభాగణలోక సంస్థా గీతామయాతవసృపాద్భృతమీశ్వరస్య †స్థూలంవపుస్సకలజీ వ నికాయధామే ” తి ముక్తోపసృప్యాదీశ్వరా త్తచ్ఛరీరత్వేన ప్ర ధాన జీవయోభేదో వ్యపదిశ్యతే, తస్మా త్తావిహన శజునీయా.

స్యాదేతత్ “వ్యక్తంవిభోస్థూలమిదం శరీరం యేనేంద్రి యి పాణిమనోగుణాంస్త్య ” మిత్యత్ర నిఖిల భువనస్య హిరణ్య గర్భ శరీరత్వ మవగమ్యతే, తతశ్చ స్థూలోపాసనాయాం స ఏవ ముఖ్యోపాస్యస్సాన్విదిత్యత ఉత్తరం పఠతి, ... *

—* ౫॥ సూ॥ ప్రకరణాత్ *—

“పాతాశ్చమేతస్యహిపాదమూల”మిత్యారభ్య *తత్ర తత్ర పరమాత్మనోహి స్థూలోపాసనోపదేశ ప్రకరణ ముప లభ్యతే,

† తత్రేశ్వరస్య స్థూలం వపు రిత్వనేన జగద్రూపేణ పరిణతస్య ప్రధానస్య ముక్తోపసృప్యాత్పరమాత్మనో భేదో వ్యపదిశ్యతే, సక ల జీవ నికాయధామే త్వనేనతు జీవానాంతస్మాద్భేదో వ్యపదిశ్యత ఇతి వివేకః. ...

* (తత్రేతే)తి—“యస్యేహవయవై”రిత్యాదావిత్యర్థః. ఇహపి

తస్మాదిహూపాస్యత్వేన హిరణ్యగర్భో వినశజన్మీయః. యత్తా క్షమ్
 “ ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనినఃప్రాం స్మృతింప్రత్యవరుద్ధ్య
 తుష్టాత్ । తథాసనజేదమమోఘదృష్టి ర్యథాప్యయా త్ప్రాగ్వ్యు
 వసాయబుద్ధి ” రిత్యత్ర హిరణ్య గర్భేణ స్యాభీష్ట సిద్ధయే విరా
 ఢ్ధారణాశ్రయత్వేన భగవతపవ హ్యుపాసితత్వమవగమ్యతే, తథా
 సతి కథం చతుర్ముఖస్య స్థూలోపాసన గోచరత్వంభవేత్? “వ్యక్తం
 విభో స్థూలమిదం శరీర” మిత్యాదినాసర్వోత్తమత్వేన చతుర్ము
 ఖంస్తువతోహిరణ్యకశిపో దైత్యస్య భగవత్పరమ్య జ్ఞానాభావా
 దన్తర్యామిదృష్టింవినా తత్రౌతస్తుతి హిరణ్య గర్భాన్తర్యామిణ్యే
 వపర్యవస్యతీ త్యవగమ్యతే, తస్మాన్నహిరణ్యగర్భ స్యేహూ పా
 స్యత్వసంశయః.

—* ౬॥సూ॥స్థిత్యదనాభ్యాంచ *—

ఇతశ్చతుర్ముఖస్య స్థూల రూపోపాసన గోచరత్వ శబ్దాచ్చ
 త్యుచీరితా, యతోస్య “ఏవం పురాధారణ యాత్మయోని ” రిత్య
 త్ర భగవత్ స్థూలరూపో పాసనస్థితి రుచ్యతే, ఉపాసనస్థితిః - ఉ
 పాసన నిష్కత్వమ్, తథా “త్వమకరణ స్వరా డఖిల కారకశక్తి ధ
 రన్తవ బలిముద్వహన్తి సమదత్వజయానిమిషాః । వషణ భుజోఖిల
 ష్టిపతేరివవిశ్వ సృజోవివధతి యత్రయేత్వధిక్యతా భవత శ్చక్రి
 తా ” ఇత్యత్ర చతుర్ముఖస్య సోపాసిత భగవదనుగ్రహాయత్త బ
 ల్యదనంచ శూరియతే, తాభ్యాం చతుర్ముఖస్య నష్టూలరూప ధా
 రణాశ్రయత్వమితి నిశ్చయతే, † తస్మా చ్చీభగవాన్నారాయణ ఏ
 వ స్థూలరూప ధారణాశ్రయ ఇతి సిద్ధమ్. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౪॥

విశేషత శ్రీ భగవత్స్థూలరూపధారణాశ్రయత్వాత్మక లక్షణసి
 ధ్ధిగణమిత్యధికరణ ముపసంహరతి- † (తస్మా) దితి. అ ॥౧॥సూ॥౪॥

ఇహ విరాట్చరీరకత్వ ప్రస్తావేన శ్రీ భగవతో దేశకా లాద్య

—* ౭॥ సూ॥ ౧॥ ధూమాసమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ *—

విరాట్పరీరకస్యాపి భవగతః కిం శారీరవద్దేశకాలాది పరిచ్ఛేద్యత్వమ్? ఉతాపరిచ్ఛేద్యత్వమేవ? ఇతి విశయే ప్రాహ - (ధూమే)తి- యోగికల్పిత విరాట్పరీరకోపి భగవాన్స్వరమాత్మా ధూమా - దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్య ఏవావతిష్ఠేత్, నతు శారీరవ త్పరిచ్ఛిన్నః, కస్మాల్- సమ్ప్రసాదా దధ్యుపదేశాత్ - సమ్ప్రసాదో-జీవః, స ఏషసమ్ప్రసాద ఇత్యన్యం శ్రుతా జీవే సమ్ప్రసాద శబ్ద ప్రయోగ దశకనాత్; “ తేనదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధిష్ఠతే ” తి, “ దేశతః కాలతో యోసా వవస్థాతస్త్వతోన్యతః । అవిలుప్తావబోధాత్మే ” తి, కాలోయం పరమాత్వాది ద్విపరాధాన్త తులితః । నైవేశితుఃప్రభుర్ధూమ్న ఈశ్వరోధామమానినా” మితి వైవమాచిషు దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్యత్వేన భూమ్నోభగవతో నారాయణస్య సమ్ప్రసాదాధిక్యముపదిశ్యతే, తస్మాత్ స్వరమాత్మా ధూమా, యద్యపి ధూమశబ్దస్తావ ద్భూమత్వే భవతి, తథాపి పరమాత్మని బహుత్వస్య విరోధాన్నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్జహిర్వాప్తిస్తిరేవహిపరమాత్మనో ధూమశబ్దేనోచ్యతే. ...

—* ౮॥ సూ॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ *—

ఏవం నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్జహిర్వాప్తిప్రత్య రూప ధర్మ ఏవహి పరమాత్మ న్యుపపద్యతే, నతు శారీరవ త్పరిచ్ఛిన్నత్వమ్, పరిచ్ఛేద్యత్వస్య స్మృతత్వా త్తద్వక్తుం ప్రసక్తసక్త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- ౧॥ ధూమా సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్) ౬తి- పరమాత్మస్వరూపం విషయాత్పత్యవిశయమాహ- (విరాట్పరీరకస్యాపి)తి- శారీరః - జీవః, శరీరవత్త్వాత్స్వరమాత్మా శారీరవ త్పరిచ్ఛిన్నసాన్యితి పూర్వపక్షం నిరస్య సిద్ధాంతయతి- (ప్రాహే) త్యాదినా- జీవస్య కాల పరిచ్ఛిన్నత్వం శరీర ద్వారా ఉపచర్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

శ్రీ తస్మాచ్చ భూమైవ పరమాత్మా.

...

*

అ॥ భూమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* F॥ సూ॥ అక్షరమమృరాస్త ధృతేః *—

‡ తదేవం జీవానాం స్వోపాసనసిద్ధ్యర్థం పరంబ్రహ్మస్వయ మక్షరం సద్విరాడ్రూపంధారయతీత్సుక్తమ్, †సమ్ప్రీతీద మేక మేవ రూపం పరంబ్రహ్మధారయతి? కింవా ఏవం విధాన్యనేక రూపాణి ధారయతి? ఇతి సంశయ ఇదమాహ- (అక్షర) మితి = అక్షరమేవ సత్పరం బ్రహ్మ ఏవం విధాని బహూని విరా డ్రూపాణి ధారయ త్యేవ, కుతః? అమృరాస్తధృతేః- “దృశ్యస్తేన్ద్రగతాశ్చాన్యేకో టికోహ్యణ్డరాశయః | తమాహు రక్షరంబ్రహ్మ సర్వ కారణ కారణమ్ || విష్ణోర్ధామపరం సాక్షా త్పురుషస్యమహాత్మన” ఇత్యత్ర హ్యక్షరస్య పరబ్రహ్మణి ప్రకృత్యాద్యమృరాస్త నిఖిల తత్వాత్క కా నేక బ్రహ్మణ్డ ధృతి శ్చూరియతే, అత్రామృర శబ్దేన మహా భూత పఞ్చికం లక్ష్యతే, †తస్మాత్పరబ్రహ్మణి ఈద్యవిధాని విరాడ్రూపా

శ్రీభగవతి భూమత్వ లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రేత్యాధికరణార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దీతి.అ॥౨॥సూ॥౨॥

‡ ప్రపూర్వాధికరణే ఏకవిరాడ్ధారణ ప్రస్తావేనవిరాడ న్తరధా రణస్యాపి స్మృతత్వాత్తేనాస్య ప్రసక్త సక్లతిం దోవ్యతయితుం పూ ర్వవృత్త మనుకీతయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా.

† పూర్వాధికరణవ త్పరమాత్మానం విషయా కృత్య సంశయ మాహ- (సమ్ప్రీతీద) మితి- ఏకనైవ బ్రహ్మణ్డస్య పరిదృశ్యమా నత్వా త్పరమాత్మా ఇదమేక మేవ విరాడ్రూపం ధారయతీతి పూ ర్వపక్షం ఖణ్డయన్ సిద్ధాంతయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా.

‡పరమాత్మనోఽసంక్లేయవి రాడ్రూప వత్త్వలక్షణసిద్ధిరిహఫలమి త్యభిప్రేత్య సూత్రార్థ ముపసంహరతి. (తస్మా) దీతి.

జ్యో సఖ్యేయాని సంతతి జ్ఞేయమ్.

...

...

కస్మాత్పునరీయం బ్రహ్మణ్యవగమ్యతే?

—* ౧౦॥ సూ॥ సాచ ప్రశాసనాత్ *—

చచట్టోఽవధారణే, సా-అమృరాస్తధృతిః-అనేక కోటి బ్రహ్మ
జ్ఞరాశిధారణమ్; ప్రశాసనాదేవ నిశ్చీయతే- ప్రశాసనమ్ - ప్రకృ
ప్తాజ్ఞా, వేదఇతి యాదత్; *వేదస్య భగవదాజ్ఞా రూపత్వాత్; న
హి పరబ్రహ్మణో యథోక్తామృరాస్తధృతిః “దృశ్యనే నైవ తా
శ్చాన్యే కోటిశోహ్యజ్ఞరాశయః - యదంతరాజ్ఞానిచయా ననుసావర
ణాః । ఖ ఇవ రజాంసివాన్తివయసాసహే “త్యేవం జాతీయక ని
గమ ప్రమాణ మంతరేణావగస్తు శక్యతే, తస్మాత్ప్రకాసనా
దేవామృరాస్తధృతి రవగస్తవ్యా. ... *

—* ౧౧॥ సూ॥ అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ. —*

“మిత్యాదిభిరేషకిలావృతస్సప్తభిదశగుణోత్తరైరాజ్ఞాకోశః ।
యత్ర పతత్యణుకల్ప స్సహజ్ఞాకోటి కోటిభిస్తదనంతః ॥ క్వాహంత
మో మహాదహంఖచరాగ్ని వార్భాసంవేష్టితాజ్ఞాఘట సప్త విత
స్తికాయః । క్వేద్యస్వేధా విగణితాజ్ఞా పరాణుచర్యా వాతాఙ్గరో
మవివరస్యచ తేమహిత్య” మిత్యాది ష్వామ్నాయే ష్వసఖ్యేయా
నా మజ్ఞాంతరాణాం నిఖిల జగ తాకరణ కారణ భూతాదస్మా
త్పరబ్రహ్మణః పర మాత్మనోనంతా ద్భగవత శ్రీ నారాయణా
దీశ్వరాంతర సద్భావ వ్యావృత్తిశ్చ దృశ్యతే, తస్మాచ్ఛాయమేవ
శ్రీభగవాన్నారాయణో సఖ్యేయానా మన్యేషా మజ్ఞా నిచయా
నాంచ సృష్టిస్థిత్యాది నిఖిల వ్యాపార కర్తృ త్వవగస్తవ్యమ్. ఇత్థం
చ భగవాన్ శ్రీ నారాయణో బహూని విరాడ్రూపాణి ధారయ

* వేదస్యభగవదాజ్ఞారూపత్వాదితి=“శ్రుతిస్తృతిర్గుప్తేవాజ్ఞే”
లిభగవద్వచనేనేతి భావః. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

తి, తత్రైకతమ మిదంవిరాడూప మిహూపాసనార్థ ముపదిశ్యత
ఇత్యనుసంధేయమ్. ౩॥ అక్షరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩ ॥

—* ౧౨ ॥సూ॥ ఈక్షతి కర్మవ్యపదేశాత్సః—*

§ అత్యగా భగవత్ స్థూలరూప విచారః, అథ తస్య
సూక్ష్మరూప విచారో నువర్త్యతే, కిం భగవత సూక్ష్మరూపోపా
సనం స్థూల రూపోపాసకా దన్యఃకర్తుంశక్నోతి? ఉతాహూసఏవ?
ఇతి సందేహే ప్రాప్తే ‡ప్రతిపదామః, యస్తావ భగవత్ స్థూల
రూపోపాసక స్సఏవ తస్యసూక్ష్మరూపముపాస్తుమహాత్మి, కస్మా
త్? ఈక్షతి కమః వ్యపదేశాత్ = ¶ ఈక్షతి- రీక్షణమ్, స్థూలరూ
పోపాసనమ్; తతః-ర్మ యస్యతస్య, స్థూల రూపోపాసకస్య భగ
వత్సూక్ష్మరూప ముపాస్యం భవతీతి వ్యపదేశః, తస్మాత్; ఏతదు
క్తం భవతి, “భగవతో గుణ మయఏవ స్థూలరూపే ఆవేశితంమనో

§ భగవత్స్థూలరూప విచారో పజీవకత్వాత్తత్సూక్ష్మ రూప వి
చారస్య తదుపజీవకత్వాచ్చ తదధికారివిచారస్య పూర్వోత్తరాధిక
రణయోఃపరస్పరయోపజీవ్యోపజీవకభావసక్లతింహృదినిధాయోత్త
రాధికరణ మారభతే- (ఈక్షతి కమఃవ్యపదేశాత్స) ఇతి= హృది
స్థాం పూర్వాధికరణో పజీవకత్వ రూపామేత దధికరణ సక్లతిం బ
హిస్సూచయతి- (అత్యగా) దిత్వాదినా= అత్యగాత్-సమాప్తః, అ
థ-భగవత్స్థూలరూప విచారానంతర మిత్యర్థః.

‡ భగవత్స్థూలరూపోపాసనాధికృత ఏవ తదీయసూక్ష్మరూపో
పాసనాధికారీస్యా దిత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్సవా తదన్యోవాభగ
వత్సూక్ష్మ రూపోపాసనా ధికారీస్యాదితి పూర్వపక్షం ప్రతిక్షిపే
సిద్ధాంతయతి- (ప్రతిపదామ) ఇత్వాదినా = ¶ అత్ర ఈక్షతి పదస్య
లక్షణౌ మాశ్రయే హేతుం వివృణోతి- (ఈక్షతి-రీక్షణ,) మిత్వా
దినా= (వ్యపదేశ) ఇతి- శ్రుతిరిత్యర్థః. ...

హ్య గుణేపీహ సూక్ష్మతమ ఆత్మ జ్యోతిషిపరే బ్రహ్మణిభగవతివా
 సుదేవాభ్యే త్నమంసమావేశితం తదుహవైతద్గురోహ్యస్యానువర్త
 యితు' మితి , 'యత్తద్భగవతో నానాయణస్య సాత్మాన్మహాపు
 రుషస్య స్థవిష్టరూప మాత్మ మాయాగుణ మనువర్ణిత మాదృతగ
 పతతి శ్రుణోతి శ్రావయతి సవీవాయం సాత్మా ద్భగవతగ పరమా
 త్మనోహ్యణిష్ఠ ముపగేయమపి శ్రద్ధదాన శ్చ్రద్ధాభక్తి విశుద్ధ బుద్ధి
 ర్వేదయశ్శ్రుత్వా భగవతో యథా స్థూలసూక్ష్మరూపే యథా
 శ్రుతమతిం విదధాతి - స్థూలనిజితమాత్మానంశచైస్థూ సత్కరియా
 నయే దితిక్రమ' ఇత్యాద్యామ్నాయే భగవ స్థూలరూపో పాసక
 సైన్యవ తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసనం సిద్ధ్యతీతి వ్యసదిశ్యత ఇతి.
 శ్రాతస్తాద్భగవత స్థూల రూపోపాసకఏవ తదీయసూక్ష్మ రూపోపా
 సకో భవతీతి నిశ్చయతే -

౪ || ఈక్షతికర్మవ్యవదేశాధికరణం సమాప్తమ్ - సూ || ౧||

—* రీ దహర ఉత్తరేభ్యః || ౧౩ || *—

ఇద మామ్నాయతే ' కేచి త్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే
 ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసన్తమ్ । చతుర్భుజం కఙ్కరథాశ్శశ్చ
 గధాధరం ధారణయా స్తరస్తీ' త్యాది . తత్ర భగవత స్సూక్ష్మ
 రూపోపాసనం స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే కతవ్యతయాశూ

శ్రా భగవత్సూక్ష్మరూపోపాసనాధికారి నిణయోత్ర ఫలమిత్య
 ధికరణ ముపసంహరతి - (తస్తా)దితి - యద్యపిహోపాస్య లక్షణౌ
 ధ్యామే అధికారి విచారోఽనుపఽన్నః, తథాపితదుపాసనా ధికా
 రిః స్సక్తతత్వే నానుపేక్షణీయత్వా ద్విచార స్సూపసన్న ఇతి ధ్యే
 యమ్, ఏవమేవ తత్రతత్ర ద్విప్లవ్యమ్. అ||౪||సూ||౧||

రీ అత్రైతదుపాసన ప్రస్తావన తదధిష్ఠానస్థానస్థితత్వాన్న
 సక్తసక్త త్యాఽనన్తరాధికరణ మారభతే - (దహరఉత్తరేభ్యః)ఇతి.

యతే, తతః-ముచితమ్ ? ఉతనోచితమ్ ? ఇతిభవతి విచిత్త్యా ,
 తత్రదేహస్య త్వక్ష్మాంసాది సప్త ధాత్వాత్ కత్వా తదస్తర్వా
 దయావకాశే నపరమాత్మో పాసనం కర్తు ముచిత మితి ప్రాప్తి
 బూహిః, దహరాభ్యే స్వదేహస్తర్వాదయావకాశే శ్రీ భగవత
 స్సృష్ట్యరూపోపాసనం కర్తు ముచిత మేవ భవతి, కుతః ? ఉత్తరే
 భ్యః- ‘ఈక్షేతచింతా మయమేన మీశ్వర ’ మిత్యాదినోత్తరత్ర సూ
 చితేభ్య స్సృష్ట్యరూపోపాసన విధివాక్యేభ్య ఇత్యర్థః, తథాచ శ్రు
 త్యన్తరాణి భవంతి ‘అభయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీ
 కంవేత్త దహరోస్మిన్నన్తర ఆకాశస్తస్మిన్ స్యదస్తస్తదస్వేష్టవ్యం త
 ద్వా విజిజ్ఞాసితవ్య’ మితి, తథా “ దహ్రం విపాస్తం పరవేత్త
 భూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్ధమ్- తత్ప్రాపిదహ్రంగగనం
 విశోక స్తస్మిన్ స్యదస్త స్తమపాసితవ్య” మిత్యాదీని. యత్తుదేహస్య
 త్వక్ష్మాంసాది సప్తధాత్వాత్కత్వా తదస్తహ్వాదయావకాశే
 న పరమాత్మోపాసనం కర్తు ముచిత మితిరీతం తత్సత్యమ్, తథాపి
 “ప్రాణస్య శోభయేన్ద్రాగ్రం పూరకుమ్భక రేచకైః । ప్రతికూలేన
 వాచింతం యథాస్థిర మచచ్ఛలమ్ ॥ మనోయథాస్యాద్విరజం జి
 తశ్వాసస్వయోగినః । వాయుగ్నిభ్యాం యథాలోపా ధ్మాతస్త్వి
 జతి వైమలమ్ ॥ ప్రాణాయామై ర్దహేద్దోషాః ధారణాభిశ్చ కిల్బి
 షాః । ప్రత్యాహరేణసంసర్గాః ధ్యానేనానీశ్వరాన్లుణా” నిత్యాది
 షు దేహస్యశుద్ధివిధానాత్; ౧ “అజ్గుప్తమాత్రఃపురుషోన్తరాత్మా స
 దాజనానాం హృదయే నివిష్ట” ఇత్యాదిషూపాసనార్థం సదా
 హృదయ వర్తిత్వ శ్రవణాచ్చ దహరాభ్యే స్వదేహస్త హ్వాదయా
 వకాశే తదుపాసనం కర్తు ముచితతమ మేవభవ తితి నిశ్చయతే .

౧ అధికరణఫలం కథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరితి-(అ
 జ్గుప్తమాత్ర) ఇత్యాదినా.

+సదాచార్యాశ్రయేణైవేద ముపాసన మంజసా సిద్ధ్యతీత్యాహ,

—* ౧౪॥ సూ॥ గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిదృష్టంలిక్తంచ॥ *

గతిః- ఆచార్య సమీపప్రాప్తిః, శబ్దః - తత్కార్యతోపదేశ లక్షణః, తాభ్యామేవేద ముపాసనం సిద్ధ్యతి, కుతః? తథాహిదృష్టమదృష్టమ్. దర్శనమ్, తథైవకల “ పరీక్ష్య లోకా నూర్గుచితా న్భృష్టాణో నిర్వేదమాయా న్నాస్త్యైకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానాశః” సగురుమేవాభి గచ్ఛేత్సమిత్యాణి శ్లోక్రిత్యం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మైస విద్వా నుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాంత చిత్తాయ శమా స్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేదితవ్యం ప్రోవాచతాం తత్వతో బ్రహ్మవిద్యా”మిత్యాదిశ్రుతిర్భవతి, ఆత్రసమిచ్ఛదే నోపహారోలక్ష్యతే, తతశ్చ సోపహరవిష సద్గురుసమీపం గచ్ఛే దిత్సవగమ్యతే, తథా లిక్తమ్- ఓ “యథాసోమ్యపురుషం గథా ర్చేభ్యోఽభినద్ధాక్షమానీయతం తతోతిజనే విసృజేత్సయథా తత్ర ప్రాజ్ఞో దక్షాఽఽధరాక్షా ప్రధ్నాయీతాభినద్ధాక్ష ఆనీతోభి నద్ధాక్షోవిసృష్టః- తస్య యథాభి న

+ (సదాచార్యే) ౧౪- సకలసావాచార్య శ్చేతి కర్మధారయః, తస్మాశ్రయః- అనువృత్తిః, తేన. ...

§ “ యథాసోమ్యపురుష ” మితి ఛాన్దోగ్యవాక్యస్యాయవర్ధః, యథాకశ్చిద్గథార దేశేభ్య శ్చోచైరరణ్యే బద్ధనేత్ర ఏవ త్యక్తః, కేన చిన్ముక్తనేత్ర బద్ధస్తు తదుక్త మాగ్ గ్రహణ ఊహకపణ్డితస్సయం మేధావీ స్వదేశానేవ ప్రాప్నుయత్, ఏవమేవేహ సత్వాదిగుణ విశేష వికల్పిత కుశలాకుశల మిత్ర వ్యవహారకర్మ వినిమిత్త వివిధ దేహావలిభిర్వియోగ సంయోగాద్యనాది సంసారే వడిద్విగ్రియ దస్యుభిఃక్షిప్తో జీవకుత్ర చిత్సత్సజ్జాధిగతేన కేనచిద్దయాపరవశేనాచార్యేణోద్బోధిత భగవద్భక్తిమాగ్స్తేనైవ మాగ్ః, భగవంతం లభత ఇతి. ...

హనం ప్రముచ్య ప్రబూయాదేతాం దిశం గన్ధారా ఏతాఽదిశంప్ర
 శేతి సగ్రామా గ్రామం పుచ్చ న్నణ్ణితో మేధావీ గన్ధారా శేవో
 ససమ్మద్యే తైవమేవే హాచార్య వాన్స్వరునోవేదే” తి శ్రుత్యంతరం
 చభవతి, తస్మా దాచార్యా నుగ్రహేణైవ భగవదుపాసనం సిద్ధ్య
 తీతి శ్లేయమ్. ...

¶ ఉపాసనాశ్చ త్వే నోపాస్య మాహాత్మ్యమాహ,

—*౧౫॥ సూ॥ ధృతేశ్వమహి మ్నోస్యాస్తి న్నుపలభ్యే॥ *

“ఏషసర్వేశ్వర ఏషధూతాధిపతి రేషధూతపాల ఏషసేతుర్వి
 ధరణ ఏషాం లోకానామసమ్మేదాయే”తి దహరవిద్యా ప్రకరణే
 శ్రూయమాణస్యసర్వేశ్వర త్వాదిరూపస్యసర్వభూత ధృతి రూపస్య
 చాస్య, మహిమ్నః - మాహాత్మ్యస్య, అస్తి-ఉపాస్యభగవతి, ఉపల
 భ్యేరేవ హూపాస్యేసర్వేశ్వర త్వాదిగుణాః ౭నుసంధేయా ఇత్యాశయః.

—*౧౬॥ సూ॥ ప్రసీదేశ్చ॥ *

యథోక్తధృతిలక్షణస్య భగవన్మహిమ్న ఇహూపదేశాదేవ న
 కేవల మనుసన్ధానముచ్యతే, అపితు ‘భర్తాస’ భీయమాణోబిభ
 ర్తి ఏకోదేవో బహుధా నివిష్టః - బ్రహ్మధ్యతిష్ఠ ద్భువనానిధార
 య- ధారితేయం పృథివీ బ్రహ్మణా మహీధారిత మేనేన మహ
 దంతరిక్షం దివం దధారపృథివీం సదేవా’ మిత్యాది శ్రుత్యంతర ప్ర
 సిద్ధేశోచ్యతే -

—*౧౭॥ సూ॥ (१) ఇతరపరామర్శాత్సంతతి చేన్నాసమ్భవాత్ *

¶ (ఉపాసనాశ్చ త్వేనే) తి- ఉపాసనకాలే ఉపాస్యగుణ తయా
 ధ్యాతవ్యత్వేనేత్యర్థః. ...

(१) ఉపాస్య ఏషయే పాశుపతైకదేశి శైవకృతాం శఙ్కామ
 నూద్యోత్పాటయతి భగవాన్ సూత్రకారః- (ఇతరఘరామర్శా) ది
 తి- పరామర్శః- స్మరణమ్. ...

అత్రాహ ॥ కశ్చిత్, తైత్తిరీయకే దహగ్నివిపాస్యం పరవేత్త
 భూతం హృత్పుష్కరీకం పురషధ్య సగ్ధమ్- తత్తాపిదహగ్నింగనం
 విశోక స్తస్మిన్యదస్తస్తమపాసితవ్వి 'మిత్యేత్పూర్వవాక్యే 'విశ్వాధి
 కో రుద్రోమహాషిః' రితి నారాయణా దితరస్య రుద్రస్య ప్రస్తు
 తత్వాత్ "దహగ్నివిపాస్యం పరవేత్తభూతం" మిత్యపదిశ్య మా
 నాయాం దహర విద్యాయాం తస్మైవ పరామర్శా త్వవీవ దహర
 విద్యోపాస్య స్వాధ్యదితిచే నై తద్వ్యక్తమ్, కస్మాల్ ? అసమ్భవా
 త్ - "విశ్వాధికోరుద్రో మహాషిః" రిత్యేతదనంతరం 'హిరణ్యగ
 భః పశ్యతిజాయమాన' మిత్యపదిశ్య మానస్య జాయమాన హి
 రణ్యగభః కమఃక దర్శనస్య తత్తనూజే రుద్రే అసమ్భావి తత్వా
 దిత్యర్థః, హిరణ్యగర్భ తనూజత్వం రుద్రస్య 'ధియానిగృహ్యమా
 ణోపి భువోమధ్యా త్సృజాపతేః । సద్యోజాయతతన్నస్యః కు
 మారోనీలలోహిత' ఇత్యాదిమ, "యస్యాద్య ఆసీద్గుణవిగ్రహామ
 మహా విజ్ఞానధిష్ఠ్యో భగవానజఃకిల । యత్సమ్భవోహం తృప్తతా
 స్వతేజ సావైకారికం తామస మైద్రియం సృజ' ఇత్యాదిఘటవ్య
 క్త మేవామాయతే, १ "తతశ్చస్వభక్తానాం రుజంకాస్సీన్యన
 ద్రావయతి - నాశయతి, ఇతి పున్యత్పాదిత రుద్రశబ్దేన భక్త వాత్స
 ల్యా ద్యనస్తపరమ మజ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణ స్సర్వశబ్దవాచ్యః
 పరమాత్మా శ్రీభగవన్నారాయణ ఏవేహాపదిశ్యతే, అపి చాద్య
 పున్యత్పాదిత రుద్రశబ్ద సమానాధికరణస్య మహాషిః శబ్దస్య "శ్రీమ
 చ్ఛాగవతే ఘహమునికృత" ఇత్యాది వాక్య శేషాన్నారాయణప

॥ కశ్చిత్ - తైవ ఇత్యర్థః.

१ రుద్రోమహాషిః రిత్యేతద్దధ్యయం కేచిచ్ఛాస్త్ర మతిక్రమ్యా
 స్వధావ్యావత్తతే, తద్వ్యదాసాధం స్వయం యథాశాస్త్రంతా
 దృశ సదధ్యయం వ్యాచక్షే - (తతశ్చే) త్యాదినా.

రత్వ మేవాధ్యవసీయతే, శ్రీ నారాయణః కర్తా భాగవతస్యేతి స
ర్వశ్రుత్యాది ప్రతీతిః, అతశ్చాస్య విశ్వాధికస్య భగవతో నారాయ
ణస్యైవ స్వనాభిపద్మా జ్ఞాయమాన హిరణ్యగర్భః కమలకదర్శన
సమ్భవేన సఏవోత్తరత్ర “చహంవిపాప్తం పరవేశ్యభూత ” మి
త్యుపదిశ్య మానదహర విద్యాయా ముపాస్యత్వేన పరా మృత్యుత
ఇత్యనవద్యమ్.

—* ౧౦॥ సూ॥ † ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు *—

తు శబ్ద ఇతర శబ్దాః పనుత్యథః, చశబ్దోఽపౌ, ఇది త్వన
ధారణే, “ హిరణ్యగర్భః పశ్యతి జాయమాన ” మిత్యేత ద్వా
క్యబలాద్దహర విద్యాయాం శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవోపాస్య
తయా పరామృప్తః, ఏష దహరవిద్యోపాస్య ఏవోత్తరాదప్యనువా
కాత్పరామృత్యుతే, “ సహస్రశీషణంచేవ ” మిత్యుపరితనానువాకే
హి “ పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయంచాప్యథోముఖి ” మిత్యాది
మస్త్రవణేషు, ఆవిధూతస్వరూపః- ఆవిష్కృత సహస్ర శీషణ
త్వాద్యనస్య సాధారణ గుణగణపరిపూర్ణస్వరూపః, సర్వోత్తమ
స్సర్వశబ్దవాచ్యశ్చ భగవాన్నారాయణ ఏవ దహరవిద్యోపాస్యత్వే
న ప్రతీతో భవతి, శతస్మాన్నేతర శబ్దావకాశః.

కింతహిణాన్దోగ్యే దహరవిద్యా ప్రకరణే “ అథయ ఏష సమ్ప్ర
సా దోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయే ” తి జీవః పరామృప్తస్తత్రాహ,

—* ౧౧॥ సూ॥ అన్యార్థశ్చ పరామశః *—

చశబ్దోఽవధారణే, ఛాన్దోగ్యే దహర విద్యా ప్రకరణే

+ శ్రీభగవతోనారాయణస్యైవ దహరవిద్యోపాస్యత్వం దృఢ
యతి- (ఉత్తరాచ్చే) దితి. ...

శ్రీ దహర విద్యోపాస్యత్వరూప లక్షణమపిపరమాత్మని సమన్వి
తమిత్యుపదిశక సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

“ అథయ ఏవ సమ్యగ్నిసాదోస్మా చ్చరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమృద్ధ్య స్వేనరూపేణా భినిష్పద్యత ” ఇతి జీవ పరామర్శస్త్యన్యార్థ ఏవ భవతి, దహరవిద్యయా పరం జ్యోతి స్వరూపం భగవంతం ప్రాప్తస్య జీవస్య “ అపహతపాప్తా విరజోవిమృత్యుర్విశోకో విజిఘతోపిపాస స్సత్య కామ స్సత్య సజ్జల్ప ” ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్టాపహత పాప్తత్వాది గుణవిశిష్ట స్వ స్వరూపావిభావో భవతీత్యేత త్ప్రదర్శనార్థః, నతు జీవస్యదహరవిద్యోపాస్యత్వ ప్రదర్శనార్థః, తస్మాద్దహర విద్యోపాస్యస్కీర్ణభగవాన్నారాయణ ఏవేతి సిద్ధమ్. ...

—* ౨౦॥ సూ॥ అల్పశ్రుతేరితి చేత్రదుక్తమ్ *—

స్యాదేతత్ “ తత్రాపిదహ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్యదస్తద్రుపాసితవ్య ” మిత్యత్ర దహరాకా శాస్తర్వతిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మనస్సల్పాకార శ్శూక్రియతే, తస్మాత్తస్య “ అస్త బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్థిత ” ఇతి శ్రుత్యుపదిష్ట నిఖిల జగదస్తబహివ్యాప్తికథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇతి చేత్రస్యదుత్తరం వక్తవ్యం తదుక్తమ్- “ అథేకా కస్త్యా తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్ఛే ” త్యసేన సూత్రేణ పురస్తాదేవవ్యాఖ్యాన మిత్యర్థః. ...

—* ౨౧॥ సూ॥ అనుకృతేస్తస్యచ *—

“ యద్యద్ధియాత ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వలగ్రణయసేనదనుగ్రహాయే ” త్యాదిషు పరమాత్మన స్సోప్సాసకాభిమత స్సల్పాద్యాకార విగ్రహానుకృతి శ్శూక్రియతే, అనుకృతి-రనుసరణమ్, తస్మాచ్ఛ దహరాస్తర్వతినగి పరమాత్మనోల్ప శ్రుతిర్నవిరుధ్యతే. ...

—* ౨౨॥ సూ॥ అపిస్తర్వతే *—

అపిచ భగవతస్స్వభావత స్సర్వ భూత హృదయ వత్తత్వేన
స్వల్పకారత్వం భగవద్గీతాను స్మర్యతే, “ ఈశ్వర స్సర్వభూతా
నాం హృద్యేశేనాన తిష్ఠతీ” తి.

త దేవముపాసనార్థం భగవాన్ స్వల్పకృతివిగ్రహమునుకరో
తీత్యుక్తమ్, సకీయన్యాతోయమితిచేదుచ్యతే,

—* ౨౩॥ సూ॥ శబ్దాదేవప్రమితః *—

“ అజ్ఞుష్టమాత్రమమలం స్ఫురత్స్ఫురటహాలిన ” మితి, అజ్ఞుష్ట
మాత్రగీత పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయేనివిష్ట’ ఇతి చ
సర్వ వేదాన్తసారే కతవల్పంచ శ్రావ్యమాణా దజ్ఞుష్ట మాత్రశ
బ్దాదేవ దహరోపాస్యస్య భగవత ఆకారః పరిమితః, అజ్ఞుష్ట శ్చే
హూపాసకాజ్ఞుష్టో గ్రాహ్యః.

—* ౨౪॥ సూ॥ హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్, *—

మనుష్యాధికృత్యహి శాస్త్రం భగవదుపాసనాం విధతే, త
తశ్చోపాసనస్య మనుష్యాధికారత్వా త్తద్ధృదయస్యచప్రాదేశ మా
త్రత్వా ద్దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిపూర్ణాస్య భగవత ఇద మ
జ్ఞుష్టమాత్రపరిమితత్వం*, మనుష్యహృది ధ్యానాపేక్షయైవశాస్త్రే
ఘాపదిశ్యత ఇతిధ్యేయమ్.

—* ౨॥ దహరాధికణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౨॥ *—

—* ౨౫॥ సూ॥ తదుపర్యపిచాదరాయణస్సచ్ఛవాత్. *—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యుక్తమ్, తత్ప్రస్తావన దేవావానామ
పి స్త్యుతత్వాతిరంతేషాం భగవదుపాసనాధికారోస్తి? ఉతనాస్తి?
ఇతిభవతీతీహావిచారణా, నన్విహమనుష్యప్రస్తావేనకథ మఘాదేవా

* ఇహ మనుష్యపంద త్రైవిణిక పరమ్. దేహాన్త హృద
యావకాశే శ్రీభగవ దుపాసనం కతవ్యమిత్యభ్యవస్య స్మరికరణ
ముపసంహరతి. (తతశ్చే) త్యాగినా. అ॥ ౨॥ సూ॥ ౧౨॥

నాం స్మృతిః, ॥అత్రోచ్యతే, దేవమనుష్యాదిషు మధ్యేమనుష్యప్రస్తావేనతి, ఏకసమృద్ధిజ్ఞాన మపరసమృద్ధి స్మారకా మితిన్యాయాద్భవతి హి దేవానాం స్మృతిః, అతస్తద్విచారణారథా, తత్ర నాస్తీతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? తేషా మధిఃత్వ సామర్థ్యా భావాదభ్యయనా భావాచ్చ; తస్మా తేషాం భగవదుపాసనాధి కారో నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తః † ఇదముత్తరమాహ-(తదుపర్యపీ)తి - తచ్చ జ్ఞేన పూర్వ సూత్రే ప్రస్తుతా మనుష్యాః పరామృశ్యస్తే, తతశ్చమనుష్యో పరితసే ష్వినాది దేవేషు భగవదుపాసనాధికారో స్తీతి భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే, కుతః? తేషాం మోక్షార్థిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాత్; సమ్భవతిహి తేషాం మోక్షార్థిత్వమ్, “ ఏకశతంహి వషాణి మఘవాన్సృజాపతౌ బ్రహ్మచర్య మువాసే”తి “ త్రయసిప్రాజాపత్యాసి ప్రజాపతౌ పితరిబ్రహ్మచర్య మూ

అస్యాధికరణస్య ప్రసక్త సక్తతి ముపపాదయత్ దేవాన్విషయా కృత్య సంశయమాహ-(మనుష్యాధికారత్వాదిత్యుక్త)మిత్యాదినా.

సహ్యపాస్య లక్షణాధ్యాయే యమధికార విచారోఽన్యాయ్య ఇత్యాశయేన ప్రసక్త సక్తతి మాక్షిపతి. (నన్వి)తి-కథమిత్యాక్షేపే- నభవేదేవేత్వథః, తథాచ సక్తత్యభావాద్దేవతాధికరణం నారమ్భణీయమితి భావః. అత్రోఽస్థితస్యోపేక్షా నహత్వ రూపప్రసక్త సక్తతి ముపపాదయన్మమాభతై- ॥(అత్యోచత) ఇతి- అత ఇతి- సక్తతత్వాదిత్యథః, తద్విచారణా- దేవానాం బ్రహ్మ విద్యాధికార విచారః, ప్రకృతమనుసరత్ విగ్రహాద్యభావా ద్దేవానాం బ్రహ్మ విద్యాధికారోఽస్తీతి పూర్వపక్షయతి. (తత్రనాస్తీతి తావత్ప్రాప్త) మిత్యాదినా- † మన్తార్థక నాదాదిభ్యో దేవానాం విగ్రహాద్యవగమా త్ప్రాప్తాధికారో స్తీతి సిద్ధాంతయతి - (ఇద ముత్తర మాహే)త్యేదినా.

...

...

*

షు దేవామనుష్యా అసురా ఉపిత్వా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఉచు
 బ్రహ్మచర్యం భగవానితి తేభ్యోహైతదతరమువాచ-ఉభివ్యక్తానిష్ఠ
 ఇతి హేమచ " రితి " భృగు రైవ వారుణః - వరుణం
 పితర ముపససార - అధీహిభగవో బ్రహ్మోతి చైవమాద్యామ్నా
 యేభ్య ఇన్ద్రాదీనాం దేవానాం మోక్షార్థిత్వావ గమాత్ ; తథా
 సామధ్యం తేషాం సమ్యవతి సహస్రాక్షో గోత్ర భిద్వజ్రచా
 హుః- ఇన్ద్ర ఇదగ్ హవిరజుషత- అధీన్ద్ర ప్రస్థితే మాహవీగ్పి తృ
 ప్తవైవ మిన్ద్రః ప్రజయా పశుభి స్తర్పయతి " త్యేవం జాతీయక
 ామన్త్రాథవాదేతిహస పురాణాదిభ్యోదేవానాం విగ్రహాది పఞ్చ
 కావగమాత్; ఆపిచ దేవాదీనాం విగ్రహాది సిద్ధ్యర్థ మేవహి " సో
 కామయ తబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి " త్యేతాదృశ సమీప్త పూ
 ర్వకమిశ్వరో జగత్సృజతి, యత్తాక్తం తేషామధ్యయనాభావాద్వి
 ద్యాధికారో నాస్తీతి తన్న, 'కాలేనసప్తావశయేవాణీయంవేదసం
 జ్ఞితా । మయాదాబ్రహ్మణేప్రోక్తో ధర్మోయస్యాం మదాత్మకః ॥
 తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ మనవే పూర్వజాయసా । తతోభృగ్వాద
 యోగృహ్ణన్సప్తబ్రహ్మమహాషయః ॥ తేభ్యః పితృభ్య స్తత్పుత్రా
 దేవదానవగుహ్యకా" ఇత్యాదిషు బ్రహ్మదీనాం నిఖిలానాం దేవా
 నా మధ్యయన శ్రవణాత్; "యజ్ఞోపవీత్యేవా ధీయేతే" తి శ్రుత్య

॥ నచ సహస్రాక్షాదివాక్యేషు 'మృగతృష్ణామ్భసి స్నాతకపుష్ప
 కృత శేఖరః । ఏషవన్ధ్యాసుతోయాతి శకశృణ్ణ ధనుర్ధరః" ఇత్యా
 ది వాక్యేష్యివ విగ్రహాదిః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్, సహస్రాక్షాది
 వాక్యానాం వైదిక త్వేన విగ్రహాది మచ్ఛేతనపరత్వస్యచితత్వాత్;
 తథాచోక్తమ్ "విగ్రహశ్చ హవిజోమోధోజనంతృప్తిరేవచ । ప్ర
 సాదకరణంచేతి పశ్చిమం చేతనోచిత" మితి. మృగతృష్ణాది వా
 క్యానాం వైతణ్డీకోక్తిత్వాత్తత్రాథాశూన్యత్వప్రతీతిస్సార్వజనీయైవ.

సుగమా దధ్యయన స్యోపవీత సాపేక్షత్వేపి తచ్చ తేషా మామ్నా
యతే 'ప్రస్ఫుతేనవై యజ్ఞేనదేవా స్స ఏగ్రం లోకమాయ న్నప్రస్ఫు
తేనాసురా స్పరాభావయ స్ప్రస్ఫుతోహవై యజ్ఞోపవీతినోయజ్ఞ'
ఇతి. *ఏవ మథిత్య సామర్థ్య సద్భావేన బ్రహ్మాదీనా మపిభగవదు
పాసనాధికారోస్తీతి సిద్ధమ్. తస్మా త్సర్వేషాం దేవానాం భగవ
దుపాసనాధికారం బాదరాయణో మన్యత ఇత్యేతదవిరుద్ధమ్.

—*౨॥సూ॥ శ్రీవిరోధఃకర్తృణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్*—

శ్రీఅత్రజైమిన్యనుయాయినః ప్రత్యవతిష్ఠంతే, దేవానాం విగ్రహః
దిమత్వే ౨భ్యుపగమ్యమానే ఏకస్యదేవస్యానేక యజమాన గృహే
షు యుగపత్నన్నిధానం నోపపద్యతే, తథాహి శూక్రియతే 'కస్య
వాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాన బహునాం యజమానా
నాం యోచై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్లాతి సవనా శ్శ్వేభూతే

*బ్రహ్మరుద్రేంద్రాద్యఖిల దేవోపాస్యత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికర
ణ ఫలమిత్యావేదయతి - (ఏవ)మిత్యాదినా.

శ్రీ“వనస్పతిభ్య స్సాస్విహ మూలేభ్యస్సాస్విహ తూలేభ్యస్సాస్విహ”
ఇత్యాదౌ యథాచతుర్థ్యంత వనస్పత్యాది శబ్దాతిరిక్తత్వేన వన
స్పతిమూల తూలాదిషు దేవతానకల్ప్యతే తద్వదేవ “ఇన్ద్రాద్రియ
స్సాస్విహ బృహస్పతయేస్సాహ” ఇత్యాదౌపిచతుర్థ్యంతే నాద్రి
ది శబ్దాతిరిక్త దేవతానకల్ప్యత ఇతి భావేన జైమిన్యను యాయిన
శ్శబ్దాంతే - (విరోధఃకర్తృణీ)తి. ... *

శ్రీఅత్ర- ఆస్మిన్రాధాస్తవిషయే, ప్రత్యవతిష్ఠంతే- ప్రతి పక్షిణో
భవన్తిత్యర్థః. ... *

దేవానాం విగ్రహదిమత్త్వా భ్యుపగమేననుపపత్తు ర్విష్ణుటనముఖే
౩ విరోధమాహ-(దేవానా) మిత్యాదినా-కస్యవాహ ఇతిశ్రుతిరేవం
యోజనీయా,బహునాం యుగపద్యజమానానాం మగ్ధే యాయజ

యజత, ఇతి. తతశ్చ బ్రాహ్మణాదిభిః కతావ్యేయాగాది కర్మణ్య
 క్లఘాత దేవాభావేనా నుష్మాన విరోధః ప్రసశ్యేతఇతి చేనా
 యమస్తి విరోధః, అనేక ప్రతిపత్తేః- ఏకస్యహి దేవస్య యుగపద
 నేకరూప ప్రతిపత్తిస్సమ్భవతి, కస్మా త్పునరిద మవగమ్యతే? దర్శ
 నాత్ - ॥దర్శయతిహి సౌభర్యాదావనేక రూపప్రతిపత్తిమ్ “ ఏక
 స్తవస్వహ మథామృసిమత్స్య సక్తౌ త్వచ్ఛాశతాసముత పచ్ఛస
 హస్రవర్గ ” ఇత్యాది శ్రుతిః. అపిచేమమేవాథం స్మృతిశ్చోపోద్భ
 లయతి “ ఆత్మచాంచ సహస్రాణి బహూని భరతక్షభ | యోగీ

మానఃపూర్వమ్-ప్రథమతో యాగమారభమాణోదేవతాకిపరిగృహ్య
 తి పూర్వేద్వ్య రమావాస్యాయామ్ ‘మమాగ్న’ ఇత్యాదిభి ర్మంత్రై
 రగ్నిషు సమిద్ధోమ రూపేణాన్వాధానాఖ్యై కర్మాణాఽగ్నైర్దీ
 దేవాణాం యజనీయత్వేన స్వీకరోతి సతావద్యజమాన ఏతా స్సీవ్యక్తు
 తా దేవతాశ్చో వ్యధూతే ప్రథమాయాం యజతేచే దేవతాకి కస్య
 వా యజ్ఞమాగచ్ఛన్తి, అన్యస్య కస్య వాహనాగచ్ఛన్తి - నకుత్రాపి
 గచ్ఛన్తీతి - అతో మహాసకలం ప్రసక్తాద్దేవానాం విగ్రహాదికం
 నాస్తీతి పూర్వపక్షేణా మభిమానః.

* “జుహ్వేహ్యగ్నిస్తావ హ్వయతి-శ్రుణోత్వగ్ని స్సమిధాహవం
 మే-శ్రుణ్వంతాపోధిషణాశ్చ దేవీః - శ్రుణోతగ్రావాణో విదుషోను
 యజ్ఞగ్ శ్రుణోతుదేవ స్సవిశాహవంసు” ఇతి, “దేవాస్తే బ్రహ్మ
 న్న వదంత తత్పణా ఉపాశ్రుణోత్ - మృద బ్రవీదాపో బ్రువన్ ”
 ఇత్యాది వాక్య శేషేభ్యో వనస్పతి మూల తూలాతిషు తదభిమాని
 దేవతాఉపకల్ప్యంత ఇత్యభిననాన్ధాయ పరిహరతి - (నాయమస్తివి
 రోధ) ఇత్యాదినా. *

॥హేతుం విశదయతి - (దర్శయతిహి) త్యాదినా - అన్యశ్రు
 తి రిత్యుత్తరేణ సమ్మతః. *

కుర్యాః * దృలంప్రాప్యతైశ్చ సర్వైర్మహీంచరేత్ || ప్రాప్నుయా
ద్విషయాన్ కైశ్చితైరశ్చిదుగ్రం తపశ్చరేత్ | సంక్షిపేచ్చ తునస్మా
ని సూర్యో రశ్మి గణానివే” త్యాచిరూపా. శ్రీయదాచ ప్రాప్తాణి
మాదియోగైశ్చర్యాణామపి యోగినామేవం ప్రత్యేకం యుగపదనే
క శరీరయోగ స్సమ్భవతి, తదా కిమువక్తవ్య మాజన్త సీద్ధాణిమా
దియోగైశ్చర్య బలానా మిద్దాగ్రీదీనాం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీ
రయోగో భవతీతి, తథా చైత్రేకా దేవతా బహుభి శ్శరీరైరాత్మా
నం విభజ్యబహుభు యాగేషు యుగపద్ధవీంషి స్వీకర్తుం గచ్ఛన్తి,
‡ అన్తర్ధానాదిశక్తి యోగాచ్చ తాసాం దేవతానాం యాగకాతే
పరైరదృశ్యత్వం చోపపద్యతే, అతశ్చ ఋషిస్సృహ దేవతోపల

* బలమ్ - అణిమాదిసిద్ధిమ్. శ్రీకైముత్యన్యాయేనచ తేషామనేక
రూప ప్రతిపత్తి స్సిద్ధేత్యాహ - (యదాచే)తి = ‡తహి తేషాం
ప్రత్యక్షతాపత్తిరితి నాపాదనీయ మిత్యాహ - (అన్తర్ధానాదీ)
తి = ఆదినాదేవానాం యథోక్తానేక ప్రతిపత్తిరూప శక్తి యోగం
ద్యోతయతి, అదృశ్యత్వం చేత్యత్ర చకారాత్ “యస్యక్రతుషు గీ
ర్వాజై స్సదస్యాఋషిభోజనాః | తుల్యరూపా స్సానిమిషా వ్యదృ
శ్యన్తసువాసస” ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట సేషా మావిర్భావ శక్తి
యోగ శ్చాస్తీతి ద్యోతయతి, తస్మాదేవానాం నకిశ్చేదపి సజ్జ
ట మితిభావః. యచోక్తా “కస్యవాహదేవా” ఇతి శ్రుతి తాత్ప
ర్య మపర్యాలోచ్య భ్రమేణానుపపత్తి స్సాచతాదృశశ్రుతౌ కస్యవా
హ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాసే”తి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనత్రా
యమాణస్య బహునాం యజమానానామ్ “యోవై దేవతాశ్చూ
ర్వంపరికృష్ణాతినషినాశ్శ్వే ధూతేయజత” ఇతివాక్యస్యహవిస్సే
కారాథేం. స్వస్వాత్మానమనే కథాప్రవాహ్య తత్తదృజమానాన్తి
క మాగతా అన్తర్ధానాది శక్తిమన్తో దేవా యాగసమాపనపర్య

భక్తతే నాపాదనీయమ్, తస్మాద్విగ్రహవతీమప్యేకాం దేవతామ
ద్విశ్య బహుభిః ప్రత్యేకం యుగపత్రియమాణే కర్మణి తదాగమ
స సమ్యవేన నాస్తి తదనుష్ఠాన విరోధః.

—* { ౨౭॥ సూ॥ శబ్ద ఇతిచేన్నాతనిప్రభవా త్వేత్యుత్తమానాభ్యామ్ } *—

అత్ర విరోధ ఇతి పూర్వ సూత్రా దనువత్తే, మాధూ
న్మామ కర్మణి విరోధః, దేవాదీనాంవిగ్రహాదిమత్వేభ్యుపగమ్య
మానే శబ్దేతు విరోధః పునఃపూర్వే, తథాహి వైదికానామగ్నివైది
క శబ్దానా మభిధేయైస్సహ సమృద్ధస్య నిత్యతామాత్రిత్యఖలు జైమి
నినా తత్ప్రామాణ్యమ్ “బాదరాయణస్యానపేక్షత్వా” దివిసూ
తేన తేషాం శబ్దానాం స్వతస్సిద్ధం ప్రామాణ్యం వ్యవస్థాపితమ్,
సమ్ప్రతితు దేవానాం విగ్రహయోగా భ్యుపగమా దస్యదాదివ జ్ఞ
న్మాదిమస్త ఏత ఇతి నిత్యస్య వైదికశబ్దస్యానిత్యే నాథేన నిత్యేన
మృదే ప్రసీయమానే సతియదైవదికే అగ్నివైదికశబ్దే ప్రామాణ్యం
స్తం తత్తద్వ్యజమాన దీయమానం హవిస్సీవకుర్వస్త స్తత్రతత్రవన
నీతి తాత్పర్యకత్వం పర్వాలోచ్య పరిహృతేత్యాశయేన సూత్రా
థా ముపసంహరతి - (తస్మాద్విగ్రహవతీ) మితి.

*ఏవం పరిహృతేపి కర్మణి విరోధే విరోధాంతరేణపునస్తే
పుత్యవతిష్టంత ఇత్యాహ - (శబ్ద) ఇతి = పూర్వసూత్రా దపేక్ష
త పదమనువర్తయ స్నేతద్వ్యాచక్షే - (అత్ర) త్యాదినా.

అభిధేయైరథై రగ్నివైదిక వ్యక్తిభిస్సమృద్ధస్యశక్తిలక్షణస్య
వ్యవస్థాపితమిత్యసృష్టాకాంక్షా ఇత్యాదిః - జనాదిమస్త ఏత ఇతి
త్యత్రేతి శబ్దా హేతుప్రదర్శనార్థః.

యథా కర్మణి విరోధోనాస్తితథా శబ్దేపి ప్రామాణ్య విరో
ధోనాస్తితి యోజనీయమ్.

స్థాపితమ్, తస్య తావద్విరోధస్యాదితి తేన్నాయమప్యస్తే విరోధః,
 † తతఃస్య హేతోః? అతః ప్రభవాత్ - అతః - బైదికాదేవ హీన్ద్రా
 గ్న్యోద్యాకృతిస్సారకాత్, “సహస్రాక్షోగోత్రభిద్వజ్రబాహుః - చ
 త్వారిశృక్ణాత్రయో అస్య పాదాద్వేషేః సప్తహస్తాసోఅస్యే”
 త్యాది శబ్దాద్విన్నాగ్న్యోద్యాకృతిం స్పృత్వా ఇన్ద్రాద్వజ్రం దేవ
 నరతిర్యక్ స్థావరాద్యాత్మక మఖిలం జగత్ప్రజాపతినా సృజ్యతే,
 తస్మాచ్ఛబ్ద ప్రభవత్వమవగమ్యతే, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - + శ్రు
 తిస్సృతిభ్యామిత్యర్థః, శ్రుతిస్తావత్ “వేదేనామరూపాణి విష
 మాణిసమేష్వపి | ధాతుమాధ్వకల్ప్యస్తవితేషాంస్వాగ్గ్నసిద్ధయః”
 ఇతి, తథా “వేదేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతి” రితి, త
 థా “సహూరితి వ్యాహరత్స ధూమిమస్సజతే” త్యాదికాశ్చ. స్పృ
 తిస్తు “సర్వేషాంతు సమానాని కర్మాణిచ పృథక్పృథక్ | వేదశబ్దే
 భ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాంచనిర్గమే || నామరూపంచ ధూతానాం
 కృత్యానాంచ ప్రవర్తనమ్ | వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌనిమేషః సప్రజా
 పతి” రితి త్యాదికా. † నన్వేతావతాకథం శబ్ద ప్రామాణ్య విరోధఃప

+ విరోధో నాస్తీత్యేత తస్మాద్ధేతోస్సిద్ధమిత్యర్థః.

+ స్వప్రామాణ్యసిద్ధ్యర్థం మూలప్రమాణం వైరపేక్ష్యాచ్ఛ్రు
 తేః ప్రత్యక్షత్వమ్, స్వప్రామాణ్య సిద్ధ్యర్థం స్పృత్యామూల శ్రు
 తిరనుమీయత ఇత్యనుమానత్వం స్పృతేరి త్యాశయః .

ఇత్యాదికాశ్చేత్యత్రాదినా “రశ్మి రిత్యేవాదిత్య మస్సజతే”
 త్యాది శ్రుతిస్సూచితా. ... *

* ప్రజాపతిరిత్యాదికేత్యత్రాదినా అనుమానం సూచయతి - పు
 జాపతి కర్తృకేయం సృష్టిరథా స్సౌరకశబ్దపూర్వాసృష్టిత్వాత్ ;
 గృహాది సృష్టివదితి. ఇదమేవం కురు ఇత్యాది గృహ స్వామివాక్యా
 నుగుణ్యే వైవహీ గృహాదికం సృజ్యతే, అత స్సర్వస్పష్టే శబ్దప్రభవ

రిహృతః ఇతి శేదత్రోచ్యతే, లోకికయోగవాది శబ్దార్థయోస్య
 మ్బుధేపి నిత్యత్వం దృశ్యతే, తథాహి, యద్యపి గవాదివ్యక్తీనా ము
 త్పత్తిస్సాన్యత్రథాపి గవాద్యాకృతీనాం నిత్యత్వాన్నాన్యత్పత్తిః,
 ద్రవ్యగుణ కమణాం వ్యక్తయః ఖిలూత్పద్యస్తే, నాకృతయ ఇతి
 హి †తాన్త్రికీమర్యాదా, కాసాపునరాకృతిరితీచేతేచిత్తాంసామా
 న్యమితి జాతిరితివ వదన్తి, వయంతు జాతిరితి తాం బూమిః, గ
 వాది శబ్ద శ్రవణోత్తరకాలే తజ్జాతి స్తరణ సమ్భవాత్ ; నచ వ్య
 క్తిభానానుపపత్తిః, నిరూఢాజహత్స్వార్థ లక్షణయా తద్భానోప
 పత్తేః; అతశ్చాకృతిరేవ జాతిరవగమ్యతే, తతశ్చ శబ్దానామాకృతి
 భిన్నక్తిరూప సమ్బుధో నవ్యక్తిభిః, వ్యక్తీనా మానన్త్యా త్తత్సమ్బ
 ధ్ధ గ్రహణానుపపత్తేః; వ్యక్తిఘాతృద్య మానా స్వప్యాకృతీనాం ని
 త్యత్వావధారణా న్మలౌకికేషు గవాదిశబ్దేషుప్రి ప్రామాణ్యం విరు
 ధ్యతే, తదైవ దేవాదివ్యక్తి ప్రవాహాభ్యుపగమేపి తదాకృతీనాం ని
 త్యతయా స్తత్సమ్బుధేసర్వాథానుదర్శనే అఖిలాత్మ విద్యాస్థానే
 (1) సర్వస్మృతీతిహాసపురాణాది సకలశాస్త్రమూలప్రమాణ భూతే

త్వ ముపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ఇహాశ్రుతిస్మృతిభ్యా మిన్ద్రాగ్ని
 ది వైదికశబ్దేస్సార్థితార్థ రూప జగత్సృష్ట్యుపపాదనేన తేషాం
 వైదికశబ్దానా మిన్ద్రత్వాదిజాతౌశక్తతయాప్రామాణ్యవర్ధోక్తం
 భవతీత్యేతదజానానగచ్ఛివాషిపతి- †(నన్వేతావతే)తి= జగత్సృష్ట
 ప్రభవతోపపాదనేనత్యర్థః. ‡తాన్త్రికీమర్యాదా-శాస్త్రీయారీతిః.

స్ తత్సమ్బుధే-ఆకృతి లక్షణస్వాథాసమ్బంధముక్తే, సర్వాథా
 నుదర్శనే- ధర్మాది చతుర్విధ పురుషార్థా ప్రకాశకే, అఖిలాత్మ
 విద్యాస్థానే- ప్రత్యక్షాది ప్రమాణా ద్యసధికత నిశ్చేయసాదికర భ
 గవ ద్భక్త్యా ద్యుపా యావబోధకే.

(1) (సర్వస్మృతీ)తి-స్మృతి-ధర్మశాస్త్రమ్, ఇతిహాసః -

ఇద్వాగ్న్యోద్విజ్జైదికశబ్దజాతేషినప్రామాణ్యంవిరుధ్యతే-†యద్వా,
వైదికానామిద్వాగ్న్యోద్వి శబ్దానాంవృత్తిర్ముఖ్యాగాణీచేతిద్వివిధా,
తత్ర ప్రథమ యేద్వాగ్న్యోద్వి నైర్వ్యాప్యప్రాకృత దివ్యమగ్గోపిగ్ర
హూ భగవానుచ్యతే, ద్వితీయ యాత్వ నిత్యవిగ్రహవ దిద్వాదయ
ఉచ్యతే, ‡ తథాచ మస్త్రవణాః “సప్రథమ స్సజ్యతి ర్విశ్వక
ర్మా సప్రథమోమిత్రో వరుణోఽగ్నిః- సప్రథమో బ్రహ్మస్థి చికి
త్వానితి, “ఋమిద్వై మాహుర్వరుణంయమాహుర్యం మిత్ర మా
హుర్యముసత్య మాహుః - యోజేవానాం దేవతమస్త్రపోజా” ఇ
తి, “ఇద్వాగ్ని మిత్రం వరుణమగ్ని మాహురథో దివ్యస్ససుపణోఽగ
రుత్కా- ఏకం సద్విప్రాబహుధావదన్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వా

మహా భారతమ్, ఆదినా “ పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మ శా
స్త్రాణి ” తి శ్చుక్యుపదిష్టన్యాయమీమాంసే దశేయతి, సకల శా
స్త్ర గ్రహణేన “ శిక్షాకల్పన్యాయకరణం నిరుక్తంజ్యోతిష ” మితి
శ్చుక్యుక్తాని షడక్షాని దశేయతి, తథాచ స్మృత్యాదీనాంవిద్యా
స్థానానాం మూలప్రమాణం వేదః, తస్మిన్విత్వథః.

‡ వైదికశబ్దజాతే- తాదృశశబ్ద సమూహే.

† ప్రాకృతి కలయే ప్రవాహవ నిత్యానామవివ్యక్తీసాం జాతీ
నాంచాభావా దిద్వాగ్న్యోద్వి వైదికశబ్దేషు ప్రామాణ్యవిరోధస్తద
వత్త ఏవేత్యాశబ్ద్య తత్పరిహారాయ కల్పాంతరమాహ-(యద్యే)
త్యాదినా= వృత్తిః-శక్తిః, సాత్వస్వాచ్ఛబ్దాదయమథో బోధవ్య ఇ
తీశ్వర సజ్జీతయాపా, ప్రథమయా- ముఖ్యవృత్త్యా, ద్వితీయయా-
గౌణవృత్త్యా. ... *

‡ ఇద్వాగ్న్యోద్వి శబ్దానామేవం వృత్తి భేదేన ద్వైవిధ్యే తై
త్తిరీయగబహ్నుచ మస్త్రానుదాహరతి-(తథాచమ మస్త్రవణ్ణా)
ఇతి- ఏతేషాం మస్త్రవణానాం ముఖ్యవృత్త్యా పరమాత్మపరత్వం

న మాహు" రితిచ. ‡ అత్రప్రథమమస్త్రబ్రాహ్మణంతు "సప్రథమ
స్సజ్జుతి ర్విశ్వకర్మే త్యేవై నావాత్మన ఇన్ద్రియాజుహురిన్ద్రో
హ్యేతాని రూపాణి క్రనిక్రదచర" దితి. తత్రేద్వైగ్న్యవిశబ్ద గా
ణాథః భూతానాం సహస్రాక్షత్వాది గుణక విగ్రహణా మనిత్య
త్వేపి తాదృశశబ్దముఖ్యార్థః భూతస్య ప్రాకృతదివ్య మగ్గళ విగ్ర
హస్య భగవతో నారాయణస్య నిత్యత్వా త్తత్పరశ్చే వైవేద్వై
గ్న్యవి వైదిక శబ్దజాతే ప్రామాణ్య మవిరుద్ధ మస్తీతిభ్యేయమ్;
ఏవం తాకికశబ్దేష్వపి ద్రష్టవ్యమ్, ఓ తస్మాదతఃప్రభవాదితి యుక్త
మేవోక్తమ్. +స్యాదేత త్పాకస్సృష్టే రభావేనా నిత్యత్వా దైవిదిక
శబ్దానాం సృష్టికాలే నేన్ద్రియాకార స్మారకత్వంసమ్భవతి, అ
తశ్చాతః ప్రభవాదితి యత్సమస్తస్య జగతో వైదికశబ్దప్రభవత్వ
ముక్తం తదయుక్తమితిచే వైషదోషః, వర్ణానాం నిత్యతయాత
ద్భటితానాం వైదిక శబ్దా నామపినిత్యత్వాత్; నహివర్ణానాము
త్పత్తి వినాశశాలిత్వం శక్యతేవక్తుమ్, ప్రత్యుచ్చారణమ్ " తపతేవ
ర్ణా" ఇతి *ప్రత్యభిజ్ఞానా తోస్సోతోజలవత్సాదృశ్యా త్ప్రత్యభి
జ్ఞానమితి చేన్న, ‡ ప్రమాణాన్తరేణప్రత్యభిజ్ఞానస్యబాధా దర్శనా

ద్యోతయితుం ప్రథమమస్త్రబ్రాహ్మణముదాహరతి- ‡ (అత్రప్రథమ
మస్త్ర బ్రాహ్మణంత్వి) తి. ... *

ఓ ఏతావ దర్థావబోధకత్వా చ్ఛబ్ద ప్రభవత్వోక్తిం శ్లాఘతే -
(తస్మా) దితి. ... *

+ వర్ణానా మనిత్యత్వ వాదినో వైశేషికా జగతో వైదిక శబ్ద
ప్రభవత్వ మాపిపన్తి- (స్యాదేత) దిత్వాదినా.

* (ప్రత్యభిజ్ఞానా) దితి-పూర్వదృష్టంపునర్థుష్వాద్యయ మితి
యద్జ్ఞానంతదేవ ప్రత్యభిజ్ఞేతి చోచ్యతే.

‡ ప్రమాణాన్తరేణ-ప్రత్యుత్తాదినా. నిత్యాశ్చే ద్వర్ణానాం సర్వ

తః *వ్యజ్ఞకాథావాదేన సార్వకాలికాశ్రవణంతేషాముపపద్యతే ,
తతశ్చ వణాసముదాయాత్మకేభ్యో నిత్యేభ్యో బైదికేభ్యశ్చబ్దేభ్యో
నియతదేవాది వ్యక్త్యాత్మకం జగత్ప్రభవతీతి యుక్తమేవక్తమ్ .
¶సోఘటవాదినస్తు శోత్రేణకగ్రీమేణ గృహ్యమాణాఇమేవణాసోఘ
టం నామాథావబోధకం శబ్దవిశేషం వ్యజ్ఞయన్తి , సనిత్య ఏవ
సఖ సోఘటోథం ప్రత్యాయయతి, తదభిప్రాయేణోక్తమిహ నిత్య
త్వమ్, శబ్దస్య తత్ప్రభవత్వంచ దేవాద్యాత్మకస్యజగతఇత్యాహుః,
తస్మాన్నిత్యేభ్యో బైదికేభ్య శ్చబ్దేభ్యో యథాచూర్వం నియతా కృ
తికదేవాది వ్యక్తిజాతాత్మకం జగత్ప్రభవతీ త్యవిరుద్ధమ్ .

—*౨॥ సూ॥ అతఏవచ నిత్యత్వమ్. *—

తదేవం వేదే ప్రామాణ్య విరోధమాశంక్య “అతఃప్రభవా”
దితి విరోధం పరిహృత్య ప్రామాణ్యం నిత్యత్వంచ తస్మిన్ ప్రతిష్ఠా
పితమ్, సప్రవృత్తితు తస్యస్థూణాని ఖనన్యాయేన నిత్యత్వం స్థిరీక్రియ
తే - (అతఏవే)తి = అతఏవ. నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తి జాతా
త్మకస్య జగతోవేదశబ్ద ప్రభవత్వా తరస్తు రస్తరణాచ్చ , మస్త్ర

దోపలభ్యేరన్నిత్యత ఆహ - * (వ్యజ్ఞకాథావా) దితి-తాల్పామ్
ది వ్యాపారో వణాభివ్యజ్ఞకః, తత్సత్వాసత్వాభ్యామేవ తేషాం
కదాచిచ్ఛ్రవణం కదాచి దశ్రవణం చోపపద్యత ఇత్యర్థః.

¶ స్ఫుట్యతే శ్రూయమాణ వణాత్మక శబ్దేనాభివ్యజ్యతఇతిసోఘ
టః- అథావబోధక శబ్దవిశేషః, తమథా ప్రత్యాయకత్వేన వద
న్తితిసోఘటవాదినః, బైయాకరణా ఆపరిత్యనేన నిష్ప్రమాణకైప్రా
ద్యశసోఘటా భృషగమపక్షే స్వారస్యాభావం ద్యోతయతి.

తథాచ దేవాణాం జన్మనాశవ ద్విగ్రహాగ్నేకారేపి కమాను
షానేశబ్దప్రామాణ్యేన విరోధ గద్ధస్యాప్యభావాదస్త్యేవ తేషాం
విద్యాధికార ఇతి సిద్ధమ్.

బ్రాహ్మణ మయస్య సమస్తస్య వేదస్యనిత్యత్వమేవప్రతిపత్తవ్యమ్,
చశబ్దేన శ్రుతిస్మృతీ సూచయతి, తథాచశ్రుతిః ‘ వాచాపి రూపని
త్యాసేతి, తథా “శబ్దబ్రాహ్మపరంబ్రాహ్మ మమైతేశాశ్వతీతనూః”
తథా “వేదోనారాయణస్సాక్షాత్స్వయమ్భురితి శుశ్రుమ” తథా
“అజాన్తవైపుష్పీం స్తపస్యమానాః బ్రహ్మస్వయంభ్యభ్యానషణ్
త్త్రయుషయో భవన్ తద్యషీణా మృషిత్యం తాండవతా ముపాతి
ష్ఠన్తే”తి, అయమథః:- అజాన్- అయోనిజాన్, తపోమాత్ర ప్రథా
వానిత్యథః ; తపస్యమానాః-వేదసాక్షాత్తా-రాయతపః కుర్వా
ణాః, పుష్పీ-తన్నామకాఽయుషీః, స్వయమ్భు-నిత్యత్వధర్మకమ్,
బ్రహ్మ-వేదః, అభ్యానషణ్-ఆభిముఖ్యేనసమవలోకయత్, తత్తస్మా
త్కారణాత్, యుషీణాంయుషిత్యంసమృన్నమ్, అథతేతాంవేద లక్ష
ణాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తేతి, తథా మన్తవర్ణోపి “యజ్ఞేన వా
చః పదవీయ మాయన్ తామన్వవిద్దస్మషిషు ప్రవిష్టా” మితిఃనిత్య
తయాయుషిషు ప్రవిశ్య స్థితామేవ వాచ మన్వవిద్ద స్మిత్యథః - స్మ
రతి చైవం భగవాన్ బాదరాయణోపి “యుగాన్తేతహిన్ తాన్వే
దాన్ సేతిహాసా న్మహాషయః | తపసాషయః పశ్యన్తిహ్యనుజ్ఞా
తా స్వయమ్భువేతి” “అనాదినిధనానిత్యావాగుత్సృష్టాస్వయమ్భు
వా | ఆదౌవేదమయ్యాదివ్యాయతస్సర్వాఃప్రవృత్తయః”ఇత్యాద్యాః,
॥ తతశ్చ వేదస్య నిత్యత్వ మవధర్తవ్యమ్,నచ “ అయంసోఅగ్నిరితి
విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీ” త్యాచా విశ్వామిత్రాదిక ర్తృకత్వం

* మన్తవర్ణాస్య తాత్పర్యార్థమాహ- (నిత్యతయే) తి -
శబ్దార్థస్తు యజ్ఞేన - ప్రాక్తనసుకృతేన, వాచః- వేదస్య, లాభా
య, పదవీమ-యోగ్యతామ్, ప్రాప్తాస్సన్తోఽయాజ్ఞికాసాంవేదలక్ష
ణావాచమ- నిత్యతయాయుషిషుస్థితామ్, అన్వవిద్ద- లబ్ధవన్తగతి
॥ తతశ్చ- ఉదాహృత శ్రుతి స్మృతిభ్యామిత్యథః.

తావచ్చక్రితః, సాతు “దేవాసురాదయః ఉత్తః కల్పేన్ద్రిక్ యేప్రకే
ర్తితాః | తవనామరూపాభ్యామాసన్తస్వన్తరాన్తరే || అన్తహి
త్వేన్ద్రియాథాయ హరయేవిహితాజ్జలిః | సర్వ భూతమయో వి
శ్వం ససజ్జేదం సపూర్వవ” దితి. తథా “అహూరాత్రాణి విద
ధ ద్విశ్వస్య మిషతోవశీ - సూర్యావప్తమసాధాతా యథాపూర్వ
మకల్పయత్ - దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్ష మథోసువ” రిత్యాదికా.
అత్ర “దేవాసురాదయః ఉత్తః” రిత్యస్య వాక్యస్యాయమథః, అ
న్ద్రికకల్పే అన్ద్రిక్ మన్వన్తరేవ, యేదేవాసురాదయః ప్రకేర్తితాః -
సర్వేభుభూతభావికల్పమన్వన్తరేషు, నామరూపాభ్యాంతవనా-
మఇన్ద్రిాదినామ, రూపమ్. వజ్రహస్తత్వాది లక్షణంశరీరమ్, తా
భ్యామ్. పాయేజైతత్తల్పదేవాదినదృశాలన్యజీవాకల్పాన్తరేదేవా
సురాదయో భవన్తీతి. స్మృతిరపి “యథాకృష్యతులిక్లాని నామరూ
పాణిపర్యయే! దృశ్యస్తేతానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్యి”త్యాది
కా.తస్మాద్దేవనిత్యత్వేతత్ప్రామాణ్యేచనకిచ్చిద్విరోధః,తతశ్చార్థిత్వా
దిసమ్మవేనదేవాదీనామప్యన్తీపర బ్రహ్మోపాసనాధికారఇతిస్థితమ్.

—*౩౦|| సూ|| మధ్యాదిష్వసమ్మవాదనధికారం జైమినిః.*—

పూర్వత్ర“తదుపర్యపిచాదరాయణస్సమ్మవా”దిత్యాదినాయో
దేవేషు బ్రహ్మవిద్యాధికారక ప్రతిష్ఠితస్తం త్వదానీం స్థూణానిఖన
న్యాయేనైవ చాలయిత్వా స్థిరీకర్తుం పునజ్జైమినిమతముపన్యస్యతి.
(మధ్యాదిష్వి) తి = తథాహి దేవానాం బ్రహ్మవిద్యా నధికారం
జైమిని రాచార్యో *మన్వతే, కుతః? మధ్యాది ష్వసమ్మవాత్ - అ
న్తీహి కాచిన్మధువిద్యా ఛన్దోగై రామ్నాతా, తస్మామాదిత్యేమ

*అన్తరిక్షలోకరూపవంశదణ్డేద్యులోకాత్మకమధ్వపూషేదేవాదీనాం
మోచకత్వాదాదిత్యో మధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిసూయతఇత్యథః.

తస్మాన్తన్యతఇతిపూర్వేణయోజనీయమ్. అయమిహాశయః ,

ధుత్వేన ధ్యాతవ్యశతిశ్చాయతే, తథాహి; వసవోరుద్రాఆదిత్యా
మరుతస్సాధ్యాశ్చేత్యేతే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్యతంమధు ముపజీ
వన్తి - ఈద్యనే నోపాసనేన వస్వాది మహిమానం ప్రాప్నువన్తి
తి. దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారా భృషగమేతు విద్యాన్వా విశే
షాన్తద్వాది విద్యాస్వప్యధికారగి ప్రసజ్యేత, సజైషాం ససమ్భ
వతి, తథాహి వసవస్తాదిత్యం మధుత్వే నోపాసిత్యా కమన్యంవ
సు మహిమానం ప్రాప్నుయ్యుః, తథా ఆదిత్యాశ్చకమన్యమాదిత్యం
మధుత్వేనోపాసీర్క కతమంచాదిత్య మహిమానం ప్రాప్నుయ్యుః,
తతశ్చాస్యాం విద్యాయాం మనుష్యాణాం సమ్భవత్కధికారః, తే
షాం సామధ్యాయాది సద్భావాద్యస్వాది మహిమ ప్రాప్తితోపపత్తే
శ్చ; అతస్తవ వా భావిభి ర్వస్వాదిసంజ్ఞాభి రిహివాపదిత్యస్తే, తస్మా
ద్దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారం జైమినిరమన్యత.

తహి విద్యాన్తరేవా పునరధికారస్యా తేషాం విగ్రహ
వత్త్వాదిత్యాశ్చద్యౌహా, ... *

—* ౩౦ || సూ|| జ్యోతిషిభావాచ్చ *—

సఖిల్వాదిత్యోనామ కశ్చిచ్ఛేతనో విగ్రహవాన్ దేవోన్తి, కం
త్వస్తి పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్నన్తలే భవత్యాదిత్యశబ్దప్రయోగః,
ఏవం చంద్రాక్షరకాది మణ్డలేషు చంద్రాక్షరకాదిశబ్దప్రయోగః,
తస్మాన్నతేషాం విగ్రహాదినద్భావ మాదిత్యస్సాచయితుమహాతి,
అతో సతేషాం విద్యాన్తరేప్యధికారసమ్భవః. ... *

యది విగ్రహవతి దేవతాస్యాత్తహి ఋత్విగాది వతుర్త
“ఇన్ద్రాగచ్ఛహరివఆగచ్ఛమేధాతిథే-మేషపృషణస్సవస్యమేనే-గారా
వసూన్దిన్నహల్యామై జారే” తి, “సోరోడిద్యదరోదీ త్రద్రుద్రస్య
రుద్రత్వమ్ - త్వమ్వాహతపుత్రోవీన్ద్రంసోమమాహ రత్వస్మిన్నిన్ద్ర
ఉపహవ మైచ్ఛత తన్నోపాహ్వయత పుత్రంమేవధీరితి సయజ్జవేక

(చం॥ వ్యా॥) సంకృత్యాప్రాసహసోమమపిబ త్తస్యయదత్యశిష్యతత్వ
 ష్టాహవనీయముపపాద్యైవర్తయ తస్య హేష్ట శ్రితశ్చిర్యర్థస్యేతి, త
 స్మాదస్యేష్ట శ్రితశ్చిర్యభవత్ - అగ్నేత్రయోజ్యాయాంసోభాతరత
 సం తేదేవేభ్యోహవ్యం వహంతః పామీయన్తసోగ్నిరభిభేదిత్యంవావ
 స్య ఆతిఃమూరిష్యతీతి సనిలాయత సయాంవనస్పతిష్య వసంతాంపూ
 తుద్రా యామోషధీషు తాగ్ సుగంధ తేజసేయాం పశుషుతాంపేత్వ
 స్యాన్తరా శృక్లేతం దేవతాః ప్రైవమైవం తషన్వవిన్దత్ తమబ్రువన్
 ఉపన ఆవతన్వహవ్యనోవహేతి సోబ్రవీద్వరం వృతైయదేవ గృ
 హీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిసూన్దా తన్నే భ్రాతృకాంభాగధే
 యమన దితి తస్మాద్వర్గపహీత స్యాహుతస్య బహిః పరిధిసూన్దతి
 తేషాం తద్భాగధేయం తానేవతేన ప్రీణాతి సోమస్యతా ఫన్వన్తో
 మేపూర్వేభ్రాతరః ప్రామైషతాస్థానికాతయా ఇతినయాని - అథా
 న్యకాతయత తత్పూతుద్రు రభవద్యన్యాగ్ ముపమృతం తద్గుల్మయ
 దేతాన్ సమ్భరాన్ సమ్భరత్యగ్నిమేవతత్సమ్భరతి- సోయంయావన
 శ్చైదేవాగ్ ప్రాతర్యావనశ్చగ్ని హోతిణోగృహ మాగచ్ఛన్తి -
 తాన్యన్నతర్పయేత్ - ప్రజయాచపశుభిర్వితిష్ఠేత్ - య తర్పయే
 త్ - తృప్తావనం ప్రజయాపశుభిస్తప్తయేయం ” రిత్యేవమాచి మ
 న్రబ్రాహ్మణాని, “ దేవాన్ భావయతానేన తేదేవా భావయన్తు
 వః | పరస్పరంభావయన్త శ్చేయః పరమవాప్సుఃఫ॥ ఇష్టాభో
 గాహివోదేవాదాస్యన్తేయజ్ఞభావితాః | ” ఇత్వాది స్మృతి వచ
 నాని, లోకే వజ్రహస్తత్వాది విశిష్టేన్ద్రాది ప్రతిహాలేఖనానిచ దే
 వానాం విగ్రహాదిమత్వే ఉపోద్బలకానీతి బోధ్య మితి. ఏతేనా పూ
 ర్వస్య కర్మఫల ప్రదత్వాక్లేకారేణ దేవానాం తదభావా ద్విగ్రహ
 దికంనాస్తీత్యేతదపి పరాస్తమ, అపిచానుస్థానకాలేసహస్రాక్షోగో
 త్రభిద్వజ్రబాహు రితిమన్త్రార్థానాన్తేన్ద్రాది దేవవిగ్రహానుస్థాన

ఋషులభ్యేత, అపిచైషాం విగ్రహవత్సే ఏకస్య యజమానస్య యాగేహవిస్సీక్వర్తుం గత్వా తదానీమేవాస్యేషాం యాగేషుగన్తు మశక్తత్వ మామ్నాయతే “కస్యహవాదేవాయజ్ఞ మాగచ్ఛన్తి కస్య వానబహునాం యజమానానా” మితి. తతశ్చ సామధ్యాయాభివాత్తేషాంనవిద్యాధికారసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తేరాధ్యాత్మోద్ధీయతే.

—*౩౨॥ సూ ॥ భావంతు బాదరాయణో స్తిహి. *

తుశబ్దగోపక్షవాప్యత్యర్థః, బాదరాయణ స్తావచాన్యోవిద్యాధికార సద్భావం దేవానాం మన్యతే, కుతః? అస్తిహి-హి-యతః, తేషాంమన్త్ర బ్రాహ్మణేతిహాస పురాణాదిభ్యోవిగ్రహవత్సమధికత్వాదికంచోపపాదిత మస్తి “తదుపర్యపి బాదరాయణ సమ్భవా” దిత్యత్ర, ఏనహిమధువిద్యాయాంచేవానా మనధికారఇతియక్తమ్, తథా సతి త్రయ్యాం విద్యాయామనధికారగోప్రసజ్యేత, సత్వధికార స్తేషా మామ్నాయః “తంపూషాధత్తగం త్వష్టా ధత్తతం ధాతాధత్త అగ్నిష్టోమేనవై ప్రజాపతిగిప్రజా అస్యజతతాలగ్నిష్టోమే నైవపర్యగృహ్యతే- ప్రజాపతిరగ్నిమచినుత- పృథివీహూతా-ద్వారభ్యుగ్మః- రుద్రోగ్నితే- బృహస్పతిరుపవక్తా- అగ్నిహూతా-స్యాపి ప్రయాజాదివ తర్కార్థేన హేతుత్వ మభ్యుపగమ్య కర్కాసుష్మానకాలో జైమినీనా బౌద్ధశాధ్యాయ తృతీయపాదే నిర్ణీతః, తచ్చేహ దేవానాం విగ్రహాదిమత్వ మవగమయతి, ఏనహిదేవానాం విగ్రహాద్యభావేమన్త్రాభానుసంధానలక్షణేనాశ్లేనకర్మ సంయుజ్యేత, తస్మాదస్త్యేవ విగ్రహాదికం దేవానా మిత్యేవమభ్యవస్యమధువిద్యాధికారం తేషాం విద్యాన్తరాధికారోప పాదనేన సంసాధయతి - (నహిమధువిద్యాయా) మిత్యాదినా = త్రయ్యామపి విద్యాయామితి * కర్కాసుష్మానేపిత్యర్థః, దేవానాం త్రయావిద్యాధికారే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి - (తంపూషాధత్తే) త్యా

జేషః పరితానాం విగ్రహవతాం లోక యాత్రాతి వాహికానాం
ధాత్రాదీనాం ద్వాదశానా మాదిత్యానాం పరిదృశ్యమాన జ్యోతి
ర్మండల వృత్తిత్వావగమాత్; తతశ్చ తేషాం చేతనత్వమేవాచితమ్,
ఏవంచవస్వాదిగణే వ్యవక్తపరితానా మాదిత్యోపాసన మవిరుద్ధమ్,
య ఆదిత్యో యస్మిన్నాసే శ్రీహరిణా నియుక్తస్సౌ లోకయాత్రా
మతివహతి తం తస్మిన్నాసే తదితరే ఆదిత్యా ఉపాసత ఇత్యేవం
ప్రతిమాన ముపాస్యోపాసక విభాగోపపత్తి సమ్భవాత్; తథాచ
తేషాం విద్యాధికారశ్చాలయితు మశక్యః, తస్మాద్దేవానాం పరబ్ర
హ్మోపాసనాధికార సద్భావం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యత ఇ
తి సాధ్యేతద్వాప్యహుతమ్. ... *

౬॥ దేవతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—* { ౩౩॥ సూ॥శుగస్యతదనాదరశ్రవణోత్తదా } *—
ద్రవణోత్సాద్యతేహి

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్ర యథా దేవానాం ప్రసక్తౌ తే
షాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో విచారిత స్తథా సమ్ప్రీతి మనుష్యత్వా
విశేషేణ శూద్రస్యాపి ప్రసక్తత్వా త్సవిచార్యతే, కిమస్య బ్రహ్మవి

న్యాయ్య ఇతి సూచయతి- ఆదిత్యానాం ప్రతిమాన ముపాస్యోపా
సక భావోపపత్తిమాహ - (యఆదిత్యోయస్మి) స్మితి- ఇదముప
లక్షణమ్, “సాపదుర్వాససోవిద్యాండేవహూత్యాంప్రతోషితాత్ ।
సాచవీర్య పరీక్షార్థమాబహువరవింఛవీ” త్యాదౌ, “ప్రథయాదే
వహూత్యాఖ్య విద్యాప్రయోగమాత్రేణ తస్యాఆదిత్యాసన్నిధానా
వాప్తిశ్రవణ మపి పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మండలే సుప్రసన్న విగ్రహ
వాక్ చేతనఆదిత్యోస్తీత్యత్ర మానమితి దృష్టవ్యమ్. అ॥౬॥సూ॥౮॥

అస్యాధికరణస్య ప్రాగధికరణేన దృష్టాంతసక్లతిమాహ-(మ
నుష్యాధికారత్వా దిత్యత్రే) తి - శూద్రం విషయాకృత్య సద్విధే

ద్యాధికారోస్తి? కింవానాస్తి? ఇతీహ భవతి విశయః? కింపున
రత్ర యుక్తం ప్రతిభాతి శూద్రస్యాప్యధికారోస్తితి? కుతః? తస్యా
ప్యధిత్వ సామర్థ్య సద్భావాత్; ॥విద్యాయా అధ్యయ నాపేక్ష
త్వేపి తదప్యస్తి శూద్రస్య, అతఏవహి సంవగ విద్యాయాం జా
నశ్శుతిం పాత్రతాయణం శుశ్రూషన్తం శూద్రం రైకోవేదోక్తాం
బ్రహ్మవిద్యాం గ్రాహయా మాసేతి శూర్యతే, ‘ఆజహరేమా
శ్శూద్రానైవైవముఖేనాలాపయిష్యథే’ తి. అత్రహి విద్యాధి
నిజానశ్శుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యా ధ్యయనాధికారే లి
క్తమ్, తస్మాచ్ఛూద్రో విద్యాయా మధిక్రియత ఇత్యేవం ప్రాప్తేప్ర
తిబూమః, నతావచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో యుక్తః, కుతః? వే
దాధ్యయనాభావాత్; అధీతవేదోహితదథా నవగత్వ తద్విహితా
సువిద్యాస్వధిక్రియతే, నచశూద్రస్యాస్తివేదాధ్యయనమ్; అధ్యయన
స్వోపనయనసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ శూర్యతే “యజ్ఞోపవి త్యే
వాధీయాతే” తి. నచశూద్రస్యాప్యుపనయనమ్, ఉపనయనస్యత్రై
వణిక విషయత్వాత్; తథాచస్త్యతే, ‘గర్భాష్టమేషు బ్రా
హ్మణముపనయిత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భాద్వాదశేషు వై
శ్యే” మితి. †యత్తూక్త మధిత్వాదికం తస్యాస్తితి తన్నేత్యుచ్యతే,
వైదికస్యైవ సామర్థ్యాదే ర్విద్యా సహకారత్వా వధారణాత్;

కిమస్యేతి పూర్వపక్షమాహ - * (కింపునరత్రే) త్యాదినా= అధి
త్వమ్ - నిశ్చేయసాకాంక్షిత్వమ్, సామర్థ్యమ్-వా గాదికరణపుష్క
ల కశేబరవత్త్వమ్.

॥నను బ్రహ్మవిద్యాయా వేదవిహితత్వాద్వేదాధ్యయనాధికా
రిణమేవ సాస్వస్యామధికారయేత్, తథాచ శూద్రస్యాద్ధ్యయనా
ద్యధికారాభావాన్నవిద్యాధికారఇత్యత ఆహ- (విద్యాయా) ఇతి.

† అధిత్వాదిక మిత్యత్రాదినా సామర్థ్యం గ్రాహ్యమ్.

శూద్రస్య త్వధిత్వాదికం తాఙికమ్, అతఏవ “అమస్త్రయజ్ఞో హ్యస్తేయ” ఇతి, తథా “తస్మా చ్ఛ్వావోయజ్ఞేనవక్లృప్త” ఇత్యాది శ్రుతిస్తస్య వైదిక కర్మాధికారం నిరాకుర్వతి వేదాధ్యయనం బ్రహ్మవిద్యాధికారంచ వారయతి, యత్పునరుక్తం సంవగ్ధా విద్యాయాం శూద్రేత్వామస్త్రాణం శూద్రస్వాధ్యయనాద్యధికారేలిక్ష్మిమితి తదప్యాచార్యస్సప్రసంగే నిరాచక్షే - (శుగస్తే) తి-అత్రేయ మాపనిషదీగాధా, జానశ్రుతినామో రాజ్ఞః కదాచిన్నై దాఘి

నవిద్యేతే మస్త్రో - వేదాధ్యయనమ్, యజ్ఞ - స్తద్విహిత కర్మానుష్ఠానంచ, యస్యస అమస్త్రయజ్ఞః, అస్తేయః - చౌర్యాదిరహితః, అనవక్లృప్తః - ఉపనయనాదిలిక్షణ సామర్థ్యరహితః.

ఇత్థం సూత్రేణాథోక్తం సిద్ధాంతముపపాద్యసూత్రాక్షర వ్యాఖ్యానేన విద్యాధిని జానశ్రుతౌ శూద్రేత్వామస్త్రాణ్య శూద్రవిషయక వేదాధ్యయనాధికార లిక్షితా నిరాసముపపాదయితుంమాత్రమవతారయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా = సూత్రాధికారవగాహనోపయోగినిం గాధామాహ - (అత్రేయమాపనిషదీగాధే) త్యాదినా = ఔపనిషదీ ఉపనిషత్ప్రకృతా. సాతు “జానశ్రుతిహాపౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయా బహుపాక్య అస సహసర్వత ఆవసథా న్నాపయాచ్ఛక్రేసర్వతఏవ మేఽన్నమ త్యస్తీతి || అథమాహగ్ సానిశాయా మతిపేతుస్తద్దైవగ్ హగ్ సోహగ్ సమభ్యువా దహూహూయిభల్లాక్ష భల్లాక్షజానశ్రుతేఽపౌత్రాయణస్య సమందివా జ్యోతిరాతతం తస్మాప్రసాక్షీస్తత్త్వా మాప్రధాక్షీరితి || తముహపరఃప్రత్యువాచకమృరపనమేతత్సత్తగ్ సయుగ్వాసమివ రైక్వమాథేతి యోసుకథగ్ సయుగ్వా రైక్వణి || యథాకృతాయ విజితాయాధరేఽయాగిసంయత్యేవమేనగ్ సత్వం తదభినమేతి యతి-ంచ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేద

క రాశ్రా ప్రాసాద తలేశయానస్య తదీయాన్నదాతృత్వాదీ సద్గుణ
 గణ శీలయన్తి త్రామనయో బ్రహ్మవిద్యాయాం శ్రద్ధా ముత్పాదయ
 తుం హంసాఘాత్వా తత్పురతస్సమాగత్యోపవిశుః, తత్రాగ్రేస
 రం హంసమన్యోహంసస్తస్య రాజ్జశ్చున్విత ఉవాచ, 'భోభోయి
 సమయైతదుక్తఇతి || తదుహజాన శ్రుతిః పౌత్రాయణ ఉపశుశ్రా
 వ సహసంజహాన ఏవత్తుతార మువాచాక్షా రేహ సయుగ్వాన మివ
 రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ సయుగ్వరైక్వ ఇతి || యథాకృతాయ
 విశితాయాధరేఽ యస్సంయస్త్యేవ మేనగ్ సర్వం తదభినమేతి య
 త్సంబ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయ త్సవేదసమయైతదుక్త
 ఇతి || సహత్తుత్తాన్విష్య నావిదమితి ప్రత్యేయాయతగ్ హూవాచ
 యశ్రా రే బ్రాహ్మణస్యాస్వేషణా తదేనమర్చేతి || సోధస్తా చ్చకట
 స్య పామానంకషమాణమపోపవివేత తగ్ హాఘ్యవాదత్వంను భగ
 వ స్యయుగ్వ రైక్వఇత్యహగ్ హ్యరాకెఇతిహ ప్రతిజ్ఞేనహత్తుత్తా
 నవిదమితి ప్రత్యేయాయ || తదుహజానశ్రుతిః పౌత్రాయణః వట్కు
 తాని గవానిషు- మశ్వతరీరథం తదాదాయ ప్రతిచక్రమేతగ్ హా
 భ్యువాద || రైక్వే మానివట్కుతాని గవామయం నిషే-య మశ్వత
 రీరథోఽనుమఏతాం భగవోదేవతాగ్ శాధియాందేవతాముపాస్య
 ఇతి || తముహపరః ప్రత్యువాచాహ హారేత్వాశూద్రతవైవసహ
 గోభిరస్త్వితి తదుహపునరేవ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణస్సహస్రం
 గవానిషు-మశ్వతరీరథం దుహితరం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే ||
 తగ్ హాఘ్యవాదరైక్వేదగ్ సహస్రంగవామయం నిషే-య మశ్వ
 తరీరథ ఇయంజాయాయం గ్రామోయస్మిన్నాస్మేఽ స్వేవమాభగ
 వశ్చాధీతి || తస్యాహముఖ ముపోద్గృహ్లాన్ముతాచాజహారేమాశ్శూ
 ద్రాసేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతితే హైతేరైక్వ పణానా
 మమహవృషేషు యత్రాస్మాఉవాస సతస్మైహూవాచ.

భల్లాత్ భల్లాత్ కిం న పశ్యసి, జానశ్చ తేరస్య తేజస్వర్గం వ్యాస్య
స్థితం తత్వాం ధత్వతినగచ్ఛేతి, అథ తమగ్రాసరః ప్రత్యువాజ కమ
ప్యేనం వరాకం విద్యావిహీనం సంతమరేనయుగ్వానం రైక్వ మి
వం వచనమాథైక్వస్యహి బ్రహ్మనిష్ఠస్య తేజో దురతి క్రమం నా
స్యా బ్రహ్మవిదః, అత స్తమేవ శ్లాఘయేత్సుక్త్వాస్వయం రైక్వ మ
హషిం తుష్టావ, తదైవ జానశ్చ తీ రాజాహంసో క్త స్స విష
యానాదరవాక్య శ్రవణా ద్విద్యా విహీనం స్వాత్మానం శోచక వి
ద్యాగమాథం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠం రైక్వం మహషిం తుత్ర ముఖే
నాన్విష్యోపలభ్యతం సపారిబహం స్వదుహితరముపహృత్యపా
పద్యత, సతురైక్వ శ్శీచస్తం రాజానం దృష్ట్వా శూద్రే త్యామ
స్త్ర్యవిద్యాం గ్రాహితవానితి. యువాగ న్త్రీ శకటతయా సహ
వతః త ఇతి, తథాశ్శోయ మేవాథక శ్శుగ స్యేత్వనేనసూత్రేణో
చ్యతే, హి- యస్మాత్, అస్య- జానశ్చ తి నామకస్య రాజ్ఞః, తద
నాదర శ్రవణాత్- హంసో క్త స్వ విషయకా నాదర వాక్య శ్రవ
ణాత్, తదా- తదైవ, రైక్వచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - ద్రి
త మాగతత్వాత్, విద్యావైకల్యేన సంజాతాశుక - శోకః, సూ
చ్యతే, రైక్వోక్తేన శూద్రేత్యామస్త్రీణేనాతిశేషః, ధృతతశ్చేహశు
చారైక్వ మభిదుద్రావే త్వవయవాథక సమ్భవాచ్ఛుద్రావ్యోయాగి
కోవగమ్యతే, నతురూథః, రూథ్యర్థ స్యేహసమ్భవాత్;

* పోక్తాం గాథాం సూత్రాథావ గాహనేన సంయోజయతి -
(సోయమేవాథక) ఇతి - సః- ఉపదర్శితగాథోక్తః.

ఓ ఏవం సూత్రవాఖ్యానేన శూద్రేశబ్దస్య యాగికత్వం సమ్పన్న
మిత్యాహ - (తతశ్చే) తి- శోకసూచనా దిత్యథః, తథాజన
మృవతి యాగికాథే శూద్రశబ్దస్య రూథ్యర్థస్త్యాజ్య ఇతిభావః.

అస్యాధికరణస్యా పాత్రేప్రామాదిక విద్యాప్రదానా ప్రస

తస్మాదిహమాద్రశ జ్ఞేనజానశ్శ్రుతినామకఃక్షత్రియవీచ్యతే, ఏవంచ
పతి కథం చతుర్థః వణః స్యాద్ధ్యయ నాద్యధికార ప్రసక్తిః, † త
స్మాచ్ఛాద్యధ్యయ విద్యాధికారో నాస్తీతి నిశ్చయతే.

—* ౩౪ || సూ ||క్షత్రియత్వావగతేశ్చ *—

ఇతశ్చ శూద్రేత్యామస్త్రీణం నవణః చతుర్థఃస్యాధి ధాయ
కం భవతి, యస్మాచ్ఛాద్యధ్యయస్త్రీణ ప్రకరణోపక్రమే 'జాన
శ్శ్రుతిహిం పాత్రాయణ శ్శ్రీధాదేయో బహదాయా " త్యాదౌ
శ్రూయమాణై రన్న గోదానాదిభిః క్షత్రి ప్రేషణ గ్రామదానా
దిభిశ్చ గుణైరస్య జానశ్శ్రుతేః క్షత్రియత్వమేవావగమ్యతే, తస్మాన్న
శూద్రస్య విద్యాధికార శ్శుభ్యః. *

—* ౩౫ || సూ || ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిక్టాత్. *—

§ ఇతశ్చైచ్చతదామస్త్రీణంసజాతిశూద్రపరమ్, యతాకరణము
త్తరత్ర శూద్రేత్యామస్త్రీణ ప్రకరణోపరిచ ‡ "అథహశౌనకంచ
కాపేయమభిప్రతారిణం చకాంక్షసేనిసూదేన పరివేష్యమాణౌ బ్ర
హ్మచారివిభిక్షే" ఇత్యత్రచైత్రరథేనాభిప్రతారిణాక్షత్రియేణ శాసమభి

క్తిః ఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- † (తస్మాదితి.
*ఇహమాద్రశబద్ధస్యయాగిక త్వేలిక్లమాహ-(క్షత్రియత్వావగతేశ్చేతి.

§ సంవగఃవిద్యావిధ్యనస్తరారభాథవాదముదాహృత్యేద మపి
సూత్రం వ్యాచక్షే - (ఇతశ్చైచ్చతదామస్త్రీణ) మిత్యాదినా- శూ
ద్రేత్యామస్త్రీణ మిత్యర్థః. *

‡ (అథహ) తి - సంవగఃవిద్యావిధ్యనస్తర్లమిత్యర్థః, శౌ
నకమ్ - శునకస్యాపత్యమ్, కాపేయమ్ - కపిగోత్రాపత్యమ్, చకా
క్షసేనిమ్ - చకక్షసేన సుతమ్, అభిప్రతారిణా మానమ్, చైత్రరథం
రాజానం భోజనార్థముపవిష్టా సూదేనపరివేష్యమాణౌ భోక్తు
కామాతౌ కశ్చిద్వటుతాగత్య భిక్షితవానిత్యర్థః. శాసమభివ్యాహరః-

హరిశ్చంద్రాచ్యస్య జానశ్శ్రుతేన ఊత్రియత్వమ వగమ్యతే, అభి ప్ర
తారిణశ్చైత్రరథత్వంతు *కాపేయ సాహచర్యశ్చ తేగమ్యతే, త
థాచ ఛాన్దోగ్యే ప్రకరణాంతరే శ్రూయతే “ ఏతేన వైచిత్రరథం
కాపేయా అయాజయక్ తస్మా చైత్రరథోనా మైకః ఊత్ర ప
తిజాయత ” ఇతి. అత్రైతదుక్తం భవతి, కాపేయేన శానేకేన
యాజితాచిత్రరథాల్ ఊత్రియపతిరభి ప్రతారి నామక ఉత్పన్నః,
అతోస్యాభిప్రతారిణ శ్చైత్ర రథత్వం సమృన్నమ్, తస్యాభిప్రతా
రినామకస్య చైత్రరథస్య సంవగవిద్యావిధ్యనంతరం శూరీయ మా
దాథవాదే “ అథ శానకంచకాపేయ మభిప్రతారిణం చే ” త్వ
దనావసరే కాపేయేన విప్రీణసహ యోగాదభిప్రతారి ఊత్రియఇ
త్సద్ధ్యవసితమ్, అత స్తద్విధి ప్రకరణే శూరీయమాణో జానశ్శ్రుతీర
పిక్షత్రియఇతినిశ్చీయతఇతి. తస్మాచ్ఛాద్రస్యవిద్యాధికారోనాస్త్యేవ.
—*౩౬||సూ|| ౧ సంసారపరామర్శాత్తదభావాభిలాషాచ్చ*—

సమీపపాతః, తదేవలిక్లమ్- జ్ఞాపకమ్, తస్మాదిత్యథః, సంవగవి
ద్యావిధ్యథావాదయో శూద్రప్రసక్తి లేశోపినాస్తీతిభావః.

* (కాపేయసాహచర్యశ్చ తేరితి- కాపేయః- చిత్రరథయా
జకోబ్రాహ్మణోత్తమః, తత్సాహచర్యమ్ - తేన సహసంసర్గః, త
ద్జ్ఞాపక శ్చ తేరిత్యథః. ఏతేన- ద్వితీయేత్యథః, తస్మాత్- చి
త్రరథాల్, తథాచ “ అథశానకంచకాపేయమభిప్రతారిణం చే ”
త్యత్ర చిత్రరథ యాజక కాపేయ యోగేనాభిప్రతారిణ శ్చైత్రర
థత్వక్షత్రియత్వాధ్యవసాయా త్తత్పూర్వత్రపతితస్య జానశ్శ్రుతీరపి
క్షత్రియత్వమధ్యవసితమి త్యాహ- (అత్రైతదుక్తం భవతి) త్యాదినా.

౧ అధ్యయనాజ్ఞ ముపవీతోపనయనాదికం శూద్రస్యనాస్తీత్యధి
కరణసూత్రేణసూచితమ్, ఇదానీంతదప్యత్రశూద్రశబ్దస్యయాగకత్వే
పునలిక్లాంతరంభవతీత్యాశయేనాహ- (సంసారపరామర్శా)దితి.

ఇతశ్చ శూద్రస్యా ధ్యయనా ద్యధికారో నాస్తీత్యవగమ్యతే,
యస్మాదేవదాధ్యయనాదేః “ యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయాత యాజయే
ద్యజేతవాయజ్ఞస్యే” తి, ‘దేవస్యత్వాసవితః* ప్రసవడపనయేనా’
వితి చోదిష్యతోపనయనాది సంసార-రాపేక్షత్వంపరామృత్యతే, య
స్తాచ్చ ‘ సశూద్రేపాతకం కింఞ్చి న్నచసంసారమహాత్మి’ తి శూ
ద్రస్యోపనయనాది సంసార-రాభావశ్చాభి లప్యతే, శీశూద్రస్యస్వ
తపవ పతితత్వాన్నిమే శయానస్యా పతనమివ పాతకం నాస్తీత్య
భిప్రేత్య ‘సశూద్రేపాతకం కింఞ్చి’ దిత్యేత ద్వాక్యముదాహృతమ్,
తస్తాచ్చాస్యా ధ్యయనాధికారో నాస్త్యేవేతి నిశ్చయతే.

—* 32॥సూ॥¹ తదభావనిధాఁరణేవప్రవృత్తైః *—

॥చశబ్దోఽవధారణే, “నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తు మహాత్మి సమి
ధం సోమ్యాహరోపత్వా నేష్యే నసత్యాదగా, ఇత్యత్ర స్వమాతు
మౌఖ్యాచ్చుక్రితం సత్య వచనం విజ్ఞాపిత వతస్సత్య కామస్య శూ
ద్రీత్వాభావ నిధాఁరణే జాతే సత్య నస్తర మేవ గౌతమస్త ముప

శ్చ ఉపనయనాదీత్యత్రాదినా గురుశుశ్రూషాదయో గ్రాహ్యో,
అభిలప్యతే- స్మర్యతఇత్యర్థః.*

శ్చ నను శూద్రస్య పాతకాభావే కథంతాద్వన్యోమ్? అతఆహ-
(శూద్రస్య స్వతపవే) తి= అతస్తాద్వన్యోంతస్యేతిభావః .

² నను జబాలాయాఃపుత్రోఽజ్ఞాతస్వగోత్రంసత్యకామాఖ్యము
పశ్యానేష్య’ ఇత్యుక్తావగతమఉపనిన్య ఇతిశ్రూయతే, అజ్ఞాత స్వ
గోత్రత్వమస్య సత్యకామస్య శూద్రత్వమపిసూచయతి, తస్మాచ్చు
ద్రస్యా ఛ్యుక్త్యుపనయనాది సంసారఇత్యతఆహ- (తదభావే). తి=

॥ ‘నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తు మహాత్మి’ తిశ్రుతేరయమర్థః, సత్య
కామః కేలబాల్యే మృతపితృకోజ బాలాభిదాం స్వమాతర మపుచ్ఛ
త్, అహంకేగోత్రోస్మి ? ఇతి, తంప్రత్యువాచ మాతా, భర్తృ

సీయాధ్యాపయితుం ప్రావర్తతేతి దృశ్యతే, శాతస్మాదస్యానధికారః.

—* ౩౮॥సూ॥శ్రీ శ్రీవణాధ్యయన ప్రతిషేధాత్ *

‘పద్యహవా ఏతచ్ఛాశానం యచ్ఛాద్యస్తస్మాచ్ఛాద్యస్తమిషే
నాధ్యేతవ్య’ మితి, ‘స్త్రీ శూద్ర ద్విజ బన్ధూనాం త్రయీనశ్చ
తి గోచరే’ తిచ తస్య వేదశ్రవణమపి ప్రతిషిద్ధ్యతే, తతశ్చ శ్రీవ
ణాసహస్య శూద్రస్యకైముత్యన్యాయేనా † ధ్యయనాదీనిప్రతిషి
ద్ధానీతి సిద్ధమ్. ... *

శుశ్రూషా వ్యగ్రతయా౭ హమపి తేపితుగోత్రం నవేద్గీతి జా
బాలానామా హమస్మిసత్యకామో నామత్వమసి, వత్సైతావ ద
హం జానామీతి, అథోపసయనాథీన సజాబాలో గౌతమం ప్రతిప
ద్యతేన కిం గోత్రోసీతి పృష్టస్తం ప్రత్యువాచ, నాహంమే గోత్రం
వేద్మి, నచమేమాతా, పరంత్యేవ మవోచన్మాంమాతా, ఉపసయనా
థకమాచార్యంప్రాప్య జాబాలోహం సత్యకామనామాస్తీతి బూ
హీతి, అనేనసత్యవచనేన సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావం నిర్ధా
ర్య గౌతమస్తం ప్రత్యాహ, ఏతత్సత్యవచన మబ్రాహ్మణో వక్తుమ
హాతీతి, త్వంతు బ్రాహ్మణత్వా దేతత్సత్యం బూహీ , హేసౌ
మ్య - సోమపానాహా, సత్యాన్నాగాః - సత్యం నత్యక్తవా నసీ
త్యథా, అతప్త్యాముపనేష్యే, తదథాం సమిధం దధ్మాదికమాహ
లేతి. శావం తస్యశూద్రత్వాభావనిర్ధార్య గౌతమస్య తదుపస
యనాది ప్రవృత్తేర్నిష్కాచ్చ నశూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారఇతిసూ
త్రాథా ముపసంహరతి - (తస్మాదస్యే)తి. ...

* శ్శ్రుత్యాశ్రీ వణాది ప్రతిషేధా చ్ఛాస్యనతదధికార ఇత్యా
హ - (త్రవణే)తి = పద్యహవేతి- పద్య- పాదయుక్తమ్, శూ
ద్రఇతి యత్తదేత త్వంచరిష్టుస్మశానమేవేతి యోజనసీయమ్.

† అధ్యయనాదీత్యత్రాదినా౭థావగతిం ప్రతిషేధతి, తథా

—* ౩౯॥సూ॥* స్మృతేశ్వ *—

ప్రమాదాద్వేద శ్రవణాదిప్రసక్తా శూద్రస్య క్షిదణ్ణస్మిన్యతే
 “ అథహాస్యవేద ముపశుగ్విత్ ప్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్ర పరిపూరణ
 ముదాహరణే జిహ్వచ్ఛేదోధారణేశశరీరభేద ” ఇతి. నస్వేపంచేత్త
 హింకథం తస్మాన్మృదయాధిగమ్యతిచేద్భారతాది శ్రవణైస్తస్యతద
 ధిగమ్యతిప్రాగేవావోచామ , తస్మాచ్ఛుద్ధ్రస్య వేదాధ్యయన
 తద్విహిత కర్మాధికారో నాస్త్వేవ, కింతు త్రైవణికానాం దేవా
 నాంవ వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మాధికార భగవ దుపాసనాధి
 కారసమృద్ధిరస్తీతి జ్ఞేయమ్.

౭॥ అప శూద్రాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ కమృనాల్ *—

+ అథేదానీంప్రకృతస్వోపాస్యస్య భగవతో మాహాత్మ్యాభివ్య

చ స్మృతిః “నశూద్రాయమతిందద్యా” దిత్వాదికా- శూద్రం న
 కదాచిదపి వేదతదక్లాద్యథాంగ్రహయేదితి స్మృత్యథాః, ప్రమా
 దాద్వేదవాక్య శ్రవణప్రాప్తౌ శూద్రస్య దణ్ణశ్రవణాల్; భవతి
 చేహదణ్ణస్మృతిరిత్యాహ- (స్మృతేశ్వే)తి. *

శ్చ దణ్ణి-ప్రాయశ్చిత్తమ్. త్రపుజతుభ్యామ్ - వహ్నినాద్రవమా
 ణ సీసలాటాభ్యాం కణవివరద్వయ సమ్పూరణం ప్రాయశ్చిత్తమి
 త్యథాః. † శరీరభేదః- హృదయవిదారణమ్, తత్ర ధృతత్వాల్;
 ॥ అధికరణ ముచసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౭॥ సూ ॥౭॥

+ అస్యప్రాసగ్గి కేన పూర్వాధికరణేనసగ్గతిమవపేక్ష్య తత్ప్రా
 క్తన దహరాధికరణే నోపోద్భూత సగ్గతిమాహ - (అథేదానీం ప్ర
 కృతస్యే) తి = అథ - ప్రాసగ్గిక విచారానంతరమ్, ప్రకృతస్య -
 దహరవిద్యోపాస్యత్వేన ప్రస్తుతస్య, మాహాత్మ్యమ్- వీర్యశౌర్యా
 ద్యగణ్యగుణగణ పరిపూర్ణత్వరూపమ్, తస్మాభివ్యజ్ఞానమ్ - ప్రకట

క్షణాథా విచార మనువర్తామహే, శతత్రేదమామ్నాయతే “ఉరు
క్రిమస్యాక్షి గ్రుపర్యుపర్యథో మహజ్జనాభ్యాం తపసఃకపరంగత”
ఇతి. ఏతదుపరిష్టాచ్ఛామ్నాయతే శ్“సత్యంసమీత్యైబ్జ భవో నభే
స్తుభిహ్వాతస్వధామద్యుతి రాప్యతో భ్యగా” దితి. కిమిహాచిన్త్యా
ద్భుత వివిధ శక్తిర్భగవానురుక్రమ సుత్యలోక పర్యస్తమక్షి గ్రంపో
న్నమితవాని త్యవగమ్యతే? కింవా ౭ద్భుతి పర్యస్తం ప్రోన్న మిత
వా? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే బ్రూమః, అద్భుతిపర్యస్తం ప్రోన్న
మితవానితి, కస్తాత్? కమృచాత్ - “విష్ణోర్న పీర్వగణనాం కత
మోహాతీహయః పాథివాన్యపి కవిమమేరజాంసి| చసూంభ
యస్వరభసాస్థలతాత్రిపుష్టం యస్మాత్రి సామ్యసదనాదురు కమ్మ
యన ” మిత్యన్యై వాక్యశేషే సావరణ బ్రహ్మాండస్య కమృచం
శూరియతే, తత్త్వద్భుతౌ భగవదక్షి గ్రంస్పర్శ మవగమయతి,
౧౧ అపిచేదముపలక్షణమ్, “తత్రభగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞా లిక్తస్య విష్ణోర్వి
క్రమతోవామపాదాబ్జుప్తనఖనిభిణ్ణో ధ్వాన్దకోటాహ వివిరేణా
స్తప్రవిష్టాయా బాహ్య జలధారే ” త్యేతద్వాక్యం చైతమథామ
వగమయతి, ‡తస్తాదిహాద్భుతౌ భగవదక్షి గ్రంస్పర్శోనిశ్చయతే.

నమ్, తచేవాథాః-ప్రయోజనమ్, యస్మిన్; తాదృశవిచార మారభామ
హ ఇత్యథాః, ఏతేనోక్తగుణపూర్ణత్వసిద్ధిరేతదధికరణఫలంచోక్తమ్.

శతత్ర- ఉపాస్యమాహత్త్వాభివ్యజ్ఞాన నిమిత్తమిత్యథాః .

శ్“సత్యంసమీత్యైబ్జ భవో నభే స్తుభిహ్వాతస్వధామద్యుతి రాప్య
తో భ్యగా” దిత్వత్రీశూరియమాణా దబ్జభవధామద్యుతిహర నభే
స్తులిక్తాత్తద్ధామ పర్యస్తమురుక్రమస్యాక్షి గ్రంపోన్న మితవానితిపూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాంతయతి - (బ్రూమ ఇత్యాదిసా. ౧౧ అత్ర) గమకా
ంతరమాహ - (అపిచే) తి - ఏతేన భగవన్నభేస్తునా ౭బ్జభవధా మ
ద్యుతిహరణ మద్భుతిసంస్పర్శా త్ప్రీతి గమ్యతే, ‡అధికరణము

౮॥ కమృనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౮౧॥ సూ॥జ్యోతిదశనాత్ *—

ఇదమామూయతే “ ద్వారేణ చక్రానుపథేన తత్తమసివరం
పరంజ్యోతి రనంతపారమ్ సమశ్చవానం ప్రసమీత్యుఖ్యసంపుతాపి
తాత్మః పిదధక్షిణీడుభే ” ఇతి. అత్రజ్యోతి శ్చదైవకింభాతికం తేజః
పదిశ్యతే? ఆహూస్వి త్సుదశనాఖ్యం భాగవతం తేజః? ఇతి విశ
యే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి- (జ్యోతి) రితి- ఇహజ్యోతిః పదం
సుదశనాఖ్యం భాగవతం తేజ ఏవోపదిశతి, కస్తాత్? దర్శనాల్-
దృశ్యత్వేహి హూపదిశ్యమానే జ్యోతిషితమఃపరత్వ సర్వశ్రేష్ఠత్వా
నంతపారత్వాదివిశేషణాని, నహిమాని విశేషణాని ప్రాకృతస్య భా
తికస్య జ్యోతిషస్సజ్జచ్ఛేరత్, నచ యుగపదుదిత కోటి సూర్య స
జ్జాత సుదశనాఖ్య భాగవత్తేజస స్సమీపే అన్యద్భాతికం తేజో
దృశ్యత్వేనావస్థాతుం శక్నోతి, ఓతస్తాదిహజ్యోతిశ్చదైవపరితో వ్యా
చువత్సుదర్శనాఖ్యంభాగవతం తేజఏవోపదిశ్యత ఇత్యధ్యవసీయతే.

౯॥ జ్యోతి దర్శనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౮౨॥సూ॥అకాశోధాన్తరత్వాది వ్యవదేశాల్ *—

పసంహరతి - (తస్మా) దితి -

అ॥ ౮॥సూ॥౧॥

*ఉపొద్ధాతస్సతై స్యవోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (జ్యోతిర్దర్శ
నా) దితి - దశమే విషయ ముదాహరతి - (ఇదమామూయత)ఇ
తి - భాతికేపి జ్యోతిషి జ్యోతిశ్చబ్రహ్మసిద్ధేస్తస్యైవేహ తాచ్ఛబ్దగ్వి
తిపూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాంతమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతి)త్యాదినా.

ఓభాగవతి తేజస్తత్వాత్మకసుదర్శనవత్త్వ రూపలక్షణ సమన్వ
యసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (త
స్మా) దితి.

అ॥ ౯॥ సూ॥ ౧॥

*దహరాధికరణే యథాదహరశబ్ద శ్చత్వాదహరాఖ్య దేహాంత

ఃభగవత్సూక్ష్మ రూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయతేఽపరిస
రపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర ” ఐతి. “ కిమిహాకాశ ప
ర్యాయోదహరశబ్దో దహరాకాశ ముపాస్యత్వేన బోధయతి? ఆ
హృస్విత్తచ్చరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధయతి? ఇ
తి విశయే ాతం పరాణుదన్నాహ- (ఆకాశ) ఇతి- ఆకాశ పర్యాయో
దహర శబ్దస్తచ్చరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధ
యతి, కుతః- అథా నైరత్యాది వ్యపదేశాత్ - ‘ కేచిత్స్వదేహా
స్తహృదయావకాశే ప్రాదేశ మాత్రం పురుషంవసంతమ్ | చతు
ర్భుజం కష్టరథాశ్శక్తిగదాధరం ధారణయా స్తరస్తీ ” తృప్తిక్
ప్రకృత సమాన ప్రకరణేదహరాఖ్యా దాకాశాదుపాస్యస్య పర
మాత్మనో భేద వ్యపదేశా దిత్యర్థః, అది శబ్దేన చతుర్భుజత్వ
కష్టరథాశ్శక్తిగదాధరత్వాది గుణ విశేష వ్యపదేశో గృహ్యతే,
†సహిదహర పదేన పరమాత్మనోపాస్యత్వ పరిగ్రహే తస్య సక్తి

హృదయావకాశ వాచకఇత్యుక్తమ్, సత భేదా దహరాకాశ శ
బ్దోదేహస్తహృదయావకాశ వాచక ఇత్యుచ్యతే, పరంతు లక్షణ
యాతద స్తర్వర్తి పరమాత్మ వాచకఇతి తేన ప్రత్యుదాహరణ సక్తి
తోత్తరాధికరణ మారభతే- (ఆకాశోఽథా నైరత్యాదివ్యపదేశా)
దితి = అస్యనిగమ గీతా విషయముదాహరతి- (భగవత్సూ
క్ష్మరూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయత) ఇతి - పరితస్సరస్తి-వ్యా
ఘ్నవ స్తీతి పరిసరాః - నాడ్యః, తాసాంపద్ధతి ర్మార్గో, యస్మిన్
తమ్; హృదయం దహరంఆరుణయ ఉపాసతఇతియోజనా- ాదహ
రాకాశస్య దేహస్తహృదయావకాశే శక్తత్వాత్తత్పర ఇతి ప్రా
ప్తం పూర్వపక్షం దహరాకాశ పదస్యలక్షణయా తద స్తర్వర్తి పర
మాత్మపరత్వ మభ్యుపగమ్య పరిహరన్ సిద్ధాంతయతీత్యాహ- (తం
పరాణుదన్నాహే) త్యాదినా - †అయమాదిశబ్దార్థ ఏవాత్రత్వ

చ్చతే, నతు భూతాకాశ స్యోపాస్యత్వ పరిగ్రహే; అపిచాత్రీహ్య దయశబ్దోపి పరమాత్మ పరఃప్రత్యేతవ్యః, హృత్-హృత్పిల్లరీకమ్, అయతి- పాప్నోతీతి హృదయః, తమ్ ఉపాసనార్థం హృత్పిల్ల రీకే సదా సన్నిహిత, మిత్యయమథోహిత త్రావగమ్యతే, *త స్మాదిహ దహర శబ్దేన పరమాత్మేవోపాస్యత్వేననిశ్చయతే.

౧౦॥అథాన్తరత్వాది వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౧॥

—* ౪౩॥ సూ॥ శ్రీసుషుప్త్యుత్పత్తిన్యోభేదేన*

సర్వవేదాన్తసారే సర్వత్ర జీవేశ్వరయో ర్భేద ఏవ స్ఫుటత రం ప్రతీయతే, తథాపి “వస్తునోయద్యనానాత్వ ఆత్మనఃప్రశ్న ఈ దృశః | కథం ఘటే తవోవిప్రావక్తుర్వామేక ఆశ్రయ ” ఇత్యా రభ్య హంసరూపిణా భగవతా నారాయణేన సనకాదిభ్యస్తత్ప్రశ్నోత్త రత్వేనోపదిశ్యమానం వాక్యజాతం కిం జీవేశ్వరయోరభేద ప్రతిపా దనపరమ్? ఉత తయోర్భేద ప్రతిపాదన పరమ్? ఏవేతి విచింత్యా

దహరాకాశపదస్య పరమాత్మలక్షక త్వేబిజమిత్యాశయేనాహ - (స హీ) త్యాదినా - *పరమాత్మనిదహరవిద్యోపాస్యత్వ రూపలక్ష ణ సమన్వయ సిద్ధిరీహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాదిహే) తి - అ॥ ౧౦॥ సూ॥౧౧॥

శ్రీగుహాధికరణే అధ్యవసితేపి జీవేశ్వరభేదే “వస్తునోయద్యనా నత్వ ఆత్మనః ప్రశ్న ఈదృశః | కథం ఘటే తవోవిప్రా వక్తుర్వామేక ఆశ్రయ ” ఇత్యాదౌ కేహంచిన్తన్తమతీనాం తయోరభేదప్రత్యయో దయా తగుభంపరమాత్మనో దహరవిద్యోపాస్యత్వ లక్షణం సిద్ధ్యే ది త్యాక్షేప సక్లత్యానన్తరాధికరణ మారభతే - (సుషుప్త్యుత్పత్తి న్యోభేదేన) తి = “వస్తునోయద్యనానాత్వ ” ఇత్యాదౌ వస్తుశ బ్దినిర్దిష్టస్య జీవస్యాత్మ శబ్ద నిర్దిష్టస్య పరమాత్మనశ్చమిథోనానా త్వప్రశ్నే భేద తయోర్జీవేశ్వరయోరభేదప్రతీతేరిదం వస్తున ఇత్యాది

యాం ప్రాప్తాయాం ॥ప్రతిబూరిమః, 'వస్తునో యద్యనానాత్వ'

వాక్యజాతం తయోరభేద ప్రతిపాదన పరమితి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాంతమాహ - ॥(ప్రతిబూరిమ) ఇత్యాదినా - తతశ్చ సూత్రేణైతావదథ లాభాదిత్యథః, యత్పాదితం పూర్వపక్షీణా 'వస్తున, ఇత్యాదివాక్యజాతం జీవాత్ పరమాత్మనోరభేద ప్రతిపాదనపరమితి తదసామ్యైతమ్, ప్రకరణ విరోధాత్; వస్తునైత్యస్మిన్ని ప్రకరణే తయోరభేద గన్తోపి నోప లభ్యతే, తథాహి ఆదాతా వత్సనకాదయః 'ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనానవిదురాసురాః । న శౌచంనాపిచాచారోనసత్యంతేషు విద్యతే॥ అసత్యమప్రతిష్ఠంతే జగదాపచరసీశ్వరౌ మిత్యారభ్య, ఈశ్వరోహమహంభోగీ' ఇత్యాదినా స్మర్యమాణాయా విశ్వమిథ్యాత్వాది జీవేశ్వరైశ్చా నుసన్ధానాది రూపాసురసమ్మదః ప్రాప్త్యా " దైవీసమ్మ ద్విమోక్షాయ నిబద్ధాయానురీమతే " తి స్మృత్యుక్తరీత్యా మిథో నిబద్ధయోశ్చేతోవిషయయోరన్యోన్యసన్త్యాగ సాధన జిజ్ఞాసయాపితరం బ్రహ్మణం పప్రచ్ఛః, 'గుణేష్వావిశతేచైతే గుణాశ్చేతసీచప్రథో' కథ మన్యోన్య సన్త్యాగో ముముక్షోరతితియో' రితి. సతు బ్రహ్మతత్ప్రశ్నోత్తరమజానన్ తస్యోత్తర వివక్షయా శ్రీహరిం సమ చింతయత్, తదైవ పరమకారుణిక శ్రీహరిరపి హంసరూపేణ తత్సకాశే ప్రాప్తుం భూవ, తతస్సనకాదయోత్పద్భుతం హంసరూపిణం తం భగవన్తం సమ్ప్రీణమ్య బ్రహ్మణం పురస్కృత్య కోభవా నిత్యపుష్కలతదిదమామాతమ్ 'దృష్ట్వాన్మాంత ఉపవ్రజ్య కృత్వాపాదాభివష్టనమ్ । బ్రహ్మణ మగ్రతః కృత్వా పప్రచ్ఛః కోభవా ' నితి. అత్ర శూన్యమాణ ప్రశ్నస్య ' జాసిత మాగతంయజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివక్షయే ' తి పశ్చాదుత్తరం ప్రవక్ష్యన్ పూర్వం తావత్ 'గుణేష్వావిశతేచేత' ఇతి బ్రహ్మణం ప్రతిపృష్టస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుకా

మస్సర్వజ్ఞో హంసరూప శ్రీ భగవా న్నారాయణోజీవానాం కృ
కృపయాగుణ చేతసోరన్యోన్య బద్ధనాది రూప సంసారావహం జీ
వేశ్వరైక్యపక్షం ఘటమాన ప్రశోత్తరాదివ్యవహారత్వేనా నూద్య
ఖడ్జయతి- (వస్తున) ఇతితిభిః- అయం శ్లోకః పూర్వం పఠితః, ఉ
త్తరశ్లోకయోగపాఠస్తు ' పఞ్చాత్మకేషు భూతేషు సమానేషుచ వ
స్తుతః । కోభవానితివఃప్రశోత్త వాచారమౌహ్యనర్థకః॥ మనసావ
చసాదృష్ట్యా గృహ్యతేనైర్వరపీన్ద్రియైః । అహమేవనమత్తోన్యదితి
బుధ్యధ్వమజ్ఞసేతి. త్రయాణామయమథః, వస్తునః- సర్వప్రకా
రేణ పరమాత్మాధీనతయా నివసతోజీవస్య, ఆత్మనః- నిఖల జగదస్త
బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఃపరమాత్మనశ్చ, అనానాత్వే- ఏకత్వ ప
క్షే, ఈదృశః, జీవేశ్వరయోర్జీవానాంచ మిథోభేద ప్రత్యాయక ఇ
తి యావత్; ప్రశ్నః- కోభవానిత్యాది యావః, యదిస్యాత్తహి-
తత్పక్షే, కథంవోఘటేత-కథమితాక్షేపే, వేద్యవధారణే, ఉత్తి వి
తరే-నఘటేతైవేత్యథః, హే విప్రాః? వామే- సచ్చాస్త్ర ప్ర
తీప విశ్వ మిథ్యాత్వే జీవేశ్వరైక్యవాదేచఇత్యథః, ' వామావల్లు
ప్రతీపాద్వా ' విత్యభిధానాత్; వస్తుః- ఉత్తరదాతుః, కోవాఆశ్ర
యః- కోవా అవలంబ్య, తస్మతస్థానాం ప్రప్తృ పృచ్ఛానది భేదా
భావాన్నిధి ప్రశోత్తరాదికం నఘటతఇతి భావః, తస్మాత్తన్తతం
యుష్మాభి రేవ దూషణీయ మితి భావేనాహ - (పఞ్చాత్మకేష్వి)
తి - పఞ్చాత్మకేషు - పాఞ్చ భౌతికేషు అఖల శరీరేషు, భూ
తేషు - నిత్య సత్తాకేషు పరమాత్మ జీవేషుచ, ప్రత్యేక్షం తన్తత రీ
త్యా, వస్తుతః - పరమాథేతః, సమానేషు - ఏకత్వేనాభ్యుపగ
మ్యమానేషు సత్సు, తన్తత స్థానాం పరస్పరం.కోభవా నిత్యాది
ప్రశ్నః, (అనర్థక)ఇతి = వః- యుష్మాకమ్, వాచా ఆరమ్భః, క
ర్తవ్యఇతి కేషః, యుష్మ ద్వాచావ క్తవ్యంఖలు- యుష్మాభి రసన్తత

మేవం దూషణీయమితి యావత్; నహి వివైవమసంతత నిరాకరణే
 న సంతతశ్రద్ధోత్పాదయితం శక్యేతేతి భావః, సంతతే శ్రద్ధోత్పా
 దనామైవ మసంతతం ఖణ్డయిత్వా స్వాభిమతజీవేశ్వరభేదనిశ్చయ
 కః, గుణేష్వావిశతేచేతః ఇతి ప్రశ్నోత్తరదానాద్యుపయోగి సజ్జీత
 మాహ - (మనసే) తి. మన ఆదిభి ర్నిర్మలై ర్యత్ప్రకృతి పురు
 షాత్మకం ప్రపంచజాతం గృహ్యతే, తేనసాకమహం వైవగాహ్యః,
 యతస్తంత్రోన్యత్, అతఏవైవం శూన్యతే “ఏవంభవాబుద్ధ్య
 నుమేయ లక్షణైర్గృహ్యైర్గుణై స్సన్నపితధ్వజాగ్రహః-వైతన్యనో
 విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేంద్రియాణివ యథానల మర్చిష
 స్సాన్విః- అత్రమాం మృగయంత్య ధాయుక్త హేతుభి రీశ్వరమ్ ।
 గృహ్యమాణైర్గుణైర్నిర్మలై రగ్రాహ్యమనుమానతః ॥ యద్వాచా
 నభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే - తదేవ బ్రహ్మాత్వం విద్ధినేదంయ
 దిద ముపాసతే - యచ్చక్షుమానపశ్యతి యన్తనసాన మనుతే- య
 చ్ఛ్రోత్రేణ సశ్రుణోతి” తివ. తథాచైతదంతర్బహి ర్వాప్యప్యవ తి
 త్త స్పృశివైతత్ప్రసవచ్చ స్వరూపో భవామీతిభావః. ఇత్యంజనా
 బుద్ధ్యధ్వమ్- ఇత్యేవంప్రకారేణ ప్రకృతి పురుషాపరమాత్మనోషత్తో
 భిన్నావిత్వనాయాసేన నిర్భినుతే త్యథః, ప్రశ్నమనూద్య తస్యో
 త్తరమాహ - (గుణేష్వి) తి = ఏతత్ప్రతస్తు “గుణేష్వా విశతేచే
 తో గుణాశ్చేతసిచప్రజాః । జీవస్యదేహాడభయంగుణాశ్చేతోమదా
 త్తన” ఇతి. ప్రజాః - హే సనకాదయః, గుణేషు- శబ్దాదివిషయే
 షు, చేతః - ఆవిశతే- ప్రాగ్వాసనాయ వ్రితంసత్ప్రవిశతే, గుణా
 శ్చేతసివిశంతే- స్వానుభవ జన్య వాసనారూపేణ మనసి తిష్ఠనీత్య
 థః, మదాత్తనః- అహమాత్మా- న్తర్యామీ, యస్యతస్యః యద్వామ
 దాత్తనః- మదయుక్తాత్మా- మనో, యస్యః అశాన్తకామస్యేత్యర్థః,
 తస్యజీవస్య, గుణాః-వాసనారూపాః, చేతోమనశ్చేత్యేతదుభయం

మిత్రోగ్రథితం సత్, దేహః-వాసనామయం లిజ్జశరీర మనాదితయాభ
వతీత్యర్థః, తతః కిమతతహ - గుణేషుచా విశచ్చిత్తమభీష్టం గుణ
సేవయా । గుణాశ్చచిత్తప్రభవా మద్రూపఙ్గభయం త్యజే ” దితి
యదాయం జీవోమద్రూపః - మాం రూపయతి, భజనీయత్వేనప్ర
కాశయతీతి మద్రూపః, మద్భక్తోభవతీతియావత్; తదా అభీష్టం
పునఃపునగుణసేవయా గుణేషువిశచ్చిత్తమ్ - వాసనా రూపేణ
చిత్తేప్రభవీతి, చిత్తప్రభవా గుణాశ్చేత్యేతదుభయం కర్తృ, త్య
జేత్- అస్మాన్యో న్యబద్ధనమిత్యాదిః, (యద్వా) జీవేన మద్రూ
పే స్వరూపాణేనతి, శేషం సమానమ్, జీవం లక్షయితుమేతదేవ వి
వృణోతి- (జాగ్ర) దితి ద్వాభ్యామ్-ద్వయోః పాఠస్తు “ జాగ్రత్స్వ
ప్న సుషుప్తిశ్చ గుణతో బుద్ధివృత్తయః । తాసాంవిలక్షణోజీవ స్సా
క్షీత్వేన వినిశ్చితః ॥ యహి-సంస్మృతి బద్ధోయ మాత్మనో గుణ వృ
త్తిదః । మయితుచ్యేన్ధితోజహన్త్యాగ స్తద్గుణచేతసామ్॥ ” జాగ్రత్-
జాగరః, యహి- - యథా, సంస్మృత్యాబద్ధ్యత ఇతి సంస్మృతి బద్ధః,
ఆత్మనః- మనసః, గుణవృత్తీ- ఇన్ద్రియద్వారా విషయ భోగాః,
దదాతీతితథా; అయమ్- జీవః, మయి - పరమాత్మని, కీదృశే? తు
ర్యే- జాగరాద్యవస్థా తే, స్థితః- మద్భక్తినిష్ఠ స్సన్నిత్యర్థః, జ
హన్తీ- గుణవృత్తిస్త్యజేవీతి యావత్; తత్- తదా, గుణచేతసాం
త్యాగః- అన్యోన్య ప్రహణమ్, భవతీతి శేషః; ఇయమేవ సంస్మృతి
బద్ధ నివృత్తిరితి భావః, గుణవృత్తిహనమేవ విశదయత్ తదకరణే
సంసారా నపగమమాహ - (అహజాగరకృతమితి) ద్వాభ్యామ్-
ఏతయోగపాఠస్తు “ అహజాగరకృతంబద్ధ మాత్మనోర్థ విపర్య
యమ్ । విద్యాన్నిర్విద్య సంసార చింతాంతుచ్యేన్ధిత స్త్యజేత్ ॥ యా
వన్నానార్థధీపుంసోననివర్తేతయ్యక్తిభిః । జాగర్త్వస్వప్నజ్ఞ
స్సప్తస్వజాగరణం యథే ” తి. అహజాగరః. “ ఈశ్వరోహమహం

మిత్యారభ్యహంస రూపిణా భగవతా సనకాదిభ్య ఉపదిశ్యమానం
వాక్య జాతం జీవాత్మ పరమాత్మనో భేద ప్రతిపాదన పర మేవ
భవతి, కస్మాత్ - సుషుప్త్యతాగ్రన్యోభేదేన-వ్యపదేశాదితిపూ
ర్వసూత్రాదనువత్యమ్, సుషుప్తిః - ప్రస్వాపః, ఉతాగ్రన్తి శబ్దేన

భోగీ' ఇత్యేవం జీవేశ్వరాభేదానుసన్ధానాది లక్షణాసుర సమ్మదూ
పః, తేన కృతమ్ - నిమిత్తమ్, 'దైవీ సమ్మ ద్విమోక్షాయ నిబద్ధా
యాసురీమతే ' తి స్మరణాత్; నానాథః - నానావిషయబుద్ధిః,
నను కథం నానావిషయేభ్యో ధీర్నివతే తేత్యతహా- (అసత్వా)
దితి- తత్పాఠస్తు - " అసత్వాదాత్మనోన్యేషాం భావానాం తత్కృ
తాభిదా । గతయోహేతవత్సస్య మృషాస్వప్నదృశోయథే " తి.
ఆత్మనోన్యేషామ్-స్వవృత్తిరిక్తానామ్, భావానామ్- దేహాదివిషయప్ర
పఞ్చానామ్, అసత్వాత్-సంసారావహత్వేనా సాధుత్వాత్, " న
సాధుమన్యేయత ఆత్మనోయమసన్నపిక్వే శద ఆనదహ " ఇత్యామ
ననాదితిభావః. తత్కృతా - దేహకృతా, భిదా- దేవత్వ మనుష్య
త్వాది భేదాః, గతయః- స్వగౌది ఫలాని, హేతవ- స్తత్సాధనా
ని, కర్మాణివ; అస్య- ఆత్మనో జీవస్య, మృషా- అనిత్యః, ' ఏవం
లోకంపరంవిద్వా న్నశ్వరం కమనిమిత్తమ్ । సతుల్యతిశయధ్వం
సంయథా మణ్డలవర్తినా ' మితి కృతస్సస్య జగతో నశ్వరత్వా
మూనాత్; 'యదిదం కించ తత్సత్య మిత్యాచక్షత' ఇతి తస్య స
త్యత్వా మననాత్; " అసత్యమప్రతిష్ఠస్తే జగదాహురసిశ్వర " మి
తి కృతస్సస్యాన్యజగతో మిత్యాత్వానుసన్ధానస్యాసురసమ్మదూభవ
స్మరణాచ్చ; అనిత్యత్వేదృష్టాస్తః, స్వప్న దృశః- పురుషస్య, తదా
దృశ్యమానంవస్తుమథా అనిత్యంభవతి తథాదేహకృతభిచారిక మ
నిత్యం భవతి, తస్మాదేవం మన్యమానస్య నానాథః ధీర్నివతేత
ఇతి భావః, స్వప్నస్యా నిత్యత్వంచ తృతీయాధ్యాయే సన్ధ్యాధికర

స్వస్థావస్థా లత్యతే, స్వస్థా వస్థాయా మేతద్దేహః దేహః స్తర
ప్రాప్తిరివహి ప్రతియతే, 'సుఖశ్చైతాన్త్రోన్త్రో'రితి జాగరావస్థా
యా అత్యుపలక్షణమ్, తతశ్చైతదుక్తం భవతి 'ఋయోజాగరే బ
హిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాః భుజ్జైరసమస్తకరజైహృది తత్సదృ
క్షాః । స్వప్నే సుఖస్త ఉపసంహారతేనవీక స్తన్మిత్యన్వయా త్రి
గుణ వృత్తిదృగ్ద్రియేశ'ఇతిసుఖపాత్యద్యవస్థానామనుభోక్తృత్వే
న జీవాన్ప్రదర్శ్య తదుపరి "ఏవంవిమృశ్య!గుణతో మనసస్త్రయవ
స్థా మన్మాయయా మధిక్యతాఇతినిశ్చితాథాః । సశ్చేద్యహందా
మనుమాన సదుక్తితీక్షణ జ్ఞానాసినాభజత మాఖిలసంశయాధి" మితి

జే వక్ష్యతే, యథయదుక్తం "మయి తుర్యే స్థితో జహ్య" దితి
, తదేవయోజాగర ' ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రపశ్చయతి. తయోగపార
స్తు, 'యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాః భుజ్జైరసమస్త కర
జైహృది తత్సదృక్షాః । స్వప్నేసుఖ స్తఉపసంహారతేనవీకస్త్వన్మ
త్యన్వయా త్రిగుణవృత్తి దృగ్ద్రియేశః ॥ ఏవం విమృశ్యగుణతోమన
సస్త్రయవస్థాం మన్మాయయా మయిక్యతా ఇతి నిశ్చితాథాః ।
సశ్చేద్య హందా మనుమాన సదుక్తి తీక్షణ జ్ఞానాసినా భజత మా
ఖిలసంశయాధిమ్ ॥ ఋయోజాగరా ద్యవస్థాఅనుభవః, అతఏవ త్రిగు
ణ వృత్తిదృక్ - సత్త్వాదిగుణవృత్తిః - జాగరాద్యవస్థాః పశ్యతీతిత్రి
గుణవృత్తి దృక్, సవన ఇద్రియేశః - జీవోభవతీత్యేవం విమృశ్య-జీ
వస్వరూపం జ్ఞాత్వా, మనస స్సచ్ఛన్ధిన్యస్సత్త్వాదిగుణతస్సముత్పన్నా
స్త్రయవస్థాః - జాగరాద్యవస్థాః, మన్మాయయా- అనా ద్యనువ
తమానేన, మమ జీవస్యాజ్ఞానేన, మయి- జీవాత్మని, కృతాః-ప్రా
పితా ఇతి. నిశ్చితాథాః - అధ్యసిత జీవస్వరూపా స్సన్తః, అఖ
ల సంశయాధిమ్ - అఖిలసంశయమూలమ్, పూర్వోక్త మహాజాగ
రమ్ ; అనుమాన సదుక్తి తీక్షణజ్ఞానాసినా సశ్చేద్య, హందామ్

హృదిస్థమ్, మా-మామ్, భజతేతి యోజనా, తత్తానుమాననిశ్చయః, తత్తు “ఈక్షేతే”తి వత్సమాణం చిదచిదీశ్వర వివేకజ్ఞానరూపమ్, సదుక్తిః - సదాచార్యోపదేశః, తాభ్యామ్; తీక్ష్ణం యజ్ఞానమ్-చిదచిదీశ్వర వివేక జ్ఞానమ్, తదేవాసిః-ఖడ్గః, తేన; “తస్మాద్వస్తున” ఇత్యాదౌ నజీవేశ్వరైశ్చ ప్రతీతి రితి భావః, కోభవానితి ప్రశ్నస్సోత్తరంతు ‘జానీతమాగతం యజ్ఞం యుష్మధర్త వివక్షయే’ త్యగ్రేవత్యతే, స్వాదేత దుపరి ‘ఈక్షేతవిభ్రమమిదం మనసోవిలాసందృష్టం వి నష్టమతిలోల మలాతచక్రమ్ | విజ్ఞానమేకమురుదైవ విభాతిమాయా స్వప్నప్రేధాగుణవిసర్గ కృతోవికల్ప” ఇత్యత్ర విజ్ఞానశబ్ద నిర్దిష్ట పరబ్రహ్మ వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్వజగతో మిథ్యాత్వావగమేన జీవేశ్వ రాభేద సిద్ధిరితిచేన్నేత్యుచ్యతే, ‘ఈక్షేతవిభ్రమ’మిత్యత్ర తథానవ గమాల్; అపిత్విహ ప్లాక్ష్మ్యోకోపా త్తజ్ఞానపదేన ప్రకృతీశ్వరజీవవి వేకజ్ఞానం వివక్షితమిత్యుచ్యతే, తథాహి, ఇదమ్- ప్రకృతివికారాత్స కంప్రపఞ్చజాతమ్, మనసః- హృదఃస్యశ్రీభగవతోహారేః, విభ్రమమ్- లీలాం, తత్సాధనమీక్షేత, ‘క్రీడాభాజ్ఞంవిశ్వమిదంయస్యమహిమ్నుస్త స్మై నిత్యంనాథ నమస్తేకరవామే, శిశ్రుతేః, ఇదంకీదృగ్భూతమిత్యా కాజ్ఞాయాం విశేషణాన్యాహ - (విలాస) మిత్యాదినా- విలాస తిస్పష్టినమయేఅవిర్భవతీతివిలాసమ్, దృష్టమ్- స్థితిసమయేదృశ్యమాన మిత్యర్థః, వినష్టమ్- సంహారావసరే వినశ్మ్యల్, ఉభయత్ర నిష్ఠా యాధూతార్థకత్వ మపివివక్షిత మితిజ్ఞేయమ్, అలాతచక్రవదతిలో లమ్- అతిచఞ్చలంచ, ఏవం ప్రకృతిస్వరూపంజ్ఞాపయిత్వా తత్రతస్య పరమాత్మస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (విజ్ఞాన)మితి - విజ్ఞానమ్- వివిధ జ్ఞానవల్, సర్వజ్ఞమితి యావల్; ఏకమ్-ముఖ్యమ్, శ్రేష్ఠంపరంబ్రహ్మత త్రోరుధేవ విభాతి- ఉరుధాః- బహుధాః, జీవాః తదవబ్రహ్మవిభా తి-ప్రత్యేకం తేషామస్తర్వామిత్వా న్నానావిధమివ ప్రకాశత ఇతి

తాదృశావస్థానుభవ రూపసంసార నివర్తకోపాయ భూతాంభ
క్తిం విధాయ భజనీయాత్పరమాత్మన స్తస్మాత్తాదృశావస్థావతాం
భజమానానాం భేదవ్యపదేశాదితి. తస్మాదీహ హంసోపదేశే జీ
వాత్మపరమాత్మనో రాక్షసేదగ్రం. ... *
౧౧॥ సుషుప్త్యుత్పాన్నధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౪౪॥ సూ॥ పత్యాదిశద్దేభ్యః. *

“అహంభవోయజ్ఞ ఇమే ప్రశేనాదతాదయోయేభవదాదయశ్చ॥

ఈక్షేతేత్యథః, అథ జీవస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (మాయాస్వప్న)
ఇత్యాదీనా- మాయాయాం ప్రకృతౌ, స్వపతీతి మాయా స్వప్నో
జీవః “మాయామయేవాసనయా శయాన” ఇతి శ్రుత్యే, సచేహ ప్రప
చ్చ జాతే విభాతీతి ఈక్షేత, జీవానామ సఖ్యేయత్వాదిహైక వచ
నం జాతిపరమిత్యాశయేన తం విశేషయతి - (త్రిధే)తి - సాత్త్వికాది
భేదేన త్రివిధం గుణవిసగ్లం కరోతీతి గుణ విసగ్లకృతః, కతః
క్తిః, “హేతుజ్ఞేవోస్య సగ్లాదావ విద్యాకర్మకారక” ఇత్యా
దౌ జీవస్య విశ్వసగ్లాది హేతుత్వావగమా ద్గుణవిసగ్లకృతత్వం
ప్రత్యేతవ్యమ్, వికల్ప్యతే మిథో విభిద్యత ఇతి వికల్పః, జీవాశ్చాస్త్రిక్
జగతి మిథో విలక్షణా విభాస్తితి ఈక్షేతేతి. తస్మాజ్జీవేశ్వరయో ర్భే
దో వ్యభేదగత ప్రతీతిర స్తీతి నిశ్చయతే, తత్తత్త్వవస్తున, ఇత్యాదివా
క్య జాతస్య జీవేశ్వరయో రితరేతర భేదాద్ధ్యవసాయకత్వాత్తయో
ర్భేదాద్ధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణ ముప సంహర
తి - (తస్మా) దితి. ... అ॥ ౧౧॥ సూ॥ ౧॥

నస్వప్నజీవేశ్వరయోర్భేదః? తథాపి తయోమధ్యే పరమా
త్మసగళం జీవాత్పరమ్యం సిద్ధ్యేదిత్యాక్షేప సక్లతిం హృది నిధా
యోత్తరాధికరణ మారభతే- (పత్యాదిశద్దేభ్యః) ఇతి.

అహంభవ, ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్వాది తత్త్వల్లాకాధిప

స్వలోకపాలాగి ఖగలోకపాలాధూలోకపాలాస్తల లోకపాలా”
 ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్యలోకా ద్యధిపతిత్వ మవగమ్యతే, తత్త్విం
 తేషాం ముఖ్యం భవతి? ఆహోస్విత్పరమాత్మన ఏవ ముఖ్యంభవతి?
 ఇతి సంశయే ప్రాప్తే బ్రూమః, పరమాత్మన ఏవ తత్త్వలోకాధిప
 తిత్వంచాఖిలక్షితిపతే స్తత్త్వేణ భూపతిత్వమివముఖ్యంభవతి, కతః?
 పత్యాది శబ్దేభ్యః- ‘శ్రియఃపతిర్యజ్ఞ పతిః స్రజాపతి ధీయాం పతి
 లోకపతి ర్ధరాపతిః । పతిగౌతిశ్చిన్ధక వృష్టి సాత్వతాం ప్రసీద
 తాం మేభగవాన్సతాం గతి ” రితి పూర్వత్ర శ్రూయమాణే వాక్య
 శేషే ‘సపషసర్వస్య వశే సర్వస్యేశాన సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం
 ప్రశాస్తీ’ త్యాది శ్రుత్యంతరేచ శ్రూయమాణేభ్య శ్రియఃపత్యా
 ది శబ్దేభ్యోఽఖిల లోకాధిపతే ర్భగవతో నారాయణస్యైవహి త
 త్త్వలోకాధిపతిత్వంచ ముఖ్యంభవతినిశ్చయతే, తస్మా దపరిమితమ
 హిమ పూర్ణో భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రనవరతం భ
 జసియ ఇతి నిశ్చితమ్.

౧౨॥ పత్యాది శబ్దాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిత్వ శ్రవణాత్తస్ముఖ్యమేవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే తేషాంతత్వ
 లోకాధిపత్యస్య పరమాత్మ పారతన్త్ర్య త్తస్యైవ తత్త్వలోకా
 ధిపత్యం ముఖ్యంభవతీతి సిద్ధాంతయతి - ౧(బ్రూమ) ఇత్యాదినా=
 † పరమాత్మనిబ్రహ్మాది నిఖిలజీవేభ్యగి పారమ్యరూపలక్షణసమన్వయ
 సిద్ధ్యా తస్యసర్వోపాస్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ము
 పసంహరతి - (తస్మాదపరిమిత మహిమే) తి=పాదంసమాపయ
 తి - (నిశ్చిత) మితి=

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీకృష్ణ
 కులతలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
 రమగురు నిధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాంత, శ్రీ శుక
 భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వాదరాయణ సు
 ప్రసిద్ధిత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్యే
 ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయగ పాదః.
 ఏతత్పాదస్థ సముదిత మాత్ర సజ్ఞాన్ ॥౪౪॥
 ఓమీ సీతారామాభ్యాం నమః.

ఓరస్తు

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్వాభ్యాం నమః.

శ్రీమద్భక్తభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య
 చతుర్థపాద ప్రారంభః.

—* { ౧॥సూ॥ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న } *—
 శరీరరూపక విన్యస్తగృహీతః

* తదేవం ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదేభగవత స్థూలరూపం

విలక్షణం జీవరాశే రతిసూక్ష్మ తమాత్రిధా ।

ఉపాస్యమస్యకర్తారం సీతారామముపాస్త హే॥

* అస్యపాదస్యైతదధ్యాయ సజ్జతిస్తుపూర్వవదేకకార్యకారి
 త్వమితి ద్రష్టవ్యమ్, అతీతపాదత్రయ ప్రస్తుతార్థేషు కేషాంచిద
 భాగనామహ ప్రపంచ్యమానత్వా దస్యపాదస్యతేనోపజీవ్యోప
 జీవక భావసజ్జతిం వృత్తానువాద పూర్వకం ద్యోతయతి - (తదేవ)

సూక్ష్మరూపప్రసక్తాద్దేవాదీనా మత్యుపాసనాధికారో వేదనిత్యత్వాదికంచ నిరణాయ, అథ చతుర్థః పాదో పాదత్రయ నిర్ణేతా భేదా కరిచిదధాః ప్రసక్తా దాగతంచ ప్రవక్ష్యంతే, ఇతత్రాదా తావత్సుఖప్రయోగికరణే యథా జీవేశ్వరాభేద నిరాకరణమకారి తద్వదత్రాపి జీవేశ్వరాభేదో నిరా క్రియతే, తత్తేద మామ్నాయతే “ ఆత్మానం చేద్విజానీయ త్వరం జ్ఞానధుతాశయ ” ఇతి. కిమిహజీవాత్మానం పరమాత్మ త్వేన జానీయాదిత్యతే? కింవాజీవాత్మానం పరమాత్మానంచ మిథగి పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర ప్రాప్తం తావ జ్ఞీవాత్మానం పరమాత్మ త్వేన జానీయాదిత్యుచ్యత ఇతి, కుతః? తథాపి తత్ర ప్రతీయతే, యద్యపి కదాచిత్సాన్వసజ్జాతీత కార్యాదా వనివార్య ప్రవృత్తి దశానా జీవస్య స్యాధీన ప్రవృత్త్యనుపపత్తి ముఖేన తయోరానుమానికమథాన్తరత్వం భవతి, తథాపి, జీవగి పరమాత్మనోధాన్తర భూతః, పరాధీన ప్రవృత్తిమత్వాత్ ; ఘటాదివదితి. తథాపి ఏకేషాం శాఖినామ ‘ తత్త్వమసీ ’ త్యాది వాక్యానురోధాదిహ జీవేశ్వరయోరైక్యమేవ జ్ఞాతవ్యమితిచే దత్ర ప్రతిబూమిః, నేహజీవాత్మానం పరమాత్మానంచమిథగి పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే, కుతః? ఉత్తరవాక్యే శరీరరూపక విన్యస్త గ్రహీతేః—“ఆహుశ్శరీరం రథమిద్రియాణి హయానభీశూన్యన ఇద్రియేశమ ” వత్తానిచూత్రాధిపతాంచ సూతంసత్యం బృహత్సూరమీశ దృష్టమ్ || అ

మిత్యాదినా = ఇతి స్యాధికరణస్య పూర్వవాదోపాన్తస్థ సుఖప్రయోగికరణేన దృష్టాన్తసక్తిమాహ - (తత్రాదా) వితి = తత్ర - చతుర్థః పాదో, ఆచా - ప్రథమతః. ...

* తత్ర యథోక్తాభేద నిరా కరణవిషయే సంశయ మాహ - (కిమిహే) తి

రమాత్మానంచ మిథోర్థా స్తరతయా విజానీయాదిత్యయమభిప్రాయః
ప్రత్యాప్యతే. ... *

—* సూ॥ ౨॥ దశకయతిచ *—

అపిచోత్తరత్ర 'యావన్నృకాయ రథమాత్మవశో పకల్ప్యథ
త్రే గరిష్ఠ చరణాచణనయా నిశాతమ్ । జ్ఞానానిమచ్యుత బలౌదధద
స్తశతు) సాన్నినస్తతుష్ట ఉపశాస్త ఇదం విజహ్య' దిత్యేతద్వాక్యం
సాత్మాదేవ జీవేశ్వరయోర్భేదం దశకయతి. *

౧ ॥ ఆసుమానికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨ ॥

—* సూ॥ ౩॥ *సూక్ష్మంతు తదహాత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే 'సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ' ఇతి. తత్సా
తిసూక్ష్మ తమ జీవవాచక జీవ పదాస్తత్పద సామానా ధికరణ్యం
కిం జీవేశ్వరయోరభేదం బోధయతి? ఉతతయోర్భేదమేవ బోధయ
తి? ఇతి ॥ విశయ శమనాయాహ - (సూక్ష్మంత్వి) తి - తునావిశయ
శ్చమితః, అతి సూక్ష్మ తమ జీవ వాచక జీవ పదాస్తత్పద సామా
నాధికరణ్యం జీవాత్పరమాత్మనోర్భేదమేవ బోధయతి, కస్తాత్?

తస్మాన్నేహ జీవేశ్వరయో రభేదశ్శబ్ద ఇత్యధికరణోపసం
హారః. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౨॥

* పూర్వపద దృష్ట్వాస్త సజ్జతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణ
మారభతే - (సూక్ష్మంతు తదహాత్వాత్) దితి.

॥పూర్వత్ర "త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమే" త్యస్తికప్రశ్నవాక్యే
త్వం పదబ్రహ్మ పదసామానాధికరణ్యేన త్వంపదార్థబ్రహ్మపదా
ర్థయో రభేదావగమా దిహిపి యథోక్తసామానాధికరణ్యేనాస్త
త్పదార్థః జీవపదార్థయో రభేదోవగమ్యత ఇతి పూర్వ పక్షేణస
హవిశయం పరాంబుధక సిద్ధాంతయతి - (విశయ శమనాయా
హ) త్యాదినా - *

తదహాత్మాత్ - ఇహ ప్రకరణ వశాత్తచ్చ భేదనభగవద్విభూతిత్వం
 పరామృత్యుతే, తత్తు తదంతత్వమ్ - తత్సత్త్వమితియావత్, అహాతి
 హి జీవో భగవత్సత్త్వమ్, శ్రీమదీహాయథోక్త సామానాధికర
 ã్యం తయోరభేదం బోధయేత్తహి - లోకస్య స్వామినోరవ్యభేదో
 దృశ్యేత, అపిచ “గన్ధమాత్రమహం భువ” ఇత్యుక్తాపి శూన్య
 మాణ సామానాధికరణ్యం తద్వదేవ పరమాత్మే గన్ధయో రభేదం
 బోధయేత్, సహ్యనుపపన్నతమః, కేస్తు భగవదంతత్వాదగన్ధస్య ‘గ
 న్ధమాత్ర మహం భువ’ ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతి, ఏవంజీవ
 స్యాపి భగవదంతత్వాత్ ‘సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ’ ఇతి సామా
 నాధికరణ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్, జీవస్య భగవదంతత్వం చానన్తరా
 ధ్యాయే ‘అంశోనానా వ్యపదేశా’ దిత్యుక్త స్పష్టం వక్ష్యత్యా
 చార్యః, తస్మాదిహ యథోక్తం సామానాధికరణ్యం జీవేశ్వరయో
 ర్భేదమేవ బోధయతీతి నిశ్చయతే. ... *

—* ౪॥ సూ॥ తదధీనత్వాదథావత్, *—

జీవేశ్వరభేదా ధీనత్వాత్తలు సర్వమపి శ్రుతిస్త్రుత్యాదిలక్షణం
 శాస్త్రం ప్రయోజనవద్భవతి, అసతితయోర్భేదే సర్వం శాస్త్రంని
 రథాక మేవభవేత్, తవమతే బ్రహ్మవ్యతిరిక్త వస్తవభావాత్;
 యద్యకస్మాద్బ్రహ్మణి భేదంఽరికల్ప్య శాస్త్రాణి ప్రవృత్తేర త
 దా తేహం భ్రాన్తప్రలాపా విశేషోవ్యథా యాసశ్చప్రసజ్యేత,

§ “త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమే” త్వత్ర త్వంబ్రహ్మపదయోఃపర
 బ్రహ్మవృత్తత్వా త్తత్పదద్వయ సామానాధికరణ్యం త్వంబ్రహ్మ ప
 దార్థయో రభేదం బోధయేత్, “సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ” ఇ
 త్యుక్త త్వస్సత్త్వద జీవపద సామానాధికరణ్యం జీవాత్ పరమాత్మ
 నో రభేదం నబోధయతీత్యేత దన్వత్రానుపపత్తి ముద్ఘాట్యద్యగయ
 తి - (యదీహే) త్యాదినా.

తస్మాదప్రేవతయోర్భేదః.

...

...

*— ౫ || నూ || జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ *—

నహి జీవస్యపరమాత్మనాసాకమభేదేన జ్ఞేయత్వంవక్తివేదాంతాది
తాస్మీయం యత్నించి ద్వచనమ్, తస్మాచ్చ నాస్తితయోరభేదః.

—*— || నూ || వదతీతిచేన్నప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాల్ *—

నను “యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతేన్యభిక్రియాభిర్న్య
వహః వత్తేను | ఏవంవచోభిర్భగవా నధోక్షజో హ్యభ్యాయతే
తాకిక వైదికైజ్జనై” రిత్యేతద్వాక్యం సర్వస్యాపిజగతోబ్రహ్మతా
మవగమయ తృణ్ణీవేశ్వరయో రప్యభేదం వదతీతిచేన్నైత దేవమ్,
కుతః ? ప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాల్ - హి- యతః, తత్ర ప్రాజ్ఞః- ప
రమాత్మైవ, సర్వాస్త్రస్యామితయాజీవాదథాన్తరతయాచ ప్రక
రణాదవగమ్యతే, ‘బుద్ధీన్ద్రియాథా రూపేణ జ్ఞానంభాతి తదాశ్ర
య’ మిత్యపక్రమ్య ‘ఏవంవచోభిర్భగవా నధోక్షజో హ్యభ్యాయ
తేతాకిక వైదికైజ్జనై’ రితి పర్యమానంహి పరమాత్మీయంప్రకర
ణమ్. తత్ర ‘యథాహిరణ్య’ మిత్యస్యామితయోధ్వవసితః, య
థాహిరణ్యం కటక మకటాది రూపేణమితో భిన్నేష్వవయ వేష
ధార్యమాణం స్వరూపతః ఏకమేవభవతి, ఏవం భిర్భగవా నధో
క్షజోస్త్రస్యామితయా మితోవిభిన్నేషు జీవేష్వవతిష్ఠత్ తత్త జీవాభి
ధాయిభిర్వచోభి తాకిక వైదికైజ్జనై రాహూయమానోపి స్వ
రూపతో నవిభిన్నోభవత్తి, కిన్తు స్వకరీరభూతేషు జీవేషునదైకరూ
పోవతిష్ఠత ఇతి. యత్తు “ఆత్మానంచి నైమేదేకమభేదేనమయాముని”
రితి వచనం తత్త్విమమేవాథా మవగమయతి, తథాహి, అత్తా
నమ్ - స్వాస్త్రస్యామిణమ్, మయా - పరమాత్మనా శ్రీకృష్ణేనసహ,

* తస్మాత్ - జీవస్యపరమాత్మాభిన్నత్వేన జ్ఞేయత్వ వచనాభా
తా దేవేత్యథః

...

...

...*

అభేదేన చిన్తయేదితి. తస్మాన్నేదమ్ ‘యథాహరణ్య’మితివాక్యం
కృతస్య జగతోబ్రహ్మతా మవగమయతి, నాపి జీవేశ్వరయోర
భేద మవగమయతీతి ధ్యేయమ్. ...* ...*

—* ౭ || సూ|| * త్రయాణామేవచైవముపన్యాసఃప్రశ్నచ్చ*—

సకేవలమస్తి ప్రకరణే పరమాత్మ స్వరూప ప్రతిపాదనంద్య
శ్యతే, అపితుత్రయాణామ్- ఈశ్వరప్రకృతిజీవానామపి, ఉపన్యాసో
ద్యశ్యతే, ఇతత్ర “బుద్ధిన్ద్రియాథిరూపేణే” త్వారభ్య “హ్యభ్యా
యతే తాకిక వైదికైజ్జనై ” రిత్వస్తేనేశ్వర స్వరూపముక్తమ్, ఏ
తదుపరిష్టాత్ ‘ఘనోయథారూప్రభవోరూదర్శితో హ్యరూపంశ
భూతస్యచ చక్షుష స్తమః | ఏవంత్యహం బ్రహ్మగుణ స్తదీక్షితో బ్ర
హ్మంశ కస్యాత్మనాత్మబద్ధన ” ఇతిప్రకృతిజీవయో స్వరూపవినసి
రూప్యేతే, ఏత త్ర యవిషయ ప్రశ్నచ్చ ద్వితీయగుణాదౌ కృతకి,
ఓతస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా మితరేతరం భేదమేవేదంప్రకరణమవగమ
యతీతి నిశ్చయతే.

౨|| తదహా త్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౫ ||

—* ౮|| సూ || మహద్వచ్చ *—

† అస్తి న్నేవప్రకరణే ఆదావామ్నాయతే బుద్ధిన్ద్రియాథిరూపేణ

* అపిచేదం ప్రకరణం ప్రాజ్ఞప్రకృతి జీవానాం మిథోభేదం వి
శదీకరణీత్యాహ - (త్రయాణా) మితి.*

ఇ త్రయాణాముపన్యాసం వివినక్తి - (తత్ర “బుద్ధిన్ద్రియాథి
రూపేణే” త్వారభ్య) శ్యాదినా.*

ఓ ఫల కథనపూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాచ్చిద
చిదీశ్వరాణా) మితి. అ|| ౨|| సూ|| ౫||

† అస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసక్తసక్తతం ద్యోతయితుం విషయో
పస్థితి మాహ - (అస్తి న్నేవప్రకరణ) ఇతి.

జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ ' మితి. తత్త్ర బుద్ధిశబ్దః ప్రకృతివాచీ, రూప శబ్ద శరీర వాచీ, జ్ఞానశబ్దో బ్రహ్మవాచీ, తథాచజ్ఞాన ఘనం పరంబ్రహ్మబుద్ధ్యాది శరీరకం సద్భూతీత్యనేనపరబ్రహ్మణ స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిరవగమ్యతే, సా కిం దృష్ట్వాస్తతో నిరూపయితు మశక్యా ? ఉతశక్యా ? ఇతినంశయ శ్చిఇనముత్తరం ప్రాహ - (మహర్ష్యచ్చే) తి - చూఽవధారణే, యథా మహత్తత్వం నిఖిల తత్వేషు తతాగ్ర్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యవతిష్ఠతే, తద్వచేవపరంబ్రహ్మపి ప్రకృతిమహదాది నిఖిలతత్వేషు తతాగ్ర్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యవతిష్ఠత ఇత్యవధర్తవ్యమ్, తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వభూతేషువ్యాప్తిర్దృష్ట్వాస్తతోనిరూపయితుంశక్యత ఇతి నిశ్చయతే.

—*F|| సూ || చమనవదవిశేషాత్ *

యథా చమనేన - తన్నామకేన మహాషిశా "సర్వేషుశక్యత్రసు భృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మాన మభిష్టమీశ్వర" మితిపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యాఖిల జీవేషువ్యాప్తి రభిహితా, ఏవమిహతస్య పరబ్రహ్మణఃప్రకృత్యానిఖిల తత్వేషుతతాగ్ర్యేషుచప్రపఞ్చేషువ్యాప్తి రభిధీయతే, కుతః ? అవిశేషాత్ - చేతనా చేతనయోర్భేదగవచ్ఛరీరత్వేన సమానత్వాదిత్యాశయః.

—*G|| సూ|| జ్యోతిరుపక్రమాతుతథా హ్యధీయతఏకే *

శ్రీభగవద్వ్యతిరీక్తస్య చేతనస్యాణుత్పేన దృష్ట్వాస్తత్వాయోగా ద్భగవద్వ్యాప్తిర్దృష్ట్వాస్తతో నిరూపయితు. మశక్యేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే చంద్రవస్తుఖమిత్యాదౌ దృష్ట్వాస్తదాష్టాష్టైకయోస్సర్వభూతసామ్యా నుపలభ్యేర్తహత్తత్వ స్యాచేతనత్వేపి నిఖిలజగద్వ్యాపకత్వా త్తద్దృష్ట్వానీకృత్య సిద్ధాంతయతి - (ఇద ముత్తరం ప్రాహ) త్యాదినా. శలం కథయేమాత్రాథాముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

సర్వేభూతాంతర్యామిని భగవద్వ్యాప్తిజ్యోతిరుపక్రమాదవే
 చితవ్యా - జ్యోతిః - అగ్నిః, ఉపక్రమే- దృష్టాంతోపక్రమే, యస్యా
 పాప జ్యోతిరుపక్రమా, అగ్నేరివవాయో రివచ భగవత సర్వభూ
 తేషు వ్యాప్తిర్భవతీతి వేదితవ్య మిత్యర్థః, కథమిద మవగమ్యతే ?
 తథాహ్వాధీయత ఏక- తథా ఖలు, ఏక- శాఖినః ' అగ్ని ర్యథైకో
 భువనం ప్రవిష్టోరూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ । ఏక స్తథా
 సర్వభూతాన్తరాత్కా రూపం రూపంప్రతిరూపోబహిశ్చ ॥ వాయు
 ర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపరూపం ప్రతిరూపోబభూవ । ఏక
 స్తథా సర్వభూతాన్తరాత్కారూపం రూపం ప్రతిరూపోబహిశ్చేతి.
 అత్రాగ్నిహి=దృష్టాన్తత్వేనా దాపుపక్రమ్యతే, తస్మా త్పూర్వం
 జ్యోతిరుపక్రమేతి. ... *

3: () మహాదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

—* ౧౧॥ సూ॥ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్యాదివదవిరోధః *—

భగవత్ స్థూల రూపో పాననం ప్రకృత్యేద మామూయతే
 “ భూర్లోకగర్భితసిపద్భ్యా ” మిత్యారభ్య “ ఇతివాలోకకల్పనే ”
 త్యన్తమ్. తత్రైకస్య పరిదృశ్యమానస్య స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్ప
 నా కిం విరుద్ధా? ఆహూస్విదవిరుద్ధా? ఇతిసంశయే ప్రాప్త ఇద

() మహాదాది ప్రస్తావేన భగవత్స్థూలరూప పోషపథితత్వత్వ
 సక్త సక్తత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (కల్పనోపదేశాచ్చమధ్యా
 దివ దవిరోధ) ఇతి. ... *

† ఏక త్వాదేవ పరిదృశ్యమానస్య భగవత్స్థూలరూపస్య త్రేధాక
 ల్పనా విరుద్ధేన భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే కల్పనాయా అనుస
 న్ధానరూపత్వా దేకస్యాప్యస్య భగవత్స్థూలరూపస్య త త్తత్వస్య
 దాయానుసానేన త్రేధాకల్పనాత్వ విరుద్ధేన భవతీతి సిద్ధాన్తయ
 తి - (ఇదముత్తరం వ్రతతి) త్యాదినా. ... *

మత్తరం పశతి. (కల్పనే) తిపికత్వేపి ఘాలరూపస్య త్రేధాకల్పనా భవత్వేనా విరుద్ధా, కుతః? ఉపదేశాచ్చ. చోఽధారణే, 'ఘర్లో కశకల్పితకపద్భ్యా' మిత్యుపక్రమ్య 'ఇతివాలోకకల్పనే' త్యస్తే నేనా ఘాల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనోపదేశా దేవేత్యర్థః, న హ్యేకస్య త్రివిధ కల్పనా విరుద్ధ్యతే, మధ్యాదివదుపపత్తేః తథా హి యథావీకస్యాపిత్వస్య 'వసహ రుద్రా' ఆదిత్యా మరుత స్స ధ్యాతృత్వే తే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్యతం మధుముపజీవన్తీ' త్యుపపిష్టాయాం మధువిద్యాయాం మధురూపత్వం కల్ప్యతే. తథా తస్యైవ 'యోసౌతపన్నుదేతి - ససర్వేషాం ఘాతానాం ప్రాణానాద యోదేతి - మాసేపృజాయామాపశూనామ్ - మామమ ప్రిణానా దాయోదగా' ఇత్యుపదిష్టాయా మాయుర్విద్యాయామామృతస్యైవ రూపత్వం కల్ప్యతే, తథా తస్యైవ 'యత్త త్ప్రిణస్య ప్రత్నస్య విస్తోరూపం యత్సత్యస్యర్తస్య బ్రహ్మణః - అమృతస్యచ మృత్యోశ్చ సూత్యమాత్మానమిమహీ' త్యుపదిష్టాయాం త్రయ్యాం విద్యాయాం త్రయీమయత్వం కల్ప్యతే, ఏవ మిహ ఘాల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనామ్యవిరుద్ధైవ భవతి, *తస్మాత్ ఘాలరూపోపాసనవిషయే నకచ్ఛిద్విరోధః, అత్రేదం తత్వమ్, ఘాలరూపోపాసనం తు మనశ్చాచ్యుత్వ నివృత్తయే ప్రకృతి విక రాత్తక ప్రపఞ్చేషు భగవదవయత్వేన పరిచింతనమేవ, నతు భగవతస్తాదృశం పృథగ్నా పాస్తర మస్తీతి. (స భగవాన్ పురుషో లోక కల్పః పురుషై ర్వోగిభిః కల్పతే.)

...

*

త|| కల్పనోపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ సూ|| ౧||

* భగవతి త్రేధా ఘాలరూపోపాసనాశ్రయత్వ రూప లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరీహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ|| ౪|| సూ|| ౧||

—*||నూ||సనసఖ్యోపసక్తిపదవినానాభావాదతిరేకాచ్చ*—

తృతీయసూక్తి ౧ “పచ్చభిగ పచ్చభిర్నాతశ్చతుర్భిర్దశభిస్తథా
ఏతచ్చశుర్వింశతికం గణంప్రాధానికంవిదు” రితి, “యనకాలఃపచ్చ
వింశక” ఇతిచ తత్త్వానాం పచ్చ వింశతి సంఖ్యాన మామ్నాయతః
ఏకాదశసూక్తితు ‘ఘాతైర్యదాపచ్చభిరాత్మసృష్ట్యైపురం విరా
జంవిరచయ్యతస్మిన్ సాంశేనవిష్టఃపురుషాభిధానమవాపనారాయ
ణ ఆదిదేవ’ఇతి తత్త్వానా మాత్మతత్వేన సాకం వట్సంఖ్యా సమా
మ్నాయతే. కిమిహాభయత్ర శ్రూయమాణేతత్వసఖ్యేమిథోవిరు
ద్ధ్యేతే? అహంస్విన్నవిరుద్ధ్యేతే?ఇతిసద్దేహేప్రాప్తే తంపరిహరతి.
(ససంఖ్యే) తి = ఉభయత్ర శ్రూయమాణానాం తత్త్వానాం ప
చ్చవింశతి సంఖ్యావట్సంఖ్యాచ మిథోనవిరుద్ధ్యేతే కుతః ? ఉప
సక్తిసూక్తి - అపీత్యవధారణే, ‘ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యస్తే ప్రవిష్టా నీత
రాణిచ । పూర్వస్త్వివాపరస్త్విన్వా తత్వేతత్వానిసర్వశ ’ ఇత్యత్ర
ఘోకస్త్విన్నేవ తత్వే నిఖిల తతోపసక్తిసూక్తి దృశ్యతే, ఉప స
క్తిసూక్తి - అన్తర్భూతః, తథానానా భావాత్. • కచిత్తద్వింశతిం

* ఇహ ప్రకృత్యాదితత్వమయ భగవత్స్థూలరూప ప్రసావేనప్ర
కృత్యాదితత్వ సఖ్యాయా ఉపస్థితత్వా త్రప్రసక్తసక్త త్యోత్తరాధికర
ణ మారభతే - (ససఖ్యోపసక్తిపదవినానాభావాదతిరేకాచ్చ)౦.

౧ పచ్చభిగపచ్చభిః - మహాఘాతై స్తన్నాతైః, చతుర్భిః -
మనోబుద్ధ్యహజాగర చిత్తైః, దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః, కాల
యతి - సర్వం చాలయతీ, తికాలః - పరమాత్మనా ఆహత్యేహప
చ్చవింశతి సఖ్యా సమామ్నాయత ఇత్యర్థః.

† ఉభయత్ర శ్రూయమాణయోః పచ్చవింశతి సఖ్యయోమిక
థోగవాక్యవ ద్వైలక్షణ్యోపలభ్యేమిథోవిరుద్ధ్యేతేఇతిపూర్వపక్షే
ప్రాప్తే రాధా న్దమాహ - (తంపరిహరతి) త్యాదినా - (కచిత్త

పాఠము రసరేపఱచువిశతిమ్ । సప్త కనకమేరుచిచ్చత్వాక్యేకా
కాదశాపరే ॥ కేచిత్సప్తదశప్రాహు షోడశై కత్రయోదశే ' త్యత్ర
తు తత్వానాం నానా వివక్షాసురోధన నానా విధ సజ్ఞానసదృశ

ద్వ్యంశతిం పాఠము) రితి = అయమధః, జీవేశ్వరయో ర్విధస్తత్వ
వైలక్షణ్యావైలక్షణ్య వివక్షాభ్యాం వద్వ్యంశతి పంచవింశతి తత్వ ప
క్షోప్రవృత్తౌ, తత్ర పఱచువింశతి తత్వపక్షో విషయవాక్య వివర
ణేన పూర్వమదర్శి, తేన జీవేశ్వరయో ర్విధస్తత్వవైలక్షణ్యాభిప్రాయ
యక - వద్వ్యంశతి పక్షోపి వ్యాఖ్యాతః - (సప్త) తి - పఱచు
మహాభూతాని జీవాత్మా పరమాత్మా నేతిసప్తతత్వానీత్యధః. (స
ప్త) తి = ప్రకృతి మహదహచాకార పఱచుతన్మాత్రాణి పరమపురుష
శ్చేతి నవతత్వా నీత్యధః. (షడి) తి - పఱచు మహాభూతాని
పరమపురుషశ్చేతి షట్తత్వా నీతిజ్ఞేయమ్. (చత్వారి) తి - తేజోబ
న్నాని పరమాత్మాచేతి చత్వారితత్వానీతి జ్ఞేయమ్ (ఏకాదశే) తి -
మహాభూతజ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, పరమాత్మాఏక ఇత్యేవ మేకాదశ
తత్వాని ద్రష్టవ్యాని. (సప్తదశే) తి - భూతమాత్రజ్ఞానేన్ద్రియ
ణి పఱచుదశ, మనఏకమ్, పరమాత్మా ఏకఇతి సప్తదశతత్వా నీతి
జ్ఞేయమ్. (షోడశే) తి - పరమాత్మని మనసోన్తర్భావేనతి పూ
ర్వోక్తతత్వై స్సహ షోడశతత్వాని సుగమాని. త్రయోదశే త్యత్ర
భూతా జ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, మనోజీవేశ్వరాస్త్రీణితి త్రయోదశత
త్వానీతి ద్రష్టవ్యాని, ఇహ యస్మిన్ పక్షేజీవస్య మనసోవా పృథ
క్తత్వ తా నగణ్యతే, తత్ర తయోఃపరమాత్మతత్వాన్తర్భావోద్రష్ట
వ్యః, తదేతత్సర్వంభగవతా ఉద్ధవం ప్రతి ' అనాద్యవిద్యాయుక్త
స్య' ఇత్యారభ్య వ్యాఖ్యాతమ్, నవైకాదశేత్యత్ర నవసజ్ఞ్యయాప్ర
కృతి పురుష మహదహచాకార పఱచుతన్మాత్రాణి వివక్షితాని. ఏ
కాదశ సజ్ఞాయా జ్ఞానకక్షేన్ద్రియమనాంసి వివక్షితాని. పఱచు

హృదయే, అతిరేకాభ్యు - నైకాదశ పంచరీత్యభిషేకత్వ మిత
శుభ్రమ ' ఇత్యత్రచ తత్స సత్త్వం రేకోద్యుత్యై అతిరేకః - అతి
శ్చంద్రమ, అష్టావింశతి సత్త్వైత్యభిషేకః; క్రితశ్చయ్యుక్తిమత్వా త్సర్వమపి
తత్స సత్త్వం నాన్యాయ్య మవిరుద్ధంచ భవతితి జ్ఞేయమ్.

౫॥ సత్త్వం సత్త్వైహి కరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౧॥

—* ౧౩॥ సూ॥ పాదాదయోవాక్యశేషాత్ *—

† తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణే ' బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస ' ఇతి బుద్ధి
ప్రాణాయోరుత్పత్తిరాముతా, తత్ర : పంచభిః పంచభిత్వత శ్చ
తుభిఃదశభి ' రిత్యత్ర బుద్ధేస్తత్త్వాన్తరత్వమ్ ' మనోబుద్ధి రహ
జాగర శ్చిత్తమిత్యన్తరాత్మక ' మితి వాక్యశేషాదవధారితమ్, ప్రా
ణస్తు వృత్తిభేదాద్దశధా భవతి, " విరాట్ప్రాణోదశవిధ " ఇత్యా
మననాత్; కిమేతే ప్రాణాదయోపి బుద్ధివత్తత్త్వాన్తరాణిభవన్తి ?
కింవాన; ఇతి విశయ ఇద ముత్తరం పఠతి- (ప్రాణాదయ) ఇతి-

సత్త్వయా పంచమహాభూతాని వివక్షితాని. త్రిణీత్యనేన సత్త్వర
జస్తమో గుణావివక్షితాః, తథా చాత్రతత్త్వానా మష్టావింశతిన
శ్చా సమృత్తిత్వభిః, అత్ర పురుషతత్వే పరమాత్మని జీవస్యాన్త
రాభివో ద్రష్టవ్యః.

కీ ప్రకృత్యాదితత్త్వవిలక్షణత్వేన పరమాత్మతత్త్వ ప్రజ్ఞప్తి రిహ
ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి- (అతశ్చే) తి. అ॥౫॥ సూ॥౧

† అస్య ప్రాధికరణేన ప్రాణాదయో బుద్ధివత్తత్త్వాన్తరాణి
భవన్తిత్యేవం రూపాంప్రత్యుదాహరణ సత్త్వం ద్యోతయ నివృషయ
విశయావాహ - (తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణ) ఇత్యాదినా - తత్త్వోత్ప
త్తిప్రకరణే ప్రాణస్యాప్యత్పత్తి శ్రవణాత్ప్రాణాదయ స్తత్త్వాన్త
రాణి భవన్తితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం
పఠతి) త్యాదినా- ఇహ ప్రాణాదీనాం తైజసాహజాగరే స్తర్భా

శూర్వసూత్రాన్నజీహనువతతే, ప్రాణాదయోనతత్వాస్తరాణి
భవితుమహన్తి, కుతః? అవాక్యశేషాత్ - సహితత్వసంఖ్యానప్ర
కరణే ప్రాణాదీనాం తత్వాస్తరత్వావగమకం వాక్యశేషం పశ్యా
మః, ఋతస్సాత్ప్రాణాదయస్వకారణతత్వేస్తభవవత్తితి జ్ఞేయమ్
౬॥ ప్రాణాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౧౪॥సూ॥ జ్యోతిషైకేమామసత్యన్నే *

ఇదమామ్నాయతే కతితత్వానివిశ్వేన సంఖ్యాతాన్తభిషిక్త
భో । సత్తైకాదశ పంచుత్తీర్ణ్యాథత్యమితి శుశ్రుమ ॥ కచిత్తద్వింశ
తిప్రాహు రపరేపంచువింశతిమ్ । సప్తైకేనవ పటేచిచ్చత్వా
కాదతాపరే ॥ కచిత్సప్తదశప్రాహు షోడశైకే త్రయోదశే ' తి.
అత్ర తత్వసంఖ్యానభేదే నాష్టావింశత్యాది పక్షభేదాస్సూచితాః, శిః
మేతావస్తవ పక్షభేదా భవన్తి? కింవా తత్వసంఖ్యానభేదేన పక్షా
స్తరంచ భవతి? తి విశయే ప్రాప్తి పఠితమమత్తరమ్ (జ్యోతిషే)

వా లేనైషా మేకతత్వతావగమక ఫలమితిభావేనాధికరణ ముపసం
హరతి * (తస్మా) ితి - స్వకారణతత్వే - సోపాదాన తైజ
సాహజాగరే. అ॥ ౬ ॥ సూ॥ ౧॥

ఇప్రశూర్వస్విన్నధికరణే నానాతత్వ సంఖ్యా నప్రస్తావాస్తేనా
స్య ప్రసక్తసక్తతిమధికత్యవిషయమాహ - (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

* (కిమేతావస్తవే) తి - అయమథః, అష్టావింశత్యాదిప
క్షేభ్యో న్యోద్వితత్వ పక్షోస్తి? కింవానాస్తీతి, తత్వసంఖ్యానప్రకర
ణే మ్వేతత్వతా గణనా న్నాస్త్యయం ద్వితత్వ పక్షఇతి పూర్వ ప
క్షే ప్రాప్తే "సర్వంన్యాయ్యం యుక్తివత్త్వాద్విదుషాంకిమశోభన"
మిత్యాదిన్వైతత్వతా స్యాప్యనుగృహీతత్వా త్సక్తగ్రహణ తత్వసంఖ్యా
భిప్రాయా మయం ద్వితత్వ పక్షోభిప్రేత ఇతి సిద్ధాన్తయిష్యమా
నాత్మాకరాణి వ్యాఖ్యాతుం తత్ప్రతికం గృహ్యేతి - (జ్యోతిషేతి) తి.

తి. జ్యోతిః పదమహత్త తత్వమాచక్షే- జ్యోతిర్నయంహ్యత్స స్య
రూపం భవతి, తతశ్చ జ్యోతిషాసాకమన్నే- పృథివ్యామ్, తద్దూ-
శే ఏకస్మిన్ తత్వే అభ్యుపగమ్యమానే సతి ఇతరేషాం తత్వానా
మసత్యపి పృథగభ్యుపగమే నకశ్చి ద్విరోధ ఇత్యేకమా మాచార్య
జ్ఞాం మతమ్. సర్వాణ్యపి తత్వాని పరాన్వయస్వభావా త్పృథివ్యా
మస్తభవవత్త్యేవ, ' ఏకస్మిన్నపి దృశ్యస్తే ప్రవిష్టానితరాణిచ | పూ-
ర్వస్మిన్ వా పరస్మిన్ వా తత్వే తత్వాని సర్వశః || సర్వంన్యాయ్యం
య క్తిమత్వా ద్విదుషాం కిమశోభన ' మితిహి శూన్యతే, తస్మా
దాత్మతత్వమేకం పృథివీతత్వమేకమితి సజ్ఞానభేదేన ద్వితత్వోపి క
శ్చిత్తుత్ స్తీతి గమ్యతే. *

2|| జ్యోతిమైకమామత్పరికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—*౧౫||సూ||కారణత్వేనచాకాశాదిషుయథావ్యపదిష్టోక్తేః*

'నసంఖ్యోప సజ్జగ్రహదపీ' త్యతత్ర తత్వసంఖ్యావిరోధః పరి-
హృతః, తేషాముత్పత్తివిరోధో నస్తరేధ్యాయే పరిహరిష్యతే, సం-
ప్రతితు తత్వానా ముత్పత్తిక్రమం ప్రతివిప్రతి పత్తి ర్భవతి, క్రమ-
స్య జైచిత్ర్యత్రవశాత్ ; తథాహి , క్వచిత్ ' వాజ్ఞనో గోచరం
సత్యం ద్విధాసమభవద్భూహత్ | తయోరేకతరో హ్యర్థః ప్రకృతి

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ||2||సూ||౧

తత్వప్రస్తావేన తత్కృతసగక్రమస్యోపస్థితత్వా త్ప్రసజ్జన-
శ్శతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (కారణత్వేన చా-
కాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తే) రితి- అత్రో విశయాత్థాపకానివి-
ప్రతివాక్యాన్య దాహరిష్య తత్వ గోచరాం వృత్తవతిఃవ్యమాణ క-
థాం స్మారయతి- (నసజ్జ్యోపసజ్జగ్రహదపీత్యతే) త్యాదివా-ప్ర-
తిజ్ఞానూర్వకం విప్రతిపత్తివాక్యా న్యపపాదయతి - (సమ్ప్రతి)
త్వీతి- "వాజ్ఞనోగోచర" మిత్యేత త్పుర్వవాక్యాన్యదాహృత్యతే

(చ॥వ్యా॥) స్వహైతద్వాక్యంవ్యాఖ్యాయతే-అథతేనమ్మృకత్వైమి
సాంఖ్యింపూర్వవినిశ్చితమ్ | యద్విజ్ఞానమథో అర్థఏకమేవావికల్పితమ్ | యదావి
వేక నిపుణా ఆదాకృతయుగేయుగే || తన్తాయా ఫల రూపేణ శేవ
లం నిర్వికల్పిత ” మితి. మైకల్పికభిషమ్ - తత్త్వవికల్పవిషయ భ్రా
న్తిమ్, జహ్యత్ - త్యజేత్. యదా- ప్రళయే, ఆవివేకనిపుణాః- క
శేబరాద్యభావేన మిథోభేదం జ్ఞాతుమసమర్థాభవంతిజీవాస్తదా ,
ఆదా కృతయుగే - ఆదిమకృతయుగేపి, అయుగే - అభావరూపే
యుగవ్యవహారే, అనుత్పన్నే సతీత్యర్థః. జ్ఞానమ్ - పరంబ్రహ్మ,
అథోఅర్థః కృత్స్న జీవయుతః, ప్రకృతిశ్చేత్యేతద్వయమ్, అవిక
ల్పితమ్- అన్యోన్యమవిభక్తంసత్, ఏకమేవాసీత్, తత్-తతః, మా
యాఫల రూపేణ- ప్రకృతికార్య రూపేణ ప్రపజ్ఞేన, కేవలమ్- రహి
తమ్, అతఏవ నిర్వికల్పితమ్, ప్రకృతిజీవైరవిభక్తమ్, సత్యమ్-ప్రకృ
తిజీవయుక్తత్వేన కారణావస్థమ్, బృహత్-పరంబ్రహ్మ, వాక్సానో
గోదరమ్- నిఖిలనిగమ కదమ్బ సంస్తుతం సత్, ద్విధా సమభవత్-
ద్వేధావిభక్తమాసీత్, తయోః- విభక్తయోర్మధ్యే, ఏకతరోర్థః-
ఏకోభాగః, సాహచ్యభయాత్మికా - చిదచిల్లక్షణా ప్రకృతిర్భవతి,
అన్యతమోభావః- ఇతరభాగస్తు, జ్ఞానమ్- పరంబ్రహ్మభవతి, సః- ప
రబ్రహ్మస్వరూపీ , జ్ఞానఘనః పరమాత్మా , పురుషః - ప్రకృతి
ప్రేరకః, పురుషావతారోభీతియత ఇత్యర్థః. ప్రకృతి ప్రేరకత్వ
మేవాహ - “తమోరజస్సత్వ మితి ప్రకృతేరభవత్ గుణాః | మ
యాప్రక్షోభ్యమాణాయాగి పురుషానుమతేనచ” తి , తృతీయేచైవ
మామ్నాతమ్ “ దైవాత్మభితథమిన్ద్ర్యాం స్వస్యాంయోనౌ పరః
పుమాత్ | పురుషే దాత్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాత్ || తతో
భవంతహ తత్త్వ) మితి .

సోభయాత్మికేతి ప్రకృత్యాదికా సృష్టిరుపదిశ్యతే, క్వచిదాకా
శ పూర్వీకా సృష్టిరామాయతే 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆ
కాశ స్సమ్భూత' ఇతి ప్రకరమ్య. క్వచిత్తేజసిపూర్వీకా సమామ్నా
యతే 'తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో సృజతే' తి.
క్వచిచ్ఛాస్తరేణైవ తత్సృష్ట్యం లోకానాముత్పత్తిరామ్నాయతే 'ఆ
త్మావా ఇదమేక ఏవాగ్రాసీన్నాన్యత్-ఇచ్చన మిషత్స ఈక్షత లోకా
న్నస్సజా ఇతిన ఇమాన్ లోకానస్సజతే'తి. క్వచిత్థానివర జగ్గమో
త్పత్తి పూర్వీకా సృష్టిరామ్నాయతే 'స్థిరచరజాతయ స్సురజయో
త్థనిమిత్తయుజోవిహర ఉదీక్షయా యదిపరస్య విముక్తతత' ఇతి. కి
మేతే ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోప దేశాగప్రకృతిపూర్వాత్సృ
ష్టిక్రమోప దేశాస్థిన్నాభిప్రాయాః? ఉతాపూ అభిన్నాభి ప్రా
యాః? ఇతివిశయః, తత్రతత్ర భిన్నక్రమాణాముప దేశాసామధ్యాక
దాకాశాది పూర్వాస్సృష్టి క్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టి
క్రమోపదేశా స్థిన్నాభిప్రాయా ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచ
క్ష్యహే - ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వా
త్సృష్టి క్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవభవన్తి, కుతః? కార
ణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- నోఽవధారణే, ప్రకృ
తి పూర్వకే సృష్టిక్రమేయథా 'పరస్పరాను ప్రవేశా తత్త్వానాం
సాత్వతమభావః । పూర్వాపర్యా ప్రసంఖ్యానం యథా వత్సృజితీ
తమ్ ॥ ఏకస్మిన్నపిదృశ్యస్తే ప్రవిష్టాసితరాణిచ । పూర్వస్మిన్నా పర
స్మిన్నా తత్వేతత్త్వాని సర్వశ' ఇతి ప్రకృత్యాదికస్య మహదాదిషు
పరాన్వయోవ్యపదిష్టః, ఏవమిహాపి కారణత్వేనైవాకాశాదిషు ప్ర

*సామధ్యమ - బలమ్, 'వాఙ్మనోగోచరసత్యంద్విధాసమభా
వద్భూత' దిత్వాదివాక్యానా మైకమత్యాన్నివచితమితి తేత్యాశ
యేన సిద్ధాంతయతి - (ప్రత్యాచక్ష్యహ) ఇత్యాదినా

కృత్యాదేనిపరాన్వయవ్యపదిష్ట ముచ్యతే, వ్యపదిష్టమ్. వ్యపదేశః, భావేనిష్ఠాః ఏతదుక్తం భవతి, పక్రత్యాది తత్త్వానా మాకాశాదిషు పరాన్వయసద్భావా దాకాశాదిక ముపాదాయ సక్రమే య 'తస్మాద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత' ఇత్యేవంజాతీయకాభి శ్శ్రుతిభి స్సృష్టిక్రమే సముపదిశ్య మానేపి తాసాం శ్రుతీనామాకాశాదిభ్యః * పరాచీనప్రకృత్యాదిసృష్టిరపివక్తవ్యతయా భిమతేతి. తస్మాదాకాశాది పూర్వాసృష్టి క్రమోపదేశాగిప్రకృతి పూర్వా త్సృష్టి క్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవంతితి నిశ్చయతే. ...

—* ౧౬॥ సూ॥ సమాకర్మాత్ *

'అనుక్త మన్యతోగ్రాహ్య' మితి న్యాయానురోధేనహి శాస్త్రేష్వనుక్తమన్యత స్సమాకృప్యతే, తథాపి 'తత్త్వాదిదైత్యంగదయా పతన్తం సునాభ సందీపితతీవ్రమన్యః | జఘానరుద్ధానమసహ్య విక్రమం సలీలయేభం మృగరాడివాఘ్నసీ' త్యత్ర ఆదిదైత్య హానన సాధనంనోపదిష్టమ్, తథాపి 'కరేణకణకమూలేహహన్య తత్త్వాష్ట్రంమరుత్పతి" రిత్యన్యత్ర సాధనోపదేశాత్తదిహ 'జఘానరుద్ధానమిత్యత్రసమాకృప్యతే, తద్వదాకాశాది పూర్వకసృష్టిక్రమోపదేశ శ్శ్రుతిషుప్రకృత్యాద్యనుక్త తత్వసృష్ట్యుపదేశోపి సమాకృప్యతే.

౮॥ వ్యపదిష్టోక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* (పరాచీనే) తి = పరాచీనత్వమ్ - పూర్వభావిత్వమ్.

వాక్యనోగోచర మిత్యాది వాక్యానా మేకవాక్యతావ గమోత్ర ఫలమితి సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి

తస్మాత్ 'వాక్యనోగోచర' మిత్యాదీని తతోవృత్తి ప్రకరణాన్యభిన్నాభిప్రాయాణి త్యధికరణముపసంహ ర్తవ్యమ్. అ॥౮॥సూ॥౨॥

ఇహ కారణప్రస్తావేన తదవస్థాపనస్య జగత స్సన్నితత్వా

—* ౧౭॥ సూ॥*జగ ద్వాచిత్యాల్*—

ఇదమామాయతే ' అసద్వాఇదమగ్రాసీత్ - తతో వై సద జాయతే ' తి. కిమహంసచ్చజ్జేన పాక్రిక్సృష్టేః పరమాత్మనిజగదభా వోవగమ్యతే? అథవా నామరూప విభాగ రహిత జగదస్తిత్వ మవ గమ్యతే? ఇతి విశయేప్రాప్తే బ్రూమః, ఇహం సచ్చజ్జేన పరమా త్మస్యవిభక్తనామరూపావస్థం జగదస్తిత్వమవగమ్యతే, కస్మాల్? అ సచ్చజ్జిగ్యేహ పరబ్రహ్మ శరీరభూతా విభక్తనామరూపావస్థ జగ ద్వాచిత్యాల్, ' తతో వై సదజాయతే ' త్యత్రతు సచ్చజ్జేన పరబ్ర హ్మ శరీర భూత విభక్తనామ రూపావస్థం జగద జాయతే. త్వవగ మ్యతే, *తస్మా త్సృష్టి ప్రకరణేశూయమాణో అసచ్చజ్జోఽవగ మయత్స్య విభక్తనామ రూపావస్థం జగదితి నిశ్చయతే, ఇదముప ల ఙ్గమ్, పాగ్నిశోత్పత్తే రవిభక్తనామరూప తయా ప్రకృతి జీవ యో ర్నిఖిలజగత్కారణభూతే పరమాత్మని గూఢ తయావిద్యమా నత్వాదితర నిషేధపూర్వకమేకాకితయా శ్రీనారాయణ సద్భావం

త్ప్రసక్తసక్తత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- * (జగద్వాచిత్యా)దితి.

¶ 'నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదాసీ' మితి వాక్యకేషా దసత్వచేనే హ ప్రాగుత్పత్తే జగదభావోఽవగమ్యత ఇత్యేవం పూర్వపక్షే పాక్రిష్టే 'నాసదాసీ' దిత్వాది వాక్యకేషాన్తే 'ఆసీతవాతగ్ స్వధ యాతచేకమ్ - తస్మాద్ధాన్యం నపరగించనాస - తమఆసీ త్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేత' మిత్యత్ర స్వధాతమః పదాభ్యాంనిదిష్టసూక్ష్మ తమ ప్రకృత్యాత్మనా నిఖిలజగదవస్థానావగమాత్ 'ప్రాగేవవిద్య మానత్వా న్నతేషామిహసమ్భవ ' ఇత్యాది వాక్యకేషాచ్చేహం స చ్చజ్జేన ప్రాగుత్పత్తేః పరమాత్మని జగదస్తిత్వ మవగమ్యత ఇతి సి ధ్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. * ఫలకథన పూర్వ కనుధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౮॥ సూ॥౧౮॥

శ్రావయన్తి ' ఏకోనారాయణోదేవః పూర్వస్వప్తం స్వ మాయ
యా । సంహృత్యకాల కలయాకల్పాంతభిషిష్యతః ॥ ఏకఏవా ద్వితీ
యోభూ దాత్మాధానోఖిలాశ్రయః । కాలేనాత్మానుభావేనసామ్యం
నీతానుశక్తిషు ॥ సత్వాదిష్వాదిపురుషగప్రధానపురుషేశ్వరః । ప
రావరాణాం పరమఆస్తేకైవల్యసంజ్ఞితః ॥ కేవలానుభవానంతస్త్వో
హేమానిరుపాధిక' ఇతి. నిరుపాధికః- సదాప్రకృతిసమ్బంధరహిత ఇ
త్యథా, తథా ' ఏకోహవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మ నేశానో
నేమేద్యావాపుధివీ ' ఇతి, ' సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దేక మేవా
ద్వితీయ' మితి చైవం జాతీయకా శ్శుక్తియః. వస్తుత స్తదాపర
మాత్మవత్ప్రకృత్తిజీవా తస్మిన్నిత్యతయా వర్తేతే ఏవ, తత స్సృష్టి
కాలే ప్రకృతి జీవాన్తర్వామి. సభగవాన్ స్వస్తిన్నతి సూక్ష్మ తయా
విద్యమానాం ప్రకృతిం నియన్త్రతయా లింగియతాం మహా దా
ది తత్వరూపేణ పరిణమయ్యతతో జీవ భోగాయతన భూత ఘ్నా
ల శరీరాది రూపేణచ పరిణమయ్య తత్సహితాన్ జీవాంశ్చ నియ
న్త్రతయాధిష్ఠాయ తాన్ నామ రూపాభ్యాం వ్యాకరోతి, తతశ్చ
కార్యకారణో భయూపస్థాపన్నే జగతి పరమాత్మన స్తన్నియన్త్ర
తయా తచ్ఛరీరక తయాచ విద్యమానత్వాత్ ' ఆత్మైవ తదిదం వి
శ్వం సృజ్యతే సృజితప్రభుః । త్రాయతేత్రాతి విశ్వాత్తా హీ
యతే హరతీశ్వరః - తస్మిష్టావతదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవి
శ్య- సచ్చత్యచ్ఛాభవత్ - సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మ' త్యేవం జాతీయ
యకేషు వాక్యేషు పరమాత్మ వాచి జగద్వాచి శబ్దయోస్సామానా
ధికరణ్యమవిరుద్ధం భవతీత్యపి దృష్టవ్యమ్. *

౯ ॥ జగద్వాచిత్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

ఇహ శ్రీభగవతో నారాయణస్య జగత్సృష్టృత్వ ప్రసాదే
న ' సపషజీవో వివరప్రసూతి ' రితి తస్యవేదాభివ్యక్తకత్వావగమ

—*గౌ||సూ||జీవముఖ్య పాణిలిక్ష్ణాన్నేతిచేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్*

ఇదమామూయతే †(సపిష) ఇతి= వివరప్రసూతిః పాణిణేన ఘోషేణ గుహంప్రవిష్టః | మనోమయం సూక్ష్మ ముపేత్య రూపమాత్మాస్వరోవణః ఇతిస్థవిష్ట ' ఇతి. అత్ర జీవపదం కిం ప్రత్యగాత్మపరమ్ ? ఉతాపూ పరమాత్మ పరమ్ ? ఇతి సందేహః, తత్ర జీవశబ్దేన ప్రత్యగాత్మపరిగ్రహూ యుక్తఇతి తావత్ప్రస్తమ్, కుతః ? 'పాణిణేన ఘోషేణ గుహంప్రవిష్ట' ఇతితస్య జీవపరత్వ జ్ఞాపక ముఖ్యపాణి లిక్ష్ణాత్, తతశ్చనేహ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిదర్శం, ఇహ జీవపదం పరమాత్మానమేవావగమయతి, కుతః ? ‡యతస్తద్వ్యాఖ్యాతమ్- ఏతదుపరి 'అయంహిజీవ

క ప్రకరణోపస్థితేప్రసక్తసక్తత్యోత్తరాధికరణమారభతే- * (జీవముఖ్యపాణిలిక్ష్ణాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాత) మితి.

†(సపిష) ఇతి= వివర ప్రసూతిః- వివరేషు- ఆధారకమణిపూరక విశుద్ధిచక్రేషు వక్త్రేచ, ప్రసూతిః- పరాఖ్యాది శబ్దస్య రూపాభివ్యక్తకత్వేనాభి వ్యక్తిర్యస్యన వివరప్రసూతిః, తదేవాహ- (ప్రాణేన ఘోషణే) త్యాదినా- ఘోషేణ - పరాఖ్య శబ్దవతా, ప్రాణేన- చతుర్ముఖ ముఖ్యపాణిణేన సహ, గుహం- తదీయాధార చక్రమ్, ప్రవిష్టస్సపిష జీవః, మనోమయమ్ - పశ్యంత్యాఖ్యం సూక్ష్మరూపం మధ్యమాఖ్యంచ, మణిపూరకచక్రేచక్రమాదుపేత్య-తన్నియస్తౌతయా ౭౭విర్భూయ, (మాత్మాస్వరోవణః ఇతి స్థవిష్ట) ఇతి - స్థవిష్టః- వైఖర్యాఖ్యాఖిలవేద శబ్దాభి వ్యజ్ఞేకో భవతి. తత్ర మాత్రాకూస్వాది, స్వరఉదాత్తాదిః, వణః అకారాదిరితి.

‡(యతస్తద్వ్యాఖ్యాత) మితి- తత్- జీవపదమ్, యతఃపరమాత్మ పరత్వేన వ్యాఖ్యాతం తత ఇదం జీవపదం పరమాత్మానమే

శ్రీవ్యసజ్జయోని రవ్యక్తదీకో బయసానజడ్యః | విశ్లిష్టశక్తిర్చహం
 దైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ్య ' దిత్యత్ర జీవపద మరవి
 ద్దనాథ మరంహి వ్యాఖ్యానయతే, తతశ్చ సర్వాః చతుర్ముఖా దీక్ష
 జీవాః జీవయతి సంరక్షతీతి జీవా, పరమాత్మేతి వ్యుత్పత్తిస్సమ్మ
 ద్యతే, సహ్యాజ్జయోనిత్వం ప్రత్యగాత్మన స్సజ్జచ్ఛతే, అథయదు
 క్తం జీవపరత్వజ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణా జ్ఞీవపదం ప్రత్యగాత్మ ప
 రమితి తదసద్దర్శ నిత్ప్రతిపితమ్, తత్రచతుర్ముఖ ప్రాణాదినియమ
 నద్వారా తద్వక్త్రతో వేదమభివ్యజ్ఞాయితుగ పరమాత్మనోహి చతు
 ర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేనసహ తదాధార చక్రాదిలక్షణ గుహా ప్రవేశ
 ఉపదిశ్యతే, శ్రీకథమిహ ప్రత్యగాత్మా జీవపదే నోపదిశ్యేత, క్రితస్మాది
 హ జీవపదం పరమాత్మ పరమిత్యధ్యవసీయతే.

అ || ౧౦ || జీవముఖ్య ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧౧ ||

—* { ౧౧ || సూ || అన్యథాకంతు జైమినిః ప్రశ్నవ్యా } *—
 భ్యానాభ్యామపిచైవమేక.

* 'విశ్లిష్టశక్తిర్చహం దైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ్య' ది

వావగమయతీతి యోజసియమ్.

అత్ర కథిత ప్రపక్షోత్పత్తిః ' వేదేనరూపే వ్యకరో ' దితి
 శ్రుత్యనుసారేణ శబ్దప్రభవేతి ద్యోతయితుమ్, పూర్వతశ్రీభగవన్ని
 యస్త్రితా చ్చతుర్ముఖాద్యేదో త్వత్తిరభిహితేతి ధ్యేయమ్.

† పూర్వపక్షిణోక్తో హేతుస్సిద్ధాంతమేవానుకూలయితీత్యాహ (అథ
 యదుక్త) మిత్యాదినా=శ్రీపూర్వపక్షిణంధికరణోతి- (కథమిహ)తి.

§ ఇహ పరమాత్మనో బ్రహ్మచి సర్వజీవయితృత్వ లక్షణసిద్ధిగ
 ఫలమిత్యభిప్రీత్యాధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ|| ౧౦|| సూ|| ౧||

* పూర్వాధికరణే నాస్య సజ్జతి మాహ - (విశ్లిష్టశక్తి) రి
 త్యాదినా. ... *

త్యేత ద్వాక్యోదాహరణేన భగవత్స్థూలరూపస్య ప్రసక్తత్వా దిద
మధికణ మారభ్యతే, భగవత్స్థూలరూపోపాసనం కిం సూక్ష్మోపా
సన మాత్ర సిద్ధ్యర్థం కర్తుం శక్యతే ? ఉత తదన్యార్థమపి క
ర్తుం శక్యతే ? ఇతి విశయే *ప్రపతతీద ముత్తరమ్ - (ఆన్యార్థం.
త్వి) తి - తునా శబ్దాశమితా, అన్యార్థమ్ - భక్తిసిద్ధ్యర్థ
మపి, స్థూలరూపోపాసనం కర్తుం శక్యత ఇతి జైమిని రాచార్యో మ
న్యతే, కుతః ? ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామ్ - ప్రశ్నోత్తరాభ్యామ్, 'పు
రుషావైలోకా స్సపాలాగిపూర్వకత్పితాః | లోకైరముష్యావయ
వా స్సపాలైరితిశుశ్రుమ్' ఇతి ప్రశ్నః, ఉత్తరంతు - 'ఏతద్భగవతో
రూపం ఘోరం వ్యాహృతం మయా | మహ్యదిభిశ్చివరజై రష్టభి
ర్బహిరావృత' మిత్యేవం రూపమ్, తాభ్యాంహి భగవత్స్థూల రూ
పోపాసితృత్వేన ప్రతీతే పరిక్షితి భక్త్యతిశయస్య దృష్టత్వా భగ
వద్భక్తిసిద్ధ్యర్థం స్థూల రూపోపాసనం కర్తుం శక్యత ఇతి గమ్య
తే, అపిచ - కించ, ఏవమేకే- ఆచార్యగ పరాశర మైత్రేయాదయ
శ్చ మన్యంతే

—* ౨౦ || సూ || వాక్యాన్వయాత్ *

అపిచ భగవద్విరాడ్విగ్రహ విషయప్రశ్నవ్యాఖ్యాన లక్షణవా
క్యాథాన్వయ బోధాదపి తస్మిన్భక్తిరుత్పద్యతే, కిముతతదూహో
పాసనా దిత్వాశయః

* భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తత్సాధ్య సూక్ష్మ రూపోపాసనా
దన్యార్థం కతావ్యత్యేమానాభావా త్సూక్ష్మ రూపోపాసనార్థ
మేవ కతావ్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ- (ప్రపత
తీదముత్తర) మిత్యదితా - ప్రశ్నోత్తరే ఉపపాద్య స్థూల రూపో
పాసనస్య భక్తిహేతుత్వ ముపపాదయతి- (పురుషావయజై)రి
త్యాదినా. ...

—* ౨౦ || సూ || ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్విజ్ఞానమాశ్చరత్వః *—

భగవత్స్థూలరూపో పాసనా తద్భక్తి సిద్ధ్యతీతి ప్రతిజ్ఞాసిద్ధి విషయే 'భూద్వీపవక్షా సరిదద్రి నభస్సముద్ర పాతాళదిబ్బరకభా గణ లోకసంస్థా । గీతామయాతవనృపాద్భుత మీశ్వరస్య స్థూలంవ పుస్సకలజీవ నికాయధామే ' త్యేతద్వాక్యమేవ లింగం భవతీత్యా శ్చరత్వ ఆచార్యోమన్యతే, అత్రాద్భుతమితి విశేషణ మహిమాన్విధ గవత్స్థూలరూపో పాసకస్యాంజసా తద్భక్తి సిద్ధ్యతీతి ద్వోత్యతే.

—* ౨౧ || సూ || ఉత్క్రమిష్యతఏవంభావాదిత్యైదులోమిః*—

ఓడులోమి రాచార్యస్తు, ఉత్క్రమిష్యతః - ఉత్క్రష్టగతింగ మిష్యతగప్రాప్తౌదేబ్జలేరేవం భావాత్, 'దదశ్శాఖిశ్చంత్రిగుణం గుణాత్మకే భూతేద్వియార్థాశయజీవయుక్తమ్ । రసామచష్టా క్షిప్రలేఖపాద యోమహీంమహీధ్రాక పురుషస్సజ్జయో' రి త్యేవ ముపదిష్టక్రమేణవిరాడూప్రదశ్శనాదభవత్ఫలుభావః - అతిశ యభక్తిరిత్యర్థః, తస్మాత్తాదృశముపాసనంభక్తిసాధకమితిమన్యతే.

—* ౨౩|| సూ|| అవస్థితేరితికాశకృత్సంఘః *—

'విష్టభ్యాహమిదం కృత్సంఘమేకాంశేనాస్థితోజగ' దిత్యత్రజీ వానాం భగవద్భక్తిసిద్ధ్యర్థమేవ శీభగవతో నిఖిల జగచ్చరీరకత్వే నావస్థితి స్మరన్యతే, తస్మాత్తదైవకాశ కృత్సంఘామక ఆచార్యో పి మన్యతే. ... *

౧౧|| ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౫||

—*౨౪||సూ||ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్ *—

తస్మాదిహ భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తద్భక్తిహేతుత్వ సి ధిఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ|| ౧౧|| సూ|| ౫||

సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చింతాహేతుత్వా జ్ఞాన్యా ధికరణే వాస్య హేతుహేతుమద్భావరూపాం సజ్జతిం ద్వోతయితుం పూ

¶ సమ్యగ్దృశీకృతం నిశ్చేయసాధి-భి శ్రీ భగవా న్నారాయ
ణః పరం బ్రహ్మైవోపాస్య మిత్యేతత్, అథాస్య 'జన్మాద్యన్య' ఇ
తి నిఖల జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూపం యల్లక్షణము క్తం తతి-ని
మిత్ర కారణత్వ రూపమ్? ఆహుస్త్వి దుపాదాన కారణత్వ రూ
పమ్? అథవా శదుభయాత్మక మితి సంశయే ప్రాప్తే న ఇదముత్తరం
పఠతి- (ప్రకృతిశ్చే) తి- పరం బ్రహ్మ ప్రకృతిర్భవతి- ప్రకృతి-రు
పాదానమ్, చ శబ్దాన్నిమిత్రం చ బ్రహ్మభవతీతి జ్ఞేయమ్, కుతః?
ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుసారోధాత్ - భగవతో నారాయణస్య నిఖల జ
గ ॥న్నిమిత్రత్వోపాదానతోభయార్ఘ్యపగమేహిప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తా
నోపదుశ్యేతే, 'త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయిమధ్య ఆసీత్త్వయ్యస్త ఆసీది
దమాత్మతత్రే | త్వమాదిరన్తోభువనస్యమధ్య' మితి భగవతోనిఖల

ర్వోదంతం కీతాయతి- ॥ (సమ్య)గితి. ... *

అస్య- పరబ్రహ్మణ ఇత్యర్థః. అస్యజన్మాధికరణవల్లక్షణా
ధ్యాయ సక్లతిస్సుగమైవ; ఏతదధ్యాయాద్యస్తయోః పరబ్రహ్మణో
జగతా-రణత్వరూప లక్షణదృశీకరణేనా స్యాధ్యాయ సోపాస్య
లక్షణాధ్యాయ తోవక్తిస్సాద్వితి ధ్యేయమ్.

§ "యోసోమ్యేత్పేక్షకఆదిమధ్య నిధన" ఇత్యాదా వీక్షణశ్రుతేః
పరబ్రహ్మణో జగన్నిమిత్రకారణత్వం స్యాదిత్యేకః పక్షః, అథవా
'ఉతతమాదేశమప్రాప్త్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్సమతం మ
తమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాత ' మితి ' యథాసోమ్యైకేనమృత్పిణ్డేన సర్వం
మృగ్గాయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారమ్భణం వికారోనామభేయమ్మ
త్తికేత్యేవ సత్య' మిత్యత్రోపాదానత్వ శ్రవణాదస్య జగదుపాదా
నత్వం స్యాదిత్యపరః, తస్మాత్తయోరన్యతర కారణం బ్రహ్మేతిపూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాంతమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా.

¶ నిమిత్రకారణత్వమ్ - కర్తృత్వమ్.

జగదుపాదానత్వ ప్రతిజ్ఞా, తత్ప్రభుస్య మత్సేవపరఃపరస్మాది
త దృష్టాంతః, అత్రపరఃపరస్మాదిత్వనేనైతదుక్తం భవతి, నిఖిల

“పరఃపరస్మా” దిత్వత్ర పరస్మాత్ - స్వవ్యతిరిక్తా త్వైవ
ఇచ్చి, త్వరంస్వయంవ్యతిరిక్తఇతికార్యప్రపంచోద్భేదావగమేనపరమా
త్మనో జగదుపాదానత్వ మాపచారికత్వేన ఫలితమిత్వాహ - (అ
త్రే) త్యాదినా - యత్తుక్తమ్ ‘ ఉతతమాదేశమప్రాప్త్యయేనా
శ్రుత’ మిత్వాదౌ పరమాత్మనోఉపాదానత్వ శ్రవణమితి తన్న, త
త్ప్రహి ఆచార్యకులాద్వేద మధీత్య స్వాన్తికముపాగతం శ్వేతకేతుం
తత్ప్రతాపృచ్ఛదితి‘తగ్హపిత్వాచే’ త్వారభ్య‘తమాదేశమప్రాప్త్యః
యేనాశ్రుత’ మిత్వాదౌ శ్చాయతే, తథాచాత్ర హేసౌమ్య- శ్వే
తకేతో, యథైకేన మృత్విజ్ఞేన - తద్జ్ఞానేన, సర్వమృగ్మయమేవ-
మృద్వికారం భవేదితి విజ్ఞాతంభవేత్, తథాయేన- అత్యద్భుతమా
హత్యాన్యదిమావతారభూత శ్రీనారాయణ స్వరూపజ్ఞానాననాద్ది
గుణశ్రేణు జనితవిజ్ఞానేన, అశ్రుతమ్ - తదవతారాంతరమ్ , స
ర్వమప్యేవ మేవ జ్ఞానాననాద్ది సర్వసద్గుణ సుష్మన్నం స్వాదితి వి
జ్ఞానం భవేత్, తాదృశ విజ్ఞానవిజ్ఞేయంతమాదేశం భగవన్తంత్రీనా
రాయణం త్వమపాప్రప్య కిమితి ప్రశ్నాశయః, తస్మాత్తస్య నామ
ధేయం నారాయణ గోవింద రామకృష్ణ త్యాదిరూపం నామ వాచా
రమృగమ్ (కర్తృణిల్లుట్) ఆరంభణీయమ్- వాచాకీర్తనీయమిత్వ
థః. తతఃకిమితాహ , వికారః - విశేషతో భగవన్నామ సజ్జీ-
ర్తన కర్తా, సః భక్తత్వేన ప్రసిద్ధోజీవః, మృత్తికా- తద్వత్త్వరవ
శః, మృతస్సన్నితియావత్; త్యమ్ - తంకీర్తితం భగవన్తం పరమా
త్మానమ్, ఇత్యేవ - [ఇదగ్గతో] ప్రాప్నోత్యేవేత్యథః. ఇహ
ధాతో స్సార్వధాతుకగుణాభావశ్చాన్తసః, తతశ్చ ‘ యేనాశ్రుత’
మిత్వాదౌ పరమాత్మనోనోపాదానత్వ ప్రత్యయ ఇతిసిద్ధమ్. ఏవ

(చం॥వ్యా॥) మేవాత్ర పర్యాయాంతరేష్వప్యాశయోద్రష్టవ్యః.

యచ్చప్రకృతమ్ 'యతోవాగమానిభూతానిజాయంతే' ఇత్యా
చా 'జనికర్తుఃప్రకృతిః - ఉపాదానేషచ్చమీ' ఇతి సూత్రాభ్యాంప
రమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ప్రతీయతఇతి తదపిన, తత్రహితా
భ్యాం సూత్రాభ్యాం తస్యజగన్నిమిత్తత్వమేవ ప్రతీయతే, తథా
హిజనికర్తురితి సూత్రస్య జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యా
దితి వృత్తిలాభేన తేనసూత్రేణ 'యతోఇమానీ' త్వత్రే యత్పదార్థ
స్యాపాదాన సంజ్ఞాంవిధాయ అపాదానే షచ్చమీతి షచ్చ మీవి
భక్తిర్విహితా, తావతా పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం కథం
సిద్ధ్యేత్ ? యద్యజ్ఞానేన పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ముఖ్య
మిత్తుష్యేత తహిం పరమాత్మనః కార్యావస్థాపత్వానిత్యత్వా
దిక మప్యుక్తంస్యాత్, తస్మా త్వరంబ్రహ్మముఖ్యతయాజగన్నిమిత్త
కారణ మితి సిద్ధమ్.

(సోకామయతే) తి = అస్యాయమథః. సః - పరమాత్మా,
అకామయత - విచ్ఛత్, ఆలోచితవాః; ఆలోచనామేవాహ- (బ
హుస్యా) మితి = స్థూలదేహవతాం బహూనా మంతర్వామీస్యా
మిత్యథః, నను తదా భగవత్సకలృపగుఠే జీవానాం స్థూల దే
హానుత్పత్తేఃకథం తస్య తదంతర్వామిత్య సిద్ధిరతఆహ - (ప్రజా
యేయే) తి = ప్రకషేణ జీవానాం స్థూల దేహాః జనయా
మీ త్యథః, ఇతి - ఏవమ్, సః - పరమాత్మా, తపః - ఆలో
చనామ్, అతప్యత - అకరోత్, సమ్య గాలోచితవానిత్యథః.
పూర్వంతు " సోకామయతే " త్వత్ర ఆలోచనా రమ్భో వగ
ంతవ్యః, ఇహతు అతప్యతే త్యనేన ఆలోచనా సమాప్తి రవగంత
వ్యేత్యాశయః, అతోనపానరుక్త్యమ్. తతస్సః- పరమాత్మా, తపంత
స్తావ- యథోక్త రీత్యాసమ్యగాలోచ్య, ఇదమ్ - స్థావర జగ్గమా

౧ జగదుపాదాన ధూత ప్రకృతా వాకాశవ వస్తర్పహి ర్వాహిత
త్యా త్పరస్యాపి బ్రహ్మణో నిఖిల జగ దుపాదానత్వ ముపదర్శిత
ఇతి. తథాచ సతి బ్రహ్మణో మృత్యువణావ ద్వికారాదివోష వ్యా
వృత్తిర్భవతి, తతశ్చ “ ప్రకృతిహ్యసోపాదానమాధారః పురు
షఃపర ” ఇతి ‘ ప్రకృతింస్వా మధిష్ఠాయ సమ్భవామ్యాత్మమాయ
యే ’ తిచ శ్రుతిస్త్రుతి సక్లతార్థే భవతః, అపిచ శ్రీ భగవతో
జగన్నిమిత్తత్వే ప్రతిజ్ఞాదృష్ట్యానౌ భవతః, తత్ర ప్రతిజ్ఞా తావత్

త్తకం ప్రపంచజాతమ్, సర్వమ్ - అఖిలమ్, జగ్గమోపభోగస్థానా
దికంచ, అస్మజత, యదిదం కించ, దృశ్యత ఇతి శేషః, తదిద మస్మ
జతేతి పూర్వేణాన్వయః. ఏవం సృష్టిముపదిశ్య బహుస్యా మితి స
ఋచ్ఛితమనుష్ఠితవా నిత్యాహ- (తత్సృష్టే) తి- తత్- యథోక్తం
స్థావరాద్యాత్తకంప్రపంచజాతమ్, సృష్ట్యావ, తదేవ - స్వసృష్ట
మేవ, అను పాఠివత్. పాఠిగేవతదస్త్య స్వయంతన్నియమయతీ
త్యర్థః. తథాచ శ్రూయతే “ సఏవ స్వ ప్రకృత్యేదం సృష్ట్యా
గ్రే త్రిగుణాత్తకమ్ । తదనుత్పంహ్య ప్రవిష్టఃప్రవిష్టఇవభావ్యసే ”
ఇతి. ఏవమఖిలంజగదనుప్రవిశ్య తత్తచ్ఛేతనాచేతనాదిసంజ్ఞా మలభ
తేత్యాహ- (తదనుప్రవిశ్యే) త్యాదినా= సత్-చేతనజాతమ్, త్యత్-
అచేతన జాతమ్, నిరుక్తమ్- వ్యవహార గోచరంవస్తు, అనిరుక్తమ్-
వ్యవహారాగోచరం గిగుహ్యద్యస్తర్గూఢం వస్తు, నిలయనమ్ - పృథి
వ్యాదిస్థానాశ్రితం వస్తు, అనిలయనమ్- తద్విపరీతం వస్తు, ప్రోక్త
సత్యత్వదాథో-స్పష్టమాహ- (విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచే) తి-సత్యమ్-
యథార్థ భావణమ్, అనృతమ్- అయథార్థ భావణమ్. తస్మా
చ్ఛేతనాచేతనాత్తకమిదంప్రపంచజాతమ్, సత్యమ్- పారమార్థికమ్,
అభవత్ - నతు మిథ్యేత్యర్థః, అతఏవ, యదిదంకించ- యదిదమశే
షం ప్రపంచజాతం దృశ్యతే తత్సత్య మిత్యాచక్షతే బ్రహ్మవిద ఇతి.

కేవలత్వానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికామ్ । సంక్షోభ
యోగస్సజత్యాదా తయాసూత్రమరిష్టమే' త్యేవంయాపా, దృష్ట్వాస్త
న్తు ' యథోఽణాభి హృదయాదూణాంసంతత్యవక్తృతః । త
యావిహృత్యభూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వర " ఇతి. తస్మా
త్పరం బ్రహ్మజగన్నిమిత్త కారణమ్. ... *

ఇతనిపరే హేతుభిర్నిమిత్తకారణత్వమేవ దృఢీక్రియతే.

—* ౨౫॥ సూ॥ అభిధ్యోపదేశాచ్చ *—

అభిధ్యా- అభిధ్యానమ్, విశ్వసృష్ట్యనుగుణాలోచనమ్, సో
కామయత బహుస్యాం ప్రజా యేయేతీ' తి విశ్వ సృష్ట్యనుగుణా
లోచనోపదేశాచ్చ నిమిత్తకారణం బ్రహ్మేత్యవగమ్యతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ సాక్షాచ్ఛోభయామ్నానాత్ *—

ఇతశ్చ నిమిత్తకారణం పరంబ్రహ్మ భవతి, యస్మాత్పరం
బ్రహ్మణో నిఖిల జగన్నిమిత్తకారణత్వ సిషాధయిషయైవ ' యథో
ణాభిస్సృజతే గృహ్లాతేచ యథా పృథివ్యామోషధయ స్సమృద్ధవ
న్తి । యథానతఃపురుషోఽతే-శలోమాని తథాక్షరాత్సంభవ స్తీహ
విశ్వ' మితి ' అహం సర్వస్య ప్రభవోమత్తస్సర్వం ప్రవతత' ఇ
తి చ శ్రుతి స్మృత్యుభయం సాక్షాదేవామ్నాయతే? తస్మాచ్చ ని
మిత్తకారణమేవ బ్రహ్మభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ ఆత్మకృతేగపరిణామాత్ *—

ఇతశ్చ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, యస్మాదా
త్మకృతేః- పరమాత్మకృతి లక్షణాత్ప్రకృతి పరిణామా ద్విశ్వ సృష్టి
రామ్నాయతే, ' క లవృత్వాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామ
థోక్షజః । పురుషేణాత్మధూలేన వీర్యచూఢత వీర్యవాని ' తి. ఆ
త్మకృతిః- పరమాత్మవ్యాపారః, తస్మాజ్జగన్నిమిత్తకారణమేవపరం

* అధికరణ ముపసంహతి- (తస్మా) ఇతి. అ॥ ౧౨॥ సూ ౪ ౪॥

బ్రహ్మ భవతీత్యధ్యవసీయతే.

...

*

౧౨॥ ప్రకృత్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౪॥

—*౩౮॥ సూ॥ *యోనిశ్చహి గీయతే *—

‘జానేత్వామస్య విశ్వస్య జగతోయోనిబీజయోః । శక్తేశ్వరస్యచప
రంయత్తద్బ్రహ్మనిరస్తరమ్॥త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యో స్వయా
పయోః । విశ్వంసృజసి పాశ్యత్సి కీడన్ముఖంపదోయథే’ త్వార
భ్య బ్రహ్మకృతఃకశ్చిత్ స్తవోదతౌ య కుఫితరుద్రసమాధానాథం
సమామ్నాయతే,సకింరుద్రపరః?ఉతతదస్త్ర్యామిపరః? ఇతీహాభవతి
విశయః,॥యథాశ్రుతాథాపరిగ్రహస్యోచితత్వాదయం స్తవోరుద్ర

* నను కథంశ్రీ భగతోనారాయణస్య ప్రోక్తజగతాగ్రణత్వ
సిద్ధిః? యతః “జానేత్వామస్యే” త్యత్ర జగతాగ్రణత్వంరుద్ర
స్వామ్నాయత ఇత్యాక్షేప సక్లతోస్త్రరాధికరణ మారభతే-(యో
నిశ్చహి గీయత) ఇతి= విషయమాహ- (జానేత్వా) మితి= అయ
మథః, అస్య, విశ్వస్య- సమస్తస్య, జగతః - కార్యాత్మక ప్రప
ంచస్య, యోని బీజయోః- క్షేత్రబీజ స్థానీయయోః, శక్తేః - ప్ర
కృతేః, శివస్య- జీవస్యచ, తయోఃపరం కారణమ్ - నిరస్తరం స
ర్వ వ్యాపకమ్- యద్బ్రహ్మ తత్త్వాంజానే, జీవస్య నిత్యత్వాద్బ్ర
హ్మణ స్తతాగ్రణత్వం తదభివ్యజ్జకత్వ రూపమితి జ్ఞేయమ్. జీవస్య
శివత్వంచ భగవద్భజనయోగ్యత్వా ద్ద్రష్టవ్యమ్. కుత ఇత్యతలహ-
(త్వమేవే) తి- హే భగవన్? త్వమేవ, ఏతద్విశ్వమ్- జగత్, శివ
శక్త్యోస్య ఏరూపయోస్సాన్నిభివ్యజ్జకాభ్యాం జీవప్రకృతిభ్యాముద్భ
నాభివత్ప్రీడణ సృజసి పాశ్యత్సి- సృష్ట్యాదికంకరోషి, అతస్తాన్వం
ప్రకృతిపురుషయోః పరం జానఇతి పూర్వేణసమ్పన్దః.

॥ శ్రీవణోత్తరక్షణే తాత్పర్యపారావర్య పర్యాలోచనాంవినా
ప్రతీయ మానోథో యథా శ్రుతాథాః. తస్య పరిగ్రహః -

పరభిత్వేపంపాప్తిః ప్రపతత్యుత్తరమ్- (యోనిశ్చేతి)- చశష్టోఽహ
 ధారణే, యోనిశ్చష్టోపలక్షితోయం స్తవోరుద్రాన్తర్యామి పరమా
 త్మపరవీవభవతి, కుతః? హిగీయతే- హి-యతః, ఏతత్సవాన్తై "య
 స్త్రికాయదాపుషురనాభమాయయాదుర్గజ్జ్యాయా (స్పృష్ట) ముష్టధి
 యగపృథ్వ్యశః కుర్వంతి త్ర హ్యనుకమ్పయాకృపాంససాధవో దైవ
 బలాత్కృతేక్రమమ్ || భవాంస్తు పుంసఃపరమస్య మాయయా దుర
 న్తయా స్పృష్టమతి సమస్తదృక్ । తయాహతాత్మస్వనుకర్తృ కేత
 స్వనుగ్రహం కర్తు మిహాహాసిప్రభో" ఇతి రుద్రాద్భిన్నతయో
 త్రమతయాద పరమాత్మాస్పృష్ట మేవస్తుయతే , నచాత్ర యథా
 శ్రుతార్థఃపరిగ్రహే భవతి యుక్తః, అస్మింస్తవే శ్రూయమాణా
 నాం విశ్వస్రీష్టృత్వాదీనాం రుద్రేదురన్వయాత్తతశ్చవిరోధేనత్యే
 వ యథాశ్రుతార్థఃపరిగ్రహే భవతి యుక్తః, నచభగవదభిప్రా
 యకత్వేన రుద్రంప్రతి యథోక్తస్తవో విరుధ్యతే, తదన్తర్యామిణి
 భగవతి స్తవేనాతిప్రసన్నే తన్నియామ్యస్య రుద్రస్యాప్రిప్రసాద సమ్భ
 వాత్; తథాచ " తవవరద వరాంఘ్రా వాశిషామాశిషాశ్చే హ్య
 పిమునిభి రసక్తై రాదరేణాహాణీయే । యదిరచిత ధియంమా వి
 ద్యలోకోపవిద్ధం జపతినగణయేహం త్వత్పరానుగ్రహేణే " తి రు
 ద్రః ప్రసన్నస్సృజ భగవన్తంస్తుత్వాస్వాభిప్రాయంవిజ్ఞాపయతి, త
 స్మాదిహయోనిశ్చష్టోపలక్షితోయం స్తవగపరమాత్మ పరభినిశ్చీయతే.

అభ్యుపగమః, తస్యేత్యర్థః.

* రుద్రేస్యాశుతోషత్వాదు త్రమభక్తత్వాచ్చభగవద్గుణగణశ్రీ
 వణేనాయం సమాధాతవ్య ఇత్యాశయేన చతుర్ముఖ కృతోయం
 స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమాత్మ పరవీవ భవతి నతు రుద్రేపర ఇ
 తిసిద్ధాన్తయతి - (ప్రపతత్యుత్తర) మిత్యాదినాం తథాహలంకథ
 యన్నిధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి. అ॥౧౩॥ సూ॥౧౫॥

అ || ౧౩ || యోన్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౨౯ || సూ || ఏతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః *

¶ “అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే” త్యారభ్య “యోనిశ్చహిగీయత ”
ఇత్యేతావతాన్యాయ కలాపేన కైశ్చిత్వేదాన్తై రుపదిష్టాన్యపాన్య
స్య శ్రీభగవతోనారాయణస్య లక్షణానిప్రదర్శ్యతేచ ప్రాధాన్యే
న భగవద్భక్తివిధాన తత్పరా వ్యాఖ్యాతా ఇత్యవధారితమ్. ఏత
దితరేవేదాః కిం భగవద్భజనా న్యవిధాన తత్పరాభవన్తి? ఆహూ
స్విదేవంప్రాధాన్యేన భగవద్భజన విధాన తత్పరాభవన్తి? ఇతివి
శయేప్రాప్తే యి ప్రతిబూమిః, ఏతేన- ‘అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే’త్యా
రభ్య “యోనిశ్చహిగీయత” ఇత్యుచైతన్యాయకలాపేన, సర్వేవేదాః
ప్రాధాన్యేన శ్రీభగవద్భజన విధానతత్పరా ఏవవ్యాఖ్యాతాః పృ
త్యేతవ్యాః, తదైవహిశ్చాయతే ‘నారాయణపరావేదా’ఇతి ‘కా
లేనసమ్ప్రాప్తయే వాణీయంవేదసంజ్ఞితా । మయాదాబ్రహ్మణేదోక్తి
త్తా ధర్మోయస్యాం మదాత్మక’ ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు .
పదాభ్యాసేనాధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. *****

౧౪ || సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

¶ అస్మాదిదేశాథత్యా త్పూర్వాధికరణేన సజ్జతిమనశేక్షా వి
షయాదికం వక్తుం పూర్వవృత్త మనువదతి - (అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞా
సే త్యారభ్యే) దినా.*

యి ఇతర వేదాంతానాం ప్రాధాన్యేన భగవల్లక్షణోపదేశ పూ
ర్వకం తద్భక్తి విధాన తత్పరత్వే ప్రమాణాభావాత్తే భగవద్భజ
నాన్యవిధానతత్పరా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ -
(ప్రతిబూమి) ఇత్యాదినా.*

సర్వేషాం వేదాంతానాం భగవద్భజనవిధాన తత్పరత్వాధ్యవ
సాయోత్య. ఫలమితిధ్యేయమ్. అ || ౧౪ || సూ || ౧ ||

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ వత్స
కులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, సరమహంసప
రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భగవత రాధాస్త, శ్రీ శుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వాదరాయణి స
ప్త్రణిత సర్వవేదాస్తసార మీమాంసాభాష్యే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
ఏతత్పదస్థ సముదిత సూత్ర సమ్మే ॥౨౯॥
ఐ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.
ఏతదధ్యాయగతసముదితసూత్రసమ్మే ॥ ౧౩౮॥
అ ధి క ర తా ని ॥ ౪౮ ॥

శ్రీ శుక భగవత్పాదాచార్యః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్యాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్చ క భా ష్యే ప్తి తీ య స్వా ధ్యా య స్వ
ప్రథమపాద ప్రారంభః.

॥ శ్రీ బేరాపురమద్దిరే నివసతగి కారుణ్యవారానిధే
స్తాత్మ్య=స్థస్యమదభ=మద్భుతతనోద్యేదాన్తవేద్యాత్మనః।
శ్రీ బేరాసహితస్య యస్యనిగమాద్యేదాన్త సూత్రాణ్యహం
వ్యాకుర్యేషుపభూషణస్సభగవాన్కుర్యాద్ధరిర్నజ్యశమ్॥

—* { ౧॥ సూ॥ స్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్త ఇతిచేన్నా } *—
స్మృత్యనవకాశదోష ప్రసక్తాత్

ప్రభవభుజగకూపేకామకామప్రసక్తా నిజదురితవశాచ్చప్రా
ప్తపాతంతుయోమామ్ | చిరమిహవృజినార్తం ప్రోద్ధరే పాతిని
త్యం సకలమహిమపూర్ణం సద్గురుంతంసమామి ॥ ప్రాయోమన్వా
దయో యోగివిశ్వమిథ్యాత్వవాదినః | తత్త్వేనయంనవిస్తన్తి తంవాలి
మథనం భజే ॥

॥ శ్రీభగవద్భిమతత్వే నాస్యశాస్త్రస్య ముముక్షుభిః పరమాద
రణీయతాం పునఃప్రద్యోతయితు మేతచ్ఛాస్త్రాదావనుష్ఠితం మగ్గళ
మిహ భగవాన్ భాష్యకారోసుస్మార్తయతి - (శ్రీచేరే) తి= వ్యా
ఖ్యాతశ్చాయం శ్లోకఃపురస్తాత్.*

పూర్వాధ్యాయేప్రాధాన్యేనోపాన్యేపరమాత్మనిలక్షణై రధ్యవసి
తేనతి తదుపానకజీవస్వరూపావగమస్య ప్రాప్తావసరత్వలక్షణైః

(చం॥వ్యా॥) ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపావగమాథం ద్వితీయాధ్యాయ
 స్యారబ్ధత్వాత్పూర్వాధ్యాయేనాస్య హేతుహేతుమద్భవస్సక్తిః,
 తత్ర ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం జీవస్వరూప తదనుష్ఠేయాదియా-
 థాత్మ్యావధారణవిరోధీనిమన్వాదిస్త్యుత్పాశయోగి శ్చవిశ్వమిథ్యా
 త్వవాది సాఙ్ఖ్యవైశేషిక బాహ్యమతాని సజ్జేషతో విస్తరతచ్ఛ్రవ-
 త్యాఖ్యాయంతే, తృతీయపాదేన వియదాదితత్వోత్పత్తి కథన పూ-
 ర్వకం జీవస్వరూపం సాక్షాదుచ్యతే, చతుర్థపాదేనతు జీవ కర-
 ãోత్పత్తి రభిధీయతే; తత్ర పరమత నిరాసపూర్వక పాదయుగ్మం
 ప్రతి సిద్ధాంతజ్ఞానజనకైతదధ్యాయస్యోపజీవక త్వా త్తస్యైతదధ్యాయ-
 యే నోపజీవ్యోప జీవకభావస్సక్తిః, తృతీయపాదస్య చతుర్థపా-
 దస్యచ ప్రత్యేక మేతదధ్యాయే వైకకార్య కారిత్వం సక్తిః, సన్ని-
 హ ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం ప్రత్యాఖ్యేయ మతాని పరమాత్మ-
 స్వరూప యాథాత్మ్యావధారణస్యాపి విరోధీని, తస్మా త్తల్లక్షణా-
 ధ్యాయా దావేవ తానిప్రత్యాఖ్యేయానీతిచేద్భాగమ్ , తథాపి జీ-
 వాత్మ పరమాత్మోభయ స్వరూపయాథాత్మ్యావధారణస్యాపి వి-
 రోధిత్యా త్తన్మతానాం నిరాకరణముభయోరధ్యాయయోమఁధ్యే-
 కతఃవ్యమితి భావేన సూత్రకృతై తత్పాదద్వయ మారబ్ధమితి ద్రష్ట-
 వ్యమ్. ఏతదవేత్త్యైవ జిజ్ఞాసాధికరణ ద్వితీయవణకే 'తథాపీదృ-
 శ' మిత్యారభ్య లోకాయుతికాది బాహ్యమత నిరాకరణపూర్వకం
 సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్ర ప్రత్యాఖ్యానం కిఞ్చిత్ప్రస్తుత భాష్యకృ-
 తః, అతోనకశ్చిత్కమాతిక్రమః. ... *

ఏవంపూర్వాధ్యాయాన్నిమాతి దేశాధికరణే సర్వాసాం శ్రు-
 తీనాం ప్రాధాన్యేనోపాస్య లక్షణ కథనపూర్వకం తద్భక్తివిధాన-
 తత్పరత్వా భ్యవసాయేన శ్రుత్యనుసారిణీనాంచ సర్వాసాం స్మృ-
 తీనాం ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధానతత్పరత్వమధ్యవసితమ్, స్మృ-

†తదేవం ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే ౭తీతపాద త్రయ విచారితార్థేషు యశ్చి-ఇచ్చిదర్థాః ప్రసక్తావా గతార్థాశ్చ ప్రపశ్చితాః, ఇథంచ ప్రథమేనాధ్యాయే నాశేష దోష ప్రతి భటాపరిమేయా త్యద్భూతానస్త పరమ మజ్ఞశ గుణగణ పరిపూర్ణస్వపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ నిఖిల జగ జ్జనకత్వా త్తన్నియస్తృత్వా దుపాసకానాం ముక్తిప్రదత్వా త్వర్వ వేదవేద్యత్వాచ్చ స ఏవోపాస్యఇతి నిణేతః, అభివ్యక్తీయేనాధ్యాయేన మతాన్తర దోషోఽఘటన ముఖేన తత్వోత్పత్తిం జీవాత్ స్వరూపం తల్లక్షణంచ స మ్యుచ్చిణేయ ప్రథమాధ్యాయ నిణేతార్థః స్యైవా దరణీయతా దృఢీ క్రియతే, తతః ప్రథమేన తావత్పాదేన భగవద్భజనాధిభిరనుష్ఠేయం వర్ణాశ్రమ ధర్మం నిణేయ ప్రసక్తాదాగతంచ నిణేయతే, తథాపి అజ్ఞసా భగవద్భజనాధిభిః కిం మన్వాది స్తృతివిహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః? ఉతాస్య స్తృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః ? ఇతిహ భవతి విశయః, తత్రాజ్ఞసా భగవద్భజనా

తయస్తుమన్వామ్యసదిష్టాస్సాత్మాద్భగవదుపదిష్టాశ్చేతిద్వివిధాః, తత్రసాత్మాచ్ఛ్రిభగవదుపదిష్టాస్తుసర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతాః ‘భగవత్కరోతుమిచ్ఛామోసృణాంధర్మం సనాతన’ మిత్యాదిరూపాః, †తథాచాభయవిధానుస్తృతిషు కాస్తస్సృతయగిప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తి విధానతత్పరా ఇతివిశేష చింతాహేతుత్వాత్ “ఏతేనసర్వే వ్యాఖ్యాతా” ఇత్యతి దేశాధికరణస్య పూర్వోత్తర పాదాన్విమాద్యధికరణయో హేతుహేతు మద్భావస్సజ్జతి రిత్యేత దర్థజాతం ద్యోతయితుం వృత్త వర్తిష్య మాణాః పూర్వోత్తరా ధ్యాయార్థాః సజ్జిగ్మ్య కీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా (ప్రసక్తాదాగతంచ నిణేయత) ఇత్యన్తేన.*

అత్రఫలమజ్ఞసాభగవద్భజనాసిద్ధిసిద్ధాన్తే-జ్ఞసాతత్పరీతి వివేకః.

ధీభిర్నవాది స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి తావత్పా
ప్తమ్, కుతః? స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తిః- భగవ దుపాసనా
ధీషు మన్వాది విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాణామానుపూర్వ్యేణా
నుసానా నవకాశేహి తేషాం తద్ధానరూప దోషగి ప్రసజ్యేత, త
థాచ “ యద్వై కించ మనురవజత్త శ్చేషజ ” మిత్యత్ర మన్వాది
స్మృతీనామాషఫతోపచేనేన భవాషధరూప భక్తిహేతుత్వ స్రుతి
తేరజ్ఞసాభగవద్భజనాధీభి ర్నవాది స్మృతి విహిత ధర్మా ఏవా
నుష్ఠేయా ఇతి చేన్నతద్ధానం భగవద్భజనాధీనామయందోష ఇతి
బ్రూహి, కుతః? అన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తాల్ - అజ్ఞా
సా భగవద్భజనాధీనో మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మా
నానుపూర్వ్యేణానుతిష్ఠన్తిచేత్తేషాం భగవద్భక్తిసాధకాన్యస్మృత్యు
క్తవర్ణాశ్రమ ధర్మాణా మనుష్ఠానానవకాశేన భగద్భజనా లాభ
రూపో మహా దోషగి ప్రసజ్యేత, తాశ్చన్య స్మృతీస్సర్వ వేదా
స్త సారాంతగణా ఏక దేశత స్సముదా హరామః, ‘ భగవత్
శ్రీతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనమ్ । వర్ణాశ్రమాచా
రయుతం యత్పుమాన్విన్దతేపర ’ మితి ప్రశ్నస్యో త్తరత్వేనో పది
శ్యమానాః, ‘ నత్వాభగవత్తేజాయ లోకానాంధమన్తేతనే । వ
క్ష్యేసనాతనం ధమన్ నారాయణ ముఖాచ్ఛ్రిత ’ మిత్యారభ్య
‘ శమోదమస్తపశ్శాచం సన్తోషఃకౌన్ది రాజవమ్ । జ్ఞానం దయా
మృతాత్మత్వం సత్యంచ బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజ
స్త్వాగత్య జయగతుమా । బ్రహ్మణ్యతా ప్రసాదశ్చ రిక్షాచక్షత్ర
లక్షణమ్ ॥ దేవగుర్వార్యగో (చ్యుతే) భక్తీస్త్రివణ్ పరితోష
ణమ్ । ఆస్తిక యముద్యమో నిత్యం వైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్ ॥ శూ
ద్రస్యసన్నతిశ్శాచం సేవాస్వామిన్యమాయయా । అనుష్ఠ యజ్ఞో
హ్యస్తేయం మాద్యం గోవిప్రలక్షణమ్ ॥ స్త్రీణాంతుపతి దేవానాం

తచ్చశూహానుకూలతా | తద్భస్మస్వనువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వృత
 ధారణమ్ || బ్రహ్మచారీగురుకులే వసన్ దానో గురో హితమ్ |
 అవరేద్రావస్నోచో గురౌ సుదృఢసౌహృదః || సాధు పృష్టంమహా
 రాజ లోకాన్ సాధ్వసుగృహ్లాతా | తత్త్వేన తదహం వక్ష్యే నైషు
 మ్యం యేనకమణామ్ || గృహేష్వవస్థితో రాజకీర్తియాః కర్షన్
 గృహేవాచితాః | వాసుదేవార్పణంసాక్షా దుపాసీతమహామునిన్ ||
 శృంశ్యగవతోభీష్టమవతారకథామృతమ్ | శ్రద్ధధానో యథాకాల
 ముపశాంతజనావృతః || తత్సజ్ఞా చ్ఛనక్తే స్సగ్ధ మాత్మ జాయాత్మ
 జాదిషు | విముంచేన్మచ్చమానేషు స్వయంస్వప్నవదుత్థితః || త్రివ
 గంనాతికృచ్ఛేణ భజేతగృహమేధ్యపి | యథాదేశం యథాకా
 లం యావదైదోపపాదితమ్ || వనస్థస్యతువక్ష్యేమి నియమాన్ముని
 సమ్మతాన్ | యానాతిష్ఠన్మృగిగచ్ఛే దృషిలోకమిహోసా || కల్ల్య
 ప్తేష్వపం పరిత్యజ్య దేహమాత్రావశేషితః | గ్రామైకరాత్ర విధినా
 నిరపేక్షశ్చరేన్తపీమ్ || బిభృయాద్యద్యసౌవాసః కాపీనా చ్ఛాదనం
 పరమ్ | త్వక్తంనల్లిదదా దేరన్యత్రోఞ్చిదనాపది || ఏకఏవ చరేద్భి
 త్సు రాత్కారామోనపాత్రయః | సవభూతసుహృచ్చాన్తోనారా
 యణపరాయణః || ' ఇత్యేవం జాతీయకా ఇతి. నహ్యేవం విధ
 స్మృతి విహిత వణాశ్రమ ధర్మముపేక్ష్య మన్వాది స్మృతి విహి
 త వణాశ్రమ ధర్మా ననుతిష్ఠతాం భగవద్భక్తిరజ్ఞసా సులభాస్యా
 త్, నహి మన్వాది స్మృతిషు సర్వ వేదాన్తసార ఇవ పాదాన్యే
 న భగవద్భజన సాధక ధర్మానుష్ఠాన ప్రదక్షకం వాక్యం పశ్యా
 మః, కేనమన్వాది స్మృతి ధర్మాన్ భగవదుపాసిషవోనుతిష్ఠేరన్ ?
 కేనవాతద్ధానం తేషాం దోషస్సాన్యత్? అతో మన్వాది స్మృతీనా

యత్తాక్తం మన్వాది స్మృత్యుక్త ధమహానందోష ఇతి త
 న్నేత్యాహ - (కేనవే) తి.

మవిరక్తేషు సావకాశత్వా దజ్ఞసా భగవదుపాసీసిషుభి స్సర్వవేదా
 నై సారాంతగత స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మావవానుష్ఠే
 యా ఇతి నిశ్చయతే, నను సర్వవేదాంతసారస్య వేదాంతత్వాన్నత
 దేకదేశః ' భగవత్ శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతన '
 మిత్యాదిస్తన్మృతి స్సాన్మృదితి చేద్బాధమ్, తథాపి తదేక దేశో భగ
 వ ద్భజన ప్రయోజకాత్ వర్ణాశ్రమధర్మార్కహి స్మారయతి, అత
 ఉపపన్న స్తస్య స్మృతి రితి వ్యపదేశః, యథా సాంహితోపనిష
 దేకదేశస్య ' శీతౌ వ్యాఖ్యాస్యమ ' ఇత్యనువాకస్య శీతౌధ్యా
 య వ్యపదేశ ఉపపన్నః, నహి తస్మానువాకస్య వేదాంతత్వం వ్యా
 హతమ్, నచ తదగ్నిత్వమాగతమ్, ఏవమిహాప్యేకదేశస్య స్మృతి రి
 తి వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తావతాతస్యవేదాంతత్వంచావ్యాహతమ్,
 అపిచ బ్రహ్మ యజ్ఞ విధి ప్రకరణే 'యద్భూత్తానాసీతిహాసాన్పు
 రాణాని కల్పాన్ గాధానారాశంసీ ' రితి కేహంచి త్పూర్వ కా
 ఙ్ణావాంతరభేదానా మేవేతిహాసాది వ్యపదేశోభవతి, తావతా తే
 హం పూర్వకాణ్డత్వమక్షతమేవ భవతి, తద్వదపిప్రకృతంబోధ్యమ్;
 తత్ర బ్రాహ్మణమ్ 'తృతీయస్యామితోదివిసోమతసీ ' దిత్యాదిః, ఇతి
 హాసః- ' దేవాసురాస్సంయతా అస' న్నిత్యాదిః, పురాణమ్- ' ఇ
 దంవా అగ్రేనైవ కించనాసీ ' దిత్యాదిః, కల్పః 'ఇతిమన్త్రాగకల్ప
 తఙ్గిర్భూతం యదిబలిం హతే ' దిత్యాదిః, గాధాః- " యోస్య కా
 వ్యజగతపిపాధిఃవనైకఇద్వశీ' ఇత్యాదిః, -నారాశంసీతు 'హే
 తాయత్సం నారాశంస ' మిత్యాదిరితిజ్ఞేయమ్. ననుచ భగవదుపా
 సీసిషునేషదపి మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మ మనుష్ఠే దితిచేన్నై
 వమ్, భగవదుపాసీషోరపి సర్వ వేదాంత సారాంతగత స్మృతి
 విహిత ధర్మా విరుద్ధమన్వాది స్మృతి విహితధర్మా నుష్ఠానానుష్ఠా
 నాత్; తథాచాన్నయతే ' మయోదితేష్వహిత స్సద్భరత్తేషు

మదాశ్రయః । వణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరే 'ది
త్యాది. అత్రాస్తచ్చబ్ద వాచ్యో భగవాన్, తేనోదితాః - సత్త్వా
భగవతేజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే । వత్సేననాతనం ధర్మం
నారాయణముఖాచ్ఛ్రిత ' మిత్యాదిభిస్త్యనిర్యమాణావణాశ్రమ
ధర్మాః, తేష్వవహితః - తానేవప్రాధాన్యేనానుతిష్ఠన్ సత్త్వా
గవదుపాసీసిషు స్తదవిరుద్ధం మన్వాది స్త్రుతి విహిత వణాశ్రమ
కులాచారమపి నిషామస్యన్ సమాచరేదిత్యభిప్రాయః, ఏతదేవా
భిప్రేత్యశూయతే 'యదైక్షింఛ మసురవదత్తచ్ఛేషజ' మితి. స్త్రు
తీనామనవకాశః- స్త్రుత్యనవకాశః, దోషస్య ప్రసక్తః - దోషప్రస
క్తః, స్త్రుత్యనవకాశే దోష ప్రసక్తః- స్త్రుత్యనవకాశదోష ప్రస
క్తః, తస్మాత్; అన్యాశ్చతాః స్త్రుతయశ్చ- అన్య స్త్రుతయః, తా
సామనవకాశేన దోష ప్రసక్తః- అన్య స్త్రుత్యనవకాశ దోష ప్రస
క్తః, తస్మాత్- అన్య స్త్రుత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తాత్.

స్వాదేతత్సాగ్న సశిరసఃవేదార్థ సాక్షాత్కార చతురా
మన్వాదయో ౭జ్ఞసా భగవద్భజనసాధనత్వేనవణాశ్రమ ధర్మాన్
కుతోనావోచన్నిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—* ౨॥ సూ॥ ఇతరేషాంపానుపలభేః *

ఇతరేషామ్- మన్వాదీనాంహి, భగవద్భజన ప్రకారస్యత
వ్యాహత్యైస్యచ కాత్యేణానానుపలభి శ్శూయతే, తథాహి
'ప్రాచీనైవేద తదిదంనమసాజనోయం దేవ్యావిమోహితమతిబా
తమాయయాలిమ్ । త్రియ్యాంజశీకృతమతిష్ఠాధుశ్చప్రితాయాంజై
తానికే మహాతికమణియుజ్యమానా' ఇతి. తస్మాత్తథా తే నా
వోచన్, తతశ్చ సర్వవేదాస్తసారోక్త వణాశ్రమ ధర్మవీవక్షే
ష ఇతి నిశ్చయతే.

...

...

*

—* ౩॥ సూ॥ ఏతేన యోగఃప్రీత్యుక్తః *

భగవద్భజనార్థ్య నపేక్షిత సర్వవేదాంతసారాంతగతస్త్వ
తి విరుద్ధమనాన్వాది స్త్వత్వంశ ప్రత్యాఖ్యానేన యోగోపి ప్రత్యుక్తో
వేదితవ్యః, ఇహ యోగశబ్దేన యోగస్త్వః ప్రత్యాఖ్యేయ తయా
వివక్షితా, తత్రాహి ప్రధానస్య సావిత్ర్యేణ జగ తుత్పత్త్వ
ముచ్యతే, తత్తు వేదవిరుద్ధమేవ. నచతత్రభగవద్భజనసాధకవర్ణా
శ్రమ ధర్మో దృశ్యతే, యద్యపి తత్రయమ నియమానన పాణా
యామ ప్రత్యాహర ధ్యానయోగసమాధిలక్షణోఽష్టాంగ యోగోని
శ్రేయస హేతు తయా ప్రతి పాద్యతే, తథాపి వేదాంత విహిత
స్వైవాష్టాంగ యోగస్యాపవగ్మత్వమ్ 'నావేద విస్మనుతేతం బృ
హత్' మిత్యాది శ్రుతిభ్యోధ్యవసితమ్, తతశ్చ స్మాతస్యాష్టాంగ
యోగస్యాపవగ్మత్వా భావాత్తత్ప్రత్యాఖ్యాన ముపపన్నతరమ్.

—* ౪॥ సూ॥ నవిలక్షణత్వాదన్యతథాత్వంచ శబ్దాత్ *—

నను మనాన్వాది స్త్వతివిహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాత్సర్వవేదా
ంతసార విహితవర్ణాశ్రమధర్మస్య కథమాధిక్యంస్యానీతిచేన్న,
కుతః? అన్యవిలక్షణత్వాత్- అజ్ఞసా భక్తిసాధకోపి సర్వవేదాంత
సారోపదిష్ట వర్ణాశ్రమధర్మః, అతోమానవధర్మాద్విలక్షణ ఏవ
భవతి, కస్మాత్పునరిద మన్యవిలక్షణత్వ మవగమ్యతే, తథాత్వంచ
శబ్దాత్- తథాత్వమ్- విక్షణత్వమ్, అజ్ఞసాభగవద్భక్తిసాధకత్వమ్,
తద్ధి "యస్తస్త్వయాభిహితసిఫూర్వం ధర్మస్తస్త్వచ్ఛైలిక్షణః । వ
ర్ణాశ్రమాచారవతాంసర్వేషాం ద్విపదామపీ"తి శబ్దాదేవాస్యావ
గమ్యతే, *తస్మాదయంధర్మోమానవధర్మాద్విశిష్టఇత్యవగమ్యతే.

౧॥ స్త్వత్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

* అజ్ఞసాభగవద్భక్తి ప్రయోజక సర్వవేదాంత సారాంతగత
స్త్వత్వత్వవర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతు రన్యస్మా ద్భూయ స్త్వం
ద్యోతయన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౧॥సూ॥౪॥

—* ౫॥సూ॥౪॥అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్*—

* అత్రేదమపరం సద్విహ్యతే, శరీర నిష్ఠత్వాద్భక్తియోగినఃకిం సంసారి సాధర్మ్యం భవతి? ఆహూస్విత్సాధర్మ్యం నభవతి? ఇతి. తత్ర సాధమ్యం భవతీతి తావత్ప్రప్రమ్, కుతః? తస్య దేహ భిమానివ ల్లోక వ్యవహారాది ప్రవృత్తేరితిప్రాప్తే ప్రతిబూతే. (అ భిమానివ్యపదేశ స్త్వి) తి= తు శబ్ద శృణో-పనుత్సరణః, భక్తియో గినస్సంసారి సాధర్మ్యం నైవ భవతి, కుతః? తస్య దేహాభిమా నాభావాత్ ; యద్యపి దేహా ద్యభిమానివత్తేన వ్యపదేశః క్రియ తే , వ్యపదేశః- లోకవ్యవహారః, తథాప్యయ మభిమానివ్యపదేశో విశేషాను గతిభ్యాంతిరో హితో భవతీతి శేషః, ఏతదుక్తంభవ తి , భక్తియోగినా దేహాభిమాని వల్లోక వ్యవహారః క్రియ మాణో పి శ్రీహరిగురుచరణారవింద విశేషానువృత్తిభ్యాంతిరోహితో భవతీతి, తథాచ శ్రీహరి గురు చరణారవింద విశేషానువృత్తిరావశ్యకీతి శూ యతే “ భ్రాతృవ్యమేనంత్యమదభ్రాతీర్య ముపేక్షయాధ్యేధిత మప్ర మత్తః । గురోహారేశ్వరణో పాసనాస్త్రో జహి వ్యశీకం స్వయ మాత్మమోష ’ మితి. తస్మాద్భక్తియోగినో నకదాచి త్సంసారిసా ధర్మ్యమితి నిశ్చయతే. ...

॥ యథా మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాత్ర
 పేక్షయా సర్వవేదాంతసారాంతగత స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధ
 ర్మానుష్ఠాతు ధూయన్త్య మవగమ్యతే, తథా తదనుష్ఠానజ
 నిత భక్తిమతోపి మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన
 తత్పర సంసార్యపేక్షయా ధూయన్త్య మవగమ్యతఇతి దృష్ట్వాన్తస
 జ్ఞత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (అభిమానివ్యపదేశస్తుపి శేషాను గ
 తిభ్యా) మితి

*అత్ర- అస్తిన్పరకరణే.

—* ౬॥ సూ॥ దృశ్యతేతు *—

దృశ్యతేహి - 'గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధుషు ద్విపోత్తమస్య
ద్వనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణాం పురాది వ్యనస్తకోశేష్వ
కరోదసన్నతి ' మిత్యాది నామృరీమాదిషు సంసారి బైధర్మ్యేణ దే
హాద్యభిమానాభావః, * తస్మాద్భగవద్భక్తా ధూయాంగ ఇతి సమా
శ్రయణీయా ఇత్యధికరణ సారాథః. * * *

౨॥ అభిమానివ్యవదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౬॥

—* ౭॥ సూ॥ ॥ అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ *—

ఇదమామాయతే ' అసత్సంస్థానే ఏతస్మిన్ దేహాపల
క్షణే సదపదేశమాత్ర ' ఇత్యాది, ' గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధు
షు ద్విపోత్తమస్య ద్వనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణాం పురా
దివ్యనస్తకోశేష్వకరోదసన్నతి ' మిత్యాదిచ. కిమిహంసచ్చబోధేన
త్యపరః? ఉతానిత్యపరః? ఇతి సంశయః, తత్ర శరీరే సదపదేశ
మాత్ర ఇతి నిర్దేశాత్కృత్యస్యాపి ప్రపంచస్య బ్రహ్మణ్యధ్యస్త
త్వాచ్చాసచ్చబోధేన సత్యపరఇతి చేనైవ తదేవమ్, కిం త్వహంసచ్చ
బోధేనిత్యపరఏవ, కుతః? ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ - ఇహ 'అసత్సంస్థా
న' ఇత్యాది వాక్యానాం శరీరాదేనిత్యత్వప్రతిషేధమాత్రాథా
త్వాత్, శరీరస్య ఊహ భజురత్వా త్సదపదేశ మాత్ర ఇత్యుక్తమ్,

* భగవద్భక్తానాం ధూయస్త్యా త్రవాశ్రయణ సిద్ధిరీహ ఫలమితి
భావేనాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి= అ ॥ ౭ ॥ సూ ॥ ౭ ॥

॥ యథా వేదవిరుద్ధత్వాద్యోగోనిరాకృత స్తథైవ వేద విరుద్ధత్వా
ద్విశ్వమిథ్యాత్వవాదోపి నిరాకీర్యత ఇతి దృష్టాంత సక్లతోత్తరా
ధికరణం పారభతే - (అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వా) దితి .

వాక్యాత్మక సర్వం మిథ్యేతి ప్రలపితేయథా కామమాత్మనో
విషయసంబంధేన సిద్ధిః ఫలమితి ప్రాక్సంక్షిప్తాభిప్రాయః. ...

శ్చయత్తుజల్ప నికృత్సోపపిప్రసజ్చాబ్రహ్మధ్యస్తథతిపిశ్వమిథ్యాత్వ
వాదినస్తత్త్వేవం నిరాకరణవ్యమ్, కిమిదత్వేన పరబ్రహ్మ రూపాధి
ష్ఠాన ప్రత్యక్ష పూర్వకం తస్మిన్ ప్రపంచోద్భవస్యతే? కింవాస్తతే
ణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపంచోద్భవస్యతే? తత్రయద్యధిష్ఠాన ప్రత్య
క్షపూర్వకం ప్రపంచోద్భవస్యత ఇత్యుచ్యతేతదాలిష్ఠానస్యసాక్షా
త్పరబ్రహ్మత్వాత్తత్ప్రత్యక్ష పూర్వకం ప్రపంచోద్భావసవతాం స
ర్వేషామేవ కరతలకలితో మోక్షఇతి ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం వే
దాంతాదితాస్రాభ్యాసేన, నచవాచ్యం బ్రహ్మత్వేనతద్జ్ఞానమేవ ము
క్తిసాధన మితి, 'తస్మాత్సాక్షాత్సామ్యపాయేన మనఃకృష్ణేనివేశయే'
దితిహి శూన్యతే. యదిత్వస్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపంచోద్భవ
స్యత ఇత్యుచ్యతే తదాచ నిరధిష్ఠానాధ్యాసాభ్యుపగమగిప్రసజ్యేత,
నచాప్రత్యక్షేష్యాకాశే ధూళీపటలమాలిన్యాధ్యాసవధిష్ఠానజ్ఞానం
వివైవప్రపంచోద్భావ స ఉపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్, ఆకాశస్య ప్రత్య
క్ష సిద్ధత్వాద్ధిగగనం మలినమితి తత్ర మాలిన్య మధ్యస్యతే, 'దివీవ
చక్షురాతత' మితి శ్రుతిశ్చ సాక్షాదేవాకాశస్య చాక్షుషత్వమాచ
క్షే, తతశ్చాకాశః ప్రత్యక్ష ఇతి సిద్ధమ్. తస్మాద్భ్రహ్మణి ప్రప
ంచోద్భావస్యస్తే, కింతు సత్య తయైవ ప్రపంచో బ్రహ్మణి సర్వదా
స్తీత్యవగస్తవ్యమ్. "యదిదకించ- తత్సత్యమిత్యాచక్షత" ఇత్యాది
శ్రుతిశ్చ జగత్సాక్షాదేవ సత్యత్వముపదిశతి. అపిచ "యథేషే
వికృతాభావా స్తథాతేవికృతైస్సహ। నానావీర్యపుష్కగుభతావి
రాజం జనయన్తిహి" తి, 'సన్నిపత్యసముత్పాద్య దృశ్యజ్ఞేయ గ
తాఇవ । ప్రాగేవవిద్యమానత్వా న్నతేషామిహ సంభవ' ఇత్యా
దావావిభావ తిరోభావ రూపోత్పత్తి లయవదేవజగదామాయ

శ్చిప్రాకృత్యనుసేకప్రకారేణ తిలశఃఖిజ్ఞయత- (యన్తిన్)త్యాది
నా=(తస్మాద్భ్రహ్మణిప్రపంచోద్భావసాహాయరసపాద)ఇత్యన్తేన=

తే, కిం చైతన్యతే దురుపపాద ఏవ బ్రహ్మణి ప్రపంచార్థానః, స
త్య ప్రపంచ దశాన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షత్వాత్ప్రపంచార్థాన
సన్య, యథావాసత్య రజత దశాన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షోభవ
తిశుక్తారజతత్వాన్యసన్దత్వత్, నహిపూర్వపూర్వప్రపంచార్థాన
వాసనా మేవోత్తరోత్తరప్రపంచార్థాసోపేక్షత ఇతి శక్యతేవక్తుమ్,
పూర్వపూర్వ ప్రపంచార్థాన వాసనాయాఅప్యాదితస్సత్యప్రపంచ
జ్ఞాన సాపేక్షత్వాత్, నహి మిథ్యాభూతపీవాయంప్రపంచో ఒద్ధా
వస్థాయాం బ్రహ్మణ్యధ్యస్యతే, ముక్తావస్థాయాంమిత్యైవ భవతీతి
వినా వేదబాహ్య తుశ్చి ద్వక్తుమభిలషతే, “యతోవాగ్మమాని భూ
తానిజాయంతే- తత్సృష్ట్యా- తదేవానుప్రావిశ” దిత్యాది శ్రుతివ్యా
కోప ప్రసక్తాత్; ‡ తత్తత్తైవమపలాపాపేక్షయా పరిదృశ్య మాన
స్య ప్రపంచస్య సత్యత్వమేవవక్తు ముచితమితిమన్తన్యమ్ - అపిచ,
సంసారిధమోఽవిద్యాఖ్యదోష నిబంధనోయ మధ్యాసస్తావతిం
ముక్తస్యైవ సతోబ్రహ్మణో భవతీత్యుచ్యతే? ఆహూస్విచ్చద్ధస్యై
వాసతస్తస్య భవతీత్యుచ్యతే? యదిముక్తస్యైవ సతః పరబ్రహ్మ
ణోయ మధ్యాసో భవతీత్యుచ్యేత తహిదానీ మపిముక్తస్య స
తఃపునరయ మధ్యాసః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ బద్ధముక్త వ్యవస్థాచప్ర
భజ్యేత, యదిచ బద్ధస్యైవ సతస్తస్యాయ మధ్యాసో భవే దిత్య
ుచ్యేత, తహిఽబద్ధత్వే సత్యధ్యాసః అధ్యాసేచ సతిబద్ధత్వ మితీత
రేతరాశ్రయ దోషగపరబ్రహ్మణో నిత్యసంసారిత్వ ప్రసక్తశ్చేత్యేవ
మాదయో దోషాదుర్నివారా ఇతి. అపిచాస్త్విన్నధ్యాసే భవ త్యవి
ద్యారూప దోషఏవ నిదానమితి వదన్తి విశ్వమిథ్యాత్వవాదినః, త
స్త్విన్నవిద్యారూప దోషేపరమాథాఽపరమాథాఽవికల్పా నుపప
త్తి ర్దుర్నివారా, తథాహి సకిం ప్రపంచార్థాన హేతురవిద్యా

‡ వేదాథాఽనుసారిణంస్వపక్షమాహ - (తత్తత్తే)త్యాదినా

రూపదోషః పారమార్థికః ? ఉత్తాహా అపారమార్థికః? పూర్వత్ర సకిం బ్రహ్మణోభిన్నః? అభిన్నోవా ? భిన్నత్వే పారమార్థికస్య ద్విత్వం ప్రసజ్యేత, అభిన్నత్వే బ్రహ్మణవీవ ప్రపంచా ధ్యాన హేతుదోషత్వ ముక్తంస్యాత్, తతశ్చబ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం ప్రపంచభ్రమః ప్రసజ్యేత; స్యాదేత తస్మాకారి సద్భూవాతూదా చిద్భ్రష్టాణఃప్రపంచభ్రమః, తద్వైకల్యాదూధ్వం తస్మిన్వత్తి రితి చేత్ ప్రాప్తా ప్రాప్త వివేకేన సహకార్యేవ బ్రహ్మణో విశ్వభ్రమ హేతుదోష ఇత్యుక్తంభవతి, తస్మిన్నపి సహకారిణిపరమాథాపరమార్థ వికల్పా నుపపత్తిదుర్నివారైవ, కఃపున రసానహ కారిత్వేన వివక్షితః ? 'తత్వమసీ'త్యాది వాక్యజన్య తత్వజ్ఞాన ప్రాగభావ లక్షణఇతి చేన్న, అవిద్యారూపదోషా భ్యుపగమస్య మైయథ్యఃప్రసంగాత్; అవిద్యారూపదోష వీవాయం ప్రాగభావ ఇతి చేత్తహి నాన్యప్రాగభావస్య బ్రహ్మ స్వరూపత్వం యుక్తమ్, తత్వజ్ఞానాద్భ్రష్టా నివృత్తిప్రసంగాత్, బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తత్వేతు తస్యమిథ్యాత్వేన తదదర్శన హేతు దోషత్వం బ్రహ్మణవీవ స్యాత్, నాన్యస్య; అనవస్థాప్రసంగాత్; తథాచ బ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం విశ్వభ్రమప్రసంగః. అవిద్యారూపదోషస్యా పారమార్థికత్వ పక్షోపి దుస్సాధః, పూర్వవద్వికల్పా సహత్వాత్; తథాపి సకిమవిద్యా రూపదోషో బ్రహ్మణోభిన్నః? ఉత్తభిన్నోవా ? తదభిన్నత్వే బ్రహ్మణో స్యపారమార్థికత్వం ప్రసజ్యేత; బ్రహ్మభిన్నత్వే తస్మాపారమార్థికస్యదోషస్య ప్రతిభాసేహి నదోషా న్తర వైరపేక్ష్యమ్, ఇతరథా దోషమన్తరేణ ప్రతిభాసమానస్య తస్య బ్రహ్మవత్సత్వత్వ ప్రసంగాత్; దోషస్య దోషాన్తరా పేక్షాయా మనవస్థాప్రసంగాత్; స్వపర నిర్వాహకోయం దోషఇతిచేన్న, దోషమన్తరేణ ప్రపంచస్యైవాధ్యాన ప్రసంగాత్; తస్మాద్భ్రష్టాణి

ప్రపంచార్థానవాదో దురుపపాదః, తతశ్చ స్థావరజన్తమా ద్యాత్మకః కృతోన్మపి ప్రపంచోబ్రహ్మణి సత్యతయా వతేతే, కింతస్య త్యః, అతఏవ శూన్యతే “సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం స సత్యస్యయోనిం నిహితంచసత్యే । సత్యస్య సత్య” మితి తస్మాది హాసచ్ఛబ్దోఽనిత్యపరఇతినిచ్చీయతే

—* ౮॥ సూ॥ అపీతౌ తత్ప్రసక్తౌదసమజ్ఞాసమ్*—

అపీతి-రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః, “అసత్సంసారేషతస్త్రిణదే హూపలక్షణ” ఇత్యాదా వసచ్ఛబ్దేన యదిశరీరాదే రసత్యత్వము చ్యతే తదాతస్మాచ్ఛరీరా ద్భావినిమోక్షే ప్యసత్యత్వ ప్రసంగాద సన్తతే మోక్షసాధన విధాయకం సర్వం శాస్త్రమసమంజసంస్యాత్, తస్మాదిహాసచ్ఛబ్దేన శరీరాదేరనిత్యత్వ మధ్యవసీయతే.

అత్రాహాన్యకశ్చిదవిపశ్చిత్, అనిత్యశరీరస్థేనకృతం భగవద్భజనాదికం వ్యర్థమేవ స్యాదిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—* ౯॥ సూ॥ నతుదృష్టాన్తభావాల్*—

తు శబ్ద శ్చకాగ్రపనుత్వథః, శరీరా ఖదికంసత్య మనిత్యంఽ, తత్ర స్థితేన క్రియమాణం భగవద్భజ నాదికం నైవముధా భవతి, కింతు మోక్షం సాధయత్వేవ, కుతః? దృష్టాన్తభావాల్- భవ తిహి అనిత్యేనశరీరేణభగవద్భజనంకువత స్తత్సారూప్యానిలక్షణ

ప్రపంచార్థాన వాదస్య దురుపపాదత్వా దేవేత్యథః; తథాచదే హాదేగ ఊభజ్జురత్వాను సన్ధానేన భగవద్భజనే యుడితి ప్రవృత్తి రేతదధికరణ ఫలమితిభావః.

* ఆది పదేన భగవద్భక్తి సాధనం గ్రాహ్యమ్. (వ్యర్థమేవ స్యా) దితి = దేహక్షయితత్వేన భజనస్యానిత్యత్వాదితి భావః.

(నైవముధాభవతీ) తి= ఆత్మాశ్రితత్వేన వర్ణమానత్వాద్భగవద్భజనస్య నదేహవన్నశ్వరత్వ మితి భావః.

మోక్ష ప్రాప్తౌ శేకస్మిన్ ధ్యాతృకీట దృష్టాంతః, యత్రయ
త్ర మనోదేహీ ధారయేత్సకలంధియా | కామాద్వేషాద్భయద్వా
పి యాతి తత్తత్స్వరూపతామ్ || కీటః శేకస్మృతం ధ్యాయన్ కు
డాన్యం తేన ప్రవేశితః | యాతితత్సావ్యతాంరాజన్ పూర్వరూపమ
సన్త్యజ 'న్నితి శ్రుతాం. యదైవం కీటస్య తస్మిన్నేవ దేహే శేక
స్మృత్ స్మరణేన తత్సారూప్య ప్రాప్తి స్సాన్వితదా కిం శ్రువన్
క్తవ్యం భగవద్భక్తానాం తత్ స్మరణాదినా దేహాన్తే త త్సారూ
ప్యాది ప్రాప్తిస్సాన్విదితి. *అసన్న్యతేహీసర్వస్వాప్యసత్వాద్దృష్టా
న్తాదికం నాస్తి, తస్మాత్తన్మతమేవాసమజ్ఞానమ్.

—* ౧౦|| సూ|| స్వపక్షదోషాచ్చ *—

అపిచ శరీరాదికం సర్వ మసత్సమితి యేవదన్తి తేషాం స్వ
పక్షే జీవేశ్వర బద్ధ ముక్తపితృ పుత్రీ గురు శిష్యాది విభాగా ఖటన
రూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తస్మాచ్చ తన్మత మత్యంతమస
మజ్ఞానమేవ, ఏతచ్చ వయం శ్రుతిగీతాభాష్యే స్పష్టిచక్రమ.

—* ౧౧|| సూ|| తర్కా ప్రతిష్ఠానాదపి *—

తర్కాణ - నైదిక మూల ప్రమాణ మన్తరేణ యుక్తి మా
త్ర విరచిత తర్కశాస్త్రేణాపి, బాధితత్వా దసన్మతస్యప్రతిష్ఠానం
నాస్తి, తత్రహి వైశేషికై శ్శరీరాదీనాం జీవేశ్వరయో భేదస్యచ
పార మాధికత్య మభ్యుపగమ్యతే, ఏతస్మాద్దప్యస మజ్ఞాన మేవా
సన్మతమ్. *

*విశ్వమిథ్యాత్వ.వాదిమతేషు నైతదస్తీత్యాహ - (అసన్న్యతేహీ)తి-

శ్రుతిగీతాభాష్య) ఇతి- 'అపరిమితా ధృవా'ఇత్యేత యో
క వివరణావసర ఇత్యర్థః. కించ జగన్నిధ్యావాదిమత నిరాకరణం
నశ్రుతిప్రమాణ మపేక్షత ఇత్యాహ - (తర్క) తి.

స సూత్రార్థం సజ్జి పతి - (తస్మా) దితి- విశ్వమిథ్యాత్వ

—*౧౨॥సూ॥అన్యధానుమేయమితిచేదవమప్యనిర్దోక్షప్రసక్తిః*—

అన్యధా- ప్రకారాంతరేణ, అస్యాసన్యతస్య మూలప్రమాణం బైదిక వాక్యః *మనుమేయమితి చేదత్రోచ్యతే, ఏవమపి ఏవంచేదపి, తన్మతేశరీరాదే రసత్యత్వా భ్యుపగమేన తథా విధ శరీరావచ్ఛిన్నాత్మన్యతనస్య సమ్యగ్దశేన లక్షణస్య మోక్షసాధనస్యాప్య సత్యత్వేన జీవానామనిర్దోక్ష ప్రసంగో ॥ దుర్వార ఏవ.

—* ౧౩॥ సూ॥ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహాలపి వ్యాఖ్యాతాః *—

ఏతేన- †అసన్యతనిబహూణేన, శిష్టా పరిగ్రహాలపివ్యాఖ్యాతాః- పరిగృహ్యంత ఇతి పరిగ్రహః, నపరిగ్రహః - అపరి గ్రహః, నిరీశ్వర సాక్ష్యాది సమయాః , తేనర్చేపి నిరస్తా వ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, ఏతేషాం ప్రత్యాఖ్యాన మనంతరపాదేన స్పష్టికరివ్యతే.

—* ౧౪॥సూ॥()భోక్త్రాపత్రైరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లొకవత్ *—

నను భవన్యతేపి ' అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థిత' మిత్యాదినా స్మర్యమాణో జీవేశ్వరయో రవిభాగ ఈశ్వరస్యాపి కర్మఫల భోక్తృత్వ మాపాదయతీతిచే త్తహి, భోక్త్రాపత్రే- ఈశ్వరే ప్రసక్తస్య కర్మఫల భోక్తృత్వ ప్రసక్తస్య, స్యాదేవ లోకవ

వాద స్మర్యధాభ్యాన్తిమూలకఇత్యధ్యక్షసితః.

* అనుమానప్రకారస్తు, విశ్వంమిథ్యేత్యేతన్నతం వేదమూలకమ్, మతత్వాత్; పాణిన్యాది మతవదితి , అనేనానుమానసిద్ధం వేదవాక్యంతు కృత్సం జగన్నిధ్యే త్యాదిరూప మితి తదభిప్రాయః,

॥ (దుర్వారవసే) తి= సహ్యసతికారణే కార్యముత్పాదితుంశక్నోతీతి భావః.

† అస్తన్యత నిబహూణమ్- విశ్వమిధ్యాత్వవాదిమత వినాశనమ్.

() పూర్వపక్షీ సిద్ధాంతమాక్షిపతి - (భోక్త్రాపత్రే) రితి - భావప్రధానోనిదేశః - భోక్తృత్వాపత్రైరిత్యర్థః.

తపఃపరః, యథా లోకే దణ్డయితం ప్రవృత్తో రాజాదిదణ్డైశ్చ
స్సాకమేకాగారస్థోపి నైవదణ్డైశ్చనుభుజ్యమాన సుఖదుఃఖభా గ్భవ
తి తద్వదీశ్వరోపి భవతీతి జ్ఞేయమ్, తస్మా న్నా స్తస్మతే పరమా
త్మనోభోక్తృత్వా పత్తిర్వక్తవ్యా, అయంచ పరమాత్మనః కమ
ఖల భోక్తృత్వాపత్తి పరిహారోతీతాధ్యాయే ' సమ్మోగ ప్రి
రితి చేన్న హై శేష్యా ' దిశ్యనేన సూత్రేణ ప్రదర్శితోపిహ స దృ
ష్యా వస్తత్వాద్విశిష్యతే. తస్మాత్, ... *

—* ౧౫॥సూ॥తదనన్యత్వమారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః *—

' అవిభక్తంచ భూతేష్యి ' త్యత్ర స్మర్య మాణ స్త్యవిభా
గో జీవన్య తదనన్యత్వమేవ బోధయతీతి జ్ఞేయమ్, తదనన్యత్వమ్ -
భగవదవినాభూతత్వమ్, కుతఃపునరిద మవగమ్యతే ? ఆరమ్భణ శ
బ్దాది భ్యః- 'కింస్విదాసీదధిష్ఠానమారమ్భణంకతమస్సిన్వీత్- కిమా
సీత్- యదిభూమిం జనయన్ విశ్వకర్మావిద్యామాణో మహి
నావిశ్వచక్షా ' ఇతి శ్రుతిశ్చేతనాచేతనాత్మకస్య నిఖిల ప్రపంచస్య
భీగవానేవా రమ్భణమితి శ్రావయతి, ఆరభ్యతే-నామరూప విభా
గోనేనేత్యారమ్భణమ్, పరం బ్రహ్మ; [కతారిబ్యుత్] ఉపాదాన
కారణభూతాం స్రక్యతి మధిష్ఠాయ తతోఽఖిలంజగత్పరంబ్రహ్మై
వోత్పాదయతీతి భావః, ఆదిశబ్దేనాధిష్ఠాన శబ్దోక్తం జీవన్యానవ

కింస్విదాసీ దితి శ్రుతిపదయోజనాతు, మహినా - స్వమాహ
త్మేయన, విశ్వచక్షాః - సర్వభూతాన్త ర్భహిస్సాక్షీ , విశ్వకర్మా
నిఖిల జగత్సృష్టా, కతమః - అనిర్వచనీయః పరమాత్మా, యదీ
త్యవధారణే, భూమిమ్ - తదుపలక్షిత మఖిలతత్వమ్, జనయన్ ,
కిం స్విదితిద్వయమపి వితరే-ఖల్విత్యర్థః; అధిష్ఠానమ్- ఆశ్రయః,
అతఏవ సద్భూమ్ - ఆకాశమ్, తదుపలక్షితం బ్రహ్మణ్డమిత్యర్థః,
ఘోషోల్ - వ్యా ప్తవానితి. ...

రతం భగవదాశ్రితత్వాదికంవివక్ష్యతి, తతశ్చైవమారమ్భణశబ్దా
దిభ్యో జీవానాంభగవదనన్యత్వం యథోక్తావిభాగశ్చావయతీతి ని
శ్చీయతే, ఏతచ్చ 'అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర' ఇత్యనేన సూ
త్రేణ ప్రాగధ్యాయే సూచిత మిత్యనుస్మరిత మితి జ్ఞేయమ్.

౩॥ ప్రతిషేధ మాత్రాధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౯॥

—* ౧౬॥ సూ॥ *భావేచోపలబ్ధేః *

పూర్వసూత్రే ఉపాదానకారణ భూతాయాగి ప్రకృతే ర్ని
ఖిల జగదుత్పద్వత ఇత్యుక్తమ్, తతోపాదాన కారణే ప్రకృతావ
విద్యమానం జగదుత్పద్వతే? ఆహూస్విద్విద్యమానమేవ జగదుత్ప
ద్వతే? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి-(భావేచే)తి-ఉపా
దానకారణ భావాపన్న ప్రకృతౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్విద్యమానమేవ జ
గత్పద్వదుత్పద్వత ఇత్యవగ న్తవ్యమ్, కుతః? చోపలబ్ధేః-చోఽవ

తస్మాదనన్యత్వసాన ఇత్యత్రాసత్పద మనన్యత్వ పర మిత్యధికర
ణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

* అసన్నతవ దసతాగర్య వాదో వేదవిరుద్ధత్వాన్నిరాక్రియత
ఇతి దృష్టాంతసగ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే - (భావే
చోపలబ్ధే) రితి - సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచింతా హేతు న్యాయ
మాశ్రిత్య పూర్వాధికరణే నాన్య హేతు హేతు మద్భావ సగ్గత్యంత
రంచద్యోతయన్విషయముపస్థాపయతి. (పూర్వసూత్ర) ఇత్యాదినా.

ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేస్సత్వపి తదుపాదానే ఘటాది ర్నా స్తీతి
ప్రతీతేర్యథా తత్రావిద్యమానమేవ ఘటాదిః పుథు బుద్ధో దర
తయోత్పద్వతే, తథా సోపాదానే ప్రకృతావ విద్యమానమేవ జ
గదుత్పద్వత ఇతి ప్రాగ్భక్తే ప్రాప్తే కారణే కార్యాస్తీత్వ దృష్టా
న్తో పలబ్ధిం హేతుం కృత్వా సిద్ధాంత యతి-(ఇదముత్తరంపఠతి)
త్యాదినా-తాముపలబ్ధి ముపపాదయతి- (లోక) ఇత్యాదినా.

ధారణే, లోకే వృక్షాద్యుపాదాన కారణభూతే బీజాదా నూత్న
యాపేణ తతాగర్య వృక్షాద్యుపలభ్యే రేవేత్యథాః.

* ఉపనయం నిగమయతి,

—* ౧౭॥ సూ॥ సత్వాచ్చపరస్య *—

తథా పూర్వస్మిన్ సోపాదాన కారణే ప్రకృతా వపరస్య
కార్యస్య జగతస్సత్వాదేవ పశ్చాదుత్పత్తిరుపపద్యత ఇతినిశ్చయతే

॥ అత్ర యైశేషికాఃప్రత్యవతిష్ఠన్తే.

—* { ౧౮॥ సూ॥ అనద్యుపదేశాన్నేతిచే న్నధర్మాన్త } *—
రేణవాక్యశేషా ద్యుక్తే శ్చబద్ధిస్తరాచ్చ

నను భవన్తతేపి “నానదానీన్నోసదానీ తదానీ” మితికార్యా
త్మకస్య కృత్సన్య జగతఃప్రాగుత్పత్తే రనద్యుపదేశోభవతి, ఆ
సత్వమ్ - అవిద్యమానత్వమ్, తస్మాద్యథోపదిష్ట స్సతాగర్యవాదో
నఘటత ఇతి చేన్నాయందోషః, కుతః ? ధర్మాన్తరేణ వాక్య శే

* (ఉపనయ) మితి-దార్ఢ్యై నికేదృష్టాన్తదృష్టాథావగమకపక్షము
పనయః, పక్షేసాధ్యాధ్యవసాయకోక్తి ర్నిగమనమ్, ప్రాగుత్పత్తేర్జగ
తసోపాదానేప్రకృతావ స్తిత్వంసాధ్యమ్, తదధ్యవసాయకోక్తిశ్చ.

ఏతేనోపసంహృతావయవా కూచారే తదవయవ జాతమివ
మృత్విణ్ణాదా ప్రాగుత్పత్తే ఘటాది న్యూత్నతయా స్తీతి నిశ్చితమ్.
యద్యప్యస తాగర్యవాదే పరమాణునపహాయ ప్రకృతివాదస్తదు
పాదానత్వ వాదోవా నాస్త్యేవ, తథాపి సతాగర్యవాద భవ ప్ర
కృత్యాద్యనువాద మాత్ర మసతాగర్యవాదినోక్తమితిమన్తవ్యమ్, త
స్మాత్తదసక్లతమితి భావః. ... *

॥ ఏవం నిరస్తేప్యసతాగర్యవాదే మన్త్రమాదాయతద్వాదినఃపు
నరాక్షిపస్తీతి దోశోయన్ను త్తరనూత్రస్థ శబ్దా భాగ మవతార
యతి- (అత్రే) తి. ... *

షాద్యక్తేశ్వరబాన్తరాచ్చ అసద్యపదేశ హేతుభూత సూక్ష్మ త్వరూప ధర్మాన్తరేణ యోగాతాద్యస్య జగతోఽస ద్వ్యపదేశోభవతి, వస్తుతనికారణేప్రకృతాకార్యంజగత్సూక్ష్మతయాఽప్రేయ, తథాపి తత్రశూయతే “తమఽసీత్తమసా గూఢ మగ్రే ప్రకేత” మితి. తమః - అవ్యక్తమ్, ప్రకృతిరిత్యర్థః; అగ్రే - ప్రాకృతీయత్, ప్రకేతమ్ - ప్రకాశితమ్, తథా “సదేవసామ్యేదమగ్రఽసీ” దితివాక్యశేషాచ్చ కారణే కార్యంజగదస్తీత్యవగమ్యతే, తథాయుక్తిశ్చత్రభవతి, కారణే కార్యాసద్భావేకథంనియత కారణాన్నియతం కార్యముత్పద్యేత, యది కారణే కార్య మసత్సాన్య త్తహి మృత్పిష్టాత్పటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యేతేతి. అతఃకారణే - ప్రకృతా, కార్యమ్ - జగత్, అస్తీతి నిశ్చయతే, తథా “ప్రాగేవవిద్యమానత్వా న్నతేషామిహసమ్భవ” ఇతి శబ్దాన్తరాచ్చ ప్రాగుత్పత్తే జగత స్యకారణేఽస్తీత్వం నిశ్చయతే, తస్మాదుపాదానకారణభూతాయాం ప్రకృతౌ సూక్ష్మతయా విద్యమానమేవ జగత్సృష్టికాలే స్థూలతయో త్పద్యతేఇతి సిద్ధమ్.

కథమస్యాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాయాంప్రకృతౌపరమాత్మాన్తర్బహిర్వాప్యవతిష్ఠతే? కథంవాతస్యోపాదానత్వ ముపచర్యతే? ఇతి జిజ్ఞాసాయా మిద ముత్తరం పఠతి. ...

—* ౧౯॥ సూ॥ పటవచ్చ *

యథా పటోదీక్షణతస్తు యోత స్తిర్యక్తస్తుషు ప్రోతశ్చగత స్తూర్వాప్యిష్ఠి, తద్వదేవ పరమాత్మాపి జగదుపాదానభూతప్రకృతావన్తర్బహిర్వాప్య సదావతిష్ఠతే, తదిదమామ్నాతమ్ “పరోమదన్యోజగతస్థుషశ్చటతంప్రీతం పటవద్యత్రవిశ్వ” మిత్యాదా. పరమాత్మని విశ్వవ్యాప్తా వుక్తాయాం తస్మిన్ పరమాత్మవ్యాప్తి రప్యక్తేతి జ్ఞేయమ్, యద్వా యత్ర- యేనేత్యర్థః, తస్మాత్పరమా

త్వనో వ్యపాదానతోపచారః, అపిచ జగదుపాదానే వ్యాప్తస్య
పరమాత్మన ఉపాదేయ జగద్వ్యాప్తి స్ఫులభైవ, తాదాత్మ్య స
మృద్ధవతోరుపాదానోపాదేయయో రైక్యాత్; *తథా హ్యమ్నా
యతే “కార్యకారణ వస్తైక్య దర్శనం పటతస్తువత్ | అవస్తుత్వా
ద్వికల్పస్య భావాదైవతంత దుచ్యత” ఇతి. అవస్తుత్వాత్ - అ
నిత్యత్వాత్, వికల్పస్య - వివిధం కల్పితస్య విశ్వస్య, భావాదైవత
సిద్ధిరేవైత దధికరణ ఫలమితి ధ్యేయమ్.

నను పరమాత్మాయది పటస్తున్నానివ కార్యకారణాత్మకమఖి
లం జగద్వ్యాప్తిప్రీతీత్యుచ్యతే. తహి తదితర స్సకథం స్యాదతోద్భ
వ్తానాన్తరం ప్రాహ, *

—* ౨౦ || సూ || యథాచప్రాణాదిః *

యథావా ప్రాణాపానాది వృత్తిం భజమానో వాయుర్నిఖి
లం శరీరంవ్యాప్నువన్నపి తదితరవీవావతిష్ఠతే ఏవం పరమాత్మాపి
నిఖిలంజగద్వ్యాప్నువన్నపి తత్సమృదాభావాదితర వీవావతిష్ఠతే,
“వ్యాపకో సజ్జ్ఞానావృతః - ఇదంహి విశ్వంభగవా నివేతర” ఇతి
హి శ్రూయతే. తస్మాత్పటదృష్టాన్తఃపరమాత్మనోనిఖిలజగద్వ్యా
ప్తి మాత్రఇతి జ్ఞేయమ్.

సుగమత్వాయ వాక్యస్యాథాన్తరమాహ- (యద్వే) తి.

* ఇహాథాత్ ‘ మహద్వచ్చే ’ తృధికరణోక్తా పరమాత్మ
నో నిఖిల జగద్వ్యాప్తిశ్చానుస్మరితా భవతీత్యాశయేనాహ-(అపి
చే) తి - ఉపాదానోపాదేయయోరైక్యే అమ్నాయం ప్రమాణ
యతి- (తథాహ్యమ్నాయత)ఇతి- అతోఖిలంజగతోస్వపాదానే ప్ర
కృతా ప్రాకృగ్గా త్సాక్షాతయా వస్థాయ సృష్ట్యవసరే స్థూల
తయోత్పద్యతే, ఏవముభయా వస్థాయామపి జగతి పరమాత్మాన్తర్భ
హిర్వ్యాప్య తదితర స్సన్నవ తివృత ఇత్వ ధికరణోప సంహారః

౪॥ భావోపలబ్ధిర్విధి కరణం సమాప్తమ్॥ సూ॥ ౫ ॥

॥ అత్ర చోదయతి,

—*౨౦॥ సూ॥ ఇతరవ్యవదేశాద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిః॥—

స్వాదేతచ్ఛేతనాచేతనాత్మక నిఖిల జగదితరస్య పరమాత్మనః
కిం జగద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిస్సాన్యత్ ? ఆహుస్విన్నమ్ ? ఇతి
సంశయః, తత్ర జగద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిస్సాన్యదితి తావత్ప్రా
ప్తమ్, కుతః ? “ఇదంహివిశ్వం భగవానివేతర” ఇతి పరమాత్మన
శ్చేతనాచేతనాత్మక జగదితర వ్యవదేశాత్; ఇతరత్వమ్ - అసమ్య
ద్ధత్వమ్, భిన్నత్వ మిత్యర్థః; జనహ్యస్యస్య హిత మన్యోజ్ఞాతుమ
మాణత్వతశ్చ పరమాత్మన స్తత్తచ్ఛేతన విషయ హితాకరణా హి
తకరణదోష ప్రసక్తిస్సాన్యదిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే .

—* ౨౧॥ సూ॥ అధికంతు భేదనిదేశాత్ *—

తుశబ్దశ్చోద్యవ్యాప్యత్యర్థః, పరమాత్మన స్తత్త జీవవిషయకహి
తకరణాహితాకరణసామర్థ్యమధికమ్ - అపారమేవభవతి, కుతః ?
భేదనిదేశాత్ - భిద్యతేపిభిరితిభేదధర్మాః, “తస్మాద్భవంత మనవ
ద్యమనస్తపారం సర్వజ్ఞమిశ్వర మకుణ్డవికుణ్డధిష్ఠ్య” మిత్యాదౌ
‘యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-యస్యజ్ఞానమయంతమః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ

ప్రత్యేతవ్యః.

అ॥ ౪॥ సూ॥ ౫॥

॥ జీవాభేదా త్వరమాత్మనస్తద్ధిత కారకత్వోపపత్తౌ కథంతది
తరత్వం పరమాత్మన ఇత్యాక్షేప సక్లతి ముత్తరాధికరణేద్యోతయ
తి- (అత్ర చోదయతి) తి—ఆక్షిపతీత్యర్థః.

* పరమాత్మనోజీవాచ్ఛేదేన కథం తస్య జీవహితకరత్వ మి
త్యాహ- (నహీ) తి - తథాచపరమాత్మాజీవాదనితర ఇతి భావః.

సర్వాస్త్రామిత్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వా ద్యనస్తగుణగణ
భూణత్వాత్పరమాత్మనో నేషదప్యేష దోష స్పర్శ ఇతి సూత్రేణ

అనిచేత స్వాధ్యాదిక జ్ఞానవిత్తయి " చేతనాచ పరమాత్మ
హామి సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మానిదిశ్యంతే, నహి సర్వజ్ఞత్వ సర్వే
శ్వరత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనంత మహిమాపరమాత్మా జీవహితాదికం
కర్తుం నశక్నోతితి వక్తుం శక్యతే: అతస్తస్మిన్నైవజీవహితాకరణా
ది దోషప్రసక్తిః. ...

నను చేతనత్వా జ్ఞీవాస్వయమేవ స్వహితాదికంకుర్వంత్యత
ఉత్తరంపఠతి, ...

—*౨౩|| సూ|| అస్మాదివచ్ఛతదనుపపత్తిః *—

హామణితృణకాష్ట లోస్త్వాదివత్సవ్యతగప్రవృత్తిహీనానాం జీ
వానాం స్వీయ హితకరణాద్యనుపపత్తిరేవ ప్రతిపత్తవా.

—*౨౪ || సూ || ఉపసంహరదర్శనాన్నేతిచేత్తక్షీరవద్ధి* —

నను సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్సమ్యజ్
గతగపరమాత్మ కర్తృకోపసంహర దర్శనాత్తస్య జీవహిత కరణా
దికం నన్యచ్ఛత ఇతిచేత్తన్నాయందోషః, కుతః? క్షీరవద్ధి- హి- య
స్మాత్, క్షీరవచేవేశ్వరో జీవానుపసంహరతి యథావా దధ్యాద్య
థి=నస్తాపన శోషణాతంచనాదినా క్షీరస్య స్వభావ ముపసంహృ
త్య దధిఘృతాదిభావ మాపాద్య తన్మాహత్త్య మేవోత్పాదయన్తి,
తద్బదీశ్వరోపి జీవానాం దౌరాత్మాగ్రిదిక మపోహ్య వ్రనస్సృష్టికా
లే క్రమేణయథార్హం మాహత్త్వాగ్రిదికముత్పాదయితుమేవకల్పాన్తే
చేతనాచేతనాత్మకం నిఖిలంజగదుపసంహరతి, * అతోస్యసమృణ
స్యేశుత్వర్హితాకరణాది దోషలేశ ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యధ్యవగేయమ్.

—* ౨౫|| సూ|| దేవాదివదపిలోకే *—

సిద్ధాంతయతి- (అధికంత్యి) తి. ... *

* భగవత స్సదాచేతన హితకారకత్వానుసన్ధానమహి ఘటమి
తి సూత్రార్థః ముపసంహరతి- (అత) ఇతి.

యథావాలోకదేహానిశంద్యోతమాసన్సుర్యాదిరపాముపసం
హరి విసర్గాభ్యాం సాధవర జగ్గమానాం ప్రాణినాం హిత మేవ
కరోతి శ్శతద్వదీశ్వరోపి శరీరోపసంహరి సృష్టిష్యాంజీవానాంహిత
మేవ కరోతీతి జ్ఞేయమ్. ...

౫ || ఇతరవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౫||

—* సూ|| కృత్సంప్రసక్తిరీరవయవత్వ శబ్దకోపావా *

¶ ఉప సంహరి శబ్దేన సృష్టేరపి స్మృతత్వాత్తత సద్విహృతే,
సృష్టికాలే కిం సర్వేషాం జీవానాంఘాల శరీర సమృద్ధో భవతి? కిం
వా కేషాంచిదేవ? ఇత్యేవం సందేహే ప్రాప్త ఇదముచ్యతే- (కృ
త్సం) తి- తదా సర్వేషాం జీవానాం స్థూలశరీర సమృద్ధా భృగప
గమేహి యుగపత్కృత్సంజీవానాం ఘాలశరీరోపలబ్ధిగ ప్రసజ్యేత,
తథాచ సత్త్వానుపూర్వేణ బ్రహ్మాది సృష్టిర్విరుద్ధ్యేత, తస్మా త్సా-
మాంచిదేవ కల్పాదౌ ఘాలశరీర సమృద్ధో భవతి, తతఃక్రమేణ స
ర్వేషాం తత్సమృద్ధోభవతీతి నిశ్చయతే, తతాపి కేషాం చిచ్ఛిషయే
దుస్సహ పరాధానుగుణ్యేన నిరవయవత్వ ప్రాప్తి హేతుభూత శ
బ్దకోపశ్చేత్వరస్య భవతీ త్యధ్యవసేయమ్, వా శబ్దశ్చార్థే, నిరవ
యవత్వమ్- నికృష్టశరీరవత్త్వమ్, శబ్దకోపః- 'క్షిపామ్యజన్ర మశు

* పృష్టాంతార్థం దాష్ట్యాన్తికేనిగమయ న్నధికరణ ముపసం
హరితి- (తద్వ) దితి. అ|| ౫|| సూ|| ౫||

¶ ప్రాగధికరణే నాస్యప్రసక్త సక్లతిమాహ - (ఉపసంహరి
శబ్ద) నేతి ...

* “యతోవాఇమాని భూతానిజాయంత” ఇత్యాదౌ యుగప
త్కృత్సం ప్రాణ్యుత్పత్తి శ్రవణాత్సర్వేషాం జీవానాంయుగపత్కృ
ల దేహసమృద్ధోభవతీతి పూర్వసక్షం ప్రతిపత్తౌణ స్సిద్ధాంతయతి
(ఇదముచ్యతే) ఇత్యాదినా - తదా- సర్గావసరే.

భానాసురీష్వేవయోనిషు | ఆసురీం యోని మాపన్నా మాధాజన్మ
నిజన్మని || మామప్రాప్త్యైవ కాన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గ
తి ' మిత్యాది రూపవాక్య సహితఃకోపః, ఏతదుక్తంభవతి, 'సూ
ర్యాచన్త్రసుసాధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్ | వివంచ పృథి
వీంచాన్తరిక్షమథోనువ ' రిత్యాద్యుక్త రీత్యా ఈశ్వరః కృత్స్నంజ
గత్సంప్రేష్ట తత్ర జీవానాం క్రమేణ స్వస్వ కర్మానుగుణ్యేన శరీరా
ణిచ సృజతి, తత్ర యేతు భగవతి తదీయేషువా దుస్స హాపరాధిన
ప్రాన్నికృష్ట శరీరైర్హ్యోజయిత్వాశీత్యయతీతి, శతస్సాదపరాధమన్తరే
ణ వ ర్తితవ్యమ్, యథాశక్తిభగవదుపాసనంచక ర్తవ్యమితి ధ్యేయమ్.

—* ౨౨|| సూ|| శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. *

శ్రుతేః- 'యఏషాం పురుషం సాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్ |
నభజన్త్యవజానన్తి సాధనా ద్భ్రష్టాపతన్త్యధ ' ఇత్యేవం జాతీ
యకాయాశ్శబ్ద మూలత్వాత్ - 'క్షిపామ్యజన్రమశుభా ' నిత్యాది
స్మృతివాక్య మూల ప్రమాణత్వా, తాదృశ స్మృతివాక్యంప్రమాణ
తమమ్, అతోభగవత్తదీయాపరాధి విషయేక్షిపామీతి సజుల్పిత శి
క్షాం కరోత్యేవ భగవా నిత్యభిప్రాయః.

—* ౨౩|| సూ|| ఆత్మనిచైవం విచిత్రాశ్చహి*

ఆత్మని- చేతనే, అచేతన ధర్మాప్రసక్తిః, చశబ్దాదచేతనేచే
తన ధర్మా ప్రసక్తిశ్చేత్యేవ ముఖయథాజగత్సృష్టి వ్యక్తిః పరమా
త్మా కథం సత్ప్రతిపత్తాశిక్షితుంశక్నోతీతి నవిస్లేవ్యతమ్, కుతః ?
విచిత్రాశ్చహి- యస్మాత్కారణాదీశ్వర ఏవంవిప సృష్టిసత్ప్రతిప

శ ఏతదధికరణఫలం విశదయత్ సూత్రార్థః ముపసంహరతి -
(తస్మా) దితి. ...

* నాచిత్రమిదం శ్రీభగవాన్ ప్రతిపక్షిణ శ్శిక్షయతీత్యాహ-
(ఆత్మనిచైవ) మితి. ...

శ్లో శిక్షణాది హేతుభూత విచిత్రా శ్చక్తయస్సస్థి, తథావత్తుత
యః 'సతోస్థ్యనన్తాయ దురన్త శక్తయే విచిత్రవీర్యాయే' తి,
' యవవమన్యాకృత శక్త్యుదన్వత ' ఇతి " పరాస్యశక్తిర్వివిధైశ్చ
శ్రూయతే స్వాభావిజ్ఞాన బలక్రియాచే " తి.

¶ ౬॥ కృత్సంప్రసక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

శ్లో తదేవం భగవాన భక్తేష్వపరాధాన్వష్టాన్వేభ్యః పుష్ప
తీత్యుక్తమ్, స్వభక్తేషు కథం చిదుత్పన్నదోషం దృష్ట్వా తానీ
శ్వరగ కిం శిక్షయతి? ఆహూస్విద్దోషం నాశయిత్వా తానను
గృహ్లాతి? ఇత్యాశచార్యాయామిద ముత్తరంపఠతి,

—* ౨౯॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

స్వపక్షాణామ్ స్వభక్తానామ్, దోష- మపరాధ, మత్తి భక్ష
యతి, నాశయతీతి; స్వపక్షదోషాత్. 'సవా ఇదం విశ్వమామో
ఘలీలస్సృజత్యవత్సత్తీ' త్యాదావత్తేర్నాశార్థకత్వోపలభ్యే; త
థాచామాయతే "ప్రవిష్టః కణ్కరన్ధ్రేణ స్వానాంభావసరోరు
హమ్ | ధునోతిశమలంకృష్టస్సలిలస్య యథాశరత్ ॥ శ్రీకృష్ణతాంస్వ

¶ తస్మాద్భగవదపరాధినో వశ్యంభగవాన్ శిక్షయతి తత స్తద
పచార మన్తరేణ సుధీభిర్తర్జితవ్య మిత్యధికరణోప సంహారప్రత్యే
తవ్యః. అ ॥ ౬ ॥ సూ ॥ ౩ ॥ ...

శ్లో అస్యపూర్వాధికరణేన ప్రసక్తసక్తీం వృత్తానువాదేన ద్యోత
యతి - (తదేవ) మిత్యాదినా. ...

† కథంచిదిత్యనేన భగవద్భక్తాగకదాపినాపరాధ్యస్తీతిసూచయ
తి, భగవత్స్సర్వసమత్వా దృఢింబిద్దోషం దృష్ట్వా స్వభక్తా
నపి భగవాన్ పూర్వవచ్ఛిక్షతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే భక్తవాత్సల్యా
ది సద్గుణగణ పరిపూర్ణత్వా న్నతాన్ పరమాత్మశిక్షయతీత్యధి
ప్రేత్య సిద్ధాంతయతీత్యాహ - (ఇదముత్తరంపఠతి)తీ.

కథారి కృష్ణశత్రుల్య క్రవణ కీరణము. హృద్యస్తభోహృదరాజ వి
భవోతిసుహృత్సతామ్ || స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్య త్యక్తాన్య
భావస్య కూరిపరేశః | వికర్తృ యచ్చిత్పతితం కథంచిద్భవోతి స
ర్వం హృది సన్నివిష్ట ' ఇతి. చ శబ్దాత్స్వ భక్తభక్తాదీనామపి దో
షాన్నాశయతీతి సూచయతి, " శాసముద్ధరన్తి యేవిప్రంసీదన్తమ్
త్పరాయణమ్ | తానుద్ధరిష్యేనచిరాదాపదోఽస్య సౌరివాణకవాదితి
హి శూక్రియతే. స్వర్యతేచ "మమ మద్భక్త భక్తేషు ప్రీతిరప్యధికా
భవేత్ | తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషత ' ఇతి. *త
స్మాత్కథం చిత్పుతాగసోపి స్వభక్తాదీక భగవాననుగృహ్యేత్యేవే
త్యధ్యవసీయతే. ...

ఏవం రక్షితాన్స్వభక్తా ననుగ్రహకాతరసిపరమకారుణికో

భగవాన్ త్యక్తుం నోత్సహత ఇత్యాహ,

—* ౩౦|| సూ|| సర్వోపేతాచ తద్దశణనాత్ *—

సర్వస్థిికాలే సర్వస్థిికదేశేచ రక్షణార్థక ముదైతి- స్వభ
క్త సమీపం గచ్ఛతీ, తి సర్వోపేతాచే, శ్వరోభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.
కుతః? తద్దశణనాత్ " నిరపేక్షం మునింశాన్తం నివైకరం సమద
ద్భినమ్ | అనువ్రజామ్యహంనిత్య" మిత్యుత్ర సర్వదా స్వభక్త సమీ
ప వతిత్వదశణనాత్. ...

—* ౩౧|| సూ || వికరణత్వాన్నేతిచేత్తమక్తమ్*—

నను "అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతా పశ్యత్సచక్షుస్సశృణోత్య
కణః" ఇత్యాదౌ. పరమాత్మనో వికరణత్వంహి శూక్రియతే, విక
రణత్వమ్ - దేశేన్ద్రియాను రహితత్వమ్, తస్మాదిదం సర్వోపే

శా సముద్ధరన్తి - అశనవసనా ద్యుపకృత్యాదారిద్ర్యా న్మోచయ
నీత్యర్థః. అపద్భ్యః- జననమరణ ప్రవాహాదిభ్యః.

* ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

తృప్త్య మీశ్వరస్య నోపపద్యత ఇతేచేన్నైవమ్, యస్మాదస్య వక్త
వ్యం యదుత్తరం తదుక్తమ్, “ అవతారాహ్యసంఖ్యేయా హరేస్స
త్వ నిధేద్విజాః । యథావిదాసినగమల్యాస్సరసస్సృగసహస్రశః ॥
విశ్వతశ్చక్షు రుతవిశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్తతఃపాదశ్చరీరీ ” ది
త్యాద్యామూర్తయై రేవ శ్రీభగవతో ౭ప్రాకృత దివ్యమగ్గళ విగ్రహా
దిమత్త్వ మస్తీత్యుత్తర ముక్తమిత్యర్థః, స్వతశ్చలపాణిపాదశ్చరీ
భగవతః ప్రాకృత దేహేద్వియాద్యభావవత్త్వంశ్రావయతీతి మ
న్తవ్యమ్, తస్మాత్సర్వభక్తానువ్రజనార్థమప్యేకయాపంభగవాన్
ధారయతీత్యభిప్రాయః

—* ౩౨ ॥ సూ॥ నసృయోజనవత్త్వాల్ *—

నచేతఃపరం భగవతో ౭సంఖ్యేయావతారా భ్యుపగమనీ మ
థాఇతి వివదితవ్యమ్, కస్మాల్ ? ప్రయోజనవత్త్వాల్ - “యస్తస్య
ద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయేరూపాణి ఛత్రేనదనుగ్రహేచ్ఛయే”
త్యాదౌ తేషాం భగవదవతారాణాం దుష్ట నిగ్రహ శిష్ట పరిపాలన
రూపప్రయోజన వత్త్వశ్రవణాదిత్యర్థః, యస్మాదసంఖ్యేయావతా
రో భగవాన్ శ్రీహరివశ్యం భజనీయత్యధికరణ తాత్పర్యార్థః
ప్రత్యేతవ్యః.

౭॥ స్వపక్షదోషాదనాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౪ ॥

—* ౩౩ ॥ సూ॥ లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్ *—

* ‘జన్మాద్యస్యయత ’ ఇత్యాదిభిన్నుత్తైస్తత్రతతేశ్వరవచజ

౪ అపాణిపాదశ్చరీరీతేరభిప్రాయమాహ-(తతశ్చే)తి. అ॥౭॥సూ॥౪॥

* సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచింతాహేతుత్వ మితిన్యాయ మాశ్రి
త్యాస్య జన్మాధికరణై హేతుహేతు మద్భావసగ్గతిం వ్యవక్తి
(జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదిభిన్నుత్తై) రితి - ఆదినా “ప్రకృతి
శ్చ - కృత్సప్రసక్తి” రిత్యేవం జాతీయాధికరణాని గ్రాహ్యేతి

గన్నిమీమితే ఇత్యవధారితమ్, తత్ర సద్విహితే, కిం విశ్వవిచిత్రీ
నిమాణే ఈశ్వరస్యాపేక్ష్యప్రయోజనంప్రవృత్తయో భవంతి? ఆ
హూస్విదనపేక్ష్యవ ప్రయోజనంబీలారూపాఃప్రవృత్తయోభవంతి? :
ఇత్యేవం సందేహేపాప్రే ॥ప్రతిపాహ- (లోకవత్త్వి)తి - తుశ
బ్దః పక్ష్యావృత్త్యథః, కేవలమేవ కైవల్యమ్, వివిధజగన్నిర్మా
ణే ఈశ్వరస్య బీలారూపవీవ కేవలంప్రవృత్తయో భవతుమహన్తి
తి నిశ్చయితే, అత్రదృష్టాంతః- (లోకవ)దితి = యథావాలోకే ఆ
భుకకస్యాంతరేణ ప్రయోజనాపేక్షాం బీలారూపావీవవిహారాదిషు
ప్రవృత్తయోభవంతి తద్వదేవ భగవతో ఒవాప్తసమస్తకామస్యేశ్వ
రస్య జగద్వివిధనిమాణేబీలారూపాఃప్రవృత్తయోభవంతినిశ్చితమ్.

నస్వీశ్వరస్య జగద్వివిధ నిమాణే బీలారూపాపిప్రవృత్తిరో
పపద్యతే, తస్మైవైషమ్య వైఘ్నేఽప్రసంగాదతడత్తరం పఠతి,

—* { ౩౪॥సూ॥వైషమ్యవైఘ్నేఽన్యేనసాపేక్షత్వా తథా } *—
హిదర్శయతి

దేవాసుర రాక్షస పిశాచ మనుష్యాశ్చ దరిద్రగజ్జన స్త్రీపురు
షసుఖిఃఖిగోమహిష సింహగజాహి నకుల కాక గరుడ ద్రుమగు
ల్బాద్యనస్త వికల్పం జగన్నిమాణస్యా పీశ్వరస్య వైషమ్య వైఘ్నే

॥ లోకే జీవానాం ప్రవృత్తే స్సప్రయోజనా నపేక్షత్వస్యదృ
ష్టత్వా తద్వపీశ్వరస్యాపి జగన్నిమాణే ప్రయోజన మపేక్ష్య ప్ర
వృత్తయో భవంతితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే “ శివాయలోకస్యభవాయ
భూతయే యడత్రమగ్లోకపరాయణా జనాః । జీవంతినాత్మార్థః ”
మిత్యాచౌ పరీక్షిదాది మహాభాగవతానామపి ప్రసృతైః పరాథ
తోవీపలమ్భా తద్వధవాప్త సమస్తకామస్య పరమాత్మనో జగన్ని
మాణ ప్రవృత్తయోపి పరాథవీవ భవంతితి భావేన సిద్ధాంతయ
తి - (ప్రతిపాహే) త్యాదినా ...

నభవతి, తత్ర దైవమ్యమ్ - విషమస్వప్నో, దైవ్యుఁడౌ - చ
 రమణః సహిష్ణుత్వమ్, కస్మాత్సునరేతేనభవతి, సాపేక్షత్వాత్ -
 విషమ నిమాణం హేతుభూత తత్తజ్జీవకృత భుక్తిపాప సాపేక్షః
 భక్తిశ్చో విశ్వం వివిధం నిమిషమేతే, కథమస్యదైవమ్యాదికంప్రభుశ్చ
 త, యదిచేశ్వరో నిజేచ్ఛయా సుకృతి దుష్కృతినో దైవరీత్యేవదాది
 భినుభినో నిమిషమేతే, తహ్యజస్యతేస్యాతామ్, నహ్యేవ మిశ్వరో
 నిమిషమేతే, అతోయంభగవానీశ్వరః పరమకారుణికః పజాస్యదద్వి
 శ్వం నిమిషమేతే, యథాపజాస్యగిప్రవక్షాద్యుపలతావీపియాద
 మావ తిలాదీని నిమణమాణోపి నతదైవమ్యమ్ హేతుభావతి, కింతు
 తత్తద్భిజాస్యేవ తత్తదైవమ్యమ్ హేతవః, ఏవమిశ్వరోపి విశ్వం వివి
 ధం నిమణమాణోపి నతదైవమ్యమ్ హేతు భావతి, కింతు తత్తజ్జీ
 వకమాణ్యేన తత్తద్దేహాదైవమ్యమ్ హేతవో భవ న్నితద్రష్టవ్యమ్,
 శ తస్మాదీశ్వరేనేవదేశ్యేవ దోషఇత్యనుసంధేయమ్, తథాహిచర్మయ
 తి - కర్మానుగుణమేవహి జగన్నిమాణం దర్శయతి శ్రుతిః "మా
 మశోచయతస్సర్వ స్వకృతం విస్తలేఽవశః - సాధుకారీసాధుభా
 వతి పాపకారీ పాపోభవతి"తి. ...

—* { కౌ ॥ సూ ॥ సకర్తావిభాగాదితి చేన్నానాది } *—
 త్వాదుపపద్యతే చాప్యపలభ్యతేచ

నను జీవానాం పుణ్యపాపాచరణ సాధనభూత శరీరసమృద్ధా
 భావేన సృష్టిసమయే విషమ నిమాణం హేతుభూత జీవసుకృత దు
 ష్కృత కర్మణా మభావా తద్విభాగో దుఃఖఃటపివ. తతశ్చ తద
 విభాగా త్వైవరమేవ జగద్విషమం సృజితీశ్వరే దైవమ్యాదికంప్రస
 జ్యతపివ, తతశ్చ "దైవమ్యవైశ్మణ్యేనసాపేక్షత్వా"దిత్యేతద్రిక్తం

॥ అధికరణ ఫలమాహ - (తస్మా) దితి. రిక్తం వచః - నిర
 భాకం వాక్యమ్. ...

వచశ్చిదే నైతదేవమ్, కస్మాల్ ? అనాదిత్వాత్ - జీవ సంసార స్వానాదిత్వేన తద్దేతు భూత సుకృతదుష్కృత కర్మణా మప్యనాదిత్వాత్, ఉపపద్యతేన సంసారస్వానాదిత్వమ్, యది స్వాదాదిమాణ సంసార స్తదాతేన విముక్తానామపి పునస్సంసారో త్పత్తిః ప్రసజ్యేత, యద్యేవం బ్రూయాత్-ఇద్భవన్త తేన కర్మణా వినా శరీరంసమృవతి, నాపి శరీర మన్తరేణ కర్మనిష్పద్యతఇ తీతరేతరాశ్రయత్వ ప్రసజ్గతి- తహి తం ప్రత్యేవంబ్రూయాత్, బీజాబురన్యాయేన కర్మశరీరయోఃప్రవాహస్వానాదిత్వా దితరే తరాశ్రయ దోష పరిహార స్సమృవతీతి. ఉపలభ్యతేన సంసార స్వానాదిత్వం శ్రుతిస్త్రుత్యోః “హేతుజీవోస్యసగౌదావవిద్వా కర్మకారకః” తథా “సహజావాచయ ఏషదేహత్వ మాసినాంస త్వాది గుణవిశేష వికల్పితకుశలాకుశల మిశ్రవ్యవహారకర్మవినిర్మిత వివిధదేహవలిభిర్వియోగ సంయోగా ద్యనాది సంసారా నుభవస్య ద్వారభూతేన షడ్ద్వియవగేణే’ త్యాది శ్రుతిమ. అత్రసంసారస్య తద్దేతునాం కర్మణాంచానాదిత్వం స్పష్ట తయోపలభ్యతే, స్మృతిస్తు ‘నరూపమస్యేహ తథోపలభ్యతేనాన్తోనచాదిసంచ స మ్మృతిష్ఠే’ త్యాది రూపా. ఇతత్పరమ కారుణికస్య తత్తత్కర్తానుగుణ్యేన వివిధం జగ త్సృజత ఈశ్వరస్య కల్పతరు స్వభావ త్వాదైవ్యమన్యూది రహితత్వముపపన్నతమమేవ భవతి, తదేత దభి ప్రేత్యామ్నాయతే “చిత్రీంతవేహితమహూ మితయోగ మాయా లీలావిసృష్ట భువనస్య విశారదస్య । సర్వాత్మనస్సమదృశోవిషమస్య భావో భక్తప్రియోయదసికల్పతరుస్వభావోఽఇత్యాదిమ. తస్మాదైవ్యమన్యూదైర్ముణ్యేనసాపేక్షత్వా, దిత్యేతత్పుణ్యంవచశ్చిదే ధ్యేయమ్.

—* ౩౬॥ సూ॥ సర్వధ మోపపత్తేశ్చ *—

॥ శ్రీభగవతి వైషమ్యాది దోషాభావంనిగమయతి- (తతశ్చే) తి.

“ ధర్మస్సాత్మ్యద్యతోజ్ఞానం వైరాగ్యంచ చతుర్విధమ్ । ఐ
శ్వర్యంచాష్టధాయస్సద్వ్యశశ్చ త్తమలాపహ ” మిత్వాదిషు శూ
యమాణా అనితర సాధారణాస్సర్వే ధర్మాదయ స్సర్వేశ్వరేభగవ
తి నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధర్శ్వే నోపపద్యతే, † అతో బైషమ్యాది
రహితః పరమకారుణికోయమఖిల జగజ్జనకో భగవాన్ శ్రీ నారా
యణఏవ సరైవః పరమాదరేణ భజనీయఇతి నిశ్చీయతే.

౮॥ లీలాకైవల్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వైపరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీ వత్స
కులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భగవత రాధాస్త, శ్రీశుక
భగవత్పదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వైపరాయణ
సమ్ప్రదీతసర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.
ఏతత్పదస్థ సముదిత సూత్ర సఖ్యే ॥ ౩౬॥

† అధికరణ ముపసంహర స్నేతత్పదాథం చోప సంహరతి-
(అర్) ఇతి . అ ॥ ౮ ॥ సూ ॥ ౬ ॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

౨౩౫

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్యాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్చు క భాష్యే ద్వి తీ య స్యా భ్యా య స్య
ద్వితీయపాద ప్రారంభః

—* రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ *

॥ ‘ఈక్షతేర్నాశబ్ద’ మిత్యాదిభిస్తత్ర తత్ర సాఙ్ఖ్యమతం కిం
చిత్తి-ఇచ్చిత్ప్రత్యాఖ్యాతమ్, తథాపి పూర్వస్థితపాదే ‘అనదితి
చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వా’ దిత్యాదినా వేదాంతాది నిఖిల శాస్త్ర
విరుద్ధం జగదసత్యవాదిమతం ప్రత్యాఖ్యాయ ‘ఏతేన శిష్టా పరిగ్ర
హాలపి వ్యాఖ్యాతా’ ఇతి తద్వద్వేదాంతాది విరుద్ధానాం సాఙ్ఖ్యాది
మతానా మపి ప్రత్యాఖ్యాన మతిదిష్టమ్, అధునానేన ద్వితీయేన
పాదేన తేషు సాఙ్ఖ్యవైశేషికసౌగత పాశుపతేషు వాక్యభాసయు
క్త్యాభాస విరోధాత్ క్రమేణ ప్రదశ్యతానిసమ్యక్చిరస్యన్తేననువే
దాంతత్వాదిహముముతూనాణాం మోక్షసాధనీభూత పరమాత్మోపా

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

సాఙ్ఖ్యతారికబౌద్ధాశ్చ జైనాః పాశుపతాస్సచా । యస్య
తత్త్వం (తత్వేనయం) నవిన్దన్తిసరామశ్చరణంమమ ॥

॥ సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచింతా హేతుత్వ న్యాయమనుసృత్య
“ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాలపి వ్యాఖ్యాతా” ఇత్యనేన సూత్రే ణాస్య
హేతుహేతుమద్భావ సజ్జతిం వక్తుమాహ - (ఈక్షతే) రిత్యాదినా
(సమ్యక్చిరస్యన్త) ఇత్యన్తేన = సమ్యక్చేదాన్త్యపానరుక్త్యదోషం
నిరస్యతి, పూర్వోత్తర పాదసజ్జతిశ్చేయ మేవేతిద్రష్టవ్యమ్

నన ప్రదక్షనానాయ స్వపక్షస్థాపనమేవ కేవలం కతుకముచితమ్, న
 తు కణభక్షాది మతవతే-వలాభి ర్యుక్తిభిః కించిదపి సిద్ధాంతం సా
 ధయితు మన్యమతాని దూషయితుం వోచితమ్, తతశ్చనేన పర
 విద్వేషకరేణ పరపక్ష ప్రతిక్షేపేణ నకిచ్చిత్ప్రయోజనం ప్రపశ్యమ
 ఇతిచేద్బాధమేవ, తథాపి మహాజనప్రణీతాని మహా నిసాక్ష్యాదీనిత న్నా
 ణ్యపి మోక్షసాధనప్రదర్శనాయ ప్రవృత్తానీతి మన్దప్రజ్ఞాముముక్షువామ
 న్యేరక, నతు ప్రేక్షావన్తోముముక్షువః, అతో మన్దప్రజ్ఞానామపి ముము
 క్షూణాంతాని సాంఖ్యాదీనిత న్నాణ్యసారాణీత్యధ్యవసాయ సిద్ధయే
 తేషాంత న్నాణాం నిరాకరణారమ్భ ఉచితఏవ, తస్మాత్సన్నిరాకర
 ణార్థో యంద్విదీయపాద ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్, అథ మన్త ఆమ్నాయతే,
 ' అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాంజనయ న్తీగ్ స
 రూపామ్ । అజోహ్యకోజషమాణోను శేతే జహత్యేనాం భుక్త
 భోగామజోన్య ' ఇతి. అత్ర ప్రధానస్య స్వతో విశ్వ సృష్టృత్వం
 శూయతే, ఇతర శ్రుతిషు త్వీశ్వరాధిష్ఠితస్య విశ్వసృష్టృత్వం శూ
 యతే, కిమిహ విశ్వ సృష్టృదౌ ప్రవృత్తి రీశ్వరానధిష్ఠితస్య ప్ర
 ధానస్యోపదిశ్యతే? ఆహూస్య తదధిష్ఠిత సైవోపదిశ్యతే? ఇతి
 సంశయః, తత్ర కిం తావత్ ప్రాప్తమీశ్వరానధిష్ఠితస్య తస్య వి
 శ్వసృష్టృది ప్రవృత్తి రుపదిశ్యత ఇతి, కుతః? ' బహ్వీం ప్రజాం
 జనయ న్తీగ్ సరూపా' మితి ' ప్రకృతేక్రియమాణాని గుణైః కర్తా
 ణిసర్వకః । అహజాగరవిమూఢాత్కాకతాహమితి మన్యతే ' ఇతి
 వైవమాచి శ్రుతి స్మృతిభ్యాం ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్త్యవగ
 మాదీశ్వరానభ్యుపగమా చేత్యేకం ప్రాప్తీ బూమిః, పరమాత్మా
 ధిష్ఠిత సైవ తస్య రథోగచ్ఛతీతి త్వవృత్తి రుపదిశ్యతే, కుతః?
 ' భూతైర్వదాపశ్చుభిరాత్మసృష్టైః పురంవిరాజంవిరచయ్యతస్మిన్ ।
 స్వాంశేనవిష్ణుః పురుషాభిధాన మవాపనారాయణ ఆదిదేవ' ఇత్యా

చిఘ శ్రాయమాణాయా స్వర్వజ్ఞ విరచిత విశ్వ రచనాయా అచే తన కర్తృత్వానుపపత్తేః ; అతఏవానుమానం ప్రధాన మీశ్వరాన ధిష్ఠితం సజ్జగతుర్న నభవతి, * అనుమీయత ఇత్యనుమానమ్ - ప్ర ధానమ్, సాఘ్యైహి 'సామాన్యతస్తుదృష్టాదతీన్ద్రియాణాంప్ర సిద్ధిరనుమానా' దిత్వాదినాఅతీన్ద్రియంప్రధాన మనుమీయతే , అ

* సాఘ్యమతానుసారేణానుమానపదం వ్యాచక్షే - (అనుమీ యత ఇత్యనుమాన) మిత్యాదినా - "సామాన్యతస్తుదృష్టా" దితి సాఘ్యకారికాయాఅయమథః, సుఖదుఃఖమోహాత్తకతయా సా మాన్యవతాం ఘటపటాదికార్య వస్తూనాందృష్టాల్ - ప్రత్యక్షాత్ప్ర సిద్ధః, అతీన్ద్రియాణాం ప్రధానాదీనా మనుమానా త్ప్రసిద్ధిరితి .

ఇత్యాదినేత్యత్రాదినా "భేదానాంపరిమాణాత్సమన్వయా చ్ఛ క్తితఃప్రవృత్తేశ్చ । కారణకార్య విభాగా దవిభాగా దైవశ్వరూప్య స్య" ఇత్యనుమాన కారికా గృహ్యతే, తదర్థస్తు = షీత్యాదిభేదా నాం ప్రపంచానామ్, కారణమ్ - అవ్యక్తమ్, పరిమితత్వాల్; ఘ టకారణ వల్, ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేరనభివ్యక్త ఘటాదిరూప కార్యా న్నకత్వేన మృదోప్యవ్యక్తత్వా న్నదృష్టాన్తే సాధ్యాప్రసిద్ధిరితి ధ్యే యమ్. తథా షీత్యాది సర్వం కార్యం సుఖదుఃఖమోహాత్తక వ స్తుప్రకృతికమ్, తదన్నితత్వాల్; ఘటవదితి. తదైవఘటాదీనాంకా రణశక్తితఃప్రవృత్తే మహదాదికార్యాణామపి కారణశక్తితఃప్రవృ త్తిర్వక్తవ్యా, మహదాదికార్య మవ్యక్తకారణకమ్, కారణశక్త్య ధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాల్; ఘటవల్. అపిచ కారణా తాకార్యస్య వి భాగో జన్మోపలభ్యతే, కారణాద్విభాగోనామకారణస్వావస్థాన్త రాపత్తిః, పృథివీతో మృచ్ఛా యతేతతోఘటఇత్యేవం విభాగోదృశ్య తే, అవిభాగో-లయః, ప్రాతిలోమ్యేనా విభాగశ్చదృశ్యతే-ఘట స్య మృదిలయః, తస్యాగపృథివ్యామ్, తస్యాన్తన్వత్స, తాసాం తేజ

తోత్రానుమానపదేన ప్రధానస్య గ్రహణ మితి మన్తవ్యమ్, యదు
 క్తమ్ ' బహ్విం ప్రజాంజనయి నీగ్ సరూపామ్- ప్రకృతేఃక్రియమా-
 నానిగుణైఃకర్మాణి సర్వశ ' ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం ప్రకృతేస్సవతః
 ప్రవృత్త్యక్షగమాదితిశ్చ తదస్య నాలోచితవాక్యశేషేణపరిపితమ్, 'యో
 వ్యక్త జీవేశ్వరః'తథా'యోవ్యక్తేతివ్యక్తవ్యక్తాద న్రోయవ్యవ్యక్తం
 సవేదయస్యావ్యక్తంశరీరం యోవ్యక్తమ న్రోయమయత్యేషత ఆత్మా
 న్తర్యామ్యమృత ' ఇతిహి వాక్యశేషశ్చాయతే, నైతావన్మాతే
 ణ ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీత్యుచ్యతే, అపితు ' తమో
 రజస్సత్వమితి ప్రకృతేరభవత్గుణాః । మయా సంక్షోభ్య మాణా
 యాఃపురుషానుమతే నచే ' త్యాదిషు ప్రధానస్యేశ్వరాయ త్త ప్ర
 వృత్తి శ్రవణాదపి తస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీతి పోచ్యతే, అత
 శ్చేన తస్యస్వతః ప్రవృత్తిః. ... *

—* ౨॥ సూ॥ శ్రీపయోమ్బువచ్చేత్రత్రాపి *—

నఖిల్వ చేతనత్వేపి ప్రధానస్య సృష్ట్యాదీ ప్రవృత్తి విఽరు
 ధ్యతే, యథా అచేతనస్యాపి పయసోఽధిరూపేణ పరిణామరూప
 ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, యథావా అచేతనస్యావ్యవ్యుహో నాభికేర
 జమ్పిరేషు రసాదిరూపేణ పరిణమితు ముత్సృవణరూప ప్రవృత్తి రు
 పలభ్యతే, ఏవం ప్రధానస్యాపి స్వతఃప్రవృత్తిరుపలభతామ్?ఇతి చే

సీత్యేతావిభాగా, వైశ్వరూప్యస్య- దేహాదికార్యజాతస్య, దృశ్యమా
 నా పృథక్పక్షీ కృతా తా క్వచిత్కారణే విశ్రాంతా, విభాగత్వాదవి
 భాగత్వాచ్చ ఘటవిభాగా విభాగవదితి ; తద్విశ్రాంతి కారణంబ
 ప్రధానమితజ్ఞేయమితి. ... *

* (అనాలోచితవాక్యశేషేణే) తి = అస్యపురుషేణేతిశేషః.

శ్రీ దృష్టాంతబలేన ప్రధానస్య స్వతఃప్రవృత్తిముపపాదయన్నీశ్వ
 రాభ్యుపగమ మాక్షిపతి - (పయోమ్బువ) దితి. ...

త్తదతిమన్దమ్, యత స్తత్ర పయోమ్బునోరపీశ్వరాయతైవ ప్రవృత్తి
 రుపలభ్యతే, 'యోఽనుతిష్ఠన్నవోభ్యున్తరోయమాపోసవిదుర్యస్యా
 పశ్యరీరం యోపోస్తరోయమయత్యేవతతత్తాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యా
 ది శ్రుతేః; (యద్వా అపరేయంవ్యాఖ్యా) అచేతనస్యాపి ప్రధా
 నస్య పయోమ్బువత్స్వతః ప్రవృత్తి రుపపద్యతే, తథాపి యథా
 ౭చేతనస్యాపి పయసః క్షీరస్య వత్స వివృద్ధి నిమిత్తం స్వతః ప్రవృ
 త్తిరుపలభ్యతే, యథావామ్బునోద్రాగ్యద్యుత్పన్నస్యోదకస్యదూరవృ
 త్తి జనప్రాణనాప్యాయనాథం స్వతః ప్రవృత్తిరుప లభ్యతే, త
 ద్వదచేతన స్యాపి ప్రధానస్య స్వతస్సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి రుపపద్య
 త ఇతిచేదత్ర బ్రూమః, తత్తాపి దృష్ట్వాన్త ధూతయోఃపయోమ్బు
 నో రపి ప్రవృత్తేగపరమాత్మాధిష్ఠిత తత్తదభిమాని చేతన ప్రవృత్తి
 నిబన్ధనత్వమభ్యుపగన్తవ్యమ్. ఇతరథాచేతన పరిత్యక్తాదే హేదపి వ
 త్సాది వివృద్ధినిమిత్తంస్వతఃపక్షీరాదేఃప్రవృత్తిగప్రసజ్యేత, అపిచా
 మ్బాద్విషు తత్తదభిమానినోద్రే వేవతాస్సన్తీతి 'మృదబ్రవీదాపో
 బ్రువన్' ఇత్యాది శ్రుతిగణా యమునాది పుత్రాభీష్మనుతా ద
 యశ్చ సూచయన్తి, అతగిపయోమ్బువదితి దృష్ట్వాన్తో ౭నుసపన్నః.

—* ౩ || సూ || శ్రీవృతిరేకానవస్థితేశ్చనపేక్షత్వాత్ *—

అపిచేశ్వరవృత్తిరేకేణ ప్రధానస్యావస్థానశ్రుత్యభావాజ్జడస్వతస్యే
 శ్వరవత్ 'బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ' త్యాదిసఙ్ఖల్ప పూర్వకస్స
 హ్యైదిలీలాపేక్షావిరోధాచ్చతస్యాస్వతఃప్రవృత్తిరుపపద్యతే.

—* ౪ || సూ || అన్యత్రాథావాచ్చనత్పణాదివత్ *—

స్యాదేత దేన్ద్ర్యాద్యుపభుక్తస్య త్పణపల్లవోదక తూల వీజా
 దే ర్నిమిత్తాన్తర మనపేక్ష్యైవ క్షీరరూపేణ పరిణామలక్షణ ప్రవృ

శ్రీపునఃపరమాత్మపారతన్త్ర్యంప్రధానస్యోపపాదయతి(వృతిరేక)తి.

త్తిరుపలభ్యతే, తద్వత్ప్రధానస్యాపి స్వతఃప్రవృత్తి రుప లభ్యతా
మితి చేత్తన్నసాధీయః, కుతః? అన్యతాభావాల- అన్యత్ర- అనదు
హాద్యుప భుక్తస్య ప్రహీణస్యాపి తృణాదేఃక్షీరరూపేణపరిణామా
భావమేవపశ్యామః, తస్మాన్నతృణాదివదిత్యుదాహరణం సక్లబ్ధతే.

—*X* సూ॥ పురుషాశ్చవదితిచేత్తథాపి*—

స్యాదేతత్పురమపురుషా ప్రవర్తితమపి ప్రధానబీవాఖ్యకపురుష
స్తత్సన్నిధానమాత్రంవా తస్య భోగాపవగాఢభం సగాఢాప్ర
వతాయతీ త్యభ్యుప గచ్ఛామః, యథావా గమనశక్తి వికలాదృక్చ
క్త్యతిరేకః పురుషోగమన శక్త్యతిరేకం దృక్చక్తివికలం పురుషంప్ర
వతాయతి, యథావా అయసానైస్త మణిసన్నిధానాదయః ప్రవ
తతే తద్వదితిచే దతోచ్యతే, తథాపి భవంత్యే తాదృశ దృష్ట్వా
స్తే పరిమాణితేపి ప్రధానస్యపురుష నిబంధనప్రవృత్తి ర్నోపపద్య
తే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వా నిర్గుణత్వాచ్చః దృష్ట్వాస్తేహిపం
గోఃపురుషస్య గమనవ్యాపార వికలత్వేపి దృక్చక్తివికలంప్రతి మా
గోఃప దేశస్వాపేక్షితా ద్యాహరణ వ్యాపారోపదేశ లక్షణ ప్ర
వృత్తి ర్దృశ్యతే, అన్యస్య చాక్షుష వ్యాపారవిరహేపితస్త్వి పంగా
పదేశాది గ్రహణస్వాపేక్షితా ద్యాహరణ ప్రవృత్తిలక్షణ శ్చేతన
ధర్మోదృశ్యతే, తస్మాత్పురుషవదితి దృష్ట్వాన్తోసుపపన్నః, తథైవా
శ్శవదితి దృష్ట్వాన్తోప్యయసానైస్త మణిసన్నిధానా దయఃప్రవృత్తా
చేతనకర్తృకాయస్థాస్తమణిసన్నిధానసమవధానమయసోదృశ్యతే,
దార్పణైకేతు నతుప్రధానస్య పురుష సన్నిధాన సమవధాయకః
కశ్చిదపి దృశ్యతే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాత్ప్రధాన స్యాదేతన
త్వాచ్చః యదిచ తస్య పురుష సన్నిధానం సదాతన మిత్యుచ్యతే
తదా పురుషసన్నిధానస్య నిత్యత్వేనప్రధానస్య నిత్యం సగాఢిప్ర
వృత్తి ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౬ || సూ|| ౧ అగ్నిత్వా సుపపత్తేశ్చ *—

అపిచ భవన్మతే ప్రతిసగాఢవసరే సత్వ రజస్తమసామన్యో
న్యమక్లాగ్నిభావ ముత్సృజ్యసామ్యేనావస్థానం ప్రధానమభ్యుపేయ
తే, తస్యా మవస్థాయా మచేతనస్య క్షోభయితృ రభావేన వైష
మ్యాభావా త్సత్వాదీనా మితరేతర మంగాగ్నిభావా సుపపత్తేశ్చగు
ణవైషమ్య నిబన్ధనో మహదాది సగోఽదురుపపాదః.

—* ౭ || సూ|| ౧ అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాల్ *—

అన్యథా- (1) హేత్వస్తరేణ, ప్రధానస్యకర్తృత్వానుమితౌ
సత్త్వామపి; కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వ నియమేన 'యస్స
ర్వజ్ఞస్సర్వవిత్- పరాస్యశక్తివివేచితౌ శ్రాయతేస్వాభావికీజ్ఞానబ
లక్రియాచే' త్యాదిషు శ్రాయమాణ సర్వజ్ఞత్వ సర్వ శక్తిత్వాదీ
నా మసమ్భవా దచేతనస్య తస్య తత్తచ్ఛేతనకృత ప్రాక్తనపుణ్యా
పుణ్యానుగుణ చతువిధ భోగాయతన రచయితృత్వం నోపపద్య
త ఏవ.

...

...

—* ౮ || సూ|| *అభ్యుపగమేష్యథాభావాల్*—

ప్రమాణమస్తరావిసృష్టేణ ప్రధానస్య స్వతః కర్తృత్వా
భ్యుపగమే ప్యయమేవ దోషగ కృతః, అథాభావాల్- ఏవమభ్యు

౧ ప్రధానస్యస్వాతంత్ర్యే ౨ సుపపత్త్యస్తరమాహ- (అగ్నిత్వే)తి.
౩ యదప్యాహురసుమానం సాక్ష్యాః, ప్రధానంజగత్కర్తృక,
ఉపాదానత్వాల్; వృక్షో పాదానాజురవదితి తద్దూషయతి -
(అన్యథానుమితౌ) వితి. ... *

(1) (హేత్వస్తరేణేతి)- యథోక్తపాదానత్వ హేతునేత్యర్థః,
అస్య ఘటాద్యుపాదానాదౌ వృధిచార దర్శనా దప్రయోజకత్వ
మితి భావః ... *

* వైసృష్టికరేసాంఖ్యాభ్యుపగమందూషయతి- (అభ్యుపగమే) వీతి.

పగమీ తేహానాం పురుషార్థాభావప్రసక్త్యేత, తథాహి ప్రకృతి
పురుషయో నిత్యత్వేన నైవరిణీవత్స్వతః ప్రవృత్త మానయః ప్ర
కృత్యాకదాచిదపి వియోగాసమ్మనాత్పురుషస్య ప్రకృతే రాత్యైర్నిక
ప్రహణరూపో మోక్షోదులభ ఏవ, తస్మాదయమధ్యపగమ స్సా
క్ష్యానామనర్థకః. ...

—#F# సూ॥ #విప్రతిషేధాచ్చాసమష్టసమ్ #—

కిం బహునోక్తేన, నిరీశ్వర సాక్ష్యమతమసమష్టసమేవభవతి,
కస్మాల్? విప్రతిషేధాత్ - తథాహ్యత్ర పూర్వాపర విప్రతిషేధో
దృశ్యతే, సాంఖ్యసిగిల 'పురుషో దృష్ట్వాభోక్తామపకారీచేతి, ప్ర
కృతిః-కర్త్రీ, పురుషభోగాపవగాఢాం నిత్యంసగాఢౌ ప్రవతక
మానా భవతి, తయైవ సాధన భూతయా పురుషో భోగ మపవ
గణంచాశ్నుత ఇతి చ వచస్తస్తద్వైపరీత్యేన పురుషశ్చైతన్యమాత్ర
వపుగి పుష్కర పణకావన్నిలేపో నిగుణోనివికారో నకర్తా
వభోక్తా నద్రష్టేతిచ అతఏవ పురుషో నబధ్యతే,నమోక్షసాధనంప్ర
కృతి పురుషవిచేక జ్ఞానలక్షణ మనుతిక్రతి, నముచ్యత' ఇతిచవదన్తి,
'ప్రకృతి రచేతనభూతైవ పురుషసన్నిధానా త్పురుషధర్మంచైతన్యం
స్వస్తిన్నధ్యస్య స్వధమణంకర్తృత్వం పురుషేచాధ్యస్య పురుషస్యా
పవగాఢాం విచేక జ్ఞానలక్షణం సాధనం స్వయ మనుష్ఠాయతం
మోచయతీ'తిచ వదన్తి; ౧ వీవంపూర్వోత్తరవాక్యవిరోధాదపితన్త
తమసమష్టస మిత్యభిప్రాయః. ...

స్యాదేతత్సాంఖ్య భ్యుపగమస్య యుక్తి యుక్తత్వేన ప్రమా
ణమూలత్వా త్తత్సామష్టస్య మతస్తదపితత్వ జిజ్ఞాసుభి రగ్గీకార్య
మతలహ - (విప్రతిషేధా) దితి. ...

౧ ప్రకృతి బీజేతితుగి పరమాత్మన స్సాన్విత ప్రేయజగతూర్మ
త్వపరస్య వేదాంతాథాస్యా బాధ్యత్వ సిద్ధిరహ ఘటమితి నూచయ

౧ || రచనానుపపత్స్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౯||

— ౧౦|| సూ|| మహద్దీర్ఘవద్వాహస్వపరిమట్టలాభ్యామ్ —

‡ అత్రాసమష్టసమిత్వనుచరతి, ప్రమథితో నిరీశ్వరసాక్ష్యసమయః, అధునా పరమాణుకారణవాదః ప్రమథ్యతే, కథం తద్వాదః తునరవగమ్యతే పూర్వపక్షప్రాప్తిముఖేనోచ్యతే, † కణభక్షాక్షచరణాభ్యాం హి పార్థివాది చతుర్విధ పరమాణునాం జగత్కారణత్వమభ్యుపగమ్యతే, తత్కారణేషాముపపద్యతే అహోస్వితోపపద్యతే ఇతి హ భవతివిశయః, తత్రోపపద్యత ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? అతభావేహి ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగత్పరమాణవః, తథాహి పార్థివాదయశ్చతుర్విధాః పరమాణవః ప్రళయకాణ్డే అనారబ్ధకార్యాయథా యోగం రూపాదిగుణవస్తవః పారిమాణ్డల్య పరిమాణౌ వతిత్వప్రే, అథతే పశ్యా ఏజ్జీవా దృష్టసచివేశ్వర చికిషాసంజాతక్రియామిథ స్సంయుజ్యమానా స్సనోద్వ్యణుకాది క్రమేణ నిలిలంకర్యజాత మారభన్తే, తత్రోపాదానగత రూపాదిగుణా ఉపాదేవే

స్వధికరణ ముపసంహరతి - (ఏవ)మితి. అ || ౧ || సూ || ౯

‡ ముక్తిదశాయాం జీవస్య పాషాణకల్పతావాదిసాక్ష్యమనిరాసాత్పరం జీవస్యతథావిధ ముక్తిదశావాది వైశేషికమతముపస్థితం నిరస్యత ఇతి సూత్రకారభావ మనుసర్తవ ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసక్తసక్లతిం వత్సన్నిహోపేక్షితపదం పూర్వసూత్రాదనువతయతి - (అత్రే) తి - సక్లతిమాహ - (ప్రమథిత) ఇతి - నిరస్తఇత్యర్థః. పరమాణుకారణవాద స్వరూపంపుచ్చతి - (కథ) మితి. పూర్వపక్షోపన్యాసేనైవ జ్ఞాతుంశక్యత ఇత్యర్థః.

† కణభక్షః-కణాద్యముపి, అక్షచరణః-గౌతమముపి, తాభ్యామ్. తల్-జగత్కారణత్వమ్, తేషామ్ - పరమాణునామ్.

‡ జీవాదృష్టసచివయా-జీవకర్మసహాయయా. ...

స్వసజాతీయ గుణానారభతై, ఉపాదానోపాదేయయో రితరేతర
 మథాన్తరత్వాభ్యుపగమాల్; తత్ర పారిమాణ్డల్య సంజ్ఞం ప
 రమాణు గతపరిమాణంతు నద్వ్యణుక పరిమాణ మారభతే , ప
 రిమణ్డలాదపి ద్వ్యణుకస్యాణుతరత్వ ప్రసంగాల్; కింతు పరిమణ్డ
 ల గతమేకత్వం తద్వ్యక్తిత్వం వాద్వ్యణుకే పరిమాణ మారభతే ,
 ద్వ్యణుకాదిగత పరిమాణానితు త్ర్యణుకాదిషు పరిమాణాన్యారభే
 యుః, తత్రత్ర్యణుకాది క్రమేణ మహతీపుథివీ, మహత్వలపః, మహా
 త్తేజో, మహాన్వాయు, రితి జీవాదృష్ట వశేనైవస్థావర జగ్గమాత్మకం
 నిఖిలం జగదుత్పద్యతే. తత్రజీవానాం సంసారాత్మకైకవింశతి ర్మదుగళ
 ధ్వంస ఏవ మోక్షః ప్రత్యేతవ్యః, తానితుదుఃఖానిశరీరమేకమ్(౧), శ్రో
 త్రత్వక్ ఘ్రాణదృక్ జిహ్వమనశ్చేతీన్ద్రియాణిషట్(౬), తద్విషయాశ్చ
 ద్వాదయష్ట్(౬), తాదృశేన్ద్రియజన్యజ్ఞానానిషట్ (౬), సుఖదుఃఖం
 చేతిద్వే(౨), ఆహారైకవింశతిః(౨౦), తత్రశరీరాదీనాందుఃఖమేతు
 త్వద్దుఃఖతోపచారః, సుఖస్యాపిస్వనాశజ్ఞానద్వారా దుఃఖస్సారక
 త్వద్దుఃఖతోపచారః, ఏవంవిదైకవింశతి దుగళ ధ్వంసరూప మో
 క్షసాధనంతు దేహాది విలక్షణాత్మజ్ఞాన మిత్యవగత్రవ్యమ్, ఏవము
 త్పన్నం జగత్సం జహీమత్ ఈశ్వరస్వేచ్ఛయాజీవాదృష్టసచివయా
 సముత్పన్న క్రియావశా త్పృతిలోమ్యక్రమేణ ప్యుత్తరగ్రమేణవా పృ
 థివ్యాదీనాం కార్యాణాం త్రిసరేణుపర్యంతం స్వావయవ విభాగే
 ననాశేసతి స్థావర జగ్గమాత్మక మఖిలం జగన్నశ్యతి, తత్ర స్తాదృశ
 క్రియావశాదేవ పరమాణుద్వయ విభాగేసతి ద్వ్యణుకనాశః, అ
 యమేవ మహాప్రళయః; తత్ర మహాప్రళయే పరమాణ్వాది నిత్యద్ర
 వ్యాణి నిత్యగుణాదయశ్చ సన్ని, పునస్సర్గాదౌ యథోక్తక్రమేణ

ర్మదుగళధ్వంస ఏవేత్యేవేన ముక్తిదశాయాంజీవస్వరస్విశేషతయా
 పాపాణి కల్పావస్థాసం ద్యోతయతి.

జగదుత్పత్స్యతే, అతస్తేషాం జగతాఃరణత్వ ముపపన్నతర మిత్యే
వం ప్రాప్తే బ్రాహ్మః, పరమాణూనాం జగతాఃరణత్వం నైవాప
పద్యతే, తతఃః తేషాంప్రకృతి కార్యత్వాత్; తథా చామ్నాయ
తే - "ఏవంనిరుక్తం ఊతిశబ్దవృత్త మనన్నిధానా త్వరమాణవో
యే | అవిద్యయా మనసాకల్పితాస్తే ఏషాంసమూహేన కృతోవిశే
ష" ఇతి. అనన్నిధాత్ - విభాగాత్, అవిద్యయా - ప్రకృత్యా,
మనసేతి తచ్ఛరీరక జీవాద్యజ్ఞం లక్ష్యతే, కల్పితాః - నిర్మితాః, వి
శేషః- ఘటకుడ్యాదిః. నహి మహదాది సృష్టిద్వారా పరమాణూ
పాదానకత్వేన ప్రకృత్యభ్యుపగమే విశోధ్యత్పత్తి విరోధం పశ్యామః,
మైవమపి మంథాః, పరిమణ్డలే ష్వవయవ ధారా విశ్రామానభ్యుప
గమే సురగిరి సిద్ధాథాయో సాస్మాప్రతే స్తేషామవయవ ధారా
విశ్రామావయవత్వేన పరమాణూనాంనిత్యత్వేనతి జగతాఃరణత్వ
ముపపత్స్యత ఇతి సురగిరి సిద్ధాథాయోయచ్చావవత్వస్యప్రకృతావ
వయవ ధారావిరామా భ్యుపగమే వ్యుపపత్తేః, విచిత్ర భువన స
జన చతురేశ్వర సజ్జల్పవిరచితయా తయోసాస్మాప్రసక్త
శ్చ; అపిచ రూపాది మత్త్వాభ్యుపగమా త్వరమాణూనా మనిత్య
త్వ సావయవత్వాదిక మేవస్యాత్, రూపాదిమత్సు ఘటాదివ్యస
త్వత్వ సావయవత్వాద్యుపలభ్యే; యది పరమాణూనామనిత్యత్వా
ది వ్యుదాసాయ రూపాదిరహితత్వ మభ్యుపేయేత తహి కా
ర్యగుణానాం కారణగుణ పూర్వకత్వం ప్రవనేత్, తదప్రవాసా
థం రూపాదిమత్త్వా భ్యుపగమే వునస్తేషా మనిత్యత్వ ప్రసక్తస్త

౧ ఏతస్మత్స్య ధృన్తిమూలకత్వద్యోతనాయపరమాణూనాం
జగతాఃరణత్వం నోపపద్యత ఇతిసిద్ధాంతయతి - (బ్రాహ్మ) ఇ
త్యాదినా. పరమాణూనాం ప్రకృతికార్యత్వం దర్శయతి - (తథా
చామ్నాయత) ఇతి ❀

దవన్త ఏవేతి దృష్టవ్యమ్. తతశ్చనిత్యతయా సగాదా వభావా-
త్పరమాణూనాం జగతాఃరణత్వం ససిద్ధ్యతి, అతోహ్రీస్వపరిమ-
ణ్ణలాభ్యామ్ - ద్వ్యణుక పీలుభ్యామ్, మహద్దీఘకవల్ - మహత్-
మహత్త్వమ్, పరిమాణవిశేషః; దీఘః- దీఘకత్వమ్, తచ్చతథా,
వాశబ్దోఽవధారణే, తత్పరిమాణకమేవ విశ్వముత్పద్యత ఇత్యేతద-
స మజ్ఞానమ్, అవేద సమామ్నాతానుమానికేశ్వరాభ్యుపగమాచ్చ .

—* ౧౧॥సూ॥ ౧ ఉభయథాపినకమాత స్తదభావః*—

ఇతశ్చ పరమాణూనాం కారణత్వ మసమజ్ఞానమ్, జీవాదృష్టం
పరమాణుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుక్తమ్. తత్కిం పురుషగతమ్ ?
ఉతపరమాణు గతమ్ ? అద్యే పురుషగతా దృష్టేన పరమాణుషు
చేష్టాభ్యుపగమే తదీత్యేదానీ మప్యన్యాదృష్టే నాన్యస్య సమ్భా-
గప్రాప్తిః ప్రసజ్యేత, అతోనపురుషగతా దృష్టం పరమాణుషు క్రి-
యోత్పాదకం భవేత్, యదిచాదృష్టాశ్రయ పురుషసమ్బంధవీవ పీలు-
షు క్రియోత్పాదక మిత్యవ్యతే తదా తేషాం తత్సమ్బంధసాతత్వా-
త్సృష్టేరపి సాతత్వం ప్రసజ్యేత, ఏవంచ నియతస్యకస్య చిత్క-
ర్మ నిష్పాదకస్యాభావా న్నాణుష్టాద్యం కర్మస్మాత్, కమా-
భావా త్రజ్జనిత సంయోగాభావః, తదభావాచ్చ తన్నిబంధన ద్వ్య-
ణుకాదికార్య జాతానుత్పత్తి రితి. అన్వేషితేవ మేవాచేతనేష్వణ-
ష్వదృష్టస్య దురన్వయాతగమాద్యుత్పత్త్యసమ్భవోద్దృష్ట్యః, అపి
చైత్రేజీవ భోగమాత్రం తదదృష్టాయ త్రమిత్యభుపగతమ్, నతుస్య

* ఏవమాధిక మణువాద నిరాసముక్త్వా సూత్రశాబ్ద నిరా-
సం కథయన్సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (అతోహ్రీస్వ పరిమణ్ణ-
లాభ్యా) మిత్యాదినా- ౧ యదుక్తంజీవాదృష్టసచివయేతి జీవాదృ-
ష్టస్య పరమాణుషు క్రియోత్పాదకత్వం తన్నిరస్యతి స్థూత్రకారః -
(ఉభయథాపీ) తి.

ష్టాన్యది, అతశ్చోభయథాపి జీవకర్మక నపరిమణ్ణల క్రియోత్పాదకం భవితుమర్హతి, యద్యప్యేతస్మిన్ తే అమమానికేశ్వరగి కర్మితః, తథా ప్యానుమానికేశ్వరాసిద్ధేస్తదిచ్చయాపి పరిమణ్ణల చలనాదికం న సమ్యవతి, అపి చైషాం ప్రతిసగ్గ ప్రకీయాప్య సుపపన్నా, తదా అవయవ విభాగ జనక క్రియోత్పాదకా దృష్ట్వా భావాల్; అతఃపరమాణు క్రియాభావాదేవ తత్సంయోగ విభాగాయ త్త విశ్వోత్పత్తి ప్రళయోపపాదనాభావః ప్రత్యేతవ్యః.

— ౧౨॥ సూ॥ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితేః —

అవయవిగుణ కర్మకాత్యాదీనా మవయవాదిభ్యో థాకస్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన తైస్సమవాయాఖ్య సమృద్ధో భ్యుపగతః, అతశ్చ తత్తత్సమవాయస్యాపి స్వాశ్రయాదథాకస్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన సమవాయాస్తరస్యావశ్య మభ్యుపగమనీయ తయా తస్య పూర్వ సమవాయ సామ్యాదేవం క్రమేణ తస్యాపి సమవాయాస్త రా భ్యుపగమే అనవస్థితే త్యైతన్మత మసమజ్ఞస మిత్యథః, నహి సమవాయస్య స్వపర పృథ క్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితి వక్తుంయుక్తమ్. అథయవాదీనామేవ తథావిధ పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితి వక్తుముచితత్వాత్.

— ౧౩॥ సూ॥ నిత్యమేవచ భావాల్ —

అపావః, సమవాయసమృద్ధస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమస్సమృద్ధినో నిత్యత్వాభ్యుపగమ మస్తరేణ నోపపద్యతే, తథాచావయవావయవినోర్మృగ్గమపి సమవాయవన్నిత్యమేవస్యాత్, ఏవం క్రమేణ సర్వేషాం నిత్యభావ ప్రసంగాజ్జన్య జనకభావోపవర్ణనం దుఘట మేవస్యాత్, తస్మాదస్యా సామజ్ఞస్యమిత్యభిప్రాయః.

సమవాయాఖ్యం తదభ్యుపగత సమృద్ధందూషయతి - (సమవాయా భ్యుపగమాచ్చే) తి. ...

—౧౦౧|| సూ|| శ్రీరూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయో దర్శనాత్ —

అపిచైతన్యతే సర్వేషాం జన్యవస్తునామాద్యక్షణే రూపాది
రాహిత్య మభ్యుపేయతే, తదయుక్తమ్, యతస్సర్వేషాం ఖటప
టాదీనాం జన్యవస్తునామాద్యక్షణేపి దర్శనాది హేతుభూతోద్భూత
రూపాది మత్త్వా దేవతాని నిరస్తరం సాక్షాత్తుమాః, తతశ్చై
శేషికాదీనామాద్యక్షణే జన్యవస్తుషు రూపాద్యభావ ప్రత్యయో వి
పర్యయో- భ్రమ ఏవ, భవతి, కస్మాల్ అదశకనాల్ - రూపాద్య
భావాభ్యుపగమేపి జన్యవస్తునామాద్యక్షణే అదశకనం ప్రసజ్యేత,
త్స్మాత్తన్మతమసమజ్ఞానమ్. ...

—౧౦౨|| సూ|| ఉభయధాచదోషాత్ —

యదప్యాహుః కణ భూత్ తు చరణాను యాయినోపై శేష
ికా నైయాయికాచైచికవింశతి ప్రకారస్య దుఃఖాత్మకస్య సంసార
స్య ధ్వంస ఏవ జీవస్య మోక్షఇతి; తచ్చాప్యసక్లతమ్, కుతః? ఉభ
యధాచ దోషాల్ - తథాపి యోయ మేకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసో
మోక్షత్వేనాభ్యుపగతఃకిం తత్ప్రతియోగీ దుఃఖాత్మక స్సంసా
రో భావరూపః? ఉతాభావరూపః? ఇతి వివేచనీయః, తత్ర స
తావదభావ రూపః; అన్యోన్యాభావస్య నిత్యత్వాల్, సంసర్గా
భావ రూపత్వేనాభ్యుపగతా భావస్యచ నిత్యత్వాన్నతాద్రాప్యం దుగ్ధ
భస్య సమ్భవతి, నచవాచ్యం వినాశ్య భావరూపం తదితి, వినాశ్య
భావ ధ్వంసస్య ప్రతియోగీ స్వరూపత్వాభ్యుపగమేన జీవస్య మో
క్షావస్థాయాం యతి-శ్చిద్విశేషణ వైశిష్ట్య ప్రసంగాల్; పామ

శ్రీ యచ్చాహు జన్యవస్తునా మాద్యక్షణే నిగుణత్వ మితి
తన్నేత్యాహ - (రూపాదీ) తి. ...

† ఏకవింశతి దుఃఖధ్వంసో మోక్షత్వేనాభ్యుపగతా భావ
కల్ప్య దూషయతుమాహ - (ఉభయధాచే) తి.

కాదివజ్జవతయా నిర్విశేషతయాచ స్వరూప మాత్రేణావస్థానంహి
జీవస్యతేమోక్షదశాం వదంతి, నాప్యస్య సంసారస్య ప్రభవంస రూ
పత్వం యుక్తమ్, భవంసస్య భవంసాభ్యుపగమే ఘటోన్మజ్జన ప్రసం
గాత్; ఏవం తస్య భావరూపణా పక్షోపి భవతి నిస్తారః, తథా
హి సకం భావరూపో యథోక్తః ప్రతియోగీ ఆదిమాన్ స్యాత్? ఆ
హూస్విదనాదిస్సాన్యత్? యది తావదాదిమాన్ స్యాత్తహిమాముక్త
స్యాపి కదాచిత్సంసారః ప్రసజ్యేత, ముక్తస్య సంసార ప్రసక్తా
హి తస్మాద్విమత్త్వం సక్తచ్ఛతే, యది పునరనాదిస్సాన్యత్సంసార
స్తదాత్వ నాదే భావవస్తునస్తైర్నిత్యత్వా భ్యుపగమాజ్జీవానా మని
ర్మోక్షగ ప్రసజ్యేత, తతశ్చైవముభయధాపి జీవానాం మోక్షాని
ద్ధిరూపదోష సమ్భవాదుభయమతమప్యసమజ్జనమేవ.

—*౧౬॥సూ॥ *అపరిగ్రహాచ్చత్వంతమ నపేక్షా *—

ప్రకృతి పురుష వివేక పరిజ్ఞాన మాత్రాధికం ప్రవర్తిత త నిరీ
శ్వర సాంఖ్యతస్త్రే శ్చుత్వాది విరోధేపి ప్రకృతి పురుష వివేక పరి
జ్ఞానోపయోగి తత్వసంఖ్యానసతాగర్హవా దాదయోనిశ్రేయసాథి
భిరపివేదాన్తిభిరనుమోద్యస్తే, పరమాణుకారణవాదేతు కస్యచి ద
ప్యంశస్య వేదాన్తిభిరనుమోదితత్వాచ్చుత్వాది విరుద్ధత్వాచ్చభగ
వదనుగ్రహాథిభిరత్యంతమనపేక్షా కతావ్యా.

౨॥ మహద్దీక్షాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* అణుకారణవాదస్య భౌమిమూలత్వా ద్దుర్ముక్తి మయత్వా
దనాదరణీయత్వాచ్చనతేనప్రోక్త ప్రవక్ష్యమాణవేదాన్తార్థస్యేషదపి
బాధ ఇత్యధ్యవసాయోత్ర ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహ
రతి సూత్రకారః. (అపరిగ్రహాచ్ఛేతి. అ ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

అణు కారణవాది తారిక మతే నిరస్తే సత్యణు కారణవా
ద సామ్యాదుపస్థిత సాగతమతం నిరస్యతఇతి ప్రాగధికరణే నాస్య

— ౧౦౭ || సూ || సముదాయఉభయపేతుకపితదప్రాప్తిః * —

* ఇతస్సోగతమతం నిరాక్రియతే, సోగతాస్తు చతుర్విధాః, వైభాషికా స్సోత్తాన్తికా యోగాచారా మాధ్యమికాశ్చేతి. తత్త్రై వైభాషికాః ప్రత్యక్షసిద్ధ స్థూలద్రవ్య వాదినః, సోత్తాన్తికాః పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుషేయ ఘోలద్రవ్యాంతరసద్భావ వాదినః, యోగాచారా నిరాలంబ విజ్ఞానమాత్రవాదినః; త్రయోష్యేతే సర్వస్వాపి స్వాభ్యుపగత వస్తుసంక్షుణ్ణకత్వం వదంతి, అన్యేషునర్నాధ్యమికాన్మ వేశూన్యవాదినః, ఇతత్తాన్తికాయోగభయోర్మతేకింజదుత్పత్త్యుప పాదనం సుఖుటమ్? ఆహూస్త్విద్దుఘటంస్యాత్? ఇతి విశయే స తియుక్తిమాలత్యాత్ సుఖుటమితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? పాథికవాది పరమాణవః ప్రత్యేకం సృథివ్యాది భూత సంఘాతా భవంతి, తేరూప విజ్ఞాన వేదనా సంజ్ఞా సంసారాఖ్య పశుసూన్ధా భూత్వా దేహేంద్రియవిషయ లక్షణ సంఘాతా భవంతి, తత్ర శబ్దాది విషయ ప్రపంచోరూపసూన్ధః, విజ్ఞాన సన్ధానో విజ్ఞానసూన్ధః, అలం ప్రపంచో వేదనాసూన్ధః, నామ ప్రపంచస్సంజ్ఞా సూన్ధః, కాసనా ప్రపంచస్సంసారసూన్ధః, తత్ర విజ్ఞాన సూన్ధో గ్రాహకాభిమాన్యాత్మత్వేనావతిష్ఠతే, సవీచాలయ విజ్ఞాన మాంతర విజ్ఞానమితి చోచ్యతే; ఇథం పశుసూన్ధాత్మకా ఏవ చరాచరదేశా భవంతి, సర్వేష్యేషు క్షణికేష్యపి స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యావి

ప్రసక్తసక్తలింగ ద్యోతయతి- * (ఇత)ఇతి- ఏతదధికరణాదిత్యర్థః. సుగతోక్తా గమనైకత్వేపి తచ్చిన్యాకాం మతిభేదా చ్చాతుర్విధ్య మిత్యాహ - (సోగతాస్త్యి) తి- ఇ తత్రవైభాషికసోత్తాన్తిక యోగభయోర్మతానాం ప్రత్యక్షత్వా పృత్యక్షత్వాభ్యాం సత్యపి వివాదే బాహ్యధాన్తిత్వ ప్రతిపత్తిసామ్యా దేకికృత్యతయోర్మతం యుగపన్నిరసేతుంవిషయాకృత్యవిశయమాహ- (తత్రాద్యయో)రితి-

ద్వాదినా సర్వం సుఖటమితి ప్రాప్తేః బ్రూమః, తుణవిధ్వంసినాః పర
మాణవ ఏకస్మిన్నేవ తుణే విధ్వస్తా శ్చేతేః పునః కదావా సంహతి
తో వియుజ్యంతే, కదావా సం హన్యంతే, ఏవం పృథివ్యాదయోపి.
కః పునరయమాలయ విజ్ఞాన లక్షణ ఆత్మా? స్వయం తుణికోపికదా
క్తస్యైవిషయాయ స్పృహయతి? కదావాకం విషయ ముపభునక్తి;
కశ్చ కదావాకమథాం జానాతి? కతమంవా అథాముపాదత్రైద్ర
ప్తౌనత్వః, దృష్టంచ నష్టంచేతరథమన్యేన సృష్టమన్యః ప్రత్యభిజానీయా
త్, కథంవాన్యేనాభిలషితమన్య ఉపాదద్యాత్. యత్కూక్తం స్థిర
త్వ బుద్ధ్యాభ్యావిద్యయా సర్వం సుఖటమితి తత్ర బ్రూమః, స్థిర
త్వావిద్యాభ్యాం భ్రాన్త్యాసంఘాతోత్పత్తి ర్న సమ్భవతీతి. యతశ్చ
క్తిరజతావిద్యయా సత్యరజతోత్పత్తి ర్న దృశ్యతే, అతస్సముదాయే-
చేహేంద్రియాదిసంఘాతే, ఉభయ హేతుకే- యథోక్తరీత్యా పర
మాణు సు-న్ధ పశ్చికోభయ విధహేతుకే సత్యసి, తదప్రాప్తిః-
తేమాం పరమాణ్వాదీనాం తుణ విధ్వంసినాం దేహాది హేతుత్వా
ప్రాప్తిః, తస్మత్తద్వయేపి జగదుత్పత్త్యుపపాదన లోక వ్యవహారా
దికం దుర్ఘటమేవ. ...

—* { గృ॥ సూ॥ ౧౧ ఇతరేతరప్రత్యయాదుపపన్నమితిచే } *—
న్నసంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్

యద్యప్యత్ర పరమాణ్వాదీనాం తుణికత్వా ద్వితీయోత్పత్తిలోక
వ్యవహారాదికం సర్వమనుపపన్నమ్, తథాపి ఇతరేతర ప్రత్యయా
త్సర్వముపపద్యతే, అవిద్యాదీనా మితరేతర కారణత్వ నిశ్చయోత్ర

* భ్రాన్తిమూలత్వా న్నతద్వయ మప్యసమంజస తమమితి సిద్ధా
న్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... *

౧ యదుక్తం స్థిరత్వ బుద్ధ్యాభ్యా విద్యావినా సర్వం సుఖట మి
తి తదనూద్య దూషయతి - (ఇతరేతరే)తి.

భవతి, కేపునరవిద్యాదయః? ఉచ్యతే, అవిద్యా, సంసారో, విజ్ఞానమ్, నామ, రూపమ్, వదాయతనమ్, స్వశోక, వేదనా, త్రిష్టో, పాదానమ్, భవో, జాతి, ర్జరా, మరణమ్, శోకః, పరిదేవనా, దుఃఖమ్, దుర్మనస్తే త్యేవంజాతీయకాపీతరేతరహేతుకాస్సౌగతై రభ్యుప గమ్యతే, తస్మాద్విశోవృత్తి లోక వ్యవహారాదిక ముపపన్నంభవతీతి చేన్నైతదస్తి, కస్మాల్? సంఘాత భావా నిమిత్తత్వాత్ - పృథివ్యాదిసంఘాత రూప దేహాది భావాః ప్రతి నిమిత్తా సిద్ధేః, అవిద్యాదీనా మపీతరేతర హేతుకత్వ మసిద్ధమేవ స్యాత్, సర్వస్యాపి ఉణికత్వేనావిద్యాదీనా మపి నిర్నిమిత్తత్వా త్వస్య మనుపపన్నమిత్యభి ప్రాయః

—* సూ॥ ౧౯॥ క్షిప్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్ *

ఇతశ్చైతన్మతోపపాదనం దుఃఖుటమేవ, యద్యపి పూర్వపూర్వ సంఘాతః ఉత్తరోత్తర సంఘాతంప్రతి హేతురితివత్తుంశక్యతే, తథా పున్రత్తరసంఘాతో త్వాదకాలే పూర్వసంఘాతస్య నిరోధాత్ - ఉణికత్వేన నష్టత్వాత్, పూర్వసంఘాతా భావానామేవ హేతుత్వం వక్తవ్యమ్, తథాచ సర్వదా సర్వోత్పాదప్రసక్తిః, తస్మాద్దుఃఖుట మేవేదం మతమ్

—* ౨౦॥ సూ॥ అసతిప్రతిష్ఠోపరోధాయాగపద్యమన్యథా *

అపిచ యత్పునరుక్తం విశోవృత్తి లోకవ్యవహారాదికంసర్వం సుఖుటమితి తత్ర పునఃప్రతిబ్రూషః, అసతి - ఏవంఉణికత్వేన కార్యకారణాత్మకే సర్వస్యైవస్యైవవిద్యమానేనతి, ప్రతిజ్ఞాయాః- క్రమేణవిశోవృత్తి లోకవ్యవహారాదికం సుఖుటమితి ప్రతిజ్ఞాయాః, ఉపరోధో, భక్తిః, ప్రసజ్యేత, అన్యథా-క్రమేణ విశోవృత్త్యాద్యన

శ్చ ఉణికత్వం చైతన్మతం సుతరాం బాధితఇత్యాహ- (ఉత్తరోత్పాద) ఇతి. ...

భ్యుపగమేతు, యాగపద్యమ్- యుగపత్సర్వోత్పత్తి ప్రసక్తిః ప్రసక్త్యే
త, తస్మాద్దుఘట మిదమ్. ...

—*సూ॥ ౩౨ ప్రతిసంఖ్యాఽప్రతిసంఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ *

ద్వన్ద్వాస్తే శ్రూయమాణ నిరోధశబ్దః ప్రత్యేకం సమృద్ధ్యతే,
తతశ్చ ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః అప్రతిసంఖ్యానిరోధఇతి పదవిభాగః,
బుద్ధి పూర్వం క్రియమాణో దేహాది భావానాం వినాశః ప్రతిసం
ఖ్యా నిరోధః, ౧ తద్విపరీతోఽప్రతిసంఖ్యానిరోధః. ద్వావప్యేతా
నిరుపాఖ్యా వితి సాగతా వదన్తి, నిరుపాఖ్యత్వమ్ - నిర్విషయ
త్వమ్, అత్రోచ్యతే, అనయోఃప్రతిసంఖ్యా ఽప్రతి సంఖ్యా నిరోధ
యోర్నిరుపాఖ్యత్వ పాప్తిరేవభవతి, కస్మాల్? అవిచ్ఛేదాత్ - ని
రోధద్వయస్యాపిప్రత్యక్షవిషయత్వవిచ్ఛేదాభావాదిత్యర్థః, నహ్య
స్య ప్రత్యక్షస్య నిరోధద్వయస్య నిరోధమయత్వ మభ్రాంతోపివదేది
త్యాశయః. తస్మాద్దుఘటమిదమ్. ... *

—* ౩౩ సూ॥ ఉభయధావదోమాత్ *

తుచ్ఛస్యోత్పత్తిరుత్పన్నస్య పునః క్షణమాత్రేణ తుచ్ఛతేత్యేవ
ముఖ్యము ప్రకారేణ దోషోభవతి, తస్మాద్దుఘటమేవ.

—* ౩౩ సూ॥ ఆకాశేచావిశేషాత్ *

ఆకాశేచ నిరుపాఖ్యతా తుచ్ఛతాచ నసక్త్యుచ్ఛతే, అత్ర ఘ
టోస్త్యతాహ మస్మిత్వాద్య చాధిత ప్రతీతి సేధ పృథివ్యాదివదత్రో

౩ అధునా సాగతాభ్యుపగతం నాశద్వయం దూషయతి- (ప్ర
తి సక్త్యే) తి. ...

౧ (తద్విపరీత) ఇతి - అబుద్ధిపూర్వకం క్రియమాణదేహాది
భావ వినాశ ఇత్యర్థః. ...

* తుచ్ఛత్వమ్ - శశశృక్లవ దవిద్య మానత్వమ్. ఆకాశస్యాసత్వ
త్వం సాగతావదన్తి, తద్దూషయతి. (ఆకాశేచ)తి.

త్వత్తమిషుపణోః, త్రభాసో, త్రశ్యేనాది, శ్చేత్యాదిప్రతీతిసిద్ధాకాశస్య
ఘటాద్యాధారపుధివీ సమానత్వాత్; అత స్సుపణోఽదినా ముత్ప
తనాధార దేశత్వేన ప్రతీయమానస్యా కాశస్యన నిరుపాఖ్యత్వం
క్షణికత్వంవాయుక్తం వక్తుమ్, అపిచాస్మిన్నతే యథోక్త నిరోధద్వ
య మాకాశత్వైతత్రయం నిరుపాఖ్య మవస్తునిత్యంచేతిహి విద్ర
తిషిద్ధమేవాభ్యుపేయతే, నహ్యవస్తునో నిత్యత్వ మనిత్యత్వంవా స
చ్చవతి, నిరుపాఖ్యత్వేన కథమేతత్త్రితయ వ్యవహార స్సచ్ఛవ
తి, తస్మాద్దుఃఖుటమేవైతత్సతమ్. ...

—* ౨౦॥ సూ॥ *అనుస్మృతేశ్చ *—

సోయంమేఘటః, సోయంమత్పుత్రః, తదిదం మల్తేత్ర మి
త ప్రత్యభిజ్ఞానాద్ధుటాదే స్తత్ప్రతిజ్ఞాతుశ్చ నక్షణికత్వం ఘటతే.

—* ౨౧॥ సూ॥ *నాసతోఽదృష్టత్వాత్ *—

ఇతశ్చ దుఃఖుటమేవైతత్, అసతః - అవిద్యమానస్యకారణ
స్యయోగుణః-శుక్లాది, స్తస్యసజ్జమోన్యస్మిన్నసతికార్యేనసచ్ఛవ
తి, కుతః? అదృష్టత్వాత్ - నహి గుణినివినష్టే తద్గుణస్య సజ్జ
మోన్యస్మిన్ క్వచిద్దృశ్యతే, గుణినాసహ గుణస్య వినష్టత్వా దిత్వ
భిప్రాయః. ...

—* ౨౨॥ సూ॥ *ఉదాసీనానామపిచైవం సిద్ధిః*—

అపిచైవం సర్వవస్తునాం క్షణికత్వా భ్యుపగమేనతి, ఉదా
సీనానామ్- నిష్ప్రియత్వానామపి, ఐహిక సర్వఫల సిద్ధిగప్రసజ్యేత,

* ప్రత్యభిజ్ఞాయగిపునఃక్షణికత్వందూషయతి- (అనుస్మృతే) శ్చేతి.

¶ కార్య గుణానాం కారణగుణ పూర్వ కత్వం దూషయతి -
(నాసత) ఇతి. ...

† ప్రయత్నవతా మప్రయత్నవతాంచ తుల్య ఫలావాత్ప్రసక్తి
రనివార్యత్యాహ - (ఉదాసీనానా) మితి.

సాధనానాం త్వాణికత్వేన తత్సాధన వతాం తత్సాధన రహితా
నాంచ నిస్సాధనత్వేన తుల్యత్వాత్; ౧ తస్మాద్దుఃఖః టమేవైతన్మతస్స
రూపణమ్...

౩॥ సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౦॥

—* ౨౬॥ సూ॥ నాభావఉపలభ్యేః *

* తత్రేదమపరం సద్విహ్యతే, కిం యోగాచారాఘ్యపేతో జ్ఞా
నమాత్ర సద్భావ సమ్భవతి? ఆహూస్విహ్యో ఏవసమ్భవతి? ఇతి.
తత్ర సమ్భవతీతి యుక్తమ్, కుతః? సర్వస్యాపి జనస్య ఘటాజ్ఞా
నానస్తరమేవ ఘటాది విషయేషు ప్రవృత్తి దశనాత్; అయఃఘ
టోఽయం పట ఇత్యాది జ్ఞానేన గృహ్యమాణానాం ఘటాదీనా మ
పి జ్ఞానాత్మకత్వ మేవోచిత మితిప్రాప్తేబ్యూహ్యః, నహిఘటాదిసర్వ
వస్తుజ్ఞానానా మాలమృనాభావో ఘటతే, కుతః? ఉపలభ్యేః - ఘ
టం జానామి త్వనువ్యవసాయేహి ప్రథమజ్ఞానం సవిషయతయైవో
ప లభ్యతే, అపిచ ఘటాదీనాం తద్విషయక జ్ఞానాకారతా సశక్య
తే వక్తుమ్, సర్వధాపి ఘటమహం జానామితి సకత్వకస్యసకర్మ
కస్య జ్ఞానస్యానుపపత్తేః; అతఏవఘటంపశ్య పటం పశ్యేత్సుక్తగతు
రుషగి ఘటమపశ్య మతోలయం సమీచీనోయం ఘటః, పటమపశ్య
మమానయంసమీచీనోయమితిప్రతిపదతి, యదిచజ్ఞానాఽఽరిక్తతయా

౧ భ్రాన్తిమూల కేనానేన మతేన వేదాన్తార్థకస్య పూర్వవ ద
బాధ్యత్వా ధ్యవసాయోత్ర ఫలమిత్యభిప్రేత్యా ధికరణ ముపసంహ
రతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౧౦॥

* పూర్వాధికరణేనాస్య ఏకసమ్భవిజ్ఞాన మపరసమ్భవిస్సార్థక,
మితి న్యాయేన ప్రసక్త సక్లతి మభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ - (తత్రే
ద) మిత్యాదినా - అత్ర పూర్వపక్ష సిద్ధాన్తానుగమా, ఫలంవపూ
ర్వవత్సుగమమ్.

విషయోనాభ్యుపగమ్యేత తహి కనకాథినోలోష్టంకినాదవ్యక్తః,
లోష్టకనకయోరపి జ్ఞానమాత్రత్వే నావిశేషాత్; ఏవమాచ్ఛాదనా
థినోపి ఘటాదీనాచ్ఛాదయేయః, ఏవం సర్వత్ర బైపరీత్య ప్రసం
గా ద్యోగాచారా భ్యుపేత మయు క్త తమమేవమతమ్.

—*౨॥ సూ॥ ౧ బైధమ్యాచ్చనస్వప్నాదివత్*—

అపిచాహు ర్భాష్య విషయాపలాపినో వివైవచాభ్యా విషయే
న స్వప్నాది ప్రతీతివ ద్గోళురాది ప్రతీతి ర్భవతీతి, తత్రైవంప్రతి
వక్తవ్యమ్, నచ స్వప్న మనోరథ ప్రతీతివద్యోగాచారా భ్యుపేత
జాగర ప్రతీతిర్భవితు మహాతి, కస్మాల్ ? బైధమ్యాల్-సహి
స్వప్నప్రతీతే స్తదభిమత నిర్విషయ జాగర ప్రతీతి సాధమ్యం స
మ్యవతి, స్వప్న ప్రతీతావపి సవిషయకత్వోప లబ్ధాత్; తతశ్చ
స్వప్నప్రతీతే జాగరత ప్రతీతి బైధమ్యా దృష్టానైసిద్ధి రిత్యభి
ప్రాయః, తస్మాదయు క్తతమమేవేదం మతమ్.

—*౩॥ సూ॥ † నభావోనుపలభేః*—

కిం బహునోక్తేన, కేవలస్య విషయశూన్యస్య జ్ఞానస్య సర్వా
వో నసమ్యవతి, కుతః ? అనుపలభేః- కేవలం జానామీతి నిర్విషయ
కోపలబ్ధ్యభావాత్, కింతు ఘటం జానామీత్యుపలబ్ధ్యా జ్ఞానస్యస
విషయకత్వమేవ సిద్ధ్యతి, తస్మా ద్యోగాచారా భ్యుపేతో నిరాల
మ్యన త్షణికవిజ్ఞానవాదోప నిరాలమ్యవేదాభాత్.

—*౩౦॥ సూ॥ ‡ త్షణికత్వాచ్చ*—

యద్యప్యాలయ విజ్ఞానంనామ వాసనాత్మక మేత్రప్రీతిభిరభ్యు

౧ స్వప్నం దృష్టా నీకృత్యోక్తాం యోగాచార ప్రక్రియాయా
షయతి- (బైధర్యాచ్చే) తి. ...

† తదుక్తం జ్ఞానస్య నిర్విషయత్వంచన ఘటత ఇత్యాహ- (న
భావ) ఇతి. ‡ తదుక్తమాలయ విజ్ఞానం దూషయతి - (త్షణిక

పేతం తదస్యసక్లతతమమ్, కుతః ? తస్యక్షణికత్వాభ్యుపగమాదేవ,
తస్మాదీదం మతత్రీయ మస్యసక్లత తమమేవ.

౪ || నాభావాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౪||

—* ౩౦|| సూ|| శీసర్వధానుపపత్తేశ్చ *—

కింమాధ్యమికాభ్యుపేత స్సర్వ శూన్యవాదస్సూపపాదః? ఊ
తాహూ దురుపపాదః? ఇతి విశయః, తత్రీకిం తావత్ప్రాప్తం
సూపపాదఇతి, కుతః? సర్వేషాం వస్తునా మాద్యస్తకాలయో ర
భావాన్మధ్యేపి కాలేతేషామభావ ఏవయుక్తః, అతస్సర్వశూన్యవా
దస్సూపపాదఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవస్తునా మభావమాత్ర
త్వంయే ప్రతిజానన్తి తేసర్వ వస్తునాం భావత్వ మేవ సాధయన్త
స్వవచన విరోధం నజానన్తి, కుతః? అభావానాం స్వప్రయోగిని
రూపకాధీన నిరూపణత్వాత్; తతశ్చభావ ప్రతీతిః ప్రతియోగ
ప్రతీతి మన్తరేణ నోపపద్యతే, ఏవమభావశ్చ ప్రతియోగి నిరూప
కాధీన నిరూపణఇతి స్వప్రతియోగినైవ సహ ప్రతీయతే, ఇత్థంచ
యదభావోద్యైర్యదా వ్యవజిహీషితస్తదైవతే తత్ప్రయోగినం స
మ్యక్సాధయన్తగి ప్రతిజ్ఞాహాన్యాది లక్షణం స్వవచన విరోధమపి
జానన్తి, అపిచాభావాత్మకమేవ సవకం జగదితి వక్తు రభావాత్మక
త్వాత్తేషాం సర్వవస్తునామస్తిత్వమేవసాధితుం స్యాత్, యత్ప్రా
ప్తం సర్వేషాం వస్తునామాద్యస్తయోరభావాదితి తదపి, సర్వే
షాం వస్తునా మాద్యస్తయో స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానత్వాత్;
దృశ్యతేషా బీజాదా సూక్ష్మరూపేణ వృత్తాదికమ్, కింబహూనాఽ
యం సవశశూన్యవాదో యుక్తిమత్త్వపరిజ్ఞానాయథాయథావి

త్వాచ్ఛేతి.

అ|| ౪|| సూ|| ౪||

* శూన్యవత్ప్రసక్తసక్లతిమధి ప్రేతోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే-
(సర్వధానుపపత్తేశ్చ) తి.

చార్యతే తథాతథా ప్రవాహ ప్రాయమాణ సైకతసేతు వద్విశిష్ట
 తే, శతతజ్జైవం సవధా నుపసత్తే స్వర్స శూన్యవాదోదురువ
 పాదతమః. ...

౫॥ సర్వధానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥
 —* ౩౨॥ సూ॥ సైకస్మిన్నసమ్భవాత్ *

శ్రీ తదేవంరక్తపటమత చతుష్టయమపి దుష్టత్వాన్నిబహి౯తమ్,
 అథతస్మూలభూతం నగ్నమతం నిబహ్మ౯తే, జై నాభ్యుపేతం కింజ
 గతోద్వాన్యత్కత్వం యుక్తమ్? ఉతా యుక్తమ్? ఇతి సంశయః,
 తత్ర యుక్తమితి ప్రాప్తమ్, భోగ్యాత్కం జగదేవజీవాజీవ శబ్దా
 భిధేయమ్, తద్దీనదన, న్నిత్యవనిత్యం, భిన్నమభిన్నం, చేతిద్వాన్యత్కమ్,
 సర్వస్యాపి వస్తునః ఉభయథా ప్రతీతేజై౯న మతంయుక్తమితి ప్రా
 ప్తే *ప్రతిబూమః, ఏకస్మిక్ వస్తునివిరుద్ధయోః ప్రకార భూతయో
 స్సత్వాసత్వయో గోత్యత్వానిత్యత్వయో ర్భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ
 ధర్మయో ర్నయగప త్సమా వేశో భవితుమహతి, కుతః? అ
 సమ్భవాత్ - నహి నిత్యస్య వస్తునో౯నిత్యత్వం సమ్భవతి, నిత్య
 త్వానిత్యత్వయోశ్చేతో౯ష్టత్వవస్తితో౯ విరుద్ధయోరేకస్మిక్ విరోధాత్;
 తథాహి, యదివిరుద్ధ ధర్మయో రప్యేకస్మిక్ సమావేశోఽభ్యుప గ
 మ్యతేతహి౯ ఘటత్వ పటత్వయోగో౯త్వ మహిషత్వయో శ్చాప్యే

౧॥ పూర్వవదిహాపి ఫలమభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి. (త
 తజ్జైవమి) తి. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౧ ॥

శ్రీ అనంతర్వాసోమతే నిరాకృతే సత్యబహిర్వాసోమతస్య స్థు
 తత్వా త్వాగధికరణే నాస్యప్రసక్తసర్గ తిం వృత్తానువాద పూర్వక
 మాహ - (తదేవ) మితి. ...

* నకస్యచిదపి వస్తునోద్వాన్యత్కత్వ ముపపద్యత ఇతి సిద్ధా
 న్తయతి - (ప్రతిబూమ) ఇత్యాదినా. ...

కస్మిన్ సమావేశో భ్యుపగమ్యతామ్? తాభ్యాం కిమపరాధమ్? త
థాసతి ఘటవతి భూతలే పటాద్యుపలబ్ధి ప్రసంగో దుర్వారః, త
తత్రైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ ధర్మసమావేశా సమ్భవా న్నజైన
మతం యుక్తమిత్యవ్యవసీయతే. ...

—* ౩౩ || సూ|| ఏవంచాత్మాకార్తస్యైవ *—

ఏవంచైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధధర్మ సమావేశాభ్యుపగమే ఆ
త్మాకార్తస్యైవ, కృతస్మేవకార్తస్యైవ, కృతస్మే- సకలమపి
జగత్, ఆత్మభోక్తాస్యైవ, తథాచసతి భోక్తృభోగ్య విభాగాభా
వేన భోగ్యస్యాపిసృచ్చస్తనాన్నపాసీయాదేరపి భోక్తృత్వం స్వాత్,
ఖల్విదమేతేషాం భోగ్యత్వమేవ వ్యవస్థితమితి చేదాయాతం తవపర
మతాశ్రయణమ్. ...

—* ౩౪ || సూ|| నచపర్యాయాదప్య విరోధోవికారాదిభ్యః *—

నచ భోగ్యస్య కదాచిద్భోగ్యత్వం కదాచిద్భోక్తృత్వ మితి
పర్యాయాదప్య విరోధ ఇతి వాచ్యమ్; అత్తనో వికారనాశాది దో
షప్రసంగా తక్రుతనాశాకృతాభ్యాగమదోష ప్రసంగాచ్చ.

—* ౩౫ || సూ|| అన్త్యావస్థితేశ్చభయనిత్యత్వాదవిశేషః *—

అపిచ *తైరాహాతైశ్చరమ పరిణామ రూపాన్త్యావస్థితేని
త్యత్వ మభ్యుపగమ్యసైవ జీవస్య మోక్షోభ్యుపగతా, సచాసక్తతః,
తత్త్వాక్రీకస్తయో రుభయో రాదిమధ్యమయో రప్యవస్థయో జీవ
స్య దేహాత్మకస్య పరిణామ పూర్వక నిత్యత్వ సద్భవా త్తాదృశే
పూర్వావస్థితీభ్యావ మన్త్యావస్థితే రవిశేష ఏవ ప్రతీయతే, తతశ్చ
దిమధ్యమయో రేవావస్థిత్యేజీవస్య కింముక్తత్వం నస్యాత్? ఏ త
స్తాత్సాగ తమతవదాహా తమతమప్యసక్తతత్వా నిబిఘాత మితి

* అహాతైః- జైవైః. ఏ పూర్వద్భ్యాన్విమూలేన జైన మతేన
వేదాన్తార్థస్య నమనాగపి బాధఇతి నిణాయోత్ర ఫలమితి భావే

ప్రత్యేకవ్యవస్థ.

...

...

...

౬॥ ఏకస్మిన్మనస్సువాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—* ౩౬॥ సూ॥ పశ్యంతామజ్ఞాన్యాత్ *—

+ అథోపధమమూలంపాశుపతం తస్మిన్ముక్త్యుత్పత్తే, తత్ప్ర
క్రియాకథమవగమ్యతేఽచ్యుతే, పాశుపత మతానుసారిణః కిల చతుర్వి
ధాః, కాపాలికాః, కాశాముఖాః, పాశుపతా, శైవాశ్చేతి. స
ర్వేచైతేవేద విరుద్ధాంతత్వ ప్రక్రియాంవదన్తి, నిశ్చేయససాధనమపి
ముద్రికాషట- ధారణ మితిచ. యథాహుః కాపాలికాః 'కర్మికా
రుచకశ్చైచ కుణ్డలంచశిఖామణిః | భస్మయజ్ఞోపవీతంచ ముద్రాష
టం ప్రచక్షుతే || ముద్రికాషట-తత్వజ్ఞ గ పరముద్రావిశారదః |
భగావతసప్రమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి || అభిముద్రితదేహా
స్తు నభూయ ఇహజాయతే ' ఇత్యాది. తథాకాశాముఖా అపి క
పాలపాత్ర భోజన, శవభస్మస్నాన, తత్ప్రాశన, లగ్నధారణ,
సురాకుష్పస్థాపన, తత్ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాదిక, మైహికాముష్మిక
సాధనమాహుః, ' రుద్రాక్షకజరణం హస్తేజటాచైకాచ మస్తకే |
కపాలభస్మసాస్నానం యస్యసోయం శివోభవే ' దిత్వాది. తథా
కేనచితు-మణా-బ్రాహ్మణస్వాపి బ్రాహ్మణత్వప్రాప్తిముత్తమాశ్ర
మత్వప్రాప్తించపాశుపతాశ్చైవాశ్చహుః, దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ
బ్రాహ్మణోభవతిఉదాత్తాత్. కాపాలం వ్రతమాస్థాయ యతిర్భవతి

నాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౬॥ సూ॥౪॥

+ ఉల్లఘ్నిత కేశజైనమతే నిరాకృతేనతి జటా రూపేణ కేశ
ధారి పాశుపతమత ముపస్థితం సన్నిరసనీయం భవతి, తస్మాత్ప్రా
గధికరణే నాస్య ప్రసక్తమేవ సక్తం ద్యోతయితుమాహ - (అ
థోపధమమూల) మితి - ఉపధమమూలమ్- పాషణ్డమూలమ్,
'ఉపధమస్తుపాషణ్డ' ఇతి వివరణాత్. ...

మూనవ ' ఇత్యాది. కిమిదం పాశుపత తన్త్రం నిశ్చేయసాధిభి
రాదరణీయమ్ : అచూన్వత్ప్రహతవ్యమ్ ఇతిసంశయః, సకల లో
క హితాధినా పశుపతినా యథోక్తరీత్యా ప్రణీతత్వాత్పాశుప
త తన్త్రం నిశ్చేయసాధిభి రాదరణీయమితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః,
నిశ్చేయసాధిభిః పశుపతేస్తన్త్రం ప్రహతవ్యమేవ, తత్రాస్యహే
తోః : అసామజ్ఞస్యల్- అసామజ్ఞస్యమేవహి పాశుపత తన్త్రేద్య
శ్యతే, అనాది నిధనానవచ్చిన్న పాతక్రమ సమ్ప్రదాయాద్యప్రశ్న
తప్రమాదాఖిలజీవ జీవాత్సఖిల నిగమ కదమ్మ నిర్ధారిత శ్రీనారా
యణాఖ్య పరదేవతాతత్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాన్నిఖిల నిగమ వి
రుద్ధముద్రికాపటం ధారణ కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నానత
త్పాశన జటా భస్మ రుద్రాక్ష ధారణ భగాసనస్థాత్త ధ్యాన సు
రాకుమ్మ ప్రతిష్ఠిత దేవపూజారాద్ర హేత్యుల సధారణాదిదురా
చార ప్రతిపాదనాచ్చః నహి పాశుపతేషు బ్రహ్మతేజః పశ్యామః,
తస్మాన్ముక్షుభిః పశుపతేస్తన్త్రంసౌగతాది మతమివ దూరతఃప్ర
హతవ్యమేవ.

—*౩౭॥ సూ॥ శాసమ్బన్ధానుపపత్తేః*

ఇతశ్చాస్యా సామజ్ఞస్యమ్, పాశుపతాహిపశుపతే ఘటం
ప్రతికుమ్భకారస్యేవ జగన్నిమిత్త కారణత్వ మభ్యుపగచ్ఛన్తి, తత
శ్చ జగద్వ్యస్త్యాది సమ్బన్ధానుపపత్తేరస్యజీవ సమతైవావగమ్యతే.

—*౩౮॥ సూ॥ అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ*

ఇతశ్చ తన్నత మసమజ్ఞసం భవతి, యతస్తత్రహ్యనుమాన
పరికల్పితేశ్వరఃకుమ్భకారఇవ మృత్పిండం ప్రధానమర్థవ్యతీతి శూన్య

శ పాశుపతైర్నైయామిక వత్పశుపతే జగన్నిమిత్తత్వ మ
భ్యుపగతమ్, తద్దూషయతి సూత్రకారః- (సమ్బన్ధానుపపత్తేశ్చ)తి
* పశుపతేప్రాధానాధిష్ఠాత్వత్వం దూషయతి- (అధిష్ఠానే)తి

తే, తచ్చ ప్రధానాధిష్ఠానం పశుపతే నోపపద్యతే, నహి యా
పాది హీనమతీంద్రియం ప్రధాన మధిష్ఠేయం భవితుమహత్తిమ్మ
ద్వైలక్షణ్యాత్ప్రధానస్య; అపిచలోకే సర్వోపిజన స్సాన్వితకమేవ
పరాథే ప్రవృత్తమానో దృశ్యతే, ఏవమేతన్త తేపశుపతిస్సాన్వితం
సృష్ట్యాదా ప్రవతత ఇతి శ్రూయతే, తస్మాత్పశుపతేరసీశ్వరత్వ
మేవాధ్యవసీయతే, అపిచాశరీరస్యైవసతః అనుమానుకేశ్వరస్యప్ర
ధానాధిష్ఠాత్వత్వం పాశుపతై రుచ్యతే, లోకతునశరీరస్యైవస
తఃకులాలాదేఘటాద్యధిష్ఠాత్వత్వముపలభ్యతే, తద్వదభావాదస్య
స్య ప్రధానాధ్యధిష్ఠాత్వత్వానుపపత్తిరేవ, అపిచతస్యనశరీరత్వేపి
సావయవత్వేన శరీరస్య నిత్యత్వా నుపపత్తిశ్చ, తస్మాత్పశుపశిమ
తస్మాసామజ్ఞస్యమేవ. ...

—* ౩౯||సూ|| కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః *

స్యాదేత దృథావాక్షేత్రజ్ఞః కరణ కళేబరాదిక మధితిష్ఠతి,
తద్వదీశ్వరోపి ప్రధాన మధితిష్ఠతీతి చేన్నత్యుచ్యతే, కుతః? భోగా
దిభ్యః- కుశలా కుశలకమ సంచితస్య కరణాద్యధిష్ఠాతుకీ త్షేత్రజ్ఞ
స్యహి కుశలాకుశల కర్మఫలభూత సుఖదుఃఖాదిభోగాన్వయో దృ
శ్యతే, తద్వదస్యాపి పశుపతే సుఖదుఃఖ భోగాదినిఖిలదోషాగప్ర
సజ్యేరక, తస్మాదసమజ్ఞస మేవేదం మతమ్.

—* ౪౦||సూ|| కిలస్తవ త్తత్త్వమసర్వజ్ఞతావా*

వాశబ్ద్యాచార్యే, ఏవం కుశలాకుశల కర్మఫలభోగవ
త్తేప్రప్రాప్తేనతి పశుపతే రస్తవత్త్వమ్ - జీవస్యైవసగ్గనిరోధ
భాక్త్యమ్, అసర్వజ్ఞతా - కించిత్క్షేత్రత్వంచ, ప్రసజ్యేయాతామ్, త
స్మాదేతన్మత మసమంజస తమమేవ. ...

కీ భోగాదిప్రసక్తిరేవ పశుపతేదోషాన్తరం చానహతీ త్యా
హ - (అస్తవత్త్వ) మితి. ...

—* ౪౦॥ సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ *—

తతశ్చైవ మన్తవత్తే నాసర్వజ్ఞత్వేనచ పశుపతే జీవానశిష్టత్వేనతి తస్మతే ఈశ్వరాసిద్ధజ్జగదుత్పత్త్యుపపాదనంవసనమ్భవతి, తస్మాదపి తదసమంజసమ్. ...

—* ౪౧॥ సూ॥ నచకతుఃకరణమ్ *—

నీవం జగదుత్పత్త్యుపపాదనా సమ్భవాదేవకతుః- జీవస్యాపి, నచ కరణకళేబరౌత్పత్త్యుపపాదనంసమ్భవతి; తస్మాదస్యాసామంజస్య మేవావగమ్యతే. ...

—* ౪౩॥ సూ॥ విజ్ఞానాదిభావేనా తదప్రతిషేధః *—

అపిచైతన్యతప్రవిష్టానాం జ్ఞానవిజ్ఞాన ధైరాగ్యకారుణ్యాదిగుణ సద్భావేనతి తదప్రతిషేధః - తస్యపశుపతిసతస్యప్రతిషేధోనభవేత్, వాశబ్ద ఉక్తమథం విపరి వథాయతి, తథాహితన్యతప్రవిష్టానాంజ్ఞానాదిపరిహీణతయా వేదబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషవిదూషకతయాచతన్తతస్య ప్రతిషేధ ఏవ వక్తవ్యభవతి, తథాహితప్రతిషేధతితన్తతం భగవాన్ భృగుః “ భవప్రతధరాయేచయేచచతానమనువ్రతాః । పాషణ్డినస్తేభవస్తుసచ్చాత్ర పరిపన్థినః ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్తాఫీధారిణః । విశస్తుశివదీత్యాయంత్రచైవం సురాసవమ్ ॥ బ్రహ్మచ బ్రహ్మణాంతైచ్చవయద్యాయం పరినిష్ఠథ । సేతుంవిధారణంపుంసాంమతం పాషణ్డమాశ్రితా” ఇత్యాదిభిః. క్షస్యహేతోరేవంసర్వధాతన్తతం ప్రతిషేధ్యతే ఇత్యతఉత్తరంపతతి,

—* ౪౪॥ సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ *—

॥ ఏతన్యతప్రతిషేధస్యా వశ్యకత్వే శిష్టాచారం ప్రమాణయతి - (తథాహితప్రతిషేధతీ) తి. ...

* సాక్షోపాక్ష నిఖిలనిగమాగమాది విరోధాత్తస్య తమేవ నిష్ప
 ణ్యతే, తస్మాత్పాశుపతం తస్త్వమసమజ్ఞానమితి సర్వధా ప్రహతి
 వ్యం నైగమైః, యద్యపి 'తథేతి రాజ్ఞాభిషేకం సర్వలోకహిత
 శ్శివః । దధారావహితో గజ్ఞాంపాదపూతజలాం హరే' రిత్యనేన
 ప్రదశితం సర్వ జనహిత చింతకత్వం సాక్షోపాంగా శేష సమా
 మ్నయ పురాణోపనిషద్విరుద్ధై తత్తస్త్వప్రవతకకస్య శివస్యనస
 క్తిచ్ఛతే, తథా పి 'త్వంహిరుద్ర మహాభాగ మోహ శాస్త్రాణి
 కారయ । అతథ్యానివితథ్యాని విపరీతానిదశశయ ॥ ప్రకాశీకురు
 చాత్మనిమప్రకాశంచమాంకురు' ఇత్యాదినా శ్రీభగవతానారాయ
 ణేనాను శిష్టస్య తామసజన సమ్మోహనాయ పాశుపత తస్త్వప్ర
 బయనేప్రవృత్తస్య తస్య పశుపతేస్సర్వసాధు లోకహితత్వమేవ 'స
 వలోకహితశ్శివ' ఇత్యనేనోచ్యతే, తస్మాత్తస్య సర్వలోకహిత

* అజ్ఞాని- శిక్షాదీని, ఉపాజ్ఞాని - పురాణన్యాయ మీమాంసా
 ధర్మశాస్త్రాణి, నిగమో- వేదః, అగమః- శ్రీపాశ్చరాత్రమ్. ఆది
 నా శ్రీమద్రామాయణేతిహాసా గ్రాహ్యః. ... *

శ్రీ ఆక్షేపసమాధిభ్యాం రుద్రస్య పాశుపత తస్త్వప్రవృత్తా ని
 దానమాహ - (యద్యపి) త్యాదినా - మోహశాస్త్రాణి - పా
 శుపత తస్త్వ రాజస తామస పురాణాని, తేషాం లక్షణమాహ -
 (అతథ్యా) నీతి - అతథ్యాని - అసత్యాని, వితథ్యాని - పూర్వా
 పర విరుద్ధాని, విపరీతాని- సచ్చాస్త్రపరిపక్షిని.

ఏతేన శ్రీమన్నారాయణ వ్యతిరిక్తదేవతాపారమ్యదిపరత్వం
 మోహశాస్త్రస్య లక్షణమితి ఫలితమ్. ఏతచ్ఛాస్త్రోక్తమ్ "ప్ర
 జాపతిం కృతానుంపతథాదేవీంసరస్వతీమ్ । పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం
 రాజసంపరికీర్తితమ్ ॥ యచ్ఛాస్త్రం లిక్తపారమ్యం వామదేవముమా
 పతిమ్ । పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం తామసంపరిగృతమ్ " ఇతి. తస్మా

త్వం సర్వతమేవ.

...

...

౭॥ పశుపత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯ ॥

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీ వత్స

కులతలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస

పరమగురు నిర్దారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీశుక

భగవత్పదాచార్య విరచితే, శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి

సమ్ప్రదీతసర్వవేదాస్తసార మీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సభ్యా ౪౪౪॥

ఐ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్వాభ్యాం నమః.

శ్రీ మద్భుక భాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
తృతీయపాద ప్రారంభః

—*॥ సూ॥ నవియదశ్రుతేః *

త్వశుపత తత్రేణ వేదాంతార్థస్యా బాధ్యత్వ నిశ్చయోత్ర ఫల
మితి సిద్ధమ్. ... *

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

వియదాదీని తత్త్వాని యేనసృష్టాని యస్యతు ।

నిత్యజ్ఞానకృతాజీవాస్సాన్యం శాస్త్రేతేశమేమితమ్॥

¶ తదేవం ద్వితీయేన పాదేన తన్త్రాన్తరైరస్య సర్వ వేదాన్త సారార్థస్యానా ధృవ్యత్వముక్తమ్, అథ తృతీయేన పాదేనతాదృశ సర్వవేదాన్తసారాన్తైకదేశాత్మక జీవాత్మస్య రూపం ప్రాధాన్యే నోఽన్యతే, తత్ప్రాదౌ పూర్వపాదాన్త్యా ధికరణస్థోత్పత్తి సూత్రే జగదుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదక తత్త్వానాం స్సృతత్వానిహ తత్త్వానా ముత్పత్తి విచార్యతే, తత్రవియతః పరాచీనానాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవల్కుల్యేన్ద్రియా ద్యుత్పత్తి ప్రకారస్త్వనన్తరపాదే వత్స్యతే, ఇహతు వియదాద్యుత్పత్తి విచార్యతే, తథాహి తామసాహజాగరాతిగంవి యదుత్పద్యతే? ఆహూస్విరోచిషపద్యతే? ఇతి సంశయః, తత్రకింతావత్ప్రేక్షమ్, వియరోచిషద్యత ఇతి, కుతః? అశ్రుతేః- శ్రుతిః- శ్రవణమ్, తదభావాత్; 'యేన స్వరోచిషావిశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్ | అభివ్యనజ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా || ఆత్మస్థం వ్యజ్ఞయామాసే' త్యాదిషహి జగదుత్పత్తిఃపరం శూన్యతే, నతువియదుత్పత్తిః, తస్మాద్వియ త్తామసా హజాగరా నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బూమిః.

... ..

—* ౨॥ సూ ॥ అస్తీతు *

¶ జీవస్వరూపాది యాథాత్మ్య నిశ్చయకస్యాస్య పాదస్య తత్త్వరూపాది యాథాత్మ్యనిశ్చయ విరోధి సాక్ష్యాది మతనిరాసక పూర్వపాద విషయత్వాదస్య పూర్వపాదేన విషయవిషయభావసంజ్ఞాతిం సూచయితుం వృత్తానువాదపూర్వక మేతత్పాదాక్షణం సక్షిగ్రహ్యహ - (తదేవ) మిత్యాదినా - తత్ర ప్రథమాధికరణస్య పూర్వపాదాన్త్యాధికరణేన ప్రసక్తసంజ్ఞాతిమాహ - (తత్ప్రాదౌ) వితి-సంస్వహ కుతః ప్రకృతిమారభ్యోత్పత్తిరవిచార్యత ఇత్యత అహ - (తత్రవియతఃపరాచీనానా) మితి- ఇహ - ఏతత్ప్రాదౌ.

తు శబ్దగ పక్షవాప్యవృత్త్యథః, అస్మ్యేవహి వియతస్తామ
సాహజా-రాచ్చబ్ధ తన్మాత్ర ద్వారోత్పత్తి శ్రవణమ్, “తామ
సాదపి భూతాదే వికకుర్వాణాదభూన్నభః । తస్యమాత్రాగుణ
శ్చబోద్ధి లిక్తం యద్ద గ్రిప్తృదృశ్యయో ’ రిత్యాదా. కథం తహి స
తా-ర్యవాదోనసముచ్చిచ్ఛేత? ఇతిచేన్ద్రైషదోషః, వియదాదీనాం
సూక్ష్మరూపేణ స్వస్వకారణేష్వ వస్థానాభ్యుపగమాత్; యథో
పసంహృతకర చరణాననాదావకూచారే తదవయవజాతం సూక్ష్మ
రూపేణాస్తి, యథామృత్పిణ్డేఘటాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, య
థావా అష్టైతర్వాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి తద్వద్వియదాదికమ
పి స్వకారణే శబ్దతన్మాత్రాదా సూక్ష్మరూపేణాస్తితిజ్ఞేయమ్, అ
తఏవ ‘ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యస్తే ప్రవిష్టాస్థిత రాణిచ । పూర్వస్మిన్వాప
రస్త్రికవా తత్తేతత్వాని సర్వశ ’ ఇతిచ శూన్యతే, తథాచసూ
త్రమ్ ‘ సత్వాచ్చాపరస్యే ’ తి. అతశ్చోత్పత్తి శబ్దఘ్నాలరూపేణపరి
ణామపరః, తస్మాన్నసతా-ర్యవాద సముచ్చేద ఇతిజ్ఞేయమ్.

అత్రాహ కశ్చిత్ ‘ వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత ’ మితి
శ్రుతిరాకాశాదే నిత్యత్వం శ్రావయతి, శుతస్తస్య తామసాహ
జా-రా దుత్పత్తి రుచ్యతే? ఇత్యత ఉత్తరం పతతి,

—* ౩॥ సూ॥ గౌణ్యసమ్మవాచ్చబ్ధాచ్చ *—

‘ వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత ’ మిత్యాకాశాదే నిత్య
త్వ ప్రతిపాదికేయం శ్రుతి నాముఖ్యాభివక్తుమహతి, కింతు గౌ
ణీతి ప్రతిపత్తవ్యా, కుతః? అసమ్మవాచ్చబ్ధాచ్చ- సహి పరమాత్మా
ధిష్ఠిత ప్రకృతి సంక్షోభజ గుణ త్రయోత్పన్న మహత్తత్వ జాతా
హజా-రో త్పన్నతా మసాహజా-రాచ్చబ్ధ తన్మాత్రద్వారా ఉ
త్పన్న స్యాకాశాదే నిత్యత్వం సమ్భవతి, ‘ కాలాద్గుణ వృత్తికరా

౩ ఏషః-‘వియదుత్పద్యతఇతియత్సఏష ఇత్యథః.

త్పరిణామస్వభావతః । కమణో జన్మమహతః పురుషాధిష్ఠితా ద
భూ ' దిత్యారభ్య ' తామసాదపి భూతాదే విమర్శాణా దభూ
న్నభ ' ఇత్యేవం రూప శబ్దకాశాదే రుత్పత్తిం స్పష్టతర మవగ
మయతి, తస్మాదస్తిత్వతి సూక్తమ్. ...

—* ౮॥ సూ॥ స్యాచైచికస్యాపి బ్రహ్మశబ్దవత్ *—

ఏకస్య- పరమాత్మనః, నిత్యభావేనతి ప్రకృతిద్వారా తదు
త్పన్నస్యా ప్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ శ్రుతి గౌణ్యేవస్యాత్, బ్రహ్మ
శబ్దవత్ - యథాహి ' అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ - తపో బ్ర
హ్మేతి- సవం ఖల్విదం బ్రహ్మ'త్వాదా పరమాత్మని ముఖ్యవృ
త్తస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తదుత్పన్నే అన్నాదా వృత్తి గౌణ్యేవభవతి,
తద్వత్; తతశ్చ ' వాయుశ్చంద్రిక్షంచైతదమృత ' మితి శ్రుతి రా
కాశాదేర్నిరస్థేమాన మావేదయన్తీ సతీతస్మిన్ గాణీ బభూవ.

నన్వేవంతామసాహజ్జగరా చ్చబ్బతన్మాత్రద్వారా వియత
ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేనతి "తస్మాద్వావీతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూ
త" ఇత్యాకాశస్య పరమాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తి ప్రతిజ్ఞాయా హః
నిస్సాదితి చేదత్రోచ్యతే. *

—* ౫॥ సూ॥ ప్రతిజ్ఞాహఃనిరవ్యతిరేకాచ్చదేభ్యః*—

ప్రతిజ్ఞాహఃనిరవ్యత్ర సవణదీక్షాద్రష్టవ్యః, తతశ్చ "తస్మా
ద్వావీతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా అహని
రేవ భవతీతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? అవ్యతిరేకాత్ - ప్రకృత్యాది
కారణ తత్వానామివ తామసాహజ్జగరాస్యాపి సాక్షాత్పరబ్రహ్మ
వ్యతిరేకో భవత్యేవ, అనున్యూతత్వమ్ - అవ్యతిరేకః, కుతః పున
రయ మవ్యతిరేకోఽవగమ్యతే? శబ్దేభ్యః - " తామసాచ్చ వికర్వా
ణాద్భగవద్విర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూ త్తస్మాన్నభశ్రోత్రం
తు శబ్దః" మిత్యాదిశ్రుతిభ్యో హితామసాహజ్జగరాదే భగవద

వ్యతిరేక స్సుగమవీవ, తస్మాద్భ్యుక్త ప్రతిజ్ఞాయా నకాచి ధ్వానిః.

—* ౬॥ సూ॥ ౧॥ యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్*—

యావద్వికారం వియద్భవతి తావతామేవ తతోవిభాగో భవతి, అయమభిప్రాయః - యావంతో వికారాయస్మిక్ తద్భావద్వికారమ్, ఉపసంహారకాలే వియతియావతాం వికారాణాం వాయ్వాదీనాం చతుర్ణాముపసంహారా స్తావతా మేవోత్పత్తికాలే వాయ్వాదిక్రమేణ వియతోవిభాగో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్, నేతరేషామ్, ఇతరేషాం తత్ప్రాసపసంహారాత్; అత్రదృష్ట్వాస్తమాహ- (లోకవ)దితి - యథావాలోక తీర్థే= క్షేత్రేవాస్మానదర్శనాద్భగం యావన్తోజనాగిప్రవిశన్తి స్మానదశనా దూర్భగంతేషామేవత త్తీర్థాదేర్విభాగ ఉపలభ్యతే తద్వత్. ...

—* ౭॥ సూ॥ ఏతేన మాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః*—

అతిదేశోయమ్, ఏతేన- యథోక్త వియదుత్పత్తి నిరూపణేన, వియతో వాయూత్పత్తిక్రమోపి వ్యాఖ్యాతగి ప్రత్యేతవ్యః, తథాచ శ్రుతిః “నభసోదవిక్షర్వాణా దధూత్స్వర్గుణోనిల” ఇతి, “ఆకాశాద్వాయు ” రితిచ. ...

౧॥ వియదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—* ౮॥ సూ॥ †అసమ్భవస్తు సతోఽనుపపత్తేః*—

అథ కశ్చిదేవం విచికిత్సేత్, అసమ్భావ్యమాన జన్మనో వియత

౧ నన్వహజ్జారస్యాపి వియతఉత్పత్తిగతిం స్యాదిత్యతహా సూత్రకారః- (యావద్వికారంత్వి)తి. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౭॥

† వియన్మాతరిశ్వనో రుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదకస్య పరబ్రహ్మణోపి స్మృతత్వా త్పృగ్గణసగ్గతి మభిప్రేతోత్తరాధికరణ మారభతే - (అసమ్భవస్త్వి) తి= అతిచాలిత విషయ శమనాయేదం సూత్రమిత్యేహ - (అథ) త్యాదినా = అత్ర పూర్వపక్షస్తు

ఉత్పత్త్యభిధానా తదుత్పాదకస్య పరస్యాపి బ్రహ్మణఃకంసాసమ్భవేత్ ? ఆహూస్త్విన్నసమ్భవేత్ ? ఇతి, అత స్తద్విచికిత్సాంసముచ్ఛేత్తు మిదం సూత్ర మారభ్యతే- (అసమ్భవ స్త్వి) తి- తుశబ్దేన విచికిత్సాం వివృత్తి, సతః- సదైకరూపేణ విద్యమానస్య పరమకారణస్య పరస్యబ్రహ్మణః, అసమ్భవ ఏవాధ్యవసాతవ్యః, అసమ్భవః- అనుత్పత్తిః, కస్మాత్ ? అనుపపత్తైః- నహిపరమకారణస్య పరస్య బ్రహ్మణో యత్పత్త్యభ్యుపగమే కారణధారా విశ్రామోపపత్తిరస్తి, యత్ర కారణధారా విశ్రామ ఉచ్యతే తదేవ పరమ కారణం పరం బ్రహ్మేతి సర్వైర్వేదాంతైః ప్రతిపాద్యతే, తథాచక్రూయతే “సకల జగతాః-రణ కారణభూత” ఇత్యారభ్య “అజఏకఏవపర్యవశేషిత” ఇత్యాది, తథా “సకారణం కారణ కారణాధిభో న చాస్యకచ్ఛిజ్జనితానచాధిప” ఇత్యాదిచ, శ్లోతస్మా త్పరమకారణస్య పరస్యబ్రహ్మణోఽసమ్భావిత ఏన సమ్భవ ఇతి స్థిరీకృతమ్.

—* F || సూ || తేజోత స్తథాపత్యహ*—

“అజాయమానో బహుధావిజాయత” ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో జన్మశ్రుతే ర్నాసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే “తస్యధీరాఃపరిజానన్తియోని” మిత్యుత్తరవాక్యే భగవత స్సేవ్యచ్ఛావతారాణాం సద్రక్షణాది రూప కారణం మహాన్వో జానన్తీత్యధావగమేన పూర్వవాక్యే ‘అజాయమాన’ ఇతి విశేషణ దానేనచమధ్యే ‘బహుధావిజాయత’ ఇతి శ్రుతిఃపరమాత్మనో ఽసంఖ్యేయ స్సేవ్యచ్ఛావతార రూపాణా మావిభావమేవావగమయతి, తస్మాత్పరమాత్మనో ఽసమ్భవఏవాధ్యవసాతవ్య ఇతిభావేన సిద్ధాంతయన్ సూత్రం వ్యాచక్ష్యై - (తుశబ్దేనే) త్యాదినా.

... ..
* కలకథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి. అ || ౨ || సూ || x ||

అతః- అస్మాద్భగవదధిష్ఠితాద్వాయోః, తేజోఽజాయత, కు
తఃః తథాశ్శ్రీహ - “హయోరపివికుర్వాణా తా-లకమః స్వభావ
తః । ఉదపద్యత తేజోవా” ఇత్యేతద్వాక్యమ్. ... *

—*౧౦॥ సూ॥ ఆపః*—

ఇహతఇత్యనుచరతి, ఏవంభగవద్వీర్యచోదితాత్, అతః- తేజ
సః, ఆపోఽజాయంత, “తేజసస్తువికుర్వాణా దానీదమ్భారసాత్మ
క”మితిశ్రుతేః. ...

—*౧౧॥ సూ॥ పృథివీ*—

ఏవం భగవద్వీర్యచోదితాభ్యోద్భవ్యసిపృథివ్యజాయత, “వి
శేషస్తువికుర్వాణాదమ్భసోగన్ధవానఘా” దితిశ్రుతేః, విశేషః -
పృథివీ. ... *

“తేజఆపోన్నమాత్మన” తి తత్త్వచతుష్టయపక్షే అన్నశ
బ్దోపి పృథివీవచన ఇత్యభిప్రేత్యాహ, ...

—*౧౨॥ సూ॥ అధికారరూపశబ్దాంతరేభ్యః*—

అధికారః - ఆరమ్భః, తత్త్వక్రమోపదేశోపక్రమ ఇత్యర్థః,
రూపమ్. “యత్కృష్ణంతదన్నస్యే” తి ఛాన్దోగ్యోక్తమ్, శబ్దాంత
రమ్. “తాఅన్నమసృజన్తే”త్యాకమ్, తేభ్యోఅధికారాదిభ్యః ‘తే
జఆపోన్నమాత్మన’త్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవావగమ్యత ఇత్యేత ద
విరుద్ధమితి జ్ఞేయమ్. ...

౨॥ అసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—*౧౩॥ సూ॥ తదభిధ్యానాదేవతుత్పత్తిజ్ఞాత్యః*—

తదేవమాచార్యాణామప్రాప్తివింశతి తత్త్వాభిప్రాయః, తైత్తిరీ
యక శ్శుభేష్టత్త్వాభిప్రాయః, “తత్తేజోసృజతే” తి ఛాన్దోగ్య

‘పృథిజ్ఞాఽహసీరవృతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్య’ ఇత్యేతత్సూత్రే అవ్యతి
రేకపదేన ప్రకృత్యాచితత్త్వానాంభగవదనున్యూతత్వకథనాత్తత్త్వర

తత్వాంతరగతస్యైవ కార్యతత్వాని సృజిత్యధ్యవసీయతే.

౩॥ తదభిధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౪॥ సూ॥ విపర్యయేణతు క్రమోతడపపద్యతేచ *—

౧॥ ప్రకృత్యాది తత్వానాముత్పత్తిక్రమోఽచిన్త్రి, అథేదానీంతే
మాం ప్రకృత్యాది తత్వానా మప్యయక్రమచ్ఛిన్త్రితే, అప్యయకాలే
కిం తత్వానా మనియమే నాప్యయోభవతి? ఉతోత్పత్తిక్రమాద్విప
రీత క్రమేణాప్యయోభవతి? ఇతి. తత్ర నియామ కాభావా దనియ
త క్రమేణైవ తేషా మప్యయో భవతీ త్యేవం ప్రాప్తిప్రాహ- (వి
పర్యయేణత్వి) తి. తుశబ్దేన పక్షో విపరివర్త్యతే, అతడత్పత్తిక్ర
మాద్విపర్యయేణైవా ప్యయ క్రమోభవతీత్యే వోపపద్యతే, విపర్య
యఃప్రాతిలోమ్యమ్, “అన్నేప్రలీయతేమత్స అన్నంధానాసులీయ
తే । ధానాఘాహా ప్రలీయన్తే ఘామిగ్ధే ప్రలీయతే ॥ అప్పు
ప్రలీయతే గన్ధ ఆపస్తస్వగుణైరసే” ఇత్యాదినోత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతి
లోమ్యేనాప్యయ క్రమోపదేశాత్వర్థః, తథాహి లోకే దృశ్యతే,
యథా మృదస్సముత్పన్నో ఘటాది రప్యయకాలే మృద మప్యేతి,
యథావా అద్భ్య స్సముత్పన్నం హిమకరకాదికమప్యయకాలేఅపో
ప్యేతి, యథావాసోపానాదావవరోహణ ప్రాతిలోమ్యే నైవారో
హణం భవతి ఏవమద్భ్యస్సముత్పన్నా పృథివీ అప ఏవా పీయాల్,
ఏతస్మాత్ప్రకృత్యాదీని పృథివ్యాన్నాని తత్వాని నిరోధకాలే ఉత్పత్తి
క్రమాత్ప్రాతిలోమ క్రమేణ పరమాత్మా స్వాత్మన్యూప సంహరిష్య తీ
త్యనుసంజేయమ్.

...

...

౧॥ ఉత్పత్తిక్రమే చిన్త్రితే ప్రళయక్రమ స్యోపస్థితత్వా దస్య
పూర్వాధికరణేన ప్రసక్తసక్లతిం ద్యోతయత్ విషయమాహ - (ప్ర
కృత్యాది తత్వానా) మితి .

౨॥ అధికరణభలం కథయత్సూత్రాథక్ ముపసంహరతి- (తస్మాద్)దితి.

—* { ౧౫॥సూ॥అస్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లింగా } *—
దితి శేన్నా విశేషాత్

స్వాదేతచ్ఛబ్ద తన్నాత్రాస్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణోత్పద్యే
తే, అత్ర విజ్ఞానమ్- బుద్ధిః, 'బుద్ధిర్విజ్ఞానయాపిణి' త్యామన నా
త్; తతశ్చ బుద్ధివచనేన విజ్ఞాన శబ్దేన జ్ఞాన కర్తృద్విగ్రయాణివ ల
క్ష్యంతే, మనశ్చబ్దేనద్విగ్రయాభిమానినో దేవాశ్చ లక్ష్యంతే, కస్మా
త్స్వనరేతదవగమ్యతే? తల్లింగాత్ - 'పృథివ్యపు ప్రలీయతే జ్యో
తిష్యాపక ప్రలీయంతే జ్యోతిర్వాయా ప్రలీయతే వాయురాకాశే లీ
యతే ఆకాశ ఇద్విగ్రయేషు ఇద్విగ్రయాణి తన్నాత్రేషు తన్నాత్రాణి
భూతాదా' వితి యథోక్తార్థ ప్రత్యభిజ్ఞాపక ప్రతిసంగోప దేశ
లింగాదితచేత్తన్న, అవిశేషాత్-తామసాహజాగ్రా దాకాశస్యే
వ రాజస సాత్వికాహజాగ్రాభ్యాం విజ్ఞాన మనసోరుత్పత్త్యుక్త్యు
పగమేషా త్రయాణామహజాగ్రాణాం కార్యతోఽవిశేషో భవే
త్, అవిశేష-స్సామ్యమ్, అతఏవ శూన్యతే 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ
తైజసః - తైజసానీద్విగ్రయాణ్యేవ జ్ఞాన కర్మమయానిచ | అహంత
త్వా ద్వికుర్వాణా న్మనోవైకారికా దధూత్ || వైకారికాశ్చయేదే
వా అథాభివ్యజ్ఞనంయత ' ఇత్యాది. ఏతత్సర్వంహ్యనస్తరపాదే
భగవతాఽఽచార్యేణోపపాదయిష్యతే, తహింశాయథోక్తశ్రుతేః
కాగతిరితిచేద్యథోక్త శ్రుత్యభి ప్రాయస్కైవ సర్వ వేదాస్త సారే
"బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజస" ఇత్యాదినా ప్రదశకనమితిగృహీతం.

౪॥ విపర్యయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

౧ (యథోక్తశ్రుతే) రితి- 'పృథివ్యపు ప్రలీయతే' ఇతి పూ
ర్వోక్త శ్రుతేరిత్యర్థః. తస్మాత్ప్రకృత్యాది తత్వజాతం పరమా
త్మాధిష్ఠితం సదేవ స్వస్వకార్య తత్వంసృజతీతి నిశ్చిత మిత్త్యధికర
ణ ముపసంహర్యమ్.

అ ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

—* { ౧౭॥ సూ॥ చరాచరవ్యపాత్రయస్తు స్యాద్వ్యతి } *—
పదేశోభాక్తస్తద్భావభావిత్యాత్

తదేవ ముపాసిష్యతాం జీవానాం భగవదుపాసనాధాయక తత్తదేహాద్యారమ్భక తతోవ్యతిరిచారితా, సమ్ప్రతితు కిం జీవానాం సేయముత్పత్తి స్సాన్యత్ అహూస్విదసమ్భావితా? ఇతిచిచార్యతే, తత్రస్యాదితి తావత్ప్రప్తమ్, కుతః? దేవదత్తోజాతోస్తీతి వ్యవహారాత్ “వైశ్వానరంద్వాదశక పాలంనివహేత్ పుత్రేజాత ” ఇతిజాతేష్టే విధానాత్ “ప్రజాపతిఃప్రజా అస్మజత తాస్సృష్టా ” ఇతి సృష్టి వచనాచ్చ; తతశ్చనాత్తాదేహాద్వ్యతిరిక్తోభవతి, కింతు దేహేంద్రియ మనసా మన్యతమన్యైవాత్మత్వ మవసీయతే, తస్మాదస్తి జీవానామప్యత్పత్తిరిత్యేవం ప్రాప్తేర్భూతః, న

* ప్రకృతి పురుష మహదాది తత్త్వప్రస్తావేన జీవాత్మపరమాత్మోభయరూపే పురుష తత్వే పరమాత్మనోనిత్యత్వమ్ “అసమ్భవస్త్వి” త్యస్తిన్నధికరణే ౭వధారితమ్, తద్వజ్జీవస్య నిత్యత్వ మవధార్యత ఇతి దృష్ట్వాన్త రూపావాన్తర సక్లతోన్యత్త రాధికరణ మారభతే- (చరాచరవ్యపాత్రయస్త్వి)తి= జీవస్య భగవదుపాసకత్వస్వభావాత్త ద్విచారస్వాస్తి న్నుపాసక లక్షణాధ్యాయే ప్రాధాన్యేన ప్రసక్తిం ద్యోతయతి- (తదేవ) మితి- భగవదుపాసనాధాయకః- భజనాద్యనుకూలో యో దేహ స్తదాద్యారమ్భకతతోవ్యత్పత్తిరిత్యథః.

...

...

+ దేవదత్తోజాతఇతి వ్యవహారాదిభి జీవానామ నిత్యత్వావగమేన దేహాదిష్టస్తభావో యుక్త ఇత్యాహ- (తతశ్చే) తి- జీవానామనిత్యత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః.

...

§ యథోక్తవ్యవహారాదీనామ్, నిరోధోత్పత్త్యణు బృహన్నానాత్వం తత్కృతాగుణాత్ । అనుప్రవిష్టఅధ త్తే ఏవందేహగుణాత్

ఖలూత్పత్తి జీవానాం సమ్భవితవ్యా, 'నజాతోనమ్రయేతాత్మా
సహి దేహాద్యుపాదిభి' రిత్యాదిశ్రుతి విరోధాత్; యోయమ్ "దే
వదత్తోజాతశ్చైత్రోజాయత" ఇత్యాది వ్యవదేశసోపి స్థావర జ
న్మమాత్మక దేవదత్తాదిదేహావ్యపాశ్రయఏవాభాక్తో- ౭ముఖ్యసాన్స్య
త్, జీవవ్యపాశ్రయశ్చేత్సభాక్త ఏవ తస్మిన్ భవతి; తత్రాస్యహే
తోః? తద్భావభావిత్వాత్ - దేహసోత్పత్తి సద్భావేహి దేహ
సమ్మన్ధినాం జీవానా ముత్పత్త్యాదికం భావ్యతే, నాసతి తస్మిన్
దేహూత్పత్తిసద్భావే నహివినా శరీర సమ్మన్ధజీవోజాతో మృతో
వేతి క్వచిచ్ఛాసితే, తస్మాచ్ఛస్త్రీకళాన్యాయేన జీవస్య జన్మా
దిక మవగంతవ్యమ్, యథావా చస్త్రీ స్వకలాస్వాపూర్వ మా
ణాసు పునరపక్షీయమాణాసుచ చస్త్రీ ఉత్పన్నో నష్ట ఇతి వ్యవ
దిశ్యతే, తద్వ దయం జీవోదైహికీషు ధీ నిషేకాదిషు నవ స్వవస్థా
సు సతీషు నిషిక్తో గభిఃతో జాతో బాలగ కుమారో యువావయో
మన్యస్థోజరథో మృత ఇతి వ్యవదిశ్యతే, వస్తుతో దైహిక్య ఏదై
తా అవస్థాః, తథాచ శూయతే " నిషేక గభా జన్మా
ని బాల్యకౌమారయావనమ్ । వయోమధ్యం జరామృత్యు రిత్యవస్థా
స్తనోర్నవే"తి. అతోదేహూత్పత్తి దృష్టమైవ జాతకమాదివిధా
నమ్ 'ప్రజాపతిగ ప్రజాఅస్సజతే'త్యాదిసృష్టివచనంచభవతీత్యభిప్రా

పర ' ఇత్యాదౌదేహ విషయ తా వ్యవగమాత్ " అత్తానితో వ్యయ
శ్శుద్ధ ' ఇత్యాదౌ నిత్యత్వ శ్రవణాచ్చ జీవానాం దేహాదివ్యతిరిక్త
త్వేననిత్యత్వమత్యంతమతిభావేన సిద్ధాంత యతి - (బ్రాహ్మ) ఇత్యా
దినా. జీవానాం కదాచిజ్జగముశరీరం కదాచిల్ స్థావరశరీర మిత్యు
భయ శరీరపాప్తేరు క్తంచరాచరవ్యపాశ్రయఇతి. భాక్తో, గాణి.

ధీ (నిషేకాదిష్టి) తి= 'నిషేక గభాజన్మాసీ'తి శ్రుతోద్వా మా
రిష్యమాణ నవస్వవస్థాస్విత్యర్థః. ...

యః. * ఏతేనాకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషోపి ప్రత్యుక్తః,
 ౧౧ యత్పునరుక్తం చేహేన్ద్రియమనసామన్యతమ ఏవాత్మేతితత్త్రివం
 ప్రతివక్తవ్యమ్, చేహ ఆత్మానభవతి, పాథివత్వాత్; ఘటవత్, నహి
 ప్రత్యవస్థం వినాశినో దేహస్య ఆత్మత్వాభ్యుపగమే బాల్యేనుభూత
 స్య యావనాదా ప్రతినన్ధానానుపపత్తే రకృతాభ్యాగమ కృతవిప్ర
 ణాశ దోషప్రసక్తస్యద పరిహృతిరస్తి, నాపీన్ద్రియాణామాత్మత్వమ్-
 తైజసత్వాత్; పాణివత్, చక్షుషాను భూతస్య కదాచిత్తదైవ్యక
 లేయే సత్వనుభవితృ రాత్మనోఽభావాత్స్కరణా నుపపత్తేః కాగతి
 రస్తి, నాపిమనసఆత్మత్వమ్ - అన్నమయత్వాత్; చేహవత్, తస్మా
 న్నదేహాదీనా మాత్మత్వమ్, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్యా మ్నాయతే
 “నాత్మావపుః పాథివమన్ద్రియాణిచేవా హ్యనుర్వాయుజలంహు
 తాశః | మనోన్నమాత్రం ధిషణాచసత్వ మహం కృత్రిఖంక్షీతి రథ్థ

* ఇహార్థసిద్ధం దోషాస్తర నిరాసమాహ - (ఏతేనే)తి.

౧౧ పూర్వపక్షిణోక్త మాత్మనోదేహాది వ్యవస్తభావ మనూద్య
 దూషయన్ననుమానేన జీవస్యదేహాది వ్యతిరిక్తత్వంక్రమేణసాధయ
 తి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా - (తదేతత్సర్వ)మితి- జీవస్య జే
 హాద్యతిరిక్తత్వమ్.

౧౧ (నాత్మావపు) రితి- అస్యాయమథః, హి శబ్దో హేతు
 ప్రదశ్చనాథః, వపురాత్మా నభవతి- పాథివత్వాత్; ఘటవ
 త్, ఇన్ద్రియాణి ఆత్మానభవన్తి- కరణత్వాత్; వాస్యాదివత్, చే
 వా ఆత్మా నభవన్తి, జైకారిక త్వాత్; మనోవత్, అసుః-పా
 ణి, ఆత్మా నభవతి- వాయుత్వాత్; బాహ్యవాయువత్, మనస్స
 త్వం చిత్తమేతే నాత్మానభవతః- అన్నమాతోపభావిత్వాత్; శరీ
 రవత్, ధిషణా-బుద్ధిశ్చ, నాత్మా- తైజసత్వాత్; చక్షుర్వత్, అ
 హజ్జుతి- రహజ్జురః, ఆత్మానభవతి-పరిణామిత్యాత్; శరీరవత్,

సామ్యమితి. ఏతస్మాదేహేది వ్యతిరిక్త ఏవ జీవత్వత్వా ద్యనాశ్రయో భవతీత్యర్థ్యవసీయతే. ...

—* ౧౭ || సూ|| నాత్మాశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః*—

ఇతశ్చ స్థూణా నిఖనన్యాయేన జీవస్య నిత్యత్వం వ్యవస్థాప్యతే, యతో జీవాత్మా నజాయత ఇతి ప్రతిజానీమః, ఆత్మేతి జాతా వేకవచనమ్, కస్మాల్ - అశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః - క్వచిదపి జీవానా ముత్పత్తిశ్రవణాభావా న్నహ్యేషాం ఘాయస్సు విశ్వోత్పత్తి ప్రకరణే ఘాత్పత్తి శ్రవణమస్తి, ప్రత్యుత 'నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా' మితి 'నజాతోనమియేతాత్మా సహిదేహా ద్యపాదిభిః - నజాయతేమియతేవాకదాచి న్నాయంఘాత్వా భవితావా నఘాయః | అజోనిత్య శ్వాశ్వతోయం పురాణో నహస్యతే హస్య మానేశరీర' ఇత్యాదిభ్యః ప్రసిద్ధాభ్యోబహిష్కార్య శ్చుత్తిస్సృతిభ్యో జీవానాం నిత్యత్వ మేవావగమ్యతే. ...

౫|| చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణంసమాప్తమ్. సూ|| ౨||

—* ౧౮||సూ|| ౧|| జ్ఞోతవీవ*—

వాయుశ్చ జలంచ, హుతాశః- లేజః, ఖమ్- ఆకాశః, ట్టిణిః-పృథివీ, ఏతాని, అథా, శ్చబ్దాదయశ్చ - సామ్యమ్- ప్రకృతిశ్చే, త్వేతానిఆత్మానభవన్తి - జడత్వాత్; ఘటవల్, ఇతి. ...

శ్రీ. జీవానాం నిత్యత్వ రూపలక్షణ నిర్ధారేతదధికరణఫలమితి కథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ఏతన్నాయగ్రహణమేతత్సూత్రార్థస్య పానరుక్త్యశఙ్కాహినిరాసార్థ మితిజ్ఞేయమ్. అ || ౫ || సూ || ౩ ||

౧|| ఉత్తరాధికరణోక్త నిత్యచైతన్య గుణకత్వాదపి జీవానాంనిత్యత్వమిహ సాధితవ్యమితిసాధ్యహేతు భావసజ్జత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (జ్ఞోతవీవే)తి. ...

జీవోనిత్య ఇత్యుక్తమ్, సకిం ఘటవదచేతనః? ఆహవాన్విదాగన్తుకచైతన్యః? అథవా నిత్యచైతన్య గుణకః? ఇతి విశయే *వ్యక్తగుణవ్యతికరేణగుణభురుషోయథ'తి శ్రుతే స్సాంఖ్యైర్నిగుణత్వాభ్యుపగమాచ్చ జీవో ఘటవ దచేతన ఇత్యేకఃపక్షః, సుషుప్త్యాదౌ చైతన్యానుత్పత్తే వైకళేషికై రాగన్తుక చైతన్యాభ్యుపగమాచ్చనిత్యచైతన్య గుణకోవా జీవస్సాన్యదిత్యపర ఇత్యేవంపాప్రీబూతే-(జ్ఞోతవే) తి- యతఏవ 'సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతల్జ్ఞ' ఇత్యాది ఘటవసుషు శ్రుతివాక్యేషు జీవస్య జ్ఞానగుణకత్వం శ్రూయతే, అతఏవనాయ మాత్మాజ్ఞః - నిత్యచైతన్య గుణకో వేదితవ్యః, అతోసవయం సుషుప్తియూర్భౌపతాప గ్రహవేశా ద్యవస్థాసు కదాచిదచేష్టత్వే నాన్యై శ్చేతయమానత్వేపి జీవస్య కాణభుజ ఇవకేవల మాగన్తుక చైతన్యగుణకత్వం సాఙ్ఖ్యాఇవ నిగుణత్వంవామన్యామహే, సుషుప్త్యాదౌహి సజు-చితత్వా చైతన్యస్యానభివ్యక్తిరిత్యభిప్రాయః, 'వ్యక్తగుణవ్యతికర' ఇతిశ్రుతి జీవస్యముక్తిదశాయాం పాక్యత సత్వాదిగుణ రాహిత్యం శ్రావయతి, నతు తస్యనిత్యజ్ఞాన గు

* సాఙ్ఖ్యాను యాయినగ ప్రథమం పూర్వపక్ష యస్తీత్యాహ - (వ్యక్తగుణవ్యతికర) ఇతి= కణభు గనుయాయినో ద్వితీయం పూర్వపక్షయస్తీత్యాహ- (సుషుప్త్యాదౌ) వితి. ...

† " అన్యోస్తర ఆత్మా విజ్ఞాన మయః- నహిద్రష్టుర్వపేర్విపరిలోపోవతతే " ఇత్యాదౌ జీవస్య నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ శ్రవణాత్తాదృశ గుణవత్త్వం జీవస్య సిద్ధమితిభావేన పూర్వసూత్రాన్నిత్యపదమిహమవత్యతేన చైతన్యం విశేషయన్ సిద్ధాంతయతి- (ఇత్యేవం ప్రాప్తే బూత) ఇత్యాదినా. ...

† నిత్యశ్చేచైతన్య గుణస్తహి- కుతోజీవానాం సుషుప్త్యాదౌ తాదృశ గుణానభివ్యక్తి రతఆహ- (సుషుప్త్యాదౌ)వితి.

ణరాహిత్యమ్, తథాచ జ్ఞానాత్మక గుణాశ్రయత్వాజ్జీవ స్వరూప
స్వాపి ప్రకాశాత్మక గుణాశ్రయ దీపస్వరూపస్య ప్రకాశభూతత్వమి
వ జ్ఞానభూతత్వమేవ భవతీత్యభిప్రాయః, ఇమంభావ ముత్తరాధిక
రణే 'తద్గుణసారత్వా' దితి స్వయమేవోద్ఘాటయిష్యతి, తస్మా ద
ప్యాత్మనో నిత్యత్వం సిద్ధమ్. ...

౬ || జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౧౯ || సూ || శీ డతాగ్రైన్రిగత్యాగతీనామ్ *—

సమస్తృతిజీవగతిం విభుః ? ఉతమధ్యమ పరిమాణః? ఆహూస్యి
దణు పరిమాణః ? ఇతి చింతాయాం విభురితి తావత్ప్రాప్తమ్, జీవ
స్య హ్యణుపరిమాణం మధ్యమ పరిమాణంవా నోపపద్యతే, అణు
త్వే తస్యసర్వ దేహవ్యాపి చైతన్యానుపపత్తిః, మధ్యమ పరిమాణ
త్వే సావయవత్వేన తస్మానిత్యత్వ ప్రసక్తిః, అతో విభుజీవ ఇతి

* “పీనాహిధోగోత్థిత మద్భుతంమహాజ్ఞోతిస్వధామోజ్జ్వల
యన్ దిశోదశ ” ఇత్యాది శుక్రత్యనుసారే గాధిప్రాయం కథయన్
జీవస్వరూప మవగమయతి- (తథాచే) -తి జీవస్య నిత్యజ్ఞానవత్త్వ
లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయన్నస్య పూర్వాధికరణేనస
క్లృతించ కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదపీ) -తి- నిత్యజ్ఞా
నగుణకత్వా దపీత్యభావః, నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ రూప లక్షణస్య పర
మాత్మస్యతి వ్యాప్తత్వా త్పరమాత్మా న్యత్వేనతి తాదృశ జ్ఞాన గు
ణకత్వరూప లక్షణస్యాత్మ తత్వాత్త దేవజీవస్యలక్షణంభవతీతిభావః.

అ|| ౫|| సూ|| ౪||

శీ ఏవం పూర్వాధికరణే ప్రోక్త నిత్యత్వ లక్షణమపి పరమాత్మా
న్యత్వేన విశేషణీయమ్, ఏవమిహ నిత్యచైతన్యగుణం జీవ స్వరూప
ముక్త్యా తత్పరిమాణం వక్తు మాశ్రయాశ్రయ భావ సక్లతోత్తరా
ధికరణ సూరభతే- (ఉతాగ్రైన్రిగత్యాగతీనా) మితి- జీవోఽణుః. అ

హికణ భుగనుయాయినో మన్యవై, తస్మాద్విభుజీవఇత్యేవంపాశ్చ
 ష్టి ౧(ప్రతివిధీయతే, (ఉతాగ్రస్తీ) తి- ఉతాగ్రస్తీగత్యాగతీనాం
 శ్రుతేజీవోఽణురేవ భవతీత్యధ్యవసీయతే, ఉతాగ్రస్తీస్తావత్ “స
 యదాస్మాచ్ఛరీరా దుతాగ్రమతీ మైవైతై స్సవైరుతాగ్రమతీ”తి
 శూయతే, గత్యాగతీవ - ‘గత్వాచాన్ద్రమసంలోకంసోమపాఃపు
 నరేవ్యతీ’తి శూయతే. నహ్యస్య విభుత్వం వక్తుం శక్యతే, చలన
 వికలస్య విభోరుతాగ్రన్త్యాది విరోధాత్; నహి విభుత్వే జీవగ ప
 రకాయం ప్రవేష్టుం శక్నోతి, పరకాయ ప్రవేశస్తు జీవస్య ‘పరకా
 యంవిశకసిద్ధ ఆత్మానంతత్రీభావయే’దిత్యాదిషుశూయతే, క్షి
 ణత్వేపి జీవస్యసకలదేహ వ్యాపి చైతన్యోపపత్తిరగ్రేవక్ష్యతే, త
 దేతత్సర్వ మభిప్రేత్య నిగమగీతా జీవస్యాణుత్వం శూయతే, ‘అప
 రిమితా ధ్రువాస్తనుభృతో యదిసర్వగతా స్తహి నశాస్యతేతి ని
 యమో ధ్రువనతరథేతి. † తస్మాదణుజీవః.

మధ్యమ పరిమాణత్వే సత్యుతాగ్రన్త్యాది మత్వాత్; పరమాణువ
 త్, ఇత్యనుమానాను గృహీతోతాగ్రన్త్యాదిమృతిభిజీవసాణుత్వం
 సాధయక సిద్ధాంతయతి- ౧(ప్రతివిధీయతే) ఇత్యాదినా=నాణురిత్యు
 పరితన సూత్రాచ్చుత్త్యణుపదే ఇహంకృష్య సూత్రేణ యోజితేద్రష్ట
 వ్యే. సః - ముమూఘజీవః, ఏతైః- ఇన్ద్రియైః, ఉతాగ్రమతి-లో
 కాన్తరం గస్తు మిచ్ఛతీత్యథః.

§ నన్వణుత్వే జీవస్యశరీరైకదేశ వర్జిత్యాత్మకం సర్వాశ్చ
 వ్యాపిచైత్యోష్ణోప లబ్ధిరత్యతఆహ - (అణుత్వేపి) తి.

† జీవస్యాణు పరిమాణవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేత దధికరణ ఫల
 మితి కథయక సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) చితి.

కేచిజీవస్య దేహదుతాగ్రన్తి గార్హమాది స్వామ్యనివృత్తి
 వ దేహస్వామ్య నివృత్తిరూపేతి మన్యమానాజీవకథ మణుభవే

—* ౨౦॥ సూ॥ స్వస్వాత్మనాచోత్తరయోః *—

ఇతశ్చాస్వానుత్వసేద్ధిః, యద్యత్స్వత్కాన్తిః కదాచి దచలతో
 పీ పారీభృతయేసతి నివృత్తదేహస్వామ్యస్యాపి నివృత్తగ్రామ స్వా
 మ్యస్యేవ భవితుమహాతి, తస్మాదుత్కాన్తిర్నానుత్వమపేక్షతే,
 తథాపి గత్యా గతీతు నాచలతస్సమ్యవతః, అతోస్వామధ్యమ పరి
 మాణస్యజీవస్వానుత్వేసతి స్వాత్మనైవోత్తరయో గత్యా గతో
 స్సమ్యుద్ధోభవేత్, ॥ గమేగితృ నిష్పన్నక్రియాథాకత్వాత్.

—* ౨౧॥ సూ॥ నానుతచ్చుత్తేరితి చేన్నేతరాధికారాత్ *—

అత్ర జీవేశ్వరయో రభేదవాచీప్రత్యవతిష్ఠతే, నాయమాత్మా-
 నుభవతి, కుతః? అతచ్చుత్తేః- అనుత్వ విపరీత పరమమహత్వరి
 మాణశ్చుత్తే, తథాదశ్రుతిః “సవా ఏషమహానజలత్కాయాయం వి
 జ్ఞాన మయగిప్రాణేష్వాకాశవ త్స్వ గతశ్చ నిత్య” ఇతి “నత్యం
 జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” త్యేవం విధాన్యాత్మనోనుత్వం ప్రతిషేధ
 తీతిచే నైతదేవమ్, కస్మాల్? ఇతరాధికారాల్- జీవాదితరం ప
 రమాత్మాన మధికృత్యహి ‘సవా ఏషమహా’నిత్యాదిశ్చాయితే. తత్ర
 హి ‘విరజగపరతకాశా’దితి పరమాత్మైవ ప్రకృత్యస్తూయతే, క

ల్? ఇతివదన్తి, తద్బాధాథకం జీవస్వానుత్వ ముపపాదయతిసూ
 త్రకారః- స్వ(స్వాత్మనే) తి. ...

॥ నను పాకానాశ్రయస్య పురుషస్య సక్రృత్వవ ద్దమనానా
 శ్రీయస్యాపి పురుషస్యకదాచి ద్దన్తృత్వ వ్యవహరగి కింనస్యాత
 తతహ - (గమే) రితి= జీవేశ్వరా భేదవాదిన శ్శబ్దాం వ్యుదస్య
 తి - (నాను) రితి. ...

† ‘సవా ఏషమహా’ నితీ శ్రుతేగి పరమాత్మ పరత్వే లిక్ల మా
 హ- (తత్రహి) తి- విరజః- నిత్యపరిశుద్ధః, ఆకాశాత్పరో- విపులః,
 తతోపి వ్యాపక ఇత్యథాః. ...

స్మాత్పునరిహ జీవః పరామృశ్యేత, తతశ్చ జీవేశ్వరయో రభేదభ్రమ విజృంభిత్తోయ మాక్షేప ఇతి నిశ్చయతే, నాలోస్యాణుత్వం విప్ర తిషిధ్యతే.

—*౨౨॥ సూ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ*—

ఇతశ్చాణురేవాయ మాత్మా, యతస్సాత్మాదేవజీవస్య, స్వశబ్ద ఉన్మానంచ శూయతే, స్వశబ్దోన్మానత్వవాచీ, శబ్దః “ఏషోన్మరా త్స్మా చేతసావేదితవ్యో యస్మిన్పాణిసంఘచ్ఛాసంవివేక ” ఇతి . తతశ్చ గమనాగమన సచివ సూత్రాత్మక ప్రాణ సమృద్ధావగమా చ్చ జీవోన్మరేవాభిహిత ఇతినిశ్చయతే, తథా ‘వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్యచ । భాగోజీవస్యవిజ్ఞేయస్సచానన్తాయకల్పత” ఇతి, “ఆరాగ్రమాతోహ్యవరోపిదృష్ట” ఇతిశ్రుత్యాభిసతోన్మాన మ పి జీవస్యాణిమానంగమయతి, తతశ్చాభ్యామ్- స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ, జీవస్యాణుత్వసిద్ధిః. ... *

నన్వణుత్వే సత్యేకదేశ వర్తినోజీవస్య సకలదేహప్రదేశగ త శైత్యోస్థా ద్యుపలభిర్విరుధ్యేత, దృశ్యతేవ గాంగేయ మహాహ్రీ ద నిమగ్నానాం సగర్వజగత శైత్యోపలబ్ధిః, ఏవందిదాఘతప్తస్య స ర్వావయవ సన్తాపోప లభిశ్చ, తస్మాదస్యాణుత్వం విరుద్ధమతిప్రా ప్తే ప్రతి విధీయతే. ...

—*౨౩॥ సూ॥ అవిరోధశ్చన్తనవత్*—

శ్రుత్యన్తరంచ జీవస్యాణుత్వం సాత్మా దేవ దృష్ట్వాన్త ము ధృత్య దశేయతీత్యాహ- (స్వశబ్దే) తి. ...

౪ యస్మిన్-జీవే, పఞ్చధా- వృత్తిభేదసేతి శేషః. వాలాగ్రమ్- కేశాగ్రమ్, ఆరాగ్రమాత్రః - తోత్రాగ్రీ ప్రోత శలాకాగ్రాసేక విధ కల్పితాంశతుల్య ఇత్యర్థః, అభిసతోన్మానమ్- అభిసేనో ధృ త్యదశేత పరిమాణావగమకంవాక్యమ్. ...

యథా హరిచందన విద్రుశ్చరీరైకదేశ సమ్మన్తోపిసకలదేహవ్యాపి
 తేన మాన్యోద ముత్పాదయత్యేవ మణురప్యయమాత్నా దేహైకదేశ
 శ్చస్థస్య సకలదేహవ్యాపిం శీతోష్ణాద్యుపలభింకరోతి,† జీవసమ్మర్థ
 స్యహి ప్రాణస్య కృత్సామ్యం త్వచివ్యాప్తత్వా జీవసమ్మర్థః కృ
 త్సామ్యం త్వచివతతే, త్వక్చ కృత్సామ్యం వ్యాపిసి, తతశ్చ
 ఋత్వేపి జీవస్య సమ్మర్థః కృత్సామ్యం త్వచివతతే, అతస్తస్యన
 ర్వావయవగత శీతోష్ణాద్యుపలభి ర్మవిరున్యతే, తస్మాదాత్మనోఽ
 త్వపక్షే నవిరోధః.

... ..

—* { ౨౪ || సూ || అవస్థితి వైశేష్యాదితిచే నాభ్యుప } *—
 గమాద్ధిదిహి

వైశేష్యమ్- వైషమ్యమ్, నను 'అవిరోధశ్చందనవ' దితి యదు
 క్తం తదయుక్తమ్ ? దృష్ట్వాన్త దాష్ట్యాన్తికయో దృశ్యాదృశ్య త
 యో ౭వస్థాన వైషమ్యాదితిచే న్నచైవం వాచ్యమ్, కుతః ? అభ్యు
 పగమాద్ధిదిహి- అభ్యుపగమయన్తిహి చందనవిద్రువద్దేహైకదేశహృ
 దయ వతీనం జీవాత్మానమ్ ' సవాపషటత్వా హృదికతషటశ్చేతి
 యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తజ్యోతిఃపురుష'ఇతి, త
 థా'టత్వా మఱిత్వనిగ్రీతః- అస్మాహృదయే-హృదయంమయి- అహ
 మమృతే- అమృతంబ్రహ్మణీ'తి చైవంజాతీయక వేదాన్తాః, తస్మా
 ద్దృష్ట్వాన్త దాష్ట్యాన్తికయో రవైషమ్యా 'దవిరోధ శ్చందనవ'దితి
 యుక్త మేవోక్తమ్.

... ..

అథ కదాచిచ్ఛందన విద్రో స్సావయవత్వా త్సూక్ష్మోవయవ ప్ర
 సర్పణేనాపి సకల దేహాన్యోదయితృత్వం సమ్మద్యతే, నత్వణోర్విక
 వయవస్య జీవస్సావయవా స్సన్తి, యైరయం సకలదేహంప్రసర్పే

† జీవస్య దేహగత శైత్యోష్ణాద్యుపలభ్యా గతి ప్రకార ము
 పపాదయతి- (జీవసమ్మర్థస్య) తి- జీవసంయుక్త స్వేత్యుభావః.

చిత్వాశఙ్ఖ్య దృష్టాంతానరమాహ,

...

...

—* ౨౫॥ సూ॥ గుణాద్వా౭౭ లోకవత్ *—

అణుత్వేనైకదేశ వత్సకపి జీవో యథోక్త పాక్షాది సమ్మన్ధా
యత్త స్వగుణభూతచైతన్యవ్యాప్తివశాద్వ్యాపనశీలస్సక సకలదేశా
వ్యాపినిం శైత్యాద్యుపలబ్ధి మనుభవతీత్యేతన్న విప్రతిషిద్ధ్యతే, శీత
లోకవత్ - యథాలోకే ప్రదీప మణిద్యుమణి ప్రభృతయః ఏకదేశ
వతినోపి స్వప్రభావ్యాప్తివశాద్వ్యాపన శీలాస్సన్తస్సప్థానే త
తదేశానపి వ్యాప్తుః ప్రతి తద్వత్. ...

నన్వత్ర యది ప్రభా దృష్టాన్తి క్రియతే తహి౯ దృష్టాన్తే
ప్రభాతద్వతో రవ్యతిరేక ఏవ ప్రతీయతే, నిషిడావయవంహి తేజో
ద్రవ్యం ప్రదీపాదిః, విరళావయవంతు తేజో ద్రవ్యం తత్ప్రభా,
తతశ్చేహచైతన్య రూపగుణస్య జీవస్యచేతరేతరమవ్యతిరేకఏవస్యా
చిత్తత ఉత్తర ముచ్యతే, ...

—* ౨౬॥ సూ॥ వ్యతిరేకోగన్తవత్ *—

యథాచ గుణస్య సతో గన్తస్య పృథివీతో వ్యతిరేక ఉపలభ్య
తే, అపాక్షిప్తపి కుసుమేషు వాయూపసిత గన్తభాన సమ్మవాత్;
ఏవంగుణ స్వైవ సతశ్చైతన్యస్య జీవాద్వ్యతిరేకో భవత్యేవ, వ్య
తిరేకో నామభేదః, *తతశ్చైతన్యేనజీవస్య సర్వాక్ష్యాప్తా వాలో
కో దృష్టాన్తః, గుణగుణినోర్వ్యతిరేకేతు గన్త ఇతి జ్ఞేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ తథాచ దశయతి *—

తథైవహి జీవస్య హృదయాయతనత్వ మణు పరిమాణత్వంచా

శ్చ అవిరోధసూత్రే జీవ సమ్బద్ధస్యహి పాక్షాస్యేత్యాది నోక్తం
పాక్షాది సమ్బద్ధమనుస్మారయతి- (అలోకవ)దితి. ...

* పాక్షాత్కోక్తాలోక దృష్టాన్తస్యవైయర్థ్యమాశఙ్ఖ్యగతిః
కల్పయన్తి- (తతశ్చైతన్యేన) తి. ...

భిధాయతస్య యథోక్త ప్రాణాది సమృద్ధ ద్వారా చైతన్య గుణే
న సమస్త శరీరవ్యాప్తిం దశకయతి, 'సపిషఇహ ప్రవిష్ట ఆలోమన
నభాగ్రేభ్యోజలత్కే' త్యాది శుత్ర్యంతరంచ.

—* ౨౦॥సూ॥ శ్రీపృథగుపదేశాల్ *—

'అన్యోస్తర ఆత్మావిజ్ఞానమయః- త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం
ప్రమోష సేత్ర శక్తిభిః । జ్ఞానం పరమగుహ్యం మేయద్విజ్ఞాన సమ
న్వితమ్ ॥ ప్రజ్ఞయాశరీరం సమారుహ్యే ' త్యేవం జాతీయకాసు
శ్రుతిషు 'మత్తస్మన్ప్రతిజ్ఞానమపోహనంచే, త్యాదిస్త్రుతిషుచ ॥ చైత
న్యగుణస్య విశేషణ కర్తృకమ౯ భావాదినాజీవాత్పృథక్త్వ మేవో
పదిశ్యతే, తస్మాదణురేవసక జీవస్య ప్రాసమృద్ధద్వారా స్వగు
ణేన చైతన్యేన సకలమపి శరీరప్రదేశం వ్యాప్నోతీ'తి సిద్ధమ్.

కథం తహి= 'జ్ఞానంతవ్యవృత మోభావఃపురుషస్సోభిధీయతే-
యోవిజ్ఞానేతిష్ఠక- విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే' ఇత్యాదా జ్ఞానవ్యవచే
తో జీవస్యోపపద్యత ఇత్యత ఉత్తరమాహ,

—* ౨౧॥ సూ॥ తద్గుణసారత్వాత్తద్వైవ్యవచేశఃప్రాజ్ఞవత్ *—

జీవస్యయథోక్తజ్ఞాన వ్యవచేశ ఉపపద్యత ఏవ, కస్మాల్? త
ద్గుణసారత్వాల్ - తద్గుణః- జ్ఞానాత్మకగుణః, సారమ్- ప్రధానమ్,
స్వరూపంయస్య, సతద్గుణసార స్తస్యభావ- స్తత్త్వమ్, తస్మాల్- జీవ

శ్రీ కేచిత్తు జీవనిష్ఠశ్చైతన్యస్తద్రూప ఏవేతి మన్యస్తే- తన్నిరాసా
ధమాహ- (పృథగి) తి. ...

॥ (చైతన్య గుణస్య విశేషణే) తి- ' విజ్ఞానమయ' ఇత్యత్ర
జ్ఞానస్య జీవం ప్రతి విశేషణ భావః, ' త్వత్తోజ్ఞాన' మిత్యత్ర భవ
తీతి పదార్థావహారాల్ ; తత్రజ్ఞానస్య కర్తృభావః, 'జ్ఞానం పర
మగుహ్య' మిత్యత్ర జ్ఞానస్య కర్మభావః, ఆదినా 'ప్రజ్ఞయాశరీర' మి
త్యత్ర కరణభావః, తైరితి వివేకః.

స్వజ్ఞానస్వరూపత్వాదితి యావత్, ప్రాజ్ఞవత్- యథా ప్రాజ్ఞస్య పరమాత్మనః 'సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానంతమిత్యాదౌ జ్ఞానఘనత్వాద్జ్ఞాన విజ్ఞానాది వ్యవదేశ ఉపపద్యతే, తద్వజ్జీవస్యాపి తద్వ్యవదేశ ఉపపద్యత ఇతిజ్ఞేయమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యజ్ఞో తపశేత్సత్ర జీవస్వజ్ఞానస్వరూపత్వం చోక్తమ్.

యథోక్తంజ్ఞానగుణకత్వాదికంసర్వజీవ సాధారణమిత్యాహ,
—* ౩౦॥సూ॥యావదాత్మభావిత్యాచ్చనదోషస్తద్దర్శనాత్ *—

యావంతో జీవాభవేయు స్తావదాత్మ వృత్తిత్వా భ్యుపగమాదేవ జ్ఞానగుణకత్వాదేః క్వచిత్థానవర శరీరక జీవేష్యనుపలభ్యావపి నైషదోషఃప్రసజ్యతే, తస్మాల్ తద్దశనాత్- ఉత్సోక్తస్తమఃప్రాయాంతస్సర్వా విశేషిణి-అహం అమీదేవ వరామరాచ్ఛితం పాదామృజంతే సుమనఃఫలాహణమ్- నమస్తుస్పాదాయ శిఖాభిరాత్మనస్తమోపహత్యై తరుజన్తయత్యత్రమ్- అపి వృత్తాః పరిష్టానా స్సప్రమృజురకోరకా ' ఇత్యాదివాక్యం తేషామపి చైతన్యగుణకత్వాదిక మస్తీతి దశాయతి, తస్మాద్జ్ఞాన గుణకత్వాదే ర్యావదాత్మభావిత్య మస్త్యేవ. ...

యదిస్థావర శరీరాణామపి జీవానాంచైతన్యాది సద్భావోభ్యుపగమ్యతే, కిం తహి- సత్యేతస్య క్వచిదనుపలభి రిత్యత ఉత్తరం పతతి,
—* ౩౧ ॥సూ॥ పుంస్త్యాదివత్వస్యసతోఽభివ్యక్తి యోగాత్ *—

తుశబ్దోఽవధారణార్థః, యథాలోకే పుంస్త్యాదికంబాల్యాదిషు సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమేవావిద్యమాన మివాభి ప్రేయం సద్యావనాది ష్వభివ్యజ్యతే, పుంస్త్యమ్- పురుషవ్యాపారః, నహ్యత్రావిద్యమాన ముత్పద్యతే, యద్యుత్పద్యతే తహి- షణ్డానా మపి పుంస్త్యాద్యభి వ్యక్తిప్రసజ్యః, తస్మాద్భిల్లే విద్యమానమేవ పుంస్త్యాదికం యావనేభివ్యజ్యత ఇతి వక్తవ్యమ్, ఏవమయమపి చైతన్య గుణ

స్థానవర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానాపి జగ్గ
మదేహం ప్రవిష్టేషు తేషుజీవేష్యభివ్యక్తో భవతి, బాల్యా ద్యవస్థా
వర్ధి జీవానాం దేహేస్తరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే,
' దేహీనోస్మి న్యథాదేహే కామారం యావసంజరా | తథా
దేహేస్తరప్రాప్తి ర్గీరస్తత్ర సముహ్యతీ ' తి. అతోస్య విద్య
మానస్య జ్ఞాన గుణసోస్యక్త విధాభివ్యక్తి యోగా త్వస్య జీవసా
ధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాదాంచ జీవానాం జ్ఞా
నమ స్థితి కాస్తా దేవాభ్యుపగ న్తవ్యమ్, అన్యథాశరీరసమ్మన్ధామా
ధ్వం తేషాం చైతన్యాన్యభివ్యక్తి ప్రసక్తాల్, అనుభయ శరీరా
శ్చ జీవాస్సప్రీత్యగ్రే వత్స్యతే, తస్మాచైతన్యస్య యావదాత్మ భా
విత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు వైతద స్త్యుణు జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష
చిన్మాత్రై గిక రసంపరం బ్రహ్మైవావిద్యోప స్థాపితా న్తఃకరణోపా
ధి సమ్మన్ధవశా న్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరి
మాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావ త్పరిమాణక ఏవాయం జీవో
భవితు మహాత్మి, పరస్య చ బ్రహ్మణః ' సవావీషమహానజ ఆత్మా
యోయం విజ్ఞాన మయ ' ఇతి ' సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే ' తి
చైవమాదిభ్య శ్శ్రుతిభ్యో విఘత్సమవగమ్యతే, అతో విఘ జీవ
ఇతి వికన్ధనమ్, తదిద మాచార్యోసేన మాత్ర లలిత్రేణానకధా
ఖండయతి. ...

—* { ౩౨॥ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసక్తోస్య } *—
తరనియ మో వాన్యథా

* అన్యథా- అణోస్సతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుప గమ్య
తద్రూపత్వేన తస్యవిఘత్సేభ్యుపగమ్యమానేనతి, తస్యనిత్యోపలబ్ధి

* సూత్రస్య పదా నియోజయతి-(అన్యథే) తి-తతస్తానివ్యా
చిఖ్యామర్యతో క్త జీవ విఘత్సవాద బీజభూత ముపాధిం మిథ్యా

భ్యనుపలబ్ధిప్రసక్తోన్యతర నియమోవాదువాణోద్యత్యతే, తథాహి
 యోయంబ్రహ్మణో జీవభావాపాదకోవిద్యాప్రత్యుపసాధిపితోన్యక
 కరణాహ్వయ ఉపాధిస్సకిం పారమాధికకః? ఆహూస్విద పార
 మాధికకః? ఆద్యేకింతస్య పరబ్రహ్మన్యత్వమ్? ఉతతదనన్యత్వమ్? న
 తావత్తస్య బ్రహ్మన్యత్వం సమ్భవతి, సహి పారమాధికక ఉపా
 ధిబ్రహ్మవదవినాశితయా సాక్షాద్రూపజ్ఞానస్సదా జీవభానమాపా
 దయన్ సవిశేషత్వం సుఖదుఃఖ నివహంశ్చ సమ్పాదయేత్, 'అనన్త
 న్నన్యో అభిదాకశీతి' త్యాది శ్రుతినికుప్యేత, అద్యైతత్వంచవిహ
 న్యేత, తస్మాన్నతస్య బ్రహ్మ వ్యతిక్తత్వం యుక్తం భవతి, అథ
 పునస్తస్యోపాధే స్తదనన్యత్వమేవాభిమత మితి చేత్తహ్యన్ హూప
 రస్య బ్రహ్మణో జడత్వ జన్మాది షడ్భావ వికారాది దోషాశ్చకదా
 కేనవా నివాచ్యేరన్, అథ పునరపారమాధికకత్వ పక్షే ప్యయమేవ
 దోషః, ఏతథాహి కిం తస్యోపాధేన పరబ్రహ్మభిన్నత్వమ్? ఉతత
 ద్భిన్నత్వమ్? పూర్వత్ర తస్య బ్రహ్మభేదా భ్యుపగమే బ్రహ్మణో
 ప్య పారమాధికకత్వ ప్రసక్తేనాస్య సమయస్య సౌగత చతుర్థన్
 సమయావిశిష్టత్వం సమాయాతమ్, తతశ్చ కృతం శాస్త్రా రమ్భేణ,
 యది పునరస్తోపాధే బ్రహ్మ భేదస్సార్థీయా నభ్యుప గమ్యతే? త
 దాహి తస్యోపాధే గణనారవిస్తవదవిద్యమానతయా బ్రహ్మత్వభా
 వేన జీవస్య విఘట్నే సిద్ధే సుషుప్త్యాధాయకపురీతన్నాద్యైః అపా
 రమాధికకత్వేన సుషుప్త్యభావాత్సదా విషయోపలబ్ధిప్రసంగో దు
 ర్వారకః, యది తన్నతే పురీ తన్నాద్యైః పారమాధికకత్వంచాభ్యు
 పగమ్యతే తదాతస్యామహాత్మన స్సదా విద్యమానత్వా త్సదా వి
 షయానుపలబ్ధి ప్రసక్తశ్చ దుర్వారకః, అథవా విషయోపలబ్ధ్య నుప

త్వమిథ్యాత్వాది భేదేనానేకధా వికల్ప్య దూషయన్ సూత్రపద
 వ్యాఖ్యానేన జీవస్య విఘత్వవాదం నిరస్యతి-ఏ(తథాహి)త్వాదినా

లబోధ్యర్యాగపద్య విరోధా త్తయో రన్యతరనియమస్సదా ప్రసజ్యే
త ; ఇతస్మాత్పరబ్రహ్మణ ఏవ విభుత్వం తదితరేషాంజీవానా మ్మ
త్వమితి సిద్ధమ్. *

౬॥ ఉత్తా-౧౨౫ త్యాగత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౪॥

—* ౩౩॥సూ॥ క తా-శాస్త్రాధికవత్వాత్ *—

* జ్ఞాతృత్వా దేవాన్య జీవాత్ససస్సమ్ప్రీతితద్వ్యాప్యధన్యో వి
చార్యతే, కిమన్య కర్తృత్వంభవతి? కింవా ప్రకృతేరేవ? ఇతివిచికి
త్సాయామ్ : ప్రకృతేగ క్రియమాణాని గుణైగక ర్మాణిసంవేశః । అ
హదాగర విమూఢాత్తా క తా-హమితిమన్యతే ॥ నాన్యంగుణేభ్యః
క తా-ర ' మిత్యాదిషు ప్రకృతేః కర్తృత్వస్మరణేన తస్యా ఏవభవ
తి కర్తృత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబూమిః-కర్తాచాయం జీవఃప్ర
తిపత్తవ్యః, కస్మాల్? శాస్త్రాధిక వత్వాత్ - చేతనన్య కర్తృత్వే
హి, యశోపాసీతజుహుయా'దిత్యేవం శాస్త్రమథిక వద్భవతి, అ
న్యధా అనభికం స్యాత్, తద్ధి శాస్త్రం కర్తుంశ్చిత్వన్య జ్ఞాతు స్స
తఏవ క తా-న్య విశేషముపదిశతి, నచాచేతనాం ప్రకృతిం పృతి శా
స్త్రస్యాయముపదేశ స్సమ్భవతి, యది సమ్భవేత్తహిక శాస్త్రస్య
భ్రాన్త ప్రలపితత్వా విశేషః ప్రసజ్యేత, యత్తు ' ప్రకృతేః క్రియ
మాణాసి ' త్యాదినా కర్తృత్వం ప్రకృతే రేవావగమ్యత ఇతి తద

తథాచ యథోక్తాణ్యత్వ రూప జీవలక్షణస్య నాసమ్భవ రూప దో
షఇతిభావేనాధికరణముపసంహరతి- ఇ(తస్మా)దితి.అ॥సూ॥ ౧౪.

* అస్మిన్నధికరణే జీవన్య కర్తృత్వాధి ధావాదన్య పూర్వాధిక
రణేన న్యాప్యవ్యాపకభావ సజ్జతిమాహ- (జ్ఞాతృత్వాదేవాన్యే)తి.

+ కర్తృత్వన్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వాచ్చేతనో జీవఃక తా- ,
నత్వ చేతనా ప్రకృతిరితి సిద్ధాస్త యతి (ప్రతి బూమి) ఇ
త్యాదినా.
... ..

పి శుద్ధమ్, తత్ర జీవాధిష్ఠితానామేవ ప్రకృతి గుణ లక్షణానాం దే
హానాం కర్తృత్వా వగమేన జీవస్యైవ కర్తృత్వావధారణాత్ ;
అస్యా స్మృతే సాత్పర్యాఖస్తు అహజ్జగరంవివై వకమకర్త
వ్య మితి. అతశ్చ స్వర్గా పవగ సాధనా నుష్ఠాన విధాయక
శాస్త్రాణామథవత్త్వనియమాద్యోద్ధాయ మూత్తైవ కర్తాభవ
తి, అపిచ జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వా తుత్కృత్వం జీవో నిర్వోడు మ
హతి, నాచేతనా ప్రకృతిః, తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౮॥సూ॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చైవైవ కర్తృత్వమ్, యదస్య వైవికేష లోకేకేష చ
కమసు 'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే -కమాణితనుతేపితే' కర్తృ
త్వ ముపదిశ్యతే, తదథమ్ 'ఏవషేషైతాః ప్రాణాః గృహీత్వా
స్వశరీరే యథా కామం పరివతేత' ఇతి కరణోపాదానం విహార
శోచిపదిశ్యతే, తస్మాజ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే.

—* { ౩౯॥ సూ॥ వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయానేతి } *—
చేన్నిదేశవిపర్యయః.

ననుచ 'కరోతి కర్మక్రియతేచ జన్తుః కేనాప్యసౌచోదిత ఆని
పాతాత్ | సతత్రవిద్వాత్ ప్రకృతౌ స్థితోపనివృత్తత్వస్య స్వసుఖా
నుభూత్యే' త్యాద్యామ్నాయో జీవస్య కర్తృత్వం ప్రతిషిధ్య ప్ర
కృతి కార్యస్య దేహస్యైవ కర్తృత్వంవివక్షతి, తస్మాత్ప్రాయా
విషయే జీవస్య కర్తృత్వం నోపపద్యత ఇతి చేత్తహి 'హేతు
జీవోస్యసర్గాదా వవిద్యా కర్తృకారక' ఇతి జీవవిషయక కర్తృ
త్వ నిదేశస్య విపర్యయః ప్రసజ్యేత, విపర్యయోఽత్యస్తాభావః,
యత్తు 'కరోతికర్మక్రియతేచ జన్తుః కేనాప్యసౌచోదిత ఆనిపాతా'

† జీవస్య కర్తృత్వ రూప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితిసూ
త్రాథా ముపసంహరతి- (తస్మా) చితి. ...

దితి తత్త్వవిరుద్ధమ్, () తత్రజీవాధిష్ఠితస్యైవజన్మః కర్మకర్తృత్వ
దర్శనా జ్ఞేవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే, తస్మాజ్జీవకతాః.

—* ౩౧||సూ|| శ్లోఉపలబ్ధివదనియమః *

యథా చైతన్యరూప ధర్మోఽస్యాఘృషేతస్తథాకర్తృ భావా
ఘృషేతవ్యః, ఇతరథా ప్రకృతేః కర్మకర్తృ ప్రసక్తేన “బ్రహ్మ వ
చన కామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్త్వతి” మిత్యాది చోదనాయా శ్చే
తన గోచరత్వ నియమోనస్యాత్.

—* ౩౨||సూ|| శక్తివిపర్యయాత్ *

ఇతశ్చ ప్రకృతి వ్యతిరిక్తో జీవకర్తా భవతు మహతి, య
ది పునః ప్రకృతిలేవ కర్త్రీస్యాత్తహి తస్యా అచేతనాయా వైచి
తన్యశక్తి మైకల్యా దవిదిత వత్కనాంవ ర్తదర్శినోఽన్యస్యేవ () పర
విషయక హితాకరణాహిత కరణ దోష ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౩౩|| సూ|| సమాధ్యభావాచ్చ *

* సమాధిః- భగవత్స్వరణమ్, యః పునరయ మపునర్భవ సా
ధన రూపః “సమాధినానైక భవేనయత్పదం విదుస్సనన్దాదయ

జాయతఇతి- జన్మః--దేహ ఇత్యర్థః.

() జీవాధిష్ఠితస్యైవేతి- జీవ పరిత్యక్తదేహస్య కర్మకర్తృత్వా ద
శనాచ్చేతి భావః. ...

* జ్ఞాతృత్వ సాపేక్షత్వాదపి కర్తృత్వం చేతనస్యే వోచిత
మిత్యాహ- (ఉపలబ్ధివ) దితి- ఉపలబ్ధిపదం ప్రత్యక్ష రూప జ్ఞాన
విశేష సమపీహ వైతన్య సామాన్య పర తయా వ్యాచక్షణస్యా
తాిథకమాహ- (యథే) త్యాదినా.

(/) పరే- జీవాః, తద్విషయక హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిఃప్ర
కతే దుర్వారా రైచేత్యర్థః, *అకర్మత్వే జీవస్యానిర్మోక్షప్రసక్తి
శ్చదుర్వార ఇత్యాశయేనాహ- (సమాధి) తి.

ఊర్ధ్వ రేతసః । యదక్షుగ్రిభిధ్యాన సమాధిభౌతయాధియానుపశ్య
న్తిహితత్వమాత్మన " ఇత్యాదిభి రామూత స్సమాధిసోప్యసతి క
ర్తృత్వే జీవాత్మనాంనైవ భవేత్, సమాధేర్ననో వ్యాపారజత్వా
త్పతితేషాం కర్తృత్వేన సమ్భవ త్యేవ, మిత్యార్థత్వా దచేతనా
యాః ప్రకృతేర్ముముక్షా విరహాచ్చన నభవేత్, తస్మా జ్జీవనైవ
కర్తృత్వ సిద్ధిః. ...

—* ౩౯॥సూ॥ ధీయథాచతత్తోభయథా *—

యథావా చేతనత్వాత్తత్తోవాస్యాది కరణానితక్షణాదివ్యా
పారేషు ప్రయుంజన్నివ ర్తయంశ్చోభయథాక ర్తృత్వమేతి తద్వచ్చే
తనత్వా జ్జీవవీవ స్వస్వ విషయేషు చక్షురాది కరణానిప్రయుంజన్
తతస్సానివ ర్తయంశ్చోభయథాక ర్తృత్వమియాత్, నతువాస్యా
వివదచేతనా ప్రకృతిః, అతోజీవనైవోభయథా కర్తృత్వసిద్ధిః.

౮॥ కర్తృధికరణం సమాప్తమ్.సూ॥౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ పగాత్తు తచ్చుగ్రతేః *—

* యత్పురందం కర్తృత్వంజీవస్యాభిహితం తత్తామస్యేశ్వర
మనపేత్య స్వాంత్రంభవతి? ఉతాహూ అపేక్ష్యేశ్వరం తదాయ

శి జీవనైవ కర్తృత్వ సిద్ధౌ యుక్తిం చాహ సూత్ర కారః-
(యథే) తి. ...

॥ ఉభయథా- కరణప్రవతకత్వ నివతకత్వాభ్యామిత్యర్థః.

అ॥ ౮॥ సూ॥ ౭॥

* ఇహ పూర్వాధికరణ రాధాన్తిత కర్తృత్వం జీవస్య స్వా
యత్తమి తికర్మ మీమాంసక మతస్య పూర్వ పక్షితత్వా దస్య పూ
ర్వాధికరణే నాపవాదకిం సజ్జతి మభిప్రేత్య విషయ విశయావాహ
(యత్పున) రితి. ...

కరణా ద్యుపేతత్వా జీవస్యస్వాంత్రమేవ భవతి కర్తృత్వ

త్తమేవ జీవస్య భవతి? ఇత్యుమత్ర విచారణా, ఇతత్రైవ తావత్త్వాప్రమ, నేశ్వరమపేక్షతే జీవః కర్తృత్వ ఇతి, తత్రాస్య హేతోః తదపేక్షణే జీవస్య కరణత్వ ప్రసక్తాల్; అయం హి జీవాప్రాగ్వాసనా యన్త్రితః కరచుణ్డాది సామగ్రిసమ్పన్నశ్చ కర్తృత్వం స్వయమేవ నిర్వోధుం శక్నోతి, తస్య కిమిశ్వరా పేక్షయా? న హ్యేవం లోకే ప్రసిద్ధిరస్తి, గమనాదికాసు క్రియాసు శకటాదినా అనడుహాదిరవ కర్తృకర్తృత్వే జీవేనేశ్వరోపేక్షతవ్యఇతి, అపిచేశ్వరాపేక్షయాం సుఖదుఃఖాత్మకఫలేషు కర్మాసు తత్తజ్జీవా ననవరతం నియోజయత ఈశ్వరస్య వైషమ్య వైఘ్నాన్యాయికప్రసజ్యేత,†యదిపున రస్యేశితుః ‘వైషమ్యవైఘ్నాన్యే నసాపేక్షత్వా’ దితి సూత్రేణ వైషమ్యాదికం పరిహృత మిత్యుచ్యతే, తదాపి స్వాంతమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవస్య, తథాహి సత్యేవాస్య స్వాంతమకుశలాకుశల కర్మాణోరన్వయే తాదృశ కర్మాపేక్షా సమ్భవతీశ్వరస్య, తయాచేశ్వరస్య వైషమ్యాదికంపరిహాయేత, ‡ఇతరథాచక్ర

మితి భావేన పూర్వపక్షయతి- ఇ(తత్రైవ) మిత్యాదినా -కరణాది మత్తేన జీవస్యతదాయత్వం కర్తృత్వస్వీకరణాదయతి-(అయం హి) తి- లోక దృష్ట్యాపి జీవస్య నేశ్వరాపేక్షేత్వాహ-(న హ్యేవ) మితి. ...

† వైఘ్నాన్యాయిక మిత్యత్రాదినాలక్యతా భ్యాగమకృతవిప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి, ఏతన్నాద్యస్యదత్తోత్తరత్వేపి పునఃఘట్టకుటీ ప్రభాతవజ్జీవస్య స్వాంతమ కర్తృత్వ మనివార్యమిత్యాహ-(యదిపున) రితి. ...

‡ ఏవక్షే చక్రకదోషమాహ- (ఇతరథే)తి - జీవస్య ఈశ్వరాయత్త కర్తృత్వేత్వీత్యర్థః, చక్రకదోషాకారస్తు జీవస్యేశ్వరాయత్తత్వేన కర్తృత్వే నిర్దే తస్య ధర్మాధర్మవత్వసిద్ధిః, తస్యత

ద్వితీయస్వాధ్యాయశ్లోకములు

కదోప ప్రసక్తాత్, తతశ్చ స్వాయత్తం కర్తవ్యం సార్వ కాలం
 మేవ జీవన్య భవతి, కిమిష్వరేణ? ఇత్యేతాం * పాప్తిమాచార్యః
 ప్రతియాపయతి- (పరాత్త్వి) తి- తు శబ్దః పూర్వపక్షవాన్వృత్త్య
 భాః, యదిదం జీవన్య కర్తవ్యం తద్ధి కర్మాగ్యతాత్పర్య భూతా
 ధివాసాత్సర్వ భూతాత్త సాక్షిణస్సర్వేన్ద్రియచేకితానా దచేతనా
 విశేషిత చేతనచేహది దాతుస్సర్వకారణ కారణా త్సర్వస్త్వ త్వరా
 చ్ఛ్రీనారాయణాదేవ సమృద్ధ్యతే; కుతఃశ్రుతేః- ఇతథాహిశ్రుత
 యోభవన్తి ' ఏషహ్యేవ సాధుకర్మకారయతి తం యమేభ్యో లో
 కేభ్య ఉన్మిసీషతే - ఏషహ్యేవాసాధుకర్మ కారయతి తం యమే
 భ్యో లోకేభ్యో అధోనిసీషతే ' ఇతి, 'యతస్మినివస్థ స్మిత్యారభ్య
 'యతస్తానమన్తరాయమయతి' తి ' ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు గూ
 ఢస్సర్వవ్యాపీసర్వభూతాన్తరాత్మా | కర్మాగ్యతా స్సర్వ భూతాధి
 వాసస్సాక్షీనేతాకేవలోనిగుణశ్చే' తి, ' అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జ
 నానాగ్ సర్వాత్మే' తి, ' అన్తఃప్రవిష్టంక తాఃరమేత' ఇతి, 'దేవ
 స్యసవితుస్సర్వే కర్మ కృన్వన్తివేధస' ఇతి " యస్యప్రమాణమన్య
 ద్వత్వ సిద్ధా తత్సాపేక్షత్వేనేశ్వరస్య కారయితృత్వ సిద్ధిః, తస్య
 కారయితృత్వ సిద్ధా జీవన్య పునఃకర్తవ్య సిద్ధిరితి.

* పాప్తిం ప్రతియాపయతి= పూర్వపక్షం ఘట్టయన్ కర్మ మీ
 మాంసకాన్ పరాభావయతీత్యభాః. ...

¶ సర్వేన్ద్రియచేకితానాత్-సర్వేన్ద్రియ ప్రవతకాదిత్యభాః,
 సర్వస్త్వత్పరాత్- బ్రహ్మాద్యుభయ దేవేభ్యోధికతమాత్, శ్రుతేరిశ్యే
 క వచనం జాత్యభిప్రాయకమితి మన్వానశ్శ్రుతీరుదాహరతి- (తథా
 హి) త్యాదినా= కర్మాగ్యతాః- కర్మ ప్రవతకాః, దేవస్య అనవర
 తం శ్రీడతః- సవితుః-- పేరకస్య సర్వాన్తర్యామిణః, సర్వే-శ్రీర
 డేసతి, కృన్వన్తి- కుర్వన్తి, వేధసః- సుధియః, అనేనజీవాలక్ష్యస్తే.

స్వ భద్యయు దేవాదేవస్య మహిమానమచత " ఇతి, ప్రయాణమ్- పేరణమ్, దేవాః-కీడనశీలాః, " ఇద్విగ్రియాణిచక్షుషశ్చక్షుశ్శ్రోత్రస్య శోత్రం మనసోమనోయద్వాచోహవాచ " ఇతి. తథా "సాక్షాత్కరణం పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావయమాన " ఇతి 'యేనేషితావాగసవశ్చరన్తి' త్యేవం జాతీయకాః. ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేజ్ఞానతిష్ఠతి । భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢానిసూయయే 'తి. స్తతిశ్చ*ఆసాంతాత్పర్యంతు వైసగిక నిరవధిక జ్ఞానబలైశ్వర్యాది వివిధ వత్తుదస్వ తస్సర్వ జీవహితాత్మనో జగజ్జన్మాది హేతో సర్వ స్వతస్త్రస్య పరమ కారుణికస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణ మనుసృత్యైవ సర్వే జీవా వివిధ కర్మకసు ప్రవతన్త ఇతి. ఏవంచసత్యసన్తగుణగణ పరిపూర్ణే ముక్త వైరకే సర్వ స్వతస్త్రే సర్వేశ్వరే సర్వ హితకారిణి, సర్వ సేవ్యే భగవతి తస్మిన్నారాయణే కోవా స్వస్యహితాహిత కరణాకరణ త్మమతాం జానన్ కృతజ్ఞోజీవఃకృత క్రియమాణ కరిష్యమాణఘ్నా వివా వైషమ్య వై ఘ్నాణ్యోదికమాపాదయేత్, + యద్యాపాదయేత్తహి సజీవః 'మామాత్మపర

* అత్ర స్మృతీశ్చ ప్రమాణయతి-(ఈశ్వర)ఇతి-శ్రుత్యాదీనామత్మరాధాఽరమ్భే గ్రంథవిస్తర భిధాతాత్పర్యాఘమాహ- (ఆసాంతాత్పర్యంత్వి) తి. ఏ తుణ్యపాపానుగుణ్యేన తత్తజ్జీవానాం ఫలప్రదేసర్వజ్ఞభగవత్వైషమ్యాద్యాపాదనమన్యాయ్య మిత్యాహ- (ఏవంచసతీ)తి. +అనన్తగుణగణేత్వాదివిశేషణై రీశ్వరే వైషమ్యాద్యప్రసక్తిః మృతయతి, 'సర్వా పాతకీనస్త్వేకకృతఘ్నాహృతి వతన్తే । తంచాపి క్రియమాణఘ్న స్తేవతం కరిష్యమాణహే' తి కృతఘ్నాదీనాం పాతకీత్వ వచనా త్రేహం భగవద్దణ్డభాక్త్వ మాహ- (యద్యాపాదయే) దితి.

దేహేషు ప్రద్విషంతో భవసూయకాః ॥ తానహం ద్విషతక క్రూరాః
సంసారేషు నరాధమాః | క్షిపా మ్యజస్ర మశుభా నామరీష్యేవ
యోనిషు ॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని! మా
మప్రాప్యైవ కాంతేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి,, మితి ప్రతి
జ్ఞాత భగవ ద్దణ్డభా గ్భవేత్, ఈశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వేన విధి నిషే
ధ ప్రవత=కతే వనచ తత్కృతం సర్వ మవిషమ మేవ భవ తీతి ధ్యే
యమ్. †తస్మాద్యేపున ము=ముక్షువో భగవంతం శ్రీ వాసుదేవమేవ
కర్మాధ్యక్షం మత్వా సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట భగవద్ధర్మపరా
యణాస్సంతోఽనవరతం భగవచ్చరణారవిష్టం భజేయుస్త ఏవానా
యాసేన భవాణంవం సన్తరన్తిత్యనవద్యమ్.

—* { ౪౦॥సూ॥ శ్చకృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతి } *—
షిద్ధావైయథ్యాఽదిభ్యః

తుశబ్దశృంగారవకాశం విధునోతి, పరమాత్మాయత్తమేవ భ
వతి కర్మత్వం జీవానా మిత్యవధారితమ్, తథాపి తథావిధం క
ర్మత్వం జీవాఃపునస్సప్రయత్నాయత్తమేవ మన్యస్తే, అతో లో
కే జీవప్రైవ పుణ్యాపుణ్య లక్షణ కర్మ కర్తృత్వ వ్యవహారః, త
తశ్చేశ్వరః పజన్యవ త్తత్తజ్జీవమత్య తత్తజ్జీవ ప్రయత్న కృత క
ర్మాపేక్ష ఏవన తత్తతర్క ఫలాని విభజ్యత త్తజ్జీవేభ్యః ప్రయచ్ఛ

‡ భగవత్పరతన్త్రాత్మక లక్షణసిద్ధ్యాజీవానాం తద్భక్తి సి
ద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థముప సంహరతి- (త
స్మాద్యే పునర్ముముక్షవ) ఇతి. ...

¶ ఏవం శ్చుదస్తేషీశ్వరస్య వైషమ్యాదికే పునర్ముక్త్యంతరేణ త
త్సమ్యుజ్జిరస్యతి- (కృతప్రయత్నే) తి. ...

పద్మస్యవదితిపరమాత్మేనో జీవ కర్మఫలోత్పాదన సాధారణ కారణ
త్వే దృష్టాన్తః, యదిబీజాదేవ కేవలాదంకురాదివైషమ్యం సిద్ధ్యేత్త

తి, †యథావాలోకే నానావిధానాం వ్రీహి యవాదీనా మోషధీ
నాం ధరణీసమవహితేభ్య స్వస్వ వీజేభ్యఃపరస్పరం విషమతయా
జాయమానానాం సాధారణ నిమిత్తం భవతి పజన్యః, నహ్యస
తి పజన్యానుగ్రహే తాభ్యాం రస కుసుమ ఫలపలాశాదికంసమ్మ
ద్యతే, పజన్యానుగుణస్య నిమిత్తత్వాత్; నచ తత్ర పజన్యస్య
వ్రీహ్య ద్వోషధి వైషమ్య హేతుత్వమపి వస్తుం శక్యతే, యత స్తా
సాం వైషమ్యం స్వస్వ వీజాయత్త మేవ దృశ్యతే, ఏవం జీవ విష
మ ప్రయత్న కృత విషమ ధర్మాపేక్ష ఏవేశ్వరో నిమిత్త భూత
స్స తేషాం జీవానాం శుభాశుభ ఫలాని విసత్తే, అతోస్య నవైష
మ్యమీషదపీ త్యభిప్రాయః, †అపిచాదావనాది తయా నువతమానా
జ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్య జీవస్య కరుణావశేష్యర సజల్యా య
త్తమేవభవతి ప్రకృతి సమ్బంధ ఘటనద్వ్యాగా కమకర్తృత్వమ్, త
త్తు జీవానాద్యను వర్తమానా జ్ఞానవశాత్స్వ ప్రయత్నా యత్తం
మత్వా కమచికింకరి తదనుసారేణేశ్వర స్తం కర్మకారయతి, అభ
చేశ్వర స్తావృశ కర్మవాసనా నుగుణ్యేన తం తదన్తర జన్మని కర్మ
కారయతి, తదన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వ వాసనాను గుణ్యేన కర్మ
కారయతతోష్యన్తర జన్మనిచ తత్తత్పూర్వవాసనానుగుణ్యేన కర్మ

దా పర్జన్యస్య వైయర్థ్యం స్వాదలోకలరాది వైషమ్య విశేషహే
తూనాం వీజానాం సాధారణ హేతు సాపేక్షతయా పర్జన్యస్యా
వైయర్థ్యం సిద్ధమ్, తద్వ జీవేశ్వరస్వాపి జీవకర్తృఫల దాన సా
ధారణకారణత్వా దవైయర్థ్య మవైషమ్యాదికం చ సిద్ధమితి భావే
న దృష్ట్వాన్తం విశదయతి.†(యథావే)తి- ధరణీసమవహితేభ్యః-పు
థీవీ సంయుక్తేభ్యః, యత్తాక్త మీశ్వరస్య కారయితృత్వాభ్యుపగ
మే చక్రకదోష ప్రసక్తిరితి తస్మైత్యాహ-†(అపిచే)త్యాదినా.

నస్వేపం పరమాత్మ నః కారయితృత్వే వ్యక్తేనతి ప్రయోజ్య

కారయతి త్యేవమసాది సంసార వ్యవస్థితిరితి విశిష్యతే. ఏవతదేవాభి
ప్రేత్యహూయతే ' ఆత్మమాయా మృతేరాజః ' పరస్యా సుఖవాత్స-
లః । నఘటే తార్థసమృద్ధస్సవీక్ష్య ద్రష్టు ర్యథాజ్ఞానే ' తి.౧౧ఆత్మమా-

కర్తుః క్షీవస్య కథం లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహార ఉపపద్యేతేతి
చేదుచ్యతే, ఆచార్యస్యాధ్యాపకత్వేపి తదధీనస్య వటార్యథా ము-
ఖ్యాధ్యేతృత్వ వ్యవహార స్తద్వ తా-రయితృత్వేపి పరమాత్మన స్తద-
ధీనస్య జీవస్యాపి లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహారో పపత్తిరితి ధ్యే-
యమ్, శాస్త్రదృష్ట్యాను ముఖ్య కర్తృత్వం పరమాత్మన ఏవసీచ్య-
తి, తథాచ హూయతే ' సర్వదేవతా లిక్తానాం మంత్రాణామఘ-
నియామకతయా సాక్షా తు-తఃరి పరదేవతాయా మేవ భావ య-
మాన' ఇతి. స్వయంచాత్ర శృతిం ప్రమాణయతి-ఏ(ఏవతదేవాభి ప్రే-
త్యే) తి= ఏవత్పక్రృతి సమృద్ధస్య పరమాత్మాయ తత్త్వ మభిప్రేత్య-
అభిప్రాయంవిషయీకృత్య, అత్రకఠినపదాని వ్యాదష్టే-౧(ఆత్మమా-
యే) త్యాదినా- ఏవదుక్తంభవతి, యథా స్వస్మ ద్రష్టుః పురుష-
స్య పరమాత్మా స్వసఃకల్పితాస్వస్మ దేహది సమృద్ధం ఘటయతి,
తథా అనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్యజీవ-
స్య పరమాత్మా స్వసఃకల్పదేవ దేహదిరూప ప్రకృతి సమృద్ధం ఘ-
టయతితి, జీవస్యానాద్య జ్ఞానతిరోహితత్వంచ ' అన్యతేనహి ప్ర-
త్యూథాస్తేషాం సత్యానాం సతామన్వత మపిధాన ' మిత్యాది శ్రు-
తిషు ' అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తిజన్తవ ' ఇత్యాది
స్తోతిషు చ వ్యక్తమ్, హి-యతః, అన్యతేన- అనాద్యనువర్తమా-
నాజ్ఞానేన, ప్రత్యూథాః- తిరోహితాః, జీవా ఇతి పూర్వవాక్యాది-
హ విశేష్య పదమనుషజ్ఞానీయమ్, తస్మా త్సత్త్వానాం సతాం - ని-
త్యతయా విద్యమానానాం తేషాం జీవానాం, అన్యతమ్ - యథో-
క్తమజ్ఞానమ్, అపిధానమ్- ఆవారకం భవతీతి యోజనా, తస్మా జ్ఞే

యా- పరమాత్మసజ్జల్యః, అర్థసమ్మేధః- ప్రకృతి సమ్మేధః, స్థితశ్చా
నాదితయా సువతఃమానా జ్ఞానస్యానాదిత్వా త్తదాయత్త సంసా
రస్యాప్యనాదిత్వముచ్యతే, యది జీవో నిఖిలం కర్మ పరమాత్మ స
జ్జల్యాయత్తం మన్వానస్తమనవరతం భజేత్తహింసా సేవాస్మాత్సం
సారాన్తుకో భవతీతి జ్ఞేయమ్. తస్మాజ్జీవబుధ్ధ్యా తత్ప్రయత్నా
యత్త కర్మవాసనాఃపీక్షికా పునఃపునస్తమీశ్వరః కర్మ కారయంత
దనుగుణ ఫలంచ భోజయతీత్యధ్యవసీయతే, కుతఃపున రిదమవగ
మ్యతే? విహిత ప్రతిష్ఠిద్ధాదైయధ్యాదిభ్యః- [భావేషాం,]యథో
క్తరీత్యేశ్వరస్య జీవ కర్మాపేక్షత్వ మభ్యుపగమ్య తత్ఫల ప్రదత్వా
భ్యుపగమేహి ' అహరహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత- జ్యోతిష్వేషేన స్వ
గఃకామోయజేత- మయోదితేష్వవహితస్వధర్మేషుమదాశ్రయః ।
వద్దాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరేత్ ॥ అకామస్సర్వకా
మోవా మోక్షకామఉదారధీః । తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేతపురు
షం పరమ్ - తస్మాద్ద్వాగ్రిహ్మణాయనాప గురేత- సనిహన్యాన్నలో
హితంకుర్యా ' దిత్యేవం జాతీయకానాంవిధినిషేధ వాక్యానా వజై
యర్థ్యం సమ్మవతి, ఈశ్వరస్య యథోక్తరీత్యా జీవప్రయత్న కృత

వా స్సంసారేముహ్యంతీతి వాక్యశేషః, స్మృతిపద యోజనాతు స్మ
ష్టైవ, పరమాత్మన స్వాప్నదేహద్యధానిర్మాతృత్వంమాయాయా
స్తత్సజ్జల్యత్కత్వం చానస్తరాధ్యాయేనన్ద్యపదేవత్యతే, జనన
మరణాత్మక సంసారస్యాపి జైవానాద్యజ్ఞాన మూలత్వాద్విదనాదిత్వ
మిత్యాహ- శ్రీ(తతశ్చే) తి.

† జీవేభ్యః ఫలదానాథం పరమాత్మనః కర్మ సాపేక్షత్వే వి
ధి ప్రతిషేధ శాస్త్రం ప్రామాణ్యాన్యథా సుపపత్తిప్రమాణయతి-
(కుతఃపున) రిత్వాదినా- [భావేధాత్వభేదానిష్ఠాక్తప్రత్యయః,
క్తవత్సానిష్ఠేతి సంజ్ఞాకరణాత్] పరమాత్మనో 'జీవ కర్మ నిరపే

కర్మానపేక్షత్యేన స్వతంత్రతయా ఫలప్రదత్వా భ్యుపగమేతు విహితప్రతిషిద్ధయోర్వైయర్థ్యమేవప్రసజ్యేత, ? ఆదిగ్రహణేనజీవానామకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశదోషప్రసక్తిం దోషతయతి. * తస్మాల్ అనాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహితస్వరూపః ఈశ్వరవశాత్ ప్రకృతి సమృద్ధద్వారా క్రియమాణం కర్తృజీవస్వామ్యత్తమన్యతే, తదపేక్షస్స నైవేశ్వరస్తత్ఫలం బదాతి, అతోఽస్య నవైషమ్యాదికమ్, అతఏవ నవిహితప్రతిషిద్ధవైయర్థ్యమితి స్థితమ్.

౯॥పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* { ౪౨॥ సూ॥ అంశోనానావ్యపదేశా దన్యధాచాపి } *—
దాశకీతవాదిత్వ మధీయతపకే

శ్రీ జీవేశ్వరయో రుదిత కర్తృకారయితృ భావేనో పకార్యో పకారకభావో దర్శితః— సచేహభేదేనమిథస్సమృద్ధయో రేవలోకేదృష్టః, ౧ యథా స్వస్వామినోః, †తతశ్చజీవేశ్వరయో స్వస్వామి

క్షత్యే విధ్యాది శాస్త్రాణాం వైయర్థ్య మాహ- (ఈశ్వరస్యేతి-సాత్రేణాదిపదేన యథోక్తా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చ నిరస్తా ఇత్యాహ- ? (ఆదిగ్రహణేన) తి-అధికరణ ముపసంహరతి-*(తస్మా)దితి.

శ్రీ నిత్యశ్చేతనోఽను జైతన్య స్వరూపకర్తా పరమాత్మ పరతంత్రశ్చ జీవో భవతీత్వక్తమ్, తత్రసూర్వాధికరణే జీవాత్మ పరమాత్మనోఽగి కర్తృకారయితృ భావేన దర్శితోపకార్యో పకారక భావస్తయో సమృద్ధమపేక్ష్యమాణస్తత్సమృద్ధా నిశ్చయాతు-ఫంసిధ్యేత్? ఇత్యాక్షేప సజ్జతి మస్య పూర్వాధికరణేన సహ బ్యోతయితుం వృత్త మనుకీర్తయతి- (జీవేశ్వరయో) రితి = ఉపకార్యోపకారక భావస్య తత్సమృద్ధాపేక్షత్యే దృష్ట్వాస్త మాహ- ౧(యథే)తి=విషయాదికమాహ- † (తతశ్చే) తి- యథోక్తోప కార్యోపకారకభావాపేక్షిత జీవేశ్వర సమృద్ధావశ్యకత్వ విషయే దృష్ట్వాస్త దర్శనాదిత్వ

నోరినో పకార్యోపకారక భావ ప్రయోజకాంశాంశి భావ లక్షణ
స్పష్టమనోభ్యుపగమ్యతే? ఆహూన్తి ఓ త్వటతన్వోరినోపకార్యోప
కారకభావా ప్రయోజక తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్మనోభ్యుపగమ్యతే?

ధృతి, “తత్త్వమసీ” త్యాది శ్రుతిభ్యో జీవేశ్వరయో రభేదా వగ
మేన తాదాత్మ్య లక్షణ సమ్మన్త సద్భావాత్తయోరుపకార్యోపకా
రక భావో నఘటత ఇతి భావేన పూర్వపక్షయతి-ఓ(పటతన్వోరి
వే) తి= ‘సోస్వేష్టవ్యసవిజిజ్ఞాసితవ్యః- సుపరావేతా సదృశౌ స
ఖాయా యదృచ్ఛయాకృత సిదాచపృక్షే । ఏక స్తయోః భాదతి పిష్ట
లాన్న మనోన్మోనినోపి బలేన ధూయా- ఆత్మాన మన్యంచ సవే
ద విద్యానపిష్టలాదోనతు పిష్టలాదః- ద్వాసుపరా- సయుజాసఖా
యా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే । తయోరన్యగిపిష్టలంస్వాద్య
త్వనశ్చన్ననో అభిచాకశీతి- పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా
బుష్టస్తతస్తే నాచృతత్వమేతి’ తేన- పరమాత్మనా, జుష్టః- ప్రితి వి
షయీకృతస్య, ‘అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్।
స్వతోనసమ్మవేన్యస్య స్వతోజ్ఞోజ్ఞానదోభవే-తస్మాద్వావతస్మాద్వి
జ్ఞానమయాత్-అన్యోన్యత్రతత్త్వానన్తమయః-ఏష హ్యేవానన్త యాతి-జ్ఞా
జ్ఞా ద్వావజావీకశీతా । నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా మే
కోబహునాం యోవిదధాతికామా- యతస్మనితష్ట స్మాత్సనోస్త
రోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరయతత్త్వానమ స్తనోయమయతి-ఏ
కస్యైవమమాంశస్య జీవస్యైవ మహమతే । బద్ధోస్యావిద్యయా
నాదిర్విద్యయాచ తథేతరః’ ఇత్యాది శ్రుతినామ్ ‘ద్వావిమా పు
రుషాలోకేక్షరశ్చక్షర ఏవచ । త్వస్సర్వాణిధూతాని కూటస్థోత్
రఉచ్యతే॥ ఉత్తమగపురుష స్త్వస్యః పరమాత్మేత్పుదాహృతః। యో
లోకత్రయమవిస్య విభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః ॥ యస్మాత్పరమతతో
హమక్షరాదపిచోత్తమః । అతోస్మిలోకే వేదేచ ప్రథితగి పురుషోత్త

ఇత్యస్మాం విచికిత్సాయా ముత్పన్నాయాం పటతన్వోరివ జీవేశ్వ
రయోరభేదాభ్యుపగమాత్తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బంధప్రాప్తిరీశ్వ
రం ప్రాప్తే బ్రూమః, జీవః పరమాత్మస్వత్వేన తదంతోభవతు మ

మః || దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామే
వయే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాంతరన్వితే || సర్వధర్మాకారత్య
జ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహంత్యా సర్వ పాపేభ్యో మోక్ష
యిష్యామి మాశుచః॥ ' ఇత్యాది స్మృతీనాంచ జీవేశ్వరయోస్సాన్వి
భావికభేద పరత్వస్య, జీవో బ్రహ్మ భిన్నః-బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్;
ప్రకృతివత్, ఇత్యాద్యమ మానాదిభిరను గృహీత త్వా ద్విశిష్టవస్త్వై
కజేశస్య విశేష్యాంశత్వ నియమాజ్జీవ లక్షణ శరీర విశిష్టస్య పరమా
త్మనో విశేషణీధూతో జీవస్తవంశఇతి జీవాత్మపరమాత్మనోరంశాం
శిభావ లక్షణ సమ్బంధాధ్యవసాయా దుపకార్యోపకారక భావస్సం
సిద్ధఇతి భావేనసిద్ధాస్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా-
నచతత్వమసి నాన్యోతోస్తి ద్రష్టా, తేనైవ కంపశ్యే ' త్యాది
శ్రుతిభి జీవేశ్వరయో రభేదావగమాత్తాదాత్మ్యసమ్బంధ ఏవతయో
సిద్ధ్యతీతి వాచ్యమ్, తత్వ మస్యాది వాక్యానా ముపాస్య లక్షణా
ధ్యాయే వివృతత్వేనేహ వివరిష్యమాణత్వాచ్చ ' పురోహితోయం
రాజాసంవృత్ ' ఇతివత్; తత్తత్సమ్బంధ ముపజీవ్యతత్త్వం పదాశ్చ
నాం సామానాధికరణ్య మాత్ర ముపదిశచ్ఛిస్తై ర్వాక్యై జీవేశ్వ
రయోరభేదావగమేన తయోర్యథోక్తాంశాంశి భావ ఏవహస్యవసే
యతే, యద్యపిస్వాభావిక నియామ్యత్వనియంతృత్వ కిశ్చిత్ జ్ఞత్వ
సర్వజ్ఞత్వ బహుత్వైకత్వాది విరుద్ధ ధర్మచ త్త్వంజీవేశ్వరయో రజ్ఞా
త్వా భ్రూమాత్తయో రభేదవాదిన ఏవమాశుః. జీవో బ్రహ్మభిన్నః,
చేతనత్వాత్; బృహ్మవదిత్యను మానంతయోరభేదగమకమితి, తథా
హి తాదృశానుమానం జీవోబ్రహ్మ భిన్నః బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్, ప్ర

హాతి, కుతః పునరిదమస్యవసీయతే? నానా వ్యపదేశాత్ - జీవేశ్వరయోర్భేద వ్యపదేశాత్, తథాహి ఋజ్జాఞ్జాద్వావజావీశసీశా- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామా- సుపర్ణావేతా సదృశౌ సఖాయా యదృచ్ఛయా కృతసిదాచ వృక్షే - యతత్తని తిష్ఠన్నాత్మనోస్తరోయ మాత్మానవేదయస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమస్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాస్తర్యామృతమృత ఇత్యేవం జాతీయకా శ్శుభ్రయో జీవేశ్వరయోనైకసంక భేదం వ్యపదిశన్తి, ॥ నను చాయం నానావ్యపదేశఃప్రపామధ్యగతానా మివ తయోర్భేద మవగమయతి, నైతావతాతయోరంశాంశి భావస్సేత్స్యతీత్యాశఙ్క్య హేత్వస్తరంచ పతతి- (అన్యథాచాపి) తి- నహి నానా వ్యపదేశ మాత్రాదేవ జీవేశ్వర యో

కృతివదితి ప్రత్యనుమానేన సత్ప్రతిపక్షితమ్, కించ తత్రపక్ష తావచ్ఛేదకహేత్వో జీవహత్వ చేతనత్వయో స్తన్మతే మిథ్యాత్వాదాత్ర యాద్యసిద్ధిః, యద్యేతయోగి పక్షతావచ్ఛేదక హేత్వో ర్వాప్యవహారిక సత్వతాభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే, తదా తయోరభేదోపి వ్యావహారికోభ్యుపగస్తవ్యస్సాన్యత్, తతశ్చ తయోగిపారమార్థిక ఏవ భేదసిద్ధిః, కించ తత్ర సపక్షస్య నిర్విశేష తయా విపక్ష స్యాచేతనతయాచ సపక్షాది వ్యాప్యతత్వా ద్దేతో రసాధారణ త్వం చ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మా జీవేశ్వరయో ర్వాస్తవ భేదాధ్యవసాయా తోప్రకాంశాంశిభావ లక్షణ సమృద్ధ నిబద్ధనోపకారోపకారక భావ సిద్ధిః ఇతి ధ్యేయమ్, ప్రథమ హేతుం వ్యాచక్షే- (జీవేశ్వరయో) రితి- అనయోభేద వ్యపదేశమేవోపపాదయతి- (తథాహి)త్యాదినా.

॥ అనేనతయో రంశాంశిభావరూపసమృద్ధాసవగమాతదవగమకంతయోరౌపచారికాభేద వ్యపదేశాత్మక ముత్తర హేతు మవతారయతి (ననుచే) తి.

రంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, అపిత్వ నానా వ్యపదేశాచ్చ; ‘స ఆత్మా తత్వమున శ్వేతకేశో’ ఇతి జీవేశ్వరయోశ్వరీరశరీరిభావా ద్యభిప్రాయేణాభేదోపచారాదపి తయోరంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, తథా చైకేశాభిసః. అధర్వణికాః, బ్రహ్మసూక్తే దాశకిత వాచీనాం బ్రహ్మభావ మధీయతే, “బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మే మేకితవా” ఇత్యాదినా, ౧ దాశాః - యవితేక్షవతాః, ఏచామీదాసాః - స్వామ్యుథే స్వాత్మానముపక్షపయన్తి, ఏచకితవాః - దూతకృతాః, తేనర్వేపి బ్రహ్మేతి యోజనా, ౧ ఏతదుక్తంభవతి, యథావాసర్వస్వామినోరాజ్ఞ శ్వరీరాపత్యా మాత్యభృత్యాది రత్యస్తమభిమానా స్పదత్వలక్షణేన స్వత్వేన అంశో భవత్వేనంజీవ ఈశ్వరస్యాంశోభవతీతి, అతఏవ “స్వస్వామిభావో ధృవయీడ్య యత్ర తహ్యుచ్యతేసో విధిక్యత్యయోగః - అహంత్యకామస్తవ్యభృత్యస్తవంచ స్వామ్య నపాశ్రయ” ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవేశ్వరయోస్వస్వా

ప్రపా- తకోదక దానాదినా పాంథాది శ్రమాపనోదన స్థలవిశేషః, శరీర శరీరిభావా ద్యభిప్రాయేణేత్యత్ర అదినాజీవస్య ఈశ్వరాభేదోపచార హేతుభూత స్తయోరుపాసకోపాస్యభావ లక్షణ సమ్మనోద్ధివక్షతః. ...

౧ ఏతచ్ఛాగ్రేవత్యతి, తథాచైకఇతిశ్రుతేస్తాత్పర్యంపశ్యాద్దశకయ్యుక్త తత్పదాని యోజయతి- (దాశా)ఇతి.

౧ పరమాత్మనో నిరవయవత్వేనముఖ్యాంశాసిద్ధే ‘చేకవస్త్యైకచేశ స్తద్వస్త్యంశ’ ఇతి న్యాయానుసారేణ జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం దుర్వచమ్, అతో విశిష్టవస్త్యైకచేశో విశేష్యాంశ ఇతి న్యాయ మనుసృత్య పరమాత్మ శరీరత్వేన తద్విశేషణీభూతస్య జీవస్య తదంశత్వం సువచ మితిసూత్రకార తాత్పర్యం దశకయతి- (ఏతదుక్తం భవతీ) త్యాదినా = శ్రాతదృష్టాన్తే శబ్దాం నిరక్షతి

మి భావలక్షణసమ్బంధ మేవాంశాంశిభావమవగమయతి, ఏనచదృష్ట్వా
 నై స్వస్వామినో రత్యంతం వ్యవధానేన దాష్ట్యాన్తికయోరం
 శాంశినో రపి వ్యవధాన మాపాద్యతయో ర్ద్వివిధ్యవ్యాపక భా
 వో నివారయితుం శక్యత ఇతి వాచ్యమ్, దృష్ట్వాన్తిక దాష్ట్యాన్తిక
 యో స్సవేధమేసామ్యానుపపత్తేః తయోర్ద్వివిధ్యవ్యాపకభా
 వస్యాసక్యదావతి తత్త్వాచ్చ, † అత స్సుష్మాక్తం సామిత్వయాప
 సమ్బంధవతో ౭నవరత ముపకారిణిః ఈశ్వరస్య స్వత్వ సమ్బంధవాన్
 జీవోంశ ఇతి, * అపిచాత్రదాశానాంపర బ్రహ్మణాన్తబహిర్వాన్
 తత్వేన తచ్చరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వేన తదనుగ్రహాయత్త శరీరా
 దిమత్వేనచ సర బ్రహ్మణాసమ్బంధత్వాద్దాశాది శబ్దానాం బ్రహ్మ శ
 బ్దేన సామానాధికరణ్య ముపపద్యతే, యతోవాయువత్సయోః కిం
 చిత్సమ్బంధ ముపజీవ్య ' వాయవస్థో పాయవస్థే ' తి వాయువత్సశ
 బ్దియో సామానాధికరణ్య మామ్నాయతే, మన్త్రస్యత్వయమర్థః,
 హే వత్సాః- యాయం వాయవస్థ- వాయుదేవతాకాన్తరిక్ష దే
 వత్వాస్థ- ఉపాయవస్థ - అన్తరిక్షలక్షణ దేవతాను గ్రహేణ సా
 యాహ్నో యజమానస్య సమీప మాగంతారోభవభేతి, ¶ అయమే
 వాఘో చాగ్రహణేన స్పష్టికృతః ' వాయవస్థేత్యాహ వాయుర్వా
 అన్తరిక్ష స్వాస్థ్యః- అన్తరిక్ష దేవత్వాః ఖలువైపశవః- వాయవ
 ఏవైనాన్ పరిదదాతి- ప్రమా ఏవానేతదా కరోతి' తి. అధ్యక్షా ఇ
 తి వచన వ్యత్యయశ్చాన్తసః, మన్త్ర పనియోగమూచ్యతే, ప్రతి పద్ధి

ఏ(నచే)త్యాదినా- † జీవస్యపరమాత్మాంశత్వలక్షణసిద్ధిరేతదధికరణభ
 లమితి సూచయతి- (అతస్సుష్మాక్త) మితి- * సూత్రకారోదాహృత
 శ్చుతేస్తాత్పర్యం శ్చుత్యన్తరదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (అపిచే) త్యాది
 నా- ¶ కించిత్సమ్బంధవశా దభేదోపచార ప్రవృత్తింశ్చుతేర్దర్శయితుం
 బ్రాహ్మణముదాహృత్య మన్త్ర వినియోగమాహ- (అయమేవార్థ)

నేదశేష్యా ఇన్ద్రాయసాన్నాయ్యఖ్యం దధిసోమతుంసోమయాజినా
 దశేదిన రాత్రౌ సాన్నాయ్యం సన్నేయః, తదథాం తస్మిన్ దినే
 ప్రాతర్లోకీక దోహనాదూర్ధ్వం స్వమాతృభ్యో వత్సా అపాక
 రణీయాః, తచ్చాపకరణమివేత్వేతి మన్తేణ సద్యభిన్నయాఽఽ
 శే=త్వేతి మన్తేణాసుమృష్టయా అర్చయా పలాశ శాఖయా క
 తవ్యమ్, తాదృశవత్సాపాకరణ శేషోయం వాయవస్థో పాయ
 వస్థో తిమన్త్రః, * అత్రవాయుధిష్ఠి తాన్తరిక్షదేవత్యానాం వ
 త్సానాం వాయుపరమృరా సమృద్ధముపజీవ్య వత్సవాచినస్త్రీజో వా
 యుశజ్జేన సామానాధికరణ్య నిదేశ ఉపలభ్యతే, ఏవంసతి సా
 త్మా త్వరబ్రహ్మన్తర్చహిర్వాప్యప్రాయ సమృద్ధవతాం దాశా దీనాం
 బ్రహ్మశజ్జేన నిదేశస్సుతరా ముపపద్యత ఏవ, యతస్సు త్రీనామ
 యం సమృద్ధ మాత్ర ముపజీవ్యాన్యశజ్జేనాన్యనిదేశో వైసగ్గికో
 బహుషు ప్రదేశేషూపలభ్యతే, తథాహి ఇర్హప్రోక్షణ మన్తే ఇ
 ధ్యస్య కృష్ణమృగవాచకేన కృష్ణశజ్జేనాభిధానం శూయతే, సచమ
 త్రః 'కృష్ణోస్యా ఖరేష్టోగ్నయేత్వాస్వాహే' త్వేవం రూపః, అ
 స్యాయమథః, హేఇర్హ ? త్వమ్ - ఆఖరేష్టః - వృక్షేస్థితః, అత
 స్త్వమ్, కృష్ణోసి- కృష్ణమృగరూపంధృత్వా వనస్పతీ ప్రవిష్ట స్యా
 గ్నో రాత్రయత్వేన దీపకత్వేనచ ప్రియ తమత్వా త్కృష్ణనామాసి,
 తస్మాత్త్వామగ్నయే హోమతుంస్వాహ- ప్రోక్షామితి. ఏతచ్చ బ్రా
 హ్మణేన స్పష్టికృతమ్ 'అగ్నిదేశవోభ్యో నిలాయత - కృష్ణోరూపం
 కృత్వా వనస్పతీ ప్రావిశత్ - కృష్ణోస్యాఖరేష్టోగ్నయేత్వా స్వా
 హేత్యాహ - అగ్నయ ఏవైనం జుష్టం కరోమితి. ఏవం "వైష్ణవం
 వామన మాలభేత స్పర్థ మానోవిష్టురేవ భూత్వే మాలోకాన

ఇత్యాదినా- దృష్టాంతాథం దాహ్యే నికేనిగమయతి- * (అత్రతా
 యుధిష్ఠితే)తి- ఏవం స్వభావతో భిన్నవస్తునో ర్యుగ్మిణి తస్మద్ధ

భజయతి త్యక్త విష్ణుయజన సమృద్ధివైవ యజమానే విష్ణుశబ్దనిదేశ శ శ్చూయతే, “ఏవం దేవాసురా స్సంయతా ఆనన్-తేదేవా విభ్య తోగ్నిం ప్రావిశత్ తస్మాదాహురగ్ని స్సర్వా దేవతా ఇహి” తి. ఆ దిత్యోయాపః - యజమానః పశుః - యజమానః ప్రస్తరమ్- యజ మాన ఆహవనీయ” ఇత్యాదిషు తత్తత్సమృద్ధవశా దాగ్నాది శ బ్దానాం సర్వదేవతాదిశబ్ద నిదేశ శ ఉపపాదనీయః, తదైవ ‘సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - ఆత్మైవ తదిదం విశ్వమ్ - ఇదంహి విశ్వం భగ వాన్- విజ్ఞానమేక మరుదైవ విభాతి- బ్రహ్మైవభాతి సదసచ్చతయోః పరంయత్ - బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసమృత్తతసీ” చిత్వాది వాక్యేషు బ్ర హ్మదిశబ్దో బ్రహ్మజన్యత్వాది సమృద్ధయై క్తేషు జగదాదిషు ప్రయు జ్యతే, ఏతేన “క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిధి” తిస్మృతిజ్ఞే వేశ్వరయో రభే దోపచారపరేతివ్యాఖ్యాతా. ఏవమేతత్వమసి-అహంబ్రహ్మస్మి’ త్యా దౌ విశేషతో భగవదుపాసనాది లక్షణ సమృద్ధ సద్భావాజ్ఞీవస్య స తశ్చేతకతోఽపరబ్రహ్మ వాచక తచ్చబ్దాది నిదేశో నవిరుద్ధ్యతే, నచ ‘అథయోన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యోసావన్యోహ మస్మీతి నసవేదే’త్యాదౌ భగవదుపాసన కాలే ఉపాసకస్యో పాస్యేన ప రమాత్మనా సాకమభేదోను సన్దేయతయా శ్చూయత ఇతివాచ్యమ్, తత్రైవంహి పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయాఽథోఽధ్యవసీయతే, అన్యః - ఉపాస్యాత్పరమాత్మనో ధాన్తరతయావసితోయ ఉపాస కః, స్వస్మాదన్యామేవసతీం పరమాత్మ లక్షణాఽదేవతామన్యో మది తర వత్ప్రతీయమానో సౌ పరమాత్మాహ మేవాస్మి త్యుపాస్తే, ముప జీవ్యాభేదోపచారాయ ప్రవృత్తాశ్చక్రీతి రుపపాదయతి- (త థాహి)త్యాదినా (తచ్చబ్దాదినిదేశోనవిరుద్ధ్యత)ఇత్యుచ్యతే- ఇతడౌ ధ్వమాపచారికాభేదపరాణి ‘సర్వంతంపరాదా’ చిత్వాది వాక్యా

ససచేద- సతు పరమాత్మానం నోపాస్తే, కింతు తం సర్వేశ్వరం
భగవంత మవజానాత్యేవేతి. ౧౧నచైవమపి సర్వంతం పరా దాద్యో
న్య తాత్త్వనో వేదేతీయం శ్రుతిరుపాస్యాత్పరమాత్మనోన్యత్సర్వం
ప్రతి షేధతి, తస్మాదుపాసోపాసకయో రభేదస్సేత్స త్రితీతి శబ్దా-
నీయమ్, తస్మామపి. శ్రుతౌతయో రభేదగన్ధా భానాల్, తథాహి
యస్తావదుపాసక అత్మనోన్యత్రవేద- ఆత్మనఇతిల్పబ్ధోపే పశ్యమీ,
ఉపాస్యం పరమాత్మానంవిహాయ తదన్యత్రశబ్దాదివిషయేషుసజ్జతే,
తమ్ - తథావిధవిషయ విషక్తమ్, సర్వమ్ - తథావిధ విషయజ్ఞా-
తమ్, అత్రపరాదాల్- భగవదుపాసనతః, భిన్నయేల్ - భ్రంశయే
దిత్యర్థః, తథాచశ్రుతిః “యావన్నైకాయరథమాత్మ వశోపక
ల్ప్య ధత్తేగరిష్ఠ చరణార్చన యానిశాతమ్ । జ్ఞానాసి మచ్యుతబలో
దధదస్తశత్రు స్సాన్వనస్త తుప్తఉపశాస్తదదంవిజహ్న్యత్ ॥ నోచేత్ప్ర
మత్తమసదిద్రియ వాజిసూతా నీతోవీత్పథం విషయదస్యృషు విక్షి-
పన్తి । తేదస్యవస్సహాయసూతమమంతమోధే సంసారకూప ఉరు-
మృత్యుభయేషీపన్తి” ఇతి. అతస్సర్వం సమంజసమ్.

ఇతఃపునః కుతోంచ త్వావగమః?

—* ౪౩ ॥ సూ ॥ మస్త్రవణౌల్ *

“స్వకృతపురేష్వమిష్వబహీరస్తరసంవరణం తవపురుషంవదస్త్య
ఖిల శక్తిభృతోంచకృతమ్ । ఇతిన్యగతిం వివిచ్ఛకవయో నిగమావప-
నం భవత ఉపాసతేక్ష్యమిభవంఘవివిశ్వసితా” ఇత్యయం మస్త్ర
వణౌజీవానాం సాక్షాదేవపరమాత్మాంచ భావమవగమయతి, త-
స్మా దంచ త్వావగమః. ... *

న్యాదాయాభేద శబ్దానకార్యేత్వాహ-౧౧(నచైవమపి) తి- తత్ర స-
ర్వమితి వాక్యం వ్యుచ్యే- (యస్తావ) దితి- తివిషయాసక్త్యుగవ-
ద్భజన విరోధిత్వే శ్రుతిం ప్రమాణయతి- (తథాచశ్రుతి) దితి.

—* ౪౪ || సూ || అపిస్త్యతే *—

అపిచ జీవానాం పరమాత్మాంశభావో భగవద్గీతాసు స్పష్టత
యా స్త్యతే, 'మమైవాంశోజీవలోకే జీవభూతస్సనాతన' ఇతి. *త
స్మాదప్యంశత్వావగమః. ...

నను జీవస్యేశ్వర శరీరతయా తదంశత్వాభ్యుపగమేన తస్మి
న్నంశభూతే జీవేసుఖదుఃఖాదిభిరద్వయమానే లింగఈశ్వరస్యాపి త
ద్దోషగ్రహణ్యేత, తతశ్చ కృతం జీవస్యేశ్వరాంశత్వో పపాదనేనే
త్యత ఉత్తరం ప్రవోచతి, ...

—* ౪౫ || సూ || †ప్రకాశాదివత్తు నైవంపరః *—

తుశబ్దశ్చఙ్కాపనుత్యథః, యథాలంకో జీవస్సంసారదుఃఖా
దిక మనుభవతి నైవం పరోంశీ ఈశ్వరోఽనుభవతీతిప్రతిజానీమః. త
థాహి జీవోహ్యనాది సంసారవశాచ్ఛరీరే ఆత్మభావం ప్రతిపద్య
మాన స్తత్కృతయా గర్భజన్మజరామరణాది దుఃఖపరమ్యరయా
ముహూరద్వయమాన స్సత్సజ్జవశా దీశ్వరముపాసిత్యా దుఃఖ పరమ్య
రాం ప్రహాయానవరతానన్దమయం మోక్షంప్రాప్నోతి, తథాసతీ
శ్వరే అపారమహిమ్న్య కర్ణవశ్యే జీవదుఃఖాదికం కథ మాపా
దయితుం శక్యతే, అతస్సుష్ప్త్యేవోదిత మంశోజీవఇతి. ప్రకాశాది
వదితి జీవేశ్వరయో రంశాంశీ భావోపపాదనే ప్యంశగత దోషోంశీ
నం నస్పృశతీత్యత్ర నిదశనోపన్యాసః, యథాప్రకాశః- సౌర్యో
మయూఖి, తదంశభూత శుద్ధాశుద్ధ దేవైస్సమృచ్ఛమానోపి తదం
శిని దివిధేసూర్యే శుద్ధాశుద్ధదేశ సమృక్-దోషో నప్రసజ్యతే, ఆది

* స్వాభావిక భేద సిద్ధ్యా జీవేశ్వరయో రంశాంశీభావే సిద్ధే
సర్వం శ్రుత్యాదివాక్య జాతముష్టివితమితి భావః.

† సూత్రోక్త ప్రకాశ దృష్టాంతస్య విషయం దశయన్ వి
వృణోతి- (ప్రకాశే) తి. ...

శబ్దేన శరీర శరీరణౌ నిదశ్శయతి, యథావాఽయం పాంచభౌతి
కఃపరివృశ్యమానో విశేషణత్వేన జీవాంశభూతో దేహస్థాన్యకా
ర్ష్యశౌక్ల్య కాష్ట్యాది ధర్మానాపద్యమానోపి విశేష్యత్వే
నాంశిభూతే జీవేస్థాన్యది ధర్మానప్రసజ్యతై, ఏవం పరమా
త్మవిశేషణతయా తచ్చరీరతయాచ తదంశభూతోజీవోఽనాదికమక
వాసనయా ౭నివార్యయా ౭ నవరతం సుఖదుఃఖాదిక మనుభవన్నపి
తద్విశేష్యతయా తచ్చరీర తయాచాంశిభూతే సతత మకమకవశ్యే
పరమాత్మని తద్దుఃఖాదికం నప్రసజ్యతే, తతచ్చ విశిష్టవ స్త్యేకదేశ
స్య విశేషణస్య విశిష్టవ స్త్వంశత్వనియమా చ్చరీరత్వేన పరమాత్మ
విశేషణ భూతస్య జీవస్యతచ్చరీరక పరమాత్మాంశత్వమభ్యుపగమ్య
త ఇత్యభిప్రాయః, అతస్సర్వమవ దాతమ్. ...

—* ౪౬॥ సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అగ్నేః ప్రకాశాదేరివ జీవస్యేశ్వరాంశత్వం స్మరన్తి పరాశ
ర వ్యాసాదయః ‘ ఏకదేశ స్థితస్యాగ్నే జ్యోతస్సాన్వి విస్తారణీయ
థా । పరస్య బ్రహ్మణశ్చక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్ ॥ యతిః-ఇచ్చత్సృ
జ్యతేయేన సత్వజాతేనవైద్విజ । తస్యసృజ్యస్యసమ్భూతౌ తత్సర్వం
వైహరేస్తనుః ॥ తత్రయఃపరమాత్మాహిసనిత్యంనిగుణస్తస్యతః ।
నలిప్యతేఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివామృతా ॥ కర్మతన్త్రపరో యోసౌ
బద్ధమోక్షేషు యుజ్యతే । ససప్తదశకేనాపి రాశినాయుజ్యతేపున
రితి. నిగుణః - పాకృతగుణరహిత ఇత్యర్థః- సప్తదశకేన, స

* సూత్రార్థ విశదీకరణాయ సూత్రకారా భిప్రాయం పున
దఃర్శయతి- (తతశ్చే) తి. ...

॥ అవదాత మిత్యనేన జీవేశ్వరైక్యమతే బ్రహ్మణో నిర్విశేష
త్వేన తద్వ్యతిరిక్త వ స్త్వభావా జీవస్య తదంశత్వోపపాదనానుప
పత్త్యాదిరూప కల్పనం దశశయతి. ... *

ప్రదశ సఖ్యాకేన, రాశినా- తత్వ సంఘాతేన దేహేన, చ శబ్దా
దామూయాన్తరంచ సూచయతి, తథాచామ్నాతమ్ 'ఏకస్యైవ
మమాంశస్య జీవన్యైవ మహామతే । బద్ధోస్యవిద్యయానాది ర్విద్య
యాచ తథేతర 'ఇతి. *అత్రాచార్యాణా మయమాశయః 'యఏ
వమవ్యాకృత శక్తు ర్విద్యతః పరస్య సాక్షాత్పరమాత్మనో హరేః -
పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శూన్యతే స్వాభావకీజ్ఞాన బల క్రియాచే '
త్యాది శ్రుతిభిర్భగవతో బహ్వ్యశ్శక్తయః ప్రతిపాద్యస్తే, తాన్తర
మాదిరూపా స్సుదశనాది రూపాః కాన్తుభరూపా విష్వ క్సేనా
దిరూపా మాయాది రూపాః ప్రకృతిరూపాః, అన్యైశ్చ భగవతి
బహ్వ్యశ్శక్తయో వాచామగోచరాస్సన్తి శతశ ససహస్రశః, తత్ర
కాన్తుభ శబ్ద వ్యపదిష్టాశ్శక్తయస్తు జ్యోతిస్స్వరూపా అసఖ్యాతా
జీవా ఇత్యవగ న్నవ్యమ్,తలనాదితయాఽనువతమానాజ్ఞానతిరోహి
త స్వరూపాస్సన్తో మాయారూపాభిః ప్రకృతి రూపాభిశ్చ బాధ్య
స్తే, తత్రయేతు తాభ్యో భీతాస్సన్తో భగవన్తం శరణం వ్రజన్తి
తాన్తు సర్వ స్వతన్త్రీస్సవశశక్తు ర్విదవాన్ సర్వస్వామీభగవాన్
శ్రీనారాయణ స్వభక్తిం ప్రదాయతాభ్యో మోచయిత్వాహ్యకు
తశ్చిద్భయే స్వసమీప ఏవ నివాసయిత్వా సదా ఽనన్దయతి, య
థావా దుష్టై బలైష్టై స్వపుత్రై వ్యధితాన్ దుర్బలాన్సా
ధూన్ స్వస్యైవ పుత్రాన్ బహుపుత్రో నృపోహితోపచేశేనబలిష్ఠే
భ్యో మోచయిత్వా తద్భయరహితే స్వసమీపే నివాసయన్ సదా
సన్తోషయతి తద్బుద్ధి, ఏత దేవాభి ప్రేత్య జీవస్యపరమాత్మాంశభా
నః ప్రోచ్యతే.

... ..

౧౦॥ అంశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

*సూత్రకారాన్తరజ్ఞాభిప్రాయంప్రకాశయతి- (అత్రాచార్యాణా)
మిత్యాదినా. అ॥ ౧౦॥ సూ॥ ౫॥

—*౪౨॥సూ॥ *అనుజ్ఞాపరిహారోదేహసమృద్ధాజ్ఞోతిరాదివత్*—

స్యాదేతదంశిన ఈశ్వరస్యాంశ భూతజీవగత సుఖదుఃఖా ద్య
ప్రసక్తి రితి బ్రహ్మాంశ త్వేన జ్ఞాతృత్వేనచ సర్వేషాం జీవానా మ
విశేషేసిద్ధే'వసన్తే బ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతేతి, 'తస్మాచ్ఛాద్రో య
జ్ఞేనవక్ష్మప్రతిచ కేషాంచిజ్జీవానాంవైదికకర్మానుజ్ఞా' కేషాంచిజ్జీవా
నాం తత్పరిహర ఇత్యేతచ్ఛ్రుతియతే, కిమేతావనుజ్ఞా పరిహారోజీవా
నాంనోపపద్యతే? ఆహూస్విదుపపద్యతే? ఇతిసంశయేనతి + తంపరా
ణబద్ధతయోరనుజ్ఞాపరిహరయోరుపపత్తిరధునా౨భధీయతే, 'వసన్తే
బ్రాహ్మణాదీనాంయజ్ఞాభ్యనుజ్ఞా, తస్మా'చ్ఛాద్రో' యజ్ఞేనవక్ష్మప్ర
ఇతి శూద్రాణాం తత్పరిహరశ్చే త్యుభావుపపన్నా స్యాతామ్, కు
తః ? దేహసమృద్ధాల్ - జీవానాం త్రైవిణికాత్రైవిణిక నే
హ సమృద్ధనిబన్ధనా హ్యనుజ్ఞాపరిహారావిత్యభిప్రాయః, ¶ అనుజ్ఞాప
రిహారా - విధిసేధా, జ్యోతిరాదివత్ - యథాజ్యోతిమామ్ - అ

* పరమాత్మాంశ త్వేన జీవానాం తుల్యత్వే కథం తేష్వనుజ్ఞా
పరిహారోపపత్తిరిత్యాక్షేప సక్లత్యాపరమాత్మాంశభూతాకజీవాణా
విషయాకృత్యా నుజ్ఞాపరిహారోపపత్తి నిరూపణా ద్విషయవిషయ
భావసక్లత్యాచోత్తరాధికరణమారభతే- (అనుజ్ఞాపరిహారా) వితి.

+ పరమాత్మాంశ త్వేన జీవానాంసాధర్మ్యతేష్వనుజ్ఞాపరిహ
రానయుజ్యేతేఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వస్వకర్మాయత్తత్రైవిణిక
కత్వాదినా జీవానాం వైధర్మ్యస్యాపి సత్వాత్తదనురోధేన తేష్వ
నుజ్ఞా పరిహారా సూపపద్యతే ఇతి భావేన సిద్ధాంతయతి- (తంప
రాణబద్ధ్య) త్యాదినా- యథోక్తం పూర్వ పక్షం నిరస్యేత్సర్వథః,
¶ బ్రాహ్మణాదీనా మితి శూద్రాణామితి చోభయత్ర షష్ఠివిషయ
జ్ఞేయా వనుజ్ఞాపరిహర పదార్థావాహ- (అనుజ్ఞే) తి.

గ్నివాం మధ్యే, *త్రేతాగ్నికమాణ్యత్వేన పరిగృహ్యతే నేతరోగ్ని
రామాత్రావ్యాధ్యా, ప్రత్యుత 'అపాగ్నిగ్నిమామాదం జహోని
మగ్రావ్యాదంసేధేతి మస్త్రేణ సప్రయత్నమామాత్రావ్యాచ్ఛ ప
రిహ్రియతే, యథావా శ్రోత్రియాగారాగ్నిః పరిగృహ్యతేనేతరో
ఽశుచి దేశస్థః, ఆదిశబ్దేన నిదర్శనాంతరం దర్శయతి, యథావా
శ్రోత్రియస్యాన్నాదికం పరిగృహ్యతేనేతరస్య, తద్వల్; తస్మాదను
జ్ఞాపరిహారయో ర్నకదాచిదనుపపత్తిః, యత్తేవకోపి పరమాత్మా
అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత నానావిధ దేహసమృద్ధాన్నానావిధజీవభా
వ మాపద్యావతిష్ఠతే, అతోసుజ్ఞాపరిహారయో శ్వరీరగోచరత్వేనో
పపత్తిరితి తదసారమ్, యతోనిరతిశయైశ్వర్యాది సర్వోసద్గుణమా
హత్యైస్సదాఽవాప్త సమస్తకామః పరమాత్మైవా కస్మాన్ని
ధ్యా భూతయా అవిద్యయా స్వస్మిన్నానావిధదేహసమృద్ధం నిష్పా
ద్య స్వయం నానావిధ జీవభావమివ ప్రతిపద్యస్వాభిన్నానా మేవ
తేషాం జీవానామ్ 'వసంతేబ్రాహ్మణోగ్ని మాదధీత - తస్మా చ్చ

* త్రేతాగ్నిః- గాహపత్యాదిః, పరిగృహ్యతే- 'సారీభ్యామృ
గ్భ్యం గాహపత్యే జుహోతీ'త్వాది శ్రుత్యహేమ స్థానత్వే
నాభ్యనుజ్ఞాయత ఇత్యర్థః, పరిహర్యమగ్ని మాహ-(నేతర) ఇతి.
అను - మగ్నితప్త కపాలేషుత్రవణార్థమధికతచరుపురోడాశాదిక,
మస్త్రీత్యానూత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిః, ఏవం క్రవ్యమ్-మాంసమ్,
అశుత వపా హవిరాదికంబలాదస్త్రీతి క్రవ్యాత్, తాదృశఃకశ్చిద
గ్నిరస్తీత్యర్థః, వైదికాగ్ని దృష్ట్వాన్త ముక్త్వా లౌకికాగ్ని దృష్టా
న్తంచాహ- (యథా) వేతి- అశుచి దేశస్థః - శ్మశాన ప్రదేశస్థః,
జీవానా మనుజ్ఞా పరిహర గోచరత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమి
తి దశయితు మాహ- (తస్మా) దితి - పర ప్రక్రియా మనూద్య
దృష్ట్వాన్తేన తత్ర దోషానుష్ఠాటయక తాంనిరస్యతి- (యత్త్వి)త్యా

దోషః శ్లేషవక్తృః- ఋతాభార్యముపేయాత్- నాధిగచ్ఛేత్ ప్రీ
యోం పాఞ్జః కహిణ చిన్త్యత్యు మాత్తన' ఇతి, తథా "అగ్నియో
మీయం పశుం సంజ్ఞపయేత్- నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ"తి, తథా
'మిత్రముపసేవితవ్యం శత్రుః పరిహతఃవ్యః, తథా 'యాన్యనవ
ద్యానికమాణి- తానిసేవితవ్యాని- నోఽతరాణి' త్వేవం జాతీయ
కావనుజ్ఞా పరిహారావుపదిశ్య తత్ప్రియుక్త సుకృత దుష్కృత ఖ
లాని సుఖదుఃఖాని స్వస్తిన్నేవ సమ్పదయతీ త్యుచ్యతే, తద్యథా
చైత్రీస్య కంచుకాచ్ఛాదితేష్యపి సత్సుకరచరణాదిషు సర్వే వ్యవయ
వేషు తత్రకేషుచి దయవేషు స్రక్చన్దనాదిభి రభిపూజ్యమానేషు కేషు
చిదనీతోమద పానపరిఘాదిభి రసవరత మపహన్యమానేషు సత్సు
తత్కృత హషణవిషాదౌ చైత్రీమేవ స్పృశతో నతుకంచుకమితీదం
†సార్వజనీనమ్, తద్వత్తన్తతేనానావిధ పుణ్యపాప జేహవిశిష్ట పర
మాత్మస్వరూపభూతేషు జేవేషు సుఖాయమానేషు దుఃఖాయమా
నేషుచ సత్సు తత్సు దుఃఖాదికం తన్మతరీత్యా పరమాత్మాన మేవ
స్పృశేత్, జేహనాం మిథ్యాత్వాదపి తన్తతే తద్విషయతయా అ
సుజ్ఞాపరిహారౌ దురుపపాదావితవ జ్ఞేయమ్.

అపిచ తన్తతే వస్తుతో బ్రహ్మత్వాజ్ఞేహనాం మిథగి కమఃఫల
భోగవ్యతికరోదుర్వారః, నత్వస్తన్తతే ఈషదప్రేషదోషా నుషక్తి
ఇత్యభిప్రేత్యాహ,

—* ౪౮॥ సూ॥ అసన్తతేశ్చావ్యతికరః*

అస్తన్తతేహి స్వస్వకర్మ వాసనాపరత ప్ర భిన్నచేష్టత్వా

దినా- †సార్వ జనీనమ్- సర్వజనానుభవసిద్ధమ్, పరప్రక్రియా మేవ
పునరోషాన్తరోద్ధాటనేన నిరసితుం ప్రవృత్తముత్తర సూత్ర మవ
తారయతి- (అషిచే) తి- అసన్తతేః- అవ్యా-ప్తత్వాత్, పరిచ్ఛిన్న
త్వాదిత్యర్థః; స్వమతే దోషాభావం ప్రదశ్యపరప్రక్రియాంతత్ర

త్పత్తిశరీరం భిన్నత్వాదణుత్వేన స్వస్వశరీరేషుపరిచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా
దతపిత్తకదేహస్థస్య జీవస్య దేహాంతరేష్వ సంతతేచ్ఛ జీవానాం నమః
భక్తమణుభువోగ వ్యతికరణి ప్రసజ్యతే, వ్యతికరణి - సామర్థ్యమ్,
శ్రీఅవిద్యాపరికల్పిత దేహాదిలక్షణోపాధి సమ్బంధి బ్రహ్మజీవవాదేషు
జీవానాంవస్తుతో బ్రహ్మత్వేన విభుత్వాదతపవ త్రైవిణిక శరీర
సమ్బంధానాం జీవానాం శూద్రాదిసర్వశరీరేషు సంతతత్వా చ్ఛ
ద్రాదీనాం త్రైవిణికశరీరేషు సంతతత్వాచ్చ జీవానామిభిః క
మణుభువోగ వ్యతికరో దుష్పరిహరః, తద్దైవానుజ్ఞాపరిహారా న
భక్త్యం చానివార్యమ్.

దోషోద్ఘాటనేన నిరస్యతి- ఓ(అవిద్య) త్యాదినా- దేహాదీత్యత్రాది
నా అంతః కరణాత్మకోపాధి ప్రతిబింబిత బ్రహ్మజీవవాదేస్వంతఃకర
ణాత్మకోపాధే ర్నిర్భాత్యే నోక్త వక్ష్యమాణ నిఖిల దోష సద్భా
వేన తన్నిరాసం దశయతి, నచ 'రూపంరూపం ప్రతిరూపో బ
భూవ- తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ- ఇన్ద్రోమాయాభిజిహ్నురూ
పతయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్చ తాదశే' త్యేతద్వాక్యంజీవస్యే
శ్వర ప్రతిబింబితాం ద్యోతయతీతి వాచ్యమ్, తద్వాక్యస్య యుద్ధేప
క్షైక శత్రుంప్రతి మాయాఖ్య మోహన శక్తివిశేషై రేక్షైకం రూ
పం స్వయం ధృత్వా యుధ్యత్సహస్ర హయయుక్త రథారూఢ దే
వేంద్ర పరత్వాత్; తత్ర రూపం రూపమిత్యస్యాయ మక్షరాభక్తిః,
ప్రతిశత్రు రూపం ఇంద్రగి ప్రతి రూపో బభూవ - ఏక్షైకం రూపం
ధృతవాత్, తదస్య రూపమ్- ఇంద్రస్య తదిదం ప్రతిరూపధారణమ్,
ప్రతిచక్షణాయ- శత్రునిరసనాయ, అస్యైవ వివరణం ఇన్ద్రో మ
యాభిరిత్యుత్తర వాక్యేన క్రియతే, అపివ ముక్తిదశాయాం మిథ్యా
భూతాంతఃకరణ ప్రతి బింబిత బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య స్థిత్యయో
గాత్సర్వరూపోచ్ఛేద ఏవ జీవస్య మోక్షాంతి స్వాత్, తతశ్చతాద్య

—* ౪౯ || సూ || అభాసావీచ *—

అవిద్యోపస్థాపిత నానావిధ దేహేద్యుపాధి విశిష్ట బ్రహ్మజీవ వాదే సర్వజ్ఞస్య దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్యాశేషదోష ప్రతిభటా పరిమేయా త్యమ్భుతానంత పరమమగ్గళ గుణగణపరిపూర్ణాస్య భ గవత స్యాత్మాత్పరబ్రహ్మణ స్స వ్యస్వరూపాజ్ఞాన స్వరూపతిరోధాన జీవభావ విశ్వభృమ దుభేకత్వ నిగుణత్వ సంసారిత్వ కల్పనా సు యేయేహేతవ స్తైఃప్రయుజ్యంతే తేనర్వేపి స్వరూపసిద్ధ కా లాత్యయా పదిష్ట హేత్వాభాసావీచ ప్రతిపత్తవ్యాః, చకారాల్ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి' దిత్వాది శ్రుత్యాప్రమాణ విరోధం తన్నతేద ర్భయతి, అపిచ పరబ్రహ్మణోఽనాచితయా ప్రకృతినమ్బుధా భ్యుప గమే తస్యజీవత్వస్యాప్యనాదిత్వా జీవస్య మోక్షార్థముపాసన వి ధానం నోపపద్యతే, జీవవ్యతిరిక్త సోపాస్యస్యాభావాల్; యది చ జీవత్వహేతోః ప్రకృతినమ్బుధస్య మిథ్యాత్వా జీవస్య సాత్మాత్ప రబ్రహ్మభావో భ్యుపగమ్యేత తదాచ జీవాభావాదేవ తస్యమోక్షా ర్థ ముపాసనవిధానశాస్త్రారమ్భణమనర్థకమిత్యపి తన్న తేవిరోధంవిచ ఙ్గతేవిచక్షణాః,†తతశ్చతన్నతేజీవేశ్వరయోగేక త్వేనైకస్యాత్మనస్సుఖ దుఃఖానుషక్తేనర్వాత్తనామపితత్సుఖదుఃఖానుషక్తప్రసక్తఇత్యుక్తమ్.

ఇమం ప్రసక్త మదృష్ట నిబద్ధన త్వాభ్యుపగమోపినవిరుణధీత్యాహ,

—* ౫౦ || సూ || అదృష్టానియమాల్ *—

శ మోక్షవాద లేశశ్రవణమాత్రతో విభ్యే జ్జీవః, తథా చోక్తం మ హావివృతే, నిర్ఘాతయ తాపమఖిలం భవతాపతప్తోముక్తింకదాసు ఖమయీం మహతీం వ్రజిష్యే । ఇథం విచిన్త్యునసాత్రవణేప్రీపు త్తో జీవస్య *సప్త మయముక్తిమవేత్యవిభ్యే' చితి.పరోక్తా తత్ప్ర క్రియాసాధక హేతుక దూషయతిసూత్రకారః- (అభాసా)ఇతి. †ఉ క్తానువాదపూర్వకము త్తరసూత్రమవతారయతి- (తతశ్చే)త్యాదినా.

అవిద్యోపహిత బ్రహ్మజీవత్వా భ్యుపగమ పక్షే సర్వేష్వపి జీ
వే హ్యేకాశవచేకీభూయ సర్వగతేషు ప్రతిశరీర మస్త్యుపసార్య
ప్యవతిక్తమానేమవసత్సు తత్రైకేనమనోవాకారయై ధర్మాధ
మః లక్షణమదృష్టముపాజ్యతే, తతశ్చైవం సాధారణ్యేనాత్మ
శరీర సంయోగ నివృత్తితస్యాదృష్టస్య నియమో నసమ్భవతి, ఇదం
దేవదత్తే నోపాజిత మిదంయజ్ఞదత్తే నోపాజితమితి; తతఃస్య
హేతోః? దేవదత్తానుష్ఠానసమయే యజ్ఞదత్తావీనాం దేవదత్తా భే
దేనావస్థానా తస్యేషాం సర్వత్ర సంతతత్వాచ్చేతి బ్రూమః, అ
పిచాత్సంత మదాంతోగజాది స్వస్థిన్నానూర్థాః సర్వానపిజనాః
॥ దుఃఖా కరోతీత్యేషాం ప్రథితిస్సార్వజనీనా, అపిచ దావానలోప
యోగనిష్పాదిత దుఃఖం దావానల వ్యాప్త్యైక ప్రదేశవృత్తీనాం స
ర్వేషామప్యేతానాం సమానం భవతీతి ప్రథితిశ్చతథా, ఏవం తస్మ
తే అదృష్టానాం నియమాభావా దేకోదేహా విభుత్వేన స్వసమ్భ
ద్ధం జీవందుఃఖిభాకుర్వన్ సుఖాకుర్వంశ్చనః తదైవసర్వానపిజీవాన్
దుఃఖయేత్సుఖయేచ్ఛతస్మాత్తస్మతేకర్తృ ఫలభోగవ్యతికర స్తదవస్థః.

అథోచ్చేత 'బహిఃపోహం దేవయజ్యయాప్రజావాన్ భూ
యా సంనరాశగ్ సస్యాహం దేవయజ్యయాపశుమాన్ భూయా
సమగ్నోద్విష్టకృతోహం దేవయజ్యయాయుష్కాన్ యజ్ఞేనప్రతిష్ఠాం
గమేయం యోమేతి దూరేరాతీయతి తమే తేనజోష మగ్నిష్టోమ
యోరహం దేవయజ్యయావృత్రహఃభూయాస' మిత్యేవంవిధాలభిన
న్ధ్యాదయః ప్రత్యస్తం ప్రవర్తమానాఅదృష్టానామాత్మనాంచప్ర
త్యేకంస్వస్వామిభావం నియుంజన్తీతిచేత్తన్త తేఽభినన్ధ్యాదీనామపిని

॥ దుఃఖాకరోతి - దుఃఖయతి, ఉత్తరమాత్ర నిరస్యాంశజాగ్ర
మాహ- (అథోచ్చేతే) తి.

అస్య నియుజ్జతీత్యనేన సమ్బంధః, అభినన్ధిః - ఫలాశాసనమ్.

యమోనసేర్థతీత్యాహ,

...*

...*

—* ౫౧॥ సూ॥ అభిసన్ధ్యాదివ్యవచైవమ్ *—

యథోక్తేవ్యభి సన్ధ్యాదివ్యవచైవమ్ క్రియమాణేషు సత్స్వపి సా
ధారణేన సర్వాత్మాభిన్నేనైవైకేన జీవేన క్రియమాణత్వాత్తేషామభి
సన్ధ్యాదీనాం సర్వజీవ సాధారణత్వాదవృష్ట నియమ హేతుత్వం
నోపపద్యతే, ఏవం జీవానాం బ్రహ్మతయా విధుత్వా తుర్క ఖల
భోగవ్యతికర లక్షణ దోషానుషక్తిః పునస్తదవస్థ ఏవ, ఆదిగ్రహణే
న ఇదమహం కమకరో మీత్వాది సజుల్ప జాతస్యాపి వ్యతికరం
దశకయతి, తస్మతే సజుల్పక నియమాభావాత్.

—* ౫౨॥ సూ॥ శ్రీప్రదేశ భేదాదితీచేన్నా న్తర్భావాత్ *—

స్వాదేతత్ బ్రహ్మత్వే వైకత్వ విధుత్వయోఃప్రాప్తావపి జీవా
నాం బ్రహ్మణ స్తత్త్వప్రదేశ రూపత్వాదేక శరీర ప్రతిష్ఠితేనైకేన
మనసాసహ సంయోగ ఏకశరీరావచ్ఛిన్న ఏవైకస్మిన్నాత్మ ప్రదేశే
భవితుమహతి, నేతరస్మిన్ ప్రదేశే, అతఃప్రదేశ భేదకృతాహివ్య
వస్థా అభిసన్ధ్యాదీనా మదృష్టానాం తత్ఫల భోగానాం చ భవిష్యతి
తిచేత్తదపి నోపపద్యతే, కుతః? అన్తర్భావాత్- ఈశ్వరాభేదాభ్యుప
గమేనైకత్వవిధుత్వావిశేషాత్సర్వేషాంజీవానాంసర్వశరీరేష్వన్తర్భా
వాత్; నహ్యైకస్మిన్నాత్మప్రదేశేనమత్పద్యమానంశరీరంతత్ప్రదేశ
రూపసైవ్యవజీవాత్మనోభోగాయతనంనేతరప్రదేశానామాత్మనామి
త్యభ్యానోవిక్తుమభిలష్యతే, ఉత్పద్యమానశరీరావచ్ఛిన్నప్రదేశాత్మ
కస్య జీవస్యఇతరప్రదేశభూతానాంచాభేదాభ్యుపగమాత్;యథైక
స్మిన్దేవదత్తేకఞ్చిత్సర్వాజ్ఞసత్యైకస్మిన్శరీరప్రదేశేశస్త్రాదిభిస్సం
వృశ్చ్యమానే దేవదత్త స్సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి, యది పున
స్సర్వేషి శరీర ప్రదేశాస్సంవృశ్చ్యమానా భవేయు స్తదాహి ప్రి

శ్రీ బ్రహ్మజ్ఞానవాది శఙ్కరాముత్పాటయతి- (ప్రదేశే) తి.

తరాం సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి దేవదత్తః, ఏవం విభాషరజ్ర
 మ్మాస్వరూపే తన్నత రీత్యా సముత్పన్న నానావిధ శరీరే అత ఏవ
 సురాసుర సరోరగ ఖగ మృగ యాదో ద్రుమాదినానావిధజీవ సం
 జ్ఞా భాజి అనుజ్ఞాపరిహారా దృష్ట తత్ఫల భోగాభినన్ధ్యాది వ్యతిక
 రాజ్ఞాన సంసారాదయః కేదోషాన పునశ్చేరణ, ఏవంసర్వధా వి
 రుద్ధే జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వాభ్యుపగమకమతే మన్ద భాగ్యా ఏవ
 ప్రాయేణ భాగ్నిస్త్యైవప్రామాణ్యం పశ్యన్తి, తథాచోక్తమ్ 'ప్రా
 యేణానృతవాదిత్వా త్పుంసాం భాగ్నిన్ద్యాది సమ్భవాత్ | చోద
 నానుపలబ్ధేశ్చ శ్రీధామాత్రాత్ప్రమాణతే ' తి. అత ఆత్మైక
 త్వ మత మసమజ్ఞానమ్, జీవేశ్వరభేదా భ్యుపగమపక్షేషు జీవానా
 మణుత్వ బహుత్వా భ్యుపగమాత్ప్రకృతేః పారమాధికత్వాభ్యు
 పగమాచ్చ సర్వమనవద్య మిత్యేషాదిక్, ... *

ఇతి శ్రీ భగవద్భాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
 కులతీలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
 పరమగురునిధానిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీశుక
 భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్భాదరాయణ
 సమ్ప్రదీత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్యే
 ద్వితీయస్వాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఏతత్పదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యే || ౫౨ ||

|| దిగిత్యనేన ' అభేదవాదినః పుంసః పిత్రాభేదోస్తివా నవా .
 అస్తిచేదపసిద్ధానో నాస్తిచేన్దాత్మ భత్వతే ' త్యేవం జాతీయక
 దోషా జీవాత్మ పరమాత్మైక్యమతే స్పష్టజ్ఞిరసన హేతుత్వేనో
 ఘటనీయా ఇతి సూచయతి, తస్మాజ్జీవేశ్వర భేద సిద్ధాంతమాశ్రిత్య
 యథోక్త రీత్యా జీవ స్వరూపం పరిజ్ఞేయమితి షాదాథ ఉపసం
 హతఃవ్య ఇతిభావః. ద్వితీయస్వాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.
అస్త త్సద్గురుచరణారవిద్యాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే—ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థపాదప్రారంభః.

—* ౧ || సూ || తథాపాగ్తాః *

¶ తదేవం ద్వితీయస్య తృతీయపాదేన వియదాదీనా ముత్పత్తి
విచార పూర్వకం భగవద్భజన స్వరూప యోగ్య జీవస్వరూపం ప్రా
ధాన్యేన విచార్య తత్ప్రమోషణ మతంచ ప్రత్యాఖ్యాతమ్, అథే
దానీం చతుర్థేన పాదేన వియతః పరాచీనానాం ప్రకృతిగుణ మ
హదహం తత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవత్కృత్యేద్విగ్రియాదీనాముత్పత్త్యా
ది ప్రకారం విచార్య సమష్టివ్యప్తేశరీరోత్పత్తిరుచ్యతే, † తథాపి కిమి
ద్విగ్రియాణి వియదివో త్పద్యంతే? కింవానోత్పద్యంతే? ఇతి విశయః,
‘తస్మాద్వావీతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత’ ఇత్యాదిషు వియదా
ద్యుత్పత్తి ప్రకరణాఘాతాత్పత్త్యశ్రవణాద్విగ్రియాణా మనుత్పత్తిరే

సృష్ట్యేద్విగ్రియాణితైశ్చనైస్తత్త్వైర్జం విధాయయః!

నామరూపక్రియాధత్తే జీవానాం రాఘవంభజే||

¶ పూర్వపాదే జీవస్య స్వరూప నిరూపణ పూర్వకం కర్తృ
త్వమభిధాయాస్మిన్నాదే తద్ధేతుభూత కరణ కళేబరోత్పత్తి రభిధీ
యత ఇత్యస్యపాదస్య పూర్వపాదేన హేతుహేతు మద్భావ సక్తి
తిం ద్యోతయితుం పృత్తానువాద పూర్వకమేత త్పదార్థమాహ—(త
దేవమిత్యాదినా. † అత్ర ప్రథమాధికరణే పూర్వపాదాద్యధికరణ

వావగమ్యతే, తస్మాద్విద్వియాణి నోత్పద్యంత ఇత్యేవం పాశ్చిత్రియా
మః, పరమాత్మధిష్ఠితా త్తామసాహచారాద్యథావియదుత్పన్నం
భవతి తథా పరమాత్మధిష్ఠితా ద్రాజసాహచారా త్పాదా
ఉత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్, తథాచ శూన్యతే ' తైజసాత్తు వికుగ్వా
ణాద్విద్వియాణి దశాభవత్ | జ్ఞానశ క్రిత్యాశ క్రి' రితీద్విద్వియాణాం
ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్పాశ్చిత్తమ్, ॥ ఏతచ్ఛపరిష్కృత్యుచయ
వ్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, యథావియదాదీనాం మహా భూతానాం
స్వస్వకారణేషు సూక్ష్మభావేనావస్థితానామేవ పునస్సర్గాదౌష్ఠా
లరూపేణ పరిణామ ఏవోత్పత్తిరభ్యుపగమ్యతే ఏవమిద్విద్వియాణామ
పి పాశ్చిత్త్యే సూక్ష్మరూపేణావస్థితానాం పున స్సృష్టికాలే స్థా

ఇవాహచార కార్యోత్పత్త్యధిధానాత్తేనాస్య దృష్టాంతసక్లతి మ
భిప్రేత్య విషయ విశయా పుపపాదయతి- (తథాహీ) త్యాదినా.

యద్యద్యహచార కార్య వియదుత్పత్తి విచారాత్స కాధిక
రణస్య వ్యవహిత త్వేన వియద్దృష్టాంతోపాదాన మసక్లతమివ థా
తి తథాపి ' తతస్సుత్పత్తరం జ్యోతిః కృష్ణమావిశదద్భుతమ్ | పశ్య
తాం సర్వభూతానాం యథా చైద్యవధేన్మపే ' త్యత్ర భగవతా
శ్రీ బాదరాయణినా దంతవక్త్ర విషయే వ్యవహితస్థలోక్తచైద్యదృ
ష్టాంతస్య నిరూపితత్వా త్తద్వదిహ వ్యవహితాతీత పాదాద్యధికర
ణోక్త వియద్దృష్టాంతోపాదానమపి సక్లతతమం భవతీతి ధ్యేయమ్.

॥ ఇద్విద్వియాణాం పాశ్చిత్తాధీనత్వం కథముపపద్యత ఇత్యత ఆ
హ- (ఏతచ్ఛే) తి- ఇద్విద్వియాణాం స్థూలతయా పరిణామరూపో
త్పత్త్యభ్యుపగమా న్మనతాగర్య వాద సముచ్ఛేద ఇత్యాహ- (ఏ
తదుక్తం భవతీ) తి. ...

ఇద్విద్వియాణా మనిత్యత్వావ ధారణేన ఝడితి భగవ ద్దశక
నాది ప్రవృత్తిసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయత్ సూత్రాథా ము

లయాపేణపరిణామపీవాత్పత్తి రభ్యుపగంత్యేతి, ౧ తస్మాదస్తివియ
తదేవ పాదానా ముత్పత్తిః. ... *

నను ప్రాణానాముత్పత్తివినా ప్రళయేఽస్తిత్వమపి క్వచిదా
మ్నాయతే ' అసద్వా ఇనమగ్ర ఆసీత్ - తదాహుఃకిం తదాసీదితి
ఋషయో వావతే అగ్రే అసదాసీత్తదాహుః - కేతే ఋషయ ఇతి
పాదావాఋషయ ' ఇతి, తస్మాత్పాదానోత్పద్వంత ఇతి ప్రా
ప్తే ప్రపతత్యుత్తరమ్, ...

—*౨॥సూ॥ గౌర్యసమ్భవాత్తత్పాత్రిక్కుగ్రతేశ్చ*—

ఇద్విగ్రియాణామస్తేభ్యోత్పత్తిః, యాహీద్విగ్రియాణాం ప్రళయే
ఽస్తిత్వ శ్రుతిస్సానుగౌణీ, కస్మాదసమ్భవాత్తత్పాత్రిక్కుగ్రతేశ్చ-
ప్రాక్సప్తేరిద్విగ్రియాణాం స్థిత్యసమ్భవా ద్వియత్తఃపాత్రిక్తైజసా
హజాగ్రాదుత్పత్తిశ్రుతేశ్చ, తథాచశూరియతే 'తైజసాద్విగ్రియా
ణ్యేవజ్ఞానకమమయానిచేతి, తస్మాత్పరమాత్మనస్సకాశాత్పాత్రిక్కు
త్యా ద్యుత్పత్తిద్వారా పరమాత్మాధిష్ఠితా తైజసాహజాగ్రా ది
ద్విగ్రియాణా ముత్పత్తి రవిప్రతిష్ఠితైవభవతి, ...*

అథేద్విగ్రియోత్పత్తిపార్వాపర్య ముచ్యతే. ...*

—*౩ ॥ సూ ॥ తత్పూర్వకత్వాద్వాచః*—

వాచఇతి బహువచన సామథ్యాద్వాగుపలక్షితాని కర్మే
ద్విగ్రియాణి తైజసాహజాగ్రా ద్జ్ఞానేద్విగ్రియోత్పత్తే యాధ్వం ము
త్పన్నానీ త్యధ్యవసాతవ్యమ్, కుతః ? తత్పూర్వకత్వాత్ - "జ్ఞాన
శక్తిఃక్రియాశక్తిర్బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా । శోత్రత్పాష్టగ్రాదృగ్విహ్వీ
వాగ్దోమేధాగ్నిపాయవ" ఇతి కర్మేద్విగ్రియోత్పత్తే జ్ఞానే
ద్విగ్రియోత్పత్తి పూర్వకత్వావగమా దిత్యభిప్రాయః.

పసంహరతి - ౧ (తస్మా) దితి. ... *

పౌరంజన ప్రకరణం వాక్య ముదాహృత్య సూత్రం వ్యాచ

తదేవ మిద్ధిగ్రయాణా ముత్పత్తి ర్విచారితా, సమ్ప్రతితేషా
మాశ్రయాది రభిధీయతే,

—* ౪ || సూ || సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ *—

¶ ‘సప్తపరికృతద్వార’ ఇత్యేతద్వాక్యం శిరసి సప్త హీన్ద్రియ
స్థానానీత్యవగమయతి, తథా “ఖద్యోతావిముఖీచపాగ్” త్యాది
వాక్యం తాని స్థానానీన్ద్రియైర్విశిష్యచ, తతశ్చైచం సప్తగతేర్వి
శేషితత్వాచ్చ శీషణ్యేన్ద్రియస్థానాని సప్తవగమ్యంతే, ఏతదుక్తం
భవతి, చక్షుశ్రోత్రఘ్రాణస్థానానాం ప్రత్యేకం ద్వైవిధ్యేనాశ్చేనసా
కంతేషాం స్థానానాం సప్తత్వమభిప్రేత్య ‘సప్తపరికృతద్వార’ ఇతి శూ
యతే, తత్ర వాగ్విసనయోర్నియయోగిపాయేణ స్థానైశ్చైవైక
త్వాభిప్రాయాచ్చీషణ్యేన్ద్రియే స్థానానాం సప్తత్వవిరూఢఇతి,
ఏతదేవాభిప్రేత్య ‘సప్తశీషణ్యైర్పాణా’ ఇతి శ్రుతిశ్శీషణ్యేన్ద్రి
యాణామపి సప్తత్వం శ్రావయతి, వస్తుతస్తు చక్షుశ్రోత్ర జిహ్వా
ఘ్రాణానివాక్చేతి పఞ్చేన్ద్రియాణి శీషణ్యైర్భవన్తి, శిరసి త్వ
గ్నిద్రియస్య సత్వేషి తస్య సర్వశరీరవృత్తిత్వా తస్య మపి శరీరం త్వత్వా
నం భవతీత్యుపరితన సూత్రే వత్సతి, తస్మాత్ ‘సప్తగతేర్విశేషిత
త్వా’ దితి సూక్తమ్.

—* ౫ || సూ || హస్తాదయస్తుస్థితేతోవైవమ్ *—

అతః- శీషణ్యేన్ద్రియ స్థానతోఽధస్థిన్తే శరీరభాగే, ఉపల
భ్యమానహస్తాదయ ఇతరేషాం పాణ్యానామింద్రియాణాం స్థానా
నిబోధవ్యాని, త్వగింద్రియంతువైవమ్, యథేతరేన్ద్రియాణితత్రత్ర
పరిచ్ఛిన్న స్థానవృత్తీని భవన్తి, ఏవంత్వగ్నిద్రియం న పరిచ్ఛిన్న స్థా
నవృత్తికంభవతి, కింతు సప్తస్వపి ధాతుష్వస్త్వహిర్వాప్త మ

ప్రే- ¶ (సప్తపరి) త్యాది నా. తస్మాద్నిద్రియాణ్యనిత్యానీత్యధికరణో
పసంహారః కార్యః. అ|| ౧ || సూ || ౫ ||

వతిష్టతే, తస్మాత్సర్వమపి శరీరం త్వగింద్రియస్థానభవతీత్యర్థః

౧ || ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౫ ||

—* ౬ || సూ || *అణవశ్చ *

సమృద్ధింద్రియాణాం పరిమాణంచింత్యతే, కిమిద్రియాణిమహత్పరిమాణాని? ఉతమధ్యమపరిమాణాని? అథవా అణుపరిమాణాని? ఇత్యేవంచింతాయాం ప్రాప్తాయా క్రిమిదంప్రాహ- (అణవశ్చ) తి - అణవశ్చైతే ప్రాణాఃప్రతిపత్తవ్యాః, అణుత్వం చేతైషామదృశ్యత్వ పరిచ్ఛిన్న త్వోభయత్కమ, నతుపరమాణుత్వత్వమ్, కాత్యేన స్వవిషయ గ్రాహకత్వానుపపత్తైః? 'దివీవచ త్సురాతత' మిత్యేవం జాతీయక శ్రుతివ్యాకోపప్రసక్తాచ్చ, ‡ ఏతదుక్తంభవతి, అదృశ్యా ఏతే ప్రాణాదృశ్యాశ్చేతస్యస్తహిజీవో

* ఇద్రియాణామణుత్వాశ్రయత్వాభిధానా దుత్తరాధికరణమాశ్రయాశ్రయభావ సక్లత్సాఽఽరభతే- (అణవశ్చ) తి.

§ 'ప్రాణాస్సర్వేనంతా' ఇతి విభుత్వ శ్రుత్యేద్రియాణాముత్కాగ్ని శ్రుతేగౌణత్వావగమేన తేషాంవిభుత్వ మిత్యేకః పక్షః, 'ప్రాణమనూత్కాగ్నిమంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్కాగ్నిమస్తీ' త్యాద్యుత్కాగ్ని శ్రుతేః ప్రబలత్వాత్తయైవ బాధితాయా యథోక్త విభుత్వ శ్రుతేగౌణత్వావగమా ద్దేహేనసహేంద్రియాణానాశదర్శనాచ్చ తత్తద్గోళక తుల్య పరిమాణకాస్యేంద్రియాణి భవస్తీత్యపర ఇత్యేవం పూర్వ పక్ష ద్వయం ప్రత్యావత్యేణ సిద్ధాంతయతి- (ఇదం ప్రాహే) త్యాదినా.

‡ ఇద్రియాణాముత్కాగ్ని శ్రుతేస్తేమామామా జ్జీవేన సహవస్థానస్య చతుర్థాధ్యాయే వత్సమాణత్వాచ్చ తేషాం దేహేన సహ నాశ దశేనం భ్రాన్త్యాత్మక మిత్యభిప్రేత్య పూర్వపక్షద్వయ మనూద్య నిరస్యతి- (ఏతదుక్తం భవతి) త్యాదినా.

అట్లుగానే బిలేభ్యుఁడైనదివ శరీరాన్నిగఁచునదిపరితో వస్థితై
జనైరుపలభ్యేరన్నితి ప్రసజ్యేత, యదిచైతే సర్వగతాన్యుస్తదాచ
ప్రాణమనూతాగ్రుస్తం సర్వేప్రాణా అనూకామస్తీతిశ్రుతిర్వ్య
దశ్యేత, ॥ తస్మాత్ప్రాణా అణతఇత్యధ్యవసీయతఇతి.

అ | అణ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౭ || సూ || * శ్రేష్ఠశ్చ *

అథ కిం ముఖ్యప్రాణో నోత్పద్యతే ? కింవా ఉత్పద్యతే ? ఇ
తి సంశయ + ఇదముత్తరంపఠతి - (శ్రేష్ఠశ్చే) తి- శ్రేష్ఠః- ముఖ్య
ప్రాణశ్చ, ఇతర ప్రాణవత్తైజసాహజాగ్రా దుత్పద్యతఇతి ప్ర
త్యేతవ్యమ్, 'బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజస'ఇతిశ్రుతేః; శ్రేష్ఠత్వంప్రాణస్య
శుక్లనిషేకకాలాదారభ్యప్రాగపింద్రియప్రత్యుత్పత్తేకర్వవత్తిలాభా
దుపపద్యతే, నచేత్తదాతస్యవత్తిలాభస్సాన్యత్తహియోనాపి క్తం
రేతోదక్షిణ కుక్షౌ నప్రవిశేత్, తథా నయనాది స్థానేషు చక్షు
రాదీంద్రియ ప్రాపణ చతురవత్తిలాభాదన్య శ్రేష్ఠత్వం చోపపద్య

॥ ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి - (త
స్మా) దితి. అ || ౨ || సూ || ౧ ||

* జీవాశ్రిత తదుపకరణానాం ప్రాణానాం ప్రసూతేన ముఖ్య
ప్రాణస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసక్తసక్త తోభ్యత్తరాధికరణ ముపక్రమతే-
(శ్రేష్ఠశ్చే) తి- కేచిత్త్వవిదేశాత్సక్తత్వాదన్య పూర్వాధికరణేన స
క్తతి కథనం నేచ్ఛన్తి, తచ్చిన్త్యమ్. ... *

+ ఉత్పత్త్యశ్రవణాన్ముఖ్య ప్రాణోనోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రా
ప్తే ఉత్పత్తి శ్రుతేఃప్రాణస్యాస్యేవోత్పత్తిరితి సిద్ధాన్తయతి- (ఇద
ముత్తరం పఠతి) త్వాదినా. ... *

* 'ప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చేష్ఠశ్చే' తి శ్రుత్యుక్తం ముఖ్య ప్రా
ణస్యశ్రేష్ఠత్వం జ్యేష్ఠత్వం చోపపాదయతి, (శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణ

తే తదిదమాహ “ప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చే గ్రీష్ఠశ్చే”తి శ్రుతిః, తథా
‘నవయంశత్యైమస్త్యదృతే జీవితు’ మిత్యేవం జాతీయకా శ్రుతి
శ్చ ప్రాణస్యజ్యేష్ఠత్వమేవోపదిశతి. ...

౩ || శ్రేష్ఠాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౮|| సూ|| * నవాయుక్రియేపుథగుపదేశాల్—

కేమయం ముఖ్యప్రాణో బహిష్కృతమానోవాయుః? అథవా
చక్షురాదీంద్రియక్రియారూపః ? ఆహాస్విచ్ఛక్షురాదివజ్జీవోపకణ
భూతః ? ఇతి భవతీహ జిజ్ఞాసా, తత్ర ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసాదిరూ
పేణోపలభ్యమానత్వా ద్వాద్వస్తభావోయ్యుక్తఇత్యేకగపక్షః,
అథవా ప్రాణస్యపజ్జరచాలనన్యాయేన సర్వేంద్రియ క్రియా రూప
త్వం స్యాత్, తథాహి యథావా ఏకపజ్జరవత్కణఃపక్షిణఃప్రత్యే
కం నియతవ్యాపారా స్సస్తస్సమ్భుయైకం పజ్జరం చాలయన్తి ఏ
వమేకశరీర వత్కణ ఏకాదశప్రాణాఃప్రత్యేకం నియతవృత్తయ స్స
న్తోపి సమ్భుయశరీర ధారణ చాలనాదికం కుర్యుః, తాదృశసము
దాయవ్యాపారఏవ ముఖ్యప్రాణ ఇత్యుచ్యతే, తతశ్చ ప్రాణస్యనే

స్యే) తి- తస్మాత్ప్రాణస్యోక్త శ్రేష్ఠత్వాది నిణయోత్ర ఫల మి
త్యధికరణ ముపసంహతేవ్యమ్. అ|| ౩|| సూ|| ౧||

* ముఖ్యప్రాణస్య వాయుద్రియవ్యాపారాన్యతరాన్తర్భా
వసమ్భవాన్నపుథక్త్వద్విచార ఆరబ్ధవ్య ఇత్యాక్షేపసక్లిత్యోత్త రాధి
కరణమారభతే- (నవాయుక్రియేపుథగుపదేశా) దితి- పూర్వ ప
క్షం ద్వేధా కరిష్యమాణో వాయు లిక్లేన తం వాయూ వస్తర్భావ
యక్ ప్రథమం పూర్వపక్షమాహ- (తత్రప్రాణస్యే) త్యాదినా-
పజ్జరచాలనన్యాయ మోశ్రిత్య తమిద్రియ క్రియాయామస్తర్భావ
యక్ ద్వితీయం పూర్వపక్షమాహ- (అథవే) త్యాదినా.

ద్రియ క్రియాతిరిక్తత్వమిత్యపరగపక్షః, అపిచ శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికనూ
త్రమపి నారమ్భణీయమ్, తస్మాన్ముఖ్యప్రాణస్య వాయుక్రియయోర
స్యతరస్మిన్నస్తర్భావానాతిరిక్తత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే రాద్ధాన్త
స్సమభిధీయతే, ముఖ్యప్రాణసావన్నవాయుర్భవతి, నచేంద్రియక్రి
యా, కస్మాల్? పృథగుపదేశాల్ - ఓబహిస్సచ్చరతోవాయోముఖ
్యప్రాణస్యచ తతోవత్ప్రతిప్రకరణే ప్రత్యేకం ఖలూత్పత్తిరుపదిశ్య
తే, తథాచశ్రుతిః 'నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాదభూత్సర్వ గుణోనిల' ఇ
తి, 'బుద్ధిఃప్రాణశ్చ తైజస' ఇతిచ, తథా అణ్డసృష్ట్యనంతర భావి
న్యా ఇంద్రియక్రియాత్పత్తేగప్రాగవస్థానేనాస్య ముఖ్య ప్రాణస్యే
ద్రియక్రియాతఃపృథక్త్వమేవోపదిశతీయమేవ 'ప్రాణశ్చతైజస' ఇ
తి శ్రుతిః, అతఃప్రాణస్య వాయావనస్తభూతస్య పక్షేర చాలన
న్యాయేనాపింద్రియ క్రియాయామనస్తర్భూతస్యేంద్రియ వజ్జీవోపక
రణత్వమేవ నిశ్చీయతే, అపిచ 'అనుప్రాణన్తియంప్రాణాఃప్రాణం
తంసర్వజన్తుషు | ఆపానంతమపానన్తి సరదేవమివానుగా' ఇతి శ్రు
తిరపి ముఖ్యప్రాణంప్రతీతరేషాం ప్రాణానాంశేషభావ మాత్రావ్య
ముఖ్యప్రాణస్యేంద్రియేభ్యఃపృథక్త్వమేవోపదిశతి, + తతశ్చాస్య
ప్రాణస్య వాయ్వింద్రియక్రియాభ్యాంభూయా భేదోఽవగమ్యతే,
తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠత్వేతి సూత్రంసూక్తమాచారైః.

౪ || వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* F || సూ || ౧ చక్షురాదివత్తుతత్సహామ్యైదిభ్యః *

* పూర్వాధికరణ మాక్షిపతి- (అపిచే) తి.

ఓ పృథగుపదేశ ముపపాదయతి- (బహిస్సచ్చరత) ఇతి.

+ అధికరణఫలమాహ- (తతశ్చే) తి. అ || ౪ || సూ || ౧ ||

౧ చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వభిధానా దుత్తరా
ధికరణం దృష్టాన్త సక్లతోపక్రమతే- (చక్షురాదివ) దితి.

ప్రాణోపి కింజీవవదస్మి శరీరేస్వతన్త్రః ? కింవాఇన్ద్రియ
వజ్జీవపరతన్త్రః , తత్ర ప్రాప్తస్వతన్త్రగ్రీవ భవతి ప్రాణఇతి,
కుతః ? శ్రేష్ఠత్వాత్ - కించ వాగాద్యనుగ్రాహకత్వం ప్రాణస్య
శూన్యతే, తథాహి సర్వేషు సుప్తేషు వాగాదిషుప్రాణవైకో
జాగర్తిప్రాణవైకో మృత్యునానాప్తః ప్రాణసంపగోవాగాదీ
సంవృత్తి - ప్రాణఇతరాన్ ప్రాణాన్ రక్షతిమాతేవపుత్రాని'తి.
తస్మాత్ప్రాణస్యాపి జీవవత్స్వతన్త్ర్యం భవతీత్యేవంప్రాప్తే పృ
త్యాచక్షే, (చక్షురాదివత్త్వి) తి- తుశబ్దఃప్రాణస్యస్వతన్త్ర్య
వ్యాప్యత్వత్వః, యథా చక్షురాదీని రాజ్ఞఃప్రకృతివదనుగ్రాహ్య
ణి సన్నిజీవస్యకర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ నిష్పాద్య తత్పరతన్త్రాణి
భవంతి తథా ముఖ్యప్రాణోపి రాజ్ఞోమాత్యవ జ్జీవస్యసర్వాథాన
మృదనోపకారకస్య తత్పరతన్త్రగ్రీవ భవతిమహతి , కుతః
పునరిదమవగమ్యతే ? తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః - శిష్టిః - విశేషణమ్, తై
శ్చక్షురాదిభిన్నమైవహి ప్రాణేన జీవోవిశేష్యతఇతి శూన్యతే,త
థాహి * 'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో జీవోన్తరాత్మా గుణ
కమన్ముతీ'రితి, ఇన్ద్రియాణి- చక్షురాదీని, ప్రాణో- ముఖ్యః,గు
ణాః- సత్త్వాదయః,కమన్- వాసనా,ముతీః- లింగశరీరమ్, ఆది
శబ్దేనాచేతనత్వంప్రాణస్యస్వతన్త్ర్యనిరాకరణహేతుందర్శయతి.

శ్రీఅథోచ్ఛేత యచిచక్షురాదివ త్పాణస్యజీవంప్రత్యుపకరణ
భావోఽభ్యుపగమ్యతే ? తహి చక్షురాదివ త్తస్య విషయా భ్యుపగ

* 'దేహేన్ద్రియ ప్రాణే'తి వాక్యోదాహరణభావన్తు జీవోపక
రణ భూతేన్ద్రియైస్సహ పర్యమానత్వాత్పాణస్య జీవవిశేషణత్వ
మితి ప్రాణస్య జీవ పారతన్త్ర్యవధారణమహ ణమితిధ్యేయమ్.
శ్రీవిషయాభావా త్పాణస్య జీవోపకరణత్వం నఘటతఇతి శబ్దా-
ముత్తర సూత్ర నిరస్యామాహ- (అథోచ్ఛేతే) తి.

మహిమసజ్యేత, నాభ్యుపగమ్యత ఇతిచేదనథాకత్యైషః ప్రాణాభ్యు
పగమ ఇత్యత ఉత్తరముచ్యతే, ...

—*౧౦॥ సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోషస్తథాహి దర్శయతి *

నతావద్విషయానభ్యుపగమః ప్రాణస్యదోషమావహతి, కుతః?
తస్యాకరణత్వాత్ - నహి చక్షురాదివత్ప్రాణస్య విషయ పరిచ్ఛే
దేన కరణత్వాభ్యుపగమే ప్యానథాక్యం సమ్భవతి, కార్యాస్తరస
ద్భావేన తస్యసాధాకతోపలభ్యే, తథాహిదర్శయతి - తతైవకిల
ప్రాణస్య దేహేంద్రియధారణ రూపకార్యమభిప్రేత్య 'యస్మిన్ను
తాగ్రస్తే ఇదంశరీరం పాపిష్ఠతర మివదృశ్యతే ససర్వశ్రేష్ఠ' ఇతి
శ్రుతిః ప్రాణస్యోచ్చక్రమిషాయాం వాగాది వైధిల్యాపత్తింశరీరస్య
పాతంచ దశాయతి, తథా 'తాన్వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ'మామో
హమాపద్యేథ అహమేవైతత్పశ్చథా ఆత్మానంప్రవిభజ్యై తద్భా
ణ మవష్టభ్య విధారయామీతి. అత్ర బాణశబ్దేన జీవోలక్యతే, త
థాచ శ్రుతిః 'శరతుజీవం పరమేవలక్య'మితి. తథా 'సుప్తాయాం
మయిజాగతికనాగోయం పాలయస్వరీ' మితి నాగవచ్ఛావస వృ
త్తికత్వాత్ప్రాణస్య నాగత్వమ్, 'కస్మిన్నుతాగ్రస్తేయ ముతాగ్ర
స్తోభవతి కస్మిన్నుహవావప్రతిష్ఠితేయం ప్రతిష్ఠితోభవతి సప్రాణ
మస్యజతే' త్యేవమాద్యా శ్శ్రుతయశ్చ ప్రాణస్యదేహేంద్రియ జీవ
ధారణరూపం కార్యవిశేషం దర్శయన్తి, తస్మా ద్దేహధారణాది
రూప కార్యాస్తరసద్భావా స్మృఖ్యప్రాణస్య విషయానభ్యుపగమో
నానథాక్య మావహతీత్యధ్యవసీయతే. ...

—*౧౦॥ సూ॥ ‡ పశ్చివృత్తిమనోవద్వ్యపదిశ్యతే*

ఇతశ్చస్త్రీముఖ్యప్రాణస్య వైశేషికం కార్యమ్, యస్మాదయం

‡ కించ వృత్తిద్వారా ప్రాణస్యాసాధారణ కార్యాస్తరం
వక్తుమాహ సూత్రకారః- (పశ్చివృత్తి) రితి.

పాణిః 'ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానామేశుద్ధ్యంతా' మిత్యా
దిశ్రుతౌ పఞ్చవృత్తిర్వ్యవదిశ్యతే, వృత్తిభేదశ్చయం ప్రాణస్యకా
ర్య భేదసాపేక్షః, అతస్తతాగ్ర్యభేదోద్భవప్రదశ్యతే, పాణిః -
పాగ్వృత్తిః, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపః; అపానః - అపాగ్వృత్తిః,
అథోవాయురూపః, వ్యానః- తయోస్సస్థిషు వీర్యవద్భగ్ధన కమక
హేతుః, ఉదానః- ఉద్వేగవృత్తిః, ఉత్తాగ్నిన్ద్రాదిహేతుః, సమా
నః - సమస్సర్వేష్యజ్ఞే ష్యన్నాదిరస ప్రాణహేతుః, ఇత్యేవం కా
ర్యభేదా త్పఞ్చవృత్తిత్వం ప్రాణస్యాధ్యవసాతవ్యమ్, మనోవల్-
*యథావామనసగి పఞ్చవృత్తయోభవంతి ఏవంప్రాణస్యావీతి యో
జనా, జ్ఞానేంద్రియద్వారా మనసఃపఞ్చవృత్తయః ప్రత్యేతవ్యాః,
అథవా కామసజ్జల్ప విచికిత్సాధ్యవసాయ ధృతయగి పఞ్చవృత్త
యోజ్ఞేయాః, యోగశాస్త్రేతు మనసఃప్రమాణవిపర్యయ వికల్ప ని
ద్రాస్తృతి రూపాః పఞ్చవృత్తయగిపరిగృహ్యంతై, బహువృత్తి మ
త్యేవాప్రాణస్యమనోనిదర్శన మిత్యనుసంధేయమ్, జీవోపకరణత్వమ
పి ప్రాణస్యపఞ్చవృత్తిత్వా దృవతీతి జ్ఞేయమ్. ...

—*౧౨||సూ|| +అణశ్చ*—

అయం ముఖ్య ప్రాణ శాచ్చణ భావతీతి జ్ఞాతవ్యమ్ ,

* దృష్ట్వాంతం దాష్ట్యాన్తికేన యోజయన్ వివృణోతి- (య
థే) త్యాదినా - మనస స్సద్వారక వృత్తిమత్యేవన దృష్టాంతత్వ మ
రోచయన్ సాక్షా ద్వృత్తి మత్యేవన దృష్ట్వాంతత్వం వక్తు మాహ-
(అథవా) ఇతి. ... *

¶ ప్రాణాపానాది వృత్తీనామావృత్తి భేదేన బహు త్వస్య
నో దృష్ట్వాన్తోపాదానస్యాభిప్రాయా న్తరమాహ-(బహువృత్తి)ఇతి.

+ ఉక్తం ప్రాణానామణత్వం ముఖ్య ప్రాణోపగతిదిశతీసూత్ర
కారః (అణశ్చే) తి. ...

అణుత్వంచాస్యసాక్ష్యపరిచ్ఛేదోభయలక్షణమితిప్రతిపత్తవ్యమ్, ప
శుపరమాణుతుల్యత్వమ్, పంచవృత్తిరూపేణతస్యకృత్సృజరీరవాగ్వి
త్యానుపపత్తేః; సూక్ష్మత్వంచప్రాణస్యోత్పాద్యవసరేపార్శ్వ
స్థైర్యనుపలభ్యమానత్వాత్పిద్యమ్, తథాపరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్యజీవేనస
హాత్మాన్తి గత్యాగతిభ్యసిద్ధమ్, తనను విభుత్వం ప్రాణస్యా
మూయతే, తథాహి “ సమస్తస్వపిణా సమోమశకేన సమో
నాకేన సమఏభిస్త్రిభిలోకైః స్సమానస్సర్వేణే ” త్యేవమామిషు శ్రు
తిప్రదేశేషు; తథాసత్యస్యకుతోఽణుత్వముచ్యతే? ఇతిచేన్నాయందో
షః, ప్రాణాత్మకత్వేన మహత్తత్వస్య సూత్రలక్షణస్యైవేహసర్వ
శరీర సమ్బంధమననాత్; తస్మాన్ముఖ్యో నవిధుః; కింత్వణురేవ; అ
పిచ పంచవృత్తి రిత్సుపలక్షణమ్; ప్రాణస్య నాగకూమః కృకర
దేవదత్తధనంజయాఖ్యాఅపి పంచవృత్తయ స్సస్తీతి జ్ఞేయమ్, విరా
ట్పూర్ణోదశవిధ’ ఇతిప్రాణస్య దశవిధవృత్త్యా మననాత్, నాగా
దీనా మాసాంవృత్తీనాం లక్షణం చోక్తమ్ ‘ఉద్ధారోనాగఆఖ్యాతః
కూమః ఉన్మీలనేస్సృతః । కృకరస్తుక్షతోజ్ఞేయోదేవదతో విభృష్ణు
ణే ॥ నజహతిమృతంచాపి సర్వవ్యాపీ ధనంజయ’ ఇతి. మృతంకించే
త్కాలమాశ్రిత్య నిష్ఠతీత్యర్థః, ఏలత్రవైజసాదిద్వియోత్పత్త్యవస

॥ పూర్వవదణుత్వం నిరుక్త్యోపపాదయతి- (అణుత్వంచే) తి.
‘సమస్తస్వపిణే’తి శ్రుతేర్విషయ మజానానగిచ్ఛిదణుత్వమాక్షిపతి-
+ (నన్వి) తి- సర్వ శరీర సమ్బంధ సూత్ర లక్షణ మహత్తత్వ పర
త్వం శ్రుతేరుపపాదయన్ సమాధత్తే (నాయం దోష) ఇతి - అ
యం శ్రుతి విశేషో నప్రాణస్య విభుత్వ దోషావహ ఇత్యర్థః.

॥ ఉత్తర సూత్రో పోద్ధౌతత్వే నద్వియాధిష్ఠాత్మ మనసా
ముత్పత్తి స్సూత్ర కారవివక్షితేతి సహేతుకమాహ- (అత్రే) తి.

దే తదధిష్ఠాతారో దేవామనశ్చ వైకారికా దుత్పన్నాఇతిజ్ఞేయమ్,
 వైకారికాన్మనోజ్ఞజ్ఞ దేవావైకారికాదేశే'తిహృతే స్తేషాంకార్యస్య
 వత్సమాణత్వాచ్చ. ...

౫ || వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౪ ||

—* ౧౩ || సూ||† జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతుతదామననాల్ *—

యత్త్విదం తైజసాహజ్జార కార్యం కరణజాతం తత్తి-
 స్వసామధ్యే వైవశారీరోపకారాయ ప్రభవతి ? ఉతాహూ దే
 వతా ధిష్ఠితం సత్ప్రభవతి ? ఇతిహ విప్రతిపత్తిః, తత్రాదా తావ
 ద్యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తిదర్శనా త్వరాథోపపత్తిమత్త్వాచ్చస్వ
 సామధ్యే వైవకరణజాతం శారీరోపకారాయ ప్రభవతీతి తావ
 త్ప్రాప్తమ్, *అపిచేద్విగ్రయాణాంప్రవృత్తావధిష్ఠాత్రిషు దేవతాస్వ
 భ్యుపగమ్యమానాసు తాసామేవాధిష్ఠాత్రిణాం దేవతానాం భో
 క్తుత్వ ప్రసక్తేన శారీర స్యభోక్తుత్వం విలుప్యేత, తస్మా తస్య
 సామధ్యేవైవైషాం యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తా నకాచిత్త తిరిత్య
 స్యాం ప్రాప్తాపరిహృతిరభిధీయతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి)తి-
 తుశబ్దేన పూర్వపక్షోవ్యాపత్వతే, జ్యోతిసిపదేన వాగభిమాన్య
 గ్ని రుచ్యతే, తథాచ వాగాద్యభిమానినీభి రగ్న్యసిభిదేవతాభి
 ర్యథాయతన మవస్థాయాధిష్ఠితంస ద్వాగాదికం కరణజాతం శారీ
 రోపకారాయ స్వస్వకార్యేషు ప్రవర్తతఇతి ప్రతిశ్రుణుమః, [అ

† ఇద్విగ్రయాణాం తదధిష్ఠాత్వ దేవతాశ్రయత్వ కథనాదుత్త
 రాధికరణ మాశ్రయాశ్రయ భావ సక్లత్యా యథోక్తోపోద్ఘాత స
 క్ల త్యాచోపక్రమతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి) తి.

* ఇద్విగ్రయాణాం స్వతఃప్రవృత్తాయ క్త్యంతరమాహ-(అ
 పిచే) తి. ఇద్విగ్రయేషు వాచః ప్రాథమ్యమ్ 'తస్మాత్ప్రాణో
 నాం వాగుత్తమే' తి శ్రుతేరవగ న్తవ్యమ్. ...

ధిస్తానమిత్యత్ర కమణిల్యుత్] తత్రస్య హేతోః ? తదామననా త్ - తథావ్యమననం భవతి “ తస్మాన్నిరాస్యనిభిక్షం లోక పాలోవిశత్పదమ్ । వాచాస్వాంశేనవక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్యతే ” ఇత్యుపక్రమ్య, నహ్యత్రకరణప్రవర్తన లక్షణకార్య మస్తరేణాన్యథా మగ్నాదీనామధిదైవానాం ప్రవేశఉపపద్యతే, † అపిచ “వైకారికాన్యనోజ్ఞే దేవావైకారికాదశ । దిగ్వాతార్గ ప్రచేతోశ్చివహ్నిన్ద్రోపేన్ద్రమృత్యుకా ” ఇత్యాదిష్వధిదైవాత్పత్తిరామూయతే, తచ్చామననం కరణజాతాదిస్తాత్పత్త్య మధిదైవానా మవగమయతి, ఏవమధిదైవాధిష్ఠానా మననా త్రరణజాతస్య జ్యోతిరాద్యధిష్ఠితత్వ మక్షతమ్, ఇమమేవాథమ్ ‘యథాయతనం ప్రవిశతే - అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంపాశ్చ’ దిత్వాదైవతరేయకోపనిషదుపోద్బలయతి, యత్త్రయథా స్వవిషయం ప్రవృత్తియోగాత్స్వసామధ్యేనైవేన్ద్రియజాతంయథాస్వవిషయం శారీరోపకారాయ ప్రభవతీతితం తదనత్, వాగాదికరణవగ్స్వహి అశ్వసాపేక్ష రథవదధిష్ఠాత్వ దేవతాసాపేక్షత్వ నియమాత్; అతఏవ లోకే గమనశక్తివికలానాం రథానామచేతనత్వాదశ్వాదిచేతనాధిష్ఠానా దేవ ప్రవృత్తిర్భవ్యతే, ఏతస్మాదచేతనస్య కరణవగ్స్వ తత్తదధిదైవాధిష్ఠితత్వాదేవప్రవృత్తిమధ్యవస్యామః.

శ్రీ యచ్చక్తమధిష్ఠాత్రిణాం దేవతానామభ్యుపగమేతాసామేవభోక్తృత్వప్రసక్తేన శారీరస్య భోక్తృత్వంవిలుప్సేతేతితస్మైత్వాహ,

—* ౧౪ || సూ || ప్రాణవతాశబ్దాత్ *

† కరణవగ్స్వాగ్నాద్యధిష్ఠితత్వేయక్తిమాహ-(అపిచేతి)-
 ి ఫలం కథయేత్సూత్రాథముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

శ్రీ పూర్వపక్ష్యక్త చరమయక్తిముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతీత్వాహ-(యచ్చక్త) మితి.

సతీష్వపీద్విగ్రియాణామధిష్ఠాత్రీషు దేవతాసు, పాణివతా- ముఖ్యపాణి సంజ్ఞిత పాణిలక్షణ శరీరవతా కార్యకారణసమ్మేతస్వామినా శారీరేణైవైవా మధిదైవానా మధిష్ఠానం భవతీ త్వవగచ్ఛామః, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దశ్చ 'పునరావివిశుఃఖాని తముత్థాపయితుం క్రమా' దిత్వారభ్య 'చిత్రేనహృదయంచైత్యః క్షేత్రజ్ఞసిప్రావిశద్యథా । విరాట్తథైవపురుష స్సలిలాదుదతిష్ఠతే' త్యేవం రూపః, ఇద్విగ్రియాధిష్ఠాతృణాం క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వం శ్రావయతి, ఏతదుక్తం భవతి, యథారథే సంయోజితానామశ్వానాం ప్రవృత్తిస్సారథ్యధిష్ఠానమపేక్షతే, తద్వదిద్విగ్రియాధిష్ఠాత్రీణాం దేవతానాం ప్రవృత్తిశ్శారీరాధిష్ఠాన మపేక్షతఇతి. 'పునరావివిశుఃఖానీ' త్యుదాహృత వాక్యం సమప్తి వ్యప్త్యుభయ శరీరవిషయక' మితి మన్తవ్యమ్, నతు సమప్తిశరీరమాత్రవిషయమ్. ఉభయో శ్శరీరయోరాధ్యాత్మికాదిభిః పాణియేణసామ్యాత్, అతో అధిదైవానా మధిష్ఠాతు శ్శరీరస్యైవ కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్. ...

—* ౧౫ || సూ || తస్యచనిత్యత్వాత్ *—

బహుభిక్రూత్యాదిప్రమాణైర్నిత్యత్వావధారణాత్, తస్య- శారీరస్యైవ, శరీరాయ త్త కర్తృత్వ సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వేభవతః, నత్విద్విగ్రియాధిష్ఠాతృణా మిత్యభిప్రాయః. ...

౬ || జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౩ ||

—* ౧౬ || సూ || త ఇద్విగ్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ *—

'కర్తాశాస్త్రాథవత్వా' దిత్యధికరణే జీవస్య కర్తృత్వసిద్ధిరపీహ ద్రష్టవ్యేత్యధికరణ ముప సంహతః వ్యమ్. అ|| ౬ || సూ || ౩ ||

* నియామ్యస్య సోపకరణ జీవస్య ప్రస్తావేన నియన్తుక సరమాత్మన ఉపస్థితత్వాత్ తస్య తన్నియన్తృత్వం వక్తుం ప్రసక్త సక్త త్యోత్తరాధికరణ ముభతే - (త ఇద్విగ్రియాణే) థి.

అధిదైవాధిపాతాక్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తమ్, సమృద్ధిక్షేత్రజ్ఞాధిదైవా
 వా ధ్యాన్యాది భూతాదీనాం సర్వక్షేత్రేష్వరా ధిపాత్న మస్తరేణ
 క్షమితరేతర ముపయోగిత్వ మస్తి ? ఉతనాస్తి ? ఇతివిశయే ప్రాప్తే
 ౧ ప్రతిప్రాహ - (త) ఇతి - ' అకరణత్వాచ్చ నదోష' ఇత్యస్మా
 త్సూత్రాన్నజిహ్వకృష్టవ్యం, తే- క్షేత్రజ్ఞేద్వియధిపాతారః, ఇద్వి
 యాణిచ; సాధిభూతాన్యేతత్సర్వమ్, అన్యత్రశ్రేష్ఠాత్ - సాక్షాత్పర
 మాత్మాన మస్తరేణ నేషదపీతరేతర ముపకారాయ స్పన్దితుంశక్తో
 తి, కింతు తదధిష్ఠితావీవ క్షేత్రజ్ఞాదయఃపరిస్పన్దనీతి ప్రతిజానీమః,
 కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే ? తద్వ్యపదేశాత్ - తథాహి ' కింవణ
 యేతవవిభోయదుదీరితోసు స్సంస్పన్దతేతమనువాజ్ఞనగ్నియాణి ।
 స్పన్దన్తివైతనుభృతామజశర్వయోశ్చేతి, తథా ' యేనేషితావాగన
 వశ్చరస్తీతి, తథా ' దేహేద్వియప్రాణమనోధియోమీయదంశవిధాః
 ప్రవరన్తికమన్సు । వైవాన్యదాలోహమివావ్రతప్తంస్థానేమద్రష్ట
 పదేశమేతి, తథా ' చక్షుషశ్చక్షుశ్శోత్రస్య శోత్రం మనసోమ
 నోయద్వాచోహ వాచంతథా ' యేనవాగభ్యుద్యతే - యేనచక్షూం
 షి పశ్యతీ' త్యాది, తథా ' అన్తగిప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్సర్వాత్మా
 తథా ' యఃప్రథివ్యాం తిష్ఠత్' ఇత్యారభ్య ' పృథివీమస్తరోయమయ
 తి - యతత్సనితిష్ఠత్' ఇత్యారభ్య ' యతత్సానమస్తరోయమయతీ'
 త్యేవంజాతీయకాశ్చుక్రయః క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరిస్పన్దనాదికంపరమా
 త్కాయత్రమేవ భవతితి వ్యపదిశన్తి, తథాచైతదుక్తం భవతి యథా
 వారథాశ్చ సాగరథయ స్సవస్వామ్యనుజ్ఞయా సారథ్యాచిక్రమేణప్ర
 వర్తన్తే, ఏవం పరమాత్మాధిపాతేన క్షేత్రజ్ఞాదయఃక్రమేణస్వస్య

౧ క్షేత్రజ్ఞేద్వియదీనాం స్వతఃప్రవృత్త్యవలంబే స్సర్వశ్రేష్ఠా
 ధీశ్వరాధిపాత్న మస్తరాక్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరస్పరోపయోగిత్వమస్తీతి
 పూర్వపక్షం నిరాకర్షక సిద్ధాంతయతి - (ప్రతిప్రాహ) త్యాదీనా-

స్యాపారాదౌ ప్రవతన్త ఇతి, ॥ తస్మాత్తేత్రజ్ఞాదీనాం ప్రవతన్తం పరమాత్మాయ త్వమ్, అత స్తదధిష్ఠానాదేవతేషాం పరస్పరోపకారిత్వ మితి సిద్ధమ్, తదేతత్ క్షేత్రజ్ఞాదేః పరమాత్మాయ త్వప్రవతన్తం పు రస్తాత్ 'పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే' రిత్యత్రచ స్పష్టతరమేవావోచామ.

ననుచ'పురుషేశ్వరయోరత్రనవైలక్షణ్యమణ్వపి । తదన్యకల్పనా పార్థే'త్యత్ర జీవేశ్వరయోర్భేదవైలక్షణ్యే ప్రతిపిద్యే, తథాసతిజీవేశ్వరయో స్యుతరామధిష్ఠియా ధిష్ఠాత్మభావోపి ప్రతిపిద్యవీవస్యా దత ఉత్తరమాచక్షె,

...

...

...

—* ౧౭ ॥ సూ ॥ భేదశ్చులేవైలక్షణ్యాచ్చ *—

పచ్చవింశతితత్వపక్షే జీవాత్మపరమాత్మనో శ్వరీరశరీరిణోస్స తోరాత్మతత్వేనైక తత్వతామభిప్రేత్య 'పురుషేశ్వరయోరత్రనవైలక్షణ్య మణ్వపీ'త్యుక్తమ్, తత్కాగ్రవైలక్షణ్యం పరంపశ్యసి "అనాద్య విద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసమ్భవేదస్య స్వ తోజ్ఞోజ్ఞాన దోభవే"దితి, తస్మిన్నేవప్రకరణే వడ్వింశతి తత్వపక్షే హి జీవేశ్వరయోర్భూయాస్సేదశ్చూర్ణయతే- తం కిన్నా వైషి ఆపిచాన్యత్ర "సుపణావేతానదృశానఖాయా యదృచ్ఛయాకృత నీ డౌచవృక్షే - జ్ఞాతౌ ద్వావజువీశసీశౌ - నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానామేకోబహునాం యోవిదధాతికామార్ - యఆత్మని తిష్ఠన్ని"త్యారభ్య 'ఆత్మానమస్తరోయమయతీ' త్యేవమాదిషు బహు య ప్రకరణేషు జీవేశ్వరయో ర్భూయోభవతి భేద గ్రహణమ్, తథా 'విరుద్ధధర్మిణోస్థాతస్థి తయో రేకధర్మిణి' తథా 'నయద

॥ ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తస్మా) దితి. ఏతదధికరణ స్వాను స్కారకత్వా త్పునరుక్తి శఙ్కానకార్యేత్యాహ- (తదేత) దితి - చశ బ్దేనాస్తర్యావ్యధికరణేచేతి స్మారయతి.

...

† వైలక్షణ్యమ్ - విరుద్ధ లక్షణవత్త్వమ్,

అ॥ ౭ ॥ సూ॥ ౨॥

జయంత్యజామనుశయితగుణాంశ్చ జివన్ భజతి సరూపతాం తద
నుమృత్యు మపేతభగః | త్వముతజహఃసితామహిరివత్వచమా త్త భ
గో మహసి మహీయ సేష్టగుణితే పరిమేయభగ ' ఇత్యాదిమహావగ
తస్తయోర్భూయాన్ లక్షణభేదః, తస్మాదఖిల జీవాతోః పరమ కా
రుణికస్య సర్వశ్రేష్ఠస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణేన క్షేత్ర
జ్ఞాదీనాం యథోక్త క్రమేణాధిష్ఠాత్వత్వమితి సుష్ఠాక్తమ్.

2॥ తద్విన్దియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* అథేదానీముత్పన్నానాం తత్త్వానాం కార్యోక్తి కథన ముభే
న 'జన్తాద్యస్యయత' ఇత్యేవంజాతీయకైస్సూత్రైస్తత్రతతోక్తభగ
వతో విశ్వసృష్ట్యాదిరూప లీలాగిప్రపంచయితుమేవేదమారభ్యతే,
—*సూ॥౧౮॥సంజ్ఞామూర్తిక్ష్మప్తిస్తుత్రివృత్తుర్వృతఉపదేశాల్—

ఇదమామూయతే 'వేదేననామగూపాణి విషమాణి సమే
ష్వపి | ధాతుషాధవకల్ప్యస్తే ఏతేషాం స్వాథాసద్ధయ ' ఇతి, అ
త్రవేదాథానురోధేన ప్రకృత్యాది పృథివ్యస్త నిఖిలతత్వ సజ్జీభ
ణద్వారా బ్రహ్మాణ్డసృష్టిపూర్వకం నిష్పాద్యమానత్వేన శూన్యమా
ణా నామరూపక్ష్మికిం చతుర్వక్తృ కృతిః? అహోస్విత్ 'వేదే
ననామరూపాణి' త్యేతద్వాక్యవక్తృపరమాత్మకృతిః? ఇతీహభూ
యసీవిచిత్సా, ననుకుతోస్వయంవిచిత్సా౨౭నీత్? 'వేదేన' త్యేత

* పూర్వపాదే స్థిన్వాదేచ వియత్ప్రాణాధికరణాభ్యాముక్తాం
తతోత్పత్తిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డ సృష్టి ద్వారా సమష్టవ్యష్టి నామరూ
పే నిరమిమిత శ్రీభగవానిత్యుత్తరాధికరణే వత్సమాణత్వాతోప్రీతా
ధికరణాభ్యాముత్తరాధికరణస్యోపజీవ్యో పజీవకభావ సక్లతింద్యో
తయితుమాహ-(అథ) తి- తతోత్పత్తిరూపణాన స్తరమిత్యథాః.

శ్రీ ఇహ- అస్మిన్నామ్నాయే, భూయసీ విచిత్సా- మహానందే
హః, భవతీతి శేషః. ...

చ్యాక్యవక్తృత్వాత్పరమాత్మనవవ కృతినామరూపక్ష్మిరిత్యధ్యవ
 శృతామితిచేన్నైతదేవమ్, 'వేదేననామరూపాణీ'త్యత్రకర్తృపదా
 శ్రుతేఃతస్మాద్భవతిహవిచికిత్సా, 'తత్రప్రాప్తంతావచ్చతుర్వక్త
 కృతిరేవేయం నామరూపక్ష్మిరితి, కుతః? శ్రుతిస్సృతిభ్యామస్యాశ్చ
 తుర్వక్తృ కృతిత్వావగమాలః; తథాచశ్రుతిః, 'వేదేనరూపే వ్యకరో
 తస్సతాతీప్రజాపతిః- సఘూరితి వ్యాహరత్సఘూమిమస్సజితే' త్యా
 దికా. స్మృతిశ్చ 'సర్వేషాంతుసమానానికమాణిచ పృథక్పృథక్' ।
 వేదశబ్దేభ్యవవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిమగ్నే ॥ నామరూపంచఘూ
 తానాం కమణౌంచానువర్తనమ్ । వేదశబ్దేభ్యవవాదౌ నిమగ్నే
 సప్రజాపతిరిత్యాదికా. +అపిచ డిత్థమిత్థాది నామరూపేషు ఘటప
 టకుద్యగ్రహాది నామరూపేషుచ తత్తజ్జీవ కర్తృకత్వోపలబ్ధ్యాత్తత్ర
 జీవకర్తృకావా స్యాదియంనామరూపక్ష్మిరిత్యేవంప్రాప్తాంతభాగ
 నిమాచార్యోనైహరమివభాసురగిత్తజేనవిధునోతి-(సంజ్ఞామూర్తి
 క్ష్మిరిత్త్వీతి=తుశబ్దః ప్రాప్తభాగనిపుదాసార్థః, సంజ్ఞాః- నామధే
 యాని, మూర్తయః-రూపాణి, తాసాంక్ష్మిరిత్త్వీ- కల్పనా, తథాచ'వేదే
 నే'త్యత్ర శ్రూయమాణా విచిత్రాశేషనామరూపక్ష్మిరిత్యధ్యవవతః'వే
 దేనే' త్యేతత్కర్తృత్వం పరమాత్మనోనారాయణ సైవకృతిర్భవతు
 మహతి, కుతః? త్రివృత్తుర్వత ఉపదేశాల్, తథాహి 'పురు
 షోజ్జంబివిర్భిద్యయదాసౌసనిగతః । ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపా

॥ నామరూపక్ష్మిరేశ్వరిత్త్వస్మృతిభ్యాం చతుర్వక్తృ కృతిత్వ
 ముపపాదయత్ పూర్వపక్షయతి- (తత్ర ప్రాప్తం తావ) దిత్వా
 దినా. నామరూపక్ష్మిరేవైత్యాది కర్తృకత్వ స్యాపి దశనాత్స
 ర్వజీవ సాధారణేయంస్యాదితి పూర్వపక్షాన్తరమాహ-(అపిచే)తి.

† భాగినిమి- తేనూలం పూర్వపక్షమిత్యధ్యయః. ఆచార్యః-సూ
 త్రకారః, నైహరమ్- తమః.

సోఽక్షిచ్ఛచిత్తువీః ॥ తాస్యవాత్సత్వస్వస్యష్టాసుసహస్రపరివత్సగాః ।
 తేననారాయణోనామ యదాపఃపురుషోద్భవాః ॥ దృవ్యంకమంచ
 కాలశ్చ స్వభావోజీవపవచ । యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తి యదుపే
 త్తయా ॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛ న్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యంహీ
 రణ్మయందేవోమాయయావ్యసృజత్రిధా'మాయయా - సజ్జ-త్వేన,
 ' అధిదేవమథాధ్యాత్మ మధిధూతమితి ప్రభుః । అధైకం పౌరుషం
 వీర్యం యథాభిద్యతతచ్ఛ్రీణి' త్యాదిమ భగవాన్ శ్రీనారాయణః
 ఖలుస్వస్యష్టాని ప్రకృత్యాది తత్త్వాని సజ్జోభ్య తైబ్రహ్మస్మిన్ద్రం విర
 చయ్య తత్త సమష్టిన్యష్టిశరీర జాత మధి దేవాది భేదేన త్రివృ త్క-
 రోతీత్యుపదిశ్య ' నామరూపక్రియాఫల్తే సకర్మాకర్మకగపరః । పృ
 జాపతీ మనూదేవాన్సప్తషీ పితృగణా పృథక్ ॥ సద్ధచారణగన్ధ
 ర్వా న్విద్యాధ్రాః సురగుహ్యాకా ' ఇత్యాదిభిస్సపవ భగవాన్నా
 రాయణోఽఖిల చేతనాత్మక ప్రపంచజాతస్య నామరూప క్లృప్తిం
 కరోతీత్యుపదిశ్యతే, అపిచేమమేవాథమ్ ' యస్సృష్టేద్వ మనుపు
 విష్టఋషిణా చక్రేపురశ్శాస్తితాః - సపవభూయో నిజవీర్యచోదితాం
 స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిస్సృజతీమ్ । అనామ రూపాత్మని రూప
 నామనివిధిత్సమనోసుససారశాస్త్రకృత్ - సర్వాణిరూపాణి విచిత్వ
 ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే - ఆకల్పంవైనామరూపయోని
 ర్వహితే' త్యేవం జాతీయకాశ్చ శ్రయస్సప్తీకుర్వన్తి, ఏతేన ' సే
 యందేవతైక్షతహస్తాహమిమాస్మిన్లో చేవతా అనేన జీవేనాత్మనా
 నుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీ, తి, తాసాం త్రివృతం త్రివృతమే
 కైకాం కరవాణీ'తి, సేయం దేవతేమాస్మిన్లో చేవతా అనేన జీవే

॥ తృవృతరణ ప్రస్తావేన ప్రకారాన్తరేణ తృవృతరణ ప్ర
 తిపాదక భావోద్గయ వాక్యానాం ప్రసక్తత్వాత్తదథాఽపి సుగమా
 ఇత్యాహ- (ఏతేనే) తి.

నాత్మనానుప్రవిశ్యే నామరూపే వ్యాకరోత్తాసాం త్రివృతం త్రివృత
 మేకైకామకరోద్యథా ఖలు సోమ్యే మాస్త్రిసో దేవతాస్త్రివృత్తి
 వృదేకైకాభవతి- యదగ్నేరోహితంరూపం తేజస స్తద్రూపం య
 చ్చక్షం తదపాం యత్పృష్ఠం తదన్నస్య పాగాదగ్నేరగ్నిత్వమితీ '
 త్యత్ర శ్రూయమాణంనామరూప వ్యాకరణమపి భగవతోనారాయ
 ణస్యైవ కృతిరితి వ్యాఖ్యాతమ్, జ్ఞేయద్యప్యస్యాం శ్రుతాప్రకారా
 న్తరేణ త్రివృత్తులైస్తేజో బనైః ప్రీభిస్తతైర్జ్ఞానైస్సృష్ట్యాది క
 ముపదిశ్యతే, తథాపి తేజో బన్నేష్వపి ప్రకృతి మహదాది నిఖిల త
 త్వానామస్తర్భావాన్న తత్వహ్యస విరోధః, సత్యపి తత్వవృద్ధి పక్షే
 తత్వ చతుష్టయ పక్ష ముపాదాయ ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్తిరణ
 పూర్వక సృష్ట్యా ద్యుపదేశ శ్చోక్తి సుఖ బోధాథా ఇతి మన్త
 వ్యమ్, ఇతరథాఽలైవవియ న్నాతరిశ్వనో రిద్దియాయాణాం చోత్ప
 త్త్యాది విచారస్యానర్థక్య ప్రసక్తాత్; నసంఖ్యోపసంఖ్యహంపినా
 నాభావాదతిరేకాచ్చేత్యనేన సూత్రేణ కృతస్య తస్య తత్వసంఖ్యోవి
 రోధ పరిహారస్యాపి తథాత్వప్రసక్తాచ్చ; యత్పునరుక్తం నామరూ
 ప క్లృప్తిః ప్రజాపతి కృతస్యాదితి తత్తు ససమ్భవతి, సహీదంప్ర
 కృతి మహదాదితత్వాని సృష్ట్యావత్రైబ్రహ్మేంద్రియైశ్చ సృష్ట్యావతతస్సుర
 నర ఖగ మృగ వివిధ గిరి సమూహాది నామరూప కల్పనాం శా
 స్త్రయోనేపరమాత్మనో వినా ప్రజాపతిరన్యోవా కచ్ఛితీ-తుంశ
 కోతి, యాఃపునః ప్రజాపతే ర్నామ రూప కల్పకత్వ శ్రుతి స్తృ
 తయస్మాన్తు చతుర్ముఖాన్తర్భామిణో భగవతో నారాయణ స్యైవ
 నిఖిలజీవ నామరూపాది కల్పకత్వ మభిప్రయన్తి, యత స్సవనాభ్య
 పద్మభువనప్రజాపతేరపి నారాయణఏవ నామరూపే కల్పయతీతిస

జ్ఞే ఆక్షేప సమాధిభ్యాం శాన్దోగ్యే చతుస్తతోపపాదనాభిప్రా
 యమాహ-(యద్యప్యస్యాంశ్రుతా) విత్వాదినా.

వశ్యునిస్తృతీతిహాస పురాణాదిమ జోఘావ్యతే అపిచేష్టివ్యవి
జీవేమడిధ మిథాది నామరూప కల్పనసామర్థ్య ముపలభ్యతే , తే
మలేష్వపి తత్తదస్తర్యామి తయావతిష్ఠ భగవతో నారాయణస్యా
సుగ్రహాయ త్తమేవ తాదృశ సామర్థ్యం భవతీతిజ్ఞేయమ్, తస్మాన్న
ప్రజాపత్యాదే ర్నామరూపక్లృప్తి సామర్థ్యమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యై
హ శూరయతే- “ నిమిత్తంపరమేశస్య విశ్వసగ్నిరోధయోః । హి
రణ్యగభాశ్వర్వశ్చ కాలశ్చాయాపిణ స్తవ ॥ సృజ్యం సృజామి సృ
ష్టోహం హరోహరణి తద్వశ ” ఇత్యాది. “ తస్మాత్ ” వేదేన నామ
రూపాణి , త్వత్ర శూరయమాణా సంజ్ఞా మూర్తిక్లృప్తి రేతద్వా
క్య ఏక్తుశ్చీకృష్టస్య శాస్త్ర యోనేరచిన్త్యాస్ఫుత విచిత్ర దివ్య శ
క్తేః నిజనిర్మిత తత్త్వైర్జ్ఞానసృష్టిపూర్వక సమష్టివ్యష్టి శరీర జాతమిద
మధిదేవాది భేదేన త్రివృత్తు-ర్వతో భగవతో నారాయణ సైవ
త్యద్భుతలీలతి ధ్యేయమ్.

...

—* GF||సూ||† మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ*—

మాంసాదిభౌమమిత్యధిభూతం లక్షయతి, త్వగాది సప్తధా
త్వాత్కం రూపాది విశిష్టమధిభూతమ్, ఇతరయోః-అధ్యాత్మాధిదైవ
యోస్సద్భావే, యథాశబ్దమ్ - శబ్దమనతిక్రమ్య, జ్ఞాపకం భవతీతి
జ్ఞేయమ్, శబ్దస్తావత్ “ దైకారిక స్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమధాధిదైవ

॥ నామరూప కర్తృత్వేన సర్వజీవ పితృత్వాత్పరమాత్మ న్యా
శు తల్లిలాకథన శ్రవణాది రూప భక్త్యుత్పాదన మేతదధికరణఫలమి
తి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి- † “ సం
జ్ఞామూర్తి క్లృప్తిరధిభూతాది భేదేన సమష్టి వ్యవస్థ్యభయదేహం
తృవృత్తు-ర్వత శ్చీనారాయణసైవ కృతి రిత్త్యుక్తమేతమర్థం వ్య
ష్టి శరీరే ప్రత్యక్షతో దర్శయన్ సమష్టి శరీరేణీ సూచయతి- (మాం
సాదీ) డి.

...

...

...

*

మధిఘాతమన్యత్ | దృగ్రూపమాకాంవపురత్రరన్ధ్రే | పరస్పరం సిద్ధ్య
తియస్స్వితఃఖే- ఏకమేక తరాభావే యదానోపలభామహే | ఇత్యే
వం జాతీయకః. చ శబ్దేనాధ్యాత్మమపి స్వేతరయోరధి భూతాధిదై
వయోజ్ఞాపకం భవతి, ఏవ మధిదైవమపి స్వేతరయో రధ్యాత్మాధి
భూతయోజ్ఞాపకం భవతీత్యేతత్సూచయతి, భామశబ్దేనాస్మదా
ది శరీరాధిభూతాదిమపరస్పర సిద్ధిపరిజ్ఞానంసుగమమితి దోస్తయతి.

స్యాదేతదధిదైవభావేనావస్థానా భ్యుపగమేఽగ్నిరవీష్ట్రాదీనాం
తత్తల్లోకాద్యవస్థానవాదో లుప్యేతేత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౨౦|| సూ|| వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః *

విశేషఏవ వైశేష్యమ్, వాగాద్యధిదైవభావ సద్భావే ప్యగ్ని
రవీష్ట్రాదీనాం యోగైశ్వర్య సామర్థ్య= విశేష సద్భావాదేవ తత్త
ల్లోకాధికార స్థానేప్యవస్థాన మప్యవపద్యతే, అత స్తేషాం తత్త
ల్లోకావస్థానవాద స్సమ్భవత్యేవ, పదాభ్యాసేన పూర్వవదధ్యాయ
పరిసమాప్తిం దోస్తయతి. ... *

౮|| సంజ్ఞామూర్తిః క్లృప్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| 3||

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వైపరాయణి శుకాచార్యపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకాచారిత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురునిధానిత, శ్రీమద్భగవత రాధాస్త, శ్రీశుక
భగవ త్పదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్ద్వైపరాయణి
సమ్ప్రణీత సర్వవేదాస్తసార మీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

ఏతత్పదస్థ సముదిత సూత్రసభ్యా || ౨౦ ||

అధిఘాతం లక్షయతి- (యవీ) త్యాదినా.

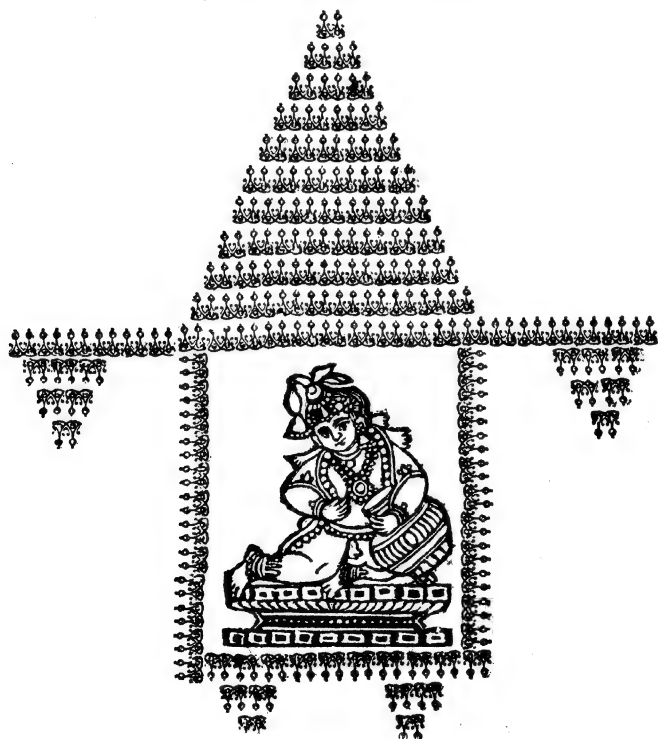
తస్మాత్సంజ్ఞామూర్తిః క్లృప్తి శ్రీభగవతో నారాయణస్వైవ
కృతి రిత్వధికరణ ముపసంహారవ్యమ్. ... *

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్యపరావతార శ్రీ
వత్సకులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీ శుక భగవ
త్పాదాచార్య విరచిత, శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి సమ్ప్రదీత సర్వ
వేదాంతసార మీమాంసా భాష్య చంద్రికాయాం గర్గకుల శేఖర శ్రీ
రామకృష్ణాచార్య స్వయ సమ్మూత మహచ్చరణో పాసనాధిగత
సకల విద్య శ్రీ కృష్ణాచార్య విరచితాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

...

...

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీ ర స్తు.
శ్రీసీతారామాభ్యంసమః,

శ్రీమచ్చకభాష్యే, తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమగపాదః.

† శ్రీబేరాపురమద్దిరే నివసతగికారుణ్య వారానిధే స్థాత్యైస్థ
స్యమదభ= మద్భుతతనో వేదాంత వేద్యాత్మనః । శ్రీబేరా సహిత
స్య యస్య నిగమాద్వేదాంతసూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే యుషభూషణ
స్సభగవాన్ కుర్యాద్ధరిమజ్గళమ్ ॥

—* { ౧॥ సూ॥ ఓమతదంతరప్రతిపత్తారంహతి
సమ్మరిష్వక్తల్లప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. } *—

తదేవంద్వితీయేఽధ్యాయే స్మృతి విప్రతిషేధం ప్రతిష్ఠిక్త్య ప్రతిప
త్సమయాంశ్చ ప్రతిషీప్య బీవవ్యతిరిక్తాని తత్వానిస్పష్టావై స్సోపా
సనాద్యక్తభూతసమష్టి దేహస్పష్టి పూర్వక బీవోపకరణజాత మనా
దిమధ్యనిధన శ్రీభగవన్నారాయణగి కృపయా సృజతీతి రాధాన్తి
తమ్, అథాన్తి తృతీయేత్వధ్యాయే శరీరాద్యపకరణ సమ్ప్రక్తస్య

భవజవృజినమూలా జ్ఞానకోశంతుజైవం సపది జరియతీహ
జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తా । యుడితి భవతి భక్తి రామచంద్రే యదీయా
ఘృగ్రిదయసవిధభాజాం సద్గురుం తంసమామి॥ యద్భక్తి రహితా
బీవా లిక్తదేహేనజాగరే । సంసరత్యఖిలేయోనా ముహుస్తం రాఘ
వంభజే॥

† తృతీయాధ్యాయం వ్యాచిఖ్యాసుభగవాన్ భాష్యకారో భగవ
న్నియోగనివర్తిత త్వేనాన్తి భాష్యే ముముక్షూన్ పరమాదరే
ణప్రవతయితుం ప్రాగ్వన్తజ్గళమనుస్సారయతి- (శ్రీబేరే) తి.

భగవద్వియుభస్య జీవస్యసంసరణాది నివర్తక భగవ దుపాసన ప్ర
కార ఉపాస్యో పాసనయో మాణసోత్క్రమం పురుషార్థః సిద్ధిర్నిష్ప్ర
సంగాదాగతంచేత్యేతదర్థజాతంచింతయిష్యతే, తత్రప్రథమేతావ
త్పాదేవైరాగ్యద్వారాజీవానాం భగవ దుపాసిదోత్పత్తయే దేహః
స్తరప్రాప్త్యాదిరూపా తస్యంస్పృశివిచార్యతే, తత్రైవంశూయ
తే. “ య చాత్మా నమవిజ్ఞాయ భగవన్తు పరంగురుమ్ | పురుషస్తువిష
జ్జేత గుణేషుప్రకృతేస్సద్భక్ ॥ గుణాభిమానీ సతదాకమాణి కురు
తేఽవశః | శుక్లం కృష్ణం లోహితంవా యథాకమాభిజాయతే॥శు
క్లాత్ప్రకాశభూయిష్యాత్ లోకాత్ ప్రాప్నోతి కహిచిత్ ॥ దుగ్ధ
భోదరార్కక్రియామూసాత్ తమశ్శోకోత్కటాత్ క్వచిత్ | క్వచి
త్పుమాత్ క్వచిచ్ఛస్త్రీ క్వచిన్నోభయమస్తథః ॥ దేహమనుష్యస్తీర్య
గ్ద్యాయథాకమః గుణంభవ ” ఇతి. తత్రానాది కమవాసనావశా
జ్జీవగ్గుణ దేహాదిషు ప్రవిశతీతి శుశ్రమః; సకిం పుండేహాదిబిజభూతే
నకారణదేహానాసమృద్ధిష్వక్త స్తాదృశ దేహః స్తరంగచ్ఛతి? ఆహూ
స్వీత్ సమృద్ధిష్వక్తోగచ్ఛతి? ఇతి నన్దిహ్యతే, ॥ తత్ర కింతావత్ప్రా
ప్తమః? అసమృద్ధిష్వక్త ఇతి; కుతః? త్యుజలూకావద్దేహస్తరమవ
ప్తభ్యహి ప్రాక్తనం దేహంజీవస్త్వజతి, సచానుభవ విరోధ ఇతి వా
చ్యమ్, ప్రతిపత్త్యప్రాప్త దేహ స్వీకారత్యాగయో దుర్విభాష్య
త్వాత్; స్వీకారకాలే ప్రతిపత్తవ్యస్య దేహస్య కారణాత్తనా సమ్భ
వాచ్ఛ; భవన్తిచ జీవానాం దేహాబిజ భూత రేతస్సకణాదయో య

॥ “ దేహపశ్చత్వమాపన్నే దేహీకమాను గోఽవశః | దే
హస్తరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనంత్యజతే వపుః ” ఇత్యాదౌజీవస్యప్రా
క్తన దేహత్యాగత్పువమేవ దేహః స్తరప్రాప్తిశ్రవణాన్నదేహస్త
రంప్రతిత్సతో జీవస్య కారణ దేహసరిష్వక్తోస్తీతిభావేన పూర్వవ
క్షయతీ- (తత్ర కింతావత్ప్రాప్త) మితి = మనగ్గకమమన్దై

తైస్ దేహ ఆభవ్యస్తతేవ, తస్మా దసమృతిష్వక్తో గచ్ఛతీత్యేవం
 ప్రాప్తేః ప్రతిబ్రూతే, (తదస్తరప్రతిపత్తా) వితి = పూర్వాధ్యాయా ని
 మాధికరణే “సంజ్ఞామూర్తిక్ష్మిన్ద్వి” త్యత్ర మూర్తిశబ్దేన దేహాన్త
 నస్తుతః, సవవేహతచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే, తతః జీవో దేహోస్తరప్రా
 ప్తా దేహాబీజభూతకారణదేహేన సమృతిష్వక్త ఏవరంహతి, గంహ
 ణమ్ - గమనమ్, కుతః ? ప్రశ్ననిరూపణాధ్యామ్ - ఆచార్యాభిముఖ్యే
 న ప్రతిపిషిత్సి తాథా విజ్ఞాపనవచనం ప్రశ్నం, తదనురూపో త్తరవచనం
 నిరూపణమ్, తాభ్యామ్, తథాహి ప్రశ్ననిరూపణే “శ్రుతమాన్వీక్షీ
 తంబ్రహ్మ” నిత్యపక్రవ్య “కర్మాణ్యారభతే యేనపుమాసిహ వి
 హాన తమ్ అముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాని సతథాశ్చుతే ॥ ఇతిచే
 దవిచాంవాచశ్చూయస్తే తత్రతత్రహికర్మాచక్రియతే ప్రోక్తం శరో
 త్తంన ప్రకాశతే” ఇతి కారణదేహనిషయప్రశ్నం, “యేనైవార
 భతేకర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ ॥ భుక్షేగ్రహ్యవ్యవధానేన లి
 క్తేనమనసా స్వక” మితి జీవోయేన కారణదేహేన స్థూలదేహాన్తి
 త్వా కర్మాణ్యకరోత్, దేహోస్తరగమనకాలే తేన కారణదేహేన
 సహితో దేహోస్తరంగచ్ఛతీతి నిరూపణంచ భవతః; నహి కారణదే
 హహీనస్య బీజరహితవృక్షస్యేవదేహోస్తరోత్పత్తిర్భవితు మహాతి,
 సర్వత్రకారణాతాగ్రోత్పత్త్యుపలబ్ధాత్; +నచరేతస్యకణాదయఏ
 న్మాణా మిన్ద్విద్యైగపచ్ఛభిర్యుతమ్ దేహోద్దేహం ప్రయాన్త్యన్య
 ఆత్మాతదనువతేత” ఇత్యాదౌమనగ్గ కర్మమయపదాభ్యాముక్తే
 న కర్మమయమనోరూపకారణదేహేన జీవస్య దేహోస్తర యానత్ర
 వణాతాగ్రణ దేహేన సమృతిష్వక్త ఏవజీవోదేహోస్తరంగచ్ఛతీతిభా
 వేన సిద్ధాస్తయతి* (ప్రతిబ్రూత) ఇత్యాదినా =

+ యత్కూక్తమౌరభవ్యదేహకారణానిరేతగ్గ కణాదయఏవభవ
 స్తీతస్తేత్యాహ (నచే) = కారణదేహస్యానాచితయా. జీవాగ్రీత

వారభ్యదేహబీజాని భవన్తితియుక్తమ్, కేతగ్గకణాదిసమ్బన్ధోపి కారణమపేక్షస్య కారణదేహవతపప సజ్జచ్ఛతే, + అపిచజీవానామా మోక్షాత్కారణదేహసమ్బన్ధోస్త్యేవ, అతపప “ అవిభాగోవచనా ” దిత్యగ్రేవత్యతి, ఇతస్తాన్భగవన్భక్తివజితోదేవమనుష్యాది దేహాన్తరం ప్రతిపిపిత్సుజీవన్ కారణ దేహేన సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి నిశ్చయతే. *

స్యాదేతద్దేహాన్తరం ప్రతిపన్నస్య జీవస్యపరిత్యక్తసోపకరణ

త్వేనూత్రంచ ప్రమాణయతి- + (అపిచ) ఇతి=తథాదేహ “ మనగిక మ=మయైహా=ణామిన్ది మైరిపజ్ఞానియతమ్. లోకాల్లోకంప్రయాన్త్యస్య ఆత్మాతదనువత=త ” ఇత్యాది వాక్య శేషాత్ “ వ్రజం స్తి వ్యవదై కేన ” ఇత్యావే రణస్సన్నపిజీవన్ కారణదేహవిశిష్టస్వరూపే తైవ దేహాన్తరం గచ్ఛతీత్యేతదథ=పరత్వసిద్ధ్యా ఘటోపహితాకాశ వదన్తగ్గకరణ రూపోపాన్ధ్యపహితస్య చైతన్యస్య జీవాన్యస్య తాదృశోపానిగతివశాన్దేహాన్తరాదిప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవేన్దియాదికేతాదృశే దేహాన్తరేమనోగతివశాద్విభోరపి జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవస్య తాదృశనివికల్పకజ్ఞాన సన్తానరూపస్య జీవస్య శబ్దాది గోచరసపేకల్పకజ్ఞానాఖ్యవృత్తిలాభ ఏవదేహాన్తరప్రతిపత్తిరిత్యేవమాదికాశ్చుక్తిత్యాదిపిరుద్ధావన్తమనుజైజీవేశ్వరాభేదవాదికాణాదసాగతాదిభిర్విజమనీషయాకర్పితా గ్గప్రక్రియాస్తానిబహి=తాఇతి శ్లేయమ్. ఇ “మృశేరనన్తరంజన్తజన్తనోనన్తరంమృతిః! ఘటీయన్త్రవదత్రాన్తస్సంసారోయంసుదుస్సహః” ఇత్యుక్తన్యాయేనభగవదుపాసన రహితానాం సుదుస్సహ సంస్మృతిప్రాప్త్యవగమేనతాదృశసంస్మృతి నివత=కభగవదుపాసిసోత్పత్తి కేతదధికరణ ఫలమితినిశ్చయయన్ నూత్రాథ=ముపసంహరతి (తస్మా)దితి.

పూర్వదేహస్య కరణాభావేన తస్యతత్ర కరణాయ త్త ప్రవృత్తిరన్యతేత్యత ఇద మాచక్షే.

—❀ ౨॥సూ॥త్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్తావత్ ❀—

తుశబ్దేన ఆపన్నాంశజ్ఞాముచ్చిన త్తి, పరిత్యక్తపిపూర్వదేహే జీవేనసదాపరిష్వత్స్య కారణ దేహస్య సూక్ష్మతమాధ్యాత్వాది భేదేనత్యాత్మకత్వాత్తత్తత్రకరణమేవాసనా భూయస్తావత్ప్రతిపన్నేపి దేహాంతరేఘాలత్వేనాధ్యాత్వాది త్రైవిధ్యసమ్భవేన జీవస్య తత్తత్రకరణద్వారాప్రవృత్తిరుప ప్యతే, అతఏవ కారణదేహస్య త్యాత్మకత్వ మామూయతే “ ఏవం పఞ్చవిధంలింగత్రివృత్తోడశ విస్తరమ్ । ఏషచేతనయాయుక్తో జీవశ్శబ్ధిధీయతే ॥ సవాసనాత్మా విషయోపరక్తోగుణప్రవాహోవికృతస్సోడశాత్మా విభ్రత్ప్రళబ్ధామ భిరూపభేద మన్తబహిష్టవంచఘరైస్తనోతి ” త్యాదిత్రయః - అత్తా నః స్వరూపాణ్యధ్యాత్వా ది లక్షణాని యస్యకారణశరీరస్యతత్త్వా

పఞ్చవిధమ్- పఞ్చతన్మాత్రకమ్, ప్రవృత్-గుణత్రయాత్మకమ్, షోడశవిస్తరమ్- ఏకాదశస్త్రియపఞ్చమహాభూతాత్మకమ్, అనేనకారణదేహస్య అధ్యాత్వాధిభూతాత్మకత్వముక్తమ్, చేతనయా యుక్త మిత్యనేనాధిజైవాత్మకత్వముక్తమ్, ఏషః- లింగదేహః, జీవశ్శబ్ధిధీయతే- సాక్షాజ్జీవేనసహసమ్బద్ధత్వాదితి వాక్యశేషః; సవాసనాత్మైతి- స లింగదేహః; కీదృగ్భూతః? విషయోపరక్తః- పఞ్చతన్మాత్రాత్మకః, గుణాణ్- సత్వాదీన్, ప్రవహతి- ధారయతి, తథా; అవికృతః- స్థూల దేహావద్వికార రహితః, షోడశాత్మా - షోడశవికారాత్మకః, పృథ జ్ఞామభిః- దేవతత్వాది సంజ్ఞాదిభిః, రూపభేదమ్- బ్రాహ్మణాది నా నావిధశరీరమ్, అన్తబహిష్టవమ్, బ్రాహ్మణాది : ణాన్తభావ బహిర్భావాదికమ్, ఘరైః- ప్రోక్తనానావిధశరీరైః, తనోతి, జీవ స్యేతిశేషః;

త్వకమ్, తస్య భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; భూయస్తస్యమ్- బహుళ
త్వమ్, తస్మాత్. ... *

స్యాదేతత్కారణదేహపరిష్కంఘా భ్యుపగమే జీవన్ముక్త్యాదమ
న్యాయశ్చైతగాత్రస్యైవస్పృశ్యమశక్తత్వాత్కారణస్తస్యదేహస్తరప్రా
ప్తిస్సేధ్యేదిత్యతి ఉత్తరంపఠతి,

—❖❖❖ సూ॥ప్రాణగతేశ్చ❖❖❖—

ప్రాణగత్యాత్మామేవలింగశరీరణోజీవస్య దేహస్తరప్రతిపత్తిం
క్రూపయతిక్రుతిః “తముత్కామస్తప్రాణోసూత్కామతిప్రా
ణమసూత్కామస్తసవేప్రాణాతనూత్కామస్తీ” త్యాదికా.తత
శ్చముఖ్యప్రాణవదేహస్తరేలింగశరీరం ప్రాపయతీతి నిశ్చయ
తే, నహిప్రాణాశ్రయం వినా లింగదేహిన్యగ్విచిత్రవస్థానం తతఃక్వ
చిద్గమనంవా సమ్భవతి, “ఉక్తేనరహితోహ్యేషమృతకర్తప్రోచ్యతే
యథే” త్యాదిక్రుతిజీవస్యహి స్థూలదేహేపి ప్రాణాయత్తమేవా
వస్థానగమనాగమనాదికందశయతి, తస్మాత్ ప్రాణగతేస్తేతోర్జీవ
స్సేంద్రియేణసూక్ష్మదేహేన పరిష్కంఘోదేహస్తరం గచ్ఛతీతి సిద్ధమ్.

యదుక్తమ్ “ప్రాణమసూత్కామస్తసవేప్రాణాతనూ
త్కామస్తీ” త్యనేనన్ద్రియాణి జీవేనసహ గచ్ఛంతి తదిహాషీస్య
సమాధీయతే॥

—❖❖❖ సూ॥అగ్న్యైవలింగతేరితచేన్నభాక్తత్వాత్❖❖❖—

స్యాదేతదత్కారణభావనారే వైవజీవేనేంద్రియాణిగచ్ఛంతి, పరం
తువాగాదీన్ద్రియాణి తదభిమానినోఽగ్న్యైవదేహాగచ్ఛంతిహూ
యతే, తథాహి “యత్రాస్యపురుషస్యపుతస్యగ్నింవాగప్యేతి-వా
తంప్రాణాశ్చక్షురాచ్యత్య” మిత్యత్రజీవదేహస్తరం ప్రతిప్రద్యమానే
సతి వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యైవప్రాప్తిసాధ్యశ్యతే, తస్మా
న్నజీవదేహస్తరంప్రతిసేంద్రియారంభాతీతి చేన్నైవమ్, కస్మాత్?

భాక్తత్వాత్- వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యదిప్రాప్తిప్రతిపాదకశ్రుతేగాఽఽత్వాత్, అతఏవ “ఓషధిలోమానివసస్పతీకేశా” ఇత్యుపరితనవాక్యసామంజస్యంభవతి, సహిలోమానికేశాశ్చోత్పత్యసమేషుపశ్యత్సు ఓషధీవఽనస్పతీంశ్చప్రవిశంతి, తతశ్చ యథోక్తశ్రుత్యామిముమాణస్యవాగాదీనాం తదభిమాన్యగ్న్యద్యుపకారోపసంహారమాత్రముపవిశ్యతఇతి యుక్తం భవతి, తస్మాజ్జీవో వాగాదిభిరిన్ద్రియైస్సహేవముఖ్యప్రాణయన్ద్రితోదేహస్తరంగచ్ఛతీనిశ్చీయతే.

—*||సూ||ప్రథమేత్రవణాదితీచేన్నతావపహ్యుపపత్తైః*—

స్యాదేతత్, యదుక్తం “ప్రాణగతేశ్చే”తిజీవస్య ప్రాణాయత్తాగతిభిఽనతీతి తవయుక్తమ్, “తముతాగ్రమస్తంప్రాణోనూతాగ్రమతి ప్రాణమనూతాగ్రమస్తంసర్వేప్రాణాలనూతాగ్రమస్తీ” త్యత్రహిజీవముఖ్యప్రాణేన్ద్రియాణాం క్రమేణ త్రీణ్యతగ్రమణాన్యమ్నాయస్తే, తత్రప్రథమేతావజ్జీవోతగ్రమణేప్రాణాయత్తత్వాత్రవణాదిచేత్తన్నకుతః? హి-యతః, తావప- యాభూయస్యోనాదికర్తవాసనాగ్గికారణదేహగతాస్తావప, జీవస్య ప్రథమోతగ్రమణే హేతవగ్గిప్రతియ్యస్తే, ఏతత్తుగతోవగమ్యతే? ఉపపత్తేః- “కమఽణాదైవసేత్రేణ జస్తుదేహాపపత్తయే । స్త్రియాగ్గిప్రవిష్టఉదరం పుంసోఽతల్లకణాశ్రయే” ఇత్యాదౌ భగవదుబ్ధోధితకమఽవాసనాభిరేవఖలుజీవస్యదేహస్తరగమనోపపత్తిశ్చూయితే; తతశ్చకర్తవాసనానుసారేణ ప్రథమముతగ్రమిష్యస్తంజీవం ప్రాణోదేహస్తరంగమయతీతి గమ్యతే; ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్యప్రాణాయత్తాగతిగ్భవతీత్యుచ్యతే- తస్మాత్ ‘ప్రాణగతేశ్చే’తి యుక్తమేవోక్తమ్. (అత్రైవ మధ్యవసేయమ్) ఆదౌ తావజ్జీవోఽనాదితయాఽనువతఃమానేనాజ్ఞానేనతద్బలస్తుషేనేవ తిరోహితస్వరూపోఽనతిష్ఠతే, తతస్తదుద్దిధీషఽ

యాతస్మిన్ సంజాతకరుణో భగవాన్ సూక్ష్మతమప్రకృతి సమృద్ధం
 ఘటయతి, తచ్చ సోఽశతత్వజాతం సూత్రాత్కముఖ్యప్రాణేన వృథ
 తమం గ్రభితంస దనాద్యనువతః మానాజ్ఞాన తిరోహిత స్వరూపస్య
 స్వాత్మగః తస్య జీవస్య కారణశరీరం నిశ్చలశరీరమితద తత్ర తత్ర శ్రుతి
 స్త్వక్యోచూపదిశ్యతే, తదేవపునః పునః జీవానుష్ఠిత నానావిధ క
 మేవానుసూయభవతి, అజ్ఞానసహితేన దేహేనాత్మనిక విభాగ
 ఏవజీవస్య మోక్షభిక్ష్యతే, తదథానేవైత చ్ఛాస్త్రాన్నిభి ఇత్యేత
 దాదావవోచామ, ఏవంసతియదాయంజీవో భగవత్సజ్జుల్య వశా
 త్కమేవానుసంపన్నాపితంయద్యద్దేహోన్తరం జిగమిషణి తదాయం
 సూత్రాత్కగి ప్రాంగికారణదేహాయుక్తంతంజీవంతత్రతత్రప్రాప
 యతి, తదాచ జీవస్తావద్దేహోన్తరం తృణ జలూకావదష్టభ్య ప్రాక్త
 నంశరీరత్యజతి, తస్మాద్యథోక్తకారణదేహపరివృక్త ఏవజీవో దే
 హోన్తరం రంహతీతితత్వమ్.

— ❀ ౬ "సూ॥ అశ్రుతత్వాదిచేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః ❀ —

స్యాదేతచ్ఛాస్త్రోగ్యేపఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణభదమామాయ
 తె " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్చ గ్రధాంజుహ్వతీ" త్యుపక్రమ్య " ప
 ఞ్చూహూహుతావాపగ్ని పురుషవచసో భవన్తి " తి. తత్రద్యుప
 జస్య పృథివీ పురుషయోషిల్ల శ్చణేషుభావనామయేషు పఞ్చస్వగ్నిషు
 శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రేతోరూపాభావనామయ్యుపఞ్చాచుతయః

(పఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ) ౩౮ = " వెత్తయభాషఞ్చూహ
 మాహుతావాపగ్ని పురుషవచసో భవన్తి " తిజనకేన పృష్టే శ్వేతకేతౌ
 తదుత్తరమజ్ఞాత్వా స్వపితృగౌ తమస్య సమీపమాగత్య రాజ్ఞాపృష్టం
 నివేదితవణి సతి తస్మిన్నపి గౌతమీ తత్ప్రశ్నోత్తరమజ్ఞాత్వా రాజ్ఞ
 స్సకాశమాగతవణి సతి స్వయమేవ రాజాస్వీయ ప్రశ్నస్యోత్తరం గౌ
 తమం ప్రత్యాహ " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్చ గ్రధాంజుహ్వతీ" తి.

ప్రత్యేతవ్యాః, తత్ర శ్రద్ధాశబ్దేన యద్యప్యాప ఉచ్యతే, “శ్రద్ధా
వాతప” ఇతి శ్రుతేః, తథాపిహ శ్రద్ధాశబ్దేనామృతిష్వక్తో జీవపప ల
త్యతే, తత్ర-భమితి చేదుచ్యతే, అగ్నిహోత్రాణాం దశకపూర్ణామా
సావి సాధన భూతా ఘృత దధి పయగి ప్రభృతయో ద్రవభూయ
స్తా వ దాప ఇత్యద్యతే, తా ఆప ఆహవసీయే ఆహుతి రూపేణ
హుతా సూక్ష్మభూతా అపూర్వా సృశ్య స్తానిష్టాది కారిణ్య ప
రివేష్ట్యాశ్రయతే, అతఃపపన్నం శ్రద్ధాపదస్య జీవలక్షకత్వమ్, అ
భవతేషాం శరీరం మైథునేన విధానేన ఋత్విజోన్యైగ్జుహ్వతి “ఆసా
న్వగాయలోకాయ స్వాహా” తిమస్తే, తతస్తాని ప్రాగిష్టాది
కారిష్వాశ్రితా అపూర్వా రూపా ఆపస్తా నిష్టాదికారిణోజీవాపరి
వేష్ట్యామం లోకం ఫలవానాయనయన్తి, తత స్త ఆహుతి మయీభిర
ద్భి సమృతిష్వక్తాస్స వీకమకలభోగాయ “ద్రవ్యసూక్ష్మ విపాక
శ్చగూఢా రాత్రిరపత్యయః । అయనందక్షిణంసోమోదశకం ఓషధివీరు
ధః ॥ అన్నం రేత ఇతిక్షేశ పితృయానం పునఃకవ” ఇతిశ్రుత్యపది
ష్టక్రమేణ ధూమాదిపర్వణాపిశ్యయానేనామం లోకంగత్వా దేవానా
మన్నం భవన్తి, తత్ర హ్యేతద్విష్టాది కారిణశ్చాన్త గ్రమసే లోకేస్త్రీపు
త్ర మిత్రభృత్యాభిరివశేషభావాపన్నైరపసరోగన్ధవాఽదిస్సహ వి
హరణేనవ్యామై భక్త్యచూడాంగి పురుషాఇవభక్షిత సుకృతా
భవన్తి, తమిమమథాం దశకయతిహ్యేషాశ్రుతిః “అథయఇమేఇష్టా
పూర్వైరత్తమిత్యుపాసతేతే ధూమమభిసమ్భవన్తి” తిప్రక్రవ్య “ఆ
కాశాచ్యన్త్రమసమేషసోమోరాజాతజ్జేవానామన్నంతం దేవాభత్యయ
న్తి” తి. ఏషః-ఇష్టాదికారి, సోమోరాజా-చన్త్రగ్రనదృశః, తదితివిధే
యలింగాభిప్రాయేణవర్ణితమ్, తథాశ్రుత్యన్తరంచ, “తేచన్త్రంప్రా
ప్యాన్నంభవన్తి” తి, “తాన్తత్రదేవాయథాసోమోరాజాప్యాయ
స్వాపక్షీయస్వేత్యేవమేవైనాన్తత్ర భత్యయన్తి” తి. ఇయన్స్వగ

సా ప్తిరూపైవ ప్రథమాహుతిః “ తస్మిన్నేతస్మిన్నుగ్నోశ్శద్ధా ” మితి శ్రుత్యోచ్యతే, తతస్తేనుకృతలేతై స్సమృరిష్వక్తాపవసోమరూపేణ ఋణ్య న్యలక్షణే ద్వితీయేగ్నోహూయస్తే, తతోవృష్టిరూపేణ పృథివీలక్షణే తృతీయేగ్నోహూయస్తే, తతోవ్రీహీ యవ తిల మాషాదిభి స్సహ పురుషైరశ్యమానా అన్నరూపేణ పురుషలక్షణే చతుర్థేగ్నోహూ యస్తే, తతోయోషిలక్షణేపఞ్చమేగ్నో రేతో రూపేణ హుతాస్స న్తగ్నపురుష శబ్దాభిధేయాభవన్తి, తదిదముక్తమ్ “ పఞ్చమ్యామాహు తావాపగ్న పురుషవచసోభవన్తి ” తి. అత్ర ప్రకరణే లిక్లదేహస్యా శ్రుతత్వాత్తేన దేహేన పరిష్వక్తో జీవోదేహో న్తరం రంహతీ త్యేత ద్రిక్తం వచఇతిచోనైషషోషః, కుతః? ఇష్టాదికారిణాంప్రతీతే-ఇ ష్టాదికారిణాం ప్రాచీనబహిరాదీనాం సమృద్ధిప్రశ్న ప్రతిపచన ల క్షణేన “ యేనై వారభతేకమ తేనై వాముత్ర తత్పుమాభుక్తేహ- హ్యవ్యవధానేన లిక్లేవమనసాస్వక ” మిత్యాదినా శ్రీనారద వాక్యేన జీవోలిక్ల దేహేన పరిష్వక్తవ దేహో న్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీతిప్ర త్యక్ష తయాసవేషాం ప్రతీతేరిత్యథః, అత ఆహుతిమయీభిర్నాభ తసూక్ష్మ సంజ్ఞాతాభి రద్భిస్సమృరిష్వక్తో జీవో దేహో న్తరం ప్రతిప త్తుం రంహతీత్యత్రాప్యజ్ఞేన లిక్ల శరీరమేవలక్ష్యతే, అమ్న యై ఘృణ తదధిపయగ్ ప్రభృతిభిర్ద్రివఘాయోభిర్ద్రివై రనుస్మిత కమవాస నామయత్వాల్లిక్ల శరీరస్య; తద్విశిష్టస్య జీవస్యాపిలక్షణయాఽప్యజ్ఞేన నిదేశఉపపద్యతే, జీవానాం లిక్ల శరీరానభ్యుపగమేత్వ్యష్టాపూతా- దికారిణాం బ్రహ్మబుధు ప్రభృతీనా మస్యేషాంచతుష్పదాంచేష్టాపూ తాది కారిణామివ దేహో న్తరబీజ భూతాద్భిగ్నపరిష్వంగా భావేన దేహోన్నిషాగ్నస్యనుపపత్తిరనివార్యా, అపిచ “ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపా

॥ (నైషదోష) ఇతి = ఛాన్దోగ్యే లిక్లదేహో శ్రవణాభావ రూప దోషఇత్యథః =

క శ్చే " త్యత్రాపి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశబ్దేన లిక్లశరీరీ జీవపవ లక్షణ యోచ్యతే, తస్మాదద్యోపపాదిత లిక్లదేహేన సమైవజీవస్య దేహో న్తరంప్రతి గమనాగమనాదికం సమ్బద్ధత ఇతి నిరవద్యమ్.

అథాపిస్యాద్యది దేహో న్తరం జీవోలిక్ల దేహసమ్మరిష్వక్తోరం హే త్రహి= "పశ్చిమ్యూమాహుతావాపగ్గపురుషవచసోభవన్తి" త్య స్తిక్ ప్రతిపదనే అష్టబ్రత్రవణమనథ=కమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే,

—* ౭॥సూ॥ భాక్తంవా౭నాత్మవిత్త్వాత్తథాహిదర్శయతి *

" పశ్చిమ్యూమాహుతావాపగ్గ పురుషవచసోభవన్తి " త్య స్తిక్వాక్యే అభావవచనం భాక్తమ్- గౌణమేవ ప్రతిపత్తవ్యమ్, ఇష్టా దికారివిషయ ఇతిశేషః; కుతః? అనాత్మవిత్త్వాత్- ఇష్టాది కారిణా మాత్మవిద్యారహితత్వాత్, ఆప ఇతి గౌణనిదేశగ్గ కృతఇతినిశ్చీయ తే, తథాహిదశయతి+ " తేనమాంసస్యమాంసిత్వ" మితిశ్శ్రుతిర్ని కేషు చిద్దష్టేష్టాది కారిషు మాంస శబ్దస్య భాక్తత్వం దశయతి, అతగ్గ " పశ్చిమ్యూమాహుతావాప" ఇత్యత్ర అవగ్రహణస్య లిక్లదే హవిశిష్టేష్టాదికారిపరత్వాన్నానథ=క్యమ్, తస్మాద్ద్రగ్గిహతి సమ్మ రిష్వక్ ఇతియుక్తమేవోక్తమ్. ... *

తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, అ॥౧॥సూ॥౭॥

—* { ౮॥సూ॥ కృతాత్యయేనుశయవాద౯దృష్ట స్మృతిభ్యాం యథేతమనైవంచ } *

తదేవమిష్టాది కారిణో లిక్లశరీరేణ స్వగ్యశరీర ప్రాప్త్యాది రూపసంస్మృతినికారూపితా, సమ్మృతి త్విష్టాది కారిణాం ధూమాదివ త్తనాచన్ద్రమిద్ధులమధీరూథానాం భుక్తకమ= ఫలానాం ప్రత్యవ

+ (తేనమాంసస్యమాంసిత్వ) మితి = అస్యాశ్శ్రుతే రయ మథః, అవిధానక్రతుష్విష్టాదికారిభీరశితస్యాజాదే లోకాన్తరా దనన్తర జన్మసిష్టాదికారిమాంసాశిత్యాన్మాంసిత్వమితి. అ॥౧॥

రోహిణిచార్యతే, తత్రైవ మామ్నాయతే “తావత్ప్రమాదతే
 స్వగేయావత్పుణ్యం సమాప్యతే. షీణపుణ్యగ్గతత్యవాగనిచ్చక
 కాలచాలిత” ఇతి. తథా “తస్మిన్ యావత్సమ్మత ముషిత్యాఽ
 ధైతమేవాధ్యానం పుననివతన్తే యథేతమాకాశ మాకాశాద్వా
 యుం వాయుఃసూత్యాధూమోభవతి” త్యారభ్య. “రమణీయచర
 ణాలభ్యాశోహయత్రైరమణీయాంయోనిమాపద్యే” న్నితిచ. తత్రసం
 శయః, కమిష్టాదికారీ స్వగభోగేన త్షపిత నిఖిల కర్మణసన్నవరో
 హతి? యద్వాఽన కేషితకర్మణసన్నవరోహతి? ఇతి. తత్రకమితిప్రా
 ప్నోతి? త్షపిత నిఖిలకర్మణసన్నవరోహతీతి, కుతః? “షీణ పు
 ణ్యగ్గతత్యవా” గిత్యాది శ్రుత్యా నిఖిల కర్మణాంత్షపితత్వాభి
 ధానాః త్రైవంప్రాప్తేబ్రూమహే, (కృతాత్మయేనుశయవా)నినికృ
 తానామ్- ఆధానాగ్నిహోత్రాది కర్మణామ్, అత్యయే- గాశే స
 త్యపి, అనుశయవానేవ యథేతమనైవం చావరోహతీతి యోజనా,
 ఏతదుక్తంభవతి, ఇష్టాదికారిణః యేనఆధానాది కర్మబృన్తేన ఫలో
 పభోగాయ చంద్రమణ్డల మధిరూఢాస్తస్మిన్నపభోగేన కిచ్చిత్యా
 వశేషం త్షపితేనతి తేషాం యదన్త్యుం శరీరం న్ద్రమన్యూపభోగా
 యారబ్ధం తదపిశరీరం భోగత్షయదశేన సంజాతాని వార్యశోకహు
 తపహజ్జ్వలాపం జరణధ్య సమ్మృక్తంసత్సవితృకరమధ్యసమ్మృక్త
 హిమకరకవర్ధతఘగచి- స్సమ్మృక్త ఘృతకారిన్యవచ్చప్రవిలీయతే
 తతోనుశయాఖ్య సుకృత శేషసహితేనప్రాక్తనానన్తకోటి జన్మసంఖ్య
 తకర్మవాసనామయేన ల్లిదేహేన సహితా ఏవ, యథేతమ్- య
 థాగతమ్, అనైవమ్- అయథాగతంచ, పునరిమంలొకం ప్రత్యవరో

॥ యేరమణీయచరణాః- పుణ్యకర్మాణః, త్రైరమణీయాంయోనిమ్-
 బ్రాహ్మణాదిజాతిమ్, ఆపద్యేరక్ - ప్రాప్నుయూః, ఇతియత్, తత్,
 అభ్యాశోహ- అవశ్యంభవతి, ఇతియోజనీయమ్, హేతిప్రసిద్ధా

హస్తీ. తత్ర ప్రత్యవరోహణకాలే “ యథేతమాకాశమాకాశా
ద్వాయం వాయుఃసూక్ష్మాధూమోభవతి ” తివాక్యేన అవరో
హతాం ధూమప్రాప్త్యభిధానాత్ “ యథేత ” మిత్యుక్తమ్, ఆకాశ
వాయ్వాది ప్రాప్త్యభిధానాత్ “ అనైవంచే ” త్యుక్తమ్, ఏతే నా
వరోహణమాగోన్యైశ్చి గమ్యతే, కుతః పునరేతత్ప్రతిపద్యకేఽను
శయవానవరోహతీతి? † దృష్టస్త్వతిభ్యామ్-శ్రుతిస్త్వతిభ్యామ్, తథా
చశ్రుతిః “ తస్యహారమణీయచరణాలభ్యాశో హయత్తైరమణీయాం
యోనిమాపద్యైర్క బ్రాహ్మణయోనింవా ఊత్రియ యోనింవా వైశ్య
యోనింవాఽథయ ఇహకపూయచరణా లభ్యాశోహయశ్చై కపూ
యాం యోనిపద్యైర్క శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చక్షులయో
నించే ” తి, తథా “ ఇహతు పునభవే తడభయశేషాభ్యాం నివి
శస్తీ ” తిచ. స్మృతిరపి “ వశా ఆశ్రమాశ్చస్వకమన్యోన్యైఃప్రే
శ్యకమన్యో ఫలమనుభూయ తతశ్చేషేణ విశిష్టదేశజాతి కుల రూపా
యుష్మత్త విత్తవృత్త సుఖమేధసోహిజన్మప్రతి పద్యస్త ” ఇత్యాది
కా. తతశ్చభగవత్సజ్జల్పచశావారభ్యాముష్మికఫలేకర్షణాతేషాభో
గేన క్షిప్తావశేషం ప్రక్షిణేననీయస్తవవశేషస్సప వానుశయఇత్యు
చ్యతే, తద్వన్తోఽవరోహస్తీతి విశిష్యతే, అను - అభీష్టమ్, మనుష్యా
ది దేహేషు శేతేనేనజీవ ఇత్యనుశయఇతిభవణి, తద్వత్త్వా నిజశరీర
స్యాన్యనుశయత్వం ద్రష్టవ్యమ్, కేచిత్పునరనుశయమేవ మాహుః,
స్వగార్థస్య కమణోఽభుక్తఫలస్యావశేషగి కశ్చిదనుశయో నామ
భాష్టానుసారిస్నేహవదవరోహస్త మాశ్రిత్యా వతిష్టతఇతి. యథా
హిస్నేహభాష్టం రిచ్యమానమపి నసర్వాత్సనారిష్యతే, కిన్తు భా
ష్టానుసార్యేవ కశ్చిత్ స్నేహలేశోవతిష్టతే, తద్వదనుశయోపిస్వగార్థ

† ఆజానదృష్టభోగస్సుకృతమేతుకః, భోగత్వాత్; అదృష్టస్వ
గార్థోగవత్, ఇత్యనుమానంచానుశయ సిద్ధామానమితిద్రష్టవ్యమ్.

దవరోహ స్తంజీవమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి.

...

*

—* ౧॥సూ॥చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణార్థేతికాష్టాజినిః*

స్యాదేతత్ “ రమణీయ చరణాఅభ్యాశోహయత్తేరమణీయాం యోనిమాపద్యేర ” నితీయం శ్రుతిరిష్టాదికమాచరణాద్యో న్యాపత్తిందశయతి, అతోనపునరనుశయస్తావత్పిధ్యతీతి చేన్నైతదేవమ్, కుతః ? తదుపలక్షణార్థా- అనుశయోపలక్షణార్థైవహీయంచరణశ్రుతిరితికాష్టాజినిరాచార్యోమన్యతే.

—* ౧౦॥సూ॥అనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్ *

అథాపి స్యాదిష్టాదేగ్గకమణస్వగాదిఫలదత్వాభ్యుపగమవత్తచ్ఛేషస్య రమణీయాది యోన్యాపాదకత్వా భ్యుపగమాత్ స్వత్యుక్తాచారస్యానర్థక్యంప్రసజ్యేతేతి చే† తన్న, కుతః? తదపేక్షత్వాత్-ఇష్టాదికంహి కమణజాతం స్వస్యఫలత్వాదనసామధ్యార్థమాచారమపేక్షతే, నహిసదాచారహీనగ్గకబ్ధిదిష్టాది కారీకదాచి త్రవచిచ్ఛిష్టైస్సతాగర్హస్సాస్మిత్, అతఏవ ఆచారహీనస్త నైత్య విస్త్యతే “ ఆచారహీనం నపునన్తిజేదా యద్యప్య ధీతాస్సహషడ్భి రగ్నేః । తథాప్యేనంఘృత్యుకాలేత్యజన్తి నీడంశకున్తా ఇవజాతపక్షాః ” ఇత్యాదికయా. అతశ్చాశ్రమకమణవతామిష్టాదౌకమణజాతే ఫలమారభమాణేసతి తస్మిన్నాచారోఽతిశయం జనయత్ తస్య సామర్థ్యముద్దీపయతి, అతోస్యస్త్వత్యుక్తాచారస్యనానర్థక్యమితికాష్టాజినేరభిప్రాయః, నహిసదాచారాభావే ఇష్టాదినా స్వర్గారోహణా ఘటేత, నహి పద్భ్యాం పలాయతు మశక్తో జానుభ్యాం ధావేత్; ఆచారానుష్ఠానప్రకారశ్చాయ మవ్యవహితా తీతాధ్యాయప్రథమసూత్ర వ్యాఖ్యానావసరేనూచితః, అగ్రేచసూచయిష్యతే.

† యుక్తిస్త్యుత్య నుభవాదిభి స్సమాధిం వివృణోతి-(తన్నై) త్యాదినా.

—* ౧౦॥సూ॥సుకృతదుష్కృతేపివేతితు చాదరిః *

చాదరిరాచార్యస్తుక్తౌతాభ్యాంచరణశక్త్యాభ్యాంసర్వేసుకృత
దుష్కృత ఏవాధ్యవసీయేతేఇతిమన్యతే, తతశ్చ, రమణీయచరణాః-
ప్రశస్తాచారవస్తః, కళూయచరణాః- నిషిద్ధాచారవస్తః, ఇతినిష్క-
షణః; తుశబ్దేన కళూయచరణస్యాత్యంతత్యాజ్యతాం ద్యోతయతి,
† అతస్థితమనుశయవంతోఽవరోహంతి. ... *

కృతాత్యయాధికరణంసమాప్తమ్.అ॥౨॥సూ॥౪॥

—* ౧౨॥సూ॥౧॥అనిష్టాదికారిణామపిచక్రతమ్ *

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రముణ్డలంగత్వాఽవరోహంతిత్యుక్తమ్, యే
ఇష్టాదికారిభ్యోన్యే తేపి కించన్ద్రముణ్డలంగచ్ఛన్తి? అథవానగచ్ఛన్తి?
ఇతీహభవతివిశయః, తత్రప్రాప్త మనిష్టాదికారిణోపిగచ్ఛంతి, కు
తః? యతస్తేషామపి చన్ద్రముణ్డలంగమనఃక్రతమ్, తథాహి కౌషీత
కినోధీయస్తే, “ ఏవై కేచాన్తాల్లొకాత్ప్రియైచన్ద్రముస మేవతేన
వేగచ్ఛన్తి” త్యేవం ప్రాప్తేప్రతివిధీయతే.

—* { ౧౩॥సూ॥సంయమనేత్వనుభూయేతరేషామా } *
రోహవరోహతద్గతిదశనాత్

తుశబ్దశ్చోచ్యం వ్యావరతయతి, వైతవస్తి సవేచన్ద్రముసం

† స్వగలోకాదిష్టాకారిణామధగి పతనావగత్యాభగవదుపాసి
పోత్పాదకస్య విషయవైరాగ్యస్యసిద్ధిరేవేహఫలమిత్యధికరణముపసం
హరతి(అత)ఇతి. అ॥౨॥

౧॥ యథా సుకృతిగత్యాగతిచింతయా విహిత విషయవైత్యష్ట్యం
భవతి తథా దుష్కృతిగత్యాగతిచింతయా నిషిద్ధవిషయ వైత్యష్ట్యం
భవతీతివక్తుందృష్టాన్త సక్లతిమభిప్రేతోత్తరాధికరణ మారభ మా
ణోభగవాన్ సూత్రకారస్సూత్రేణపూర్వపక్షయతి- (అనిష్టాదికారి
ణామపిచక్రత)మితి.

గచ్ఛన్తి, యతోభోగాయైవతత్రచన్ద్రమిన్ద్రులారోహణ్యాయతే, సనిష్ప్రయోజనాయనాపి ప్రత్యవరోహయ, యథాహి ప్రసూనాఫలాద్యపాదానాయవృక్షారోహణా సనిష్ప్రయోజనాయనాపిపతనాయతద్వితీ; సచానిష్టాదికారిణస్వర్గారోహణసాధనమనుతిష్ఠన్తి, కుతస్తేషాంస్వర్గారోహణప్రసజ్యేత, తస్మాత్ “యేవైకేచాస్తాల్లోకాత్ప్రయన్తి” తిశ్రుతేరిష్టాదికారిణిపవచన్ద్రమిన్ద్రులారోహణ్యాయతే, ఇతరేపాపిని, సంయమనేయమలోకే, పాపానుగుణ్యేనయమమూతైగిప్రాపితాస్సన్తోనవరతంస్విదుశ్చరితానురూపాస్తామిస్రాదినిరయేషుయాతనాగ్నిక్రమేణానుభూయపునరత్రావ్రజన్తి, తతశ్చేతరేషామేవంవిధావేవారోహవరోహణభవతః, కుతః? తద్గతిదశకనాత్-తథాహిదశకయతివికర్మకారతానామనిష్టాదికారిణానరకగతింతస్కప్రత్యాగతించ “యస్త్విహపరవిత్తాపత్యకళత్రాదీస్యసహరతి సహికాలపాశబద్ధోయమపురుషే రతిభయానకైస్తామిన్ద్రులారోహణేనరకేతిబలాన్నిపాత్యతే, బలాదాపాత్యానశనానతిపానదణ్డతాడనసన్తజ్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానోజన్తుర్యత్రకశ్చలమాసాదిత ఏకదైవమూఢాముసయాతి తామిన్ద్రప్రాయే” ఇత్యారభ్య “ఇహతుపునభవేతఉభయశేషాభ్యానివిశన్తి” త్యేవంవిధాశ్రుతిః, తథాశ్రుత్యన్తరంచ+ “ససామృతాయగిప్రతిభాతిచాలం ప్రమాద్యన్తు విత్తలోభేనమూఢమ్।

+ సామృతాయఇతియమపచనమ్, సామృతాయః - పరలోకప్రాప్తిసాధనీధూతధమః, బాలమ్- అజ్ఞాంప్రతి, సప్రతిభాతి- సతస్సజానాతీత్యథః, కీదృశంచాలమ్? విత్తలోభేన- అథాసక్త్యా, మూఢమ్- మోహంప్రాప్తమ్, అతఏవ, ప్రమాద్యన్తమ్- ప్రమాదంకుర్వన్తమ్, అశుద్ధాచారమన్యథః, అశస్త్రస్యాయం లోకగి పరలోకశ్చనాన్తి- ఉభయలోకేపి సుఖంనాస్తీత్యథః, ఇతీతి హేతౌ, మానీ-

(౩)

శ్రీమద్భక్తభాష్యే

౧౩

అయం లోకో నాస్తి నపర ఇతి మానీ పునః పునః శ మాపద్య
తేషు " ఇతి. *

— ❧ ౧౪ || సూ || స్మర స్తి చ ❧ —

పరాశరాదయశ్చ కపూయకమ౯ పరిపాకపీవనరకపాతఇతి
స్మర స్తి " సర్వేతే వశమాయాన్తి యమస్య భగవన్ కిలే " త్యాది
నా. తే- పాపాచారాభ్యర్థః, చశబ్దేన " కరోత్యవిరతం మూఢో
దురితానిదురాశయ " ఇతి పాతకివగ్ం ప్రకృత్య " ఘక్తేనరో
వానారీవా మిథస్సగ్నేన నిమిత్తా " ఇత్యాదినా కపిలాదయ ఆమన
స్తీతిసూచయతి.

కతిధా పునస్తే నరకాభవ స్తితి ప్రతి విత్సాయా ముత్తరం
పఠతి, *

— ❧ ౧౫ || సూ || అపి సప్త ❧ —

అపినా తామిస్రాదీ నేకవింశతినరకానాహ, తథాచతామిస్రా
దీనష్టావింశతి నరకా౯ కపూయచరణా౯ ప్రాప్య యమేనసమ్యక్ప్ర
పీడ్యంత ఇతి జ్ఞేయమ్, ఏవంసతితే కస్య హేలోశ్చప్తప్రమణ్ణల పధిరో
హేయరిత్యభిప్రాయః.

నన్వేతద్విరుద్ధమేయదుతాప్తావింశతి నిరయేషుకపూయచరణా౯
యమఏవదణ్ణ రుతీతి ; యత శ్చిత్రగుప్తాదయోపి కపూయచరణాన్ని
రయేషు సిపాత్య దణ్ణయ స్తితి భారతాదౌ స్మర్యత ఇత్యాశ్చర్యపరి
హరతి,

— ❧ ౧౬ || సూ || తత్రాపిచతద్వ్యాపారాదవిరోధః ❧ —

చిత్రగుప్తాదయోయమాయత్తా ఏవపాపిష్యేషు దణ్ణంధారయ
న్తి, తతశ్చ తత్రాపి- చిత్రగుప్తాదిదణ్ణేషు, యమవ్యాపారాదవిరో
సమూహః, మే - మమ, యమస్య; వశమ్- పునః పునరాపద్యతే-ప్రా
ప్నోతీతియోజనీయమ్.

భా, తథాహిత్రాయతే “యత్రహవా భగవాన్ విత్పరాజోజైత
స్వతస్త్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైః జన్తుషు సమ్పరేతేషుయ
థాకమావద్యం దోషమేవానుల్లభ్యతే భగవచ్ఛాసన స్వగణోదయం
ధారయతి ” తి.†చ శబ్దేన “ఏవంవిధా నరకా యమాలయేనన్తి శ
తనమాన్రశః ” ఇత్యుక్తేష్వపీతరసరకేష్విశ్వ రానుశిష్టఏవసకాయమగ
పాపినగి పాతయిత్యా వ్యాప్రియతఇతిదశయతి.

—*|| ౧౭||సూ||¶ విద్యాకమణోరితి తుప్రకృతత్వాత్ *—

“ అదన్తి వైకం ఫలమస్యగృహాగ్రామేచరా ఏక మరణ్యవా
సాః । హంసాయఏకం బహురూపమిజ్యై మాయామయః పేద స
పేదపేద్య ” మిత్యత్రగృహంసశబ్దాభ్యాం వ్యపదిష్టైః ప్రవృత్తని
వృత్తై రద్యత్యేనోపదిష్టేసుఖదుర్గులక్షణే ఫలే కేం శరీరతస్త్వత
ఏవాత్పన్నే ? ఆసూన్విద్విద్యాకమణోగి ఫలే? ఇతి విశయే “ అద
న్తి వైకం ఫల ” మితి శ్రుతిబలాత్తేఫలే శరీరతస్త్వత ఏవాత్పన్నేఇ
తిప్రాప్తేప్రాహ- (విద్యాకమణోరితిత్వి)తి= తుశబ్దశ్చజాగ్రా వ్యా
వృత్త్యభః, గృహాగ్రామసాదనీయత్వేన యథోక్తశరీరపృతోత్పన్నే
సుఖదుర్గులే విద్యాకమణోగి ఫలే వేదితవ్యే, కస్తాత్ ? ప్రకృత
త్వాత్- “ ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బద్ధో
స్యావిద్యయానాది విద్యాయాచతః శతర ” ఇతి పూర్వత్ర విద్యాక
మణులయోగ ప్రస్తుతత్వాత్, అన్యథా కృతనాశాది దోషస్సాన్విది

† తస్మాన్నిషిద్ధాచారపతాం నిరయ ప్రాప్త్యవగత్యానురోక్త
వైరాగ్య సిద్ధిరిహఫల మిత్యధికరణముపసంహతవ్యమ్.

¶ పూర్వాధికరణేషు స్వగణనతకరూప పఞ్చాగ్నివిద్యాక
పూయకమణులప్రస్తావేన బ్రహ్మకమణివిద్యాఫలస్యస్త్వతత్వాత్ప
సజ్జనజ్జత్వోత్తరాధికరణమారభతే- (విద్యాకమణో) రితి.

అన్యసూత్రస్యాధికరణాంతరత్వారుచ్యాపూర్వాధికరణశేష

త్యభిప్రాయః. * యద్వాపూర్వాధికరణ శేష ఏవేదంమూత్రమస్తు, త
థాహిపఞ్చాగ్నివిద్యా కపూయకమణి సాత్రాభ్యాం విద్యాకమణ
శబ్దాభ్యాం ప్రత్యాయ్యేతే, తతశ్చైతయోర్విద్యాకమణోరేవఫల
భూతా స్వగణనరకావేతావతాగ్రధేన ప్రదగితా వితపేతితప్యమ్,
కుతః ? ప్రకృతత్వాత్ - పూర్వాభ్యాం నై జీవానాం నామరూప
క్లప్తేనిరూపితత్వేన తతఃపద్ధం స్వగణనరకయోబద్ధజీవ సంస
రణనిరూపణస్య ప్రకృతత్వాత్.

3॥ అనిష్టాది కార్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౬॥

—* ౧౦॥ సూ॥ నతృతీయేతథోపలభ్యేః *

+ కమణ, జ్ఞానమ్, భక్తిశ్చైతి త్రిణివత్త్వాని శ్రేయ స్సాధనాని
భవంతి, తత్ర రమణీయ చరణలక్షణస్య కమణ వత్త్వేనగి పునరావ
తీతగి కపూయ చరణ సామ్యేన సాపాయత్వం ప్రదశ్యే జ్ఞానమ్
త్త్వేనో ప్యాప్తావాత్ తత్త్వవివేకాప్త్యాగ్ని యోగో భయలక్షణస్య
దుష్కరమనోసిగ్రహణి సాపేక్షత్వేన ప్రాయశస్సాపాయత్వమేవప
ర్యాలోచ్య జ్ఞానవత్త్వేనా సంసారిణాం నప్రాప్త్యాత్మోత్తరణ మి
త్యేతావతా రాధా వ్రతమ్, సమ్ప్రతి భగవద్భక్తి వత్త్వాశ్రయేణై
వజీవానాం సంస్మృతి తరణం భవతీత్యధ్యవసాతుమిదం విచిన్త్యతే, కి
మహ తృతీయేభ క్తివత్త్వేనపి సాపాయత్వమ్ స్తి ? ఉత నిరపాయ
తామాహ- (* యజ్ఞే) త్యాచినా. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౬॥

+ పూర్వాధికరణేషు కర్తవత్త్వేనస్సాపాయత్వము క్తమ్, సత
థాస్తీభక్తివత్త్వేనస్సాపాయత్వమ్, కిన్తు నిరపాయత్వ మేవేతిప్రత్యు
దాహరణసగ్గతిమస్యవక్తుమాహ- (కర్తే) త్యాచినా = జ్ఞానస్యచ సా
పాయత్వం పూర్వాభ్యాం “ ఏతేనయోగినిప్రత్యుక్త ” ఇత్యత్రో
క్తమిహానుస్మృతిమితిజ్ఞేయమ్.

భక్తరసి కమాదివదుపాయత్వావిశేషాత్కదాచిత్సాపాయ

త్వమేవ ? ఇతి. తత్రేదం ప్రత్యభిధీయతే, (నతృతీయ) ఇతి= తృతీయే- భగవద్భజనవత్తకాని, నేషదవ్యపాయోవిద్యతే, కుతః ? తథోపలభ్యేః- “ నవైజనోజాతు కథంచనావృజేన్తుకున్తసేవ్యవ్యవదగ్గసంస్మృతిమ్ | స్మరన్తుకున్తాఘ్నిపగూహనం పున విహాతు మిచ్ఛేన్నర సగ్రహాయతః || కేచి తేహవలయాభక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః | అఘం ధూన్వంతికాత్సేక్ష్వికనసీహారమివ భాసూరః || నయుజ్యమా నయాభక్త్యా భగవత్పభిలాత్సని | సదృశోస్తి శివగ్ల పథా యోగి నాంబ్రహ్మసిద్ధయే ” ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు భగవద్భజనవత్తకానిగ్లఖలునిరపాయత్వముపలభ్యతే, తస్మాత్ భగవద్భక్తివత్తైవైవకమజ్ఞానవత్తకభ్యాం శ్రేష్ఠతమమితినిశ్చేతవ్యమ్.

౪|| నతృతీయేతథోపలభ్యేదిన్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ||౧||

—❀ ౧౯||సూ|| నాతోనియమః ❀—

¶ యగ్ల పునరామూలగ్ల పురుషదేహలాభాయ “ పఞ్చమ్యా మాహుతావాపగ్ల పురుషవచసోభవన్తి ” త్యాదినాపఞ్చామూతినియమ సోస్థియం కేమాదతవ్యః ? ఆహూస్విన్నాదతవ్యః ? ఇతినంశయ+ఇదంప్రాహ- (నాత)ఇతి= యతోన్తరేణాహునిసంఖ్యానియత్పుస్త్యాదితి ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి (ప్రత్యభిధీయత) ఇత్యాదినా=భగవద్భక్తేగ్ల పరమోపాయత్వజ్ఞానేన తత్ప్రాప్తి తైసివేహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)దితి. అ||౪||సూ||౧||

¶ అస్యాధికరణస్య సిష్టవలోకనన్యాయేనైతత్ప్రదా ద్యధికరణోక్తామూతిసంఖ్యామనుస్త్వత్కారభత్వాత్తేనప్రసక్త సజ్జతిం ద్యోతయన్విషయాదికమాహ- (యగ్లపున) రి త్యాదినా=+ “ పఞ్చమ్యామాహుతావాపగ్ల పురుషవచసోభవన్తి ” తి శ్రుతిబలాత్పురుష దేహోత్పత్తినామూతిసంఖ్యా నియమఆదర్శవ్యతిపూర్వపక్షప్రాప్తే నేయమామూతిసంఖ్యాసర్వపురుషదేహ సాధారణేతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-

మం సౌభర్యాదీనాం తపోయోగైశ్చర్యాది మహిమ్నా దేహాంతరం
త్పత్తిర్వశ్యతే, అతోజీవానాం పుండేహద్యత్పత్తైః “పశ్చిమ్యూ మా
హుతావాపగ్న పురుషవచసోభవన్తి” త్యాహుతి సంఖ్యాని యమో
నాదతకవ్యః, * ఇదమత్రబోధ్యమ్, మనుష్యాపేక్షయాయథోక్తాహుతి
సంఖ్యాయథోక్తక్రత్యోప దిశ్యతే, తత్రాపి యేషాం స్వగౌరవో
హవరోపకాభవతస్తేషాం దేహారక్షే యథోక్తాహుతి సంఖ్యాని
యమః, అన్యేషామాహుతిసంఖ్యా నియమమన్తరేణ దేహాంతరత్ప
త్తౌ నకశ్చిచ్ఛిప్రతిపేధఇతి.

—❖ ౨౦॥సూ॥ స్మర్యతేపిచలోకే ❖—

అపిచ లోకే, అగస్త్య, వసిష్ఠ, ద్రోణ, మిథిల, దృష్టద్య
మ్న స్రముఖానామ్, సీతా, ద్రౌపదీ, పురోగమానాంచాయోగిజత్వం
మహాభారతాదౌ స్మర్యతే, తత్రాగస్త్యాదీనాం నపశ్చిమ్యూహుతి
రాసీత్, తేషాం యోషిత్సచ్చిన్ధాభావాత్; మిథిల దృష్టద్యమ్నాదీ
నాంతు చతుర్థే పశ్చిమీచాహుతీనాస్తామ్, తేషాం పురుష సమ్మన్ద
స్యాప్యభావాదితి క్షేయమ్, తతశ్చాహుతిసంఖ్యానాదతకవ్యా.

—❖ ౨౧॥సూ॥ దశకానాచ్చ ❖—

అపిచ చతుర్విధేషు జరాయుజాది భూతవగేశేషు స్వేగజో
ద్భిజ్జయోస్స్వభావతోన్తరేణ గ్రామ్య ధమక ముత్పత్తిర్వశ్యతే, త
స్మాన్నాహుతి సంఖ్యాపేక్షితవ్యా.

స్యాదేతత్ “తేషాం ఖల్వేషాంభూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భ
వన్తి అజ్జజం + జీవజ ముద్భిజ్జ” మిత్యస్యాం క్రుతాభూతగ్రామస్య
త్రైవిధ్యంత్రాయతే, తత్రాభంజాతువిధ్యం భూతగ్రామస్య నిదిక
ప్తమ్ ? ఆత ఉత్తరం పతతి,

(ఇదంప్రాపే)తి=❖ఫలంకథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరితి- (ఇద
మత్రబోధ్య)మితి. + జీవజమ్. జరాయుజమ్. ౨॥౫॥సూ॥౪॥

—* ౨౨||సూ|| తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజన్య *—

అణ్ణజమ్, జీవజమ్, ఉద్భిజ్జ, మిత్యత్ర తృతీయోద్భిజ్జ శక్తేన, సంశోకజన్య-స్వేదజస్యాపి, అవరోధః- ఉపసక్త హః, కృత ఇత్యవధ తవ్యమ్, స్వేదజోద్భిజ్జయోద్వయోరపిధరణీజల సమ్మన్థ మాత్రా దుత్పత్తే రవిశేషా ద్వస్తుతోభూతగ్రామశ్చతుర్విధ ఏవభవతి, అతఏ వేతరత్రచశ్రుతా “ జరాయుజంస్వేదజ మణ్ణజోద్భిజ ” మితి స్వేద దజోద్భిజ్జయోభేదవ్యపదేశఉపపద్యతఇత్యభిప్రాయః.

౫||నాతోనియమాధికరణం సమాప్తమ్, సూ||౫||

—* ౨౩||సూ||తత్సాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః *—

ఇష్టాదికారిణశ్చస్త్రీమసంలోకమధిరుహ్య ఆపుణ్యశేషముపేత్వాసా నుశయాగ్నిపునరిమంలొకంప్రత్యవరోహ స్తీత్యుక్తమ్, తత్రేయమవరో హణప్రకారముపదిశతి “ అధైతమేవాధ్వానంపుననివతన్తే- యథే తమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతిధూ మోభూత్వాభ్రంభవతిఅభ్రంభూత్వా మేఘోభవతిమేఘోభూత్వా ప్రవహతీ ” తిశ్రుతిః, సోయంప్రత్యవరోహావిచికిత్స్యతే, కిమే తే అవరోహస్త ఆకాశాది తాదాత్మ్యసూపద్యస్తే ? కింవా తత్సా దృశ్య సూపద్యస్తే ? ఇతి. తత్రకిముచ్యతే ? ఆకాశాది తాదాత్మ్యసూ పద్యస్తఇతి; తతఃస్యహేతోః ? “ వాయు ధూత్వాధూమోభవ తీ ” త్య త్ర శ్రూయ మాణ స్య భవతే ముఖ్యాథ్ లాభాత్, అన్యథా తస్య లక్షణాస్యాత్ ; తస్మాదాకాశాదితా దాత్మ్యాపత్తిరేత్యేన ముక్తే ప్రవోచామ ; ఆకాశాది సాభావ్య

ఏతత్పాదాద్యాధికరణేఇష్టాదికారిణోదివ్య దేహోపేతా స్సస్త్ర స్వగణమారోహ స్తీత్యుక్తమ్, ఇదాసీమేతేతథానావరోహస్తి ? కిం తుతాదృశదేహరహితా ఏవావరోహస్తి ? ఇతిప్రత్యుదాహరణసక్త తిసుస్య వృత్తానువాదేన సూత్రయతి- (ఇష్టాదికారిణ) ఇతి.

మేవాపద్యమానాగి ప్రత్యవరోహంతి, తథాహి, చంద్రగ్రహణ కాయద
మృత్యుం శరీరముపభోగాయార్థం తత్పునరుపభోగమయేనతి స్రవిపీ
యమానం న తి-ఇచ్చిత్సుకృతశేషయుక్తిర్ని శరీరమాత్రావశేషంభ
వతి, తతస్సుత్సస్య తస్మాకాశాదిసాభావ్యాపత్తిగ్భవతి, తేనసమా
నోభావో-భవత్, సాన్సదృశ్యం యస్య సత్సభావః, తస్య భావస్తత్సా
భావ్యమ్- ఆకాశాదిసాభావ్యమ్, తత్సాదృశ్యమ్- తద్వదనుపపద్యతే
త్వమ్, తద్వదమూతత్వమితి యావత్; తతోవాయువశగో ధూమా
దిభిః క్రమేణసమృప్యతే, తదిదముక్తమ్ “ వాయుభూత్వా ధూ
మోభవతి ” త్యాది. నా. కతని పునరిదమవగమ్యతే? ఉపపత్తేః- అ
వరోహణామేవమాకాశాది సాదృశ్యమాత్రప్రాప్త్యఘృప గమేహి
తేమామవరోహణముపపద్యతే, ఆకాశాది తాదాత్మ్యాభ్యుపగమే
తువాయ్వాది క్రమేణావరోహానోపపద్యేత, ముఖ్యాభ్యుపగమో
“ వాయుభూత్వా ధూమోభవతి ” త్యత్ర భవతేలక్షణాశ్రయ
ణంచన్యాయమేవ, తస్మాదాకాశాది సాదృశ్యమేవానయాశ్ర
త్యా ఆకాశాదిభావ ఉపచర్యత ఇతిశ్చేయమ్.

౬॥ తత్సాభావ్యాపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

— ❧ — ౭౩॥ సూ॥+నాతిచిరేణవిశేషాత్ ❧—

అత్రచావరోహతాంప్రాగ్విహ్యతి భావప్రాప్తే రాకాశా
దిసంసగప్రాప్తాధవతి విశయః, కిం దీక్షుంకాలం పూర్వపూర్వ
శిక్షిణ దేహతయేష్టాది కారిణాం స్వగ్తా త్పతనావగత్యావై రాగ్య
సిద్ధిరేవేహ ఫలమితి ద్యోతయన్నధి కరణముపసంహరతి - (తస్మా)
దితి-

అ॥౬॥సూ॥౧॥

+ ప్రోక్తం సాభావ్య ముపజీవ్యోపభితనాధికరణ మారభతే-
(నాతిచిరేణవిశేషా)దితి= అవరోహణోవిషయాకృత్యాస్య విశయా
వికమాహ- (అత్రచ)ఇతి=అవరోహతాంద్రుతపతనాయ త్తదుగ్భా

సాదృశ్యే నావస్థాయో త్తరో త్తరసాదృశ్యమాపద్యంతే? అవరోహం తః కింవాస్వల్పం స్వల్పం కాలమ్? ఇతి. తత్రకిం యుక్తంనః స్రుతిభాతి, స్వల్పకాలావస్థానేనియామక శాస్త్రాభివాదీః కాలమేవ తత్ర తత్రావత్స్వల్పం ఇతియుక్తమితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూయే- (నాతిచిరేణే) = నాతిచిరేణ- స్వల్పం స్వల్పం కాలమేవ, ఆకాశాదిభుతత్ర త్సాదృశ్యే నావస్థాయవషణ్ణాభిస్సహితస్త్రిక్ లోకేనీపతన్తి, యథాప్రత్యక్షాగ్రాన్నిపతమానాజలవిస్తరభోధశ్యాఖాపరమృతాను పతన్తోవనితలేనిపతన్తి, తద్వత్; కస్తాదిదమవగమ్యతే? విశేషాత్- కాలవిశేషాదేవా చిరేణావరోహణముప పద్యతఇత్యవగమ్యతే; తథాహ్యమ్నాయతే “తావత్ ప్రమోదతే స్వర్గేయవత్పుంసమాశ్రితే । ఓణపుణ్యం పతత్యర్వా గనిచ్ఛనాఽలచాత ” ఇతి. అన్యత్ర చైవం శ్రూయతే “అతోవైఖలు దుర్నిష్ప్రతన” మితి = దుభేనపతనం భవతీత్యథః, అత్రతకారాధిక్యంధాన్వసమ్, తస్మాద్వీర్యవి సంక్షేపాత్ ప్రాగల్భేనైవ కాలేన ప్రత్యవరోహస్తీకృతమ్.

॥నాతిచిరాధికరణంసమప్తమ్, సూ॥ ౧ ॥

—❖ ౨౫॥సూ॥ అన్యధిష్ఠితేపూర్వవచభిలాషాత్ ❖—

అవరోహణ ప్రకరణే ప్రవక్షణవాక్యానంతరం శ్రూయతే “తథా వ్రీహీయవా ఓషధి వనస్పతయ స్తీలమాషాఇతిజాయంత” ఇతి. తత్రసన్నిహితే, కిమనుశయినో వ్రీహీయవాషధి వనస్పత్యాదిస్థావరజాత్యభిమాని భావరూపన్నాభవేయుః? కింవా క్షేత్రజ్ఞావగత్యావై రాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరితి- (తస్మాద్వీర్యవి) ఇతి.

అ॥ ౨॥సూ॥ ౧॥

ఆకాశాదిసంక్షేపవదవనిలమవరూఢావ్రీహ్యదిసంక్షేపప్రతిపద్యస్త ఇతి దృష్టాన్తసక్తతోత్తరాధికరణ మారభతే. (అన్యధిష్ఠితేపూర్వవచ) ఇతి.

స్తరాధిష్ఠితేషు .వ్రహ్మవి స్థావర శరీరేషు సంక్షేప మాత్రం ప్రతి
పద్యస్తే ? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్ ? స్థావర జాత్య
భిమాన మాపన్నా స్తత్సుఖ దుగ్ధా భాజో భవంతి, కతః ? జా
యంత ఇతి జనే ముఖ్యాభివృద్ధ్యా వగమాత్ ; స్థావర భా
వస్యచ శ్రుతిస్త్వత్సోఽఽ కమణుల భోగార్థత్వ ప్రసిద్ధేః ; తస్మాన్
ఖ్యమేవేదమనుశయినాం వ్రహ్మవి జన్మభవతీత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాచ
క్ష్యమే, అన్యాధిష్ఠితే షేత్రజ్ఞాన్తరేణాహ మేవేదమిత్యభిమాననిబ
ద్ధే వ్రహ్మవి స్థావరశరీరే, సంక్షేపమాత్రమవరూఢాప్రపద్యస్తే,
నతుతత్తచ్చరీరకక్షేత్రజ్ఞసుఖ దుగ్ధా మప్యాపద్యస్తే; కస్మాత్ ? పూ
ర్వపదభిలాషాత్ - యథాఆకాశవాయుఘామాది ప్రాప్తాతత్సంక్షేప
మాత్ర మాపన్నా ఇత్యభ్యలాపి ఏవం వ్రహ్మవి సంక్షేప మాత్రంక్షే
త్రజ్ఞాన్తరాధిష్ఠిత స్థావర శరీరే ప్రతిపద్యస్త ఇత్యభిలష్యతే, తథా
చశ్రుతిః “ సోమోదశః ఓషధివీరుధః! అన్నం రేత ” ఇతి. నన్య
త్రవ్రహ్మవిజన్మ ముఖ్యం భవితమహాత్మి, అన్యథా ఆకాశా దప
రూఢానాం వాయ్వాది తాదాత్మ్యస్యాపి ప్రసంగాద్వాప్యవిక్రమే
ణావరోహోవిరుద్ధేత, తస్మాత్సంక్షేపమాత్ర మవరోహతా మా
కాశాదిష్టివ వ్రహ్మవిషు భవతీతి నిశ్చయతే.

—❖ ౨౬॥ సూ॥ అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ ❖—

స్వాదేతత్ “ నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ ” తి శాస్త్రప్రాణి
హింసాయా ఆశుద్ధత్వ మవగమయ్య తదనువిధ మధ్వరాదికమశుద్ధమి
త్యవగమయతి, తతశ్చశుద్ధస్య కమణు అభావాత్ “ తమేతంవేదా
నువచనేన బ్రాహ్మణావిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే ”
త్యాది శ్రుతిసూచితమధ్వరస్య కమణుచ్ఛేత్త శుద్ధిద్వారా భగవద్భ
క్త్యైకత్వం దుస్సాధ్యమితిచేత్ మైవం వాచ్యమ్, కతః ? శబ్దాత్ - శ
బ్దః శ్రుతిః, “ యష్టాణభక్షోవిహితస్సరాయా స్తథాపశోరాలభ

నం నహింసా ఏవంవ్యవాయ్ ప్రజయానరత్యా ఇమం విశుద్ధంగవిదు
స్సవిధమ " మిత్యాది శ్రుతిహి ఖలానభిసద్ధాన పూర్వక మనుష్ఠీ
యమానం సర్వతోవైకల్యరహితం భగవత్ప్రేమతమధ్వరాదికం కర్త
శుద్ధమేవాస్తీ త్యపదిశతి, తతస్త్విదం శుద్ధమాధ్వరికం కమచి
త్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిర్గత్యేభవతితిగమ్యతే, అతఏవాన్యత్ర
చశ్రూయతే " యదత్త్రీయతేకమభగవత్పరితోషణమ్ | జ్ఞానం
యత్తదధీనంహిభక్తియోగసమన్విత " మితి. యదిత్విదమేవాధ్వరాది
కం కర్తృఖలాభిసద్ధిపూర్వకమనుష్ఠితంస్యాత్తథాహీదంకర్తృఖలదానా
యస్వానుష్ఠాత్మానానోహోహోభ్యాం యథోక్తరీత్యా సంసార
యేత్, అతోస్యాశుద్ధత్వంచభవేత్, నేహోక్తరీత్యానుష్ఠానే అధ్వ
రాదేన కమణోఽశుద్ధత్వంచ భవేదితి జ్ఞేయమ్. ఏవంవిధంనిహ
నుమధ్వరాదికం కమేవ చిత్త శుద్ధి ద్వారా భక్తిర్గమితిశ్రావయ
తి " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదషన్తి యజ్ఞేన చానే
నేతి " శ్రుతిః. యత్తాత్మ " నహింసాత్పర్యాపూతానీ " శ్లో
తచ్ఛాస్త్రం హింసానువిధ మధ్వరాదికం కమాశుద్ధమిత్యవగమయ
తీతి తత్సశ్యమ్, సహుత్సర్గః, తదపవాదః " అగ్ని షోమీయం పశు
మాలభేతే " శ్లోతచ్ఛాస్త్ర రూపస్తస్మాద్భలీయా, తతశ్చాప
వాద శాస్త్రేణ బాధితమిదముత్సర్గ శాస్త్రం స్వవిషయేక దేశ ఏ
వప్రవర్తతే, తస్మాత్ " యస్మాన్ భక్షో విహిత స్సురాయాస్తథాప
శోరాలభనం నహింసే " త్యపదిష్టప్రకారేణానుష్ఠిత మధ్వరాదికం
కమాశుద్ధమేవ భవతీతివిజ్ఞాయతే. ... *

— ❀ ౨౨॥సూ॥+ రేతస్సిగ్యోగోధ ❀ —

+ ఉత్తరసూత్రాభ్యామిష్టాదికారిణాంయోషిద్యోనిప్రవేశః గమన
రూపాత్యగ్రసంస్కృతిరూపణేన తన్నివతకభగవద్భి భజిషోత్తతి
రేవైతదధికరణ ఫలమిత్యసూచయ త్సూత్రకారః- (రేతస్సిగ్యోగో

తదేవ మవరోహతా మాకాశాది క్రమేణా న్నాన్తావరో
హానీ పూర్వత్రాభిహితః, అథచ రేతస్సమృత-ద్వారా యోషిద్యో
నా ప్రవేశబహిష్కిషు-మణలక్షణ మతిఘోరం సంసరణ మభిధీయ
తే, అథ-అనై యస్సహశనాన స్తరమ్, ఇష్టాదికారిణాం రేతస్సిగ్ధ్యోగోభ
వతి- సివ్యమాన రేతసాచాకం తేషాం యోషిద్యోని ప్రవేశో భవతి
త్యక్షః. ... *

—❖— ౨౮॥సూ॥యోనేశ్వరీరమ్ ❖—

అథైతేషాం రేతసా సహప్రవిష్టానాం యోనేశ్వరీరంస్వకా
ల ఉత్పద్యత ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్ , అత్రేదంబోధ్యమ్, పుంసో రేతసా క
ణాశ్రయం లిక్తశరీరిణం జీవంతస్తు ఖ్యప్రాణ స్తత్ప్రదేశాత్ స్త్రియః
దక్షిణకుక్షిం గభాన్ధానం నయతి, తతో నిషేక రాత్రి మారభ్యాస
ప్తమ మాసాస్తతః ప్రేణ తస్యకరచరణా ద్యజ్ఞ సహిత విగ్రహా
జాయతే , తతస్సప్తమ మాసే ఉత్పన్న వివేకోదశమ మాస పర్య
ంతం భగవంతం శ్రీనారాయణం ప్రాభయతే, తతః ప్రసూతికా
లేసూతిమాయ తేన సంయన్తి తోయోనేబహిరాగచ్ఛతీతి. ఇమమే
వాభం శ్రావయతి “ కర్తృణా దేవనేత్రేణ జన్తు దేహాం పపత్త నే ।
స్త్రియాం ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతస్స కణాశ్రయః ॥ కలిలం చైక రా
త్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బదమ్ । దశాహేనతు కర్కశ్ధుగి పేష్యన్తావా
తతః పర ” మితి శ్రుతిః. తథా ఋతుకాలసమ్ప్రయోగతస్తదేక రా
త్రోషితం కలిలం భవతి, సప్తరాత్రోషితం బుద్బదం భవతి, అథమా
సాభ్యస్తరే షిణ్డోభవతి, మాసాభ్యస్తరే కఠినో భవతి, మాసద్వ
యేన శిరసి కురుతే, మాసత్రయేణ పాదప్రదేశో భవతి, అథచతుర్థే మా
సే మధ్యజఠర కటిప్రదేశాభవన్తి, పఞ్చమే మాసే శ్మశ్మనంకో భవతి,
షష్ఠే మాసే నాసాక్షిశ్రోత్రాణి భవన్తి, సప్తమే మాసే జీవన సంయు
భయోనేశ్వరీర)మితిచ. ౨౮॥సూ॥౪॥

క్రోభవతి, అష్టమేమాసే సర్వసమ్మాణోఽభవతి, పితృరేతోతిరి
క్తాత్పురుషోభవతి, మాతృరేతోతిరిక్తాత్ స్త్రీభవతి, ఉభయోస్తు
ల్యుత్వాన్నపుంసకోభవతి, వ్యాకులిత మనసోరథాగ కంజాగ కుజ్జా
వామనాభవన్తి, “అన్యోస్యవాయుపరిపీడితానాంశుక్లేద్యేధేస్త్రియా
న్యాయుగ్తాః ప్రజాగప్రజాయన్త” ఇతి శ్రుత్యన్తరం చేమమేవార్థం
శ్రావయతి, అస్య శ్రుత్యన్తరస్య పూర్వోదాహృత సహ వేదాన్త
సారవాక్యా విరోధేనైవార్థస్సమున్నేయః, ఇదం సంసరణమర్వాక్
స్తోతస్సాధారణమితిజ్ఞేయమ్, తస్మాదేవంవిధ సంస్మృతి తరణార్థం
భగవాన్ శ్రీనారాయణ ఏవసవైకార్థజనీయః.

౮॥ అన్యధిష్ఠితాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస

పరమగురునిధాకరిత శ్రీమద్భగవత రాధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పదాచార్యవీరచితే శ్రీభ

గవద్బదరాయణ సమ్ప్రదేత సర్వవే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

తృ తీ యా ధ్యాయ స్య

ప్రథమః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

ఏతత్పాదస్థసముదితసూత్రసంఖ్యః. (౨)

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛాన్దకథామేయ, తృతీయస్కాంధ్యాధ్యాయస్య, ద్వితీయః పాదః.

—* ౧ || సూ॥ సన్ధ్యే సృష్టి గాహహి *

॥ పూర్వస్తిక్ పాదే పఞ్చాగ్నివిద్యావతాం కామినాం విక్రంతా
 నుష్మాత్పూతాంచ సవేషాం జీవానాం జాగ్రదవస్థాయా మతస్త్రి
 తయాతాయాత లక్షణసంసరణం ప్రపఞ్చితమ్. అథాస్తిక్ ద్వితీ
 తీమే తావత్పాదే సవేషామేవ తేషాం సంసరణవవస్థాభేదేన ప్ర
 పఞ్చ్యతే, తత్తైవమామ్నాయతే “ సఏకదామహేష్వాసో రథం
 పఞ్చాశ్వమాశుగ ” మిత్యారభ్య “ హైమోపసగరమారుహ్యపఞ్చ
 ప్రస్థమగాద్వన ” మితి. ఇహారథరూపకేణ స్వాప్నదేహ ఏవోచ్య

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

స్వప్నాద్యవస్థితిం ప్రాప్య సంసరామియయావినా । సాసీతా
 రామ పాదాబ్జ స్మృతిర నైస్తుశేదృథా॥

॥ జాగ్ర) త్వప్నసును ప్ర్యవస్థాసుమధ్యే పూర్వపాదేన జాగ
 రావస్థానిరూపణాదూర్ధ్వం బుద్ధిస్థాయాస్వప్నాద్యవస్థాయా అస్తి
 న్నాదే నిరూపణాత్పువో తర పాదయోగి ప్రసక్త సక్లతిమాహ-
 (పూర్వస్తిక్ పాద) ఇతి = అస్తి న్నాదే స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపజీ
 వసంసారతన్నివర్తకోపాస్య భూతభగవన్తాహతోక్త్యభయనిరూప
 ణానంతరం విషయ వైత్యవ్య ద్వారా భగవదుపాసన స్వరూ
 పచింతావసరఇతి హేతు తద్వద్భావ ఏవ పూర్వ పాదవదస్య పాద
 ప్ర్యేతదధ్యాయేన సక్లతిద్రుష్టవ్యా. పారంజనోపాఖ్యానేఽస్య విషయ
 ముదాహరతి- (తత్తైవమామ్నాయత) ఇతి.

తే, “దేహారథ స్త్రివిద్విగ్రయాత్వ” ఇతి స్వేనైవాగ్రే వ్యాఖ్యాత
త్వాత్; కిమత్ర జీవస్య రథసంసృష్టిరతథ్యా? ఆహూస్విత్తథ్యా? ఇ
తి విశయేప్రాప్తే రాధాంతం ప్రాప. (సన్ధ్య) ఇతి = సన్ధ్య శబ్దేన
స్వప్నావస్థోపదిశ్యతే, ద్వయోగి ప్రస్వాప ప్రతిబోధా వస్థయో స్స
థౌ భవతీతి సన్ధ్యమ్-స్వప్నమ్, తస్మిన్; సృష్టిః- “సఏకదామహే
ష్వాసోరథం పఞ్చాశ్వ మాశుగ” మిత్యుపక్రమ్యోప దిశ్యమానేన
రథేన జీవస్య సంసృష్టిస్తత్త్వేన భవతు మహతి, కతః? హి-
యతః, స్వప్నావస్థావిశిష్ట జీవకృతానా మేనసాం జాగరావస్థావిశి
ష్టతత్త్వతై నసామివ తథ్యతామభిప్రేత్య ప్రాయశ్చిత్తతా మాహ
“యచిజాగ్రద్యదిస్వప్నే ఏనాంసివకృమావయమ్ । సూర్యోమాత
స్తాదేనసః-విశ్వాన్తుంవత్సగ్ంహస ” ఇత్యాది శ్రుతిః.† తస్మాత్స్వ
ప్నే సృష్టానాం రథాదీనాం తాతాంలికై నోప ద్దృశ్యతయాతత్సం
సర్గస్యాపిశ్యతైవావగమ్యతే. ... *

—* ౧॥ సూ॥ నిర్వాతారంచేకే పుత్రాదయశ్చ *

ఏకే-ముఖ్యా బ్రహ్మపుత్రానారదప్రముఖాః, పరమాత్మానమే
వత త్రజీవపుష్కపాసనాసనాను గుణ్యేన స్వప్నార్థః నిమాతరం మ
న్యస్తే, ఆవ్యుచ్ఛత్తోఽవధారణే, అన్యశ్చక్రిం దర్శయతి, సేయం
శ్రుతిశ్చ “సయత్రప్రస్వపితి” త్యుపక్రమ్య “నతత్రరథానరథ యో

గా శుక్తిరజతదర్శనవత్స్వప్నదర్శనస్యాపిమిథ్యాత్వాత్ “సఏక
దామహేష్వాస ” ఇత్యత్ర శ్రూయమాణా రథసంసృష్టి రతథ్యై
వేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే స్వప్నావస్థోత్పన్నే నసాంప్రాయశ్చిత్తాను
స్థానాన్యధానుపపత్త్యా యథోక్తరథ సంసృష్టి స్తత్త్వేన భవతితిభా
వేన సిద్ధాంతయతి- (రాధాంతంప్రాపే) త్యాదినా.

† స్వప్నావస్థాయాస్సత్యత్వానుసంధానేన వై రాగ్యసిద్ధిరేత దధి
కరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థః ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

గానపథానోభవన్త్యథరథాః రథయోగాః పథస్సృజతే" ఇత్యుప
దిశ్యాన్తే " సహి క ర్తే" త్యుపసంహరన్తీ సతీహిశబ్దేనస్వప్నార్థః ని
మాతరం పరమాత్మాన మవగమయ్య స్వప్నదృష్టరథ తదానోహ
ణాదీనాం తథ్యతామపదిశతి, అపిచ " అథోఖల్వాహుః - జాగరి
తనేశఏవాస్యైషదేశ " ఇతి శ్రుత్య న్తరమప్యమూషేవ స్వప్నజాగ
రితార్థయో సమతాం శ్రావయతి, తస్మాజ్జాగ్రదవస్థాయా ముపల
భ్యమానార్థవత్స్వప్న దృష్టానామపి రథాదీనా మీశ్వర నిమిత్తత్వే
నతత్త్వతయాజీవ సంసారస్యాపి స్వప్నానస్థానుభవలక్షణస్య తత్త్వ
తోపపద్యత ఇత్యాశయః. ... *

కథం స్వాప్నమర్థ జాతం పరమాత్మ నా నిమిత్తయత ఇత్యా
కాంత్యాయా మిదమాహ. ... *

—* { 3||సూ||+మాయామాత్రంతుకాత్సేర్హా } *—
నభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్

మాయా-భగవత్సజ్జలప్, శుశబ్దోఽపధారణే, కాత్సేర్హా
న, స్వాప్నమర్థజాతం పరమాత్మసజ్జలప్ మాత్రవిరచితమేవేత్యవ
గన్తవ్యమ్, కుతోయం పరమాత్మసజ్జలప్ కృతోద్భుత స్పృష్టివిశేషఇ
తినావగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే, అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - పరమా
త్మసజ్జలప్స్య దుష్లేయ స్వరూపత్వాత్తత్కృతత్వం స్వప్నస్య
నావబుధ్యత ఇత్యర్థః; అత్రచమాయాశబ్దస్యేశ్వరసజ్జలప్వాచిత్యం
సిద్ధమ్, " యావన్తర్ల పాంసవో భూమే స్సంఖ్యాతా దేవమాయ
యే " త్యాదిశ్రుతిషు మాయాశబ్దేనేశ్వరసజ్జలప్స్యావగమాత్; న
హీహమాయాపదం ప్రకృతి మవబోధయితుంకల్యమ్, తస్మాన్స్వ
చేతనతయా భూపాంసుగణన సామర్థ్యానుపపత్తైః; ఏవమ్ " ఇ

+ మాయామాత్రమ్-ప్రకృత్యంశభూతస్థూలసూక్ష్మ శరీరవత్,
తద్విశిష్టమిత్యర్థః ... *

న్యోమాయాభిర్లు పురుషాప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతా
దశ " తథా " తందృష్ట్వా దేవకీ దేవీ మృతాగమన నిర్గమమ్ | ఘోసే
సువిస్మితామాయాం కృష్ణస్యరచితాంప్రభోః " ఇత్యాదిషుచమాయా
శబ్దేన భగవత్సజ్జల్ప ఏవావ గమ్యతే, " మాయామాత్రమిదం ద్వై
త మద్వైతం పరమార్థతః-మాయామయోయం గుణసమ్ప్రవాహః-
సృష్ట్యశ్చయకరీం మాయా " మిత్యాదిషుతుమాయాశబ్దగ ప్రకృతివా
చీ, అతఏవ శ్రూయతే " మాయాంతు స్రకృతిం విద్యాన్తాయినంత
మహేశ్వర " మితి. " మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమద్వైతంపర
మార్థత " ఇత్యస్యమాణ్డూక్యవాక్యస్యా యమథః, పరబ్రహ్మేక
మేవ, పరమార్థతః-పరమపురుషార్థప్రదత్వాత్, అద్వైతమ్-అద్వి
తీయమ్, నిరస్తసామ్యూతిశయమ్, తదితరదిదం సర్వంచేతన జాతమ్,
మాయామాత్రమ్, ప్రకృత్యంశభూత స్థూల సూక్ష్మశరీరవత్, సద్వై
తమ్-ససామ్యూతిశయంచ భవతీత్యథః, " ఏవంసహస్రవదనాఘ్ని
శిరఃకరోరు నాసాస్యకణనయనాభరణాయుధాఢ్యమ్ | మాయా
మయం సదుపలక్షణసన్నివేశం దృష్ట్వామహా పురుషమాపముదం విరి
చ్ఛః " ఇత్యాదౌమాయాశబ్దస్యాత్యాశ్చర్యశక్తి పరత్వంచ దృశ్యతే,
మాయాశబ్దపుత్రత్వత్తిస్తు, [మాఙ్గిషేధే] సర్వేషియాం భగవత్సజ్జ-
ల్పాదిరూపాం శక్తిమ్, నైవాయన్తి సామాయేతి. [అయతీరయప
యగతా] వితి స్తరణానురోధేనగత్యర్థకత్వాత్ జ్ఞానార్థక కంత్వ
సిద్ధమ్. యత్తుమాయాశబ్దస్యమిథ్యాపరత్వమితితదసత్, " మాయా
మయం సదుపలక్షణసన్నివేశమ్ - మాయామయం వేదసవేదవేద్య"
మిత్యాదిషు మాయా శబ్దస్య పరబ్రహ్మణ్యప్రప్యత్తి ప్రసంగాత్; త
స్మాదీశ్వర సజ్జల్ప రచితస్తరణ విశేష లక్షణ స్వప్న తద్గోచరాథక
జాతానాం యాథాతత్త్వమేవాధ్యవసీయతే. స్వాదేవతే " హైమో
పసూరమారుహ్యాస్వణవర్షాక్షయేషుధీః | ఏకాదశచమూనాథః

పద్మప్రస్థమగాద్యన ” మిత్యత్రాధ్యాత్మ పక్షేపిజీవ స్వప్నావస్థా
 యాంస్వపంతందేహం పరిత్యజ్య స్వాప్నేన దేహేన బహిర్విషుక్తి
 మ్యతత్రపర్యటిత్వాస్వాప్నదేహం విహాయపునస్స్వసతి-దేహే ప్రవి
 శతీత్యర్థ స్సాన్యత్, “ బహిర్దేహ దేశాత్స్వప్నం బహిర్విషుక్తి
 యాదమృతచ్ఛిరిత్వా సకాయతే మృతోయత్రకామ ” మితిశ్రుత్యా
 న్యైవాఖ్యాయత్రావితత్వాదితిచేన్నైవమ్, స్వపతోజీవస్య బహుయో
 జనాంతరితం దేశం తుణమాత్రతో గన్తుమాగన్తుంచ సామథ్యాన
 మ్భవత్; క్వచిచ్ఛ ప్రత్యాగమనవజీతమేవ స్వప్నందృష్టోన్మితాయవ
 దతిజీవః, తద్భాగమరుష్యహమద్యశయనోనిద్రావ్యాప్తస్వప్నేకోస
 లానభిగతః ప్రతిబుద్ధోస్తీతి. యదిచ తత్ర కురుషుశయానోదేహాన్ని
 షాక్రిమ్య కోసలా నభియాయాత్తహి కురుషుతత్పాశ్వే శయానా
 న్తం తత్ర చేష్టంతం శ్వసంతం నపశ్యేరత్, “ స్వేశరీరే యథా
 కామం పరివర్తత ” ఇతి శ్రుత్యంతర మప్యంతరేవ దేహే స్థితస్యస్వ
 ప్నదశకం భవతీత్యవగమయతి, అతశ్చేశ్వర ఏవజన్తుభిర్భిరకాల
 కృతాని బహుయోజనాంతరితమారదేశ గమనాగమనాదీని తుణమా
 త్రేణ తా జన్తు స్వప్నావస్థాయాం తాతాగలికానీవానుస్సార
 యతి, తథాచప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే “ సఏనంయజమానమహర
 హుబ్రహ్మగమయతి- అత్రేషదేవస్వప్నేమహిమానమనుభవతియ
 దృష్టం దృష్టమనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశ్రుణోతి దేశదిగ
 న్తరైశ్చ ప్రత్యనుభూతంపునఃపునః ప్రత్యనుభవతి- దృష్టంచాదృష్టంచ
 శ్రుతంచాశ్రుతంచానుభూతం చాననుభూతంచ (సచ్చాసచ్చ)సవకం
 పశ్యతినర్వగపశ్యతీ”తి. నై తావతాస్వప్నంపశ్యతా దూరదేశగమనస
 మ్భవః, అతః “ పద్మప్రస్థమగాద్యన ” మిత్యత్రాధ్యాత్మ పక్షే
 తు స్వపతోబహిర్విషుక్తియాద్యమనం గౌణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్, ఏవం
 “ బహిర్దేహదేశా ” దితి శ్రుతి రపిదేహద్వీపాగమనవిషయేగా

ణీత్యేతన్యా, అపిచ సుప్తగి పురుషోముహూతమాత్రవతినిస్స
 ష్మేకదాచిచ్ఛహాక్ వహపూగానివ సుఖదుగిభా న్యనుభవతి, ఏత
 ఛావిరుద్ధమేవ, యథాజాగ్రత్పురుషోబహ్వాబ్ధానుభూత సుఖదుగిభే
 షుతీవ్రమనుస్త్వర్యనూణేషు తానితాతాగ్లికానీవమత్వా హహవిషా
 దాక్ ప్రాప్నోతి, ఏవమేవసుప్తాక్ జన్మానీశ్వరస్తతజ్జన్మపుణ్యపా
 పవాసనాను గుణ్యేన తజ్జన్మతత్పూర్వజన్మను తత్తతాగ్లిదృష్టశ్రుత
 సుఖదుగిభాని స్వప్నావస్థాయాం తాతాగ్లికానీవానుస్థారయతి, త
 దాతత్తద్వహపూగాని అతిక్రాంతా ఇవ స్రవీయన్తే, నతావతా
 ముహూర్తవతిని స్వప్నేబహ్వాబ్ధపూగాతిక్రమసమ్భవః, క్వచిచ్ఛా
 దృష్టాశ్రుతమపి స్వశిరచ్ఛేద గిరిమూఢాన్ధి దశనాదిక మీశ్వరస్స్వ
 ప్నావస్థాయాం పుణ్యపాప ఫలత్వేన తత్తజ్జన్మానాం దర్శయతి, త
 చ్ఛాస్యవిరుద్ధమ్, ఈశ్వరస్య విచిత్రశక్తిత్వాత్; యద్యపి స్వప్నస్య
 స్తరణాత్మకత్వేన జాగ్రదవస్థాయాం భవత్యంతర్భావః, తథాపి సుప్తే
 దేహేఽత్యంతాభినివేశాభావాత్స్వప్నస్య జాగరావస్థాతిరిక్తత్వవ్య
 క్తమ్, తస్మాదీశ్వర సజ్గుల్వ రచితస్య స్వప్నస్య తద్గోచరాభావస్యచ
 యాథాతథ్యమిత్యనవద్యమ్. ... *

—* ౪ || సూ|| సూచకశ్చహి శ్రుతే రాచక్షతేవతద్విదః *—

నకేవల మయం స్వప్నోదృష్ట స్వస్వ్యశోభవతి, అపిచ
 భావినోశుభాశుభయో సూచకశ్చ భవతి, కుతోవగ
 మ్యతే? శ్రుతేః- తథాహిశ్రూయతే“యథాకమసుకామ్యేషు స్త్రి
 యంస్వప్నేషుపశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శ
 నే ” ఇతి. తథా “ పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి సవనంహిస
 న్తీ ” త్యాదికా. ఏవమేవాచక్షతే స్వప్నాధ్యాయవిదః, “కంజరారో
 హణాదీని స్వప్నే ధన్యానీ ” తి. “ శిరయానాన్యధన్యానీ ” త్యాదీ
 ని. హిశజ్జేనభావిశుభాది సూచకత్రిజటాది దృష్టస్వప్నప్రసిద్ధింద్యోత

యతి, తథాచాచ ష్టిత్రిజటా“ స్వప్నోహ్యధ్యమయాద్భుష్టోదారుణో
రోమహషణః । రాక్షసానామభావాయ భతు రస్యా జయాయ
చే” త్యాది॥ స్వప్నావస్థాయామేవకేచిన్తన్త్రదేవతాప్రసాద ద్వి
వ్యవిశేషాదీక ప్రాప్నువన్తి, తస్మాత్ స్వప్నస్యనవైతత్థ్యమ్.

—* { x || సూ॥ పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితం } *—
తతోహ్యస్యబద్ధవిషయాయ

ఏవం జీవస్య జాగరాద్యవస్థాప్రయుక్తశ్చైవ ప్రాప్తౌ నిదాన
మాహ- (పరాభిధ్యానాత్త్వి)తి= తుశబ్దోఽవధారణే, పరస్య-దేహ
స్య, ఆత్మ తయాభిధ్యానాత్- అనాద్యనువతమానాజ్ఞానసంయన్త్రిత

॥ స్వప్నావస్థాయాంలబ్ధాథానాంజాగరావస్థాయామనుభూ
యమానత్వాచ్చ తస్య సత్యత్వమిత్యాహ- (స్వప్నావస్థాయామేవే)
తి= ఇరానీమపితస్యావవస్థాయాం మన్తద్రవ్యాదిలాభోద్యశ్యతే, దే
వతాప్రసాదస్సామిత్యాద్రిదిభి లబ్ధిః, తథాచోక్తం శ్రీమద్రామా
యణే “ లక్ష్మణోప్యాదదేబాణమన్యస్థీమపరాక్రమమ్ । కుబేరేణస్వ
యంస్వప్నే యద్గత్తమమితాత్తనా ॥ దుజయం కుర్విషహ్యంచసే
న్దై, రపిసురాసురైః । తయోస్తేధనుషీశ్రేష్ఠే బాహుభిః పరిఘాప
మైః ॥ వికృప్యమాణేబలవతోగ్రహ్నాన్వివచుకూజతుః । తాభ్యాంలేధ
నుషీశ్రేష్ఠే సహితాసాయకోత్తమా ॥ వికృప్యమాణౌవీరాభ్యాంభృ
శంజజ్వలతుశ్చియా । తౌభాసయన్తా వాకాశం భనుభ్యాం విశి
ఖాచ్యుతౌ ॥ ముఖేన ముఖ మాహత్య సన్నిశేతతురోజసా । సన్ని
పాత స్తయోశ్చాపీచ్ఛరయోఘోరయాపయోః ॥ సధూమ విష్ఫులిన్
శ్చ తజ్జ్వోగ్నిదాకరుణోధవత్ । తౌమహాగ్రహసహాగౌశా వన్యోన్యం
సన్నిపత్యచ । సంగ్రామేశ తథాయాతౌమేదన్యాంవినిశేతతు” తి.

అధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= జాగరాద్యవస్థానుభవవత్స్వ
ప్నాద్యవస్థానుభవరూపసంసారస్యసత్యత్వాదిత్యర్థః॥అ॥౧॥ సూ॥౬॥

దేహత్వప్రత్యయ వశాదేవ, జీవస్యస్వరూప గుణాదికం తిరోహితమ
 భూతే, తత స్త్రిరోధానాద్ధేతోరస్యముహుర్జాగరాద్యవస్థావహాదే
 హపరమ్మరానుబంధస్యవారమ్భ విపర్యయశ్చభవతః, తథాచ శ్రూ
 యతే “ అస్మిత్తేత విశుక్తాత్తా దేహీనాం విషయాత్మనామ్ । గుణే
 మసత్యధ్యానేన సర్వారమ్భవిర్యయమ్ ॥ భయంద్వితీయాభి నివేశత
 స్సాస్యదీశాదపేతస్యవిపర్యయోన్మృతిః । తన్తాయయాతోబుధ ఆభ
 శేత్తం భక్షేత్క్రీడేశం గురుదేవతాత్మే ” తి. స్మృతిశ్చ “ అజ్ఞా
 నేనావృతంజ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జన్తవ ” ఇతి. ఏతదుక్తం భవతి.
 అదౌ తావజ్జీవస్సతుష తణ్ణులవదనాది తయానువర్తమానాజ్ఞానతి
 రోహిత స్వరూపావర్తతే, పరమకారుణికగ పరమాత్మా తావత్తం
 మోచయితుం సంస్మృతి మూలకారణ భూతతాదృశాజ్ఞానభర్తకస్వభ
 జన సాధనీభూతదేహేన యోజయతి, సతుజీవగి పరమాత్మానమభ
 జన్ దేహమేవాత్మతయా మన్యతే, తతోస్య ముహుర్భూతోక్త బంధవి
 పర్యయా భవత ఇతి. తస్మా ద్భగవద్భజనేనైవాశేష సంసార మూ
 లభూతాజ్ఞానాది నివృత్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్. తథాచామ్నాయతే “ నా
 రాయణ పరోమాయా మంజస్తరతిదుస్తరా ” మితి. తథా “ జ్ఞా
 త్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైగి క్షణై జన్తమృత్యు ప్రహాణిః ।
 తస్యాభిధ్యానా త్వత్తీయందేహభేదే విశ్లేష్ స్వర్యం కేవలం అప్త
 కామ ” ఇతిచ. ... *
 ... *
 ... *

— ❀ || సూ॥ దేహయోగాద్వాసోపి || ❀ —

ఏవం పునగి పునదేహ యోగాదేవ, సః సర్వ వేదాన్తసా
 రప్రసిద్ధ మోక్షోపాయభూతోభక్తియోగోపి, తిరోహితోభవతి. య
 ద్యయంజీవోభగవద్భక్తంభశేత్తర్హి మోక్షోపాయంపాప్నుయాత్
 తస్మాత్ ప్రాప్తదేహేనావశ్యం భగవద్భజనం కర్తవ్య మితివిధిః.

౧॥ సన్ధ్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౬॥

—* ౨॥మ॥ తదభావోనాడిభుతచ్ఛ్రితే రాత్తనివ *—

* ఏవం విశ్వతైజస పాక్షాధిష్ఠితాను జాగరాద్యవస్థానుమధ్యే విశ్వతైజసాధిష్ఠితే జీవస్య జాగ్రత్స్వప్నోవస్థే అచిన్తిమాతామ్, అథతస్యప్రాక్షాఖ్య భగవదధిష్ఠిత స్వప్నోవస్థాహేతురూపానుషుప్త్య వస్థాచిన్త్యతే, తత్రజీవస్య సుషుప్తిస్థానత్వేన నాద్యః పురీతతః ప్రాక్షా సంజ్ఞితః పరమాత్మచవేదా నైషుశూయన్తే, కిమేహం+వికల్పౌఽస్య సుషుప్తిస్థాన మవగంతవ్యమ్? ఆహూస్విత్తేహం సముచ్చయః? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే ఇదం ప్రాహ- (తదభావ) ఇతి=తదభావః- ప్రకృత తస్య స్వప్నస్యాభావః, సుషుప్తిః తదాభవతి, యదా చాయం జీవో భూయసా తమసా అభిభూతస్సన్నాడీషు మధ్యే పురీత దాఖ్యనాద్యం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి సుషుప్తి సాక్షీణే ప్రాక్షా సంజ్ఞితే పరమాత్మని చ ప్రవిశతి, ఏతదుక్తం భవతి యథారాత్రౌ శయనగృహం ప్రవిశ్య ఖ

* పూర్వాధికరణే జీవస్య సప్నోవస్థానుభవ రూపసంస్కరిం నిరూప్య తదభావరూప సుషుప్త్యవస్థానుభవలక్షణ సంస్కరేరీహ నిరూపణాత్పాక్షాధికరణే నాస్య ప్రతియోగ్యను యోగి భావస్సన్గతిరితి ప్రాగ్వాత్ప్రవివరణేనాహ- (ఏవ) మిత్యాదినా.

+ (వేదాన్తేషి)తి = “ తద్యతై తత్సుషుప్త ” ఇత్యుదాహరి వ్యమాణవేదాన్తేషి త్యర్థః. ... *

+ వికల్పః- అన్యతమః, సముచ్చయః, సముదాయః.

¶ “ తద్యతై ” త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే నియామకా భావాన్నాద్యాదీనాం వికల్పస్య సుషుప్తిస్థానత్వమవగమ్యత ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే “ తద్యతై ” త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే ప్రకరణైక్యవైకవినియామకత్వాత్సత్రచ శబ్దేనైతదర్థస్య త్రాపితత్వాచ్చనాద్యాదీనాం సముచ్చయ ఏవ తత్త్వాన మితి భావేన సిద్ధాంతయతి- (ఇదం ప్రాహే) త్యాదినా= ప్రకృతస్య పూర్వాధికరణే ప్రస్తుతస్సేత్యర్థః

ట్యాపరిస్థే పర్యజే- శేతే, ఏవమేవైషజీవః ప్రకృతీ గుణాభిభవవ
శాస్త్రాత్రాస్వాస్థ్యం గతస్సన్నిభిలనాడీమధ్యగతాయాం పురీ తన్నా
ద్యాం ప్రవిశ్య తత్రాస్థే ప్రాజ్ఞాసంజ్ఞికే పరమాత్మని స్వపరజ్ఞాన పరి
హీణ స్సౌ శేతే, నైవ సుషుప్తిరిత్యుచ్యత ఇతి. కుతః పునరవగమ్యతే
పురీతతి విద్యమానే ప్రాజ్ఞే ప్రవిష్టస్య సుషుప్త్యవస్థాభవతీతి తద్వచ్చ
తే- తస్య-పురీతన్నాద్యాదేః, సుషుప్తిస్థానత్వంహి శూన్యతే “త
ద్యతై త్రైత్యుషుప్తస్సమస్త స్సమృగ్నిసన్న స్వప్నం న విజానాత్మాసుత
దానాడీమ సుప్తా భవతి” ఇతి, తథా “ తాభిః ప్రత్యవస్యస్య పురీ
తతి శేత ” ఇతి, తథా “ యఏషో న్తస్మాదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శే
త ” ఇతి, తథా “ సతాసోమ్యతవా సమృన్నోభవతి స్వపీతో భవ
తీ ” ఇతి, ప్రాజ్ఞే రాత్తనాసమృగ్నిష్వక్తోన దాహ్యాంకిచ్ఛనవేదనా న్తర”
మిత్యాదిమ శ్రుతిమ. అత్రచ జీవవిభుత్వవాదే ఇయం సుషుప్త్యవ
స్థాసదాతనాప్రసజ్యేత, పురీతత్ప్రవేశస్య సదాతనత్వాత్ ; జీవాణు
త్వవాదేతు నకచ్చి ద్విప్రతిషేధఇతి జ్ఞేయమ్, తస్మాన్నాద్యాదినముచ్చ
యఏవ జీవస్య సుషుప్తిస్థానమిత్యన్యవసితమ్.

అ॥౨॥

అ॥తదభావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—❀ స॥సూ॥ †అతఃప్రబోధోస్తాత్ ❀—

పురీతదధిస్తాతరి ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞికే పరమాత్మని సంవిశ్య సుషు
ప్త్యవస్థానుసుభవన్నయంజీవః కిముశ్చాన కాలే స్వయమేవావబుద్ధో
త్తిష్ఠతి? ఆహేహాన్విత, పరమాత్మనాబోధితస్సన్నవబుద్ధోఽస్థిష్ఠతి? ఇతి

¶ మృతితులిత సుషుప్త్యవస్థానుసంధానేన దేహానుబంధజీహాసాన
వృద్ధివాదిహ వై రాగ్యసిద్ధినిభలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహర
తి- (తస్మా)దితి.

అ॥౨॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణే సుషుప్తిప్రస్తావేన ప్రబోధస్యోపస్థితత్వాత్ప)
సంజ్ఞాసంజ్ఞతోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతఃప్రబోధన) ఇతి = జీవ

విశయ ఇదమాహ- (అత) ఇతి=యతోయం జీవస్సుమప్తిసాక్షిణిప్రా
జ్ఞేనంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవతి, అతఃకారణాదస్యజీవస్య, ప్రబో
ధః, జాగరణమ్, అన్యైరాహ్వనాదిభిస్సత్వవీక్షానకాలేఅస్తాత్పా
జ్ఞరూమాత్పరమాత్మన ఏవ భవతీతి జ్ఞేయమ్, తథా చామాత్మమ్
“ శ్రుణోతియఇమం సోఽటం సుప్తే త్రోత్రేవ శూన్యద్భక్ ” ఇతి. త
స్మాత్పరమాత్మానుజ్ఞయైవాస్యోక్షాన మిత్యక్తమ్.

3|| ప్రబోధాధికరణంసమాప్తమ్||సూ||౧||

—*||సూ|| ౧ సవతుకర్తాసుస్తృతిశబ్దవిధిభ్యః *

పురితతినాద్యం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞరూపే పరమా
త్మని జీవ స్వపత్యక్తమ్, కిముక్షాన కాలేయః కచ్ఛిదఘో జీవ
ఉత్తిష్ఠతి? ఉత పురితతి ప్రవిశ్య పరమాత్మని సుప్తో దేవదత్త ఏవని
యమేనోత్తిష్ఠతి? ఇతివిశయే ప్రాప్తేప్రాహ (సవ)త్వితి=తునా
పక్షోవ్యావృత్తః స ఏవ - సుప్తో దేవదత్త ఏవ, పర
మాత్మచాబోధితస్సాన్వస్థ్యంతస్సౌ పునరుత్తిష్ఠతి, నపునరన్యో వి
స్వతపవ శయితత్వాత్సవతపవప్రబద్ధోత్తిష్ఠేత్స ఇతి పూర్వగపక్షః,
ఖలంతు భగవతిగ్రయమాణ బోధనాదిరూపోపకారానుస్తరణేన త
ద్విభజిషోత్పత్తిరితి జ్ఞేయమ్.

అ|| 3||సూ||౧||

౧ ఇహసుషుప్తిస్థానే పరమాత్మనిసంవిశ్య సుప్తోజీవస్తేనైవ బోధి
తస్సనుత్తిష్ఠతీత్యుక్తమ్, తత్రపూర్వేద్య సుప్తవ తేనబోధితస్స
న్నన్యేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్రనియామకాభావాత్సవాన్వయోవా పరమాత్మ
నాబోధితస్సనుత్తిష్ఠతీత్యాయమ ఇత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వాదు
త్తరాధికరణ మాక్షేపసజ్ఞత్యాసమారభతే-(సవతు)ఇతి.

+ సవనోత్తరే ద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్పూర్వేద్య
ర్యస్సుప్త సవనాన్వయోవా ఉత్తరేద్యురనియమేనోత్తిష్ఠతీత్యపూర్వ పక్షే
ప్రాప్తేసిద్ధాంతయతి-(ప్రాహే)త్కాదినా.

ష్టుమిత్రః, కుతః ? కర్మానుష్ఠృతిశబ్దవిధిభ్యః- తథాహి పూర్వేద్యు
ర్యోహిసావశేషం కర్తానుష్ఠాయశేతేనపివాన్యేద్యు రుత్థాయ శేషం
కర్మాసమాపయతీత్యేతత్సవైర్దృశ్యతే, నహ్యాన్యానుష్ఠిత కర్మాణ
శ్చేషమన్యస్సమాపయితుముత్సహతే, కస్తాత్పున రన్యస్మిన్ దేవదత్తే
సుప్తేతదన్యోవిష్టుమిత్రఉత్థాతు మహేత్ , తస్మాత్పువేద్యుస్సు
ప్తస్యైవోత్తరేద్యురుత్థానమ్, నాన్య స్యేత్యధ్యవసితమ్. తథాఅనుష్ఠృ
తేశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసీయతే, తథాహివయమనుస్త్వ రామః,
పూర్వేద్యుర్యోహమేతావ ద్వాక్యాన్త మర్థమధ్యవస్యాస్మిన్నజురే
సుప్తాస్మి సపివాహ మిదానీమస్మిన్నేవాజురణఉత్థాయతమేవవాక్యార్థ
మనుస్త్వరామ ఇతి, తతశ్చేద మనుస్త్వరణమన్యస్యోత్థానం నసహతే,
శబ్దేభ్యశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానంనిశ్చీయతే, తథాహి “ఇమాన్స్వర్వాఽప్ర
జా అహరహ బ్రహ్మ లోకం గచ్ఛన్తి - ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిస్త
న్తి తథిహ వ్యాఘ్రోవాసిహ్మోవావృకోవా వరాహోవా కీటోవా
పతంగోవా దంభోవా నుశకోవా యద్యచ్ఛవన్తి తదాభవన్తి ” త్యా
దయశ్చబ్దా అత్తాన్తరో త్థానేనిష్పీడ్యేరన్, తస్మాత్సుప్తస్యైవోత్థానమ
ధ్యవసితమ్- “పూర్వేద్యుఽప్రక్రామత్యుత్తరేద్యురుపతిష్ఠత” ఇత్యాదిక
మేవిధిభ్యశ్చ ఏకఏవ సుప్తాత్థా తాభవతీతి ప్రతీయతే, అన్యస్యోత్థా
నాధ్యుపగమే సుప్తస్య తావన్తాత్రేణ ముక్తి ప్రసక్తేనసవన్ ముక్తిః
ప్రసక్త్యేత, తతశ్చ కాలాన్తర భావిఫలక కర్మబ్రహ్మోపాసన వి
ధివాక్యాన్యానభక్యమాపద్యేరన్, కృతవిప్రతాశా కృతాభ్యాగమ
దోషశ్చాత్రోన్మిషేత్, కర్మానుష్ఠృత్యాదయశ్చ బాధ్యేరన్, అపి
చాన్యోత్థానపక్షేయదిశరీరాన్తరేవ్యవహరమాణశ్శరీరాన్తర ఉత్తిష్ఠే
త్తదా తస్య పూర్వశరీరేవ్యవహరోలుప్యేత, +తస్మాద్యోహి యస్మిన్
శరీరే సుప్తస్సతస్మిన్నుత్తిష్ఠతి, అన్యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్త్వన్తి శరీరే
+ఫలకభనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

ఉత్తిష్ఠతీతి వ్యవస్థాః.

...

...

...

*

౪॥ కమానుస్త్పతిశబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥

— ❀ ౧౦ ॥ సూ॥ ముగ్ధభావము త్తిగపరశేషాత్ ❀ —

॥ భగవద్భక్తిహీనానాం పునఃపునరవస్థాత్రయ లక్షణం సంసరణము క్తమ్, సమ్ప్రతీతోన్యా కాచిత్రేషాం కదాచిద్వస్సహ ముగ్ధావస్థాభవతి, ముగ్ధతామోహాః, మూఢేతియావత్; సేయమద్యము గ్ధావస్థావిచార్యతే, “ముసలాద్యభిహత మస్తిహో- మూఢి=తోయం శేత” ఇతి తాకికా కదాచిద్వదన్తి, పశ్యామశ్చ మూఢి=తమ్, సాఖలు మూఢాభావస్థా కిం జాగరాద్యవస్థాసు మధ్యే క్వచిదన్తర్భవితమర్హతి? కింవా తాభ్యోతిరిచ్యతే? ఇతి. తత్ర ముగ్ధావస్థాయా అతిరిక్త త్వేద్రమాణాభావాజ్జాగరాదిషు క్వచిదన్తర్భావపయ క్తఇత్యేవం ప్రాప్తేనేత్యాచక్షుహే, నతావస్తుగ్ధావస్థా జాగరితేన్తర్భవితమహేతి, తత్రస్య హేతోః? మూఢి=త స్వేన్ద్రియై ర్విషయనిరీక్షణాభావాత్; జాగ్రత్పురుషస్త్విన్ద్రియై ర్విషయా నీక్షతే, అథాపి స్యాదిషు కారన్యాయేన మూఢి=తో భవేదితి; ఇషుకారన్యాయశ్చిహ్నుతః “యథేషుకారో నృపతిం వ్రజన్తమిషాగతాత్తా నదదశ=పాశ్వే” ఇతి. తత్రయథేషుకారో జాగ్రదపీషు మాత్రా సక్త చిత్తతయా స్వసమీపే గచ్ఛన్తం సనైస్యమపి నృపతి మనరీక్షమాణోభవతి, ఏవం మూఢి=తోపి ముసలాద్యభిహత జనిత దుఃఖానుభవవ్యగ్రమనస్తయా జాగ్రదప్యన్యా ర్విషయా ననిరీక్షమాణో భవతీతి. నచైతత్సాధీయః, ముగ్ధో ధరణ్యాం పతిత దేహిణా విసంక్షో

॥ అవస్థాత్రయ నిరూపణానన్తరమస్త్విన్నధికరణే మూఢాభావస్థాయాన్తస్యాద్యహిస్థాపనాత్ప్రబోధ ధికరణేనాస్యాన్తబహిర్భావ లక్షణం గల్గతిం సూచయన్ వృత్తానువాదేనాస్య విషయ మాహ- (భగవద్భక్తిహీనానా)మితి.

దృశ్యతే, ఇమకారస్తు ధృతదేహస్తతస్త్విషోవ్యావృత్త చిత్తస్సక్
 బ్రూతే, అహమేతావస్తం కాలమివ్వగ్ర ఏవాసక్తచిత్తో భవమితి.
 ముగ్ధస్తులబ్ధసంక్షోబ్రూతే, అహమేతావస్తం కాలమధేతమసిమగ్నో
 దేహమప్యధారయన్నబ్రువన్నకిచ్చదవేదివమితిచ. తస్మాన్నముగ్ధోజా
 గతీతి ముగ్ధావస్థాజాగరితాదతిరిచ్ఛతే. స్యాదేతస్తుగ్ధావస్థావస్థే
 న్నర్భవేత్, కస్మాత్ పునరతిరిచ్ఛేతీతి చేన్నేత దేవమ్, ముగ్ధావస్థా
 యాం స్మృత్యనుభవాద్యఖిల జ్ఞాన విప్రతాశాత్సప్నా వస్థాయాం
 స్మృత్యనుభవాదిజ్ఞానసమ్భవాచ్చ; అతోనముగ్ధావస్థా సప్నే న్నర్భ
 వేత్. అస్తుత్త్వీ తస్యాస్సుషుప్తావస్తభావః, సుషుప్తా స్మృత్యా
 దినిఖిలజ్ఞానవిప్లవదశఃనాదితిచేన్నేత్రవమ్, ముగ్ధావస్థాయాస్సుషుప్తే
 శ్చవైలక్షణ్యాత్; తథాహి ముగ్ధగి కదాచిచ్చిరమనుచ్ఛవ్సకపేపమా
 నాంగో విస్ఫురత సేత్రశ్చ దృశ్యతే, ప్రసుప్తస్తుప్రసన్నవదనోనిమిలి
 తసయశస్త్రల్య కాలం పునఃపునరుచ్ఛవ్సతి, నచతస్యాంగాని వేప
 న్తే, ఆహ్వన మాత్రేణోత్తిష్ఠతి, నతు ముగ్ధః, అపిచ భవతి ప్రసాప్
 పముగ్ధతయోనిమిత్తభేదః, శ్రమానిమిత్తజగి ప్రసాప్తః, ముసల
 ప్రహారాది నిమిత్తజాముగ్ధతేతి, మాఘాన్తుగ్ధతాయాస్సుషుప్త్యన్త
 భావః, అపి తస్మి మృతావస్త భూయాత్సా, మృతేరత్యన్తవి
 స్మృతిరూపత్వాత్; తథాచామ్నాతమ్జన్తోర్వైకస్యచిద్ధేతోర్మృత్యు
 రత్యన్త విస్తృతి" రితి. తథాపి నమృతౌ ముగ్ధ తాయాస్సమ్యగన్త
 భావోయజ్యతే, తథాహి ముగ్ధసతికస్త్రింశ్చిన్మృతోవాఽయంనవే
 తి సన్నిహానా ఊష్మాన్తినవేతి నిశ్చేతుంముగ్ధస్యోరస్థలమన్వారభన్తే,
 తథాప్రాణోన్తినవేతి నిశ్చేతుంచ శన్తే నాసికాదేశమ్, యదిప్రా
 ణోష్మాణో నోపలభేత్ తదామృతోయ మిత్యధ్యవసాయ దహనార
 జ్యేతమపవిధ్యన్తి, యదితు ప్రాణోష్మాణో పుపలభేత్ తదానా

॥ అన్వారభన్తే- స్పృశన్తి, అధ్యవసాయ - నిశ్చిత్యేత్యర్థః, దహ-

యం మృతశత్యధ్యక్షసాయ సపదితస్య సంజ్ఞా లబ్ధయేభిషజ్యన్తి, సచ
 లబ్ధసంజ్ఞాని పునరుత్తిష్ఠతి, సచాయం లోకాంతరాదాగచ్ఛతి, అతో
 ముగ్ధసతి జీవేతస్య సా ముగ్ధావస్థా అధఃసమ్ప్రదిః- మరణావస్థా
 యాఅధఃప్రాప్తిరితి ప్రతిపద్యామహే, కుతః ? పరిశేషాత్-యథో
 క్త రీత్యాజాగరాదిష్యనస్తభావేన మూఢాఽయా అత్యంత విస్తృ
 తిహేతుత్వేన కదాచిన్నరణ ద్వారత్వేనచ పరిశిష్యమాణత్వా దిత్య
 థః, + ద్వారమేవహీయం మరణస్యముగ్ధతా ప్రతీయతే, తథాహి
 యద్యస్య సావ శేషం ప్రారబ్ధకమఁ భవేత్తదాప్రాణాదిస్తస్య ప్ర
 త్యాగచ్ఛేత్, యదితు నిరవ శేషమేవప్రారబ్ధకమఁ భవేత్తదా ప్రా
 ణాదిస్తస్య నైవప్రత్యాగచ్ఛేత్, ఆయువేదిన స్త్విమాంముగ్ధతాంప
 ఛ్చమీ మానుః స్థామానుః, తత్రజాగరాద్యాస్త్రోవస్థానిప్రసిద్ధాః,
 మృతిశ్చభవతిహేతుర్భవస్థా, తస్మాన్ముగ్ధఽసమ్ప్రదిరితిసుష్మాక్తమ్.

౫॥ ముగ్ధాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—❖ ౧౧॥సూ॥ నస్థానతోపి పరస్యోభయవిజ్ఞంసవఃత్రహి ❖—

॥ ఏతావతా భగవద్భజనావశ్యకత్వప్రదశఽనాయ జీవస్య జా
 గరాద్యవస్థానుభవరూపా సంస్కృతయః ప్రదశఃతాః, అథేదానీమ
 స్యభగవద్భిభజిషా సునిష్పత్తయే ఉపాస్యస్య శ్రీభగవతోత్పద్భుతమ
 హిమోపపణఁనాథఃమేవ 'నస్థానత' ఇత్యాది సూత్రాణ్యైరభ్యనే,
 తత్ర పరస్య బ్రహ్మాణి ప్రాజ్ఞ స్వరూపేణ ప్రాక్కురీతత్య వస్థానాభి
 ధానేపి జీవస్యేనతస్య ప్రస్వాపాది దోషగన్ధ ఇతివక్తు మిదమాదౌ
 నారణ్యే- స్తశానే, అపవిధ్యన్తి- త్యజన్తి, భిషజ్యన్తి-బోషధంకుర్వన్తి.

+ మూఢావస్థాయా మృతిద్వారత్వానుసన్ధానేన భగవద్భజన
 సాధకదేహేదివిషయవైరాగ్యసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి-
 (ద్వారమేవహీ)తి. అ॥౫॥సూ॥౧॥

॥ సుషుప్త్యధికరణేనాస్యప్రత్యుదాహరణ నశ్చి తం వక్తుం వృ

విచార్యతే,† కింపరస్యాపిబ్రహ్మణఃపురీతత్వవస్థానాత్కదాచిత్స్వాపస్యాత్ ? ఆహాస్విన్నై ౨వస్యాత్ ? ఇతి విశయేతం ప్రత్యాచక్షే-
(నస్థానత)ఇతి= అత్ర తసిల్ సావవిభక్తికః, పరస్య బ్రహ్మణః పురీతత్వవస్థానేపీషదపి జీవస్యేవస్వాపాది దోషనికదాపి నభవత్యేవ, కుతః ? హి-యస్తాత్, “సయదజయాత్వజామనుశయాత గుణాంశ్చ జాషన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః । త్వముతజహసి తామహిరివత్వచమాత్త భగోమహసి మహీయసేష్ట, గుణితే౨పరిమేయభగః ॥ మాం భజన్తి గుణాస్సర్వే నిగుణం నిరపేక్షకమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయోగుణాః ॥ ఏతే చాన్యే చబహవో యస్త్విన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రాధ్యాయమహత్వ మిచ్ఛద్భిర్నవియన్తిస్తకర్షించిత్ ” ఇత్యాదిషు సర్వత్ర వేదాన్తేషుభగవతః పరశ్శబ్రహ్మణః ప్రాకృతగుణరహితత్వ మప్రాకృత పరమమగ్గళ గుణగపరిపూర్ణత్వం చేత్యేతదుభయవిధం లిక్లం సాక్షాదేవ శ్రూయతే, లిక్లమ్, లక్షణమ్- ౧ తస్మాజ్జీవస్యైవ ప్రకృతిగుణ సమృద్ధవశా త్ప్రీస్వాపాదిదోషోభవతి, నతు పరమాత్మన ఇతి తాత్పర్యార్థః; ఏతదేవాభిప్రేత్యశ్రూయతే “ సత్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాదిశేత్ । ప్రస్వాపంతమసోజన్తో స్తురీయంత్రిషు సన్తత ” మితి . తురీయమ్- జాగరణాద్యవస్థాతీతమ్, త్రిషు- జాగరణాదిషు - సన్తతమ్-
త్తం కీతయతి- (ఏతావలే) తి. ...

† పరంబ్రహ్మైవ విషయా కృత్యాస్య విశయమాహ - (కింపరస్యాపి) తి= పురీతత్వస్థానసమృద్ధేవజీవస్య సుషుప్తి దశకనాత్తద్వత్తాదృశస్థాన సమృద్ధవతః పరమాత్మనోపి స్వాపస్థానాదితి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ- (ప్రత్యాచక్షే) ఇత్యాదినా= ౧ పరమాత్మనో౨ ప్రాకృతపరమమగ్గళగుణగుణానుసంధానేన విషయవైరాగ్యవ్వారాతద్భజన ప్రవృత్తిరేతదధికరణఫలమితిసూచయన్నాహ- (తస్మా) దితి.

వ్యాప్తువత్, ఊగరాదీని పరం బ్రహ్మ విశ్వాది రూపేణాధితిష్ఠతీ
త్యభేదః. నను “రూపం య త్తత్ప్రాపకం పరమద్యం బ్రహ్మజ్యోతిః
తిగుణం” మిత్యాదానిగుణత్వం పరబ్రహ్మణశ్చాయతే, తతః
థమస్యాప్రాకృత పరమమజ్గ గుణగణపరిపూర్ణత్వం ఘటేత? తస్మా
న్నాస్యోభయ లింగ ముపపద్యత ఇతి చేదత్రోచ్యతే, నతావత్పరమా
త్మని నిగుణత్వం విరుద్ధతే, నిగుణత్వస్య ప్రాకృతగుణరాహిత్య
రూపత్వాత్, యథాపాషణ్ దేహ జయవిజయాదిషు “దేహేన్ద్రి
యానుసీనానాం వైకుణ్ఠ పురవాసినా” మిత్యత్రో పదిష్టో దేహే
న్ద్రియానుసీనశబ్దోదేవావచక్షత గృహీతగదాపరాధ్యక్షే “యూ
రకుణ్డల కిరీటవిటబువేషా । మత్తద్విరేభ వనమాలికయానివీతావిస్య
స్తయాసిత చతుష్టయ బాహుమధ్యే” ఇత్యాది వాక్య విశేష వశా
త్ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాది రాహిత్య పరస్పన్నప్రాకృతదేహేన్ద్రి
యాదికం నవిరుణధి తద్వన్నిగుణశబ్దోపి “ఏతేచాన్యేచబహవోయ
స్త్రిన్ద్రిత్యామహాగుణా” ఇత్యాది వాక్య శేషవశాత్ప్రాకృత గుణరా
హిత్యపరస్పక్ పరమాత్మస్య ప్రాకృతప్రోక్త గుణగణ పరిపూర్ణ
త్వం నవిరుణధి, ఏవం నిర్విశేషత్వాదికమపి పరమాత్మని + నవిప్రతిషి
ధ్యతే, అతశ్చోభయలింగమస్యోపపన్నమేవ భవతీతి ధ్యేయమ్.

—* ౧౨॥సూ॥ *నభేదాదితిచేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్ *

అత్రాహకశ్చిదవిపశ్చిత్, గుణాత్మకమేవాస్తుపరంబ్రహ్మ, నతు
గుణవత్, తతశ్చ గుణ గుణిన్రోర్నభేదస్సిధ్యేత్, తస్మా న్నబ్రహ్మణః
భయలింగం ఘటేత ఇతిచేత్తన్న, కుతః? ప్రత్యేకమతద్వచనాత్-త

+ నవిప్రతిషిధ్యతే- సవిశేషత్వాదికంన విరుణధీత్యభేదః.

* పరమాత్మ గుణానాం తదభేదమభ్యుపగచ్ఛతా తస్యయథోక్తో
భయలింగ మాక్షిప్తమ్, తమద్యానూద్యోత్వాటయతి సూత్రకారః-
(నభేదా) దితి. *

ద్వచనమ్-గుణగుణినోరభేద ప్రతిపాదకమ్, అతద్వచనమ్-తయోభేద ప్రతిపాదకమ్, తథాహి శ్రీభగవాన్ స్వస్తాత్స్వసద్గుణానాం ప్రత్యేక భేదం ప్రవక్తి, “ మాంభజన్తి గుణాన్సవేనిగుణం నిరపేక్షమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసం గాదయో గుణా ” ఇతి. తస్మాత్సుఖం మేవ పరబ్రహ్మణోభవత్యుభయభిజ్ఞమ్.

—❖ ౧౩॥సూ॥అపిచైవమేకే ❖—

అపిచైకేముఖ్యాశ్చతుముఖా దయోప్యేవంభగవద్గుణానాంగుణినోభగవతశ్చ ప్రత్యేకం భేదముపదిశన్తి “ గాయన్ గుణాన్ దశశతానామపిచైవ క్షేయోధురాపినమవస్యతినాస్యపార ” మితి, “ గుణాత్సనస్తేపిగుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యక ఈశిషే స్యే ” తి, “ నాన్తం గుణానామగుణస్యజన్తు ర్యోగేశ్వరాయేభవపార్తముఖ్యా ” ఇతిచ.

—❖ ౧౪॥సూ॥ అరూపవదేవహితత్ప్రధానత్వాత్ ❖—

ఏవమనన్త పరమకల్ప్యా గుణ గణ పరిపూర్ణమపి పరం బ్రహ్మరూపవదేవ భవతి కమవిక్షిప్తచిత్తానామ్-అవిద్యమాన దేహవదేవ భవతి, స్వభావానాంతు పునః పునరవతీర్ణ సన్నిహితం భవతి, కుతః ? తత్ప్రధానత్వాత్- భక్తప్రధానత్వాత్, హిశబ్దేన “ యదిన సముద్ధరన్తి యతయోహృదికామ జటాదురభిగమోసతాంహృదిగతోస్తృతకణ్ఠ మణిః । అసుతృపయోగినాముభయ తోఽప్యసుఖ ” మితి, “ నాహమాత్మానమాశాసే మద్భక్తై స్సాధుభిర్విశే ” తిచైవమాదిష్టిదం తాత్పర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ. ... ❖

స్యాదేతత్ ఆవిభావ తిరోభావాభ్యాం భగవతోపి సౌభర్యాదేరివ పరిచ్ఛిన్న మేవ స్వరూప మవగమ్యతే, తథాచ “ అన్తరస్మిన్నిమేలోకాలన్తర్వత్సమిదంజగత్- బ్రహ్మైవభూతానాంజ్యేష్ఠ ” మితి పరమాత్మనస్సవకవ్యాపకత్వ సూచక శ్రుతివాక్య జాతం వ్యభామితిచేన్నేత్యుచ్యతే, ... ❖

—❖ ౧౫॥సూ॥ ప్రకాశవచ్చావైయథ్యమ్ ❖—

చశబ్ధోఽవధారణే, యథా ప్రకాశో మహాభూత తృతీయ
స్త్రోజోలక్షణస్సర్వత్రా వత్తిష్టమానోసిమథనాదినాతత్రతత్రావిర్భవతి
తిరోభవతిచ, తద్వదేవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రహ్మామస్త్రబహి
వ్యాప్యవత్తిష్టమానమపి భక్తానుగ్రహాది కాఙ్క్ష గుయా తత్ర తత్రా
విర్భవతితిరోభవతిచ, నఖిల్వావిభావాదినాస్యభగవద్రూపస్య పరి
చ్ఛేదోభవతి, అతః “ అస్తరస్మి స్మిమే లోకా ” ఇత్యాది వాక్యా
నామవైయథ్యమేవ. ❖

—❖ ౧౬॥సూ॥ ఆహుతతన్త్రాత్రమ్ ❖—

తత్-వ్యాపకత్వమ్, తదేవతన్త్రాత్రమ్. “నచాస్తరబహిర్యస్యన
పూర్వంనాపిచాపరమ్ పూర్వాపరంబహిశ్చాస్త్రజఃగతోయోజగచ్ఛ
య ” ఇతితస్య భగవత స్సవ వ్యాపకతామేవ భగవాన్ బాద
రాయణిరాచార్యశ్చప్రాహ.... .. ❖

—❖ ౧౭॥సూ॥ దశయతిచాథోఅపిస్తర్యతే ❖—

“ అస్త్రబహిశ్చ తత్సవం వ్యాప్య నారాయణస్థిత ” ఇ
త్యాదిత్రుతిశ్చే మమేవాథం దశయతి, అథోఅపి-కించ “అథవా
బహునైతేన కింజ్ఞానేన తవాఙ్మనః విష్టభ్యాహమిదంకృత్యమేకాం
శేనస్థితోజగదిత్యత్రాయమేవాథస్తర్యతే. ❖

—❖ ౧౮॥ సూ॥ అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్ ❖—

కమ్-ఉదకమ్, యతఏవాస్తాత్సవంవ్యాపకాత్ప్రకృత్యధిష్ఠాతురీశ్వ
రాద్వివిధమిదంజగదుత్పద్యతే, అతఏవ చాస్యసూర్యకాదివదిత్యుపమా
పపద్యతే, తథాచేశ్వరజగతోస్సూర్య కోపమాదృశ్యతే “ యధైవ
సూర్యా తృప్తిభవ నివారక పునశ్చతస్మిన్ప్రవిశన్తికాలే । ధూతానిభూ
మా స్థిరజఙ్గమాని తేథాహరావేవగుణప్రవాహ ” ఇత్యాదిః. ఆది
శబ్దేన “ ధూతానిభూమా ” వితిభూమ్యుపమాసూచితా.

నస్యేశ్వరస్య నిఖల జగద స్తబఃహివ్యాప్తత్వేస్యాదేవ ప్రత్యక్ష త్వ మిత్యతఉ త్తరం బ్రూతే. ... *

—* ౧౯॥సూ॥ ౧౧అమ్బువదగ్రహణాత్తు సతథాత్వమ్—

తుశబ్దశ్చహ- వ్యాప్త్యర్థః, కారణత్వేన నియన్తృత్వా దినాచ నిఖల జగద స్తబఃహిర్వ్యాప్తత్వేపి పరమాత్మనః క్షీరాన్తర్గ తస్యామ్బునభవ గ్రహణాభావాత్, సతథాత్వమ్- సప్రత్యక్షత్వంభవ తి, స్రవ్యతితోభగవానభక్తై దుఃఖి-వేదః ఖల్విత్యభిప్రాయః, భ క్తానాం ఘనరయం సువివేచనీయ, తథాచామ్నాయతే“విస్తన్త్యాత్వా నమాత్మస్థం మథిత్యాకవయోన్తత ” ఇతి. ... *

కేహం చిదప్రత్యక్ష స్యేశ్వరస్య శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధత్వేపి స వఃత్రజగతినియన్తృత్వేన సద్భావేభదంచ గమకం భవతిత్యాహ.

—* { ౨౦॥సూ॥ వృద్ధిప్రోసభా క్త్వమ్ న్త త్థావాదుభయ సామంజస్యాదేవమ్ } *—

జగన్నిష్ఠంవృద్ధిప్రోసభా క్త్వం సవఃత్రేశ్వరసద్భావేగమకమ వివేకినామపిభవతి, కస్తాత్ ? అన్తభావాత్- అన్తర్భవతిహీశ్వరో నియన్తృత్వేన జగతి, సహనియన్తృత్వేనేశ్వరే జగత్యనన్తభూయ మానే సత్యచేతనస్యజగత్స్సగ- నిరోధ కాలయో వృద్ధి ప్రోసా స్యాతామ్, తతశ్చేశ్వరాన్తభావాదేవ జగత్సభయం సమంజసం భవతి, తతశ్చవృద్ధిహిసోభయసామంజస్యాదేవమీశ్వరో నిఖలజగద స్తబఃహివ్యాప్యవతిష్ఠత్యత్యవోచామ. ... *

—* ౨౧॥సూ॥ దశేనాచ్చ *

దృశ్యదేచాఙ్గు-రాహవపీశ్వరాయ త్తం వృద్ధిప్రోసభా క్త్వం సవఃజనైః, తస్మాదపీశ్వరాస్తిత్వేతస్యోభయవిజ్ఞవత్త్వేచప్రాకృతైర పిసవివదితవ్యమ్. ౬॥ ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౧॥

౧ ఏతన్న పరమాత్మనోవ్యాపకత్వం ప్రాగధ్యాయోక్తమేవేహ

—*{^{+౨౨॥} సూ॥ ప్రకృతైతావత్త్వంహిప్రతిషే
ధతతోబ్రవీతిచఘ్నాయః

బ్రహ్మస్వరూపం ప్రకృత్యేదముపదిశ్యతే “నైతన్తనో విశతివా
గుతచక్షురాత్వా ప్రాణేన్ద్రియాణిచయథానలమచి=వస్సాస్త్వం । శబ్దో
పిబోధకనిషేధతయాత్వమూల మథో= క్తమాహయద్యతే ననిషేధ ని
ద్ధి” రితి. తత్రాద్యవిచికిత్సామః, కింమనఆదిభి బ్రహ్మస్వరూపం స
వ=ధాదుజ్ఞేయమ్ ? ఉత కథంచిదేకదేశతోజ్ఞాతుం శక్యమ్ ? ఇతి.
తత్రకీం ప్రతిపద్యతే సవ=గేతి, కుతః ? “ నమస్తే ౨ శ్రు తసత్వాయబ్ర
హ్మదీనాంచ సూతయే । నిగు=ణాయచతతాగ్మాం నాహంవేదా
పరేపిచే ” తి, తథా “ యతోవాచోనివత=స్తే- అప్రాప్య మనసా
సహే ” తి, తథా “ అథాతఆదేశోనేతి నేతి నహ్యేతస్తాదన్యత్ప్
రమస్తీ ” తి, ఆదేశః-బ్రాహ్మణమ్, “ అన్యదేవతద్విదితాదథోఅవి
దితాదధీ ” తి. తథా బాషులినాపృష్ఠస్సృక్ బోధ్య ఆచార్యో వచ
నేనైవ బ్రహ్మస్వరూపం ప్రతిప్రోవాచేతి శ్రూయతే, “సహోవాచా
భీహిభోఇతి- సహితూష్టీంబధూవతంహ ద్వితీయేవా తృతీయేవా వ
చనఉవాచబ్రూమసిభుత్వంసవిజానాసి ఉపశాన్తోయ మాత్మేతి”చే
త్యేతాదృశీషు శ్రుతిషుసవ=దైవబ్రహ్మస్వరూపజ్ఞాననిషేధప్రతిలేపిత్యే

ప్రసంగాదనుస్తాపితమతోన పౌనరుక్త్యం శబ్దా-మితిజ్ఞేయమ్. ౨౨॥

+ శూవా=ధికరణే పరమాత్మని ప్రాకృతగుణపత్వధమో=ని
షేధితః, ఏవముత్తరాధికరణే తస్మిన్నన ఆవిభిన్నాకల్పేనపరిజ్ఞేయత్వ
రూపధమో=నిషిద్ధత ఇతిదృష్టా న్తసగ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే=

(ప్రకృతైతావత్త్వంహి)తి= ప్రకృత్య-ప్రకృతంకృత్యా, ప్రస్తుత్యేత్య
ర్థః, శబ్దః- వేదః. ... *

“ వేదాహ మేతం పురుషం మహాన్త ” మిత్యాదిశ్రుత్యనురో
ధేనపరమాత్మస్వరూపేకదేశస్యజ్ఞేయత్వమస్తీతి భావేన సిద్ధాన్తయ

చంద్రాక్షేప్రతిబ్రూమహే, చిరాతగ్రభిః దేశదేశతః కేషాంచితప్ర
శాంతాత్మనాం మహాత్తమానాం మనఃపరిభిః పరబ్రహ్మస్వరూపం పరి
జ్ఞాతుం శక్యమేవ, న సవధాదుజ్ఞేయమితి వక్తుం శక్యమితి, కతః?
“ద్యుపతయ ఏవ లేనయయుర న్తమన న్తతయాత్వమపియద న్తరాజ్ఞానచ
యానసుసావరణాః | భిషగవరజాంసివా న్నివయసాసహే” తి, తథా “గా
యన్ గుణాన్ దశ శతానన అపిదేవ శ్చేయోధునాపి సమవస్యతి నా
స్యపార ” మితి, తథా “ కో అద్ధావేదక ఇహ ప్రవోచత్ - కుత ఆ
జాతాకత ఇయం విస్మయిః - అవాన్దేవా అస్యవిసజ్జనాయే “ శ్చే
తాదృశీమ శ్రుతిమ పరబ్రహ్మ స్వరూప తద్గుణానామేక దేశతః పరి
జ్ఞానాభ్యుపగమ దశనాత్; ఏవమేవ “ నమస్తే త్రతసత్వాయే”
త్యాద్యాశ్చ త్రయోబ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వమభిప్ర
య న్నీత్యధ్యవసీయతే, | అన్యథాత్రతస్య యచ్ఛబ్దానాం సముద్రఘో
షావిశేషః ప్రసజ్యేత, ఏవమే “ అన్యదేవ తద్వితాదభో అవిదితాద
భి” ఇత్యత్రాపి తత్సూచకవాక్య సర్వలోచనయా, తత్ - పరంబ్ర
హ్మ, విదితాత్ - చక్షురాదిభిః గృహీతా త్ప్రకృతి వికారా త్ప్రప
చ్ఛాత్, అన్యత్ - వ్యతిక్రమేవ, చక్షురాద్యగ్రాహ్యమేవేత్యర్థః; | అన్య
థామాణైస్తస్యమగ్రాహ్య ” ఇత్యామూయాత్; ఏతదుక్తంభవతి, స
రంబ్రహ్మ స్వనియామ్యేమ సవః ప్రపంచేష్వస్తబహివ్యాప్య తద్వి
లక్షణమేవావతిష్ఠతే, తంయే “ మత్తుంతి మథ్నా మనసా దివృక్షవో
గూఢం క్రియాజ్ఞేయమథనేతి తాత్పర్య ” ఇత్యుపదిష్టక్రమేణవిచారయ
న్తిత ఏవ తత్స్వరూప మేకదేశతః కథం చిజ్ఞాన స్థితి. ఏవంపరమా
త్మనగిప్రకృతి వైలక్షణ్య ముపదిశ్య చేతన వైలక్షణ్య ముపదిశ్యతే,
తి-(ప్రతిబ్రూమహే) ఇత్యాదినా= | అన్యథా- బ్రహ్మణస్సర్వధాదు
జ్ఞేయత్వే, తథాచ పూర్వపక్షిమతేబ్రహ్మణోవాచ్యత్వాభావేనైత
చ్ఛాస్త్రమస్య గారవ్యణీయం స్యాదితిభావః. ... *
...

(అథో) ఇతి=అథో- అపిచ, అవిదితాత్ - అతిసూక్ష్మతయా చక్షు
రాద్యగృహీతాత్సవనియామ్యాజ్ఞేతనవగాఽచ్చ, తదన్యదిత్యనుషజ్య
తే, తస్మాత్ పరబ్రహ్మ, అధి- సర్వోత్కృష్టం భవతీ త్యథా వగ
మాన్మతత్రవిప్రతిషేధః. ఏవమ్ “ అథాత ఆదేశోనేతినేతీ ” త్యత్రపర
బ్రహ్మస్వరూపసాకల్యపరిజ్ఞానఏవాదేశోనా స్తీత్యుపదిశ్యతే, ఏవం “ త
త్రతూష్టిం భభూవే ” తి త్రుతేచ్చ నవిరుద్ధ్యతే, యుతః బాహుళ
నామకేన ఋషిణాపునః, ద్వి, త్రి, వారం పరబ్రహ్మస్వరూపాదికం
సాకల్యేన జ్ఞేయమిత్యభిక్రేత్య బ్రూహీతి పృష్టస్క బోధ్యతాచార్యగి
పరబ్రహ్మణసానకత్వేన పరిజ్ఞేయత్వ మఘటమానంభివ్వితి మత్వాతూ
ష్టిం భూత్వా స్థితః, తదిదముక్తమ్ “ సహితూష్టిం బభూవే ” తి. ఏత
దుపనిష్టాదయ మేవార్థ శ్రూయతే “ తంహద్వితీయేవా వాచ న డి
వాచబ్రూమగి ఖలుత్వంన విజానాసిఉపశాంతోయమాత్మే ” తి. అస్మా
యమాశయః, సర్వేపి పరమాత్మస్వరూపం సాకల్యేనసపరిజానన్తి,
అతఏకదేశత ఏవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రూమః, తస్మాత్త్వం సాక
ల్యేన పరమాత్మ స్వరూపం నవిజానాసి ఖలు, అతస్తుష్టింభూతోస్తీ
తీ. తేతేచ్చప్రకృతస్య “ స్థిత్యుద్భవప్రళయ హేతు రహేతు ” రితి
పూర్వత్ర ప్రస్తుతస్య పరస్య బ్రహ్మణః, ఏతావ త్వమ్- సాకల్యేనమ
నోవాగాదిగోచరత్వ మేవ, ఉత్తరత్ర “ నై తన్ననోవిశత్ ” త్యాదినా
ప్రతిషేధతి పిప్పలాయన ఆచార్యఇతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? హి- య
స్మాత్, తతః- అనన్తరమ్, భూయః - పునః, బ్రవీతి “ యహ్యేకజ్జ
నాభచరణేషణయోరుభక్త్యాచేతోమలాని విభమేద్గుణకమ౯జాని త
స్మిన్ విశుద్ధ ఉభలభ్యత ఆత్మతత్వంసాక్షాద్యథా మలద్యుశోసవిత్ప్ర
కాశ ” ఇతిభగవతేగి పరమాత్మనఏకదేశతగి పరిజ్ఞేయత్వమభ్యుపగ
మ్యభజసియత్వం సహిహోపదిశతీత్యథా, చశబ్దేన స్వయంచ భజతీతి
దశాయతి, తస్మా “ నై తన్నన ” ఇత్యాదిషుపరబ్రహ్మస్వరూప

స్య సాకల్యపరిజ్ఞానం ప్రతిషేధ్యత ఇతి నిశ్చయతే.

* “శబ్దోపి బోధకనిషేధతయాత్మ మూల మధోక్త మహా
యద్యతే ననిషేధసిద్ధి” రితి విషయవాక్యతాత్పర్యార్థః మాహ,

—* ౨౩॥ సూ॥ తదవ్యక్తమహాహ *—

యథోక్తా “శబ్దోపి బోధకనిషేధ తయాత్మ మూల” మితి
శ్రుతిర్నితత్- నిఖిలం పరబ్రహ్మ స్వరూపమ్, అవ్యక్తమ్ - అపరి
క్షేయమిత్యాహ. ... *
అత స్తత్స్వరూపైక దేశంతు తద్భక్తాఃపశ్యన్తిత్యాహ.

—* ౨౪॥ సూ॥ అపి సంరాధనేప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ *—

యద్యపి సాకల్యేన భగవద్రూప మదృశ్యం భవతి, తథాపి

ఫలంకరణం సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

* (శబ్దోపి)తి= విషయవాక్యోత్తరభాగతాత్పర్యార్థఃస్తు, శబ్దః-
వేదః, కతాః; సతు “నమస్తేఽశ్రుతసత్త్వాయ- యతోవాచో నివ
తన్తు” ఇత్యాదిరూపఇత్యర్థః, యద్యతే- యత్పరంబ్రహ్మ వినా,
ననిషేధసిద్ధిః- “నైతన్మనోవిశతి” త్యాదినిషేధోనసిద్ధ్యేత్, తదా
త్వమూలమ్- వేదకారణంపరం బ్రహ్మ, కమః; సాకల్యేన ప్రతిపాద
యితమశక్యతయా, అధోక్తమ్- అస్ఫుటం యథాభవతితథా, ఆ
హ-సాకల్యేన బ్రహ్మస్వరూపం నప్రతిపాదయత్యర్థః, తస్మాత్సాక
ల్యేన పరబ్రహ్మస్వరూపమపరిక్షేయమపి “వేదాహమేతంపురుషంమ
హంతమ్- తంతేవనిషదంపురుషంపుచ్ఛామి- దేహేన్ద్రియానుహృద
యానిదరన్తియేనసంజీవితానితమవేహిపరం నరేన్ద్ర” ఇత్యాదిశ్రు
తిభ్యః “వేదైశ్చ సవైరహమేవవేద్యః” ఇత్యాదిస్త్రుతిభ్యశ్చ త
త్స్వరూపమేకదేశతః పరిక్షేయమితి భావేనోత్తర సూత్ర మవతార
యతి-(అత)ఇతి=బ్రహ్మస్వరూపస్యసాకల్యేనాపరిక్షేయత్వే క్షేకదేశ
తోజ్ఞాతుంశక్యత్వాదిత్యర్థః. ... *

సంసారధనే నిష్పన్నే సత్యేకదేశతో భగవద్రూపం పశ్యంతి భక్తియో
గినః, సంసారధనమ్, శ్రవణకీలన ధ్యానపాదసేవనాచనాదిలక్షణ
భక్తియోగానుష్ఠానమ్, కుతః పునరిదమవగమ్యతే? ప్రత్యక్షానుమా
నాభ్యామ్- శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథాచ శ్రుతిః “ పశ్యంతి మే రుచిరా
ణ్యేవ సన్తః ప్రసన్నవక్త్రాయులోచనాని । రూపాణి దివ్యాని వరప్ర
దాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదంతి ” ఇతి, “ తద్విస్తోగప
రమం పదగ్ సదాపశ్యంతి సూరయః- దివీవచక్షురతత ” మితి, ప
దమ్- స్వరూపమ్, తథా “ పరాఙ్మీఖాని వ్యత్యజన్ తస్వయం భూ
స్తస్మాత్పరాం పశ్యతినాన్తరాత్మే । కచ్చిద్ధరగి ప్రత్యగత్తాన మై
తాదావృత్తచక్షు రమృతత్వమిచ్ఛత్ ॥ కాలేనసోజగి పురుషా యుషా
భిప్రవృత్తయోగేనవిరూఢబోధః । స్వయంతదన్తహృదయేవభాతమ
పశ్యతాపశ్యతయంనపూవః ” మిత్యేవంజాతీయకా. స్మృతిస్తావత్
“ పశ్యమే పార్థకరూపాణి ” త్యుపక్రమ్య “ పశ్యామిత్వా సర్వతో
నన్తరూపమ్ । నాన్తం నమధ్యం నపునన్తవాచింపశ్యామి విశ్వేశ్వరవి
శ్వరూప ॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణంచ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమ
న్తమ్ । పశ్యామిత్వాదునిర్మితం సమన్తాద్దీప్తానలారగద్యుతిమప్రమే
య ” మిత్యేవం రూపా. ... *

—* { ౨౫॥ సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చావై శేష్యం } *—
ప్రకాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాత్

కాలత్రయేపి ప్రకర్షణకాశతే విరాజత్యతి ప్రకాశః - పరమాత్మః;
సతు స్వసంసారధనతత్పరమ్, అవై శేష్యమ్- స్వమాహాత్మ్యవిశేషానా
విషకరణం యథాతథా, వాత్సల్యాత్ప్రకాశవదనువతతే, యథావా
సావిత్రగిప్రకాశస్సనితారమేవానువతతే, ఆదిశబ్దేనదృష్టాన్తాన్తరం
సూచయతి, యథావా గౌరవత్సమనువతతే తద్వచ్చ, కుతః? కర్మ
ణ్యభ్యాసాత్- స్వభక్తలక్షణకర్మణిపునఃపునః ప్రవృత్తిదశనాత్

తథాచ దృశ్యతే “ సారథ్యపారిషద సేవనసఖ్యదోత్య వీరాసనాను
గమన స్తవనానిశ్చుక్ష్వాస్మి గ్ధేమపాణ్డుషుజగత్ప్రణితించవిస్తోర్భక్తిం
కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే” ఇతి, తథా “ అహంభ క్తపరాధీనోహ్య
స్వతస్త్రీభవద్విషః । సాధుభిర్గ్రస్త హృదయో భక్తైర్భక్తజన ప్రి
య” ఇతి జైవమాదిశ్రుతిమ. “ సర్వోపేతాచతద్దశనా ” దిత్యా
దావయమర్థస్సూచితోపీహ సదృష్టా స్తత్వాద్విశిష్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

—❖ ౨౬॥సూ॥❖ అతోన నైనతథాహిల్కిమ్ ❖—

(అత)ఇతి= తసిల్ సావ=విభక్తికః, అతః- భక్తవాత్సల్యది గు
ణగణ పరిపూర్ణేన, అన నైన- అపారమహిమ్నూభగవతా, హేతునా,
తేన సహేవాముష్మికా సవాభీష్టా పాప్రీష్ణి, తథాహిల్కిమ్-
తథాచ శ్రుతిర్భవతి “ సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ యోవేదనిహితం
గుహాయాం పరమేవ్యోమ- సోశ్నుతే సవా కామా సహ
బ్రహ్మణావిపశ్చితే ” త్యేవం రూపా. ... ❖

—❖ ౨౭॥సూ॥ఉభయవ్యపదేశా త్వహికుణ్డలవత్ ❖—

† అత్రైవం జీవేశ్వరయోస్సంరాధకసంరాధ్యభావే సిద్ధే తద్వ
ధీకరణాయ మతాస్తరే పునర్విప్రతిషేధగ ప్రకటిక్రియతే, (ఉభయ
వ్యపదేశాత్త్వి)తి= “ సుపరావేతౌసదృశౌ సఖాయా యస్యచ్ఛ
యాకృతసీతాచవృక్షే ” ఇతి, జ్ఞాజ్ఞా ద్వావజా వీశానీశా- నిత్యోని
త్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామా”

❖ ఐహిక సంరక్షణవ్యంజనేనభ క్తవాత్సల్యంభగవతి ప్రదశ్యతే
ముష్మిక సంరక్షణ వ్యంజనేనాపి తస్మిన్ తదేవ ప్రదశ్యయతి (అ
తోన నైనే)తి. ... ❖

† ఏవం వేదాంతసిద్ధేసిద్ధాస్తే సర్వేషా మత్యాదరం జనయితుం
వేదాంతాదిసత్వశాస్త్రవిరుద్ధేపరమతే దోష ముద్ఘాటయన్నుత్తరసూ
త్రమవతారయతి-(అత్రైవ)మితి. ... ❖

నితి, “తతస్తుతం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమానోవిరుద్ధధర్మిణో
స్తాతస్థితయోరేకధర్మిణీ” త్యేవమాదిశ్రుతిషు కర్మఫలాశనా నశ
న, కించిత్క్షత్వసవక్షత్వా, నీశత్వేశత్వ, ప్రకృతి వశ్యత్వా వశ్య
త్వ, సకళజు-త్వ నిష్కల-జు-త్వ, ధ్యాతృత్వ క్షేయత్వా, శ్రితత్వా
శ్రయత్వ, శరీరత్వ శరీరత్వ, నియామ్యత్వ నియంతృత్వ, గంతృత్వ గ
మ్యత్వ, బహుత్వైకత్వాది పరస్పర విరుద్ధోభయవిధ ధర్మః వ్యపదే
శాదేవ జీవేశ్వరయో స్వాభావిక ఏవ భేద ఇత్యర్థ్యవసితః, నత్వ
భేదః, సతు “మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యథానానేవ పశ్యతి
మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహనానాస్తికించనే” త్యేవమాదిశ్రుతినాంతా
త్పర్య మజానతామహికుణ్డలవద్భ్రమవశాజ్జీవేశ్వరయోగి ప్రతీయతే,
యథా కుణ్డలాకారేణ సంవిశ్యస్వపంత్రమహింభ్రాన్త్యైరజ్ఞం మన్యతే,
తద్వన్నితో విరుద్ధధర్మశీలయోజ్జీవేశ్వరయోస్వభావత స్సత్యపిభే
దే ౭నాది పాపకర్మవాసనయా జీవే పరమాత్మాభేదభ్రమాదనర్థం
ప్రాప్నువన్తి జీవేశ్వరాభేదవాదిన ఇత్యర్థః, యదేవేహ త దముత్ర
యదముత్రతదస్విహ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యథానానేవ పశ్య
తి- మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహనానాస్తికించనే” త్యస్యాగి కఠ
వగ్గ్యాస్త్విదమేవ తాత్పర్యమ్, సర్వేషులోకేషు పరంబ్రహ్మసవజీవా
న్తర్యామి తయా ఏకరూపేతైవాస్తి, నతునానా, ఏవం సతీయస్తా
వత్ బ్రహ్మరుద్రాది సిఖిలజీవేషు పరం బ్రహ్మనానేవ పశ్యతి నతు మృ
త్యోమృత్యుమాప్నోతి- మరణానంతరం మరణం ప్రాప్నోతి, పునః
పునఃజన్త మరణదుగ్ధి పరమృరాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, తదుక్తమ్
“మృతేరనంతరం జన్త జన్తనోనంతరంమృతః । ఘటీయన్త్రవదశ్రా
న్త సంసారగపాషిన్యాం ధ్రువ ” ఇతి. తస్మాదిదం పరంబ్రహ్మ సర్వే
షు జీవేషు లోకేషు చ నానానాస్తి, కించన- కించిదపి, నైవ నానా
విధం భవతి, కింతు సవక్షత్వైక విధమేవభవతి, జీవాన్తు తస్మిన్నా

ఏవభవన్తి, మనసాప్తవ్యమ్- నిశ్చేతవ్యమితి, నహ్యత్ర జీవేశ్వరయో
రభేదప్రసక్తిరస్తి- అతఏవాత్తరోత్ర జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదాభ్యు
పగమశ్చూనియతే “అఙ్గుష్ఠమాత్రగళురుదోమధ్య ఆత్మని తిష్ఠతీ”
త్యాదాః. *అతః “అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షాను మానాభ్యా” మి
తి సూక్తమ్. ...

—* ౨౨॥సూ॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వాతేజస్తాన్వితీ *

“ప్రకాశాదివచ్చావై శేష్య” మిత్యన్తికాసూత్రే భక్తవాత్స
ల్యాదిగుణగణప్రకటనాయ భగవతగి ప్రకాశదృష్టాంత ఉక్తిః, స
మృతి భగవద్భక్తస్య తదాశ్రితత్వే ప్రకాశమేవ దృష్టాంత మాహ
(ప్రకాశాశ్రయవ)దితి=యథాప్రకాశః- సౌరో మయూఖః, స్వాశ్ర
యం సూర్యం సదాసమాశ్రిత్యాఽన్తిష్ఠతే, తద్వదేవభగవద్భక్తోపి
తం భగవంతం పరమాత్మానమేవాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి యావత్; కుతః
పునరిదమవగమ్యతే? తేజస్తాన్వితీ- భగవద్భక్తస్య ముక్తత్వేన కాస్తు
భాగ్య భగవత్ప్రేజో రూపత్వాదిత్యధః, తథాచ శూన్యతే ॥ “కా
స్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిరీభిభత్సజ” ఇతి. *

—* ౨౩॥సూ॥ పూర్వవద్వాతేజస్తాన్వితీ *

వా శబ్దోఽవధారణే, యథాపూర్వమ్ “అంశోనానావ్యప
దేశా” దిత్యత్ర జీవానాం సామాన్యతగి పరమాత్మాన్తత్వం స్వస్వా
మిదృష్టాన్తేన స్పష్టీకృత్య భగవదాశ్రితత్వ ముక్తమ్, తద్వదేవేహపి

* పూర్వ=సూత్రోపొద్బలక త్వాదస్య సూత్రస్య పూర్వ=సూత్రే
తైకాశ్యం= ద్యోతయన్తేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అత)ఇతి=
పూర్వ=సూచితంజీవేశ్వరయోరాశ్రయశ్రయభావప్రపంచనార్థము
త్తరసూత్రమవతారయతి- (ప్రకాశాదివ)దితి. *

॥(కాస్తుభవ్యపదేశేన)ఇతి=కాస్తుభాభరణస్యసదాభగవదాశ్ర
త్వం యుక్తమితిభావః. ...

ప్రకాశ దృష్టాన్తేన భక్తానాం సామాన్యతోఽనవరతం భగవ దాశ్ర
తత్వంస్పష్టికృతమితి శ్చేతవ్యమ్, ఏతద్దు క్తంభవతి, భగవద్భక్తానాంజీ
వత్వా విశేషాత్పరమాత్మాంతర్వ రూపసమృద్ధేన తదాశ్రితత్వే సిద్ధేపి
తేషాం తద్భక్తి మత్వరూప సమృద్ధేన విశేషతోభగవదాశ్రితత్వమి
హస్పష్టి క్రియత ఇతి. తతశ్చానవరతం మహత్తమైరాశ్రితస్య సర్వై
రాశ్రయణీయత్వాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమితి జ్ఞేయమ్.

—* ౩౧॥ సూ॥ ప్రతిషేధాచ్చ *—

అపిచ ముముక్షునానా ముపాస్యం పరతత్వం శ్రీ నారాయ
యనాఖ్యమేవ భవతు మహాతి, నాస్యత్; తతఃస్యహేతోః? ప్రతి
షేధాత్- ప్రతిషేధతిహి “ మత్తఃపరతరంనాన్యఃకొఞ్చిదస్తి ధనం
జయే ” తి శ్రీభగవాన్ స్వయమేవ స్వస్తాన్నారాయణాఖ్యర్వాన్య
త్పరతత్వమితి. చశబ్దేన పురస్తాత్ “ విశేషణ భేదవ్యపదేశాభ్యాంచ
నేతరా ” విత్యస్తిక సూత్రే బేదం నిణేతమితి స్మారయతి, తస్మా
త్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమ్. ... *

—* ౩౧॥ సూ॥ పరమత సేతుత్వాననసమృద్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః *—

అపిచ నారాయణ ఏవపరతత్వం భవతుమహాతి, కుతః? అ
తోవత్సమాణేభ్య సేతుత్వాననసమృద్ధ భేదవ్యపదేశేభ్యః, ద్వన్వా
స్తేత్రూయమాణోవ్యపదేశశబ్దః ప్రత్యేకం సమృద్ధ్యతే, తథాచ సే
తువ్యపదేశా దుత్వానవ్యపదేశాత్సమృద్ధవ్యపదేశాచ్చేత్యర్థః, “ ఏష
సర్వేశ్వర ఏషసర్వభూతపాలఏష సేతు విధరణ ఏషాం లోకానా
మసమ్భేదాయే ” తి, “ అథ యఅత్తా ససేతు విధృతి ” రిత్వా
త్తశబ్దాభి హితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సేతు వ్యపదేశో
భవతి, తథా “ జ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్యాయానన్తరిత్యాజ్యాయాన్ దివో
జ్యాయానేభ్యోలోకేభ్య ” ఇతి భగవత ఉన్నాన వ్యపదేశో భవతి,
ఉన్నానత్వమ్- ఉద్గతపరిమాణత్వమ్, దేశకాలా ద్యపరి శ్చేద్యత్వమితి

యావత్; తథా “ స్వకృత పురేష్వమిష్వబహిరస్తేర సంవరణం త
వపురుషం వదన్త్యఖిల శక్తిధృతోశ కృత ” మితి తస్య భగవతోస్స
వాణీవాంఃత్వ లక్షణసమ్మన్ధవ్యపదేశోభవతి, తథా భేదవ్యపదేశశ్చ
బ్రహ్మణోభవతి, భిద్యస్తే- విభజ్యస్తే, జీవాననేనేతి భేదః, పరమాత్మా
సృష్టికాలే జీవానాం నామరూపవిభాగ కలేతి వ్యపదేశో భవతీతి
యావత్; సతు “ నామరూప క్రియాధత్తే సకమాకర్మకగి పరః-స
వాణిరూపాణి విచిత్రధీరః- నామానికృత్వా భివదన్తదాస్త ” ఇ
త్యాదిరూపః, తతశ్చ సేతు వ్యపదేశాదిభ్యోహేతుభ్యగి పరమపురు
షశ్చ నారాయణ ఏవ పరతత్వ మిశ్యధ్యవసీయతే.

సనుసేతుశబ్దో జలసాన్తత్యవిచ్ఛేదకే మృచ్ఛిలాది ప్రచయేప్రసి
ద్ధః, సకథం భగవతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యత ఉత్తరంపఠతి.

—❖ ౩౨ సూ॥ సామాన్యాత్తు బుద్ధ్యథఃగపాదవత్ ❖—

తుశబ్దశ్చఙ్కా-పనుత్యథః, సామాన్యమ్- సాధమ్యమ్, సా
దృశ్యమ్; భగవతోఽ ధమిష్ఠసాన్తత్య విచ్ఛేదకత్వేన సద్ధమ మ
ర్యాదాకరత్వేనచ సేతుసాదృశ్యాత్తస్మిన్ భగవతి ప్రయుజ్యమాన
సేతుశబ్దవ్యపదేశోఽ ధమిష్ఠ సాన్తత్య విచ్ఛేదకత్వసద్ధమమర్యా
దాకరత్వాది బుద్ధ్యత్పాదనాథఃఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, పాదవ దేవాయ
ముపపద్యతే, యథా “ పాదౌ మహీయం స్వకృతైవయస్యే ” త్య
త్ర భగవత్పాదత్వేనోపాస్య బుద్ధ్యత్పాదనాథం మహ్యం భగవ
త్పాదవ్యపదేశ ఉపపద్యతే తద్వత్. *

—❖ ౩౩ సూ॥ స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ ❖—

యద్యపి దేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య భగవతోస్సవత్రావస్థానం
భవతి తథాపి స్థానవిశేష యోగాదయం భగవాన్ సుఖోపాసనో
భవితుమహతి, తత్ర విశేషత ఆవిభావాదిత్యాశయః, ఇహస్థాన
విశేషశబ్దేన చలాచల లక్షణ విగ్రహవిశేషో వివక్ష్యతే, తత్రాపి చ

లశబ్దన భాగవతావివక్ష్యస్తే, అచలశబ్దనతు సాలగ్రామాదికం వివక్ష్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ప్రకాశాదివదితి సర్వత్రావస్థితస్య క్వచిత్కవచిదత్యంతం సుఖోపాస్యత్వే దృష్టాంతః, యథా ప్రకాశో మహాభూతతృతీయం లేజస్సర్వగతమస్యరణి లక్షణకావ్య విశేషయోగా దావిభూతం సత్సుఖోపాసనం భవతి, యథావా సర్వగతమపి మహాభూతద్వితీయ మమౌపవాపీ కూప నద్యాది ష్వావిభూతం సత్సుఖసేవ్యం భవతి తద్వత్. ... *
 —* ౩౪॥ సూ॥ ఉపపత్తేశ్చ *—

ఇతశ్చైతస్త్రి స్థానవిశేషేషేయం భగవాన్ సుఖ సంరాధనోవగమ్యతే, యత స్తత్రైవాయం పరమాత్మా స్వప్నేనాపి సమ్భరేణ సమార్థముపపద్యతే, తథాచామ్నాయతే “ భక్తస్యచయథాలభ్యై హృదిభావేన చైవహీ ” తి, “ పరిజనానురాగ విరచిత శబర సంశబ్ద సలిల కుసుమ సిత కిసలయ తులసీ దూవాజురై రపి సమ్భృతయా సపర్యయా కిల పరమ పరితుష్యసీ ” తిచ. తస్మాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షూపాస్యః. ... *

—* ౩౫॥ సూ॥ తథాన్యప్రసిషేధాత్ *—
 యథా “ మత్తగి పరతరం నాన్య తిగ్భేదస్తి ధనంజయ ” తి స్మృతి శ్రీ నారాయణాన్నాన్య త్వరతత్వమితి ప్రత్యక్షేధత్, తథైవ “ యస్తాత్పరం నాపరమస్తి కిగ్భేద్యస్తాన్నాణీయో నజ్యాయోస్తి కశ్చిత్ । వృక్షఇవ స్తభోదివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూణం పురుషేణసర్వ ” మిత్యేవం జాతీయకా శ్చుతయ శ్చీనారాయణాదన్యస్త్వపరతత్వమితి ప్రతిషేధతి, తస్మాన్ముముక్షూపాస్యం పర తత్వం నారాయణ ఏవేత్యధ్యవసీయతే. ... *

—* { ౩౬॥ సూ॥ అనేన సర్వగతత్వ మా } *—
 యామశబ్దాదిభ్యః

అనేన-అన్యప్రతిషేధేన, “ ఆయామతో విస్తరతే స్వమాన జే హేన లోకత్రయస్య హేణే ” త్యాదిషు శ్రూయమాణేభ్య ఆయా మశబ్దాదిభ్యశ్చైవగతం సర్వాగతత్వ మప్యస్తా న్నారాయణౌ దన్య స్య పరతత్వతాం వారయతి, ఇతథాచ పరతత్వ తయా ముముక్షూ పాస్యత్వా చ్ఛ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ దేశతో జ్ఞేయత్వ మ స్తీతి సిద్ధమ్. *

౭॥ ప్రతిషేధాధి కరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౫॥

—❖ ౩౭॥సూ॥ ఫలమత ఉపపత్తిః ❖—

† త దేవం పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ సర్వాస్తా త్వరత్వేన పోవశ్యం ముముక్షుభి స్సమాశ్రయణీయ ఇత్యుక్తమ్, ఆధ్యయదిదం స్వ స్వకర్మానుగుణం ❖సుఖదుఃఖాదిలక్షణం ఫలంబీవై రుపభుజ్యతే; త త్రింకేవలేభ్య స్సాన్వనుష్ఠిత కర్మకార్యోభవతి? ఆహూస్విత్ పరబ్ర

॥ అధికరణముపసంహరతి- (తథాచ) ఇతి= పరిమాత్మనగపరత తత్వతాయాం సిద్ధాయామిత్యర్థః. శ్రీభగవతోనారాయణస్యపరత త్వత్వముముక్షూపాస్యత్వయోరాదిమాధ్యాయేభ్యవసితత్వేపిహభగ వదుపాసనలక్షణమోక్షోపాయనిరూపణోత్తత్రాదరాతిశయోజనా నాముత్పదయితు మస్మిన్నధికరణేతస్య పరత్వ తాదిక మనుస్తారి తమితిధ్యేయమ్. అ॥౭॥సూ॥౧౫॥

† పూర్వస్మిన్నధికరణే శ్రీభగవతో నారాయణస్య సర్వోత్తమ త్వేన ముముక్షూపాస్యత్వ కథనాదుత్థితస్య సకామోపాస్యత్వం నా స్తీత్యాక్షేపస్సాన్వస్మధికరణే సమాధ్యభిధానాదన్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసంజ్ఞాతిం ద్యోతయితుం శ్చుత్తమనువదతి(తదేవ)మితి.

* సుఖరూపఫలమేవదేవైరుపభుజ్యతే-దుఃఖరూపఫలమేవనార కేభిరుపభుజ్యతే- ఆదిచాతదుభయవ్యామిశ్ర ఫలమేవమనుజై రుపభు జ్యతఇతివివేకః. కేవలేభ్యః- పరమాత్మనానధిష్ఠితేభ్యః, పరబ్రహ్మ

మృణోద్బోధితేభ్యస్తేభ్యో భవతీతి సద్దేహే ప్రాప్తే ప్రతిపత్తవ్యం
తావత్ప్రాప్తా- (ఫలమత) ఇతి = అతః - అస్తాత్పరబ్రహ్మణోనారా
యణా దుద్బోధితేభ్య ఏవ క మ్ భ్య ఏషా ము ప భు భ్య మా
నం ఫలంభవతి, నతు కమత స్వాత్వతస్త్యే గ్రిణ, కుతః? ఉప పత్తే,
శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవహి జీనానాం ధర్మా ధర్మాది ఫలాన్య
వకల్పయితుం బ్రహ్మాంధం విరచయ్య తత్రజీవాన్యథా కమ జరాయు
జాది త త్తద్దేహేస్సాకం యోజయిత్వా తేషాం తేషాం స్వస్వకర్మా
నుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛత్ సర్వాభ్యుత్సాహాయత ఇత్యుపపద్యతే, క
మతు జడతయా స్వాత్వతస్త్యే గ్రిణఫల మవకల్పయితుం నాలమ్, శిశు
కర్తృశబ్దేన తజ్జనితా పూర్వమేవ వివక్ష్యతే, అతః కమణోవి నాశి
త్వేన కాలాంతర భావి ఫలోత్పత్తికాలేతదసత్త్వం న దోష్యతి జ్ఞేయమ్,
తతశ్చ కమసాపేక్ష త్యాత్పరబ్రహ్మణ స్తత్సకాశాచేవ సర్వేషామి
ణోద్బోధితేభ్యః- పరమాత్మాధిష్ఠితేభ్యః త్యుపపద్యతే.

॥ నను “ కమణాజాయతేజస్తురికమణైవ ప్రమీయతే సుఖం
దుఃఖిగ్నిభయం ధేమం కమణైవాభిపద్యతే ॥ తస్మాత్సమూజయే
త్రమ ” ఇత్యాదాకేవలకర్తృణాం స్వాత్వతస్త్యే గ్రిణఫలదత్వ శ్రవణా
తేషాం కర్తృభ్య ఏవైషాం సుఖాది లక్షణం ఫలంభవతి, తస్మాత్స
కామైః పరమాత్మనోపాస్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే “ నిత్యోనిత్యా
నాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామా ” త
మాత్మస్థం యేన సుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం సేతదేషామ్
లభతేవతతగికామాన్తయేవ విహితా హితా ” ఇత్యేవం జాతీ
యకశ్రుతిస్మృతిభిః “ కమణాజాయతేజస్తు ” రిత్యాదిశ్రుతేః పర
మాత్మాధిష్ఠితకమభ్య ఏవైషాం సుఖాది రూపం ఫలం భవతి, అతో
విషయాత్మభిరపి పరమాత్మైవోపాసితవ్య ఇతి భావేన సిద్ధా న్తయతి
(ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రాప్తా) ఇత్యాదినా శిశు-సిద్ధాస్తే. తథాకథ

దం తత్తత్కర్మాను గుణ్యేన సుఖ దుఃఖాది లక్షణం శలం భవతి, న త్వతీత కాల వర్తినగ పాపాణ కాష్ట లోష్టసథమకాతగర్హణస్త జ్ఞనితా పూర్వాద్వా స్వాతంత్ర్యేణ భవతీత్యధ్యవసితమ్.

—❖ ౩౦॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ❖—

నవయ ముపపత్తిమాత్రేణ హేతునాస్తాత్ పరమాత్మనగ ఫ లం భవతీతి బ్రూమహే, అపితు శ్రుతత్వాచ్చ బ్రూమః, తథాచ శ్రుతిః “ సవా ఏష మహానజ ఆత్మా+న్నాదో వసుదాన ” ఇతి. చశ ధ్వాత్ స్మృతిరపి సూచితా “ యో యో యాం యాం తనుం భక్త శ్చృద్ధయాచి=తు మిచ్చతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ వి దధామ్యహమ్॥ సతయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే॥ లభ తేచ తతగికామా౯ మయైవ విహితా౯ హితా౯ ” ఇతి.

—❖ ౩౧॥సూ॥ ధమ౯ం ॥ జై మిని రతపవ ❖—

అత్రయద్యపి జై మిని రాచార్యో ౭ పూర్వాఖ్యం ధమ౯మేవ ఫలదా తారం మన్యతే, కుతః ? అతః- శ్రుతత్వా దేవ హేతోః, క్రూయ తేహి “ జ్యోతిష్టోమేన స్వగ౯కామోయజేత - వాయవ్యగ్ క్షేతమా లభేత భూతికామ ” ఇత్యాది శ్రుతిషుయాగస్యైవస్వగ౯చఫలోత్పా దకత్వమ్, కనిపునరసావ పూర్వపదే నావగ న్తవ్యో ధర్మ ఇత్యుక్త్యే త, కర్మానుష్ఠానాదవశ్యం భావి ఫలస్య సూక్ష్మాకాచిత్ పూర్వా వస్థా౭పూర్వపదేనావగమ్య తే, ఈశ్వరస్తు ఫలదఇతి నశక్యతేవక్తుమ్, తస్యైకత్వా దేవవిచిత్ర కర్మఫల ప్రదత్వా నుపపత్తేగ కర్మాను నపూర్వక మేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి. (తతశ్చ)తి.

+ అద్యత ఇత్యన్నమ్- సుఖాదిరూపమ్, అసమన్తా త్ప్రీతిభ్యోదదా తీత్యన్నాదః, వసూని- ద్రవిణాని, దదాతీతి తథా

॥ జై మిని గ్రహణేన తత్త్వనిర్ణయాధ౯ం గురుశిష్య సంవాదో స్మిన్నుచికరణే నిరూప్యతఇతిద్యోతయతి.

వగమాత్; అపిచ పరమాత్మనోవిచిత్ర శక్తిత్వేన విచిత్ర కర్తృఫల ప్ర
దత్వ ముపపద్యతే, ఇతస్తాదద్భుతమాహాత్మ్యస్సవోత్తమస్త్రిహారీరే
వసనైకస్సమృజనీయ ఇతి ధ్యేయమ్. *

౮॥ ఫలాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౪॥

సంహరతి ఇ(తస్తా) దితి=సర్వైః - స్వభోగాధిభిరపవగా
ధిభిశ్చ. అ॥౮॥సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తలకావీరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస
పరమగురునిధానిత శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవీరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమృణీత సర్వవే
దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
ద్వితీయశపాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంసమః.

ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౪॥

శ్రీమచ్చకభాష్యే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య, తృతీయగపాదః.

— ❀ ౧॥సూ॥సర్వచేదాంతప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్ ❀—

॥ తదేవం తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే జీవానాం భగవదుపాసినిమోత్పత్త్యర్థం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప తత్సంసరణం నిరూప్య భజనీయ గుణాలయస్య శ్రీభగవతోఽపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యమహిమోపపజ్జితః, అథాన్తి తృతీయ పాదే శ్రీమచ్చకవ తమాహుత్త్యం విద్యామాహుత్త్యం తద్గుణోప సంహారానుపసంహారా భగవదవతార మాహుత్త్యం ప్రసంగా దాగతంచే త్రేతదథజాతం ప్రపచ్ఛ్యతే; తత్రాదా భగవద్భజనప్రకార పరిజ్ఞానాయత

శ్రీమచ్చకవతశ్రుత్యా భక్తిస్సాన్తిస్తేరఘాతమ్ |

అసంఖ్యేయవతాన్తిస్త్రిన్వానస్తాదిగుణాణామ్ |

॥ పూర్వస్త్రిన్వాదే భగవదుపాసినిమో త్పాదనాథంజీవానాం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప సంస్కృతి నిరూపణ పూర్వకం శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ ముముక్షునా పాస్యత్వం నిర్ధార్య తద్గోచరోపాసనస్వరూపాదేరన్తి పాదే నిర్ధార్యమాణత్వాత్ పూర్వపాదేనాస్య విషయ విషయభావ రూపాం సక్లతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వక మేతత్పాదాథమాహ- (తదేవ) మిత్యాదినా విద్యామాహుత్త్యమ్- భక్తిరష్టాంగయోగ స్పృశ్యేతదుభయ ప్రభావమ్, ఏతదధ్యాయగోచర భగవదుపాసనవిషయకత్వాదస్యపాదస్యైతదధ్యాయే నైకవిషయకత్వం సక్లతిరితి ద్రష్టవ్యమ్. తథా భగవద్భక్తిరూపాదిపరిజ్ఞానాథ మధ్యేతవ్య చేదాంతం విషయా కృత్యాస్యాధికరణస్య విశయమాహ (తత్రాదా) వితి తత్ర=అస్త్రిన్వాదే.

స్తద్భాఖ్యాభేదేషు శ్రూయమాణా నానావిధ వేదాంతాల్ద్యేతవ్యః? ఆహూస్విత్సవః= వేదాంత ప్రత్యయభూతం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్ర మధ్యేతవ్యమ్ ? ఇతివిశయః, నానావిధేషు వేదాంతేషు భగవద్భజన ప్రకారో పపాదనేన తదవగతి సమ్భవా న్నానావిధ శాఖాగత వేదాంతావత తద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాథి=భిరధ్యేతవ్యా ఇచ్ఛేమప్రాప్తేబ్రూమః, సవః=వేదాంతప్రత్యయం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్ర మేకమేవభగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాయాత్మాదరేణాధ్యేతవ్యమ్, సర్వ వేదాంతాః, నానా విధా ఉపనిషదః, తద్గూఢాథా=స్ఫుటతయా ప్రతీయంతేస్త్రిన్నితి సవః=వేదాంతప్రత్యయమ్, “ సవః=వేదాంతసారంసీ శ్రీభాగవతమిష్యత ” ఇత్యామననాత్; కుతః ? చోదనాద్య విశేషాత్ “ నిగమకల్పతరోగ=చితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహూరచూరసికాఢు విభావుకా ” ఇతి, “ యథాహరాభగవత్తన్మణాం భక్తిర్భవిష్యతిసర్వాత్సన్మఖిలాధార ఇతి సజ్జల్ప్యవణి=యే ” తి, “ శ్రీమద్భాగవతం పురాణ మమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమలం జ్ఞానం పరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితంనైషకమ్యూ మావిషకృతం తచ్చుగ్రీవ్ విపరీ విచారణపరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర ” ఇతిచ సవః=వేదాంతసారాదిమధ్యాపసానేషు పునఃపున భాగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాథం తదధ్యయనచోదనా ద్యవిశేషశ్చామితే, ఆదిగ్రహణేన అధీతస్య సవః=వేదాంత సారస్యాథా విచారణ చోదనామపి సూచయతి, తదిదముక్తమ్ “ విచారణ పరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర ” ఇతి. నహినానావిధ వేదాంతేషు భగవద్భజన ప్రకారస్సప్తతయాదృశ్యతే, అతఏవ “ ఆ తోమహా భాగ భవా నమోఘ దృక్చుచిత్రవా స్సత్య రతో ధృతవ్రతః । ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయేనమాధినానుస్తర యద్విశేష్టిత ” మి

త్యాది శ్రీనారదోపదేశతస్య ద్వేషాం జీవానాం భగవద్భజనానుష్ఠానప్రకారసమ్యక్ప్రదేశకనాథం శ్రీభగవతా బాదరాయణేన కృతశ్రీమద్భగవతశాస్త్రాగ్రమ్భ ఉపపన్నోభవతి, అపిచ శ్రీమద్భగవతమేవ ఖలు ప్రోక్ష్య తక్తతవం సత్సవవేదాంత నిగూఢాథక రూపభగవద్భజనప్రకాశయతీతి “ధర్మసిప్రోక్ష్య తక్తతవోత్రపరమ్” ఇత్యాదావామ్నాయతే, *తస్మాత్సర్వవేదాంతప్రత్యయరూపం శ్రీమద్భగవతశాస్త్రమేవభగవద్భజన ప్రకారపరిజ్ఞానాధిభిః ప్రాధాన్యేనాగ్ర్యేతవ్య మితినిశ్చయతే. ... *

—*॥సూ॥భేదాన్నేతిచేనైకస్యామపి.*—

స్యాదేతదన్యేషు వేదాన్తేషు వైశ్వానరవిద్యాదహరవిద్యా, శాణ్డీయ విద్యా, ప్రతర్దన విద్యా, ప్రాణవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం ధూయూక విద్యాభేదో దృశ్యతే, సమనరస్యా మేకస్యాం సాత్వతసంహితాయా మవగస్తుంనశక్యత ఇతి॥చేత్తన్న; ఏకస్యామపిసాత్వతసంహితాయా మధీతాయాం తాస్సవాఅపి విద్యాస్తత్సాధ్యభగవద్భక్తిరన్యాఅపిచాణేమూద్యాబహ్వావిద్యాఽనగతాభవన్తి, అస్యాస్సవవేదోన్తసారత్వాత్; “ఉదరముపాసతేయ ఋషివత్త్వసు కూర్పదృశసిపరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయోదహర” మిత్యేవంజాతీయకేమప్రకరణేషు తత్రతత్రవైశ్వానరవిద్యాదికాస్సర్వాఅపి విద్యాహ్యవగమ్యన్తే, శ్రీమద్భగవతస్య సాత్వతసంహితాత్వంచ “అనధోపశమం సాత్మా ద్భక్తియోగమధోక్షజే । లోకస్యాజానతోవ్యాసశ్రీకృ

* ఫలంకథయన్మేతత్సూత్రాథకముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

॥ “ఉద్ధవస్యచ సంవాదోవాసుదేవస్యచాద్భుతః । యత్రాత్మవిద్యాహ్యఖిలాః ప్రోక్తాః కమనికృన్తనా” ఇత్యాదినా శ్రీమద్భగవతస్య సర్వవిద్యామయత్వం సిద్ధమితి భావేన పరిహారభాగం విశదయతి-(తన్నే) త్యాదినా. ... *

సాత్త్వతసంహితామ్ || యస్యాం వైశ్రూయ మాణాయాం కృష్ణే
పరమపూరుషే । భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శృక మోహ భయాపహేః
త్యత్ర సమామ్నాయతే, అనభోకపశమమ్- సంసారని బహుకామ్,
చక్రే-భగవతా నారదేనోపదిష్టాం సమ్యక్ ప్రకాశితవా నిత్యభాః,
తాం విశిష్య- (యస్యా)మితి. *

అధికారితోప్యస్యాత్వైశ్రీప్త్య మాహ.

—*{ ౩||సూ||స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేనహిసమాచా
రేఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః }*—

యథా, స్వాధ్యాయస్య- “ అగ్నిమీశే పురోహిత ” మిత్యేవం
జాతీయకస్య వేదస్య, సమాచారే, సమ్యగధ్యయనే, “నైత దచీణః
వ్రతోధీయాత ” ఇతివ్రతనియ మోషేతస్యాధికారగ ప్రదశితః, త
వైవాస్య సవవేదాంత సారస్య, తథాత్వేన-స్వాధ్యాయ రూపత్వే
న, అస్యాధ్యయనే చీణవ్రతో విశేషత శ్చ శ్రద్ధా సద్గుణ సమృన్న
ఏవాధిక్యతోభవితుమహతి, కుతః? అధికారాత్- “ నైతత్థలాయో
పదిశేన్నావినీతాయకహించి ” దిత్యారభ్య “ శ్రద్ధధానాయ భక్తా
య వినీతాయా నసూయవె । ఘాతేషుకృత మైత్రాణాం శుశ్రూషాభి
రతాయచ || బహిజాత విరాగాయ శాంతచిత్తాయ ధీమతే । ని
మత్సరాయశుచయే యస్యాహం ప్రేయసాంప్రియ ” ఇతి శ్రద్ధా
దిన ద్గుణోపేతవైవాధికారో పదేశాదిత్యభాః, సవవచ్చతన్నియ
మితి శ్రీ నిదశేనాంతరనిర్దేశః, యథావాబృహస్పతిసవనామకయాగా
సృష్టానరూపవ్రతోపేతగ పురోధాయాం నియమేనాధిక్యతస్సాన్యత్,
తథాచశ్రూయతే “ బ్రహ్మస్పతిరకామయత దేవానాంపురోధాంగ
చ్ఛేయమితి- సదీతం బృహస్పతిసవమపశ్యత్-తమాహరత్తేనాయజత

శ్రీ (నిదశేనాంతరనిర్దేశ) ఇతి= స్వాధ్యాయదృష్టాంతస్యా
దాపుక్తత్వాత్సవస్య దృష్టాంతాంత్యమితిజ్ఞేయమ్ ... *

తతోచై దేవానాం పురోధామగచ్ఛత్ - యగి పురోధా కామస్సాన్య
త్ సబ్రహ్మస్మతి సవేనయజేత - పురోధామేవగచ్ఛత్"తి. పురోధామ-
పూరోహిత్యమ్, తదధికారమితి యావత్; తద్వదేవ తస్మిన్ సర్వవే-
దాంతసారాధ్యయనే చీణవ్రతో విశేషత శ్రద్ధాది సద్గుణోపేతవి-
వాధికృతస్సాన్యదితి నియమః, బ్రహ్మస్మతి సవస్య పూరోహిత్య వ్రత-
త్వంచ "పూరోహిత్య వ్రతంచక్రే పరమేణ సమాధినే" త్యత్ర వ్ర-
ష్టవ్యమ్, హిశబ్దోనిశ్చయాథః. *

—❀||సూ|| దశయతిచ. ❀—

అపిచ "అనధోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే లో-
కస్యాజానతోవ్యాసశ్చక్రేసాత్వతసంహితామ్ || యస్యాంచై శూ-
యమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే | భక్తిరుత్పద్యతే పుంస శ్శోక-
మోహభయాపహః || ససంహితాం భగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మ-
జమ్ | శుకమధ్యాపయామాస+నివృత్తినిరతంముని" మిత్యాది శ్రుతి-
స్సర్వ వేదాంతసారాధ్యయనస్య నివృత్తి ధర్మాశ్లకత్వం దశయతి,
తస్మాత్సర్వ వేదాంత సారాధ్యయనాధికారీ నివృత్తి ధర్మ నిరత-
శ్చస్యాదిత్యభిప్రాయః. *

—❀||సూ|| † ఉపసంహారోద్ధాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ❀—

+ "నివృత్తినిరతం ముని" మిత్యాది శ్రుతిరిత్యత్రాదినా "య-
తోహమిద మధ్యగామ్ || హిత్యాస్వశిష్యాం ప్రేలాడిన్ భగవా న్బా-
దరాయణః|మవ్యంపుత్రాశాంతాయపరంగుహ్యమిదంజగౌ" ఇతిశ్రు-
తిర్యథోక్తాధ్యయనశ్యో పశాన్త్యశ్లకత్వంచ దర్శయతీతి సూచయతి.
ఏతేన పూర్వోత్తర కాండతత్ప సర్వవేదాంతసారస్యశ్రేష్ఠ్యముక్తమ్.

+ "సర్వవేదేతహసానాంసారంసవ్యక్ష్మమధ్యతమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా-
సర్వశ్రుత్యాది తాత్పర్యాథావగమకత్వాద్భ తస్యశ్రేష్ఠ్యమిత్యా-
హ- (ఉప సంహార) ఇతి. *

ఇతశ్చాస్యశ్చైక్రిష్ట్యందశయతి, యతః అథతస్సర్వశ్రుతి
స్మృతినమానే, చకారాత్ తైచ్చిదధైః స్తతోఽప్యధికతమే ఏకస్మిన్నే
వాస్మిక్ సవవేదాంత సారే సవశ్రుత్యాది చోదితానాం ధర్మా
ణాం భగవదుపాసనానాంచోప సంహారోద్భవ్యతే, ఉపసంహరః-
ఉపపాదనాథః మాకషణమ్, కతః ? అథాభేదాత్- తేషాంస
వశ్రుత్యాదీనాం సవవేదాంత సారస్యచాధైక్యత్, తహి క
థమస్యశ్చైక్రిష్ట్యమితిచేత్తాదృశశ్రుత్యాదిభ్యోపిస్ఫుటతయచిదచిదీశ్వ
రస్వరూపయాథాత్మ్యావభోధకత్వాదస్యశ్చైక్రిష్ట్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్.
అపిచాస్యావిధిశేషవచ్చశ్చైక్రిష్ట్యంభవతి, యథావావిధిశేషాణామ్-
విఘ్నక్తానామగ్నిష్టోమదిరూపప్రకృతి ధర్మాణాంతతోవిశేషధర్మా
ణాంచ, తద్వికృతరూపేద్విరాత్రాదాపుపసంహారోద్భవ్యతే, అత్రద్వి
రాత్రాచేరగ్నిష్టోమతోఽప్యధిక ధర్మానుష్ఠానేనాధికఫలప్రదత్వా
దైచ్చైక్రిష్ట్యంభవతి తద్వత్; నిఖిలవేదాదైభ్యస్సుఖతయాఽధికత-
యాచభగవంతహిమాది ప్రకాశకత్వాత్సవవేదాంత సారస్యశ్చైక్రి
ష్ట్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్. ... *
—❖—

—❖— || సూ॥ అన్యధాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ❖—

అథాపి స్యాదస్య సవవేదాంత సారస్య “ఇదం భగవ
తం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం” మితిపురాణశబ్దవ్యవదేశా ద్వే
దాదైభ్యోస్యాన్యధాత్వ మితిచేన్నైషదోషః, కతః ? అవిశేషాత్.

॥ అథోచ్చేతద్విరాత్రాచేరహీనత్వేనాహీనాత్మక ద్వాదశాహ
ప్రకృతికత్వం యుక్తమ్, నత్వగ్నిష్టోమప్రకృతికత్వమితి; “తిస్ర ఏవ
సాహస్రస్యో పసదోద్వాదశాహీనస్య” త్యాదా వగ్నిష్టోమతోద్విరా
త్రాచేరహీనస్యోపసదాధికోపదేశలింగా ద్విరాత్రాదే స్తద్వికృతి
త్వం సిద్ధమ్, త్వాదశ రాత్రస్యాగ్నిష్టోమవికృతిత్వాద్వాదశ రాత్రవి
కృతేద్విరాత్రాచేరస్యాగ్నిష్టోమవికృతిత్వం సిద్ధమితి వా జ్ఞేయమ్.

అస్య సవ=వేదాంత సారస్య నిఖిల నిగమ కదమ్బసమానత్వాన్నిగమ
స్యేవ పురాణ శబ్దవ్యపదేశోపి భవతీత్యభిప్రాయః, తథాచ “ ఇదం
వాఅగ్రేనైవ కింభీనాసీ ” దిత్వాదినిగమస్యసా “ యద్భాగ్విత్తా
నీతిహాసాః పురాణాసీ ” తి పురాణశబ్దవ్యపదేశశ్చూరియతే, అపి
చాస్య సవ=వేదాంత సారాఖ్యస్య పురాణస్య “ కలిమలసంహతికా
లనోభిలేకోహరి రితరత్రనగీయ తేహ్యభీష్టమ్ | ఇహతు పునర్భగవాన
శేషమూర్తిః పరిపరితోనుపదం కథాప్రసంగే ” రిత్వా ద్యామ్నా
యేమ సవ=వేదాంతేతిహాసపురాణాదిభ్యః త్రైవిద్యమేవదృశ్యతే, త
స్మాత్పురాణ శబ్దేనాస్య సవ=వేదాంతసారస్య నైవాన్యధాత్వమ్.

—* ౭॥ సూ॥ నవాప్రకరణ భేదాత్పరోవరీయస్తాదివత్ *—

+ అపిచ నైవాత్ర వివదితవ్యమస్య సవ=వేదాంతసారస్య “ ద
శాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాంతగణనేన, కస్తాత్ ? ప్రకరణ
భేదాత్- నిగమకల్పతరో గణితం ఫల ” మితి “ సవ=వేదేతిహాసా
నాం సారం సమ్యక్సముద్భృత ” మితి “ భవ భయ మపహతుం
జ్ఞాన విజ్ఞాన సారం నిగమ కృదుపజప్రహే భృగవ ద్వేదసార ” మితి
చైవమాదిప్రకరణేనైవ సవ=వేదాంత సారస్య వేదాంతత్వేన సవ=
పురాణ భేద సూచనా దిత్యభిప్రాయః, కిం తహ్యుక్త్య పురాణాంతగణ
నమాసీదితి చేదుచ్యతే, బ్రాహ్మది పురాణేభ్యోధికతయాస్తి సవ=
వేదాంత సారే పురాణ లక్షణ సద్భావాత్ “ సగోస్యాథ విసగో
శ్చ వృత్తిరక్షాంతరాణిచ | వంశోపశాసుచరితం సంస్థా హేతు రపా
త్రయః ॥ దశభిలక్షణైశ్చక్తం పురాణం తద్విదోవిదు ” రితి తాని
లక్షణాని ప్రదశ్యాస్య “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాంత

+ “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాంతగణనేనాస్య స
ర్వవేదాంతసారస్య- అత్ర వేదాంతత్వ విషయే, నవివదితవ్య మితియో
జనీయమ్- *

గ్గణనమాసీత్, తస్మాన్నేవాస్య వేదాంతే వివిధతవ్యమ్; అపిచాస్య
పరోవరీయస్త్వాదివచ్చ సర్వభ్యో వేదాంతేభ్య శ్చేష్ఠత్వ మవగన్త
వ్యమ్, యథా “ సపష పరోవరీయానుదీర్ఘ స్సపిషోనన్త ” ఇత్యాది
శ్రుత్యుపదిష్ట, పరోవరీయస్త్వాదిగుణ విశిష్టోద్గీర్ణాభ్యస్య ప్రణవస్య స
ర్వవేదాభ్యోప బ్రుహ్మితత్వా త్సర్వభ్యోవేదేభ్య శ్చేష్ఠత్వ మవగమ్య
తే, తద్వదేవ సర్వవేదాంతాద్యభ్యోప బ్రుహ్మితత్వా దస్యసవవేదా
న్త త శ్చేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్. *

—* ౮॥ సూ॥ సంజ్ఞాతచ్ఛ్రేయ క్త మన్తితుతదపి *—

తుశబ్దోపధారణే, స్యాదేతత్ “ సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్ర
హ్మ ” త్యాదివేదాంతేషు పరమాత్మాస్వలక్షణైస్సమ్యక్ జ్ఞాత ఇత్యు
క్తం చేదత్రోచ్యతే, తత్ర వేదాన్తేషు “ సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్ర
హ్మ ” త్యాదినా పరమాత్మనో యద్యల్లక్షణ ముప దిశ్యతే, తత్స
ర్వ మప్యస్మిన్ సర్వ వేదాన్త సారే తతోవిస్ఫుటతరం సమ్య గుపపా
దిత మస్త్యైవ, తథైవామ్నాయతే “ సత్యజ్ఞానానన్తానన్తమాత్రై
కరసమూతయః । అస్మిన్ష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుప నిషద్ధ
శా ” మితి , “ ఏకన్త్యమాత్మా పురుషగిపురాణస్సత్యస్వయంజ్యో
తిరనన్త ఆద్యః, నిత్యోత్తరోజస్ర సుఖోనిరంజనగి పూణో ద్వయో
ముక్త ఉపాధితోమృతః ” ఇతి. నవీతర వేదాన్తేషు సర్వవేదాన్త సార
భవ సర్వత్ర స్ఫుటతయాశ్రీనారాయణమైవ పారమ్యో పాస్యత్వ
నిధానరణ ముప లభ్యతే, తస్మా దస్యాస్త్యైవ సవవేదాన్త త
త్తేష్ఠత్వమ్. *

—* ౯॥ సూ॥ వ్యాప్తేశ్వ సమంజసమ్ *—

సర్వశ్రుతి స్మృతితి హాసపురాణ తాత్పర్యాథేషు బోధక

“ ఉక్తం సర్వవేదాన్త సారస్యశ్చేష్ఠ్యానక దాపి సన్ధేగవ్య మిత్యా
శయేనాహ (వ్యాప్తేశ్వ)తి. *

శ్వేన వ్యాప్తత్వా చ్ఛాస్య సవశ్రుత్యాదిభ్య శ్రేష్ఠత్వం సమంజస
మితి నిశ్చయతే. *

—❖ ౧౦॥ సూ॥ సర్వాభేదా దస్య తేషాం ❖—

సవాప్రకరణ భేదాదిత్యస్థా త్సూత్రాన్నజిహాను వతఃతే, ఇ
మేతు పునశ్చ సమద్భాగవత శాస్త్రేణ వివిచార్యప దిష్టాభగవద్ధమా
దయః, అన్యత్ర - ఇతరవేదాన్తేషు, న- ఏవమవగన్తుం నశక్యే రన్,
కుతః? సర్వాభేదాత్- సర్వేషామేషాం భగవద్ధమాదీనాం తత్ర
వివిచార్యసంపాదనాదిత్యభేదః, ఏతదేవాభిక్రేత్యోక్తం మాత్రేన్యే “అ
మృరీష శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు । పఠస్వ సుముఖే నాపి
యదీచ్ఛసి భవతుయమ్ ॥ యదిహ స్తినచాన్యత్ర యన్నేహ స్తి నకుత్ర
చిత్ । తస్మాచ్ఛ్రీసవశేదాన్త సారం శ్రేష్ఠతవం స్మృత ” మితి.
❖ ఇదముపలక్షణమ్, సర్వవేదాన్త సారోపక్రమోపసంహారయోః “స
త్యం పరంధీమహీ ” త్యాది నాగాయత్య గ్రంథోప బృహితత్వ సూ
చనేనాన్య సర్వవేదాన్త సారన్య గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యా రూప
త్వమపి ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాచ్ఛ్రీభాగవతస్యైవ సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య
త్యైష్ఠ్యం సమంజసమ్. అతస్తదేవ భగవద్భజన పరిజ్ఞానాధి
భిః ప్రాధాన్యే నాధ్యేతవ్యమితి నిశ్చితమ్. *

౧॥ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౦॥

❖ గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యారూపత్వాచ్చ సర్వవేదాన్తసా
రన్య తైష్ఠ్యమిత్యాహ (ఇదముపలక్షణ) మితి=సర్వవేదాన్తసా
రోపక్రమోప సంహారయోః- సర్వవేదాన్తసారాద్యస్తమగ్గత గ్రంథ
యోనిత్యభేదః. అ॥౧॥సూ॥౧౦॥

ఉత్తరాధికరణే క్రియమాణ గుణోపసంహారాత్తక భగవదు
పాసనపరిజ్ఞానస్యైతదధికరణచిహ్నసర్వవేదాన్త సారాధ్యయనో
పజీవకత్వాదనేనోపజీవ్యోపజీవకభావసగ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్ర

—* ౧౧॥ సూ॥ అనన్తాదయగప్రధానస్య *

తదేవం భగవదుపాసనప్రకార ప్రబోధకత్వేన సర్వవేదాన్తసారభూతత్వేనచ శ్రీమద్భాగవత కాస్త్రమేవ భగవద్భజనాదిప్రకార పరిక్షానాథిభి రధ్యేతవ్యం త్రోతవ్యం చేత్యుక్తమ్, ఇదానీం+భగవదుపాసనాయాం గుణోపసంహారోవిచార్యతే, “ అనన్తం బ్రహ్మణోవిద్వా ” నిత్యాదా “ సత్యజ్ఞానా నన్తానన్త మాత్రై కరసమూతయ ” ఇత్యాదిషుచ శ్రూయ మాణా నన్తాదయో గుణాస్సర్వేషు భగవదుపాసనేష్వనుపసంహతఃవ్యాః ? ఉతోప సంహతఃవ్యాః ? ఇత్యేవం సన్తేహేప్రాప్తే+బ్రూమః, అనన్తాదయ స్సర్వేషు భగవదుపాసనేషూప సంహతఃవ్యాః, పూర్వసూత్రాదభేదాదితీహను వతఃతే, ప్రధానస్య- గుణినో అనన్తాది గుణై నిఃసూపణీయస్య పరస్యబ్రహ్మణః-సర్వేషూపాశనేషూపాస్యత్వేనభేదాభాదిత్యథః, గృహపసంహార-స్సంగ్రహః, అనుక్తానా మానన్తాది భగవద్గుణానాం తద్విశేషణత్వేనానుసన్ధానమ్. *

—* { ౧౨॥ సూ॥ ప్రియశీరస్తావ్యప్రాప్తిరుపచయాపచయాహి భేదే } *

మతే-*(అనన్తాదయగప్రధానస్య) ఇతి. *

+ భగవదుపాసనాయామ్- భగవద్భజన లక్షణదహరవిద్యాదిరూపాయామ్. *

+ సర్వేషు భగవదుపాసనేషు భక్తి దహర విద్యాదిము ప్రోక్తానన్తాది గుణానా ముపసంహారేప్రయోజనాభావాత్తేషు తేనోప సంహతఃవ్యా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే “ అనన్తం బ్రహ్మణో విద్వా-నచిభేతి కుతశ్చనేతి ” త్యాదా బ్రహ్మణ్యోనన్తాది గుణానుసన్ధానస్యఫలవిశేష శ్రవణా హానన్తాది గుణాస్తేషూపాసనేషూపసంహతఃవ్యా ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమి) ఇత్యాదినా=గృహపసంహారపదా

నన్వేషం సత్త్వానన్త మయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్య " త
స్యప్రియమేవ శిరః మోదోదక్షిణగపక్షః ప్రమోద ఉత్తరగ పక్షః-
ఆనంద ఆత్మా-బ్రహ్మ పుష్పం ప్రతిష్ఠే " త్యామ్నాతాగి క్రియశిర
స్తావదయోపి ధర్మాస్స ద్వేషాపాసనేషాపసంహ్రీయేరన్నత ఉత్త
రం ప్రవోచతి ? (ప్రియశిరస్తావద్యప్రాప్తి) రితి= పరబ్రహ్మ స్వరూ
పేచి త్తప్రవేశాయోపదిష్టానాం ప్రియశిరస్తావదీనాం ధర్మాణాం
పాసనాన్తరేష్య, ప్రాప్తి-రనుపసంహరణవ, భవతీతి క్షేయమ్, కుతః?
ఉపచయాపచయాహి భేదే-ప్రియశిరస్తావది ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వ
రూపతో ఆనన్తాది గుణానామివ భేదభ్యుపగమ్య మానే తత్స్వరూప
సోపచయాపచయా ప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపచయాపచయా- వృద్ధి
ప్రాసా, ప్రియశిరస్తావదీనాం ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వమ్ " ఆన
న్తమయోభ్యాసా " దిత్వత్రావోచామ, తస్మాద్భాగ్యాం విద్యాయా
మామ్నాతానాం ప్రియశిరస్తావదీనాం ధర్మాణాం నాన్యత్ర ప్రా
ప్తిః, అపితు తస్యామేవేతి వ్యవస్థితిః. ... *
—* ౧౩॥సూ॥ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్ *—

ఇతరే పునరానన్తాదయో గుణాస్తత్త్వర్థస్య- గుణిన ఉపాస్య
స్య పరమాత్మన, స్స ద్వేషాపాసనేషు సమానత్వాత్తైర్విద్యానాబ్రహ్మ
స్వరూప నిరూపణాసమ్మవాచ్చ తేషాపసంహ్రీయేరన్త.

౧॥ ఆనన్తాధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ॥ ౧౩॥

—* ౧౪॥సూ॥ ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్ *—

భేదం కథయన్త తత్త్విద్ధి రేతదధికరణ ఫల మితి సూచయతి-
(ఉపసంహర) ఇతి. ౧॥౧౪॥సూ॥ ౧౪॥

† అథోపాసేయ భగవతి సర్వస్వాత్పరమ్య గుణోప సంహారో
పదేశస్య ప్రాప్తావసర త్వాదవసరసజ్ఞ త్యాధునాతద్గుణోపసంహా
రమాహ- (ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావా) దితి.

ఇదమామ్నాయతే “భూతేషు వీరుభ్యుడుదు త్రమాయే సరిస్స
పాస్తేషు సహాధనిష్ఠాః । తతో మనుష్యాః ప్రమథా స్తతోపి గంధ
ర్వసిద్ధా విబుధానుగాయే ” ఇత్యారభ్య “ భవః పరస్సోక విరిజ్ఞి
వీర్యస్సమత్పరోహం ద్విజదేవదేవ ” ఇతి. కిమత్ర వీరుదాదయఃప్ర
త్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితాః ? ఆహోస్విద్భక్తవత్సల ఏక
ఏవ పరమాత్మా పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితః ? ఇతి విశయః, తత్ర
తావద్వీరుదాదయ స్సర్వేపి ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితా
ఇతి గమ్యస్తే, సర్వేషాం తేషాం పృథక్పరత్వా మ్నానాత్; అతో
వీరుదాదీనాం ప్రత్యేకం తత్ర తత్రపరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమిత్వే
వం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, ఏకస్యైవ భక్తవత్సలస్య పరమాత్మన ఆ
ధ్యానాయ తేభ్యో వీరుదాదిభ్య స్తస్య పరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమ్,
న త్వేషామ్; కుః ? ప్రయోజనాభావాత్- నహీతరేషు వీరుదాదిషు
పరత్వేన ప్రతిపాదితేషు ప్రయోజనం పశ్యామః, పరమాత్మని పర
త్వేన ప్రతిపాదితేత్వా భావనం సర్వేషాం సిద్ధృతి, ఆధ్యానమ్-శ్రవణ
కీర్తనాదిభి స్సమ్యక్సగవదుపాసనమ్, * (ఇన్ది) యేభ్యః పరాహ్మ్య
థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మ
హాపరః॥ మహాతగిపరమవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషఃపరః । పురుషా
న్నపరంకించి త్సాకాష్ఠా సాపరాగతి ” రిశ్యత్రాపిచ పరమ పురుష
స్యైత దథఃమేవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి గమ్యతే.

—* ౧౫॥ సూ॥ అత్తశబ్దాచ్చ *—

* ఏతదధికరణ విషయ వాక్య సమాన ప్రకరణం తత్పుగమత్వా
యోదాహరతి- (ఇన్ది) యేభ్యః ఇతి= అథాః- శబ్దాదయః, మన ఆ
దిశ్చ చతుష్టయేన మనోబుద్ధ్యహజారచింతాస్యచ్యస్తే- అవ్యక్తమ్-
ప్రకృతిః, తతో జీవః పరఇతిజ్ఞేయమ్; తతగిపురుషః- పరమాత్మా, ప
రాగతిః- ముక్తప్రాప్యఇతియావత్; ఏతదథఃమ- ఆధ్యానార్థమిత్యర్థః.

అపిచాత్ర శ్రూయమాణాత్తశబ్దాచ్చవీరుదాది ప్రవాహపా
 రే పరమాత్మనవీవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇత్యవగమ్యతే, ఆత్మన శ్చ
 బృ ఆత్మశబ్దః, ఏతత్ప్రకరణం ప్రాధాన్యేన పరమాత్మన ఏవ పర
 త్వం ప్రతిపాదయతీత్యేతత్ జ్ఞాపకాన్త చ్చబృ ఇతియావత్, తథాచాన్త
 చ్చబ్దోత్ర శ్రూయతే “ సమత్పరోహం ద్విజదేవదేవ ” ఇతి. ౧౧ అత్ర బ
 హుప్రవీహితా పరస్తాత్ బ్రహ్మణోపి ద్విజ దేవానాం పారమ్య మవగ
 మ్యత ఇతిచేన్న, భక్తేషువత్సలతయైవంభగవదుక్త్యపకల్పేః; “ ద్వి
 జదేవదేవ ” ఇత్యత్ర తత్పురుషోవావిష్ణోయః. ... *
 ౩॥ ఆధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

— ✽ ౧౬॥ సూ॥ ఆత్మగ్రహీతిరితరవదుత్తరాత్ ✽ —

౧ “ ద్విజదేవదేవ ” ఇత్యన్యబహుప్రవీత్వమాశ్చిష్య సమాధ
 త్తే = (అత్ర) త్యాదినా. ... *
 తస్మాదుపాసనా వసరే భగవతి సమస్త చేతనా చేతన
 పారమ్య గుణోపసంహార సిద్ధిరేతదధికరణ ఫల మిత్యధికరణం సమా
 పసియమ్. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౨॥

ఏవం నిత్యత్వాదిగుణాశ్చోపాస్యేభగవత్సంహార్యా ఇత్య
 వగమయితుం ప్రోక్తయైవసంస్కారోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆత్మగ్ర
 హీతిరితరవదుత్తరా)దితి. ... *
 నన్విహాశ్రూయమాణానాం నిత్యత్వాదిగుణానాం జన్తాధికర
 ణేపరమాత్మ లక్షణత్వాభిధానాత్కథమిహాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ ప
 రత్వసంశయః? అత్రోచ్యతే, ఆత్మశబ్దస్య జీవేషి ప్రసిద్ధత్వాదస్త్యేవే
 హాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః, అతస్తస్మిరాస పూర్వక
 ముపాసనేషు పరమాత్మని నిత్యత్వాది గుణోపసంహార రూప ఫలసి
 ద్ధ్యర్థః మేతదధికరణ మారబ్ధమితి జ్ఞేయమ్. ఆత్మశబ్దస్యజీవేషి ప్రసి
 ద్ధత్వాత్తత్పరఇత్యయం పూర్వపక్షస్సప్తవీవ. ... *

ఇదమామ్నాయతే “ ఆత్మానిత్యో వ్యయశ్శుద్ధో ఏక తేత్రజ్ఞ
ఆశ్రయః । అవిక్రియస్వస్య ధృష్టుతు వ్యాపకో నన్యనావృత ” ఇతిః కి
మత్రాత్మ శబ్దగ పరమాత్మాన మాచప్యే? అథవాజీవమ్? ఇతివిశయేనతీ
దమాహ- (ఆత్మగ్రహీతి) రితి= ఆత్మా గృహ్యతే బోధ్యతే అనేనే
త్యాత్మగ్రహీతిః, ఆత్మగ్రహణమ్, ఆత్మ శబ్దఇతియావత్, తతశ్చ “ఆత్మాని
త్యోవ్యయశ్శుద్ధ” ఇత్యత్రాత్మ శబ్దఇతరవత్ పరమాత్మానమేవాచప్యే, న
తుజీవమ్, యథా “ఏతై ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానంలక్షణైః పరై ” రి
త్యత్ర ఇతరఆత్మ శబ్దగపరమాత్మాన మాచప్యే తద్వత్, కుతః పున
రయమితర ఆత్మ శబ్దగ పరమాత్మ పరఇత్యన గమ్యతే? ఉత్తరాత్- “ఆ
త్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ” ఇత్యాద్యుక్త ద్వాదశలక్షణైః పరమాత్మవిదు
ష ఏవోత్తరత్ర “ అహం మమేత్యతద్భావం దేహాదామోహజంత్య
జే ” దితిమోహప్రయుక్తదేహాత్మభావాద్యిత్యాగముఖేన ” హైమంయ
థాగ్రావస్మి ” త్యారభ్య “ అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింలభేతే ” తిపరబ్ర
హ్మగతిలాభ శ్రవణాదిత్యుత్తరః. ... *

— ❀ ౧౭॥ సూ॥ అన్వయూదితిచేత్స్యాదవధారణాత్ ❀ —

నన్వత్ర దృష్టాన్తితే తరాత్మ శబ్దోస్తు పరమాత్మాభిధాయకః,
అధ్యాత్మ శబ్దేనతు నపరమాత్మాభిధీయతే, తస్య జీవేన్వయాదితి॥ చేద

శ్చ త్యాగముఖేన- త్యాగపురస్సరేణ, హైమమ్- సువణమ్, తే
త్రేషు- స్ఫురత్సువణకేషు, గ్రావసు, శిలా మయాకరాఖ్య దేశేషు,
యోగైః- ధనునాద్యుపాయైః, తేత్రేషు- శరీరేషు, దేహేషు- పరమా
త్మశరీర భూతజీవేషు, ఆత్మయోగైః- పరమాత్మజ్ఞానోపాయైః, నిత్య
త్వాదిలక్షణజ్ఞానరూపైరిత్యుత్తరః; అధ్యాత్మ విత్- సర్వోత్కృష్టపరమా
త్మజ్ఞానీ- తేత్ర తద్జ్ఞ శరీరక త్వేనభగవద్భజనవానితియావత్; వ్యాప
కత్వాదివిశేషణమహిమానభిజ్ఞ శబ్దాంపుష్కలస్యతి- (అన్వయా) దితి.

॥ ఆశ్రయత్వ వ్యాపకత్వాది విశేషణానాం జీవే దురన్వయ మ

అప్రేక్ష్యతే, “ అత్తానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ ” ఇత్యత్రాత్మ శబ్దస్య పరమాత్మాన్వయఏవ సమంజససాన్యతే, కుతః ? అవధారణాత్ - “ వ్యాపకో నశ్శ్యనావృత ” ఇత్యాది విశేషణైహి- పరిత్యజ్యేన పరమాత్మైవావధార్యతే, అవధారణమ్- నిశ్చయః, తస్మాన్మేహజీవగన్ధః.

౪॥ అత్త గృహీత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

— ❀ సూ॥ + కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్ ❀ —

శ్రీనృసింహావతారం ప్రస్తుత్య పర్యతే “ సత్యం విధాతుం నిజభృత్యభాషితం వ్యాప్తించభూతే వ్యభిలేషుచాత్మనః । అదృశ్య తాత్యద్భుత రూపముద్వహాన్ స్తంభే సభాయాం నమ్యగంనమానుష ” మితి. కిమిదమవతారరూపం మత్స్యార్జ్యవతారవచ్చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతి ? కింవా నానుకరోతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ప్రతిభాషామహే, ఇదమవతారరూపం నానుకరోత్యేవ చతుర్ముఖసృష్టరూపమ్, కస్తాత్ ? కార్యాఖ్యానాత్ - కార్యాఖ్యానమ్ - కర్తవ్యత్వవ్యాఖ్యానమ్, “ భూతేభ్యస్తద్విస్మయేభ్యో మృత్యుమాభూత్తమప్రభో ” ఇత్యనేన హిరణ్యకశిపు వరప్రార్థన వచనేన నేదం నృసింహరూపం చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతీతి నిశ్చయస్య కర్తవ్యత్వవ్యాఖ్యానాదీశ్యతే, నహి చతుర్ముఖసృష్టరూపేషు నృసింహావగమయత్ తద్వ్యధా సంసకాశయ - (అప్రేక్ష్యతే) ఇత్యాదినా.

* తస్మాత్ - ఏవమవధారణాత్.

+ ఇహోత్కళభేన భగవదుపాసనస్వరూపే నిరూప్యమాణే సత్యపాస్య స్వరూపనిరూపణస్యాపి ప్రాప్తావసరత్వాత్తత్సజ్జత్యైవ తస్మి రూపణార్థముత్తరాధికరణమారభ తే - (కార్యాఖ్యానా) ఇతి.

† మత్స్యార్జ్యవతాదైశ్చతుర్ముఖసృష్టరూపానుకరణాన్నిశిహ్మవతారోపితత్సృష్టరూపమనుకరోతీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాస్తమాహ - (ప్రతిభాషామహ) ఇత్యాదినా = ప్రతిబ్రూమఇత్యర్థః.

యాపసదృశంప్రత్యక్షతశ్చాస్త్రలోవాపశ్యామః. తస్మాద్దిదంశ్రీస్మసిన్హా
వతార రూప మపూర్వమితి నిర్ణయితే.

౫॥ కార్యాభ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

— ❀ ౧౯॥ సూ ॥ + సమానఏవం చాభేదాత్ ❀ —

భగవతో మత్స్యేద్యవతారాణాం ప్రస్తుత్య స్తూయతే. “ నమః
కారణమత్స్యేయ ప్రళయాభివరాయచే ” త్యాది. మత్స్యకూమా-
దిస్సర్వోపి భగవదవతారోమిథస్సర్వరూపతోభిన్నః ? అహోహ స్విదభి-
న్నః ? ఇతివిశయఇదం ప్రత్యుచ్యతే- (సమాన) ఇతి= చశబ్దోఽవధా-
రణే, మత్స్యకూమాది స్సర్వోపి భగవదవతారోమిథ స్సర్వరూపత-
స్సమానః-అభిన్నఏవ భవతి, యథావా ఏకమేవ కనకకటకమకుటాది-
భేదేన పరస్పరం భిన్నమివ ప్రతీయమానం సర్వమపి కటకమకుటా-
దికం స్వరూపతోఽభిన్నమేవ భవతి, ఏవమేవ॥ మత్స్యే ద్యవతారగ-
ప్రతిపత్తవ్యః, కః ? అభేదాత్ “ యథా హిరణ్యం సుకృతం పుర-
స్తాత్పశ్చాచ్చ సర్వస్య హిరణ్మయస్య । తదేవమధ్యే వ్యవసార్యమా-
ణం నానాపదేనైరహమన్యతద్వ ” ఓల్లేఖ మాదిషు భగవ దవతా-
రాణామితరేతర మభేద శ్రవణా దిత్యథా, అన్యమత్స్యేవతారా-
దే, నానాపదైశ్చైరితి మత్స్యేద్యవతార నామాన్యచ్యతే, తస్మాత్స-
మానతయైవ సర్వే ఆవతారాగి ప్రత్యేతవ్యాః. *

❀ ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి- (తస్మాద్) ఇతి=
అపూర్వమ్-అఘోతోపమమిత్యర్థః. ౧౯॥ సూ॥ ౧॥

+ అత్ర మత్స్యేద్యవతారప్రస్తావేన తస్సర్వరూపస్యోపస్థితత్వాత్ప-
స్య స్య త్యో త్తరాధికరణమారభతే- (సమాన ఏవం చాభేదా) ఇతి.

॥ మత్స్యేద్యవతారాణాం పృథక్పితౄణాం భేదఇత్యేవం పూర్వప-
క్షేప్రాప్తే సిద్ధాంతసూహ (ఇదం ప్రత్యుచ్యతే) ఇత్యాది నాగఫలకథనపూ-
ర్వక మేతత్సూత్రాథకముపసంహరతి. (తస్మాత్సమానతయైవే) తి.

—❖ ౨౦॥ సూ॥ సమృద్ధా దేవ మస్యత్రాపి ❖—

అస్యత్ర- మత్స్యద్వవతారే భ్యోన్యత్వేన ప్రక్షయమానేషుభ
క్తిజ్ఞాన వై రాగ్య ప్రదేష్యాచార్యేష్వపి, భగవదీయ జ్ఞానాంశాది స
మృద్ధ సద్భావాత్, ఏవమ-భగవదవతారదృష్టికతవ్యా.

—❖ ౨౧॥ సూ॥ నవావిశేషాత్ ❖—

తతశ్చాచార్య స్వరూపాణాం భగవ దవతారాణాం తదీయ
మత్స్యద్వవతారేభ్యో వై వభదోభవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, కస్తాత్ ? అ
విశేషాత్- మత్స్యది స్వరూపాణా మాచార్య స్వరూపాణాంచ భ
గవదవతారాణాం సమానత్వాత్. *

—❖ ౨౨॥ సూ॥ దశకయతిచ ❖—

అపిచ “యథాహంజ్ఞానదో గురు” రితి, “స్వానామనుగ్ర
హాయేమాం సిద్ధరూపీచరత్యజ ” ఇతి, “యస్యసాక్షా ద్భగవత్సి
నదీప ప్రదేగురౌ । మత్యాసద్ధీశ్చ త్రతస్య సవంకుంజర శౌచ
వ”దితి, యస్య దేవేపరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ । తస్మైతేకధి
తాహ్యథాకప్రకాశ న్నేమహత్త్వన ” ఇతిచైవం జాతీయక శ్రుతిజా
తమిమమేవార్థం దశకయతి. *

౬॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్. ॥సూ॥౪॥

—❖ ౨౩॥ సూ॥ యస్మిన్విద్యవ్యాప్త్యపిచాతః ❖—

* సదాచార్యాణాం భగవదవతారతామాహ-(సమృద్ధా) దితి.
+ తస్మాద్భగవదవతారత్వ మాచార్యేష్వనుసంధేయ మేవేత్యాహ-
(నవా) ఇతి. అ॥౬॥సూ॥౪॥

॥ ఇదమవతారసమానత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణేసమృద్ధవ్యా
దిగుణోపసంహారాధిధానా దుపజీవ్యోప జీవక భావసద్గత్యోత్తరా
ధికరణమారభతే- (సమృద్ధవిద్యవ్యాప్త్యపిచాతః) ఇతి.

ఇతరావతారోపదేశప్రకరణేషు సమృద్ధ్యావిగుణానామను.

ఇదమామ్నాయతే “ శ్రుత్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూజీతం బలిం భృగూణా ముపకల్పితైస్తతః । జగము తత్రాఖిల సారసమ్భుతో భారేణాం సన్నమయన్ పదేపదే ” ఇతి. ఇహాఖిల సారశబ్దేనాఖిల లోకాలశ్చుదై, సమ్భుత శబ్దేన తత్పూర్ణత్వ ముచ్యతే, “ భారేణాం సన్నమయన్ పదేపదే ” ఇత్యుపరితన వాక్యాత్; తథా “ తద్వామసం రూపమవర్థతాద్భుతం హరేరనస్తస్య గుణత్రయాత్కమ ! భూగఖండిశోద్యౌ ర్వివరాగపయోధయ స్తీర్యజ్ఞుదేవా ఋషయోదాసత ” ఇతిహాపరిష్టా ద్యువ్యాప్తిరుచ్యతే, తథాచాత్ర వామనావతారస్యాఖిలసార సమ్భుతిద్యువాప్తిశ్చే త్యేషమాదికోఘాయాన్తహిమోపదిశ్యతే, సకిమితరేష్యవ్యవతారే ష్వతినానుసంధేయమ్ ? ఉతా స్తీత్యను సంధేయ మితిసంశయః †ఇదమాహ (సమ్భుతిమ్యువ్యాప్తి)తి=సమ్భుతిశ్చద్యువాప్తిశ్చేతి సమాహార ద్వంద్వైకవద్భావః, వామనాదితరేషుచావతారేష్యఖిల సారసమ్భుతిద్యువాప్తి రశ్చుస్తీత్యను సంధేయమ్, కుతః ? అతః- భగవ దవతారణామభేదాత్.

—* { అక॥సూ॥ ౧౧ పురుషవిద్యాయా మివచేతరేషా మనామ్నానాత్ } *—

ఏవ మేతైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానామహిమానస్తత్తదితః ష్వస్యవతారేషు సస్తీత్యనుసంధేయమ్, కన్తాదేవముచ్యతే ? పురుషద్యాయామివానామ్నానాత్-యథా “ నమస్కృత్వాగుహాన్వక్షే పదేశాత్తేష్యవతారేషు తే గుణానాను సంధేయా ఇత్యేవం పూర్వక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- †(ఇదమాహ) ఇత్యాదినా=సాత్రాభామపిచాభ్యా మేతైకావతారేషామ్నానాత్ సద్గుణాస్తత్తదితరాతారేష్యనుసంధేయా ఇతి సూచయతి, ౧౧ఏతదేవవిస్పష్టమాహ సూకారః- (పురుషవిద్యాయామివచే) తి.

మాచిశబ్దేన బ్రహ్మనస్తానుభవలాభఉచ్యతే, నతు తద్వశీకరణమ్,†త
స్యాన్నవిరోధః. *

౮॥ వేధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*— $\left[\begin{array}{c} ౨౬॥ సూ॥॥ హానాతూపాయన శబ్ద \\ కేషత్వా తు-శాచ్ఛస్తమత్వప \\ గానవ త్తరు క్తమ్. \end{array} \right] *—$

సప=వేదాస్త సార ఇదమామ్నాయతే “ కథా మదీయా
యాఋషమాణః ప్రియా స్తవమావేశ్య మామాత్మని సస్తమేకమ్ | స
వేశ్య భూతేష్వధియజ్ఞ మీశం భజస్వయోగేనచకమ హిన్వ”స్తితి.
అత్ర భగవద్భజనకాలే సుకృత దుష్కృత కమణో హానం భవతీ
తి తాత్పర్యాభాశ్చాయతే, ఏవం సుకృత దుష్కృతహాన మాత్మం
తాడ్వివోధీయన్తే “ +అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చస్త ౩
వ రాహుముఖా త్ప్రముచ్యధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్తా బ్ర

† పరబ్రహ్మణి వేధాద్యవిరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధిక
రణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

॥ యథా సమ్మేళిత్యధికరణేవతారాస్తరదృష్ట స్సమ్మేళ్యా
త్యాది గుణో అవతారాస్తరేషాపసంహృత స్తథోత్తరాధికరణే శా
ఖాస్తర దృష్టోపాయన శబ్దశ్నాఖాస్తరేషాపసంహ్రియతఇతిసమ్మే
త్యధికరణేన దృష్టాస్తసశ్శతోత్తరాధికరణ మారభతే- (హానాతూ
పాయనశబ్ద కేషత్వా) దిత్వాదినా.

+ (అశ్వఇవే) తి= యథాశ్వో రజోయుక్త శీర్ష రోమాణిధూ
ననేన విధూయ-త్యక్త్వానిర్మలోభవతి తద్వదహమపి పాపం విధూ
యతస్మాలం శరీరం ధూత్వా బిడ్గ దేహ సహితానా ద్యజ్ఞానంచ శ్మ
క్త్వారాహుముఖా త్ప్రముచ్య శుద్ధ స్వరూపేణ స్థితశ్చ తతపవ
కృతాత్తా- అవిష్కృత స్వస్వరూపస్సన్నిత్యర్థః, అకృతమ్-అకార్యమ్,

హ్మలోకమభిసంస్థాపనమ్”తి. ఏవమేవాథవణికాశ్చామనన్తి “†య
దాపశ్యం పశ్యతేరుక్త వణం కతారమీశం పురుషం బ్రహ్మ యో
నిమ్ | తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సా
మ్యముపైతి ” తి. శాట్యాయనస్తు “ కేవలం సుకృతదుష్కృతయో
రుపాయన మాత్రం పతన్తి “†తస్య పుత్రతాదాయ ముపయన్తి- సు
హృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా ” మితి. కాపీతకినఃపు
న స్తయోహానమన్తైరుపాయనంచ సమాచనన్తి. “ *తత్సుకృతదు
ష్కృతే విధుసుతే- తస్య ప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృత ముపయన్త్య ప్రియా
దుష్కృత ” మితి. అత్రకాపీతకినీ సుకృత దుష్కృతయోవిభాగే
న హానోపాయనో భయస్యామ్నాతత్వా త్తత్రనకాచిద్విచికిత్సా ఏ
వం శాట్యాయనిభిస్త యోమధ్యే ఉపాయన మాత్ర స్యామ్నాత
త్వే ప్యప్రహతయో సుకృత దుష్కృతయో రన్తైరుపాయ నాసమ్మ
వేనాథాత్తత్ర తయోహానమపి సన్నిపతేదేవ, అతస్తత్రాపినకా
చిద్చిన్తా, యత్రతు “ కథామదీయా జుషహాణ ” ఇత్యాదా తయో
హాన మాత్రం శూయతే, నహాపాయనమ్, తత్రకిముపాయనం న
సన్నిపతేత్? ఉతాహూసన్నిపతే దేవ ? ఇతి విచికిత్సామః, తత్రకింతా
వద్యుక్తమ్ ? నసన్నిపతేదితి. కుతః ? తత్రోపాయ సశబ్దేసన్నిపాత్య
మానే కల్పనాగౌరవ ప్రసంగాద్యథాశ్రితాథాన్యైవవక్తు ముచిత
త్వాచ్చ; తస్మా దసన్నిపాత ఏవయుక్త ఇత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాగష్టే-
అప్రాకృతమిత్యథః; బ్రహ్మలోకమ్ వైకుంఠాఖ్యం పరమపద మిత్య
థః, అభిసమ్మవాని- ప్రాప్సామి.(†యదాపశ్య) ఇతి=పశ్యః-ద్ర
ష్టాజీవ ఇత్యథః, నిరంజనః- సాజ్ఞానాన్లీంగా ద్విముక్తః, సామ్యమ్-
పరమాత్మసారూప్యమ్. (†తస్యపుత్రా) ఇతి=తస్య- భగవ దుపాసక
స్య, దాయమ్- గృహక్షేత్రవస్వాదికమ్. (*తత్సుకృత దుష్కృతే)
ఇతి= తత్-తదా, భగవదుపాసనావసరే.

(హనాత్వి)తి = తుశబ్దేన ప్రాప్తాంశజాగ్రం శిథిలయేతి, “కమకహిన్వ”స్మిత్యాదాకేవలాయామపిహనాశ్రూయమాణాయామన్యేడవయన్వీత్యేతత్సన్నిపతేదేవ, సన్నిపతేత్ - అధ్యాహృతో భవేదిత్యర్థః, కుతః ? ఉపాయనశబ్దశేషశబ్దత్వాత్ - ॥ ఉపాయనశబ్దస్య సుకృతదుష్కృతహనిశబ్దశేషత్వాత్, తతశ్చ ధనాది దాతృనతి ప్రతిగృహీతృసద్భావవత్సుకృత దుష్కృతహని లక్షణశేషసత్వేనుహృదనుహృదుపాయన లక్షణశేషసద్భావోభవతియ్యుక్తిః, భగవద్భక్తసుహృదసుహృదాంతదీయస్సుకృతదుష్కృతభాగిత్యాదిత్యభిప్రాయః, తద్దైవాభిప్రేత్యామనన్తి శాట్వాయనినః “తస్యపుత్రాదయ ముపయన్తి సుహృద సాంధుక్యత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా” మితి. అత్రాధాన్ధానం సన్నిపతతీత్యాదావుక్తమ్, “అశ్వఇవోమాణివిధూయే” త్యత్రాన్యడవయం తీతిపదం తాణ్డిభి రధ్యాహతఃప్యమ్ - తద్దైవాభవణేతైః “తదావిద్వాక్ పుణ్యపాపే విధూయే” త్యత్రాన్యధ్యాహతఃప్యమ్, కమకహిన్వస్మిత్యాదా శాఖాంతరాత్సుహృద సుహృద ఉపయన్వీతి వాక్యాధ్యాహారే చతుర్థా దృష్టాంతః, (కుశాచ్ఛన్తస్తు తులసగానవత్తదుక్త) మితి = సోమాదా వాదుమ్భరీ సమీపే కట ఉపవిశ్యత్సప్తవా

॥ (ఉపాయనశబ్దస్యే) తి = భగవదుపాసకప్రహతయోస్సుకృతదుష్కృతయోగి పరత్రాపస్తానస్య వక్తవ్యత్వాద్ధానశబ్ద ఉపాయనశబ్ద మపేక్షిత ఇతి భావః. ఇమమేవ భావం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి - (తతశ్చే)తి = హనోపాయనయోశ్చేషశేషిభావసిద్ధిరిత్యర్థః.

† యద్య “ప్యస్త్రీకుశ” మిత్యనుశాసనేన కుశశబ్దస్యా స్త్రీత్వాతుగశేతి స్త్రీలింగత్వం దుర్వచమ్, తథాపి దభవవిషయేకుశశబ్దస్యాస్త్రీత్వ మనుశిష్టమ్, శలాకావిషయేతు కుశాశబ్దస్య స్త్రీత్వమేవేతివక్తుం కుశాశబ్దార్థం వదన్ తద్దృష్టాన్తం విప్రలోతి - (సోమాదా)నిత్యాదినా = హేకుశాః ? వానస్పత్యాథ్వా-మహాపుత్రోత్పన్నా

చిస్తామగానసమయే ప్రస్తోత్రాస్తోత్రసంఖ్య ప్రజ్ఞానార్థం ప్రస్తార్య
 మాణాశ్యంకుసదృశాశ్యలాకా విశేషాః కుశాశబ్దోవ్యస్తే, తాంకు
 శా యథాభావ్య శాఖనామ్ “ కుశావానస్పత్యస్థనతామాపాతే”
 త్యస్తి నిగమే కుశానామవిశేషేణ వానస్పత్యమాత్ర శ్రవణేపి శా
 ట్యాయనినాం శాఖాసు బౌదుమ్భరీక కుశాభవన్తి” తి విశేష వ
 చనదశనాదౌదుమ్భర్యపవ సవైశ్శాఖిభిర్భక్తహృన్తే. ॥యథావా
 క్వచిత్ర-ర్మణి దేవాసురభందసాం పౌర్వాపర్యాయమే శబ్ద- మానే
 సతి “దేవచ్ఛందాసిపూవాణి” ఇమైంగిరామ్నానాద్దేవచ్ఛన్దసాంపూ
 వకపాతోవైర్వర్యభ్యుపగమ్యతే. + యథావాఅతిరాత్రే” పోడశినోగ్య
 హస్యాభూతస్తోత్రోపక్రమకాలవిషయసన్దేహోచనోగాదీనామ్ “స
 తిసమయా విషితే సూర్యేపోడశినస్తోత్రముపాకరోతీ” తితైత్తిరీయకై
 రామ్నాతరికాలవిశేషనై శ్శాఖిభిస్సీవక్రియతే. వ్యయధైవకైచ్చిచ్చాఖి
 భిః “ఋత్విజఉపగాయన్తి” త్యవిశేషేణోపగానస్యామ్నాతత్వేపి “నా
 ధ్వర్య రూపగాయే ద్వ్యాగ్వీర్యోవా అధ్వర్య ర్యదధ్వర్య రుపగాయే
 దుద్ధాత్రేవాచం సంప్రయచ్ఛే + ఉపదాసుకాగ్య వాత్స్య” దితితై
 త్తిరీయకై ర్విశేషేణోపగానసమామ్నానా త్తచ్చాఖాతోవైర్వ రుప
 గానవిషయవిశేషోక్తీక్రియతే, యథైతేషు కుశాదిషు శ్రుత్యన్తరేన్ద్ర
 భవత, తాయూయమ్, మా- మామ్, పాత- రక్షత, ఇతి. ఛనోద్ధృ
 ష్టాన్తం వ్యాచక్షే- (॥ యథావాక్వచి) ౩తి= నవాక్షరాణ్యసురచ్ఛ
 న్దాని, ఏతదితర సంఖ్యాక్షరాణితు దేవ చ్ఛందాసీతి వివేచనీ
 యమ్. శ్చుతి దృష్టాన్తం స్పష్టయతి- (+యథావా23రాత్ర) ౩తి=సూ
 ర్యేసమయావిషితే- ఉదయసమయంగతే సతి- పోడశినస్తోత్రముపాకు
 ర్యాదిత్యభః- ఉపగానదృష్టాన్తంవిశదయతి- (వ్యయధైవకైచ్చి) దితి=
 అధ్వర్యోమకన్త్రబహుళ పక్తృదావ ద్వ్యాగ్వీర్యస్వంద్రప్రవ్యమ్. + ఉ
 పదాసుకా- ఉపక్షేణా?

యోభవతి, ఏవమిహాహుమాత్ర శ్రవణేవృపాయనాన్వయో భవతి
 త్యధ్యవసీయతే, నచాత్రోపయన్తీ త్యధ్యాహరణే వాక్యార్థే ప్రో
 చ్యమానే కల్పనా గౌరవం ప్రసజ్యతే, “అను క్తమన్యతో గ్రాహ్య” మి
 తిహిన్యాయః, అపిచ శ్రుత్యన్తర గతవిశేషం శ్రుత్యన్తరేఽన్యుపగ
 వ్య తత్ర తత్ర యథాశ్రుతార్థమాత్రం వదత స్పర్వార్థవిరోధస్సాన్య
 దిత్వాశయః, *స్యాదేతత్ “ ధూజ్ కమ్పన” ఇతి స్మరణాత్ “ అ
 శ్వభవరోమాణి విధూయపాప ” మిత్యత్ర ధూనన శబ్దేన హనమవ
 గమ్యతే, “ దోధూయమానాం తాంనావం సమీరేణ బలీయసే”తి,
 “ దోధూయస్తేధ్వజాగ్రాణి ” తిజైవమాదిషు వాయునా చాల్యమా
 నాయాం నావితాదృశధ్వజాగ్రేచ ధూననశబ్ద ప్రయోగ దశానాత్;
 కింతు భగవదుపాసన మహిమ్నాకించితార్థం సుకృత దుష్కృత క
 ర్మణోశ్చాలనమేవ “ విధూయ పాప ” మిత్యత్ర ధూననశబ్దేన ప్రతి
 యతఇతి చేనై షదోషః, సుకృతదుష్కృత ప్రహణ మేవేహ విధూ
 ననశబ్దేనాధ్యవసీయతే, ధాతూనామనేకార్థత్వేన విధూననశబ్దస్యే
 వాప్రహణపరత్వ సమ్భవాత్; నహ్యప్రహణతయో సుకృత దుష్కృత
 యోగి కించిత్ప్రవృత్తయోస్సతో స్సుహృదసుహృద్భి స్తదుపాయనం
 సమ్భవతి, తస్మాత్ “ కర్తవీన్వ ” స్మిత్యాదౌ భగవద్భక్త విధుతే
 కమణి తత్సుహృద సుహృదోయథాక్రమ ముపయన్తీ త్యధ్యవసీయ
 తే, యది పునభాగవతానాం సుహృద సుహృదో నస్యస్తహి తే
 పాం సుకృత దుష్కృతయోర్గతిశ్చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదే చిం
 తయిష్యతే, కుశాచ్ఛన్ద ఇత్యత్రి పదాన్తాద్యేతి దీర్ఘాన్య తుగాగ

* “ అశ్వభవ రోమాణివిధూయే ” త్యత్ర ధూనోలేః ప్రహణ
 పరత్వ మాషిపతి- (స్యాదేత) ఇతి=అశ్వవిధూతరోమ సుప్రహణో,
 పలభ్యే “ పాపం విధూయే ” త్యత్రాపి ధూనోలేః ప్రహణపరత్వం
 సిద్ధమితి భావేన సమాధత్తే- (నై షదోష) ఇతి. ఏతదధికరణ ఫల

మోద్రష్టవ్యః, శతస్తాత్సవమనవద్యమ్.

౯॥ హాన్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౭॥ సూ॥ శాస్త్రురాయేకత్వాభావాత్తథాహ్యన్యే *

మాహ. (తస్మా) దితి = నచామూతయోగి పుణ్యపాపయో భగవ
దుపాసకై హేతుమన్యైరుపయస్తు చాశక్యత్వాదుపాయనాధ్యా
హారో వ్యర్థః ఇతి వాచ్యమ్, సాధుణ్యవైగుణ్యాభ్యాంబుత్విగనుష్ఠిత
తయోరమూతయోరేవసతోగపుణ్యపాపయోర్యజమానేయానవదు
పాసకనిష్ఠసుకృతదుష్కృతయోస్తత్సుహృదసుహృత్సుయానసమ్భ
వేనేహూపాయనపదాధ్యాహారస్యసాధకత్వాత్;

య్యపాసకనిష్ఠసుకృతదుష్కృతసదృశే ఏవ సుకృతే దు
ష్కృతే ఉపచారాపచారాభ్యాం తత్సుహృదసుహృత్సుజాయేతే ఇ
త్యుచ్యతే, తస్మాత్తస్మాత్త్యాబుత్విగనుష్ఠితసుకృతసదృశసుకృతమేవయ
జమానేజాయతఇతివక్తవ్యమ్, తథాచబుత్విజామపియజమానవజ్ఞో
తిష్ఠోమాదిసుకృతశాలిత్యేనస్వగ్రహాంతిగ్రహసంజ్యేత, తస్మాద్భగవదు
పాసకసుకృతదుష్కృతే తత్సేవాద్వేషాభ్యాం తత్సేవిద్వేషిణ ఉప
యన్తితి ధ్యేయమ్. *

అనుత్పన్నసుహృదసుహృదాంభగవద్భక్తానాం సుకృతదుష్కృ
తయోగేతి మాహ- (యచిపున) దితి. కుశాభ్యత్ర దీక్షుః స్యతు
గాగమం నపరన్తి కేచిత్, తన్నిరాసాధమాహ- (కుశాభ్యన్త
ఇత్యత్రే) తి. *

శా అధికరణముపసంహరతి (తస్మా) దితి. అ॥౯॥ సూ॥౧॥

+ ఇహసామాన్యతగి ప్రోక్తస్య సుకృతదుష్కృతహానస్యోత్తరా
ధికరణేసుకృతదుష్కృతహానంకింసావశేషమ్? ఉత్తరవశేషమ్? ఇతివిశే
షచిన్తోదయాదనేనోత్తరాధికరణస్య హేతుతద్వద్భావగల్గతిమభిప్రే
త్య తదారభతే. (శాస్త్రురాయేకత్వాభావాత్తథాహ్యన్యే) ఇతి.

“కథామదీయాజుషమాణగిప్రియా స్త్వమావేశ్యమామాత్మనిసస్త
శుకమ్|సర్వేషుభూతేష్వధియజ్ఞమీశంభజస్వయోగేనచకమహిన్వ”
స్మిత్యత్ర భగవద్భక్తైర్ధుతేసుకృతదుష్కృతే తత్సుహృద సుహృ
దఉపయత్తిత్యుక్తమ్, తత్రాస్య స్సంశయః, కింసావశేషం సుకృతదు
ష్కృత సాంభవతీత్యవగమ్యతే? కింవా నిరవశేషం తద్భవతీ త్యవ
గమ్యతే? ఇతి విచికిత్సాయాం పరమపద గమనసాధనకమణ అపే
క్షితత్వా త్సావశేష మేవ+తద్ధానం భవతీత్యవగమ్యతఇతిప్రాప్తేప్ర
చూమః, భగవద్భజన సమయే నిరవశేష మేవ సుకృతదుష్కృతహ
సంభవతీత్యవగమ్యతే, కస్తాత్? సామృతాయే కతవ్యా భావాత్-
సామృతాయః- దేహదపసంఘాకాలః, తస్మిన్; భగవద్భక్తియోగ మ
హిన్నా సద్భవ సాక్షాద్భగవత్పదం ప్రాప్నువతాం హ్యన్తరాశే
సుకృత దుష్కృతశేషాభ్యాం నకించిదపి కతవ్య మవశిష్యతే, మో
క్షసాధనస్య భక్తియోగస్యైవ పరమపదగమనసాధనత్వావగమాత్;
ఏవంసతి కస్తాత్సునరవశిష్యతకమశేషః, తథాచ త్రూయతే“త
థామద్విషయా భక్తిరుద్ధవై నాంసి కృత్సృశః - కేచిత్కేవలయా భ
క్త్యావాసు దేవపరాయణాః|అఘంధూన్వన్తికాత్సేన్యేన సహిరమివ
భాసర” ఇతి. అత్రపిన శ్చబ్దా ఘశబ్దాభ్యాంసుకృతమప్యపలత్యతే,
ఇయత్తుపర్యజు విద్యాయాంకాషీతనోష్టాజ్ఞ యోగేన పర్యజుస్థం
భగవన్త ముపాసిత్యా దేవయానేన పథా పర్యజుస్థం భగవన్త
మభిప్రస్థితస్యా ధ్వని సుకృత దుష్కృత విధూనన మామనన్తి“స

+ తద్ధానమ్-సుకృతదుష్కృతహసమ్. ఇ కేచిత్పర్యజు-విద్యాయాం
విరజానదీతరణావసరేసుకృతదుష్కృతవిధూననశ్రవణాత్తదానీమేవ
సవేషాంభగవదుపాసకానాం తద్విధూననం భవతీతిమన్యన్తే, తద
నూద్యాగ్జీకృత్య క్రమముక్త్యభిలాష్యష్టాజ్ఞ యోగి విషయమితి కథ
యంస్తదనుగ్రహకత్వేనసూత్ర శేషం చ్యావప్తే-(యత్త్వి)త్యాదినా.

ఏతం దేవయానం పథాన మాపాద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛన్తి " త్యు
పక్రమ్య " సలగచ్ఛతి విరజానదీం మనస్తేవాత్యేతి తత్సుకృత దు
ష్కృతే విధూనత" ఇతి. తద్బాధమ్, పరంతుతస్యాంశ్రుతా వష్టాన్
యోగినాం క్రమముక్తిసమామ్నానా త్తేషామచి రాదివత్కనాగ
త్వాన్జ్ఞభేదనాన న్తరం విరజానదీపర్యన్త గమనమాత్రసాధనీ భూతక
ర్తాభ్యుపగమోద్యత్యే, తథాలస్యే-చాదరాయణప్రభృతయః, క్రమ
ముక్తి మీయుషాంకర్తవ్యమిజ్జ దేహ సద్భావమామనన్తి "యదిప్ర
యాస్యన్నృపపారమేవ్యంవై హేయసానామతయద్విహారమ్| అష్టాధి
పత్యం గుణసన్నిపాతేన హైవ గచ్ఛేన్ననసేన్ద్రియై శ్చే " త్యుపక్ర
మ్యహిశజ్జేనభగవద్భక్తానామజామిళ*త్వాప్త గజేన్ద్ర శ్రీతామరధి
భాన్జ్ఞ దధిసారజ్ఞాదీనాంనిరవశేష కమతయాసద్యవీవ భగవత్పా
దార విద్వావాప్తిప్రసిద్ధిస్తారయతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాం తద్భ
జనసమయవీచనిరవశేషమేవసుకృతదుష్కృతహేనంభవతీతినిశ్చయతే.

౧౦||సామ్యురాయాధికరణంసమాప్తమ్.సూ||౧||

* త్వాప్త గ్రా- వృత్తి, శ్రీదామా- " బలోన్యపోపరోమాత్య" ఇ
త్యస్యాం సృపవీలాయామమాత్యత్వేన శ్రూయమాణోగోపాల విశే
షః, దధిభాన్జ్ఞః-చక్షుమీలనలీలయాం భగవతా పరమపదం ప్రాపి
తో గోపాలవిశేషః, తథాదధిసారజ్ఞోపి గోకులా దాననేన దధ్యా
నీయ సుధర్మాభ్య సభామధ్య విరాజమానాయ శ్రీభగవతే కృష్ణాయ
సమప్యతేన తదైవాతిహాషేణపరమపదంప్రాపితో గోపాలవిశే
షః, ఇదముప లక్షణమ్, సద్యోముముక్షూణా మపినిర్వృత్తాప్తా యో
గినాం దేహాదుత్క్రమణావసరే నిరవశేషమేవసుకృత దుష్కృత వి
ధూననంభవతీతి ద్రష్టవ్యమ్. ఫల కథనపూర్వక మధికరణముపసంహ
రతి- (తస్మాద్) దితి.

అ||౧౦||సూ||౧||

—❖ ౨౦॥సూ॥❖ ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్ ❖—

యేయ మష్టాజ్ఞ యోగినా మచిరాది క్రమ ముక్తి స్సూచితా సాకిమనిచ్చ తో పృష్టాజ్ఞ యోగినో భవతి? ఉత్తేచ్ఛావతఏవ భవతి? ఇతి సంశయానఁ+ ప్రతిప్రాహ- (ఛన్దత) ఇతి=క్రమము క్రిస్తావచ్చన్దత ఏవాష్టాజ్ఞ యోగినోభవతి, ఛన్దః- ఇచ్చా, భగవత్సూర-ల్ప విరచితవిచిత్రభువనదశఁ నేచ్ఛతో భవతీతియావత్; కుతః? ఉభయావిరోధాత్- అచిరాదిక్రమము క్రిమిచ్చతో అష్టాజ్ఞ యోగినో వైహాయన విహార దశఁ నాదిసాధనభూతమనగ్నియోభయ సద్భావేన విరోధాభావా దిత్యర్థః, తథాచామూతః “ సహైవగచ్ఛేన్నన సేన్ద్రియైశ్చే ” అ. శ్రీ తన్త్రాదిచ్ఛావతా మేవాష్టాజ్ఞ యోగినాం క్రమముక్తిభావతీతిసిద్ధమ్.

—❖ ౨౧॥సూ॥❖ తేరర్థ తత్త్వముభయధాన్యధాహివిరోధః ❖—

క్రమము క్రిచ్ఛావత ఏవాచిరాదికలే-తాదృశగత్యధ్యుపగమా దిత్యర్థః, “ స్థిత్యాముహూతార్థ మకుణ్డ దృష్టి ర్విభిక్ష మూర్ధ నిస్సృజేత్పరఁగతః - యదిప్రయాగ్యస్మృపపారమేష్యం వైహాయసా నాముతయద్విహారమ్ । అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతేనహైవ గచ్ఛే న్ననసేన్ద్రియైశ్చే ” త్రేతద్వాక్యస్య సవ్యోముక్తిరచిరాది క్రమము క్రిశ్చేత్రేవముభయధాథఁవ తత్త్వముపపద్యతే, అన్యధాఽనిచ్ఛరపి క)

* ఇహోత్పన్నమర్పిరాదిక్రమ ముక్తిప్రస్తావముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఛన్దత ఉభయావిరోధా) దితి.

† క్రమము క్రిస్తాదిచ్ఛావతఏవ భవతీత్యత్ర నియామకాభావాత్స వేషా మష్టాజ్ఞ యోగినామనియమేనైవక్రమ ముక్తిభావతీతి పూర్వ పక్షయన్తం ప్రతిచేతిజ్ఞేయమ్. క్రమముక్తిప్రాప్తా “ యదిప్రయాగ్య, నిమిత్త శ్రుతేరేవ నియామకత్వా దిచ్ఛావతఏవ భవతిక్రమముక్తిరితిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా. ... ❖

శ్రీ ఫలంకథయః సూత్రార్థముపసంహరతి. (తన్త్రా) దితి.

మముక్త్యుపగమే “స్థిత్యానుమానాధికార” మిత్యాదివాక్య
సాధ్యభయాధాఽధికారత్వేవిరోధస్సాదితభావః,హి-నిశ్చితః.

—* ౩౦॥సూ॥ఉపపన్నస్తలక్షణాథోపలభ్యోక్తవత్ *—

ఉపపన్న ఏవ భవత్యయమష్టాక్షయోగినాం మధ్యే కేషాం చి
త్సభ్యఏవ. భగవత్పాదారవిస్తప్రాప్తిః, కేషాంచిదచిరాదిమాగక
గమన పూర్వకం తత్పదప్రాప్తి రిత్త్యేవం గతివిభాగః, కుతః ? తల్ల
క్షణాథోపలభ్యే-తల్లక్షణమ్- గతివిభాగశాస్త్రమ్, “స్థిరంసుఖంచా
సనమాస్థితోయతి” రిత్యాదిరూపః; తత్రహి యథోక్త గతివిభాగ
రూపార్థకస్యముపలభ్యతే, లోకవత్-యథాలోకపుణ్యక్షేత్రముద్ది
శ్య కేచిదతి దిదృక్షయా వ్రజన్తి, కేచిచ్ఛపలచితా మాగక సమ్పదం ని
రీక్షన్తస్సన్తశ్యన్తే స్తదేవక్షేత్రం వ్రజన్తి త్యేవం గతి విభాగ ఉపల
భ్యతే, తద్వద్వష్టాక్షయోగినాంగతి విభాగ శ్వాస్తే హిమాపలభ్యత ఇతి
మన్తవ్యః. *

౧౧॥ ఉభయావిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—* { ౩౧॥సూ॥† అనియమస్సవేషామవి
రోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్ } *—

దహరవిద్యా, వైశ్వానరవిద్యా, భాగవీవిద్యా, ప్రతదక
నవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం జాతీయకాబహ్యవిద్యా మో

తస్తాదిచ్ఛావతామేవ క్రమముక్తిరితిసిద్ధమిత్యధికరణముప
సంహతఃప్రమ్. ౨॥౧౧॥సూ॥౩॥

† ఇహదేవయానపాత సమభివ్యాహృతపర్యజ్ఞవిద్యావతాం
క్రమముక్త్యభిధానాదేతద్విద్యావతామేవ క్రమముక్తిరితి ప్రాప్తంని
యమమపవదితుముత్తరాధికరణమారభ్యతే. (అనియమస్సవేషామవి
రోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్)మితి-దేవయానంవిషయీశ్వరస్వస్థయమా
హ (దహరవిద్యే)త్యాదినా=యసాశ్చంవిద్విద్యాయాందేవయానపాత

ఉహేతుత్వేనవేదాస్తేషువృత్త్యస్తే, తత్ర కాసుచిద్విద్యాసు దేవయా
నంపత్యతే, కాసుచిన్నపత్యతే, తత్రయాసుదేవయానంపత్యతే, తాదృ
శ విద్యావతామేవ దేవయామ్, ననేతరవిద్యావతామితి కింనియమాః?
ఉతానియమేనసవవిద్యావతాంతద్భవతి? ఇతివిశయేప్రత్యాహ- (అ
నియమ) ఇతి=యాసుదేవయానంపత్యతే తాదృశవిద్యావతామేవదే
వయాన మితినియమోనాస్త్యేవ, కింత్వనియమేన సవవిద్యావతాం
దేవయానం భవతీత్యయమ విరోధఇత్యేవావగమ్యతే, కుతః? శబ్దాను
మానాభ్యామ్-శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్, శ్రుతిస్తావత్ “యేచేమరణ్యేశ్రద్ధా
తపఇత్యుపాసతే తేచిషమభిసమ్భవస్తీత్యేనం తీజాయకా. (శ్రీధ్వా
తప) ఇతి=శ్రీధ్వాతపోభ్యాం యేపరంబ్రహ్మోపాసతే తేచిషమభిసం
భవస్తీతియోజ్యమ్, స్మృతిస్తు “యత్రకాలేత్వనావృత్తి మావృత్తిం
జేవయోగిన” ఇత్యాదికా. తాభ్యాంసామాన్యతో బ్రహ్మ విద్యావ
తామర్చిరాదిగతినిశ్చయాదిత్యర్థః, తస్మాత్ తస్యేషాంబ్రహ్మవిద్యావ
తాందేవయానేన పథా భగవత్పాదరావిస్తప్రాప్తి రూప మో
క్షోభవతీతి సిద్ధమ్. *

౧౨ || అనియమాధికరణంసమాప్తమ్. హు||౧||

—* ౩ || సూ|| యావదధికారమవస్థితరాధికారికాణామ్ *

సమభివ్యాహారోస్తీతా దృశవిద్యావతామేవక్రమముక్తిరితినియమఇతి
పూర్వపక్షేసిద్ధాంతమాహ|| (ప్రత్యాహ) ఇత్యాదినా= + యస్మిన్వి
ద్యా ప్రకరణే దేవయానపాతోనాస్తీతస్మిన్విద్యాప్రకరణేదేవయాన
పాతోపసంహారజ్ఞాపనద్వారాదహారవిద్యాది మతాంసర్వేషాం దేవ
యానమితినియమ సిద్ధిరీహ ఫలమితిద్యోతయన్నధికరణముప సం
హరణి- (తస్మాదితి. అ||౧౨||సూ||౧||

* భగవదుపాసకానాంమధ్యేకేషాంచిద్వర్తమానదేహపతనానస్త
రందేహస్తరోత్పత్తి శ్రవణాన్నసర్వేషాంతేషాం వర్తమానదేహపత

తదేవం పరబ్రహ్మపాసకానాం విధూత సుకృత దుష్కృతానామిపాసనాపయిక్ దేహపతనాదూర్ధ్వం పాకసాధన సమృద్ధానామోదనావాప్తివస్తుక్తిరావశ్యకీ భవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యభవతి భూయసీ విచికిత్సా, భగవదుపాసకానాం కేం కేషాం చిదేవమోక్షః ? ఆహూస్విశ్వశ్రేష్ఠామ్ ? ఇతి. తత్రకింతావత్ప్రతిపత్త్యమ్? కేషాంచిదేవేతి, కుతః ? యతః కేషాంచితపరబ్రహ్మపాసకానాం దేహపతనాదూర్ధ్వం దేహస్తరోత్పత్తిశ్చుత్పత్తిస్త్రీతిహాసపురాణేషాంలభ్యతే, తథాహి, వసిష్ఠస్త్వయమ్భువనగప్రాంతఉత్పిన్నో నిమిశాపాదుస్సృష్ట దేహోఽమిత్రావరుణాభ్యాం జజ్ఞ ఇతి శ్రూయతే, ఏవం భృగురపిస్వామమ్భువో వరుణస్య పుత్రత్వేన సమత్పన్న ఇతి శ్రూయతే. తథాదక్షాచీనామపి తేన తేన హేతునా దేహస్తరోత్పత్తి కథా తత్ర తత్ర శ్రూయతే, తతశ్చైతేషాం బ్రహ్మవిద్యావతాం దేహస్తరోత్పత్తి దశానాద్భిన్న విద్యాయాః పాక్షిక మోక్షఫల ప్రదత్వస్యైవాభ్యుపగంతవ్యతయా కేషాం చిదేవ భగవదుపాసకానాం మోక్షఇతిప్రాప్తా సత్యాం సవేశాం † భగవదుపాసకానాం నియమేన మోక్షఇతి ప్రతి శ్రుణోతి భగవాన్ చాదనానస్తరంనియమేన మోక్షఇత్యాక్షేపస్యోత్త రాధికరణే సమధాన్యమనత్వాదాక్షేపసగ్గత్యైవోత్త రాధికరణమారభతే-(యావదధికారమవస్థితరాధికారికాణాం)మితి.

† (మిత్రావరుణాభ్యాంజజ్ఞ ఇతి శ్రూయత) ఇత్యన్య సమసగ్రన్థఇతిశేషః.

† తత్రతత్ర-చతుర్థసూక్తాదావత్యభః. వసిష్ఠాచీనాం స్వచ్ఛన్త తస్మిన్కృతదేహస్తరత్వేన సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం పరమానదేహపతనాదూర్ధ్వం నియమేన మోక్షో భవతీతి భావ మవగమయన్ సూత్రకారస్సిద్ధాంతయతీత్యాహ-(సర్వేషాం) మిత్యాదినా.

రాయణ ఆచార్యో యావదధికారమితి-అధికారికాణామ్-శ్రుతిస్త్వ తీతిహాసపురాణాది ప్రవర్తనాద్యధి కారేషు శ్రీభగవతానియక్తానా మేషాం వసిష్ఠాదీనామ్, యావదధికారమవస్థితిః-యావ దధికార కా లోభవతి తావ న్తం కాలమిహ ప్రకృతి మద్భుతే లోకానుగ్రహాభామ వస్థితిభావతీతినిశ్చేతవ్యమ్, తస్యాస్తవ్విధికార తస్మాత్త్వాత్తదస్తే తు ప్రాప్నువన్త్యేవముక్తిమ్, అపిచైతే తత్తత్తేషు వశా త్వవృద్ధత ఏవదేహాంతర మవస్థీకుర్యుః, తేషాం యోగశ్వర్యాది ప్రభావసద్భా వాత్; ఏతదుక్తంభవతి, వశీకృత దేహేన్ద్రియ ప్రకృతీనా మపరిము షిత భగవత్స్మృతీనాం జాతిస్తరాణాం జ్ఞానావభజిత కనుబీజా నామసక్యమపాసిత భగవచ్చరణార విస్తారాం లోకానుగ్రహార్థం త త్తదవసరే గోహస్తేహాంతర మివ దేహాద్దేహాంతరం స్వచ్ఛన్దేన ప్రవిశ తాం భగవదాజ్ఞాపరినిష్ఠితానాం వసిష్ఠాదీనాం దశశన స్పృశశన స్మ రణనామ సజ్జీతనాదిధి ర్భహవో జీవాబ్రహ్మ విద్యామధిగమ్యాంజ సామోక్షం ప్రాప్నువన్తి, కింపునస్తే మోక్షం ప్రాప్నుయ్యురితి వక్త వ్యమితి. తేషాం లోకానుగ్రహ కర్తవ్యం చామూయతే “ కుమారో నారదఋషుఃసరస్వతీరా దేవలోసిత ” ఇత్యుపక్రమ్య “ ఏతేపరేచసిద్ధేశా శ్చరన్తి జ్ఞానహేళవ ” ఇత్యాదౌ. + పరస్త్యేతేజ్యాముక్తేషు వేగస్యేవ ప్రారబ్ధ వేగస్య క్షయేనతి విధూత చరమదేహా స్సన్తో బ్రహ్మణా స హముచ్యన్తే, తథాచ స్మృతిః “ బ్రహ్మణా సహతే సవే సమ్ప్రీ ష్టే ప్రతి సజ్బురే । పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద ” మి తి. † సౌభర్యాధయస్తు వతఃమానదేహ ఏవస్థిత్యా చిరకాలాను

+ తేహంద్విపరాధాయప్రాప్తౌ తదస్తేమోక్షోనియత్యత్యాశ యేనాహ-(పరస్త్యేత) ఇతి.

† కింతవ్యోధికారికత్యాభావేసౌభర్యాదయోబహుళాదే హాస్మస్థీకురన్విత్ప్రత్యతహ-(సౌభర్యాదయన్త్వి) తి=అత్రాది నా

భావ్య ప్రారబ్ధభోగానవగత్యతానచిరేణ తుషయితుం భగవదుపాసనాను భావ విరచితానేక దేహేషు యోగైశ్వర్య బలేన యుగపత్య మావిశ్య వతఃమానాస్సన్దగ ప్రారబ్ధభోగక్షయే సతిదేహానుత్సృజ్య మోక్షంప్రాప్సుః, స్థితస్తాత్ బ్రహ్మవిద్యాయా నియమేన మోక్షఫలప్రద త్వాత్సవేషాం భగవదుపాసకానాం మోక్షోభవతీతి సిద్ధమ్.

౧౩॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* { ౩౩॥సూ॥†అక్షరధియాంత్యవరోధ సామాన్య తద్భావాభ్యా మాపసదవ త్తదుక్తమ్ } *—

“ అద్వైతకోశో బహిరయం పంచాశతోఽటివిస్తృతః । దశోత్తరాధితైర్వృత ప్రవిష్టగపరమాణువత్ । లక్ష్యస్తేన్దగతాశ్చాన్యేకోటిశోఽహ్యంతరాశయః ॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణ కారణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామపరంసాక్షాత్పురుషస్యమహాత్మన ” ఇత్యుపదిష్టాయామస్యా మక్షరవిద్యాయా మన్దగతా పరిమితాన్ద రాశిత్యా దయోధమా అక్షరస్య పరబ్రహ్మణః, ఉపదిష్టాః, తద్ధర్మధియా మవరోధగ కిమ్ “ వాయ్వమ్భుభాగ్ని క్షీతయ స్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయోయేవయముద్విజ స్తు ॥ హరామయస్సై బలిమన్దకోసా బిభేతియన్తాదరణంతతోన ” ఇత్యేవమాచినోపదిష్టాసు భగవదుపస్థాన విద్యాదికాసుకతోఽవ్యః ? అహూస్విన్నకతోఽవ్యః ? ఇతివిశయః, భగవదుపకర్తృమప్రజాపత్యాదయోగ్రాహ్యః.

స్థలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౩॥సూ॥౧

†పూర్వస్త్విన్నధికరణే జాతమక్షర విద్యాప్రస్తావ ముపజీవ్యాక్షరధియాముపసంహారంభగవదుపస్థాన విద్యాయాం వక్తుంపూర్వాధికరణేనోపజీవ్యోప జీవక భావ సజ్జతోత్తరాధికరణ మారభతే-(అక్షర ధియాంత్యవరోధసామాన్య తద్భావాభ్యా మాపసదవ త్తదుక్త) మితి. ... *.

స్థాన విద్యాదికా స్వతురవిద్యోపదిష్టధర్మాణామనుపదేశా త్తద్ధియా
మవరోధోనకతకవ్యత్యేవంప్రాప్తఇదమాహ- (అక్షరధియాంఘ్రి) తీ-
తునాపూర్వపక్షోవ్యావృత్తిః, భగవదుపస్థానవిద్యాదికాను అక్షరస
మృద్ధిధర్మగోచరధియా మవరోధగ కతకవ్యవీప, అవరోధస్తు-పసం
హారః, అనువృత్తి రితియావత్, కుతః? సామాన్యతద్భావాభ్యామ్- ఉ
పాస్యస్య పరబ్రహ్మణ స్సర్వాస్వపి విద్యాసు సమానత్వా దన్తగ-
తాపరిమితాద్దరాశిత్వాదీనాం బ్రహ్మధర్మత్వాచ్చ; ఔపసదప త్తదు
క్తమితి నిదశ్చనోపన్యాసః, యథాజామదగ్న్యవతూరాత్రసంజ్ఞ కే
అహీనే “పురోదాశిన్య ఉపసదోభవ స్తి” తిశ్రుతిచోదితాసుపురోదాశి
సీమాపసత్సు “ సత్యప్యహంజ్యోతిశ కేతు నాంఘృతా ” మితిప్రకృత
మన్త సమృద్ధి అధ్వరోశ్చిరుద్ధాతృవేదోశ్చన్నానామ్ “ అగ్నేవే-
హూత్రం వేరధ్వర ” మిత్యాదిమన్తా గ్రహించసమృద్ధోభవతి, అధ్వర్యు

* జమదగ్నివానుష్ఠితత్వాచస్యవతూరాత్ర క్రతోజామదగ్న్య
త్వమ్, తథాచామ్నాయతే “ జమదగ్నిశివుష్టికామశ్చతూరాత్రేణాయ
జతే ” త్యుపక్రమ్య. అగ్నేవేరితి మన్త్రపాఠస్తు “ అగ్నేర్వేహూ-
త్రం వేరధ్వరమాపితరం వైశ్వానరమప సెకరిన్ద్రాయ దేవేభ్యోబుహు
తాహవిస్సాహే ” తి. హే అగ్నే? హూత్రమ్- హూతుగ కృ
త్యమ్, వే- విద్ధి, హూతారమధిష్ఠాయహూత్రం కురు, తథా అధ్వ
రమ్- యజ్ఞంచ, వే- విద్ధి, హవిగ ప్రాపణేన యజ్ఞం ని ర్వృతయే
త్యుభః, [విదేర్గకారస్యరుత్వమ్] కింవపితరమ్- సర్వపాలకమ్, వైశ్వా
నరమ్- విశ్వేషాం నరాణాంహితమ్, అవసే- అస్తాకం రక్షణాయ,
అకః- అభిముఖంకురు, అహం ఋత్విజోయూయమపీన్ద్రాయ- సర్వ
దేవాదిపతయే, దేవేభ్యః- అస్యేభ్యోవస్వాదిభ్యశ్చ, హవిజుహుత-ప్ర
యచ్ఛత. (యద్వా) వ్యుత్తయేనజహౌమీతివ్యాఖ్యేయమ్. స్వాహేతి
హవిస్త్యాగాభిధానమ్. ఇదంహవిదక త్త మ స్త్వితిమన్తా గ్రహం.

కర్తృకత్వాత్తురోదాశరూపానన్యః; తథైవేహ దాప్తాన్వికభూతా
 ముఖగవదుపస్థానవిద్యాదికానూపాన్యన్య బహునాన్ధర్మాణామప
 దిష్టత్వేష్యక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మధీనమృగ్ధోభవతీత్యుక్తమితివేదితవ్యమ్.
 ౧౪॥ అక్షరధియామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

— ❀ ౩౪॥ సూ॥ ఇయదామననాత్ ❀ —

పరబ్రహ్మపాసనత్వా విశేషాదణిమాది సిద్ధిభవినీషూపాస
 నాన్యపి క్రియతోక్తధర్మధియామవరోధోభవేత్ ? ఉతనభవేత్? ఇతి
 విశయే+బ్రూమః; అణిమాద్యపాసనాన్వక్షర ధియామవరోధోనభ
 వేదితి, కుతః ? ఇయదామననాత్ - తథాహి తత్రః ఇయత్తయా పరిమి
 త్యసుసన్ధానముపాన్యస్యామ్నాయతే “ భూత సూక్ష్మత్వని మయి
 తన్మాత్రం ధారయన్తనః ! అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకోమ
 మే ” త్యత్ర. ❀ తస్మాదణిమాదివిద్యోపాన్యన్య సమగర్హణసమృన్నత్వే
 ష్యణిమాన్యపాసనాసు తత్తదజ్ఞత్వేనోపదిష్ట రూపాదీన్యేవ తత్తత్ఫ
 లాధికాభిప్రతాసుసన్ధేయసీతిప్రత్యేతవ్యమ్. ❀

+ సూత్రశేషవివరణేనేహఫలందశకాయన్నధికరణ ముపసంహ
 రతి- (తథైవేహ) తి. అ॥౧౪॥ సూ॥౧॥

❀ భగవదుపస్థాన విద్యాదికానూక్తస్యాక్షర ధియా మవరోధ
 స్యాణిమాది విద్యాన్వపున్తగ్తతగప్రాప్తస్యోత్తరాధికరణే ౭ పో
 డ్యమానత్వాదాపవాదక్యాస్యతోత్తరాధికరణ మారభతే - (ఇయ
 దామననా) దితి. ❀

+ అన్తగ్తతాజ్ఞరాశిత్యావీనాం పరబ్రహ్మ ధర్మత్వాత్తస్యైవా
 ణిమాది విద్యోపాన్యత్వాచ్చ తాసు విద్యాన్వష్యక్షరధియా మవరో
 ధోభవేదితి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) కత్యాదినా.

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.
 యద్యప్యణిమాది విద్యోపాన్య పరమాన్వష్యక్షరవిద్యోపదిష్ట

—* ౩౫॥సూ॥ ౧॥ అన్తరా భూతగ్రామవత్సాత్త్వనః *—

అపిచాణిమాద్యథేషు తన్మాత్రో పాసనేష్వ సనుసన్ధీయ మా
నాధమాణః, సాత్త్వనః అన్తరా-బహుపౌష్ఠవాక్యే అణిమాదిసిద్ధిప్ర
దేఉపాస్యేపరమాత్మస్యస్తథూతావీవావతిష్ఠస్తే, భూతగ్రామవత్-
యథేమే పరిదృశ్య మానాశ్చతుర్విధభూతగ్రామాగి పరమాత్మకుక్షా
వస్తథూతావతిష్ఠస్తే తద్వత్, తచ్చాత్మాతమ్ “ సాతత్ర దద
శేవిశ్వం జగత్స్థానుచ ఖండిశః | సాద్రి ద్వీపాబ్ధి భూగోళం సవా
య్యగ్నిస్తూతారక ” మిత్యాదిना. *

—* { ౩౬॥సూ॥ అన్యథాభేదానుపపత్తిరితి
చేన్నోపదేశాన్తరవత్ } *—

సన్వణిమాద్యపాసనానుక్రమశః ప్రత్యేక ముపదిష్టానాం స
ర్వేషాం ధమాణాం యుగపదనుసన్ధాన మేకైకస్యా ముపాసనా
యాం కతఃప్యః, అన్యథోపాన్యస్యబ్రహ్మణస్త్యభేదా నుపపత్తిరితిచే
న్నైతదేవమ్, ఉపదేశాన్తరవదభేదోపపత్తిః; యథా “ భక్తియో
గోబహువిధోమాగైభామిని భావ్యతే | స్వభావగుణ మాగేణ
పుంసాంభావోవిభిద్యత ” ఇత్యుపక్రమ్య “మయికుర్యాన్నయికుర్యా”
దిత్యుపదేశాన్తరేషు భక్తియోగానాం తదనుష్ఠాత్మాణాం తత్ఫలా
నాంచ భేదే సత్యఘృపాస్యాభేదస్సున్నట ఏవభవతి, ఏవమిహా ప్యణి
మాద్యపాసనానాం తదుపాసకానాం తత్ఫలాంచ భేదేఘృపాస్య
స్య పరస్య బ్రహ్మణోఅభేదఏవభవతీత్యధ్యవసీయతే, అతః త్ర నోపా
సనాధమాణాంసర్వేషాం సవాణుపాసనాస్వనువృత్తి సమ్భవః.
ధమాణస్సన్త్రేవ. తథాపి లేఅణిమాదివిద్యాజ్ఞత్వేన నావరోధవ్యా
ఇత్యాహ- ౧॥ (అన్తరా) ఇతి. *

† అణిమాదివిద్యానుతత్ర తత్ర ప్రత్యేకమనుసన్ధీయాఇతి భావే
నాధికరణముపసంహరతి-(అత)ఇతి. అ॥౧౫॥సూ॥ ౩॥

౧౫॥ ఇయదామననాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౩॥

— ❀ ౩౭॥ సూ॥ వ్యతిహారోవిశిష్టస్తిహీతరవత్ ❀—

సవక వేదాంతసారేత్రాయతే “ అహంబ్రహ్మపరంధామబ్ర
హ్మహంపరమంపదమ్ । ఏవంసమీక్ష్యచాత్మాన మాత్మన్యాధాయ ని
షక-శే ” ఇత్యుక్తత్రత్రాయమాణోవ్యతిహారోపదేశోజీవేశ్వరయో
రభేదమాపాదయన్నివ తయోరుపాసకోపాస్య భావంవారయతి, ప
రమాత్మోపాసనానిత తత్రతత్రవిధీయస్తే, తతశ్చక్రిముపాసనవిధా
నంనోపపద్యతే? కింవోపపద్యతేవ? ఇత్యేవంప్రాప్తావిప్రతిపత్తిః
పసుదతి (వ్యతిహార) ఇతి=ద్వయోగి పదార్థ=యోమి=కోవిశేషణ
విశేష్యభావోక్తిస్య=తిహారి, అతశ్చరీరి శరీర భావజ్ఞాననాయోపా
సోపాసకాభిధాయ శబ్దయోగి ప్రతిలోమానులోమాభ్యాంనిదేశః
“అహంబ్రహ్మపరంధామ బ్రహ్మహంపరమంపద”మిత్యేవరూప ఇ
హవ్యతిహారశబ్దేనోచ్యతే, సతువ్యతిహార ఇహ పరమాత్మోపాసనా
ర్థమేవభవతివేదితవ్యమ్, కుతః? విశిష్టస్తిహీతరవత్- యథాఇత
రాణి శాఖాంతర వాక్యాని “ య ఆత్మనిశిష్టన్నాత్మ నోస్తరోయ
మాత్మాన వేదయన్యాత్మాశరీరం య ఆత్మానమస్తరోయమయత్యేషత
అత్తాంతర్యామ్యమృత ” ఇత్యేవరూపాణి జీవస్యస్వశరీరకత్వేన పర

* అన్యవాక్యస్యాపాతప్రతితాథాం కథయన్ జీవేశ్వరయోర
భేదాజ్ఞేవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసనస్యావిధేయత్వాత్తత్రయథో
క్తాక్షరధియమవరోధవిచారోనఘటత ఇత్యాక్షేపసగ్గతిమస్యాధికర
ణేనసూచయతి- (అత్రత్రాయమాణ) ఇతి.

† జీవేశ్వరయోరభేదాజ్ఞేవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధా
నం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తేజీవేశ్వరయోమి=కోభేదస్యత్రత్రాయ
దిప్రమాణైరసక్పదధ్యవసిత త్వాజ్ఞేవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన వి
ధానం సూపపద్యతఇతిభావేనసిద్ధాంతమాహ-(అపసుదతి)త్యాదినా

మాత్తోపాసన సిద్ధ్యథాముపాసకంజీవ ముపాస్యం పరమాత్మానం
చపరస్పరంశరీరశరీరభావేనవినిష్ఠాంతథాత్రాపిజీవస్యస్వశరీరకత్వే
నపరమాత్తోపాసనసిద్ధ్యథోయంవ్యతిహారశిపరమాత్మానం జీవాత్మా
నంచ*శరీరశరీరభావేనవినిష్ఠితిధ్యేయమ్-తత్ప్రకార స్వహంబ్రహ్మ
త్యత్రత్రహంబ్రహ్మశరీరభూతోస్తీత్యనుసంధేయమ్, బ్రహ్మహమిత్యత్రతు
మచ్ఛరీరకం పరంబ్రహ్మేత్యనుసంధేయమితి, ఉద్దేశ్య విధేయయోర్విశే
ష్యవిశేషణభావసిద్ధిః; పరంభావేతిపరమంపదమితి చోభయత్రబ్రహ్మ
విశేషణమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయోరుపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతి
హవ్యతిహారః, ఏవమేవాచిత్యా నైర్యామిణం పరమ పురుషం ప్రస్తు
త్య“తవ్యోహంసోయోసౌసోహ” మిత్యైతరేయిభి రామ్నాయమా
నోవ్యతిహారః తథా“త్వంవాఅహమస్మిభగవోదేవతేఅహంనైత్యమసి
దేవతే” ఇతిజాబాలై రామ్నాయమానోవ్యతిహారశ్చ ఉపాసకోపా
స్యభావేనమిథోథా=స్తరభూతయోజీవాత్మ పరమాత్మనో శ్శరీర
శరీరభావేనోపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీతిధ్యేయమ్, *అతః
పరమాత్తోపాసన విధానమప్యవపద్యతే. *

౧౬॥ వ్యతిహారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*॥౩౨॥సూ॥†నైపహిసత్యాదయః*—

* వ్యతిహారశబ్దార్థమాహ-(శరీరశరీరభావేనే)తి.

* జీవేశ్వరయో స్వతస్సిద్ధాన్యోశ్చ భేద వత్వాజ్జీవ మధిక్య
త్య పరమాత్తోపాసన విధానస్య శక్యతయా తస్మిన్యథోక్తా త్పరధి
యా మవరోధ నిర్ధిహా ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహ
రతి-(అత)ఇతి. ౧౭॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణేభేద ప్రస్తావేన ప్రకరణద్వయ పరితయో
స్సత్యవిద్యయోరభేదస్య స్మృతత్వాత్తం వత్తుం ప్రసజ్య సజ్యత్యోత్తరా
ధికరణమారభతే-(నైపహిసత్యాదయ) ఇతి.

సత్యంబ్రహ్మేతి ప్రకృత్యవాజీసనేయిభిర్యాసత్య విద్యాసమా
 మ్నాతా సైవకిమ్ “సత్యవ్రతంసత్య పరంత్రిసత్యం సత్యస్యయోని”మి
 త్యత్రామ్నాయతేఃకింవాతతోన్యోఃఇతివిశయేఽబ్రూషః, “యాసత్యం
 బ్రహ్మే”త్యపదిష్టాసత్యవిద్యాసైవ “సత్యవ్రత”మిత్యత్రామ్నాయ
 తే, కుతః? హిసత్యాదయః-హి-యస్తాత్ “ సత్యవ్రతం సత్యపరం
 త్రిసత్య ” మితిసత్యవ్రతత్వాదయో బ్రహ్మగుణాడపదిశ్యంతే, ౧ త
 స్తాత్ “సత్యవ్రత”మిత్యత్రసాసత్య విద్యేభవతీతివిజ్ఞాయతే.

౧౭॥సత్యవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౩౯॥సూ॥*కామాదిరితరత్రచాయతనాదిభ్యః *

() ద్వితీయసూక్తే భగవతస్సూక్ష్మరూపోపాసనాంప్రకృత్యశ్రూ
 యతే “ కేచిత్స్వదేహేన్త హ్యేదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రంపు

+ పాతభేదాద్విద్యాభేదఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తేఉభయత్రలిక్ష్ణే
 క్యాత్ప్రకరణైక్యాచ్చవిద్యైక్యమితిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ)
 ఇత్యాదితా. *

౧ “ సత్యవ్రత ” మిత్యత్ర సత్యవిద్యాత్వ సిద్ధ్యా యథోక్తాన
 న్నాదిగుణావరోధాసిద్ధిరసాఫలమితిసూచయన్నధికరణ ముపసంహర
 తి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౭॥సూ॥౧॥

* ఇహసత్యత్వాదిగుణైక్యాద్విద్యైక్యమిత్స్యక్తం దైవముత్తరా
 ధికరణేఉచ్యతే, కిన్తూభయత్రామ్నాతయోర్వహరవిద్యయోరైక్యాద్గు
 ణైక్యమితిప్రత్యుదాహరణస్కతోత్తరాధికరణమారభతే- (కామా
 దిరితరత్రచాయతనాదిభ్యః)ఇతి. *

() అత్ర కామాదిరిత్యాదిపదసమభివ్యాహృత కామపదేన వివక్షి
 తాత్ “ అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరం పుర్ణ్దీకంవేక్షే” త్య
 స్మిన్ దహరవిద్యాప్రకరణేశ్రూయమాణాపహత పాప్తత్వాది గు
 ణాన్విషయీకుర్వన్విశయమాహ-(ద్వితీయసూక్త)ఇతి= “ కేచిత్స్వ

రుషంవసంత ” మితి.తత్రకామాదిః- కామాద్యుపలక్షితాః “ ఏష ఆత్మాఅపహతపాప్తావిరజోవిమృత్యుర్విశోకో విజిఘతోస్సిపాసస్స త్యకానుస్సత్యసఙ్ఖల్ప ” ఇతిభన్తోగాధీతా పహతపాప్తత్వాదయో గుణాఃకిమనవరోధవ్యాః? ఉతావరోధవ్యాః? ఇతివిశయేప్రాప్తేఃప్రా హ- (కామాదిరితరత్రచే) తి=కామోపలక్షితా పహతపాప్తత్వా దయోగుణాః “ కేచిత్త్వదేహేన్తహ్మణ్యాయా వకాశేప్రాదేశమూ త్రం పురుషంవసంత ” మిత్తుపదిష్టాయాం దహరవిద్యాయామవరో ధవ్యాః, కుతః? ఇహ-ప్రకృతే, ఇతరత్ర- ఛాన్దోగ్యేచ, ఆయతనాది భ్యః- ఉభయత్రసమానాయ తనాదిభ్యఃఇత్యర్థః, తథాహ్యుభయ త్రాపిహృదయమాయతనమ్, ఉపాస్యగి పరమా త్మా, ఫలంచమోక్ష ఇత్యాయతనాదీనాం సమానత్వందృశ్యతే, తస్మాదిహపహతపాప్త త్వాదిగుణాప్తకావరోధగి కతఃవ్యః- అవరోధః- అనుసన్ధానమ్.

దేహేన్తహ్మణ్యాయావకాశ ” ఇత్యత్రోపదిష్టానాంచతుర్భుజత్వాది గుణానా “ మథయదిదమస్మి ” స్మితిఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవిద్యా యామశ్రవణాదుభయత్రవిద్యాభేదావగమేన “ కేచి త్వదేహేన్త హ్మణ్యాయావకాశ ” ఇత్యుపదిష్ట దహరవిద్యాయాం నఛాన్దోగ్యోప దిష్టాపహతపాప్తత్వాది గుణావరోధగి కర్తవ్య ఇతిపూర్వపక్షేప్రా ప్తేవ్యయోర్విద్యయోరాయతనాది సావ్యేనఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవి ద్యాయామ్ “ కేచిత్త్వదేహే ” త్యైరభ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాగు ణానాంచతుర్భుజత్వాదిరూపాణామవరోధస్యావశ్య కత్వేనోభయ త్రత్రూయనూనదహరవిద్యయోరై క్యావ్యవసాయాదిహచఛాన్దోగ్యో పదిష్టాపహతపాప్తత్వాదిగుణావ రోధగి కర్తవ్యవేతి భావేన సిద్ధా న్తయతి-*(ప్రాహే) త్యాదినా.

ఫలకథన పూర్వకమేతత్పూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. ఇమంగుణావరోధం నిగమగీతోపదిష్టదహరవిద్యాయా మతిదిశతి-

రుపస్థానమ్, స్తుతిః; భక్తిరితియావత్; తస్యా భగవద్గుణగణ శ్రవణ కీర్తనాదిరూపత్వం ఖలువక్తి “ శ్రవణంకీర్తనంవిష్టో స్మరణంపాదసేవనమ్ । అచానంవందనందాస్య సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుంసాపితావిష్టాభక్తిశ్చేన్నవలక్షణే ” త్ర్యేతద్వాక్యమ్. సహాయమనియమాసనాద్యగ్న సహితస్వరూపసంతత ధ్యానం భక్తిరితి వక్తుం శక్యతే, తస్యాష్టాంగ యోగరూపత్వాత్; ॥ ఏతేనగతిసామాన్యాధికరణం చదృఢీకృతమితి ధ్యేయమ్. తస్మాద్భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదిరూపైవభక్తిభావతీతిసిద్ధమ్. *

ఇయంభక్తిశ్రీమద్భాగవత శ్రవణాదినైవసిద్ధ్యతీత్యాహ,
—*{ ర॥సూ॥తన్నిధానరణియమస్తద్దృష్టేః
పుథగస్యాత్ప్రతిబద్ధసంఫలమ్ }*—

ఇహతచ్ఛబ్దేనైత త్పాదాదా సవవేదాంత ఇత్యయ మిత్యాదినాభగద్భక్తిప్రకాశకత్వేన ప్రసక్తం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రంపరామృత్యతే; తస్యనిధానరణి- తదథావిచారణపూర్వకనిణాయః, తస్యా నియమః- భగవద్భక్తిచ్ఛానానియమేన భగవత్సాధారూపశ్రీమద్భాగవత శాస్త్రశ్రవణకీర్తన మావశ్యకమిత్యథాః, కుతః? తద్దృష్టేః- దృష్టి-ర్తతానమ్, “ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమల ” మిత్యారభ్య “తచ్ఛ్రీంష్టన్ విపత్కన్విచారణ పరోభక్త్యావిముక్త్యేన్నర” ఇత్యత్రహిభగవద్భజనే చ్ఛానాంశ్రీమద్భాగవతశ్రవణ కీర్తనమావశ్యకం వృత్యతే, అపినైవంభగవత్సాధాశ్రవణ కీర్తనపరస్యతాదృశభక్తినికేవలంమోక్షమాత్రం ఫలంసాధయతి, అపితుమోక్షాప్రతి బద్ధోయోభోగ స్తవపుథకృలంసాధయతి, మోక్షా విరోధ్యానుషజ్జికభోగాంశ్చభక్తిః ప్రయచ్ఛతీత్యథాః, ఏతచ్ఛకుచేలాదాదృత్యతే, ఏతత్సూత్ర

॥ ఏతద్విచారస్యావాస్తవప్రయోజనమాహ(ఏతేనే)తి.

ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరితి-(తస్మా)దితి.

స్వైతత్వాదాద్యధికరణాంతభావేపిభక్తరాసుషగ్గికఫలవిశేషసూచకత్వాదస్వైవాతిరిక్తత్వమ్.

— ❀ ౪౩॥ సూ॥ ప్రదానవదేవతదుక్తమ్. ❀—

యథా భగవతేవామనాయ మహీప్రదానం మహాబలే రాసుషగ్గికమైహికం సుతలలోకైశ్వర్య, మాముష్మిక మైస్త్రీ పదంచ, సాధయతి, తద్వదేవతదుక్తమ్-† ఆసుషగ్గికానైహిక భోగాః ముక్తిం చభగవద్భక్తిసాధయతీత్యర్థః

౧౯॥ ఉపస్థిత్యధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౩॥

— ❀ ౪౪॥ సూ॥ ❀ లిజ్జభూయస్తావత్తద్దిబలీయస్తదపి ❀—

ప్రథమసూక్తే “ పశ్యన్త్యదోరూప మద్రుచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ | సహస్రసూర్యశ్రవణాక్షీనాసికం సహస్రమాల్యచ్ఛరకుణ్డలోల్లస ” దిత్యత్రైకంభ గవద్రూపంశ్రూయతే, తథాద్వితీయసూక్తే “ సఏషపురుషస్తస్మాదణ్డం నిభిఽద్యనిగతః | సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వక్షీ సహస్రాననశీషవా ” నిత్యైకంభగవద్రూపంశ్రూయతే, కిమత్రభగవదవతారద్వయముపదిశ్యతే? ఆహూస్విదేకఏవావతారః? ఇతివిప్రతిపత్తావేకఏవావతార+ ఉభయత్ర

+ తథా చాష్టాశ్చ యోగస్య భక్తివదాసుషగ్గిక భోగాదిఫలప్రదత్వాభావాచ్చతతోభక్తేరన్యాయశత్యమిత్యధికరణోపసంహారోజ్ఞేయః. అ॥ ౧౯॥ సూ॥ ౩॥

* ఇహభక్తిప్రస్తావేన భజనీయస్య భగవదవతారస్య స్వైతత్వాత్ప్రసక్తసక్తత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (లిజ్జభూయస్తావత్తద్దిబలీయస్తదపి)తి. ... *

+ ఉభయత్ర ప్రకరణ భేదాదుభయత్ర శ్రూయమాణయోరవతారయోమిథోభేదఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే లింగైక్యామభయత్రైకమేవావతారరూపమితిసిద్ధా న్నయతి-(ఏకఏవే)త్యాదినా.

శ్రూయత ఇత్యాచత్తు హే- కుతః? లిజ్జభూయస్తావత్- తథాహ్య భ
యత్ర సహస్రపాదోవాఽదీనిభూయాం సి సమానిలింగాని శ్రూయస్తే,
తస్మాదుభయత్ర శ్రూయమాణమేకమేవ శ్రీనారాయణావతారరూప
మిత్యన్యవసీయ తే, +ననుసమానప్రకరణేశూక్రియమాణయోరథయో
లిఙ్గ సామ్యేనతిభూయా దైక్యమ్, నతథాత్రభృశ్యతే, ప్రథమే అవతా
రోపదేశప్రకరణమ్, ద్వితీయేతుస్పష్ట్యపదేశప్రకరణమ్, తతశ్చప్రకర
ణభేదాదుభయోరవతాయోనై క్యంకథముపపద్యత ఇతిచేదుపపద్యతపి
వేత్యాశయేనాహ- (తద్ధిబలీయ) ఇతి=హి-యస్తావత్, తల్లిజ్జంప్రకరణా
ద్బలీయః- తదపిప్రకరణంతు లింగాశ్రవణస్థలేబలీయోభవతి, తథా
హిప్రథమే “ సపవప్రథమంచేవః కౌమారంసగమాశ్రితః । చచా
రదుశ్చరంబ్రహ్మ బ్రహ్మచర్యచుఖణ్డిత ” మితి, ద్వితీయే “ తప్తంతపో
వివిధలోకసిన్సృక్షయామ ఆదౌసనాత్స్వతపస స్సచతుస్సనోభూత్ ।
ప్రాకుల్పసన్లువవినష్ట మిహాత్మ తత్త్వం సవ్యగ్జగాదమున యోయద
చక్షతాత్మ “ న్నితిహోభయత్రశూక్రియమాణయోరవతారయోగి ప్ర
కరణైక్యాదే కావతారత్వంనిశ్చీయ తే, ఉభయత్రహిసనతుమా రావ
తారోపదేశప్రకరణమ్, తస్మాద్యేష్వే ప్వవతారేషులిక్ష్ణై క్యందృశ్య
తే, తేషాంతేషామవతారాణాం పరస్పరమైక్యమధ్యవసేయమ్

౨౦॥ లిజ్జభూయస్తావిధిప్రకరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*{ ౪౫॥ సూ॥॥ పూర్వవికల్పగిప్రకరణా }*—
తస్మాత్త్రివిధాయామానసవత్

+తద్ధిబలీయఇతి సూత్రమధ్యభాగవ్యుదస్యాంశజాహి-మాహ(నన్వి)తి.

* శ్రుతసమానలింగానామవతారాణామైక్యసిద్ధిరహఫలమితిభా
వేనాధిప్రకరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. ౨॥౨౦॥సూ॥౧॥

॥ సిష్టావలోకనన్యాయేన భక్తిమనుస్త్వత్యతత్సాధన గోచరవి
చారం సాధ్యసాధన భావసజ్జ త్యా ఆరభతే- (పూర్వవికల్ప)ఇతి.

ద్వాదశశ్రూయతే “ధ్యాయకసవః త్రవహరింభావద్రవ్యై రఘోజయ ” దితి. అత్రభావద్రవ్యపదేనమార్గజ్ఞేయక్రియమాణభగవదారాధనోపరకణత్వేనకింప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణ్యభిహితాని? ఉత మనోనిమిత్తద్రవ్యాణి? ఇతివిశయేప్రాప్తేః బ్రూమః, మనోనిమిత్తద్రవ్యాణ్యేవాత్రభావద్రవ్యపదేనాభిధీయంతే, కస్తాత్? ప్రకరణాత్ - నిష్కామభక్తేన మాకణ్డేయేన క్రియమాణభగవదారాధనోపదేశప్రకరణం హ్యేతత్, అపివమాకణ్డేయాదిభి నిష్కామభక్తైః క్రియమాణేభగవదారాధనేపూర్వకవికల్పేపి స్యాదితిప్రత్యేతవ్యః, పూర్వకస్య-వ్యతిహాపూర్వకల్పత్వేన ప్రస్తుతస్యప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యస్య, లాభేనతితేనభగవదారాధనంతైః క్రియతే, అన్యథాభావద్రవ్యేనై వభగవదారాధనంతైః క్రియత్యత్యేవం రూపోవికల్పే భవతీతిప్రత్యేతవ్యమిత్యర్థః, ఏతచ్చపూర్వకస్తిన్ సుగ్రాహే సమామ్నాతమ్ “భక్తస్యచయథాలభై హ్యుది భావేనచేవహీ ” తి. క్రియామానసవదితిమనోనిమిత్తద్రవ్యవీరచిత భగవదారాధనేదృష్టాంతః, యథాక్రియాయాః-ద్వాదశరాత్రాఖ్యాయాగస్య, అవివాక్యసంజ్ఞకదశమేహనిపుధివీలక్షణేనపాత్రేణప్రజాపతయేదేవతాయై గృహ్యమాణస్యసముద్రలక్షణస్య సోమస్యగ్రహణౌ సాదనహవనాహరణౌ పానసభక్షణౌని మానసా

* “ భావద్రవ్యైరఘోజయ ” దితిఘోజాసాధనత్వావగమాద్భావద్రవ్యాణామనోనిర్మితత్వేనతైః పూజానిష్పత్త్యనుపపత్తేర్భావద్రవ్యపదేన ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణ్యేవాభిధీయంత ఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేనతీహాపూర్వత్యాభావనామయ భగవదారాధనా వగతేస్తత్సమభివ్యాహృతభావద్రవ్యపదేనతాదృశపూజానిష్పాదకద్రవ్యాణ్యభిభావనామయానీత్యవగమయత్ సిద్ధాంతయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

శ్రీ తత్ర సూత్రాదిభాగేన ప్రసిద్ధ బాహ్యద్రవ్యైశ్చ మార్గజ్ఞేయాదయోభగవదారాధనం కుర్యస్తీత్యసూచయత్.

నిభవన్తి, ఏవమిహాపిద్వాదశస్సన్ధేత్రాయ మాణేమాకణ్డేయాది
నిమామభక్తైః క్రియామాణేభగవదారాధనే భావద్రవ్యాణిప్రసి
ద్ధబాహ్యద్రవ్యాణిచసాధనానిభవన్తి తినిశ్చేతవ్యమ్.

౨౧॥ పూర్వవికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.॥ సూ॥౧॥

—* ర-॥సూ॥ †అతిదేశాచ్చ*—

ఏకాదశేతృతీయాధ్యాయే “యతఃపూర్వదయగ్రస్థిం నిజిహీ
మహాపరాత్తనః । విధినోపచరేద్దేవం తన్తోక్తవచకేశవ ” మిత్య
త్రభగవదారాధనంశ్రూయతే, తథాతత్త్రైవసప్తవింశే “నహ్య
న్తేనస్తపారస్య కమకాణ్డస్యచోద్ధవసంక్షిప్తవణకయిష్యామియ
థావదనుపూజక ” ఇత్యుక్తాపిభగవదారాధనంశ్రూయతే,తత్రసం
శయః, కిముభయత్రశ్రూయమాణమారాధనముభయవిధంభవతి? ఆ
హూస్విదేకవిధమేవభవతి?ఇతి.తత్రకింతావత్ప్రాప్తముభయవిధమితి
కుతః? ఏకత్రోపదిష్టారాధనేయతిగచ్ఛిదగ్లోపదేశా దన్యత్రోపది
ష్టారాధనేఽంగాధికోపదేశాచ్చ, తస్మాదుభయత్ర పృథగ్విధ మేవా
రాధనమిత్యేవంప్రాప్తేఏకవిధమేవేతి బ్రూమః, కుతః? అతిదేశాచ్చ-
తథాహి తృతీయాధ్యాయోపదిష్టేభగవదారాధనే కిచ్ఛిదగ్లోపదేశే
పి తత్ర సప్తవింశాధ్యాయోపదిష్టాద్భగవదారాధనా దనుక్తాంగాతి
దేశశ్చకతకవ్యః, “అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య ” మితిహిన్యాయః,నీత
స్మాదుభయత్రాప్యేకవిధమేవారాధనమిత్యధ్యవసేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (ఏవమి

హాపీ) తి.

అ॥౨౧॥ సూ॥౧॥

† యథా పూజన్తి న్నధికరణే లిజ్జసామాన్యాదారాద్యైక్య
ముక్తమ్, తథోత్తరాధికరణేఽజ్జ సామ్యాత్తదారాధనైక్య ముచ్యతే
ఇతిద్వస్థాన్తసగ్గత్యైవోత్తరాధికరణమారభతే- (అతిదేశాచ్చ) ఇతి
నీ ఫలం దశకయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దుభ

౨౨||అతిదేశాధికరణంసమాప్తమ్, సూ||౧||

—❖ ౪౭||సూ||❖విద్యైవతు నిధాఃరణాత్ ❖—

“నహ్యన్తోనస్తపారస్య కర్త కాణ్డస్యచోద్ధవ । సంక్షిప్తవ
ణాయమ్యామి యథావదను పూర్వశ ” ఇత్యాదికం దశే పూర్ణ
మాసాదివతర్కకాణ్డత్వేనవేదితవ్యమ్ ? ఉత్తమహపురుషవిద్యాత్వే
నవేదితవ్యమ్ ; ఇతి సంశయః, కర్త కాణ్డత్వశ్రవణాద్దశే పూర్ణ
మాసాదివతర్కమకాణ్డత్వేనైవవేదితవ్యమిత్వేవప్రాప్తేప్రత్యాహ-
(విద్యైవత్ప్రి)తి=తుశ్చేనపూర్వపక్షోవ్యాప్యత్తః, “నహ్యన్తో నస్త
పారస్యే” త్యాది కముపదిశ్యమానం మహపురుషవిద్యైవభవితమ
ర్హతి, కుతః ? నిధాఃరణాత్- తథాహి ఏతద్విద్యోపదేశాన్తే “ త్రి
భిమత్సామ్యతామియా ” దిశ్యస్యా మహపురుషవిద్యాయాముక్తి
ఫలత్వం నిధాఃరణ్యతే, సహిముక్తి ఫలదాయాఅస్యావిద్యాయాగక
ర్త కాణ్డత్వంయుక్తమ్, అస్యాగకర్త కాణ్డత్వశ్రవణేషేవిద్యాత్వ మేవా
వాస్యాండ్రప్తవ్యమ్, తథాచ స్మృతిః “కర్త కాణ్డకర్తయగి పశ్యేదకమ-
ణిచకమయ ” ఇతి. కమణి- భగవదారాధనే, అపిచేయమేవమ

యత్రేతి.

అ||౨౨||సూ||౧||

❖ “నహ్యన్తోనస్తపారస్యే ” త్యుపదిష్టాయా మహపురుష వి
ద్యాయాగి కర్త కాణ్డత్వేన విద్యాత్వం నాస్తీత్యాక్షేప సమాధానా
భత్వా దుత్తరాధికరణ మాక్షేప సజ్జత్యోప క్రమతే- (విద్యైవ
తునిధాఃరణా)దితి.

+ (కర్తణి)తి=కర్తణి- భగవదారాధనే, అకర్త- బంధహేతు
త్వాభావమ్, అకమణి - భగవదారాధన వ్యతిరక్తకృత్సవ్యా
పారే, కర్త - బంధహేతుత్వమ్, కృత్సకర్తకృత్- కృత్సభగవ
దారాధనకృత్.

గ్న సకేవలమస్యావిద్యాత్వంస్తాతమ్, అపితు శ్రాతంచేత్యాహ.

హాపురుషవిద్యాప్రపञ్చ్యతే ద్వాదశే “మాయాద్యైర్నవభిస్తత్వైః”
రిత్యాదిభిః. *తస్మాత్ “నహ్యన్తోన న్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే”
త్యేషామహాపురుషవిద్యైవేతి నిర్ధార్యతే, నిర్ధారణమ్-నిశ్చయః.

—* ౪౮॥సూ॥†దశకనాశ్చ *

దృశ్యతేహినుహాపురుషవిద్యాత్వ మస్యారాధనస్య “పూజా
స్తేకల్పయేత్సమ్యక్సజ్జుల్యసి కర్మపావనీమ్ | సువర్ణం ఘర్తానువా
కేన మహాపురుషవిద్యయే ” త్యేవంతతైః సహూయమాణవాక్యేషు.
తస్మాత్ “నహ్యన్తో న్తపారస్యే ” త్యారభ్యోపదిశ్యమానామహా
పురుషవిద్యేతి వేదితవ్యా.

—* ౪౯॥సూ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్తావ్చనబాధః *

“తవపరియేచరన్త్యఖిల సత్త్వ నికేతతయా తడత పదాక్రమ
స్య విగణయ్యశిరోనిఋతే” రిత్యాదిఘభగవత్పరిచరణలక్షణారాధన
స్య ముక్తిఫలదత్వ శ్రుత్యాదినాఽ స్యారాధనస్య దశక పూర్ణమా
సాది కర్మకాణ్డాపేక్షయా ఫలతోబలీయ స్తావ్చ “నహ్యన్తోనన్త
పారస్య కర్తృకాణ్డస్యచోద్ధవే ” త్యారభ్యసముపదిశ్యమానస్య భగవ
దారాధనస్యకర్తృకాణ్డసమాఖ్యయానమహాపురుషవిద్యాత్వస్యబాధః.

(అపిచేతి) = తథాచ “మాయాద్యైర్నవభిస్తత్వైః” రిత్యాదేః “మ
హాపురుషవిద్యాసన్సూర్యస్య జగదాత్మన ” ఇత్యనుక్రమణవాక్యేనమ
హాపురుషవిద్యాతోవపదేశాత్తాదృశవిద్యాత్వకస్య “నహ్యన్తో న్త
పారస్యే ” త్యస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వం సిద్ధమితిభావః.

* ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థముపసంహ

రతి- (తస్మా) దితి.

...

...

*

† ఏతద్విద్యాన్త మన్తస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వే ప్రత్యక్ష సి
ద్ధేలక్లి భూతాయా ఏతద్విద్యాయా మహాపురుష విద్యాత్వం కై ముత్య
న్యాయసిద్ధమిత్వాహ- (దశకనాశ్చే) తి. ... *

—*{ ౫౦॥ సూ॥ () అనుబంధాదిభ్యఃప్రజ్ఞాన్తరపుక }*—
క్షవద్దృష్టత్వతదుక్తమ్

ఇతశ్చ “నహ్యవోనన్త పారస్యే” త్యాదినా భగవదుప
దిష్టస్యారాధనస్యవిద్యాత్వమధ్యవసీయతే, యతోస్యాంవిద్యాయాంవ
త్ప్రత్యేనభగవదనుబంధ్యతస్యైతదాదారాధ్యత్వంతస్యైవప్రాప్యత్వం
చదృశ్యతే, తతశ్చైతేభ్యోనుబంధాదిభ్యోస్యారాధనస్య దశకపూర్ణా
మాసాదికమకాణ్డతగ పుకగ్భవోద్భవః, ప్రజ్ఞాన్తర పుకక్షవత్-
యథాప్రజ్ఞాన్తరస్య దహర విద్యాయాం దశకపూర్ణా మాసాదిక
మకాణ్డతగ పుకక్షవోద్భవః, ఏవమస్యాలపివిద్యాయా దశకపూ
ర్ణామాసాదికమకాణ్డతగ పుకగ్భవోద్భవః, తస్మాత్, తదుక్తమ్-
భగవదారాధనస్య మహాపురుషవిద్యాత్వము క్తమిత్యర్థః.

౨౩॥ నిర్ధారణాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—*{ ౫౧॥ సూ॥ నసామాన్యాదభ్యుపలభ్యేత్ }*—
త్యుమన్నహిలోకాపత్తిః

() దృష్టాన్తరకర్త కాణ్డవైలక్షణ్య కథనే నాస్యా మహాపురుష వి
ద్యాత్వమధ్యవస్యన్నధికరణముపసంహరతిసూత్రకారః- (అనుబంధా
దిభ్యః) ఇతి= ౧ ఆదిపదార్థమాహ- (తస్యైవేతి. అ. ౨౩॥ సూ॥ ౪॥

॥ భగవదారాధనలక్షణ మహాపురుష విద్యాయాన్తద్విద్యాత్వం
స్థిరీకృతమ్, ఏవ ముత్తరాధికరణే దహరవిద్యాయాన్తద్విద్యాత్వమే
వస్థిరీక్రియతే, తతోద్దృష్టాన్తసజ్జతోత్తరాధికరణ మారభతే (నసా
మాన్యాదభ్యుపలభ్యేత్త్యుమన్నహిలోకాపత్తిరితి.

ధ్యానస్యన్తరణాత్కతావత్ “శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్త్యని
రణ” మిత్యుపదిష్ట తృతీయభక్త్యన్తభావాత్ “యోగస్యలక్షణం
వక్ష్యే” ఇత్యారభ్యోపదిశ్య మానోధ్యానయోగోభక్తిరేవ భవతీతి
పూర్వపక్షప్రాప్తే భగవద్రూపగుణాన్యత్రమక్షణికాదికాలికన్తరణ

తృతీ యసగ్నే “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యేసదీజస్య సృపాత్త్వజ ” ఇత్యుపక్రమ్యాపదిశ్యమానధ్యానయోగః కింభక్తిః? ఉతదసారవిద్యా? ఇతీహావిశయేప్రాప్తేఃతంనిరాచక్షే- (నసామాన్యాదపి) ఇతి= “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సదీజస్యసృపాత్త్వజ ” ఇత్యాదిమాపదిశ్యమానోధ్యానయోగో దహరవిద్యైవభవితుమహాతి, సతుభక్తిః, కులే? సామాన్యాత్- ఇహాపి “ హృదయా మ్బుజవిష్టర ” మిత్యత్రశ్రూయమాణహృదయ రూపాయతనతోస్య “ కేచిత్స్వదేహస్తహృదయావకాశ ” ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యా సామాన్యవగమాదేతద్విద్యాయాం యమనియమాద్యశ్లోపదేహోపలభ్యేత్, తస్మాదేతద్విద్యానిష్ఠానాం సాక్షాన్మోక్షసమ్భవాన్న పునర్నత్యు మజ్జన్తభవతి, అతఏవప్రాకృతలోకా పత్తిశ్చనభవతి, హి- నిశ్చితమ, ఏతచ్చఫలకథనం దహరవిద్యాయాసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వ ప్రదశకనాథకమితిజ్ఞేయమ్.

౨౪॥ ససామాన్యాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

సైవ “ యస్మిన్ జనగ ప్రాణ వియోగకాలే త్షణం సమావేశ్యమనోవిశుద్ధమ్ । నిహృత్యకర్తృశయమాశుయాతి పరాంగతిం బ్రహ్మమయోగవణః ” ఇత్యాది వాక్యశేషేషుభక్తిత్వో ద్యవసాయాత్ “ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే ” ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగ చిరకాల సంతతధ్యానరూపత్వేనాష్టాంగయోగత్వం సిద్ధమితి భావేనసిద్ధాంతయతి- * (తంనిరాచక్షే) ఇత్యాదినా.

(మృత్యుమన్నహి లోకాపత్తి) రితిసూత్ర శేషేణస్వయమేవైతదధికరణఫలమకథయద్భగవాన్సూత్రకారః.

† స్వయంఫలకథనస్యాభిప్రాయమాహ- (ఏతచ్చే) ఇతి= తస్మాత్ “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే ” ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగోదహర విద్యైవేత్యధికరణముపసంహతకవ్యమ్. అ॥ ౨౪॥సూ॥౧॥

ఇహాష్టాంగయోగ ఫలప్రసావేన భక్తియోగ ఫలస్యాపి స్మృత

—❖ ౫౭౧౧౧॥ పరేణచశబ్దస్య తాద్విధ్యం ధూయస్తావనుబంధః ❖—
 + పరేణ=అధ్యాయేన, “భక్తియోగో బహువిధో మూర్తా భామిని
 భావ్యతే । స్వభావగుణమాగేణ పుంసాంభావోవిభిద్యత ” ఇతి,
 ‘మన్మథశ్రుతిమాత్రేణమయిసవ=గుహ్యయే । మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా
 యథాగజ్ఞామృసోమ్బుధౌ ॥ లక్షణంభక్తియోగస్య హ్యేత్యన్తిక ఉదా
 హృత ” ఇతిచ సకామనిషామభేదేన బహువిధాభక్తి రుపదిశ్యతే,
 అత్ర పూర్వోదితయాసకామయాభక్త్యా భజత స్తత్రాభిసంధీయమా
 నఫలమాత్రంభవతి? ఉలోత్తమభక్తిరూపఫలంభవతి? ఇతివిశయేప్రా
 ప్రేక్షితంపరిహరతి- (పరేణచే) తి- చశబ్దేనవిశయమశమయత్,
 యద్యపిపరేణాధ్యాయే నోపదిష్టస్య, శబ్దస్య- “ యస్తుహింసాంస
 ముద్దిశ్యే ” త్యాదివాక్యఘటక యత్తచ్చస్తాథాధూతస్య సకామభ
 క్తియోగినః, ధూయస్తావనుబంధః- బహుఫలసమ్బంధోభవతి, తథాపి
 సకామభక్త్యాభజతః క్రమేణతాద్విధ్యంభవతి, అత్ర తచ్చక్షేనైతదుప
 రిష్టాత్ప్రసద్ధత్వేనోపదిశ్యమానా నిషామభక్తిరుచ్యతే,సావిధా- ప్ర
 కారో, యస్య, తస్యభావస్తాద్విధ్యమ్- తద్విధత్వమ్, నిషామభక్తిచ్చ
 త్వాత్ప్రసజ్గనజ్గత్యాత్మలవిషయకచింతామారభతే- (పరేణచశబ్ద
 స్య తాద్విధ్యం ధూయస్తావనుబంధః) ఇతి= అస్య “యోగస్య లక్షణంవ
 ష్యే” ఇత్యసోపరితనాధ్యాయేవిషయమాహ- + (పరేణాధ్యాయేనే)
 తి. ౧౧ తత్రాభిసంధీయ మానఫలమాత్రమితి హింసాప్యతిరిక్తత్వేన ఫ
 లం విశేషణీయమ్, ఇన్ద్రహింసామనుసన్ధాయదిత్యానుష్ఠితభగవదా
 రాధనరూప భక్తేస్తద్ధింసా ఫలప్రదత్వా దశనాత్; తథాచ పర
 హింసామభిసన్ధాయానుష్ఠితాయాభక్తేగపరహింసాభిసన్ధి విఘటనమే
 వఫలమితిజ్ఞేయమ్. పూర్వోదిత భక్తేగ ఫలాభిసన్ధి పూర్వక మారబ్ధ
 త్వాత్తయాభజతోభిసన్ధిత ఫలమాత్రం భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే
 సిద్ధాంతమాహ (తంపరిహరతి) త్యాదినా.

భవతీత్యర్థః, అతఏవత్రాయతే “ నమయ్యావేళితధియాంకామగ కా
మాయకల్పతేభజితాగక్ష్వధితాధానాగప్రాయోబీజాయనేవ్యతా”
ఇతి “ కామధియ స్త్వయిరచితానపరమారోహ నియథాకారమ్భబీ
జానీ ” తి. * * * *

అపిచ “ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణే ” త్యుపక్రమ్య “ స
ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్మనిక ఉదాహృతఃయేనాతివృజ్యత్రిగుణాన్త
ద్భావాయోపపద్యత ” ఇత్యుపదిష్టంశ్రవణకీర్తనాదిరూపం నిషాఙ్
మభక్తియోగపూర్వోక్తయాసకామభక్త్యా భగవంతంభజతాంప్రా
కృతభక్తానాంపరమకారుణికస్సభగవానేవఘటతఇత్యభిప్రేత్యాహ,

—*౫౩||సూ||ఏక ఆత్మనశ్వరీరేభావాత్*—

ఆత్మనః- పరమాత్మనసవాన్తర్యామిణః, శ్వరీరే,జాతావేక
వచనమ్, స్వశరీరభూతేషు జీవేషునియస్త్రేయేన సద్భావాదేవైషాం
ప్రాకృతభాక్తానాంపూర్వోక్త ముత్తమభక్తియోగంఘటయతీత్యేక్య
ముఖ్యా ఉత్తమభక్తా,మన్యంతే. *

—*౫౪||సూ||+వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్యాన్నతూపలభివత్.*—

తత్తత్త్వేవముత్తమభక్తిసమ్మన్నస్య ప్రాకృతభక్తిదశాయాం
యాయాగి ఫలాభిసన్ధయోధూవక్ తాసాంవ్యతిరేకశ్చభవతిసి-ఫలకా
మజీజానినశ్యంతీ త్యర్థః, కస్తాత్? తద్భావభావిత్యాత్- తంశ్రీభగ
వంతమేవభావయంతి- అనవరతంభజంతీ తితద్భావాః- ఉత్తమభక్తాః,
తద్వద్భగవంతంతాన్వాభావయితుం శీలమేషామస్తీతితద్భావభావినః,
తేషాం భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; నహ్యుత్తమభక్తా తద్వద్భగవంతం
వాభజమానానాం కామబీజ మవశిష్యతే, యస్మాదేవం త్రూయతే
“ ముహుముహువక్తిహారేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మగతింగత

+ నహోత్తమ భక్తిలబ్ధినస్తరమీవదపిఫలాభిసన్ధిభావతీత్యాహ-
(వ్యతిరేక) ఇతి. *

త్రపః । తదా పుమాన్ ముక్త సమస్త బిన్దన స్తద్భావ భావాను
కృతాశయాకృతిః ॥ నిర్వర్గ బీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగే
ణ సమేత్యధోక్షజ ” మితి. ప్రాకృతభక్తే రనభిసన్నితో త్రమభక్తిరూప
ఫలప్రదత్వే “నతూవలభివ ” దితి వై ధమ్యుద్భవస్తాంత్రీ-ఉపలభి-లాభ
భా, యథాలోకే ధనలాభాభావం క్రియామాణా రాజసేవా ధనమా
త్రం ప్రయచ్ఛతి తద్వత్ కామాద్యభావం క్రియామాణా భగవద్భక్తి
ర్నకేవలంకామాదికం ప్రయచ్ఛతి, కింతూత్తమ భక్తిం చ ప్రయచ్ఛతితి
క్షేయమ్, తస్మాత్ప్రాకృత భక్తానాం క్రమేణోత్తమభక్తిరూప ఫలం చ
భవశ్యో వేతిసిద్ధమ్. *

౨౬॥ భూయస్తాస్వనుబద్ధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౫౫॥ సూ॥ అంగవబద్ధాస్తునశాఖానుహిప్రతివేదమ్ *

దేవతాస్తరాణాం ముముక్షుసుపాస్యత్వ మనకృదావతితమ
విస్థానాని ఖనన్యాయేన తదేవ సంప్రత్యర్థీక్రియతే, కిం ముముక్షుభి
దేవతాస్తరముపాసితవ్యమ్ ? ఉత్తరోపాసితవ్యమ్? ఇతి సందేహే ప్రా

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి (తస్మా) మితి. అ॥ ౨౬॥ సూ॥ ౩॥

† అస్మిన్నధికరణే సకామభక్త ప్రస్తావేన సకామానాం దేవా
నాం స్మృతత్వాత్తేషామాశ్రిత వరదాన సామర్థ్య సమ్భవాచ్చ త
ద్భజన విచారం ప్రసక్తసక్తతోపక్రమతే- (అంగవబద్ధాస్తు నశాఖా
నుహిప్రతివేద) మితి. *

దేవతాస్తరోపాసనే ముముక్షుభిః కృతే తేషాం తతో పేక్షి
తైహిక ఫలసమ్భవాన్ముముక్షుభిదేవతాస్తరముపాసితవ్య మితిపూ
ర్వకపక్షే ప్రాప్తే “ యోదు స్త్యజాక్షితిసుత స్వజనార్థదారాక్ష
ప్రాధ్యాకంశ్రియంసురవరై స్సదయావ లోకామ్ । నైచ్చ స్మృతస్త
దుచితం మహతాం మధుద్విఘ్నేవానురక్త మనసా మభావోపిఫల్గు ” రి
త్యాదినా ముముక్షునామైహిక ఫలానా సక్తత్వా భ్యవసాయాత్త

ప్ర+ఇదము త్తరం పఠతి- (అం గావబద్ధాస్త్వి)తి=తుశబ్ద స్సద్దేహోపను
త్యభాః, అం గావబద్ధశబ్దేన భగవద్విరాడ్విగ్రహాభిమానినో బ్రహ్మరు
ద్రేంద్రాద్యయ ఉచ్యంతే, తేతు ముముక్షుభిర్హోపాసితవ్యాః, కఠః? న
శాఖాసుహిప్రతి వేదమ్- హి- యస్మాత్, ప్రతివేద పఠ్య మానేషు
శాఖాభేదేషు ముముక్షుణాణాం దేవతాంతరోపాసనం నవిధీయతే, తే
షాముత్తమభక్తానాం ముముక్షుణాణాం మోక్షార్థిత్యేన భగవతోపి
ఫలానపేక్షత్వా తుక-తస్తే దేవతాంతర మపాసీరన్నిత్యాశయః, ప్ర
త్యుతదేవతాంతరాణ్యపి మోక్షార్థం భగవద్భజనం కువన్తీతిశూ
యతే “ అహంబ్రహ్మచ విబుధా మనయశ్చ మలాశయాః । సర్వా
త్సనాప్రపన్నాస్త్యా మాత్మానం ప్రేష్ఠ మీశ్వరమ్ - తంత్యా జగ
త్త్రిత్యదయాన్త హేతుం సమం ప్రశాన్తం సుహృదాత్మ దైవమ్ । అన.
న్యమేకం జగతామధీశం భవాపవగాయ భజామదేవే ” త్యాదౌ
* తస్మా ద్దేవమనుష్యాదిభిస్సవై ముముక్షుభి శ్శ్రీభగవా ” న్నా
రాయణ ఏవానవరతం భజనీయ ఇత్యధ్యవసేయమ్.

బహునామేకపరమాత్మాశ్రయత్వేనకశ్చిద్విరోధఇతిసదృష్టాన్తమాహ
—❖ ౫౬॥సూ॥మన్తా విషద్వావిరోధః❖—

దేవాదయోబహవశ్శ్రీభగవన్తం నారాయణమాశ్రయన్తీత్యత్ర నా
స్త్రేవహికశ్చిద్విరోధః, యథాసాక్షాచ్ఛ్రీరామమన్త్రీరాజాదయోబ
హవోమన్తాగ్నిప్రతిపాద్యత్వేనశ్రీభగవన్తంనారాయణమేవాశ్రయన్తే
తద్వత్, † అత్రేదంరహస్యమ్, భగవత్పరాణాంబహునాంమన్తాశాం
~~~~~
తృలాభం తేషాం దేవతాన్తర భజనమనావశ్యకమితి భావేన సిద్ధా
న్తయతి- + (ఇదము త్తరం పఠతి) త్యాదినా.

* ఏతదధికరణఫలంకథయక్ సూత్రార్థముపసంహరితి- (తస్మా)దితి.

† శ్రీరామమన్త్రీరాజాదయ ఇత్యత్రాదినాలష్టాక్షరాదిమన్తా
గ్రాహ్యః, ప్రసంగా దేతత్సూత్ర తాత్పర్యభావమాహ- (అత్రే)ద)

మధ్యే అభ్యుపాసితత్వాద్రామ మన్త్రరాజోముముతూణామత్యావ
శ్యక్త్యతి. ఏతచ్ఛాధవణరహస్యే శ్రీరామోత్తరతాపసియో పసిషది
ప్రసిద్ధమేవశ్రూయతే, తథాహి “ ఆథహైనంభరద్వాజోయాజ్ఞవ
ల్యముపసమత్యోవాచ శ్రీరామ మన్త్రరాజస్య మాహాత్మ్యం నో
బ్రూహి భగవన్నితి హేవావాచ యాజ్ఞవల్యః స్వప్రకాశగ పరం
జ్యోతిస్సాన్వనుభూత్యైకచిన్తయః । తదేవమన్త్రరాజస్య మనోరాగ్య
క్షరస్తన్మితః॥ అఖిణ్డైకరసానస్తస్తారకబ్రహ్మవాచకః । రామాయే
తిసవిజ్ఞేయస్సత్యానందచిదాత్మకః॥ సమగపదం సవిజ్ఞేయగి పూణా
నన్తైకవిగ్రహః । సదారమన్విహృదయే సవేదేవా ముముక్షువగతి.
యఏవైతంమన్త్రరాజం శ్రీరామచన్త్ర) షడక్షరంయోగ్యమధీయతే
సోగ్నిపూతోభవతి- సవాయుపూతోభవతి- సఅదిత్యపూతోభవతి-స
బ్రహ్మణా పూతోభవతి- సవిష్ణునాపూతోభవతి - సరుద్రేణపూతోభ
వతి- ససర్వైర్దేవైగపూతోభవతి- ససవేషుతీర్థేషు స్నాతోభవతి-
ససవేషువేదేష్వధీతోభవతి- ససర్వైర్భజైగక్రతుభిరిష్టవాక్భవ
తి-ససర్వైర్దేవైజ్ఞాతోభవతి- ససవేషువేదవ్రతచర్యానుచరితోభవ
తి-తేనేతిహసపురాణానాంయద్రాణాంశతసహస్రాణిజప్తాని ఫలానిభ
వన్తి-శ్రీరామమన్త్రరాజస్తరణేనగాయత్రాన్యశ్శతసహస్రం జపంభ
లంభవతి- ప్రణవానామయతకోటిజప్తానిఫలానిభవన్తి- దశపూర్వా
దశాపరాపునాతి- సపక్షి-పావనోభవతి- సమహాభవతి- ఆథపు
రాణేషా దాహరన్తి - గాణాపత్యేషుశైవేషు శాక్తసారేష్వభీష్ట
దాః । వైష్ణవేష్వపి సవేషు రామమన్త్రాగి ఫలాధికాః॥ గాణాప
త్యేషుశైవేషు కోటికోటిగుణాధికాః । మన్త్రస్తేషుప్రయాసేనఫలదో
మితి= రహస్యమిత్యనేన “ గురుప్రకాశయేద్ధిమాన్తన్త్రయిత్యేన
గోపయేత్ ” ఇత్యాదిశిష్యస్థావిధిమనుస్తారయతి.

యంవదక్షరః ॥ వదక్షరోయం మన్తః స్తుసవాః ఘాఘనివారణః
మన్తః రాజఇతిప్రోక్తస్సర్వేషాముత్తమోత్తమః ॥ కృతందినేయద్దు
రితం పక్షమాసతుః వషణజమ్ | సవణందహతినిశ్చేషం తూలరాశి
మివానలః ॥ బ్రహ్మహత్యాసహస్రాణి జ్ఞానాజ్ఞానకృతానిచ | స్వణ
స్త్రేయసురాపాన గురుతల్పాయుతానిచ ॥ కోటికోటిసహస్రాణ్యప
పాతకజానాన్యపిసవాణ్యపిప్రణశ్యన్తిరామమన్తాన్ ॥ సుకీర్తనాత్ ॥
భూతప్రేతపిశాచాద్యాగీ కూర్తాణ్డ్రహరాక్షసాః | దూరాదేవప్రధా
వన్తిరామమన్తప్రభావతః ॥ ఐహలౌకికమైశ్వర్యంస్వర్గాద్యంపారలౌకి
కమ్ | కైవల్యంభగవన్తంచమన్తోయంసాధయిష్యతీ ॥ తి. తతశ్చాప
వగాఢి=నామ్- శ్రీరామమన్తః రాజాశ్రయణమత్యావశ్యకమితిని
శ్చీయతే, ॥ ఇదముపలక్షణమ్. ముముక్షూణామష్టాక్షరద్వాదశాక్షరావ
ప్యావశ్యకౌ, తయోనాఽరాయణోపనిషది సవణ వేదాన్తసారే శ్రీ
పాఞ్చరాత్రేచముముక్షూణామావశ్యకత్వప్రసిద్ధిరితిజ్ఞేయమ్.

—*{ ౫౭॥ సూ॥ భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయ స్త్వతథాహిదశయతి }*—

భూమశబ్దోబహుత్వవచనః, అహోభూమ్నః=బహుభ్యోబ్ర
హ్మరుద్రేంద్రాది నిఖిలదేవేభ్యః, శ్రీభగవతో నారాయణస్య క్రతువ
జ్జ్యాయ స్త్వమధ్యవసీయతే, యథాక్రతోః- సప్తాహయజ్ఞస్య, సవే
భ్యోయజ్ఞభ్యోజ్యాయ స్త్వంనిశ్చితంతద్వత్ప పరమాత్మన ససవేభ్యో
దేవేభ్యోజ్యాయ స్త్వం నిశ్చీయతే, శ్రీమద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాన్య

॥ ముముక్షూణామావశ్యకే మన్తాన్తరేదశయతి- (ఇదము
పలక్షణం) మితి=తథాచ+శ్రీభగవతో నారాయణస్య పూర్వ పాదో
క్తంసర్వోత్తమత్వమిహప్రసంగాదనుస్మృతమితి సదృష్టాన్త మాహ-
(భూమ్న) ఇతి. ... *.

తరాత్తకస్యసప్తాహయజ్ఞస్యశ్రేష్ఠత్వాదేవహి తేనయజ్ఞేనభగవంతం
భజేతాంసుమేధస్తవమామ్నాయతే “ కలౌకృష్ణంత్యిపాకృష్ణం సా
క్షోపాంగాస్త్రీపాషణ్డమ్ | యజ్ఞైస్సజీర్తనప్రాప్యేర్యజ్ఞస్తిహి
సుమేధస ” ఇతి. అపిచ “ యేమానవాగి పాపరతాహిసవదాస
దాదురాచారరతావిమాగః గాః | క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చకామి
నస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునస్తితే || సత్యేనహీనాగి పితృమాతృదూష
కాస్తృష్టాకులాశ్చాశ్రమధర్మవర్జితాః | యేదామ్నికామత్సరిణో
పిహింసకాస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునస్తితే || పశ్చాత్తపాపాశ్శుభ
మకారిణి క్రూరాగి పిశాచాఇవ నిదయాగి ఖలాః | బ్రహ్మస్వపు
ష్టావ్యభిచారదుష్టాస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునస్తితే || కాయేనవాచా
మనసాపిపాతకం సత్సంప్రకువన్తి శతాహరేనయే | హృద్రోగయు
క్తామలినాదురాశయాస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునస్తితే ” ఇత్యాది
పార్వోత్తరవచనేభ్యశ్చ శ్రేష్ఠ్యమవగన్తవ్యమ్. శ్రుతిశ్చైవమేవ
సవజ్ఞాయస్తవం భగవతోదశయతి “ అగ్నిరవమోదేవతానాం
విష్ణుగిపరమ ” ఇతి “ అగ్నివైదేవానామవమోవిష్ణుగి పరమస్తదన్త
రేణాన్యాస్సవాదేవతా ” ఇతిచైవంవిధబ్రాహ్మణరూపా.

౨౭||అంగావబద్ధాధికరణంసమాప్తమ్ సూ||౩||

—❀ గంగానానాశబ్దాదిభేదాత్ ❀—

దృష్టాన్తఘాతస్య శ్రీమద్భాగవతసప్తాహయాగస్యసవాయా
గశ్రేష్ఠ్యంచశ్రుతిసన్తుతమిత్యాహ- (శ్రీమద్భాగవతే)తి=యజ్ఞై
రితి బహువచనం సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రవణాదిభేదే నావర్త్య మాన
త్వాత్త్రైష్టవ్యమ్. ... .. *

|| ఇహప్రసంగాద్వాప్తాన్తికస్య శ్రీభగవతశ్చైష్ఠ్యంచ శ్రు
త్యన్తరేణ చానుమతమితి కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (శ్రుతి
శ్చే)తి.

* అత్యగా త్వరవిద్యావిచారః, అథతత్సాధన విచారోనుక్రమి
ష్యతే, తచ్చ పరవిద్యా సాధనం కింనిష్కామ తయానుష్ఠితాగ్ని
హోత్ర దశాక్షాణామాస చాతుర్మాస్యాదినానాకర్మ స్వస్యత
మరూపం భవతి ? యద్వా తథానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మ
రూపం భవతి ? ఇతిసంశయోప్రాప్త ఇదమాహ-(నానే)తి= నిష్కా-
మతయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపమేవ భవతిపరవి
ద్యాసాధనమ్, కుతః ? శబ్దాదిభేదాత్- “ ఈశేచ భగవంతం యజ్ఞ
పురుషం యజ్ఞక్రతుభి రుచ్చావచైరన్వేత్యుక్రతుభిశ్చ క్రిద్ధయాహృతా
గ్నిహోత్ర దశాక్షాణామాస చాతుర్మాస్య పశుసోమానాం ప్ర
కృతి వికృతిభిరనుసవనంచాతుహోత్రవిధినే”త్యత్ర శ్రూయ మా
ణాగ్నిహోత్ర శబ్దాదిభిః పరవిద్యాసాధనానాం నానాత్వేన భేదా
వగమాదిత్యర్థః, ¶ తతశ్చనిష్కామనయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాదయ
స్సర్వేపిచిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యాసాధనాని భవన్తీనిచ్ఛీయతే.

౨౮॥నానాశబ్దాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

*వృత్తానువాదేన పూర్వాధి కరణైరస్యసాధ్య సాధనభావ సజ్జతిం
ద్యోతయతి- (అత్యగా) దిశి= అత్యగాత్- సమాప్త ఇత్యర్థః. పరవి
ద్యాభక్తిరష్టాంగయోగశ్చేత్యుభయరూపా, తత్సాధనం విషయాకృత్య
విశయమాహ-(తచ్చే)తి= సాధ్యస్యైకత్వేన సాధనస్యాప్యేకత్వము
చిత్తమ్, అతోగ్నిహోత్రాదిష్వస్యతమమేవ పరవిద్యాసాధనం భవతీ
తిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే వహ్నిరూపసాధ్యనిశ్చయస్య ధూమాలోకనా
దినానాసాధనదశానా తద్వ త్వరవిద్యా రూప సాధ్యస్యసాధనాస్య
ప్యగ్నిహోత్రాదినానా కర్మాణిభవన్తి సిద్ధాంతయతి- (ఇదమా
హే) త్యాదినా. ¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి-
(తతశ్చే) తి.

అ॥౨౮॥సూ॥౧॥

ఉక్తం పరవిద్యా సాధన నానాత్వ ముపజీవ్య తత్సాధన వి

—* ౫౯॥సూ॥వికల్పాఽవిశిష్టఫలత్వాత్ *

కిమేషామాగ్నిహోత్రాదీనాంసముచ్చయోభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః? ఆహూస్విద్వికల్పానుష్ఠాతవ్యః? ఇతి విచికిత్సాయామ్
 “ ఈశేచే ” త్యాది వేదాస్తేషు యథోక్తరీత్యా భక్తిసాధనానాం
 సముచ్చయానుష్ఠాన శ్రవణాత్తేషాం సముచ్చయ ఏవ భక్తి సాధనత్వే
 నానుష్ఠాతవ్య ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః, అగ్నిహోత్రాదీనాంవికల్పఏవభ
 క్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః, వికల్ప- భేదః, అన్యత్రమితియా
 వత్; కుతః? అవిశిష్టఫలత్వాత్- సర్వేషామాగ్నిహోత్రాదీనాం
 సమానఫలత్వాత్, సమానంహిభక్తిరూపఫలమేషాంభవతీతి శ్రూ
 యతే “ యదత్రక్రియతేకమే ” త్యాదౌ.నహి “ ఈశేచభగవన్త ”
 మిత్యత్రసముచ్చయా నుష్ఠానవిధిశ్చూరియతే, అపితుతత్రద్రవ్యదేశ
 కాలాదిసమ్మన్నతయాభరతస్య సముచ్చయానుష్ఠాన మాత్రంశ్రూ
 యతే, తస్మాద్ద్రవ్యాది సమ్మన్నేనేదానీమపి తద్వదనుష్ఠాతుం శక్యమే
 వ, తద్వద్ద్రవ్యాద్యసమ్మన్నేనతు యథాశక్త్యైవ విధివ ద్వికల్పాను
 ష్ఠాతవ్యః, తథాచశ్రూయతే “ కమాణిచయథాకామంయథా
 దేశంయథాబలమ్. । యథోచితం యథావిత్తమకరోద్భక్తిసా
 త్కృత ” మితి. ఏవమగ్రే “ సర్వాపేక్షాచే ” త్యత్రాప్యభిప్రా
 యోద్రష్టవ్యః, ()అతోవికల్పఏవానుష్ఠాతవ్యః. ... *

౨౯॥ వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

కల్పానుష్ఠానం వక్తుముపజీవ్యోపజీవక భావ సక్లతోత్తరాధి కరణ
 మారభతే-*(వికల్పాఽవిశిష్టఫలత్వా)ఏతి=అగ్నిహోత్రాదీనివిషయా
 కృత్యాస్యవిశయమాహ- (కిమేషా)మితి.

() పరవిద్యాధికానాం తత్సాధన వికల్పానుష్ఠాన సిద్ధిరిహ ఫలమి
 తిసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(అత)-ఇతి. అ॥౨౯॥సూ॥౧॥

కామ్యకర్తృసు పూర్వాధి కరణన్యాయేనప్రాప్తవికల్పానుష్ఠా

—*{ ८౦॥సూ॥॥ కామ్యాస్తుయథాకామంసము
చ్చీయేరన్నవాపూవః హేత్వభావాత్ }*—

యదీమేఽగ్నిహోత్రా దయస్తత్త త్ఫలకామనయా సుష్టియే
రక్షతహ్యేతేకామ్యాస్యస్యః, తతశ్చేమేకామ్యా అగ్నిహోత్రాద
యఃకింసముచ్చీయేరక్ష ? ఉతవికల్పేరక్షః? ఇతిసంశయేనతిపూర్వాధిక
రణన్యాయేనవికల్పేరన్నితిప్రాప్తేప్రామా- (కామ్యాస్త్యి) తి= తు
శబ్దశ్చకా-సముచ్చేదార్థః, కామ్యాః పునరగ్నిహోత్రదక్షపూర్ణ
మాసాదయః! యథాకామమ్- యథేష్టమ్, + సముచ్చీయేరక్ష- స్వగ్
ఫలభూయస్త్యాపేక్షయాసముచ్చ యావవాసుస్తాతవ్యాః, నవేతిస్వగ్
ఫలభూయస్త్యానపేక్షాయాంవికల్పా సుస్తానంద్యోతయతి- తథా
హిస్వగ్ఫలభూయస్త్యానపేక్షాయాం తు కామ్యానామగ్నిహో
త్రాదీనాం వికల్పాసుస్తాతవ్యత్యభః, కుతః? పూర్వహేత్వభా
వాత్- హేతు- ఫలమ్, కామ్యకమణాం పూర్వోక్త నిషాగ్రమక
మణామివసమానఫలత్వాభావాత్, కామ్యకమణాంప్రత్యేకం భి
న్నఫలత్వాదిత్యభః, + తథాచఫలాభిగన్ధిపూర్వకత్వేనాసుష్టియమా
నాకమవిద్యాకామ్యత్వా చ్చిత్తశుద్ధిహేతునభవతీత్మక్తమ్.
అథచిత్తశుద్ధిహేతు ధూతపూర్వోక్త నిషాగ్రమకర్తృ విద్యాసుష్టాన
నమపదితుమత్తరాధికరణమాప వాదక్యాగ్లతోపక్రమతే-॥(కా
మ్యాస్తుయథాకామ) మితి.

+ సముచ్చీయేరక్ష, సాకల్యేనాసుష్టియేరన్నిత్యభః.

+ కామ్యకమణాంచిత్రాశోభకత్వా త్పరవిద్యాభిభిరనాదరణీ
యత్వ నిణయోత్ర ఫలమితిద్యోతయక్ష సూత్రాథః ముపసంహర
తి-(తథాచే) తి= సిహ్నువలోకనన్యాయేనేహ ఫలితం పూర్వాధికర
ణశేషముత్తరసూత్రవవతారయతి-(అథే)తి= నిషాగ్రమకమాను
షాన ప్రకారకథనారమ్భాశోభకశబ్దః.

నప్రకారణమే, ... *

—* ౬౧॥సూ॥ అశ్లేషయథాశ్రయభావః*

నిషాగమకర్తృస్వసృష్టియ మానేషుహవిభుజోయేదేవాస్తే
పాం శ్రీభగవతోనారాయణస్యాశ్లేష, యథాశ్రయభావః- యథా
వదాశ్రయత్వంధ్యాతవ్యమ్, ఏతదుక్తంభవతి “ యజ్ఞభాజోయేదే
వాస్తాన్ పురుషావయవేష్యభ్యధ్యాయ” దిత్సుపదిష్టక్రమేణేంద్రాదీన్
హవిభుజోదేవాన్ శ్రీభగవతోబాహ్యద్యవయవేష్యసుసన్ద ధ్యాదితి.

—* ౬౨॥సూ॥ శిష్టేశ్చ*

శిష్టిః- విశేషః, యథోక్తప్రకారేణ కర్మానుస్థానంచభగవ
ద్భక్త్యనుకూలచిత్త శుద్ధిసాధనేషువిశిష్యతే, తథాచత్రాయతే “ క
మణౌ కమణిహార ఏషసాధునిరూపితః । యశ్చంద్రయాయశే
ద్విష్ణుంసవయజ్ఞేశ్వరంమఖైః ॥ చిత్తస్యోపశమాయంవై కవిభిశ్చ
స్త్రుచక్షుషామదస్మితస్సుగమయోగోధమశ్చాత్మముదావహః” ఇతి.
కమణౌ- నిషాగమకమణౌ, కమణిహారః- చిత్తశోధనమిత్య
థః, తస్మాదేవమేవ భగవద్భక్తీచ్ఛభిరనుష్ఠేయమిత్యభిప్రాయః.

—* ౬౩॥సూ॥ సమాహారాత్*

సమాహారః- సమాహరణమ్, సమపణమ్, అనుష్ఠితం కర్త
భగవత్సమపణౌ చిత్తశోధకంభవతి “ కమణశుద్ధిర్మదపణ ” మి
త్యామననాత్; తతశ్చకమణిశుద్ధ్యాచసత్వశుద్ధి భావతీతిజ్ఞేయమ్.

—* ౬౪॥సూ॥ గుణసాధారణ్యశ్చ తేషామ్*

* ప్రశస్తత్వాదేవం ప్రకారేణానుస్థానం చిత్తశుద్ధీచ్ఛనామా
వశ్యకమిత్యహ- (శిష్టేశ్చ) ఇతి.

॥ యాజ్ఞానాం దేవానాం ప్రథమాధ్యాయోక్తం భగవదవయ
వత్వాసుసన్ధానమత్యావశ్యకమిత్యనుస్తారయతి- (గుణసాధారణ్యే)తి.

అపిచ “ పరస్యబ్రహ్మణ స్సాక్షాత్సాదోసిహవ్యవాటాదే
వానాంపురుషాంగానాం యజ్ఞేనపురుషంయజే” దిత్వస్త్రిక మస్త్రీవ
ర్ణేసవేషాందేవానాం పరమ పురుషగుణ సాధారణ్యం శ్రూయ
తే- గుణసాధారణ్యమ్- గుణభావః, అజ్గభావకత్యభావః, తస్మాచ్ఛచి
త్తశుద్ధికామైరేవమేవకర్మానుష్ఠేయమ్.

* అథానుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాంకాలాంతరే సంజాత
భగవద్భక్తిసాధకచిత్తశుద్ధిచ్ఛావతాం కాగతిరిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—❀ ౬౫॥సూ॥ నవాతత్సహభావాశ్రుతేః ❀—

వాశబ్దోఽవధారణే, అనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మ
ణాం కాలాంతరే తాదృశకర్మజనితా పూర్వకం భగవత్యపిత్తం చే
ద్భగవత్సహజీవ భవతి, కింతు చిత్తశోధన ద్వారా తేషాం భగ
వద్భక్తిహేతురేవ భవతి, కుతః పునరిద మవగమ్యతే ? తత్సహ భా
వాశ్రుతేః- తత్సహభావః- తేనాపూర్వేణ సహితత్వమ్, తస్మాత్కృతి-
రశ్రవణమ్, చిత్తశుద్ధికామానాంభగవత్సహజీవసమర్పణాదవశ్యకత్వశ్చ
వణమితి యావత్; సస్పృహరత్నం నానాయోగేషు విరచితాక్లీయే
వ్యపూర్వకం య త్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం షరబ్రహ్మణి యజ్ఞ
పురుషే సర్వదేవతాలింగానామస్త్రాణామథానియామకతయాసా
క్షాత్కాశ్చరిపరదేవతాయాంభగవతివాసుదేవఏవభావయమాన” ఇ
త్యత్ర హ్యేవం విధశ్రవణం భవతి, తస్మాదనుష్ఠానకాలేభగవత్యసమ
ర్పిత కర్మణాం కాలాంతరే చిత్త శుద్ధిచ్ఛావతాం భగవత్సమర్పితాపూ
ర్వకాం చిత్త శుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిస్సలబ్ధైవ భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—❀ ౬౬॥సూ॥ †దశకాచ్య ❀—

* ఉత్తరసూత్రస్యాథాన్తరారమ్భకత్వధ్యోతనార్థోఽథశబ్దః.

† శ్రుతిబలాజ్ఞేయమేవ చిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యేచ్ఛభిరనుష్ఠే
యమత్యధికరణార్థముపసంహరతిసూత్రకారః. (దర్శనాచ్చేతి).

“ ఏవం కమఃవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్వస్యాస్త హృదయాకాశ శరీరే బ్రహ్మణి భగవతి నానుదేవే మహాపురుషోప లక్షణే శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలా రిదర గదాభి రుపలక్ష్మితేన నిజపురుష హృల్లిఖితే నాత్మని పురుషరూపేణ విగోచమానే ఉచ్చైస్తరాంభక్తి రనుదిన మే ధమానరయా అజాయతే ” త్యేవం విధే వాక్యేహి భగవత్పూజిత క మఃణోరాజురే భక్తరతస్య భగవద్భక్తి లాభో దృశ్యతే, తస్మాత్తచ్చ కా మ్యకమానుషాత్మాణాం పునః పునభక్తంశ సమ్భవా చ్చిత్త శుద్ధి ద్వారాభగవద్భక్తి హేతుభూతనిషామకమాణ్యేవ. గృహీభిరను మ్మేయాసీతి నిరవద్యమ్. ... *

౨౯॥ వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

* తస్మాత్సవఃప్రకారేణ భగవద్భక్తిస్సమ్పాదనీయేతి భావనైత తత్పదార్థ ముపసంహరతి- (తస్మాత్)తి. ౨౯॥సూ॥౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రీత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస
పరమగురునిధానిత శ్రీమద్భగవత రాధాస్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వవే
దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయ స్య
తృతీయపాదః.
శ్రీసీతారామాభ్యాంసమః.

తృతీయపాదస్త సముచిత సూత్రసంఖ్యా॥౬౬॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థగపాదః.

—❖ ౧ || సూ|| పురుషార్థోఽతశ్చద్వాదితి బాదరాయణః ❖—

* తదేవ మతీతపాదేభగవద్భక్తి ప్రకాశకసవవేదాన్త సాతాత్మక శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్త్యాదిరూప పరవిద్యాసు మిథోగుణోపసంహారానుపసంహారౌభగవదవతార మాహాత్మ్యంప్ర సంగాదాగతంచేత్యేతదర్థజాతం విచారితమ్, అథాస్తి చతుర్థఃపా దే భగవద్భక్తిరూపాయాగపరవిద్యాయా ఏవపురుషార్థః హేతుత్వం తద్విద్యాధికారిణ స్తదస్తరజ్ఞ సాధనాని ప్రసంగా దాగతంచేత్యేతద థ జాతం విచార్యనిణీయతే, తత్ర పరవిద్యాయాః “ తన్నిష్ఠస్య

యచ్ఛక్తిగపరవిద్యైవ పురుషార్థోత్తమప్రదా ।

యస్యామధిక్యతాశ్చార్థేఽతసోరాఘవంభశే ॥

* పూర్వస్తికపాదే గుణోపసంహారోక్త్యాపరవిద్యాస్వరూపం నిరూప్యాస్తిన్నాదేతద్విద్యాయాస్సాత్మతేన్ద్రీయపురుషార్థహేతుత్వ నైష్ఠికాద్యధిక్యత్యాదేనిరూపణేన తద్విద్యాస్వరూపస్య నిరూప్య మాణత్వాదస్య పూర్వపాదే నైకవిషయత్వ రూపాంసజ్జతిం సూచ యితుం పూర్వోత్తర పాదార్థం సజ్జిప్యాహ- (తదేవ) మితి= అస్యపాదస్యై తదధ్యాయేనాపి ప్రోక్తైకవిద్యా విషయత్వమేవ సజ్జతిరితి ద్రష్టవ్యమ్, తత్రభగవదుపాసనే తదధికారిణో ముముక్షూః ప్రవర్తయితుం తదుపాసనస్య స్వాతన్ద్రీయపురుషార్థహే తుత్వలక్షణం ప్రభావమాహ, (పురుషార్థోత) ఇతి. ఏతత్సూత్రస్య పానరుక్త్యశబ్దాం శ్చదస్యతి. (తత్రపరవిద్యాయా) ఇతి.

మోక్షోపదేశా ” దివ్యేవంజాతీయైస్సున్నతైస్తత్రతత్రపరమపురుషాభావోపదేశా హేతుత్వంనిత్యేతేషామపిష్టాణానిభిన్నానామైవ పునరపితదేవభృగీకతుకమూదావేవం చిన్మతే, పరావిద్యాకింస్వాన్వేయైః పరమపురుషాభావోపదేశావతి ? కింవాకమకశేషతయాతస్మిన్నస్తభావతిః ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే పరవిద్యాయా మకమకశేషత్వేన తస్మిన్నస్తభావాన్నస్వాతత్వేయైః పురుషాభావోపదేశా మితిజైమినిమతము పర్యవ్యాప్తావకపక్షయివ్యన్నా దౌ తావద్రాధాన్తమాహ- (పురుషాభోత) ఇతి=అతః- అన్తాన్నిభిలవేదాన్త సారభూత. శ్రీమద్భాగవతశాస్త్రవిహితాద్భగవద్భక్తిరూపపరమాత్మోపాసనాదేవ, పరమపురుషాభోత-మోక్షసిద్ధ్యి, నతుతదన్యత ఇతి భగవాన్ బాదరాయణ ఆచార్యమన్యతే, కుతః ? శబ్దాత్-“భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యశ్చిద్ధయాత్మాప్రియస్సతామ్ । భక్తిగిపునాతిమన్నిష్ఠా శ్వపాకానపిసమ్భవా ” దితి, “ తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః । యదీశ్వరేభగవతి భక్తిరైస్సాన్యద్యథారతి ” రితి=తత్ర- మోక్షసిద్ధానానాఋషిప్రోక్తో పాయానాంమధ్యే, అయం భగవతోదితో భక్తియోగరూపోపాయశ్చేష్ఠఇత్యుక్తః, “పీయతేమలయాభక్త్యా హరిరన్యవిడమ్మనమ్- తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమే- నాన్యగపథావిద్యతేయనాయే” తివైవంజాతీయకాభ్యక్తుతిభ్యః, భగవద్భక్తిలక్షణపరవిద్యాయాపవహిపరమపురుషాభావోపదేశావతి భవతినిశ్చయతే.

—*{ శ్రీమదా|| శేషత్వాత్పురుషాభావాదోయ }*—
భాన్యేష్వితిజైమినిః

*యథోక్తార్థా దృఢీకరణాయ జైమినిమితముపన్యస్యమా

పరవిద్యాయాగిపురుషార్థోపదేశాత్వావగత్యాతస్మాంతదధికారిణాం ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిసిద్ధిరేత దధికరణఫలమితిధ్యేయమ్.

* యథోక్తార్థా- పూర్వోక్తసిద్ధాన్తః, తద్దృఢీకరణాయేత్యర్థః.

స్థానికముగానుండియును దుష్టమును నశింపజేయునట్లుగాను
మరియును దుష్టమును నశింపజేయునట్లుగాను ననుపాదించుకొనుట
గుణవాదాభిప్రాయముననుసరించియునునున్నది. .... *

—* 3||సూ|| ఆచారదశానామ్ *

* “జనకోపావై దేహా బహుదత్తేన యజ్ఞేన యత్యుమాణో
వై భగవన్తోహుస్తీ” త్రైకంజాతీయకాసు శ్రుతిస్మవిద్యావతామపి
జనకాదీనాం కమానుస్థానదశానాద్విద్యాయాః కమశేషత్వం ద్య
శ్యతే, తస్మాన్నవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమ్. .... *

—* 4||సూ|| తచ్చుత్తే *

తచ్చుత్తే-పరవిద్యాయాః కమశేషత్వ శ్రుతిః “యదేవవిద్య
యాకరోతి శ్రద్ధయాపనిషదా తదేవవీర్యవత్తరంభవతీ” త్యత్రకమ
శేషత్వ శ్రవణాద్విద్యాయాన స్వాతంత్ర్యం పురుషార్థహేతుత్వమ్

—* 5||సూ|| సమన్వారమ్భణాత్ *

¶ “తవిద్యాకమణీసమన్వారభేతే” తవిద్యాకమణీసమ
జైమినిగ్రహణేన ప్రపూనపాదాన్త్యాధికరణభవ పరవిద్యాయాః
పురుషార్థహేతుత్వ నిణాయాయ గురుశిష్య సంవాదోన్మిన్నధికర
ణే క్రియత ఇతి సూచయతి. .... *

* (జనకోపావై దేహ) ఇతి వై దేహా జనకోమిథిల దేశాధిపతిః,
హేభగవన్త ఇతి బ్రాహ్మణానామన్త్యప్రార్థన బహుదత్తేన య
జ్ఞేనాహం యత్యుమాణో వీవాస్తీతి, తస్మాద్భగవద్భిరహవస్తవ్యమితి, వా
క్యశేషః, మిథిలానాం విద్యాత్వం “తపతే మిథిలారాజ న్నాత్మవి
ద్యా విశారదాః” ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాత్- విద్యావతామా
చారదశానామ్. .... *

¶ తమ్- పరలోకం గచ్ఛంతమ్, ప్రాగనస్మితే విద్యాకర్తృణే సమ
న్వారభేతే- పరలోకసాధనత్వేన తమాత్మత్యైవైత్యర్థః.

లారమ్భాయ ఏకస్త్రిక్షప్రమేయగపత్సంస్పృశానాన్న విద్యాయా
స్సాన్వితస్త్ర్యైఃపురుషార్థః సేతుత్వమ్. ...

—*||సూ|| తద్వతోవిధానాత్*—

తద్వతః-విద్యావతః, కర్మవిధానాచ్చ తస్యానస్సాన్వితస్త్ర్యైః.
తథాహి * “ ఆచార్య కులా వేద మధీత్య యథా విధానం గురోః
కర్మాతిశేషేణాభి సమావృత్యకుటుమ్పేశుచౌదేశే స్వాధ్యాయమధీ
యాన ” ఇత్యాదిశ్రుతివిద్యావతః కర్మవిధాతి, విద్యా-మన్తా
ధ్యయనార్థః పరిజ్ఞానమ్, “ వ్రీహీనవహస్తి ” త్యత్రయథాలవఘా
తవిధిః ఫలీకరణ పర్యంత పరస్తథా “ స్వాధ్యాయో ధ్యేతవ్య ”
ఇత్యత్రాధ్యయనవిధిరప్యథా వబోధాన్తపరోభవతి, తతశ్చ “ వే
దమధీత్యే ” త్యత్రాధ్యయన శబ్దో వేదార్థావగతి పర్యంతపరఇతిజ్ఞే
యమ్. “ యదధీతమవిజ్ఞ తం నిగదేనైవశబ్ద్యతే అనగ్నావివశుషేర-
ధోనతజ్జ్వలతికహిచిత్ || స్థాఃపరయంభారవాహని కిలాభూదధీ

* యథావిధానమ్-శివాకర్మ * పవిత్రపాణిత్య ప్రాజ్ఞుశిత్వాదివి
ధానమనతికవ్య, గురోఃకర్మ- శుశ్రూషాదికం కుర్వత్, వేదమధీత్యా
నన్తరమ్, అతిశేషేణ- అవశిష్టేన కాలేన, ఆచార్యస్య కులాత్, గృహ-
దాగత్య, బ్రహ్మచర్యాదిస్సమావృత్య-సమావత=నం కృత్వా, కుటు
మ్పే- గాహ=స్థలి, స్థితః, సదాశుచౌదేశే నివసత్, స్వాధ్యాయ మధీ
యానః- స్వాధ్యాయాధ్యయనంకువత్సన్యాసేవ కర్మాణిచ కుర్వత్
బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః.

|| వేదస్య భగవత్పరత్వా త్తదధ్యయన శ్రవణ తదర్థావ బోధా
నాం శ్రవణకీతన స్తరణ రూప భక్తితామన్నిత్య విద్యాత్వ ము
క్తమిత్యాహ- (విద్యే) తి=మన్తో-వేదః, “ వేదమధీత్యే ” త్యత్ర అధ్య
యనమథావగతిపర్యంతపరమితి సద్యస్తాన్తమాహ- (వ్రీహీనవహ-
స్తిత్యే) తి. ...

త్యవేదాన్న విజానాతియోథమ్- వేదభారభరాక్రాంత స్సవైబ్రాహ్మణగదాభ " ఇత్యాదిషు కేవలాధ్యయనస్యప్రతిషేధాత్ *

—*||సూ||నియమాచ్చ||*

* " కువన్మేవేహకర్తాణి జీవీవిషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇత్యత్ర కృత్స్నస్యాప్రాయుషగ కర్తానుస్థానేనియమితత్వాచ్చ విద్యాయాగ కర్తృశేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాత్సాన్వితస్త్రీణనవిద్యాయాగ పురుషార్థహేతుత్వమిత్యేవం ప్రాప్తేపరిహృతిరభిధీయతే. ... *

—*{||సూ||+ అధికోపదేశాత్తుబాదరాయణః||}*

తుశ్చేన జేమినిపక్షింపుదస్యతి, యత్పునరుక్తం కర్తృశేషత్వా ద్విద్యాయాగ పురుషార్థహేతుత్వ శ్రుతిరథేవాదఇతితదయుక్తమ్, కస్తాత్? అధికోపదేశాత్-సంసారిణశ్శారీరా దధికస్యోపాస్యస్యాఖిల జగదుదయస్థితి సంయమేశస్యవివిధానితరసాధారణశక్తే భాగవతో నారాయణస్యోపదేశో భవతి సర్వేషు వేదాన్తేషు, తథాహి " పరోమదన్యోజగతస్తస్థుషశ్చ ఓతంప్రోతంపటవద్యత్రవిశ్వమ్ | యదం శతోస్యస్థితిజన్త వాశానస్యోతవద్యస్యచ కేవలోకః || యోనామభి వాచిజనం నిజాయాంబధ్నాతి తంత్యామివదామభిగాః | యస్మై బలింతఇమే నామకర్మాభినిబద్ధబద్ధా శ్చకితావహన్తి || సఏష సర్వస్యనశీ సర్వస్యేకానస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదంప్రశాన్తి-య

* పశ్చిమం హేతుం వ్యాచక్షే (కువన్మేవేహే) తి=కర్మాణి కువన్మేవేహే, శతంసమాః-శతవత్సరాః, జీవీవిషేత్-జీ వితుమిచ్ఛేదితి యోజనీయమ్. ... *

+ కర్తృకర్తుః జీవాదధికస్య పరమాత్మనగ కర్తృశేషత్వా భా వాత్తద్విద్యాపి నకర్మాజ్ఞమితి భావేన ప్రోక్తం సిద్ధాంత మనుస్మార యౌ పూర్వపక్షం నిరస్యతి- (అధికోపదేశాత్త్వితి)

దిజంకిరిత- ఏవసవేశ్వరః- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామైశ్వర్య-
 బహూనాంయోవిదధాతికామా- విశ్వతత్త్వభేదత- విశ్వతోమూఢో
 విశ్వతోహస్తతతశ్చేతస్సాత్- సంబాహుభ్యావనమతి సమృతత్రై-
 ద్యౌవాపృథివీజనయకదేవఏకః- యతఃప్రమాతాజగతఃప్రమాతీ
 తోయేనజీవాస్వ్యసనజ- ధూమ్యామ్- యదోషధీభిగ్గురుషోఽప-
 శూగ్శ్చ వివేశభూతాని చరాచరాణి- ఆతగపరంనాన్యదణీయ-
 సగహీ పరాత్పరంయన్తహతోమహాన్తమ్ - భీషాస్తాద్వాతగపవతే
 భీషోదేతిహూర్య-భీషాస్తాదగ్నిశ్చేన్ద్రో-మృత్యుధావతిశ్చమగ్ని-
 మద్భయాద్వాతీవాతో యంహూర్యస్తపతిమద్భయా "ఏత్యాదిరూపః,
 నహ్యేవం విధపరబ్రహ్మపాసనస్యపురుషార్థః-హేతోగకమ-శేష-
 త్వం యుక్తమితి శక్యతేవక్తుమ్, నాన్యస్యోపాసనస్య పురుషార్థ-
 హేతుశ్రుతేః కమ-విధి-శేష తయార్థవాదత్వమ్, పురుషార్థోత్ప-
 త్తావుపాసనస్య స్వాతంత్ర్యే-హేతుత్వాత్; ప్రత్యుతోపవదం
 చేర్యతోపాసనేనకమ-తాం సముశ్చేరోవత్యతే, తస్మాత్ "పురుషా-
 ర్థోత్తత్త్వా" ఓత్త్యేవం భగవతో బాదరాయణస్యమతమ్ " శేష-
 త్వా" ఓత్త్యాదిభిహే-త్వా భానైనేషదపిచాలయితుంశక్యతే, కిం
 తుతత్తదైవభవసి, కస్మాత్? తద్దశేనాత్-తమిమమధంహి "భక్త్యా
 హమేకయాఃగ్రాహ్య" ఇత్త్యేవమాద్యాశ్చుక్తియోదశేయస్తి, తస్మా-
 త్స్వాతంత్ర్యేపరబ్రహ్మ పాసనస్యపురుషార్థ-హేతుత్వంసిద్ధమ్.

— ❀ || సూ॥ తుల్యంతుదశేనమ్ ❀ —

(1) యేషునరాచారదశేనాద్యసద్ధేతవడక్తాగ్ క్రమేణతేపరిహరిష్య

గ్రాహ్యః- ప్రాప్య ఇత్యర్థః.

(1) (ఆచారదర్శనాది) తి పూర్వ-పక్షిగోక్తాచారదర్శనాది
 హేతునిరాసం ప్రతిజానీతే- (యేషున) రితి=తత్రప్రథమహేతు నిరా

త్రత్రాదాతావతే “ జనకోహవైదేహ ” ఇత్యత్రజనకాదీనామపి
బ్రహ్మచిదామాచారదశేనా తగర్త శేసో విద్యేత్తియదుక్తంత్రోచ్య
తే- (తుల్యంతి) తి=వర్సవమ్. ఆచార దశేనమ్ - అకర్త శేషత్వేన
విద్యాయా. అనుష్ఠానదశేనమపి. బహుమబ్రహ్మవిత్సుతుల్యమ్-సమాన
మేవత్వతి, త్రత్రాదాతావతే “ ఏతద్ధన్తవైతద్విద్వాంసం ఆహూయిషయగి
కావషేయాగి కిమథావయమధ్యేష్యామహే? కిమథావయంయ
త్యోమహే? కింప్రజయాకరిష్యామః? ఏతద్ధన్తవైవిద్వాంసోగ్నిహూ
త్రం నజాహ్వంచక్రిరే ఏతంవైతమాత్మానం విదిత్వాబ్రాహ్మణాగి పు
త్రేక్షణాయాశ్చవిత్తేక్షణాయాశ్చ లోషకేణాయాశ్చ పుత్రేణాయా
ధభిత్తాచార్యాంచరన్తి” తి, తథా “ ఏతావదరేఖల్ప మృతత్వమిత్య
క్వాప్యాజ్ఞానవల్కలగి ప్రవవ్రాజే” త్యాదికా-తథాచలోకసజ్గ్రహ
థేమేవ జనకాదయగి కేచిద్బ్రహ్మవిదగి కమాను తిష్ఠన్తిభిభావః,
తస్మాన్నవిద్యాయగి కమశేషత్వమ్. ... *

— ❀ గం|| సూ|| అసావత్రకీ ❀ —

యచ్ఛాక్తమ్ “ తచ్ఛ్రుతే ” రితి తత్రాప్రతివిధీయతే, యదే
సకమ్ “ తుల్యంతు దశేన ” మిత్యేత త్సూత్ర మవతారయతి (త
త్రాదా) వితి. ... *

* (తథాచ శ్రుతి) రితి=అయమిహాశయః, కేచిద్బ్రహ్మవిదగి క
మాను తిష్ఠన్తి తిచే తేచిద్బ్రహ్మవిదః “ జిజ్ఞాసాయాం సమ్మ
వృత్తోనాద్రియేతగర్తచోదనామ్ ” ఇత్యాది శ్రుతిసర్వాలోచనయా
కర్తాణివిస్మజన్తితి, తస్మాత్తగమాచారదశేనం నవిద్యాయగి కర్త
శేషతామావహేచితి. తహి “ జనకోహవైదేహ ” ఇతి శ్రుతేగి
కోభిప్రాయః? తత్రాహ-(తథాచే) తి=ఏవం జనకాదీనాం లోకసజ్గ్ర
హసంసిద్ధిమభిప్రేక్ష్య “ కర్తృతైవహిసంసిద్ధిమన్ధితా జనకాదయ
ఇతిస్మర్యత ఇతిద్రష్టవ్యమ్. ... *

వవిద్యయాకరోతీ” తి ఛన్దోగ పరితేయం త్రుతి నకసవత్ర పతిత వి
ద్యానాం కమాన్ల త్వముపదిశతి, కింతుతత్రప్రకృతాయావిద్యాయా
వీవ; ప్రకృతాతు “ ఓమిత్రేతదక్షరమగ్రీథముపాసీతే ” శ్లోవ ముప
దిష్టోగ్రీథవిద్యా, ... *

—* ౧౦॥సూ॥ విభాగశ్చతవత్ *—

యదప్యక్తమ్ “ సమన్వారమ్భణా ” దితితత్రబ్రూమః?
“ తంవిద్యాకమణీ సమన్వారభేతే ” ఇత్రేతత్సమన్వారమ్భణ వచ
నంయద్యపివిద్యాయాః పురుషార్థం ప్రత్యస్వా త చ్చే) విజ్ఞ మిత్య
క్తమ్, తథాపివిద్యాకర్తృణోరధికారిభేదేన విభాగోద్రష్టవ్యః, విద్యా
తద్వస్తంపురుషం ఫలదానాయసమన్వారభతే కమణతదనుష్ఠాతారమి
తి, శతవదితి విభజనమాత్రేద్భిష్టాస్తః, యథా శతంగావస్సాయం గో
ష్ఠద్వయంప్రవిశ స్తిత్వక్తవీకస్త్రిగోష్ఠేపఞ్చాశద్గావోపరస్త్రిగోష్ఠేప
ఞ్చాశద్గావ ఇతివిభాగోజ్ఞాయతే తద్వదేవముముత్స్వ ముముత్సువిష
యం విద్యాకమణోస్సమన్వారమ్భణ వచనమ్; అతఏవాధికారిభేదే
న విద్యాకమణోర్విభాగఉపదిశ్యతే “ నచేదవాదాననువతతలేమతి
స్సప్తవలంకే రమతోమహామునే | యథాగతిజ్ఞేవమనుష్యయోగి
పృథక్స్వపవధమే నసరంక్షిపేత్స్థితః॥కమణప్రవృత్తంచ నిష్పత్త
మప్యత్రవేదే వివిచ్యోభయజ్ఞిమూశ్రితమ్ | విరోధితద్యాగపదేకక
తారిద్వయంతథాబ్రుచ్చ ణికమణనచ్చాతీ ” తి. ... .. *

—* ౧౧॥సూ॥ అధ్యయనమాత్రవతః*—

యత్పునరుక్తమ్ “ తద్వచోవిధానా ” దితితత్రాపిబ్రూమః”

+ సాత్రేణ మాత్రపదేన వేదాన్తార్థజ్ఞానాదికం వ్యావర్త్యతే, త
థాచ “ ఆచార్యకులాద్యదమగ్రీత్యే ” త్యత్ర అధ్యయనం కర్తానుష్ఠా
నోపయోగ్యర్థావబోధాంతమపి తద్బోధస్య పర విద్యాత్వాభావమే
వనిర్దీయతే, ఉపకుర్వాణస్యా విద్యత్వాత్;

“అచార్యమలాద్యేదమధీత్యై” శ్లోత్రాధ్యయనమాత్రస్యశ్రవణాదుపకు
వాణస్యాధ్యయనమాత్రవతో గృహశ్రమ ప్రవేశగి కమానుష్ఠా
నంచవిధీమతే, నతువిద్యావతగి; తథాసతికథంవిద్యాకమకశేషత్వమి
యాత్, తస్మాత్పరవిద్యాకమనిరపేక్షాస తీస్వాత స్త్ర్యైశ్రవపరమపు
రుషార్థకహేతుభవతితియక్తమేవోక్తమ్. ... *

—* ౧౩||సూ|| నావిశేషాత్ *

“కువన్నేవేహకమాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా, ఇత్యేవమా
దిషునియమశ్రుతివాక్యేషు నహిపరబ్రహ్మ పాసకస్యకర్తవ్యమిమవి
శేషశ్రుతిరస్తి, కస్తాత్? అవిశేషాత్ - అవిశేషేణహినియమవిధానం
భవతి, తతశ్చవిద్యాకర్తణోరధికారివిభాగాత్ “కుర్వన్నేవేహక
ర్వాణిజిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా” ఇత్యత్ర కర్తసు యావదాయునియ
మనంభగవదుపాసనా నధికారివిషయమితినిశ్చయతే, తస్మాత్ “ని
యమాచ్ఛేతి” యదుక్తంతచ్చప్రత్యాఖ్యాతమ్. ... *

—* ౧౪||సూ|| స్తుతయేనుమతిర్నా *

అనుమతి- రనుష్ఠానమ్, “నకర్తల్పితేనర” ఇతివత్సయమాణ
శ్రుతిపర్యాలోచనయావిద్యావతిపురుషే చిరకాలంబోకగజ్జహాహే
తోగి ప్రకృతివశాద్వాకర్తమర్వత్పి విద్యాసామధ్యాకతస్త్రిన్నకర్త
లేపోభవతీత్యేవం విద్యాస్తుత్యథామేవ “కువన్నేవేహ కమాణి
జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా” ఇతి విద్యావతగి కమానుమతిగి క్రియతే,
నతు విద్యావతగి కమానుష్ఠానవిధానార్థమితివాజ్ఞేయమ్.

—* ౧౫|| సూ || * కామకారేణైకే *

అపిచైకే- ముఖ్యః, పరబ్రహ్మనిష్ఠాహ్య పరోక్షీకృతవిద్యా
ఫలాస్పందస్తదవప్తమ్భ తామకారేణ భగవదుపాసనం కుర్వన్తి,

*విద్యావతేస్త్రిన్వరేణకర్తహానలింగాచ్చవిద్యాసావత్ స్త్ర్యై
ణపురుషార్థదేత్యాహ- (కామే)తి. ... *

కామకారః స్వచ్ఛందాచారః, తథాచామ్నాయతే “యత్పాద ప
జు-జ పరాగ నిషేవత్యప్తాయోగప్రభావ విధుతా. ఫల కర్త బద్ధాః।
స్వైరంబరస్త్రిమునయోపి నసహ్యమానా” ఇతి, “శౌచ మాచ మ
సంస్నానం నతుచోదనయాచరేత్” । అన్యోన్య నియమాన్జ్ఞానీయ
థాహంబీలయేశ్వర ” ఇతిచ. తస్మాన్నవిద్యాయాగి కమన్ శేషత్వమ్,
నాపిశ్చ తద్విషయాయాగి ఫలశ్రుతేగుణవాదరూపార్థవాదత్వమ్, అపి
తు భూతార్థవాదరూపైవభవతి తద్విషయాఫలశ్రుతిరితి ధ్యేయమ్.

—* గ౧॥సూ॥* ఉపమదఃచ *

“తావత్కర్తాణికుర్వీత ననిర్విద్యేత యావతా । మత్క-థా
శ్రవణాదావా శ్రద్ధాయావన్నజాయత ” ఇతి “యస్తాత్త్వ రతిశే
వస్యా దాత్మత్వప్రశ్న మానవః । ఆత్మనేషవ సమష్టస్తస్యకార్యంన
విద్యత ” ఇతి చైవం జాతీయకాశ్చుతిస్తృతయగి పరబ్రహ్మ విద్య
యాకర్తృణాముపమర్దముపవిశన్తి, ఉపమదః- నిషేదనమ్, నిరాసఇతి
యావత్;† అతశ్చ బ్రహ్మవిద్యాయాస్సాన్వితనే గ్రిణ పురుషార్థ హే
తుత్వపద్యవసీయతే. * * * *

౧॥ పురుషార్థాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧౬॥

అథపరబ్రహ్మవిద్యాధికారి విచారఆరభ్యతే,

¶(తద్విషయాయాగిఫలశ్రుతే)నిఱి=“వైర్దగ్నసీయా వయవైరు
దారవిలాస హాసేతుణ వానుసూక్తైః। హృతాత్మనో హృత ప్రా
ణాన్య భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వం ప్రయుజ్జే” ఇతి ప్రాగుదాహృ
తపరవిద్యాఫలశ్రుతేరిత్యర్థః. ... *

* విద్యాయాస్సాన్వితానాంకమాధికార నివతః కత్వా
చ్చనాస్యాగి కర్త శేషతేత్యాహ- (ఉపమర్దంచే)తి.

†ఫలకథన పూర్వక మేతదధికరణ ముప సంహరతి-

(అథశ్చే)తి

అ॥౧॥సూ॥౧౬॥

—❖ ౧౭॥సూ॥ †ఊర్ధ్వ=లేతస్సుచశబ్దేహి❖—

పరబ్రహ్మవిద్యాయాం కేమనూర్ధ్వ=లేతసో ముఖ్యాధికారిణః
ఆహూన్విదూర్ధ్వ=లేతసః? ఇతిమిమాంసమానోరాధ్ధాన్తి తాథేం
తావత్పఠతి- (ఊర్ధ్వ=లేతస్సునే) తి= ఊర్ధ్వ=లేతస్సు- నైష్ఠికవాస
ప్రస్థపరివ్రాజకాశ్రమిషు, బ్రహ్మవిద్యాముఖ్యాధికారో భవతి తిప్రత్యే
తస్యేమ్. చశబ్దేనానూర్ధ్వ=లేతస్సవ్యా శ్రమిషుకథం చిచ్ఛగ్రిహ్మవి

భగవదుపాసనేస్వరూపతః ఫలతశ్చ నిర్ణీ తేనతి తదధికారిచి
స్తనస్యప్రాప్తావసరత్వాదు త్తరాధికరణేఽవసరగల్గతిం సూచయతి-
(అభే)తి=†అధికరణ ముపక్రమతే-(ఊర్ధ్వ=లేతస్సుచశబ్దేహి)ని.

యజ్ఞాదివిద్యాసాధనవత్త్వాదనూర్ధ్వ=లేతస ఏవపరవిద్యాయాంము
ఖ్యాధికారిణ ఇత్యేవంపూర్వపక్షేప్రాప్తే శమదమాద్యుత్తరగ్ల విద్యా
సాధనవత్త్వామూర్ధ్వ=లేతసఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యతయాఽధిక్రియ
స్తఇతిభావేన సిద్ధాస్తమాహ-(రాధ్ధాన్తితార్థ)మిత్యాదినా.

(నైష్ఠికే) తి= చతుర్విధేషు బ్రహ్మచర్యేషు మధ్యేషు చతుర్విధా
బ్రహ్మచర్యైష్టానైష్ఠికాకర్మర్కః, చాతుర్విధ్యంబ్రహ్మచర్య స్యామ్నా
యతి=“సావిత్రంబప్రజాపత్యః-బ్రాహ్మంచైవ బృహత్తథా”ఇతి. బ్ర
హ్మోప శశమారభ్యాతురీయరాత్రాత్సావిత్రమ్, తదారభ్యప్రథమో
పాకర్కణిపాజాపత్యమ్, తదారభ్యాస్వాధ్యాయాశ్చయన సమా
ప్తే ర్పాగ్నిమ్, తతఃఊర్ధ్వ= మాశ్రమాస్తర ప్రవేశం వినాత
తైత్రియావజ్జీవం యశ్యవస్థానం తస్మి తద్బృహత్, తదేవ నైష్ఠిక
మిత్యవ్యతే- ఏవమ్ “వాతా= సంవయ శాలీన సిలోఞ్చ ఇతివై గృ
హే । వైఖానసా వాలఖిల్యోదుష్పరాగి ఖనపాదనే ॥ న్యాసే కుటీ
చకగిపూర్వం బహువిదోహం సన్నిహియా” విత్యామ్నాయానురో
ధేన గార్హస్థ్యాదేగి ప్రత్యేకం చాతుర్విధ్యం భవతిజ్ఞేయమ్.

ద్యాధికారోభవతీతిహంచయతి, తథాహియేపునరనూధ్వః రేతసస్తేపి
 శ్రుతదేవకుచేలాదివప్వి రక్తాస్సృస్త దాతేషామపికథం చిద్విద్యాధి
 కారస్స్యాత్, యదగృహశ్రమిణః పునరవిరక్తా భవేయస్తదాతేషా
 మగ్న్యాధానగభాధానాద్యనేక కర్తానుష్ఠానవ్యగ్రచే తస్త్వాద్భ్య
 వ్తావిద్యాపరినిష్ఠితనైస్థికాదీనంసగోపిదుర్లభవవ, కుతస్తేషాంబ్రహ్మ
 విద్యాధికారస్స్యాత్, తస్త్వాదూధ్వః రేతసపివాశ్రమిణోముఖ్యతయా
 పరబ్రహ్మవిద్యాయా మధిక్రియస్త ఇతిజ్ఞేయమ్. కుతః? శబ్దేహి-శబ్ద-
 శ్శ్రుతిః, “ ప్రజాపతిపతి స్సాక్షాద్భగవాన్ గిరిశోమనుః | దత్తాదయః
 ప్రజాధ్యక్షా వైస్థికాస్సనకాదయః | మరీచిరత్యగ్జీరసః పులస్త్యః
 పులహః క్రతుః | భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతేమదంతా బ్రహ్మవాదినః || తస్యా
 నయాభగవతఃపరికర్తృశుద్ధసత్వాత్సనస్తదనుసంస్తరణాన పూత్యాన్ |
 జ్ఞానంవిరక్తిమదభాన్నితీన యేనచిచ్ఛేదనంశయ పదం నిజనేవకో
 శమ్ ” జ్ఞానమ్- భక్తిః, “ యదనుచరితలీలాకనన్ పియ్యూషవిప్ర
 ట్సకృదదనవిధూతద్వన్ద్య ధర్తావినష్టాః | సపదిగ్రహకుటుమ్మం దీప్త
 ముత్సృజ్యధీరాబహవ క్షవవిహం గాభిక్షుచర్యాంచరన్తి ” త్యేవం జా
 తీయకశ్రుతిషునైస్థికాదీనాంహిబ్రహ్మవిద్యాధికారోవగమ్యతే, తస్త్వా
 దూధ్వః రేతసామేన బ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికార ఇత్యన్యవ
 స్థీయతే. ...

—* ౧౮॥సూ॥ పరామశఃంజైమినిరచోదనాచ్ఛాపవదతిహి*—

యద్యపిజైమినిరూధ్వః రేతసామాశ్రమాణామచోదనాదే
 వతదాశ్రమిణోనసన్త్యతో గృహశ్రమిణామేవవిద్యాధికారఇతి ప
 రామశఃంప్రాప్తోతి - పరామశో-నిశ్చయః, తథాప్యేతన్నతమే
 కాదశసూక్తే “ అధైషాంకర్తకత్యాణాం భోక్త్యాణాంసుఖదుఃఖ

॥ ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థ ముపసం
 హరతి- (తస్మా) ౨౩. ...

యోః! నానాత్వ మథాత్మత్వం లోకకాలాగమాత్మనా " మిత్యా
దినో పన్యస్య "ఏవమప్యన్య సర్వేషాం దేహీనాం దేహయోగతః । కా
లవయవతస్సన్తి భావాజన్తాదయోసకృది " త్యాదినాభగణాన్ స్వ
యమేవాపవదతి- నిరాకరోత్తీత్యథః, తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్ర
హ్మవిద్యాయాంముఖ్యాధికారసిద్ధిః, సీతితత్రతత్రస్వేన కృతాంజైమి
నిమతనిరాకరణ ప్రసిద్ధింద్యోతయతి. ... *
— ✽ ౧౯॥సూ॥ ✽ అనుష్ఠేయంచాదరాయణస్సామ్యశ్చ త్రే ✽—

భగవాన్ చాదరాయణస్తు నైష్ఠికాద్యా శ్రమమేవావశ్యమను
ష్ఠేయంమన్యతే, కుతః? సామ్యశ్రుతేః- తథాహినైష్ఠికాద్యాశ్రమా
ణాం గృహశ్రమసామ్యే నానుష్ఠేయత్వం శ్రూయతే, " గృహంవ
నంహంపవిత్రేత్ప్రవేశేత్తత్రవావసే " దిత్యాదా. తస్మాదచోదనా
దూర్ధ్వరేతసాశ్రమానసన్తి త్యేతజ్జైమినేరనన్త రజ్జమతమిత్యనా
దరణీయమ్. ... *
— ✽ ౨౦॥సూ॥ ✽ విధిర్వాధారణవత్ ✽—

వాశబ్రహ్మసమాధః, యద్యపి " గృహంవనంహంపవిత్రేత్ప్రవేశే
త్తత్రవావసే " దిత్యత్రవైష్ఠికాద్యా శ్రమాణామివగృహశ్రమస్యాపి
భవతివిధిః, తథాగృహంవనంహంపవిత్రేత్ప్రవేశేవాదివత్ " గృహేష్వ
వస్థితో రాజన్ క్రియాంకుర్వన్త్యహేచితాః । వాసుదేవాపరామిత్యా
దుపాసీత మహామనీ " నిత్యుక్తరీత్యాచవిధి వదనుస్థాతురేవచిత్తశు
ద్ధ్యాదికముత్పాదయతి, ధారణవత్- యథా " అథ స్తాత్సమిధంధా
రయన్నను ప్రవేశదుపరిచేవేభ్యోధారయే " దితిశ్రాతేదైవిక కర్మవిష

*యత్తూక్తమచోదనాదూర్ధ్వరేతస అశ్రమానసన్తితతదహమేవ
నిరాకరోమిత్యాహసూత్రకారః- (అనుష్ఠేయ)మితి.

†. బ్రహ్మచర్యాదిషు మధ్యే గాఢాస్థ్యానుష్ఠానం దుష్కర మి
త్యాహ. (విధిర్వే)తి. * * * *

యేవిధివదుపరిసమిధారణ మేనాపూర్వముత్పాదయతి తద్వదయం
గృహశ్రమోపివిధివదనుష్ఠితవినశ చిత్తశుద్ధ్యాదికముత్పాదయతీతి
జ్ఞేయమ్. ... .. *

—*{ ౨౧॥సూ॥స్తుతిమాత్రమపాదానా దితిచేన్నాపూర్వత్వాత్ }*—

స్వాదేతద్గృహశ్రమోపాదానాత్ప్రయేణకేషుచిదనస్తీయ
మాననానావిధసుకృత దుష్కృతమలినీకృతమేవచిత్తముపలభ్యతే,త
స్మాత్ “ కర్మణాకర్మ నిహంరపషసాధునిరూపితః। యశ్శ్రద్ధయా
జేద్విష్టుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః ॥ చిత్తస్యోప శమాయంవైకవిభిశ్చ
స్త్రీచతుషాదశిత స్సు గమోయోగోధర్మశ్చైత్తముదావహః ” ఇ
త్యేవంజాతీయకం గామా మేధిక కర్తామృతానస్య చిత్తశోధకత్వ వ
చనంస్తుతిమాత్రమితిచేన్నైతద్వ్యక్తమ్, కుతః? అపూర్వత్వాత్- శ్రీ
తదేవకుచేలాది వద్విధివదనుష్ఠాతు ర్భగవత్యపితాపూర్వత్వాచిత్త
శుద్ధ్యాదికంస్వాదేవత్యధ్యవసీయతే. ... .. *

—* ౨౨॥ సూ॥ భావశబ్దాచ్చ *—

భావో- భక్తిః, “ గృహేష్యస్యగణిం యాయాద్రాజంస్తద్భ
కొమాన్నర ” ఇతిగృహశ్రమిణోపి భగవద్భక్తిసమ్భవశబ్దాచ్చస్యత
ద్ధేతుభూతచిత్తశుద్ధిభవతీత్యవగమ్యతే. * *

—* ౨౩॥సూ॥పారిష్లవాథా ఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్ *—

ననుచ “ యదపక్వ కామకరణ్ణవీష ఆవనధః - తథా స్లవా
హ్యేతే దృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్తవీతచ్ఛ్రీ
యోవీభినస్త న్నిసూధా జరాంమృత్యుం తే పునరేవావియన్తి- నాకస్య
పృష్ఠేతేసుకృతేనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశస్తీ ” త్యాదా

* శ్రుతిరేవ గార్వాస్థ్యా నుష్ఠానాచ్చిత్తశుద్ధిస్యాదిత్యవగమా
యతీత్యాహ-(భావే)తి. * * *

గృహమేధినగపారిష్లవాథాన్సంతస్యం సరస్వతీత్రాయతే-పారిష్లవా
థాః- పరితగ్లవనరూప ప్రయోజనకసుకృత దుష్కృతభూయస్థా
భిర్భగవం, ఏవం సతి కృత స్తేషాం చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యాధి
కారసజ్జతిరితి చేనై యదోషః, కస్తాత్ ? విశేషితత్వాత్- గృహశ్ర
మిణః “ గృహేష్వావసతాంవాపి పుంసాంకుశలకర్తృణామ్ । మద్వా
తాన్యాతయామానాంసబన్ధా యగృహశ్రమ ” ఇత్యాదౌ కుశలక
ర్తృత్వాదిభిర్విశిష్యస్తే, భగవదర్పితత్వం కర్తృణాంకుశలత్వమ్, “యద
పక్వకామకారణం ఏవతవసద ” ఇత్యాదిశ్రుతిస్త్యపిరక్తానాం గృ
హీణాం చిత్తశుద్ధిదౌలభ్యాద్బ్రహ్మవిద్యా నధికారం శ్రావయతి,
అత స్తేషాం గృహశ్రమిణాంకుశలకర్తృత్వాదిభిర్విశేషితానాం కర్తృ
లబ్ధాభావాచ్చిత్తశుద్ధి ద్వారాబ్రహ్మవిద్యాధికార సిద్ధి రవగవ్యతే.

—❖౨౦॥సూ॥ ❖ తథాచైకవాక్యోపబన్ధాత్❖—

❖ తథాచ గృహశ్రమవిషయే శ్రుతిచోదితానామగ్నిహోత్రా
దికర్తృణాం యథోక్తక్రమేణచిత్తశోధన ద్వారావిద్యాజ్ఞతయా పర
మపురుషార్థ ప్రయోజకత్వేసిద్ధేషుర్వోత్తర కాణ్డయోరైకాథ్యాక
దేకవాక్యతయోపబన్ధస్యాత్, ఏకవాక్యోపబన్ధః- ఏకవాక్యత్వ కల్ప
నమ్,తస్మాత్ సర్వాసాం శ్రుతీనాం భగవద్భక్త్యుత్పాదనే తాత్పర్య
మితినిశ్చీయతే, నతు గృహశ్రమమాశ్రిత్యకర్మానుష్ఠానే, అతఏవగృ
హశ్రమస్య హేయత్వం శూన్యతే “ జన్యజ్ఞనాశ్రమ మసత్తమ
యూధగాధం ప్రీణీహీహంసశరణం విరమక్రమేణే ” తి.

—❖౨౧॥సూ॥ ❖ అతఏవచాగ్నిన్ధనాద్యనపేక్షా❖—

❖ గృహశ్రమచోదితకర్తృణాం పరవిద్యా ప్రయోజకచిత్తశుద్ధిఫల
కత్వే సిద్ధేసర్వాసాం శ్రుతీనా మైకార్థ్యేనైకవాక్యత్వంచ సిద్ధ్యతీ
త్యాహ- (తథాచే)తి. ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

† నిష్పన్న విద్యాఅనిష్పన్నవిద్యాశ్చేతిగృహస్థాద్వివిధాః, తత్ర

యతః “పురుషార్థోతశ్చక్తా” దిత్వాదాపుషాదితరత్యాసాన్వ
తస్త్రీక్షిపురుషార్థ పేతా విద్యాయాం నైష్ఠికాదివర్గ్యహస్తాఅప్యే
ధిక్యతాః, అతఏవ గృహే నివసద్భిరపి భగవదుపాసతై రగ్నిన్ధనాన
పేక్షైవక్రియతే, అగ్నిన్ధనాదీని- అగ్నిసాధ్యాధానాదికర్తాణి, భగవ
దుపాసకానా మగ్నిసాపేక్ష వివిధకర్తృసాధ్య విద్యా సిద్ధే స్సత్సాధన
భూతాగ్నిసాపేక్షిత కర్తృణామనపేక్షా భవతీత్యేత ద్యుక్తమ్, తదు
క్తమ్ “అత్రే-చేన్ద్రధునిదేత కేమర్థం పరవ్రతం ద్రశేత్ । ఇష్టాస్సార్థ
స్య సంసిద్ధా కోవిద్యా స్యత్సమాచరే” దతి.

—❖ ౨౫॥సూ॥ శాసన్వాపేక్షాచ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ ❖—

గృహశ్రమిణాంతు చిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిచ్ఛతావ్యవస్థా
తుభూతానాం శ్రుతిస్మృతిబోధితానాం సర్వేషా మపి నిమోమా
నామాశ్చినుకర్తృణా మపేక్షాయథాశక్తిభవత్వేన, కస్తాత్ ? యక్షా
దిశ్రుతేః తథాచ శ్రుతిభావతి “ తమేతం వేదానువచనేనబ్రాహ్మ
ణావివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే ” తి. అశ్వవదితిగృ
హిణాం విద్యాప్రాప్త్యర్థంకర్తృసాపేక్షత్వే దృష్టాంతః, యథాచేశా
న్తర గమనార్థం గమనాశక్తో లశ్వమపేక్షతే తద్వద్యవస్థాపి చిత్త
శుద్ధ్యాది ప్రాప్త్యర్థం సర్వాణ్యపి నిమోమానికమాణ్యపేక్షత్యతి
ద్రష్టవ్యమ్. * * * *

అ॥ ఊర్ధ్వశ్చోధికరణం సమాప్తమ్, నూ॥ ౧౦॥

నిప్పున్న విద్యానాం నిపుత్రకర్తాధికారత్వేన విద్యాపారవశ్యేనచా
గ్నిసాధ్యకర్తాజ్ఞానావశ్యకానీత్యాహ- (ఆతపవచే)తి.

శాస్త్రమేనివసద్భి-ర్గృహస్థైః, భగవదుపాసకైర్విష్ణుస్సవిద్యై
స్సాధ్యై సిద్ధాసాధనాపేక్షాత్యాగే నిదర్శనమాహ- (అతః) ఇతి-అ
తే- అన్తికే, హస్తఇతియావత్; అవిష్ణుస్సవిద్యానాం గృహశ్రమి
దామగ్నిసాధ్యకార్యాణ్యవశ్యకానీత్యాహ- (సర్వాపేక్షాచే)తి.

—* { శ్రీమదమాధ్యుపేతస్యాత్త
థాపితత్వద్ధేతదజ్ఞతయాతేషా మ
ప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ } *—

* విద్యోప్సార్గపూత్రమితికాయేనానుష్ఠేయాని విద్యాబహిర
జ్ఞసాధనాని శ్రాతస్తాతాని కర్తాణీత్యుక్తమ్, కిం కేవలైశ్చ సత్త్వా
దివిహితైర్యజ్ఞాదిభిః కాయైశ్చ కర్మభిర్భూత్వా విద్యాసాధ్యతే?
కింవాసాధనాంతరసహితై రేవతైః కర్మభిర్భూత్వా విద్యాసాధ్యతే? ఇ
తివిశయఇదముత్తరమాహ- (శ్రమదమాధ్యుపేత) ఇతి=యద్యపివిద్యో
ప్సయా గృహస్థోయజ్ఞాది కర్మానుత్పత్తి, తథాపిశ్రమదమాది మాన
సధర్మోపేతశ్చ స్యాత్, కుతః- తద్విధేః- తథాపిశ్రమదమాది వి
ధిభావతి విద్యోప్సార్గపూర్ణస్య “ తస్మాదేవం విచ్ఛన్నోదాంత ఉప
రతస్తితిత్సుస్సమాహితోభూత్వాత్సన్యేవాత్మానంపశ్యే ”దిత్యేవం యా
పః, అస్యవిధేస్సర్వా శ్రమసాధారణత్వేపి గృహస్థస్యబహుప్రకార
తత్త్వాన్నిప్రసక్తేస్తద్విషయత్వమిహాదితమితిమన్తవ్యమ్. తతశ్చ, తద

తస్మాన్నేషిక్తాదయఏవ పరవిద్యాయాంముఖ్యాధికారిణోభ
వన్తి త్యధికరణముసంహతకవ్యమ్. అ॥౨॥సూ॥౧౦॥

* పూర్వాధికరణే యజ్ఞాదీని విద్యాబహిరజ్ఞసాధనాన్యనుష్ఠా
రయిత్వాన్యైస్సాధికరణేశ్రమదమమాదీనివిద్యాంతరజ్ఞసాధనాన్యచ్య
స్తే, అతోస్యపూర్వాధికరణేనాంతరహిరాచ్ఛ రూపాం సజ్గతిం
వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి-(విద్యోప్సార్గ)రితి=యజ్ఞాది వృత్తిరిక్తాని వి
ద్యాంతరజ్ఞసాధనాని సన్తినవేతివిశయతాత్పర్యార్థః, యజ్ఞాది వృత్తి
రిక్తానాం విద్యాంతరజ్ఞసాధనానా మవిధానాత్తాని నసన్త్యేవ, కుత
స్తేషామనుష్ఠానప్రసక్తిరితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే విద్యాంతరజ్ఞసాధ
నానాం శ్రమదమాదీనాం విహితత్వాత్తాని విద్యోప్సార్గావశ్యమనుష్ఠే
యానీతి సిద్ధాంతయతి- (ఇదముత్తరమాహ) త్యాదినా.

క్ల తయా-విద్యాజ్జలయా, తేషామ్- శమదమోపరతితితాదీనామ్, అ
వశ్యానుష్ఠేయత్వా చ్ఛమదమాద్యు పేతస్య గృహస్థస్య విద్యా నిష్ప
త్తిభావతీత్యవగమ్యతే, “ శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధే దామఇన్ద్రియసం
యమః” ఇత్యాది నిరుక్తిమనురుగ్యేహశమదమాది పదాని వ్యాకరణ
వ్యాని, శతస్తాద్యధాశక్తి పోక్తి నిషాఙ్గ-మకమాణి విద్యా బహిరజ్ఞ
సాధనానిచ విద్యేత్సనాగృహస్థేనావశ్యమపేక్షితవ్యాని.

3|| శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—*అసూ|| సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్యయేతద్దర్శనాత్*—

॥ శమదమాదీని విద్యాన్తరజ్ఞ సాధనానిప్రాగధికరణేఽనిహితా
ని, సమ్యక్రితిపునరాహార శుద్ధిరూపవిద్యా బహిరజ్ఞసాధనాన్తరం వ
వక్తుమిదమధికరణమారభ్యతే, తత్ర ఛన్దోగా స్సమామనన్తి “ సహ
వా+ఏవం విదికించనానన్నం భవతీ”తి- తథావాజసనేయిన శ్చామన
న్తి “ సహవా+అస్యానన్నంభవతి-నానన్నం ప్రతిగృహీతంభవతీ”తి.
అనయోశ్చుక్ర్యోరయమర్థఃప్రతీయతే, ప్రాణోపాసకస్య సవమ
స్యన్న మదనీయంభవతీతి. కిమత్ర సవాన్నమపి సవదాఽద్యత్వేనా

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరణి-(తస్తాద్యధా
శక్తి)తి. నిషాఙ్గ-మ కర్తృణాం చిత్త శుద్ధిద్వారావిద్యా హేతుత్వా
ద్బహిరజ్ఞత్వమ్, శమదమాదీనాం సాక్షాద్విద్యాసాధనత్వాదన్తరజ్ఞ
త్వమితి ద్రష్టవ్యమ్. అపేక్షితవ్యా సీత్యస్య ఇతి సిద్ధమితి వాక్య
శేషః.

అ|| 3 ||సూ||

॥ ప్రపూవాధికరణేనాస్యాన్తభావబహిభావరూపాసంజ్ఞతి
మేవాహ-(శమదమానీ)తి=పునర్గ్రహణేన సర్వాపేక్షేత్యత్ర విద్యా
బహిరజ్ఞసాధనాని యజ్ఞాదీన్యుక్తానీతి స్తారయతి.

+ ఏవంవిది-సవమపిప్రాణస్యాన్నంభవతీతి ధ్యానవతి+అస్య-
ప్రాణోపాసితం.

...

...

... *

నుజ్జాయతే ? ఆహాస్విదన్నాభావేన ప్రాణాత్మయకాల విశేషవీచ
సర్వాన్నానుమతిగ క్రియతే ? ఇతి ప్రతిపద్యమానశివ మధ్యవస్యతి,
(సర్వాన్నానుమతిశ్చే)తి=చశబ్దోఽవధారణే, ప్రాణవిద్యా నిష్ఠస్య
ప్రాణాత్మయే-పరమాయామాపద్యైవహి, సర్వాన్నమస్య దనీయత్వే
నాభ్యనుజ్జాయతే, కస్మాత్ ? తద్దశనాత్- తథాహి చాక్రాయణ
స్య ఋషేగిపరమాయామాపదిప్రత్యుపస్థితాయామస్పృశ్యోచ్ఛిష్ట భ
క్షణందర్శయతి “ మటచీహతేషు కురుష్వీ ” తి బ్రాహ్మణమ్. ఏత

* యథా వామదేవ్య సామోపాసకవ్యతిరి క్తవిషయమ్ “ నప
రాన్తశ్చే ” దితి పరస్త్రీ నిషేధ శాస్త్రం భవతి తథా “ తస్మా
ద్ద్వాపైర్మణస్సురాం నపిదేన్నకళంజం భక్షయే ” దిత్యాది నిషేధశా
స్త్రం ప్రాణోపాసక వ్యతిరి క్తవిషయమ్, అతో “ నహవా ఏవం విదీ ”
త్యత్రప్రాణోపాసకస్య సర్వదాసర్వాన్నానుమతిగ క్రియతేఇతి పూ
ర్వపక్షేప్రాప్తే ప్రాణోపాసకస్యాపది సర్వాన్నానుమతౌ లిక్లం
వివరిష్యత్ సిద్ధాంతయతి-(ఏవమధ్యవస్యతీ)త్యాదినా.

అస్పృశ్యోచ్ఛిష్టభక్షణమ్-హస్తీపాలకోచ్ఛిష్టకల్తాషభక్షణమిత్య
ర్థః. మటచీహతేష్వీత్రాహ్మణస్యత్వయమర్థః. మటవ్యం-రక్తవణాః గతు
ద్రవక్షిణం, తైర్లతేషు, కురుషు-కురుదేశసస్యేషుదుర్భిక్షేజాతేసః త్య
ర్థః. ఆటక్యాశ్చియాస్వజాయయాసహాషస్తినామకశ్చాక్రాయణఋ
షిరేశాంతరం గచ్ఛన్నిభ్యగ్రామే-హస్తీపాలకగ్రామే, ప్రాద్రాణకః-తు
ద్వాధయోపక్షిణస్థానితవాక్. సచాక్రాయణగికుల్తాషాఖాదంత
మిభ్యంభిక్షితవాక్, సచేభ్యోద్యమయాభక్ష్యమాణకుల్తాషేభ్యోన్య
త్రిమపినాస్తీత్యువాచ, తచ్చుత్వాచాక్రాయణఏతానేవకుల్తాషాస్తే
దహీత్యువాచ, తచ్చుత్వేభ్యేనార్థభక్షితాన్సోచ్ఛిష్టాన్కుల్తాషాన్
చాక్రాయణాయదత్వాజలంచగృహేణేత్యుక్తేసతిత్వదుచ్ఛిష్టంజలంమే
నపేయంస్యాదితిప్రత్యాచఞ్చ్యోతతో కుల్తాషాగి కిలనోచ్ఛిష్ట ఇతిభ్యే

ద్బాన్త్రీహూణపాతస్తు “మటచీ హలేఘ కురు ష్వాటక్యా సహజాయ
యోష స్తిహాచాక్రాయణ ఇభ్యగ్రామే ప్రాద్రాణక ఉవాస- సహే
భ్యం కుల్తాషాః ఖాదంతం బిభిక్షేతగ్ హూవాచ- నేతోఽన్యేవిద్యంతే
యచ్చయేమ ఇమ ఉపనిసి-తాఇతి-ఏలేహంమేదేహేతిహూవాచ-తా
నస్మై ప్రదదౌ హంతానుపానమిత్యుచ్చిష్టం వై మేపీతగ్ స్వాదితిహూ
వాచ- నస్విదేతే పుచ్చిష్టా ఇతి నవా జీవిష్యమిమానఖాదన్నితిహూ
వాచకామోమ ఉదపానమితి- సహఖాదిత్వాతి శేషాః జాయాయా
అజహర సాగ్రవపసుభిక్షాబహూవ తాః ప్రతిగృహ్యనిదధౌ-సహప్రాత
స్సంజహానఉవాచయచ్చ తాన్నస్యలభేమసి ధనమాత్రాగ్ రాజాసౌ
యశ్చ్యతేసమానర్వైరా ర్విజై గృహ్యణీలేతి- తంజాయోవాచహంత
పతఇమఏవకుల్తాషాఇతి తాః ఖాదిత్వామంయజ్ఞం వితతమేయాయే”

నోక్తేసతి కుల్తాషభక్షణే జలత్యాగేచ కారణ మువాచ, అన్నాభా
వేమమ ప్రాణాపద స్తిజలపానంతు స్వేచ్ఛాత స్తటాకాదౌ లభ్యతఇ
తికుల్తాషాః ఖాదిత్వాఽశిష్టాః జాయాయేద త్తవాః, సాచ స్వ
యంనాపద్గతాపత్యురాపదంజ్ఞాత్వాతాః కుల్తాషాః సంరక్ష్యపరే
ద్యురుదితేసూర్యేప్రాతరన్నకాంక్షిణేభలేప్రేప్రాయచ్చత్, సోపి
తాః స్వపరోచ్చిష్టాః పర్యుషితాః తాః కుల్తాషాః జగ్ధ్వాదేశాన్త
రం గత్వా తత్ర వితాయమానం రాజ్ఞో యజ్ఞం ప్రాప్య ప్రస్తోత్రా
దీః “ప్రస్తోతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయతే” త్యాచిక్షేప, తత
స్మై స్తత్యమాధానేనాధిగతేసతి ప్రాణాదికాప్రస్తావాది దేవతాఇతి
తేభ్య ఉపదిశ్యతైర్దత్తం ప్రహీణం ధనం ప్రాప్య స్వాశ్రమంప్రాతిష్ఠ
దితి. అతోచ్చిష్ట భక్షణజలత్యాగాత్కలిక్లాదనాపదిప్రాణవిదుషా
ప్యభక్ష్యమభక్షణే మిత్యభిప్రాయః. ... *
అహర శుద్ధిద్వారా సత్వశుద్ధి సిద్ధిరే తదధికరణ ఫలమితిసూ
చయతి- (తతశ్చేతి). ... *

త్యాది. తతశ్చ ప్రాణాత్మయకాలే ప్రత్యుపస్థితపపాగ్రవిద్యావతా
పాగ్రసన్ధారణార్థం సర్వమవ్యన్తంభూతయితవ్యమిత్యనుజ్ఞాయతే,
స్వస్థావస్థాయాంతునభూతయితవ్యం తేజీయసామపీతినిచ్చియతే, తస్మాత్
“నహవా ఏవంవిదీ” త్యాదిపాగ్రవిద్యాప్రకరణ పరితక్రమా
చితాసర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయా. * * * *

—* ౨౯॥సూ॥ † అబాధాచ్ఛ—

తథాచనతి “ఆహారశుద్ధాసత్వ శుద్ధిసత్వశుద్ధా ద్రువాస్త
తి” రితికాస్త్రస్యాబాధోభవతి, తస్మాచ్ఛాపద్యేవ సవాన్మానుమ
తిః క్రియత ఇతిచక్షేయమ్. ... *
* * *

—* ౩౦॥సూ॥ అపిచస్తర్యతే—

కించాపద్యేవసనాన్మభూతం పరబ్రహ్మవిద్వదవిద్వదవిశేషేణా
పిస్తర్యతే “జీవితాత్మయమాపన్నో యోగ్నమత్తియతస్తతః | లి
ప్యతేనసపాపేన పద్మపత్రమివాచ్ఛసే”తి. * నచైవమాపదిసురాపా
నకళంజ భూతాదికంప్రసజ్యేత, “నహవా ఏవంవిదీ” త్యాది
మతివదాపది సురాపానాద్యనుజ్ఞాభావాత్ ప్రత్యుత “తస్మాద్బ్రా
హ్మణస్సురాంనపిచేన్మకళంజంభూయే”దితికాతకనిషేధాత్ “పద్యం
నిర్ద్యం బ్రాహ్మణః- సురాపస్య బ్రాహ్మణ స్యోష్ణామాసించేయః- సు

+ “నహవా ఏవం విదీ” త్యాది శ్రుతే రాపద్విషయత్వే సిద్ధే
“ఆహార శుద్ధా సత్వశుద్ధి” రితి శ్రుతేస్సాఖ్యం భవతీత్యాహ సూ
త్రకారః- (అబాధాచ్ఛ)తి. ... *
* * *

* యత్తుక్తమ్ “తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిచే” దిత్వాది
శ్రుతిః ప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయేతి తన్నేత్యాహ- (నచైవ) మి
త్యాదివా = తథాచ “తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిచే” దిత్వాది
నిషేధాస్త్రం సర్వబ్రాహ్మణ సాధారణమితిభావః.

రాపాః కృమయోభవన్త్యభక్ష్యభక్షణ" ఇతిస్మృతినిషేధాచ్చ. త
స్తాచ్చస్త్రీయమన్నమ శుద్ధమప్యాపది భక్ష్యమిత్యనుజానాతి "జీవి
తాత్మయ" ఇతిస్మృతిరితిజ్ఞేయమ్. ( ) మద్యం నిన్ద్యమ్, బ్రాహ్మణో వజ్ర-
యేదితి శేషః, చాప్రాణస్యేతి = ఆస్య ఇతి శేషః; ఉష్ణమ్, వహ్నినాద్ర
వమాణకాష్టాః సధారామ్. ... .. *

— ❀ ౩౦॥సూ॥ శబ్దశ్చతోకామకారే ❀ —

కామేనకరోతీతి కామకారః - బుద్ధిపూర్వకమ శుద్ధాన్నభో-
క్తా, తద్విపరీతో ౭ కామకారః - ప్రమాదాదశుద్ధాన్నభోక్తా, తతశ్చై-
తదుక్తం భవతి, యతః ప్రాణాత్మయ ఏవ సహాన్నానుమతిగీకృతా,
అతశ్శబ్దః " జగ్ధస్య మోహాద్ధివిశుద్ధిమ స్థసోఽగుప్సితస్యోద్గిరణం ప్రవ-
క్షత " ఇత్యాదయో అనాపద్యకామకార ఏవయే ప్యుద్గిరణాదిరూ-
పం ప్రాయశ్చిత్తం విదధాతి, తస్మాదశుద్ధాన్నం సర్వధావజః సీయమ్.

౪॥ సర్వాన్నానుమత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

( ) మద్యం నిన్ద్యమితి స్మృతిపదాని యోజయన్నేక దేశతో వ్యా-
చక్షే - (మద్యం నిన్ద్య) మితి = ఏతేన పూర్వపక్షిణోక్త దృష్టాన్తస్యాసి-
ద్ధిపిద్రవ్యవ్యా, తథా హితత్ర ఛాన్తోగ్యే " ఏతద్వామదేవ్యం మిథు-
నేప్రోత " మిత్యాదభ్య " నకాంచన పరిహరేత్తద్వృత " మిత్యన్తం
త్రూయమాణస్య పర్యాయస్య " తపన్తం సనిస్తేత్తద్వృత " మిత్యు-
త్తరపర్యాయ పర్యాయోచనయా వామదేవ్యసామోపాసకో నకాం-
చన పరాభావయే దిత్యేవమేవ తాత్పర్యం ప్రతీయతే, నత్రన స్త-
స్యపరదార గమనానుజ్ఞానతాత్పర్యమ్. ఏవం సతి " నపరదారాన్త-
చ్చే " దితి పర స్త్రీనిషేధకాస్త్రాంతతో వామదేవ్య సామోపాసకం
శ్మతిరేచయేత్, అతః ప్రాకృషిణోక్తదృష్టాన్తస్యాసిద్ధిసిద్ధా, ప్రమా-
దాదశుద్ధాన్నాదనస్య ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ " నహవా ఏవం విదీ " తి
సర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయేత్యాహ - (శబ్దశ్చ) తి. ॥ ౪॥ సూ॥ ౪॥

—* ౩౨||సూ|| విహితత్వాచ్చాశ్రమకమాణి*—

‘పూర్వం తావ “త్వమాపేక్షాచే” త్యత్రాగ్నిహోత్రాదీనామా శ్రమకమాణాంచిత్రశుద్ధిద్వారావిద్యాసాధనత్వమధ్యకాంతమ. సమ్మ) త్యముముక్షోర్విద్యా మకామయానస్య తాన్యాశ్రమకమాణ్య నుష్టే యాని? యద్వానానుష్టేయాని? ఇతి|| విశయంపరిహరతి- (విహితత్వా చ్చాశ్రమకర్తాపీ)తి=అపిత్యవధారణే, ఆశ్రమకర్తాణాం విద్యాసాధన త్వేవధృతేప్యాశ్రమమాత్రనిష్ఠేనచిత్రశుద్ధిద్వారావిద్యాంకామయా నేన తాన్యేవాశ్రమ కమాణ్యనుష్టేయా నీత్యవగమ్యతే, కస్తాత్ ? విహితత్వాత్- “ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయా” దిత్యేవంచిత్ర శోధనాదికం కామయానస్య సర్వకర్మ విధానాత్, చ శబ్దేనాస్యకర్మతస్థస్థులనేప్రత్యవాయ శ్రుతింవ్యోతయతి, తథాచశ్రుతిః “ఏ రగ్ హవాపషదేవానాం యోగ్నిముద్వాసయత, ఇతి ... *

—* ౩౩||సూ|| సహకారిత్యేనచ*—

ఫల మభినందనాయానుష్ఠితాన్యాశ్రమ కమాణి స్వస్వ ఫలప్ర దానిభవన్తి, ఫలమనభినందనాయానుపి తాని బ్రహ్మ విద్యాసహకారి త్వేనచభవన్తితిజ్ఞేయమ్. ... .. *

—* ౩౪||సూ|| సర్వధాపితవోభయలిక్లాత్ *

తస్తాత్సర్వప్రకారేణాపిచిత్రశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యేషు

* ప్రపూర్వస్తిన్నధికరణేయజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్తప్రస్తావే నోపస్థితసాన్యాశ్రమ మాత్ర నిష్ఠస్యోపేక్షానర్హత్వాత్ప్రసక్త సర్వత్యోతరాధికరణమారభతే-(విహితత్వాచ్చాశ్రమకమాణి)తి.

|| “ తమేతం వేదాను వచనేన ” ఇత్యాదాయజ్ఞాదీనాంవిద్యా సాధనత్వావధారణాత్తామకామయానేనాశ్రమమాత్ర నిష్ఠేనయజ్ఞాదీనినానుష్ఠేయానీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంత మాహ- (విశయంపరిహరతి)త్యాదినా. * * *

భిర్గృహీభి స్తవీవ ఫలాభిసన్నిరహితాగ్ని హేమాత్రాదయోధర్మాఅను
ష్ఠేయాః, కుతః? శ్రుతిస్త్వత్పుభయ లింగాత్- శ్రుతి లిక్లం తాపత్
“తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిష నియజ్ఞేనదానేనతపసా
నాశకేనే ” తి. స్త్వతిలిక్లంతు అనాశ్రితగ కర్తృఫలంకార్యంకర్తృక
రోతియః! ససన్యాసీచయోగీచనసిరగ్నినాచాక్రియ ” ఇతి. యోగీ-ప
రబ్రహ్మవిద్యాయాప మోక్షోపాయవాణ్ భవతీత్యర్థః.

—❖ ౩౫॥సూ॥ ❖అనభిభవంచదశశయతి ❖—

అపిచ “ ధర్మేణపాపమపనుదతీ ” త్రేవమాదిశ్రుతిరాశ్ర
మకర్మ భిర్విద్యాప్రతిబంధక పాపాపనోదన ద్వారా విద్యాయా అన
భిభవ మేవదశశయతి, అనభిభవ- స్త్వబాధః, అభివృద్ధిరితియావత్; త
స్మాత్ఫలా నభిసన్ని పూర్వక మనుష్ఠితాని యజ్ఞాదీ న్యాశ్రమ కర్మాణా
ణివిద్యాసహకారిణీతిసిద్ధమ్. ... .. ❖

౫॥ ఆశ్రమకర్తాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—❖ ౩౬॥సూ॥❖అస్తరాచా పితుతద్వృష్టే❖—

విధురాదీనాం బ్రహ్మచర్యదివ్యస్య తమాశ్రమ సమృద్ధ రహి
తత్వేనాస్తరాశవతిఃనాం కింబ్రహ్మవిద్యాధికారోస్తి? ఉతన ? ఇతి
విప్రతిపత్తిః- “ తమేతంవేదానువచనేనే ” త్యాదిమయజ్ఞాద్యాశ్ర
మకర్మాణాంవిద్యా హేతుత్వావగమేన “అయజ్ఞోవావీషయోఽపత్నీ

* ననుయజ్ఞాదీన్యనుతిష్ఠతాం గృహీణాం విద్యాప్రతిబంధక సత్వే
కథం విద్యోత్పత్తిః ? తత్రాహ-(అనభిభవంచే)తి,

॥ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)

దితి.

॥అ॥౫॥సూ॥౪॥

+ ఇహాశ్రమవతిఃప్రస్తావేనానాశ్రమిణాం విధురాదీనాంస్త్వత
త్వాత్ప్రగ్గత్యత్యా తద్విచారాత్తకముత్తరాధికరణ ముపాకరో
తి- (అస్తరాచాపితు తద్వృష్టే)తి.

క " ఇత్యాది శ్రుతిషుచవిధురాదీనాం యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మప్రతిష్ఠా
ధాత్రేషాం నబ్రహ్మవిద్యాధి కారణత్వేనం ప్రాప్తౌబూతే - (అన్త
రాచాపిత్వి) తి=తుశబ్ద శ్చేద్యంవ్యావర్తయతి, అపీత్యసంభావనామ
పనుదతి, చశబ్దోఽచధారణే, అన్తరా - ఆశ్రమిత్వమన్తరా, వతః
మానానాంవిధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోస్త్యేవ, కుతః? త
ద్బుద్ధైః- " కర్మరవినమేతత్సన్తంసయుగ్వాసమివరైక్వమాథే " త్యా
దారైక్వప్రభృతీనాం విధురాణాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వదశఃనాత్

—* ౩౭॥సూ॥ అపిచన్తర్యతే*

అపిచానపేక్షితా శ్రమకర్మణా మపిసంవతఃప్రభృతీనాంమ
హయోగినాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం మహాభారతాదాన్తర్యతే. *

—* ౩౮॥సూ॥*విశేషానుగ్రహశ్చ *

విధురాదీనామయజ్ఞత్వేష్యవిరుద్ధైః పురుషమాత్రసమ్మిథిః పు
ణ్యతీర్థనిషేవణ బ్రహ్మవిచ్ఛరణా సుసేవామన్త్ర జపోపవాసాదిభి
ర్ధర్మవిశేషైర్విద్యా సుగ్రహేనాభవతి, " శుశ్రూషోశ్చర్ధధానస్యవా
సుదేవకథారుచిః । స్యాన్తహత్యేవయావిస్త్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవ
ణా " దితి, " జక్యేవైవతుసంసిద్ధ్యే ద్భక్తితోనాత్రసంశయః ।
కుర్యాదన్యంనవాకుర్యాన్తైత్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతే " ఇతిచ.

* నన్వయజ్ఞానాం విధురాదీనాం విద్యా ప్రాపకయజ్ఞాద్యాశ్ర
మకర్మాభావాద్విద్యాధికారోనాస్తీత్యుక్తం కస్యమాధిరాగతఇత్య
తఆహ- (విశేషే)౩. ... .. *

॥ అనుగ్రహః-శ్రుతిస్మృత్యనుజ్ఞేతియావత్.

వాసుదేవ కథారుచిః- భగవతుః-భామ్యత నిషేవణాదిరూప
పర విద్యేతి యావత్, జక్యేచ- మన్త్రజపాదినా. సంసిద్ధ్యేదేవ-వి
ద్యాంప్రాప్తి శ్యేవేత్యర్థః-మిత్రః- సవితా, తదుపస్థాతామైత్రః,
సద్భ్యోపాస్త్యాపి నూనితియావత్. ... .. *

*తస్మాద్విధురాదీనామపిబ్రహ్మవిద్యాధికారోనవిరుద్ధ్యతే, యత్తు “అ
నాశ్రమీనతిష్ఠేత్తదనమేకమపిద్విజః! అనాశ్రమీవత్సరంతుస్థిత్యా కృత్రం
సమాచరే” దితిస్మృతివచనం తత్త్వవిరక్తవిధురవివయమ్. *

—* ౩౦॥సూ॥ అత స్త్వితరజ్యాయోలింగాచ్చ*—

అతః- అస్తరాశవతిఃత్వాశ్రమవతిఃత్వోభయస్తాతే? ఇత
రత్-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠత్వమ్, జ్ఞానః-శ్రేష్ఠమవధవతి, కుతగివున
రిదమవగమ్యతే? లిక్టాచ్చ- “వయ్యపిఃతాత్త్వనగి వుంసోమయినస్య
స్తకమఁజః! నపశ్యామిపరంభూత మకతుఃస్సమదశఁనా” దిత్యా
దిశ్రుతేఽత్యథఁ, చశబ్దేనసాధనానుష్ఠాన నిష్ఠా త్సాధ్యానుష్ఠాన నిష్ఠ
స్యశ్రేష్ఠత్వాదితీయం హేతుంసూచయతి, తస్మాత్సిద్ధం సర్వాశ్రమి
భ్యోభక్తియోగనిష్ఠవచజ్యాయాఽతి. ... .. *

౬॥ విధురాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—* { ౪౦॥సూ॥ ౧౧ తద్భూతస్యతునాతచ్ఛావోజైమి
నేరసిఃయశూతద్రూపాభావేభ్యః } *—

యేషువిలోక్తాధర్మవిశేషై ర్విద్యోత్పత్తిర్భూత్తా, తేషు జన్మాన్త
రసిద్ధేఽగి ప్రోక్తధర్మవిశేషై ర్విద్యోత్పత్తిరభూదితి ద్రష్టవ్యమ్. తథా
చోక్తమ్ “జన్మాన్తరసమాప్తేషు తపోధ్యానసమాధిషు । నరాణాం
క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిఃప్రజాయతే” ఇతి. * ఫలంకథయ
న్నధికరణోపసంహారంచయతి(తస్మా)దితి. అ॥౬॥సూ॥౪॥

౧౧ ఉపరితనాధికరణై భక్తియోగనిష్ఠస్యతతనికదాచిత్ప్రచ్యుతిన
చ్చవే కథమస్యజ్ఞాయ స్త్వమిత్యాక్షేపస్యోదేష్యమాణత్వాదాక్షేప
స్య తోపరితనాధికరణముపాకరోఽ- (తద్భూతస్యత్వి)తి= “కు
యోగినోయేవిహితాన్తరాయైకనువ్యభూతైస్త్రిదశోప సృష్టైః!
తేప్రాక్తగాభ్యాసబలేన భూయో యంజన్తి యోగం నతుకర్త

స్వాదేతస్మిన్ క్రియోగనిష్ఠస్య తతః కదాచిత్ప్రచ్యుతిస్సాన్యత్? అహాన్విన్న? ఇతి సందేహే ప్రాప్తేః ఇదమాహ- (తద్భూతస్యత్వ) తి=తుశబ్దగి పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః, తద్భూతస్య- శ్రీహరిదాస భూతస్యైవ, నాతద్భూతః- దాసభావాత్ప్రచ్యుతినాన్యత్, ఇతిజై మినేరపి గూఢాభిమతంభవతి, కుతః? నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః- తద్రూపాభావేభ్యః- అసమ్ప్రప్తశ్రీహరిదాసభావేభ్యః, తద్భూ తస్యజ్ఞాయస్తేవసతతః ప్రచ్యుత్యభావనియమావగమాదిత్యర్థః, త థాచక్రాయతే" నవైజనోబాతుకథంచనావృణే() స్తుకున్త సేవ్య న్యవదన్త సంస్మృతిమ్. స్తరస్మక్కున్తాంస్యైవ గూహనం పునర్విహతు మిచ్ఛన్నరసగ్రహణాయత" ఇతి. జైమినేరపీత్యపినాన్యార్థః స్యనిభి లబ్రహ్మవిత్సమృతినసర్వకాస్త్ర సమృతించదశయతి. ... *

2॥ తద్భూతాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తన్త్ర" మిత్యారావష్టాజ్ఞయోగ నిష్ఠస్య కదాచిత్తతఃప్రచ్యుతి శ్రవణాన్యహస్తేభ్యసకృత్సాన్విత్రమపరిభ్రష్టత్వదశనాచ్చ తద్భక్తి యోగ నిష్ఠస్యాపికదాచిత్తతఃప్రచ్యుతి స్సాన్విదితిప్రాప్తేసిద్ధాన్తమా హ-(* ఇదమాహే)త్యాదినా.

+ అసమ్ప్రప్తశ్రీహరిదాసభావేభ్యః - అష్టాజ్ఞయోగ కమన్ నిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః. ... .. *

() ముకున్తసేవీ- శ్రీహరిభక్తః, అన్యవత్- అష్టాజ్ఞయోగ కమన్ నిష్ఠవదిత్యర్థః, తథాచ భక్తియోగనిష్ఠస్యాష్టాజ్ఞయోగ్యాది దృష్టాన్త్యైవపపన్నఇతిభావః. * * * *

భక్తివిష్టత్రేయస్య తాదవస్థ్యసిద్ధిరిహఫలమిత్యధికరణముపసం హర్యమ్. ఫలతోస్య పాగధికరణేనై క్యేసి స్పష్టార్థత్వా న్నపౌన రుక్త్యంతఃకల్యమ్. అ॥2॥ సూ॥౧॥

అన్తిన్నధికరణే స్వాశ్రమపరిభ్రష్టగృహస్థప్రాసాదయా త్త

—* { ౪౧॥సూ॥ ॥ నచాధికారికమపిపతనా } *—
 సుమానా త్తదయోగాత్

యచిచభగవద్విముఖో గృహస్థస్సాస్వాత్రమధమేభ్యః ప్ర
 చ్యుతస్సాస్వాత్తదాతస్య కింప్రాయశ్చిత్తమస్తి? ఉతనః + ఇతిమీమాంస
 మానోధ్యవస్యతి- (నచాధికారికమపి,) ఇతి= గృహస్థపథిక్పత్యయ
 తూ-త్వాన్దగణపాలామాదికం ప్రాయశ్చిత్తం విహితంతదప్యాధికా
 రికం ప్రాయశ్చిత్తం వై వస్వాత్రమపరిభ్రష్టం గృహస్థంప్రనాతి, కుతః?
 పతనాసుమానా త్తదయోగాత్- అనుమానమ్- నిశ్చయః, “ వీరహః
 వాషషదేవానాం యోగ్నిముద్వాసయతే- ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు శూ
 ద్రవననశంశయః ” ఇత్యాదిశ్రుతిస్త్యుతిభ్య సాస్వాత్రమపరిభ్రష్టస్యత
 స్యతనంహినిశ్చయతే, అత స్తస్యప్రాయశ్చిత్త మపిపత్యుజ్యత ఇతిన
 చిత్రమ్. యతస్సాస్వాత్రమధర్మగతస్యాపి భగవద్విముఖస్య ప్రాయ
 శ్చిత్తాభావతీత్యాదే- “* ప్రాయశ్చిత్తానిచీడాని నారాయణప
 రాఙ్ముఖమ్ | ననిష్ఠునన్తి తాజేంద్రసురాకుమ్భమివాపగాః ” ఇతి. () త
 స్తదభక్తస్సాస్వాత్రమ పరిభ్రష్టోగృహస్థో భవత్యేవమహాపాతకీ, తతశ్చ
 కూత్వాన్దాదిభిరవైవాక్ ప్రాయశ్చిత్తై నకససూయేతత్సవ
 గవ్యతే. ... .. *

ముపజీవ్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-॥ (నచాధికారికమపి)తి.

+ మీమాంసమానః- సన్దిహః, కూత్వాన్దపాలామాదీనాం మహా
 ప్రాయశ్చిత్తత్యాత్వాన్దేవ సాస్వాత్రమధమతఃప్రచ్యుతగృహస్థస్యప్రాయ
 శ్చిత్తాని భవన్తితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధా న్తమాహ- (అధ్యవ
 స్యతీ) త్యాదినా.

* వీరహఃవా ఇత్యువాహూత శ్రుతిస్త్యుత్తో ర్భగవద్విముఖవిష
 యత్వేవాక్య శేషముదాహరతి- (ప్రాయశ్చిత్తాని చీడాని)తి.

() ఫలంకథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

— ✽ ౪౨॥సూ॥ ఉపపూర్వమపి త్వేకేభావమశనస తదుక్తమ్. ✽ —

ఏకత- ఆచార్యాః, గృహస్థాశ్రమిణాం స్వాశ్రమపరిభ్రంశః ము
పపూర్వమపి- ఉపపాతకమేవమత్వా, తస్యప్రాప్త్యైత్తసద్భా
వమస్యనే, అశనవత్-యథావత్వాశనాది నిమిత్తస్యపాపస్యాఘమ
వణాది ప్రాప్త్యైత్త సద్భావం శ్రుతిమన్యతే, తథాచ శ్రుతిః
“అత్యాశనాదతీపానాద్యచ్చ ఉగ్రప్రీతిగ్రహత్- తన్వేవరుణోరా
జాపాణినాహ్యవమశత్త్వి ” త్యాది. తద్వ- తదుక్తమ్. ... ✽

— ✽ ౪౩॥సూ॥ ౧॥ బహిష్కరణధర్మస్యైతరాచారాచ్చ ✽ —

గృహశ్రమచోదితాగ్ని హోత్రాదికమభ్యంతరిభ్రష్టా అగ్ని
హోత్ర కమనిరతాశ్చేత్యేవ ముభయధావతమానా భగవద్విము
ఖాగృహస్థాభగవ ద్భక్తై బహిష్కార్యాపవ, కుతః? స్మృతేరా
చారాచ్చ- తథాచ స్మృతిః “ ఆరూఢపతిత్వవిప్రం వజ్రలాచ్చవిని
సృతమ్ । ఉచ్ఛద్ధంక్రిమిదుష్టంచస్పృష్ట్య చాంద్రాయణంచరే ” దితి. ఆ
రూఢపతితశ్చేనేపాభగవ ద్భజనోపయోగి మనుష్యదేహాంప్రాప్య త
త్రాపిభగవద్భక్తి సాధకవర్ణాశ్రమధర్మాచ్చ భ్రంశితోవివక్షితః,
తథాచశ్రూయతే “ యగ్నిప్రాప్యమానుషులూకం ముక్తిద్వారమపా
వృతమ్! గృహేషుభగవత్సక్తస్త మారూఢచ్యుతంవిదుః ” తథైవశిష్టా
చారశ్చభతి, శిష్టాః-పరమమహాభాగవ తాః, ప్రస్థాదాదయోహిస్వాశ్ర
మకర్తనిష్ఠానసిభగవద్విముఖా బహిష్కర్తృస్త్రితథాచామ్నాయతే “ వి

✽ ఉపపదం పూర్వం యస్మాత్పాతకా తదుపపూర్వమ్, ఉపపాత
కమిత్యర్థః. యద్యపి హోత్రపూర్వత్వం పాతకశబ్దస్యైవ భవతి సత్త్వ
ధన్యః; తథాపి నామార్థయో రభేద వివక్షయాఽత్ర పాతకస్యోప
పూర్వకత్వ ముక్తమిత్యనుసంధేయమ్. ౧॥ స్వాశ్రమధర్మనిరతో
పిగృహస్థాభగవద్విముఖశ్చేత్స్వాశ్రమధర్మతః ప్రచ్యుతభగవద్విముఖ
వత్ప్రాజ్యిత్యాహ- (బహిష్కర్తృ) తి= అ॥౪౩॥సూ॥ ౩॥

ప్రాప్తివద్గుణయతా దరవిన్దనాభపాదారవిన్ద విముఖాభ్యవచనం
రిష్టమిమన్యేతవపిత మనోవననేహితాథా ప్రాణంపునాతినకులం
నతుభూతమాన " ఇతి. ఏవంసతిస్వాత్రమపరిభ్రష్టాన్భగవద్విముఖాః
బహిష్కర్వంతికిమువ క్తవ్యమ్, తస్మాత్ బహిష్కర్తవ్యం గతీసుష్మా క్తమ్.

అ॥౧॥ ఆధికారికాధికరణంసమాప్తమ్సూ॥ ౩॥

— ❧ రర॥సూ॥ ❧ స్వామినః ఫలశ్రుతేఽత్యాత్రేయః ❧ —

ఏవంభగవద్భక్తైః బహిష్కృతానాం గృహస్థానాంకిమా
త్తోత్తారణోపాయానుకూలప్రాయచిత్తంనాస్తీః కింవాఽస్తీః ఇతివి
శయః ఇదముత్తరంపతతి (స్వామినః) ఇతి = స్వామినః-భగవద్భక్తస్య,
పాదారవిన్దా శ్రయఃమేవైవం విధానాంగృహస్థా నామాత్తోత్తార
ణోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తంభవతీతిజ్ఞేయమ్. కుతః? ఫలశ్రుతేః
“ యేన్యేవపాపాయద పాశ్రయాశ్రయాశ్శుశ్శన్తి తస్మై ప్రభవిష్ట
వ " ఇత్యాదౌభగవద్భక్త సమాశ్రయణయాప ప్రాయశ్చిత్తేనభివ్య
సామాత్మశుద్ధిరూపఫలవాప్తిశ్శూయతే, అత్తశుద్ధి-భక్తిలాభః, “భ
క్తికిపునాతిమన్నిష్ఠాశ్వపాకానపినష్పవా” ఇతి శ్రుతేః;† అతోభగవ

* “ఉపపూర్వ” మిత్యన్తిక సూత్రేస్వాత్రమభ్యంతరస్యగృహస్థ
స్య సామాన్యతః ప్రాయశ్చిత్తముపదిశ్యసామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచి
న్తాహేతుత్వన్యాయ మాశ్రిత్యోత్తరాధికరణే తస్య విశిష్యచిన్తిష్య
మాణత్వాద్దేతు తద్వద్భావ సజ్జతోఽన్తిరాధికరణ ముపాకరోతి-
(స్వామినః) ఇతి. ... .. *

† పూర్వస్థిన్మధికరణేప్రాయశ్చిత్తా భావోప దేశాత్తస్యా
త్తోత్తారణోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి పూర్వపక్షేప్రా
ప్తే సిద్ధాంతమాహ- (ఇదముత్తరంపతతి) త్యాదినా.

† ఏతదధికరణ ఫలంసూచయక సూత్రాథకముపసంహరతి.

(అతః) ఇతి.

*

*

*

*

భక్తపాదారవింద సమాశ్రయణేనై వైషామాన్యోత్తరణోపాయో
భవతీ త్యాత్రేయ ఆచార్యో మన్యతే, ఆత్రేయో - కత్తాత్రేయః, సను
“అహంత్యకామస్తస్యభక్తస్తస్యంపస్వామ్యనపాశ్రయ” ఇత్యాదౌ
స్వామిశబ్దస్సవత్స్వామిని క్రిభగవతనారాయణ ఏవశూన్యతే, స
త్యంతభాషి “సత్సక్తేనహిదైతేయామాయధానాః ఖగామృగాః | గ
న్ధవాః పురసోనాగాస్సిద్ధచారణ గుహ్యాకాః || విద్యాధరామనుష్యే
షుచైశ్యాశ్శూద్రాః స్త్రియోన్యజాః || రజస్తమః పృథ్వీతమస్త
స్త్రి తస్త్రిక్యాయగేనఘ | బహవోమత్పదంప్రాప్తాస్తాన్విష్ట్రకాయా
ధవాదయ” ఇత్యాదౌ భగవత్పదప్రాపకతయా భగవతానాంభ
గవ దనుగ్రహాయ త్తస్వామిత్యావగమాత్పదభిప్రాయేణ భగవద్భక్తా
నామిహ స్వామి శబ్దవిదేశో పపత్తిత్యాశయః. * *

—* ౨౫ || సూ || ఆర్త్విజ్యమిత్యేషులోమీస్తస్మైహిపరిక్రియతే*—

ఆర్త్విజ్యమ్- యజమానాయ ఋష్యస్థిగక్రియమాణం పరిచ
రణమ్, ప్రకృతేషు ఆర్త్విజ్యశబ్దేన స్వామి పరిచరణం లక్ష్యతే, ఏత
దుక్తంభవతి, తస్మై-స్వామినే, ఏవం విదైర్గృహ్యైరాత్విజ్యంపరి
క్రియతే చేత్తదేవైషా మాత్తోత్తరక మిత్యేషులోమి రాచార్యో మ
న్యతఇతి. తస్మాత్ భగవద్భక్త పదారవింద సమాశ్రయణే నైవైషాం
సద్గతిర్నాస్యధేతి నిశ్చేతవ్యమ్.

—* ౨౬ || సూ || శ్రుతేశ్చ *—

“సంసారేస్త్రిక్షణకాథోపి సత్సక్త స్థేవధిర్మౌనా” మి
త్యేవంజాతీయకశ్రుతేశ్చయమేవాథోఽధ్యవస్యతే.

+ బ్రహ్మవిచ్ఛరణానుసేవైవైషాం సాక్షాదాత్తోత్తరకమి
త్యేషులోమి మతమిత్యాహ (ఆర్త్విజ్య)మితి.

తస్మాత్స్వామి పరిచరణ మేవస్వాశ్రమ పరిభ్రష్టస్య గృహస్థ
స్యమహాప్రాయశ్చిత్తంభవతీత్యధికరణముపసంహర్యమ్. అ|| ౨౬ || సూ || ౩

౯॥ ఫలశ్రుత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

( ) అథ శమదమాదిభ్యోపి విద్యాన్తరక్లస్వతన్త్రసాధన గోచర విచార ఆరభ్యతే,

—*{ ౪౭॥ సూ సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీ యం తద్వత్ విధ్యానివత్. }*—

శమదమాధికరణే శమదమాదయో విద్యాన్తరక్ల సాధనాని భ వన్తీత్యవధారితమ్, కిం తేనోపన్తరక్ల సాధనానినభవన్తి ? ఆహూ స్విద్భవన్తి? ఇతివిశయః ఇదమాహ- (సహకార్యన్తరవిధి) రితి=సహ కార్యన్తరాణి-సాధనాన్తరాణి, తేషాంవిధిభవతి, ఏతదుక్తం భవతి- “గురుశుశూషయాభక్త్యాసర్వలభాపః జేనచ|సక్లేనసాధుభక్తా నామీశ్వరారాధనేనచే ” త్యాదౌ శమదమాదిభ్యోపి విద్యాన్తరక్లా ణాం స్వతన్త్రాణాం గురు శుశూషిషాది రూపసాధనాన్తరాణా మ వశ్య పక్షేణైర విధిభవతి, తథాపి తత్ర యత్తృతీయంసాధుసక్ల లక్షణంసాధనమభిసీతమ్, తద్వత్ - స్తాదృశసాధనవత్పవ, గురు శు శ్రూషాదీని సాధనాన్తరాణి తత్సాధ్యో భక్తియోగశ్చాంజసాసిద్ధ్యణి తి నిశ్చయత ఇతి. తథా హ్యమ్నాయతే “ సతాం ప్రసక్తా న్నమ వీర్యసంవిదోభవన్తి హృత్కణ్ఠరసాయనాని కథాః | తజ్జ్ఞోషణా దాశ్వసవగః వశ్ర్మసిక్రధా రతిభక్తిరనుక్రమిష్యతి ” తి. అత్ర దృష్టాన్తో విధ్యానివదితి, యథాదశఃపూర్ణమాస లక్షణప్రకృతివి ధితద్విహితధర్మానుష్ఠానాభిజ్ఞస్య తద్వికృతరూపసోమాక్లప్రాయ * జీయా ద్యుపాన మంజసాసిద్ధ్యతి తద్వత్, ఏతచ్చ శ్రూయతే

( ) ఉత్తరాధికరణస్య యథోక్త శమదమాధికరణే నాన్తరప్రసా ధావసక్లతిమాహ-(అథ)తి=ఆనన్తర్యాన్తోఽభవత్.

* శమదమాదీనాం విద్యాన్తరక్ల సాధనానాం పూర్వముపదష్ట త్యాన్నతేభ్యోపి విద్యాన్తరక్ల సాధనాని సన్తితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే

* “ఏషవై దేవరథో యద్దశః పూర్ణమాసౌ యోదశః పూర్ణమాసా విష్ణ్వసో మేన యజ తేరథస్సప్తఏవావసా నేవ రేదేవానామవస్యతి” తి.

—* ౪౦॥సూ॥ కృత్సభావాత్తుగృహీణోపసంహరః *—

తుశబ్దోఽవధారణే, భావః- అస్తభావః, గురుశుశ్రూషా యాం కృత్సంభావంతి సాధనానామస్తభావాదేవ తామాశ్రి త్యావాప్త సత్సంగేన గృహీణాస్వాశ్రమ కమణాముపసంహరః క్రమేణకతఃవ్యః, ఉపసంహరః- సజ్గోచరః “ ఏతత్సవణం గురౌ భ క్త్యాపురుషోహ్యంజసాజయే”దితి, “ జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తీనా ద్రియేత్రమహోదనా ” మితిచైవంహిశ్రూయతే, ఇదమన్యేసామ ప్యాశ్రమిణా మనాశ్రమిణాంహి పలక్షణమితిజ్ఞేయమ్. ... *

—* ౪౧॥సూ॥ మానవదితరేషామప్యవదేశాత్ *—

అథసద్గురోస్సకాశాచ్ఛి క్షితవ్యాధమాణ ఉచ్యతే “ మానా నీహానిలాయామా దండావాగ్దేహచేతసా ” మిత్యాదాయథామానా దయోధమాణ స్సద్గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షుభి శ్శిక్షిత వ్యత్యేనోపదిశ్యతే, తద్వదితరేషాంసత్సంగా దీనాంధమాణాం గురోశ్శిక్షితవ్యత్యేనో పదేశాత్తేధమాణ గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాః, తథాహిభవత్యుపదేశః “ తస్మాద్గురుంప్రపద్యేతజిజ్ఞాసు శ్సేయ ఉత్తమమ్ । శాస్త్రేపరేచని స్తోతంబ్రహ్మశ్శ్రుపశమాశ్రయమ్తత్ర భాగవతాన్ ధర్మాన్ శిష్యేద్గు ర్వాత్మదైవతః । అమాయయానువృత్తాయైస్తుప్యేదాత్మాత్మవోహరిః॥ సవతోమనసోఽసజ్గమాదోసజ్గంచ సాధుష్యి ” త్యాదిరూపః.

సీద్ధాంతమాహ-(ఇదమాహే)త్యాదినా.

* “ ఏషవై దేవరథ ” ఇతిబ్రాహ్మణార్థస్తుయథారథ చరణక్షు ణ్ణమాగ్గేణ గన్తాస్థలనాదికం వినా ప్రాప్తిత గ్రామం ప్రాప్తోతి త థాయోదశఃపూర్ణమాసా విష్ణ్వసోమయాగేన దేవాస్యజతే, సఏవ వైకల్యాదికం వినా సోమయాగంసమాపయతీతి,

౧౦॥ సహకార్యస్తరవిధ్యధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౩॥

—❖ ౧౦॥సూ॥❖అనావిఘ్నంవశాన్నన్వయాత్❖—

“బుధోబాలకవత్క్రీడేతుశలో జడవచ్చురేత్ | వదేదున్నత్ర
వద్విద్వాన్లో చర్యాంనైగమశ్చరేత్ ” ఇతి సవశేదాస్త సారేశూ
యతే, కేమత్రబుధోబాలకాది వత్కస్తుకాది క్రీడాద్యాచరణ రతో భ
వేదితిప్రతిపత్తవ్యమ్? అహోస్విద్బాలకాది వద్దేహద్యభిమానంపరిశ్య
జ్య విద్యాపాణ్డీత్యాదినా స్వాత్మాన మప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలాను
కరణ రతో భవేదితిప్రతిపత్తవ్యమ్? ఇతివిప్రతిపత్తానిన్వినోతి- (అనా
విఘ్నం) స్థితి= యథాబాలకాది జా=తిగుణవిశ్లాదిభిస్సాన్వితా
నం నప్రఖ్యాపయతి తథాబుధస్సవశాదవిద్యాపాణ్డీత్యాదిభి స్సాన్వ
తాన మప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలాను కరణరతో భవేదితి ప్రతి పత్త
తస్మాన్మరుశుశ్రూషాదీనాం విద్యాస్తరశ్చ స్వతస్త్ర సాధనానామ
నాయాసేనసిద్ధిరిహఫలమిత్యధికరణముపసంహర్యమ్. అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

❖ ఇహ గురుశుశ్రూషాది రూపవిద్యాసహకారిప్రస్తావేనవిద్యా
నావిఘ్నరణ రూపతత్సహకార్యస్తరసాలిపిస్త్ర త్రతత్వాత్ప్రసక్తసక్త
త్యాతద్విధానార్థము త్రరాధికరణముపక్రమతే- (అనావిఘ్నంవశాన్నన్వ
న్వయా)దితి. ... *

“బుధో బాలకవత్క్రీడే ” దితివిధిబలా ద్యాలకాదివ త్క
స్తుక్రీడాద్యాచరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమితిపూర్వపక్షే ప్రా
ప్తే “ ఆత్మక్రీడశ్చత్త రతోవిచరామీహబాలవత్ | బాల క్రీడనశ్చై
క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం యతదద ” ఇత్యాదినాన్యశేషేభ్యో “ బుధోబా
లకవత్క్రీడే ” దిత్వానివిధీరాం నిష్పన్న విద్యేన బాలకవ ద్దేహప
త్యకశత్రాద్యాత్మసైర్యానుచింతాం విషయ భగవల్లీలాదికమనుకత
ప్రమిత్యేతాదృశాశ్చ ప్రత్యాయకత్వ వధ్యవసీయత ఇతి భావేన సి
ద్ధాస్తయః- (నిన్వినోతి) త్యాదినా. *

వ్యమ్, కస్తాత్? అన్వయాత్- ఏవంచేత్ “బుధోబాలకవత్ప్రీడేత్”
 ఇత్యాదివాక్యస్య ఆత్మక్రీడశ్చార్థతో విచరామీహబాలవత్ । అల
 త్యమాణఆచారైః సుఖేనోల్పభాషణః ॥ నృలోకేనరతాం స్వస్యేత్
 * తస్మాత్పాణ్డీత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిస్థానేత్ ” ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతి
 వాక్తైః సాంకమేకాన్వయోభవతి, అతఏవభరతాసమంజసాదిభుమహా
 భాగవతేషువిద్యాపాణ్డీత్యా నావిషురణభగవల్లీలానురతత్వంచ దృ
 శ్యతే, + తస్మాదుత్పన్నవిద్యాస్తస్యాస్సంరక్షణాయకాలే విద్యామాహ
 త్యాదినాస్వాత్మాన మనావిషుర్వస్తస్యదా భగవల్లీలానుసయకోవి
 దాభవేయరితినిశ్చయతే. ... .. *

౧౧॥ అనావిషుర-రాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧౧॥

—* ౫౧॥సూ॥ ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబద్ధే తద్దశనాత్*—

॥ “నానాశబ్దాదిభేదా” దిత్వాదా “సవాపేక్షాచయజ్ఞా
 దిశ్రుతేరశ్వస” ఏత్యాదౌచపరబ్రహ్మ విద్యాసాధనానివివిధాన్యవధా
 రితాన్వికీమేషాంసాధనానాం ఫలభూతాపరబ్రహ్మ విద్యా ఇహైవజు
 న్మనసిధ్యతి? ఆహూన్విజ్ఞత్వాస్తరే? ఇతిసందేహే సాప్తేఇదముత్త

* తస్మాత్పాణ్డీత్యం నిర్విద్య- నితరాం లభ్యా, బాల్యేనతిస్థానేత్ -
 బాలవద్యుతి-ఇద్ధిద్భగవత్ప్రీడానుకరణరతోభవేదిత్యర్థః.

+ ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)

దితి.

అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

॥ విద్యావిచారాత్మకస్యా స్యాధికరణస్య విద్యాసాధన విచారా
 ధికరణైస్సాధ్యసాధన భావసజ్జతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి-(నా
 నాశబ్దాదిభేదాదిత్వాదా)ఏత్యాదినా.

ఇహైవ జన్మని విద్యానిష్పద్యత ఇత్యత్ర ప్రమాణా భావాదే
 షాం సాధనానాం ఫలభూతా విద్యానస్తరజన్మకేవోదేష్య తీతి
 పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాస్తమాహ- (ఇదముత్తరంప్రవృత్తత) త్యాదినా.

రం ప్రపతతి- (ఐహిక) మితి=యతోక్తే విద్యారూపసాధన వగై అప్ర
స్తుతప్రతిబంధే- అసమ్మిత మహదపచారాది రూపప్రతిబంధకేనతి, ఏ
హికంఫలంభవతి- ఇహైవజన్మన్యగ్య సాధనవర్గస్య పరబ్రహ్మవి
ద్యాలక్షణంఫలంభవతీత్యర్థః, యదితాదృశసాధనవగైకి ప్రస్తుతప్ర
తిబంధస్యాంతరహివిప్రకృతంమహత్తానమసకృచ్ఛరణోపసర్పణాదిభి
క్షమాపయతోవహితస్యైవ తాదృశమహదనుగ్రహేణతస్మిన్ జన్మన్య
నన్తరజన్మనివా పరబ్రహ్మ విద్యాసిద్ధ్యతీత్యవగమ్యతే, కతః? తద్గత
నాత్- దృశ్యతేహిరహణగణేన్ద్రియమూచౌ భరతాగస్త్యాన్యనుగ్ర
హేణతజ్జన్మనితదనన్తరజన్మనిచపరబ్రహ్మ విద్యోత్పత్తిః, () యదిత్వప
రాధావిప్రకృతం మహత్తానమసకృచ్ఛరణోపసర్పణాదిభిర్నితమ
పయేత్తహి ననకదాచిపిబ్రహ్మ విద్యాంప్రాప్నోతి, ప్రత్యుతాసిప
త్రవనాభ్యేనిరయేనితతి, తథాచశ్రూయతే “యస్త్విహవైనిజవే
దపథాదనాపద్యపగతగి కుపథం పాషణ్డమేవోపగత స్త్రీవాసుదేవాయ
తదపాశ్రేయేభ్యోనా యోపరాధ్యత్యవాన్తో ఘనంయన్త్రితస్తం
చాపి దగ్ధామృరసధమాణం పరేతమతి ఘోరాకృతయోయామ్యాగి
పథాపాషీయసానీత్వాఽసిపత్రవనంసంప్రవేశ్య కశయాప్రహరన్తి
తత్రతత్రాసా వితస్తతోధావమాన ఉభయతోధారై స్తాలవనా
సిపత్రైస్సంచ్చిద్యమాన సవాన్శ్లోహహతోస్తీతిపరయావేదనయామూ
ఢితగిపదేవదేని పతన్యయుతయోజననిష్కవిస్తారే ప్రళయానలజ్వా
లామయేగ్నికుణ్డేనిరయాధశేఽవాప్సిరానిపతత్యా + భూతసంస్థవమ్-
ఏవంస్వధమహోచపాపండానుగమనఫలంభుజ్జు” ఇతి. ౧౧ తస్మాన్మహ

( ) ప్రస్తుతప్రతిబంధస్య యజ్ఞాది సాధనగ్య విద్యారూప ఫలాభా
వేద్యనర్థ ప్రాప్తిమాహ- (యదిత్వ)తి.

+ ఆభూత సమ్మవమ్ - ప్రాకృతిక ప్రళయమిత్యర్థః.

౧౧ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)నితి.

దపచారాద్భిత్స్యభగవద్భక్తిసాధనాన్యనుష్ఠేయానీతినిశ్చేతవ్యమ్.

సమ్ప్రతియథోక్త సాధనసమ్ప్రసిష్టన్నాయావిద్యాయాస్స కృజ్జన్తనిముక్తియాఫలంనియతమిత్యాహ, ... *

—*{ ౫౨||సూ|| ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవస్థా }*—
వధృతే స్తదవస్థావధృతే;

ఏవమ్ * యథాధికారమ్, యథోక్తక్రమేణసాధనా నుష్ఠానసంజాతా భగవద్భక్తిమూక్తిఫలాభవతి, మోక్షులక్షణఫలప్రదాభవత్ప్రేవేతినియమః-తథానిశ్చయగి కర్తవ్యకర్తృభేదః, కుతః? తదవస్థావధృతే స్తదవస్థావధృతే-తదవస్థావధృతిః-ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయః, యథోక్తప్రకారేణసవేషువేదాన్తేషుభగవద్భక్తే మూక్తిసాధనత్వనిశ్చయోదయాదిత్యభేదః, † తస్మాచ్ఛ్రుమక్షువోభక్తవత్సలంభగవన్తం శ్రీనారాయణమేవానవరతంభజేయం, పదాభ్యాసగి పూర్వపదధ్యాయ పరిసమాప్తినోతనాభేదః. ౧౨|| ముక్తిఫలాధికరణంసమాప్తమ్. సూ||౨||

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల తిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస పరమగురునిధావరిత శ్రీమద్భగవత రాధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రదేత సర్వవేదాన్త సార మీమాంసాభాష్యేత్వ తీర్థాధ్యాయ స్యచతుర్థపాదః.

చతుర్థపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా||౫౨||

* (యథాధికార)మితి=అనేన కేషాంచిద్గురు శుశ్రూషా ద్యన్తరజ్ఞ సాధనేన విద్యోత్పద్యతే, కేషాంచిద్యజ్ఞాదిబహిరజ్ఞ యజ్ఞ సాధనానుష్ఠానేన ప్రోక్తాన్తరజ్ఞ సాధనాధిగమద్వారా సూత్పద్యతే ఇతి దశకయశి- ఇహాభక్తిపద మష్టాజ్ఞయోగస్యాప్యవలక్షణమ్.

† అధ్యాయార్థముపసంహరతి- (తస్మా) థితి. పదాభ్యాసాధిపాయం పూర్వపద్యదశకయతి (పదాభ్యాస) క్తి. అ||౧౨||సూ||౨||

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమద్భక్తభాష్యే చతుర్థాభ్యాం స్య ప్రథమగపాదః.

శ్రీబేరాపురమన్దిరేనివసతగికారుణ్యవారాంనిధేస్తార్థ్య
స్థ్య మదర్థమద్భుత తనో వేదాంతవేద్యాత్మనః। శ్రీ
బేరాసహితస్య యస్య నిగమా ద్వేదాంతమాత్రాణ్య
హం వ్యాకులేష్య యుషభూషణస్సభగవాన్ కుర్మాధ్య
మశ్శ్రమః॥ *

చరణశత పలాశానాత్రపేయస్యవస్త్యా భగవతిరఘునాథభ
క్తిమాసాద్యతీవః । అఘతచిత్తరతేతై రశ్లిషక్ప్రాప్యముక్తిం చతున
రిహసజ్జేస్సగురుంతంనమామి ॥ అసక్ప్రదసికోయం శ్రీరామచన్ద్రంన
జక్ప్రమాన్ । దధ్వాసుశయబీజానియంప్రయతిభజేమతమ్॥

శ్రీభగవదభిమతత్వేనా స్థిన్భాష్యేపరమాదరేణ ముముక్షూన్
ప్రవర్తయితం ప్రాగ్వన్తజ్జలమనుస్తారయతి- (శ్రీబేరే)తి= యద్య
ప్యేతన్తజ్జలమైశ్చిత్తాదావనుస్థానేనా న్యభాష్యభగవదన్తర
క్తాభిమతత్వంప్రతీత్యముముక్షువోస్థిన్భాష్యేపరమాదరేణప్రవర్తేరన్
తతగి కృతమేతన్తజ్జలస్య ప్రత్యధ్యాయాదావనుస్తరణేనేతి స్యాత్త
థాష్యధ్యాయశో భగవన్ని యోగేనైవస్వస్యై తద్భాష్యేప్రవృత్తి
మత్వాత్సన్వభాషితానామధ్యాయచతుష్టయార్థానాంమధ్యేత్వీష దర్థ
స్యాపి భగవన్నియోగానతిక్రాన్తత్వా చ్చేమమర్థం ప్రతీత్యేహ సర్వే
ముముక్షుగి పరమాదరేణప్రవర్తయితి భావేనప్రత్యధ్యాయమా
దాభాష్యకృద్భిరిదం మశ్శ్రమనుస్తాంతమితిధ్యేయమ్.

—❖ ౧ || సూ || ఆవృత్తిరసకృదుప దేశాత్ ❖—

*అతీతే తావదధ్యాయే పరబ్రహ్మ పాసినిషోత్పత్తయేజీవానాం సంస్కృతి నిరూపణ ముఖేన తస్మిన్తతఃకథక్త్యష్టాక్షయోగోభయాత్మకపరమాత్మ విద్యాస్వరూప తన్మాహత్వాదికం నిరూప్య తత్సాధనానుష్ఠానేతి కతతఃవ్యతాచ నిరూపితా, అథేహ చతుర్థేత్వధ్యాయే తాదృశ విద్యా ఫలప్రాప్తి స్తత్ప్రసక్తేనోత్పాత్త్యాది ప్రకారశ్చ చిన్మయివ్యతే, తత్ర ప్రథమేపాదే ప్రాధాన్యేన భగవద్భజనాత్మక పరవిద్యా ఫలవివక్షయా విద్యాభవ్యేషీ తికతఃవ్యతా విశేషదిదశఃపరిపరయాచాదౌ భగవద్భజనం ప్రస్తుత్య విచార్యతే, తథాహి “తస్మిన్వ్యసృ మోక్షోపదేశా” దిత్యారభ్యా తృతీయా తత్రతత్ర భగవద్భజనమేవ ముముక్షుభిః కతతఃవ్యమితి రాధాన్తితమ్, సంప్రతి తదనుష్ఠాన ప్రకారే కాచిద్విప్రతిపత్తిః, కిం భగవద్భజనం ముముక్షుణా సకృదేవ కతతఃవ్యమ్? ఆహుస్విదావతి తవ్యమ్? ఇతి, తత్ర “భజన్తే హ్య నసూయవ” ఇత్యాదా వాప్యత్తేరశ్రవణాత్సకృదేవ భగవద్భజనం కతతఃవ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, ముముక్షుభిః భగవద్భజనమావతి తవ్యమేవ, కుతః? అసకృదుపదేశాత్, తస్మాత్స్వర్వాత్ నారాజః హరిస్సవత్రసవదా | త్రోతవ్యగీతి తవ్యశ్చ స్తతఃవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ” మిత్యాదౌహి భగవద్భజనా వృత్తిగతతఃవ్యతయైవాసకృదుపదిశ్యతే, తతశ్చ “భజన్తే హ్య నసూయవ” ఇత్యత్రాపి భజనావృత్తిరేవాభిప్రేయత ఇతి గమ్యతే, తన్మాద్యభగవద్భజనం ముముక్షుణా యథాశక్త్యావతి తవ్యమ్, తతో రసావేశా దా

* పూర్వాధ్యాయే మోక్షోపాయం ఫలిసంనిరుపాస్తిన్నధ్యామేమోక్షరూపతత్ఫలస్య నిరూప్యమాణత్వా దస్యప్రాగధ్యాయేనఫలఫలిభావసజ్జతిమాహ- (అతీతే తావదధ్యాయ) ఇత్యాదినా.

+ ఏతదధికరణఫలం కథయన్ముత్పాత్తౌ ముపసంహరతి- (తన్మా)

మోక్షం భక్తిస్సత్ ఏవ తస్యాభివధ=ఇతి “ పిబభాగవతంరససూలయ ” మిత్యాది శ్రుతిబలాన్నిశ్చీయతే.

—❖ ౨॥సూ॥❖లిక్లాచ్చ ❖—

అపిచ భగవ దుపాసన మావతి=తస్య మిత్యత్ర “ తమేవాత్మానమాత్మస్థం సవ=భూతే వ్యవస్థితమ్ । పూజయద్వంగృణాన్తత్పద్యాయ న్తస్మాదకృద్ధరి ” మిత్యేషాశ్రుతిలి=జ్ఞంభవతీజ్ఞేయమ్, తస్మాద్భగవద్భజనమావతి=తస్యమ్.

౧ ॥ ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—❖ ౩॥సూ॥❖ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ ❖—

దితియశ్యశ్యమమర్థఉపాస్యలక్షణాధ్యాయేనగృతప్రసన్ధాధికరణే౭
వగతస్తథాపితత్ర భగవద్భజన మనుదినమావ ర్త సీయమిసిర్లయస్స
వ్యజ్ఞో౭ దైత్, కింతు కాలవిశేష మప్రతీత్యతద్భజనం క ర్తవ్యమిత్యే
తావన్తాత్ర సిర్గీతిరుదీయా త్తస్మాత్తదావ ర్తసీయమితి సవ్యజీర్ణయో
దయార్థమిదమధికరణమారబ్ధమితి ధ్యేయమ్.❖నన్విహాపి కాలవిశేషమ
నపేత్య కించితాగ్రం తద్భజనం క ర్తవ్యమిత్యేవ నిర్ణయోభవతి,నత్వ
నుదినమావ ర్తసీయమతో హేత్వన్తరమాహ- (లిక్లాచ్చ) ఇతి.

అలయమిత్యత్రలయోనామ ఆత్మేన్తికప్రళయః= మోక్షఇత్యర్థః, ఆజ్ అభివిధౌ, మోక్షేపిభగవద్గుణ గణామృతనిషేవణాదిరూపభక్తిగ కార్యేశ్యర్థః-
అ॥౧సూ॥౩॥

❖ ఇహోపదిష్ట భగవద్భజన ప్రస్తావముప నీవ్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచే) తి.

“ మూర్తింనగి పురుషృపయాబభారసత్వ ” మిత్యేపంజాతీయ కేమవేదాన్త వాక్యేషు భగవత్తన్మూర్తోల్లిచ్ఛర్తు భర్తవ్య భావేన భేదావగమాత్తయో స్సంయోగఏవ తత్రనూర్త్యేతి తృతీయయా౭ పగమృతఇత్యేవంప్రాప్తే “ భగవాన్స్వాశ్రయాశ్రయ ” ఇత్యాదావే

ఇదమామూయతే “ లభ్యానుగ్రహ ఆచార్యా తేన సన్తర్కి
 తాగమః! మహాపురుషమభ్యుచ్యేత్తాత్మాభిమతయాత్మనః ” ఇతి. అ
 త్ర ఆచారాధయిషు శ్రీరామకృష్ణాద్యవ తారమూర్తీనాం మధ్యేస్వా
 భిమతయామూర్త్యాసహితం మహాపురుషమభ్యుచ్యేత్ దివ్యర్థగప్రతియ
 తే, కిమిహమూర్త్యైతి తృతీయయామూర్తిసంయోగనిపరమాత్మస్వస్య
 పగ నైవ్యః? కిం వాతత్తాదాత్మ్యసమ్బంధోభ్యుపగ నైవ్యః? ఇతి సందేహోప్రా
 ప్తేఽబ్రూమః; ఇహమూర్త్యైతి తృతీయయామహాపురుషే పరబ్రహ్మణే
 తన్నూర్తితాదాత్మ్యసమ్బంధవివాదభ్యుపగ నైవ్యః, కుతః? యతః “ యావ
 ద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావతగ్రాంఘ్య గ్రిహికం యావద్వప్తివిషాణ
 వేణువశశిగ్యావద్విభూషామృరమ్ । యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో
 యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుచయం గిరోక్త వదజస్సర్వస్వరూపోఽబ
 ఛా ” ఇత్యేవంజాతీయకాశ్చుతయోభగవదవ తారమూర్తినిపరమాత్మే
 త్యేవాభ్యుపగచ్ఛన్దిగ్రాహయన్తిచేమమర్థ మితరాత్, సహ్యత్ర వత్స
 పాదిషు భగవద్వ్యప్తివశాత్తస్య సవఃస్వరూపత్వ ముచ్యతఇత్యా
 చక్షతే విచక్షణాః, ఏతద్వత్సపాదీనా మమ్భోజన్తని ప్రముషిత వత్స
 పాదీనాంచావిశేషప్రసంగాత్; యావద్వత్స పేత్యత్ర శూన్య మా
 ణానాంతువత్సపాదీనాం “ సత్యజ్ఞానానంతానన్తమాత్రై కరసమాతక
 య ” ఇతి విశేషస్తు శ్రూయతే, తతశ్చ “ మూర్త్యాభి మతయే ”
 త్యత్ర తృతీయయాధాన్యేన ధనవానితివ త్వరమాత్మని నూర్తితా
 కస్యైవ పరమాత్మస స్తాదాత్మ్యఘటితా శ్రయాశ్రయిభావోయథో
 పపన్నోభవత్యేవమ్ “ మూర్తింసగి పురుకృపయే ” త్యాదావపిభగ
 వత్తన్నూర్తిస్తాదాత్మ్యఘటిత భర్తృభర్తవ్యభానావగమ సమ్భ
 వాత్ “ మూర్త్యాభిమతయే ” త్యత్రాపి తృతీయయా భగవత్తన్నూ
 ర్తిస్తాదాత్మ్యసమ్బంధస్సిద్ధ ఇతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-+(బ్రూమ) ఇ
 త్యాదినా.

దాత్యుమేవాభ్యుపగ న్తవ్యమ్, *తస్మాద్భగవదవతారమూర్తిః స్తత్సన్వి
రూపమేవేతి నిశ్చయతే. ...

౨॥ ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౪॥ సూ॥ †నప్రతీకేనహిసః *—

“ మనోబ్రహ్మత్యుపాసీత- అథాధ్యాత్మ మథాధిదైవతమ్-ఆ
కాశోబ్రహ్మ త్యుపాసీతే ” తి, తథా “ఆదిత్యో బ్రహ్మ త్యుపాసీ
తే ” త్రేవమాది శ్రుతివిహితేషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్ర్యుపాసేమనఆ
దాకింపూర్వవత్పరమాత్మత్వ మభ్యుపగ న్తవ్యమ్ ? అథవానాభ్యుప
గ న్తవ్యమ్ ? ఇతి విచిత్త్య ॥ ప్రతిపాద్యతే, (నప్రతీకే) ఇతి=ప్రతీకో
పాసేమనఆదా పూర్వవత్పరమాత్మత్వం నాభ్యుపగ న్తవ్యమ్, కు
తః ? హి- యస్తాల్, సః- ఉపాస్యో, మనఆదిః, పరమాత్మా నభవ
తి, () తస్మాత్ప్రతీకోపాసేషు మనఆదిషు నపరమాత్మత్వ మభ్యుప
గ న్తవ్యమితి సిద్ధమ్, ప్రతీకోపాసనమ్- అగ్లోపాసనమ్, సాక్షాత్పరబ్ర
హ్మోపాసన సాధనభూతోపాసనమితియావత్.

౩॥ ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

* ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణ ముపసంహరతి- (త
స్మా)దితి. ౨॥ ౨॥ సూ॥ ౧॥

† ఏవంమనఆదిషు ప్రతీకోపాసేషు భగవత్తాదాత్మ్యానభ్యుప
గమాత్ప్రత్యుదాహరణ సజ్జత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (నప్ర
తీకేనహిస) ఇతి.

॥ “ మనోబ్రహ్మత్యుపాసీతే ” త్యాదౌబ్రహ్మమనసో స్సామా
నాధికరణ్యత్రవణౌ త్తయోరభేదోభ్యుపగ న్తవ్యఇతి పూర్వపక్షేప్రా
ప్తేసిద్ధా న్తమాహ- (ప్రతిపాద్యత) ఇతి.

() ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాత్ప్రతీకోపా
సేష్యే) తి ౨॥ ౩॥ సూ॥ ౧॥

— ❀ || సూ || * బ్రహ్మదృష్టిరుత్ర-మాత్ —

తత్రేద మపరం సద్విహ్యతే, కిం మన ఆదిదృష్టి బ్రహ్మణి క తకవ్యా ? కింవా బ్రహ్మదృష్టిర్ననఆదిభు ? ఇతి. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దస్య మనఆదిశ్చైవ సామానాధికరణ్యదశకనాన్తనఆది దృష్టిరేవ బ్రహ్మణి కర్తవ్యేత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, బ్రహ్మదృష్టిరేవ మనఆకాశాదిత్యాభుక తకవ్యా, ఉతః? ఉత్ర-మాత్ - మనఆదినాం పరబ్రహ్మవిభావస్థాన త్వేన తత్రభృతవ్యస్య బ్రహ్మణః ఉత్పాప్త తయోపాస్యత్వోపదేశా దిత్యర్థః, తథాచ తాకకన్యాయోనుసృతోభవతి, సతూత్పాప్తదృష్టిర్ని కృష్టేభు కతకవ్యేతి, యథాకార్యవశాద్బ్రహ్మదృష్టిగతు త్తరిక్రియతే, తథాచ పరబ్రహ్మాపాసనార్థినా మన ఆదిభు ప్రవీకోపాసన గోచరే భు బ్రహ్మదృష్టిగతకవ్యేతి సూత్రార్థః.

— ❀ || సూ || ఆదిత్యాదిమతయశ్చైవ ఉపపత్తేః —

ఆదిత్యప్రసక్తాదిద ముచ్యతే- (ఆదిత్యే) తి= అక్షే- దహనో

* ఉతపధికరణ వత్ప్రవీకోపాసనగోచరత్వా దుత్తరాధికరణ మేకవిషయత్వ సగ్గత్యో పక్రమతే- (బ్రహ్మదృష్టిరుత్ర-మాత్) దితి.

+ “ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మే ” త్యత్రేవ “ మనోబ్రహ్మేత్యు పాసీతే ” త్యత్రాపి బ్రహ్మమనసో సామానాధికరణ్యం భవతీతి భ్రాన్త్యాపూర్వపక్షమితి- (తత్ర బ్రహ్మశబ్దస్యే) తి= “ మనోబ్రహ్మేత్యు పా సీతే ” త్యాదామనఆదినా ముదేశ్యత్వేన ప్రథమోపదిష్టత్వాత్తేమ జైల్యాదిప్రతిమాసు భగవద్దృష్టి వద్భగ్విస్తాదృష్టిగ కర్తవ్యేతిభావేన సి ధాన్తయితి- (ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమ) ఇత్యాదినా= యథారాజ్ఞిక్షత్వ దృష్టింకృతవతోరాజా పరాధేన తద్దణ్డభాక్త్యం భవత్యేవం బ్రహ్మణి మనఆదిదృష్టిం కృతవతో బ్రహ్మపరాధేన తద్దణ్డభాక్త్యం భవతీత్యేత దర్థప్రదర్శనార్థం తాకికన్యాయమను సరకతంవివృణోతి- (తథాచే) త్యాదినా-

పాసనాద్యజ్ఞసూల రూపోపాసనావసరే, అదిత్యాదిషూపాస్యచతు
రాదిష్వాదిత్యాది వతయ ఏవకతః=వ్యాః, కుతః ? ఉపపత్తిః- ఏవం
చేద్ధి “ ద్యౌరక్షణీ చతు రభూత్పతజ్జ ” ఇత్యాదినా విహితం స్థూ
లరూపోపాసనముపపద్యతే. ... *

౪ || బ్రహ్మదృష్ట్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౨||

—❖❖||సూ||❖❖ అసీనస్సమ్భవాత్ ❖❖—

కింవహర విద్యారూపం భగవదుపాసన మనియమేన వ్రజం
స్త్రీష్టన్నాసీన శ్చయానోవాకుర్యాత్ ? ఆహాన్విన్నియమేనాసీన ఏవ
కుర్యాత్ ? ఇతి విశయోద్దేశం ప్రాహ అసీనఏవాష్టాజ్జ యోగేన బ్ర
హ్మోపాసీతేతి, కుతః ? సమ్భవాత్- అష్టాజ్జ యోగోపాసనంహి మ
నోవ్యాపార జన్యధ్యాన ప్రవాహరూపమ్, తస్తువ్రజతోధావతశ్చాం
జసానసిద్ధ్యతి, వ్రజనాదీనాం చిత్తవిక్షేపకత్వాత్; నచ తిష్ఠతగ కా
యధారణే న్యపుతం మనస్సుత్తస్యోపాస్యస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య
గ్రహణేక్షమం భవతి, నావిశయాన ఉపాసితం శక్నోతి, సహ్యకస్తా
దేవ నిద్రయాభిభూయేత, అసీనస్యతు అభ్యాసాదినాస్వాధీనంసమ్భ
వతిమనః, తతశ్చాసీనేనైవాష్టాజ్జ యోగ ఆవ ర్తితవ్య ఇతి నిశ్చయతే.
అయమష్టాజ్జ యోగానుష్ఠానప్రకారస్తు శ్రుతిస్మృతిషు స్పష్టమామూ

తస్తాత్మ్యేతకోపాగ్యేషు మనఆదిషుబ్రహ్మదృష్టేః కర్తవ్యత్వ
సిద్ధిరీహ ఫలమిశ్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ||౪||సూ||౨||

* యథాభగవద్భక్త స్తద్భక్తిమనియ మేనవ్రజంస్త్రీష్టన్నాసీనశ్చ
యానోవాకరోతినతథాఽష్టాజ్జ యోగం యోగీకుర్యాదీతివక్తుంప్రత్యు
దాహరణ సజ్జత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (అసీనస్సమ్భవా)దితి.

+ భక్తివద్యోగస్యా శ్చపాసనత్వా తద్వదనియమేనవ్రజంస్త్రీష్ట
న్నాసీనశ్చ యనోవాకుర్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతంసతథాకుర్యా
దితిసిద్ధాంతయతి- (ఇదంప్రాహే) త్యాదినా.

యతే, తథాచక్రతుః “యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే” ఇత్యారభ్య “అ
హింసా సశ్యమస్తేషుం యావదథా పరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తప
శ్శౌచంస్వాధ్యాయః పురుషాచారం ॥ మానసంసదాసనజయ స్థై
ర్యం ప్రాణజయశ్చనైః । ప్రత్యాహార శ్చేంద్రియాణాం విషయాన్తన
సాహృది । స్వధిష్ఠ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్ । వైకుంఠలీలా
భిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః ॥ ఏతైరవై శ్చ సత్తాభిముఖోదృష్ట
మనత్పథమ్ । బుద్ధాయుంజీత శనకైజికతప్రాణోహ్యతస్త్రితః ॥ శు
చాదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనసనమ్ । తస్మిన్స్వస్తికాసీనోఽముజుకా
యస్సమభ్యసేత్ । ప్రాణస్యశోధయేన్తాగణం పూరకుంభకరేచక్తైః ॥
ప్రతికూలేనవాచితం యథాస్థిరమచచ్ఛల, మిత్యాదిరూపాన్త్యుతి
రపి “యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థిత” ఇత్యారభ్య
“ప్రశాంతాత్మా విగతభిభ్రున్తాచారి వ్రతేస్థితః” ఇత్యాది రూపా,
తస్మాదాసీన ఏవోపాసీతేతిసూక్తమ్. ... .. *

— ❀ ౮॥సూ॥ ధ్యానాచ్చ ❀ —

అపిచతైలధారావద విచ్చిన్నస్త్పృతిసంతానలక్షణధ్యాన రూప
త్వాచ్చాష్టాంగయోగో విధివదాసీనవైశ్వసిద్ధ్యతీతినిశ్చయతే. *

— ❀ ౯॥సూ॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య ❀ —

“మానసంసదాసనజయ స్థైర్యం ప్రాణ జయశ్చనై” రిత్య
త్రస్థైర్యశబ్దాభిలష్యమచలత్వం చాసీనసోపాసనసిద్ధి మపేక్ష్య విధీయ
తే, అచలత్వ- మాసీనత్వమ్, * తస్మాదాసీనఏవ యథోక్తముపాసనం
కుర్యాదిత్యవగవ్యతే. ... .. *

— ❀ ౧౦॥సూ॥ స్థరస్థిత ❀ —

అపివస్థరస్థిత్యా సాదయోయథోక్తోపాసనస్యాసనాశ్చ

* ఆసనాశ్చకత్వానభ్యుపగమే దహరవిద్యాయా అష్టాంగ త్వాసి
ద్ధిరితిభావః.

కత్వమ్ “ శుచాదేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమానన మాత్మనః ” ఇత్యాది
నా.చశబ్దేనామననం సూచయతి, భవతిహి “ శుచాదేశేప్రతిష్ఠాప్య
విజితాననఆననమ్ | తస్మిన్ స్వస్తిక ఆసీనోఽముజుకాయస్సమభ్యసే ” ది
త్యాదిరూపమామననమ్. ... .. *

—* ౧౦||సూ|| † యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్ *

బహుషుశుచిప్రదేశేషుసత్స్వపి యత్రసమేశుచిప్రదేశేమనన
స్సొకధ్యేదైకాగ్రతాభవతి, తత్రైవాసిత్వోపాసనం కతకవ్యమితిజ్ఞే
యమ్, కుతః? అవిశేషాత్- అవిశేష- స్సమానః, తథాహి “ దేశే
శుచాసమేరాజన్నా సీతజ్వక్లబ్మితీ ” త్యాదిషు శకరాకట్టకాదివ
జిత సమానప్రదేశో పదేశాదిభ్యశః, తస్మాచిత్తస్యైకాగ్రతాపా
దకసమా నశుచిప్రదేశఏవ ఆసీనోష్ఠాశ్చయోగ మావతకయేత్, నా
స్యధా, పతప్రసక్తావిత్యాశయః. ... .. *

౫|| ఆసీనాధికరణంసమాప్తమ్.సూ||౫||

—* ౧౧||సూ|| ౧| ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్ *

అష్టాశ్చయోగః కింభక్తివద్యధాశక్తికిచ్చితాంల మావతకనీ
యః? కింవా ౨ ప్రయాణాదావతకనీయః? ఇతివిశయేనతితత్ర భక్తివ
త్పరవిద్యాత్వాదష్టాశ్చయోగోపి యథాశక్తికిచ్చితాంల మావతకనీ
య ఇత్యేవంప్రాప్తేప్రత్యభిధీయతే, ఆప్రయాణాదష్టాశ్చయోగ ఆవ
తకనీయఇతి.ప్రయాణమ్-దేహదపసర్పణమ్,కుతః?తత్రాపిహిదృష్టమ్-
హి- యస్మాత్, తత్ర-ప్రయాణావసరేపి.యోగానుష్ఠానందృష్టమ్ “స్థి
రంసుఖంవాసనమాస్థితోయతి ర్మదాజిహాసురిమమక్లలౌక ” మిత్యా
దా. స్మర్యతేచాయుధ్ధః “ ప్రయాణకాలే మనసా చలేన భక్త్యే ”

† దేశవిశేషంచాహ- (యత్రేతి.

అ||౫||సూ||౯||

౧| ఏతదధికరణే నైకవిషయత్వ సక్త్యోత్తరాధికరణమారభ
తే- (ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్ట) మితి.

త్యాదా. భక్త్యా-ప్రేక్షా,() తస్మాత్పతన భీరుభిరాప్రయాణాద స్థాన్య
యోగభవతఃసీయ ఇతినిశ్చయతే. ... .. *

౬॥అప్రయాణాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

+ పూర్వాధ్యాయతృతీయపాదే ఉపాయనాధికరణే భగవ
ద్భక్తానాం సుకృత దుష్కృతే తత్సహృదసుహృద ఉపయస్తీ త్యు
క్తమ్, సమ్ప్రత్యసంజాత సుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సు
కృతదుష్కృతనాశకథనేన భక్తేరవాన్తరఫలమాహ, ... *

—*{ ౧౩॥సూ॥ తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోర
శ్లేషవినాశాతద్వ్యపదేశాత్. }*—

మోక్షఫలకేభగవద్భజనే తద్భక్తైరేవం క్రియమాణేనతితే
ఘకింతత్ఫలప్రతిబంధకమఘంతిష్ఠతి? ఉతక్షీయతే? ఇతివిశయే “ నాఘ
క్తంక్షీయతే కమఃకల్పకోటిశతైరపి ” త్యాదినాకమఃకామసుభవైక
నాశ్యత్వస్తరణాత్వస్య ఫలానిదత్వై వాఘంనశ్యతి నమధ్యగతి పూర్వ
పక్షంప్రాప్తింవిధునోతి-(తదధిగమ)ఇతితస్య- భగవద్భజనస్యా
ధిగమే సత్యత్తరపూర్వాఘయోః- ఆగామిసంభృతయోరఘయోః,
అశ్లేషవినాశాభవతః-ఃఉత్తరస్యాశ్లేషగి పూర్వస్యవినాశ ఇతియోజ

( ) ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి. ౭॥౬॥సూ॥౧॥

+ ఏవమస్థాన్యయోగస్య భక్త్యపేక్షయాదుష్కరత్వ జ్ఞాపనార్థ
మిహఫలాధ్యాయేపి తద్యోగానుస్థానం విచార్యై తదధ్యాయస్థవిద్యా
ముఖ్యఫలచింతాయా ఏతత్పదాంత్యాధికరణేచిక్షేతత్వాదవాన్తరఫ
లచింతాయా శ్చోత్తరాధికరణే కరిష్యమాణత్వాత్తస్యైతత్పదాద్య
ధికరణేనఫలఫలిభావసజ్జ తిం సూచయితుమాహ-(పూర్వాధ్యాయే)
త్యాదినా.

* ఉత్తరస్యాశ్లేషః- తదస్పృశ్యః.

నా, అధిగమోనిష్పత్తిః, తత్తత్సమేతోః తద్వ్యపదేశాత్ - తథాపి
 భగవద్భక్తానామ్ “కేచిచ్ఛేవలయాభక్త్యానారాయణపరాయణాః |
 అఘం ధూన్వంతికాత్యేకన నీహరిమి వభాసూర ” ఇతి, “ యథా
 పుష్కరపలాశ ఆపోన శ్లిష్మంతే ఏవమేవం విది పాపంకమకనశ్లిష్మ
 తే ” ఇతి, తథా “ తస్యైవాత్మా పదవిత్రం విదిత్వానకమకా
 లిష్యతే పాపకేనే ” త్యాది శ్రుతిరుత్తరాఘాక్షేషం వ్యపదిశతి, తథా
 “ నిశమ్య కమాణిగుణానతుల్యైక వీర్యాణి లీలా తనుభిగకృతాని
 యదాతిహాసోత్పుళకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్రుణ్ణడగ్దాయతి రౌతి నృత్య
 తి || యదాగ్రహగ్రస్తభవక్వచిద్ధనత్యాక్రందతే ధ్యాయతి వందతే జ
 నమ్ | ముహుముహువక్తిహారేజగత్పతేనారాయణేత్వాత్మగతింగ
 తత్రపః || తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబద్ధన స్తద్భావ భావాను కృ
 తాశయాకృతిః | నిదగ్ధనీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగేణ
 సమేత్యభోక్షజ ” ఐతి. తథా “ తద్యథేషికా తూలమగ్నా పోతం
 ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్తానగ ప్రదూయంత ” ఇతి. త
 థా “ భిద్యతే హృదయగ్రన్ధిభిద్యంతే నవ సంశయాః | క్షీయంతే
 చాస్యకమాణి మయిదృష్టేభిలాత్తసి ” తి. “ తథా- యథాగ్నిస్సు
 సమిద్ధాచిగ్గ కరోత్యేధాంసి భస్మసాత్ | తథామద్విషయాభక్తిరు
 ద్ధజై నాంసి కృత్సంశ ” ఇతివైవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ తేషాం పూ
 వాఘనాశం వ్యపదిశతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాముత్తర పూర్వదు
 రితయోరక్షేపవినాశౌ భవత్యతి సిద్ధమ్.

౭ || తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—❖ ౧౮|| సూ|| ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషగి పాతేతు ❖—

¶ ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
 ఐతి. అ||౭||సూ||౧||

భక్తిమత్సుత్తర పూర్వసుకృతయో రభ్యుక్తావశ్లేషవినాశావ

* పూర్వస్థిన్నధికరణే బద్ధహేతుత్వాదుత్తరపూర్వాఘాయో
 రోక్తేష వివాశౌ భగవద్భక్తానాం భవతఃకర్తృవధృతమ్, సప్సృతితులే
 మాంశాస్త్రీయయో దుత్తరపూర్వపుణ్యయోగి పునస్సంశ్లేషాస్తీర్వేభ
 వతః? ఉతాసంశ్లేషవివాశౌభవతః? ఇతివిశయే శాస్త్రవిహితానుష్ఠా
 నాజీవతత్వాదుత్తర పూర్వపుణ్యయోఽసంశ్లేషాస్తీర్వే భక్తానాంభ
 వతఃఇతిచ ప్రాప్తే తస్మిన్రాకరణాయేహ పూర్వాధికరణన్యాయాతి
 దేశగిక్రియతే- (ఇతరస్యాప్యేవ)మితి= తుశబ్దగి పూర్వపక్షాపసత్వ
 ధాః, ఇతరస్యాపి- ఉత్తరస్య పూర్వస్యచ పుణ్యకర్మణః, ఏవమ్- అ
 ఘవదేవాశ్లేషో వివాశఃసౌభా భవతఃఇతి జ్ఞేయమ్, కస్తాత్? తస్యాపి
 స్వఫలహేతుత్వేన భగవదుపాసన ఫలభూత మోక్షవిరోధిత్యాత్; ఉ
 థ- “ ఇహైవైషమితే తరతి- తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయసి
 రంజనగి పరమంసామ్య ముపైతి- తత్సుకృత దుష్కృతే విధునుతే ”
 ఇత్యేవ మాదిత్రుతిషు దుష్కృతవ త్సుకృత స్యాపి ప్రహణ వ్యవదేశా
 చ్చ, తతశ్చైవం బద్ధ హేతోర్వ స్సుకృత దుష్కృతయోభాగవద్భక్తి
 మహిమ్నాఽశ్లేషవివాశ సిద్ధాసత్యామవశ్యం భావినీభగవద్భక్తానాం
 శరీరపాతే ముక్తిరేవేతిగమ్యతే, అప్రాజ్ఞయోగినామప్యేతాపుత్తరపూ
 వ= సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వివాశౌచవతఃకర్తృద్రష్టవ్యమ్. ¶ తస్మాదఘ
 వదేవోత్తర పూర్వ= సుకృతయోరశ్లేష వివాశౌ భక్తానాం భవతీతిని
 స్పీయతే. ౮|| తవధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౧||

తిచితతి- (ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషగిపాతేతు) ఇతి.

* అతిదేశత్వాదస్య సజ్జతిమనశ్చ్య వృత్తానువాదపూర్వకంసు
 కృతంవిషయా కృత్యా స్యవిశయమాహ- (పూర్వస్థిన్నధికరణ) ఇతి.

† ఉక్తాసుకృత దుష్కృతాశ్లేష వివాశౌ విద్యాంతరనిష్ఠానామ
 స్యతిచితతి- (అప్రాజ్ఞయోగినామపీ)తి.

¶ ఫలముపచితస్థి కరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ|| ౮|| సూ|| ౧||

—* ౧౫॥సూ॥అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వేతదవధేః *

* పూర్వాయో రధికరణయో భాగవద్భజన సామర్థ్యక్ ప్రయుక్తసుకృతదుష్కృతయో ర్నాశోభవతీత్యనధారిత్వమ్, సకిమారబ్ధ కార్యయోశ్చ సుకృత దుష్కృతయో భావతి ? ఉతా నారబ్ధకార్యయోరేవభవతి ? ఇతి విశయః, తత్ర “క్షీయన్తే చాన్య కమాణీ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయోరేవక్షయ ఇతివిశేషాశ్రవణా దారబ్ధకార్యయోరపి నాశోభవేదితి ప్రాప్తే ప్రతిపత్తి- (అనారబ్ధకార్యే ఏవ) స్వతి=తుశబ్దశ్చోద్యం న్యాయతః, అనారబ్ధమ్- కార్యమ్- ఫలమ్, యయోన్తే అనారబ్ధ కార్యే, పూర్వే- పూర్వాధి కరణోక్తే సుకృత దుష్కృతే, ఏవం భగవదుపాసన సామర్థ్యా న్నశ్యతం, న త్వారబ్ధకార్యే, కతః ? తదవధేః- “ముక్తోపి తావద్విభృత్యాత్సవదేహ మారబ్ధ మశ్చ న్నభిమాన శూన్య” ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతయో నాశాపవాదేన “క్షీయన్తే చాన్య కమాణీ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయోరేవ తయోరవధిశ్రవణాదిత్యర్థః, అవధిః- నాశః, తస్మాదనారబ్ధా గామినశ్చితయోరేవసుకృతదుష్కృతయోర్భగవద్భజనమహిమ్నాఽన్లేషవినాశాభవతఇతిసూక్తమ్.

౯॥ అనారబ్ధకార్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

* ఇహపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షోఽన్తానాదన్య పూర్వాధికరణేనాపవాదకిం సజ్జతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి (పూర్వయో) రితి.

† ఉత్సర్గన్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షమాహ- (తత్రే) తి= పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తమిహాపవదన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాప్తేప్రతిపత్తి) త్యాచినా.

‡ ఫలంసూచయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) రితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

పూర్వస్మిన్నధికరణే ఇతరపదోపాత్త సుకృతప్రస్తావేనవిద్యా

—* ౧౬॥సూ॥ అగ్ని హోత్రాదితులత్కార్యమైవ తద్దర్శనాత్ *—

సమ్ప్రతి భగవద్భజనార్థం కృతమగ్ని హోత్రాదికం కర్మ
కించి త్రశుద్ధి ద్వారా భక్తి ముత్పాద్యానంతరం తిష్ఠతి ? ఉత నశ్యతి ? ఇ
తి విచికిత్సయాం విద్యాసహకారిత్యాత్మాముత్పాద్యతయా సహతిష్ఠేది
తి ప్రాప్తానిద ముచ్యతే, యదగ్ని హోత్రాదికం కర్మజాతం తస్మ
చి త్రశుద్ధి ద్వారా తాదృశ భగవద్విద్యారూప కార్యమైవ హి కృతమ్,
అతస్తాదృశ కార్య ముత్పాద్యా నంతరం నశ్యన్యేవేతి బోధ్యమ్, కు
తః ? తద్దశనాత్ - కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వ న్యాయదశనాత్,
“ తావత్ప్రమోదతే స్వగ్రే యావత్పుణ్యం సమాశ్మత ” ఇత్యత్రయ
థాస్వర్గప్రమోద హేతోః పుణ్యస్య తాదృశ ఫలనాశ్యత్వం సిద్ధమ్, త
థా విద్యా హేతోరగ్ని హోత్రాదేహి కర్మణోపి తాదృశ విద్యా రూప
స్వఫల నాశ్యత్వం సిద్ధమితిహి న్యాయ ఇతి భావః, తతశ్చ పర విద్యాం
ప్రాప్తవతి తాదృశ విద్యా హేతురగ్ని హోత్రాదికం కర్మాపి న తిష్ఠ
తీత్యభిప్రాయః. ...

—* ౧౭ ॥ సూ॥ యదేవ విద్యయేతిహి *—

విద్యా- విచారణా, హి- యస్తాత్, “ యదేవ విద్యయా క
రోతి శ్రద్ధయోపనిషదాతదేవ వీర్యవత్తరంభవతీ ” తి విచారణా సం
యుక్తస్యైవ కర్మణాభి త్రశుద్ధి ద్వారా శ్రవణ కీర్తనాదిలక్షణవిద్యో
హేతో రగ్ని హోత్రాదికర్మజాతస్యా పిస్త్యుతత్వాత్త్వ చారాధ్యం
ప్రసజ్యసజ్యత్యో త్తరాధికరణముపక్రమతే- (అగ్ని హోత్రాదితు త
తాకార్యమైవ తద్దర్శనా) దితి.

కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వన్యాయ ముపపాదయతి- (తావత్ప్ర
మోదత) ఇతి.

వైగుణ్యం వినాఽ సుష్ఠిత మేవాగ్ని హోత్రాదికం విద్యాం సా
ధయతీతి కృపయాహ- (యదేవే) తి.

త్వాదనసామర్థ్యమధీధీయతే, తస్మాదగ్రవ్య దేశకాల మస్తగ్రతదర్శత
స్తగ్రత్విగ్గక్షితా విధానాని శీఘ్రైస్సమ్భూయ సమ్యగ్విచారైశ్చ
గ్నిహోత్రాదికమజాతం ఫలానభి సన్నిభి చ్చిత్తశుద్ధ్యాది కామై రను
ష్ఠ్యేయమితి నిశ్చయతే. ... *

ప్రసంగాద్భవదుపాసక సుకృతదుష్కృతయోరన్వయ రుపా
యనంచాహ, ... *

—* ౧౮॥సూ॥ అతోన్యాపి హ్యేకేషా ముభయోః *

అతః- ప్రారబ్ధఫలాత్, సుకృత దుష్కృత తకమజాతా దస్య
యోరుభయోః- విద్యావతా మాగామిసంజ్ఞితసుకృతదుష్కృతయోః,
నాశ మస్తదేతాన్యాపి గతిరేకేషాం శాఖనాం పాతానురోధేన భవ
తీతి వేదితవ్యమ్, తథాచైకే శాఖనగిపతన్తి “తస్య పుత్రాదాయ ము
పయన్తి సుహృద సానుకృత్యాం ద్విషన్తగిపాపకృత్యా” మిత్యాది.
హీత్యుపార్థస్య పూర్వాభ్యామే ఉదాహృత త్వేన ప్రసిద్ధిం స్తారయ
తి, తస్మాదధిగత విద్యేషు విద్యాసాధనమస్య చ్చావసకంచితకమతివృత్తి
తనిశ్చయతే. ... *

౧౯॥ అగ్నిహోత్రాధికరణంసమాప్తమ్ ॥౩॥

—* ౧౯॥సూ॥భోగేనైవ రక్షపయిత్యాసమ్మద్యతే *

భగవద్భక్తగిప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతే కిం సామిభుక్తఫలే వి
హాయ బ్రహ్మసమ్మద్యతే ? కింవాకృత్సంఫలోప భోగేన లే త్కపయి

ఫల ముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదధిగతవిద్యే)
శ్చితి. ౧౮॥సూ॥ ॥౩॥

ఏవమశ్లేషాద్యధి కరణైర్విద్యావా స్తరఫలేభ్యవసితేతస్మత్కృ
ఫలావజగమిమో త్థానా త్తద్వక్తుం ప్రోక్తాధికరణైహేతు తద్వద్భా
వసజ్ఞత్వోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (భోగేనైవైతరక్షపయిత్యా
సమ్మద్యతే) ఇతి. సామిశబ్దోఽర్థవచనః.

త్వా బ్రహ్మసమ్పద్యతే? ఇతీహావిశయః, తత్ర భగవద్భక్తసుకృతమ
 పూతానామ్ “ తస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియాదు
 పూత ” మిత్యాని శ్రుతౌ తస్మిన్ప్రియాప్రియైరుపాయనశ్రవణాత్సా
 మిభుక్తఫలే అపిప్రారబ్ధే సుకృతమపూతే విసాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే
 భక్త ఇశ్యేషం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, అనారబ్ధ కార్యాభ్యాం సు
 కృత దుష్కృతాభ్యా మితరే - ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతే, ఫలం
 పభోగేనైవ తుపయిత్వా బ్రహ్మ సమ్పద్యతే, భక్త ఇతి ప్రతిపత్త
 వ్యమ్, తుశబ్దగ్గ పూర్వకము వ్యావృత్త్యర్థః, “ * ముక్తోపి తావద్వి
 భృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్యాయథానుభూతం
 ప్రణియాత నిద్రగింత్యన్యదేహయ గుణాన్న పృక్షై ॥ భోగేన పు
 ర్యం కుశలేన పాపకశేబరం కాలజవేనహిత్వా । కీటికాం విశుద్ధాం
 సురలోకగీతాం వితాయమామేవ గ్రీతి ముక్తబద్ధః ॥ భోగైర్గ పుణ్యక్ష
 యంకువన్మభోగైరశుభక్షయమ్-తత్ర సమృద్ధ్యతే మయా- స్థితస్యతా
 వదేవచిరంయావన్నవిమోక్షేఽనసమ్పత్స్యి ” ఇత్యాద్యాశ్చుతయగ్
 ప్రారబ్ధ సుకృతమపూతయోరుపభోగైర్కనాశ్యత్వంహి శ్రావయన్తి,
 ఆరబ్ధకార్యయోరపిసామిభుక్తఫలయోస్సుకృతమపూతయోరనై గిరు
 పాయనే నా శేవాఽస్యపగమ్య మానేతుభగవద్భజనారమ్భోత్తరక్ష

* (ముక్తోపి) తి = భక్త్యారమ్భోత్తరక్షణ ఏవసంభవితనిఖిలం
 సుకృతమపూతేనసహ క్షేణదేహస్య దగ్ధత్వాన్భక్తానాం ముక్తత్వ
 మితిద్రష్టవ్యమ్.

§ “ తస్యతావదేవచిర ” మితిశ్రుతేరయం తాత్పర్యార్థః.
 యావత్ప్రారబ్ధాన్నవిముచ్యతే తావదేవేహ భక్తస్యచిరమవిలక్ష్యః
 ప్రారబ్ధాద్విమోకేనత్య నన్తరషయమపిలక్ష్యేన బ్రహ్మసమ్పద్యతేఇతి.

ణవీవ తస్యక్తానాం శరీరాపాతగి ప్రసజ్యేత,† తథాదశకనా భావా
దుక్తశ్రుతి జాతాత్ “ నాభుక్తం క్షీయతే కమః కల్పకోటి శతై ర
పి” త్యాది స్మృతేశ్చోపభోగేనైవ ప్రారబ్ధకమాణి తుపయిత్వా
తాదృశ దేహపతనోత్తరక్షణ ఏవాజామిశాదివద్విమానమారుహ్య
పరంధామప్రయాతి భక్తగతి సిద్ధమ్. నను ప్రారబ్ధదేహస్తే బ్రహ్మస
మృత్తివశవభక్తసాధారణీ, మహా భాగవతానాం భరతాదీనాం
మృగ విప్రజన్మాదిభ్యో విశిష్టదశకనాత్ ; తథాచ కేషాం చిద్భక్తా
నాం ప్రారబ్ధదేహపాతాన స్తరమపిసంసారస్సృదితీచే॥ నైష దో
షః, మహాభాగవతత్వేపి భరతాదీనామాధికారికత్వాన్మృగశక్ల ద్వా
రామృగాది దేహస్తరోత్పాదన మన్యేషాం జీవానాం భక్తియోగ స
హకారివై రాగ్య సిద్ధ్యుశం రహూగణాదీనాంభక్తి మాగోపదేశా
ర్థంచ శ్రీభగవతైవ హిఘ్నతితమ్,అతో భరతాదీనాందేహస్తరోత్పత్తి
దశకనం నకస్యాపి భక్తస్య ప్రారబ్ధాస్తే సంసారా పాదకమ్, తతశ్చ
సవేభక్తాగి ప్రారబ్ధాస్తే బ్రహ్మసమృద్ధ్యతపవ, ముక్తోపిత్యాది శ్రుతి
భి స్సవేషాంభక్తానాం ప్రారబ్ధాస్తేబ్రహ్మసమృద్ధ్యవగమాత్;()ఏతే
షాం పరమపదే బ్రహ్మనన్తానుభవ ప్రకారశ్చతుర్థపాదే వక్ష్యతే, త
స్మాద్యోగేన పుణ్యం హిత్వా లభోగేన పాపం హిత్వా భక్తియోగి
వోఽజామిశాదివత్ప్రారబ్ధదేహపతనోత్త రక్షణఏవ విమానమారు

† ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తథాదర్శనాభావా) దితి.

॥ ఏషః- భరతాదీనాం దేహస్తరోత్పాదః.

() బ్రహ్మసమృద్ధ్యాగి పరస్మిన్ ధామ్నికింకు ర్వస్తీత్యాకాజాగ
యామాహ- (ఏతేషా) మితి. పాదార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

హ్యభగవత్పాపేదైస్సహపరమపదస్థం భగవంతం సమ్పద్యంత ఇతి సా
క్షేతద్వ్యహృత మితి ధ్యేయమ్. ... *

౧౧॥ ఇతరక్షపణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిధానిత శ్రీమద్భాగవత రాధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయ స్య
ప్రథమపాదః.

ప్రథమపాదస్త సముచిత సూత్రసంఖ్యా॥౧॥

అజామిశౌది వదిత్యత్రాదినా శ్రుతదేవకుచేల శ్రీదామాదయో
గ్రాహ్యః. చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదః. అ॥౧౧॥సూ॥ ౧॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా ధ్యాయన మః.

శ్రీమచ్ఛ్రీకథామ్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయనిపాదః.

— ❀ || సూ॥ వాఙ్మనసిదశనాచ్ఛబ్దాచ్ఛ ❀ —

తదేవం చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భగవద్భజనాదికం ప్రస్తుత్యవిచార్యా భ్యహితత్వా త్ప్రథమంతత్ఫలమీరితమ్, అథద్వితీయపాదే అష్టాశ్చ యోగినాం ప్రయాణకాలే సద్యో దేవయానేన

యదనుగ్రహతో యోగీ వాగావీనివిలాపయన్ ।

దేహదుతలః ప్రతేహం తంభజామ్యేవ రఘూత్తమమ్॥

ముక్తిఫలాపరవిద్యా హిద్వివిధా, భక్తిరష్టాశ్చ యోగశ్చేతి. తత్రభక్తిఫలోక్త్యనంతరం ప్రసక్తాదష్టాశ్చ రూపవిద్యాఫలం వక్తవ్యమ్, తద్భఫలంద్వివిధమ్, సద్యోముక్తిగీ క్రమముక్తిశ్చేతి. తత్రసద్యోముక్తి రుతాగ్రాన్తి ద్వారాన్తి న్నాదేఽభిధీయతే, క్రమముక్తిస్తవ్విర్విరాదిమాగః ప్రాప్తిరనంతర పాదే వక్ష్యతే, సాచార్పిరాది మార్గ ప్రాప్తిరుతాగ్రాన్తిసాధ్యా, అతోన్తిన్నాదే ఉభయధాముముక్షూణాంయోగినా ముతాగ్రాన్తిరభిధీయతే, తథాచాస్యభక్తిఫలప్రతిపాదకపూర్వ పాదప్రసక్త యోగఫల ప్రాప్తికోణాగ్రాన్తి పాదస్య పూర్వపాదానంతరం దశితప్రసక్త సక్తతోఽభినిరేతదధ్యాయ సక్తతిత్వాన్యైక విషయత్వమిత్యేత దర్థజాతంపూర్వోత్తర పాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా తత్రప్రథమాధికరణస్య ప్రాగ

పథాచపరస్థామ ప్రాప్తిరూపఫలంవత్క్యతత్ఫలసాధనీయథాశా
 స్త్రముతాహ్రీంతి వత్తుః మాదౌవాగాది తత్త్వానాంకింప్రవిలాపోభ
 వతిః కింవాతద్వృత్తీనాం ప్రవిలాపోభవతి? ఇతివిచిన్త్యతే “ వాచం
 జుహోవే ” త్యాదౌవాగాది తత్త్వవృత్త్యశ్రవణౌద్వాగాదితత్త్వానా
 మేవమన ఆవిషుప్రవిలాపో భవతీత్యేవం ప్రాప్తౌ ఇదము త్తరంపఠతి-
 (వాగి) తి= అత్రవాక్చబ్దేన తద్వృత్తిర్లక్ష్యతే, వృత్త్యుపశమమాత్ర
 స్యే హవివక్షితత్వాత్; నాచవాగ్వృత్తిరస మ్భాష్యగమ్భాష్యరూ
 పా, అతఏవకృతవాగాది తత్వలయస్యా జగరమునేగి ప్రహ్లాదదశక
 నేపునవాగ్ గ్వృత్త్యుపక్రమస్సప్తమే “ సమ్భాషణీయోహిభవా నా
 త్తగమ్భద్ధిమిచ్ఛతే ” త్యాదౌదృశ్యతే, ఏవముపరిచద్రప్తవ్యమ్, + వృత్తి
 తద్వతోరభేదవివక్షాయావాగిత్వృక్తమ్. తస్మాదేతదుక్తంభవతి, వా
 గ్వృత్తిమనసి ప్రవిలీనతయా యోగిభిర్భావ్యత ఇతి. కస్తాత్? దశక
 నాచ్ఛబ్దాచ్ఛ- దృశ్యతేహి సత్యామపిమనోవృత్తౌ వాగ్వృత్తిలయః, అ
 పిచశబ్దాదప్యేతదవగమ్యతే, తథాచశ్రుతిః “ వాచంజుహోవమన
 సీ ” తి, తథా “ అస్యసోమ్యపురుషస్య ప్రయతోవాజ్జనసిసమ్పద్య
 తే- మనగిప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజగిపరస్యాం దేవతాయా ” మి
 త్యాదిశ్రుతిశ్చ. అత్రతేజశ్చబ్దేన వైజసాహజాగరఉచ్యతే, “ బుద్ధిగ
 ప్రాణశ్చైజన ” ఇతి ప్రాణస్య వైజసాహజాగర ప్రకృతిత్వం
 హ్యాభిధీయతే. ... *

ధికరణేనప్రసక్తగజ్జతిమభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ- *(ఆదా) వితి.

॥ వాచోమనగి ప్రకృతికత్వా భావేన వాక్పదస్యతద్వృత్తిలక్షక
 త్వంవదక సిద్ధాంతమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ) త్యాదినా-

+ కథంతహి=శ్రుతి సూత్రయోర్వృత్తిపదం నోపాత్తమిత్యత
 ఆహ- (వృత్తితద్వతో) రితి.

అన్యాసామక్షీన్రియవృత్తీనాం మనోధీనత్వాత్తైర్వివతద్వృ

—❖ ౨॥సూ॥❖ అతపవచనర్వాణ్యను ❖—

యతోవాగ్వృత్తిరే వమనసిప్రవిలీయతఇత్యుక్తమ్, అతపవచన
వాణ్యపి-ఇన్ద్రియాణి-తద్వృత్తయో, వాగ్వృత్తిరోధాన స్తరంమనఏ
వానువర్తంతఇత్యర్థః, తథాచశ్రూయతే “ఇన్ద్రియేషుక్రియాన్ద్రాణా
జ్ఞానదీపేషుజుహ్వతి-ఇన్ద్రియాణిమనస్సూర్తా” వితి. ... ❖

—❖ ౩॥సూ॥❖ తత్తమనసి ప్రాణే ప్రవిలీయతే, కస్తాత్ ? ఉత్తరాత్ ❖—

తత్తు మనసి ప్రాణే ప్రవిలీయతే, కస్తాత్ ? ఉత్తరాత్-“వా
చంజుహోవమనసీ” త్రేతదుపరిశ్రూయమాణాత్ “తత్ప్రాణి” ఇతివా
క్యాదిత్యర్థః, అత్రాపిమనోవృత్తిరేవ ప్రాణే ప్రవిలీయతఇతిద్రష్టవ్యమ్,
ప్రాణాయామతత్వాన్మనోవృత్తేః. ... ❖

—❖ ౪॥సూ॥❖ సోధ్యతే తమపగమాదిభ్యః ❖—

సచ-ముఖ్య ప్రాణిః, అధ్యతే-తైజసాహజ్గారే, ప్రవిలీయ
తఇత్యవగమ్యతే, కుతః ? “ప్రాణస్తేజసీ” తి శ్రుత్యంతరేతథా
భ్యుపగమాదిభ్యః, ఆదిగ్రహణేన యోగిభిరేవ మేవ తత్వానిప్రవిలా
ప్యంత ఇతిసూచయతి, అత్రేన్ద్రియసహితసిప్రాణస్తైజసాహజ్గార
ేప్రవిలాప్యతే, ఇన్ద్రియాభిమానిదేవై స్సహమన స్సాత్వికాహజ్గార
ేప్రవిలాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, “తానిచరేతథాహ్యమే” త్యహజ్గార
రత్రయమారభ్య ప్రవిలాపస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; అపిచ “వాచం
త్రిలయమాహ- ❖(అతపవచే) తి.

❖ ఉభయేన్ద్రియనాయకత్వే పిమనసిప్రాణాధీనత్వాత్తై
వమనోవృత్తిరియతఇత్యాహ- (తన్తన) ఇతి.

+ మనసిపదస్య తద్వృత్తి లక్షకత్వం సయుక్తికమాహ- (అత్రా
పి) తి.

+ తైజసాహజ్గారస్య ప్రాణప్రకృతిత్వాత్తత్ర ప్రాణస్యపృ
ష్ఠేన్ద్రయమాహ- (సోధ్యతే) ఇతి.

బహువచనసీ" జ్యేవం జాతీయకేషు తత్వవిలాపోపదేశ ప్రకరణేషు
 " అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య" మితి న్యాయమనుసృత్యాన్యోన్యాయినో
 ధేన తత్వవిలాప ప్రక్రియోపపాదనీయా. ...

—* ౫||సూ|| ఖాతేషు తచ్చ త్రేః *

పుథివ్యాదిషుమహాభూతేషు యథోద్భవం దేహం పఞ్చధా
 విభజ్య ప్రవిలాప్యత ఇతి ప్రతిపత్తన్యమ్, కస్తాత్ ? తచ్చ త్రేః "వా
 యం వాయాక్షితౌ కాయం లేజస్తేజస్యయూయజత్ । ఖాన్యాకా
 శే ద్రవంతోయే యథాస్థానం విభాగశ " ఇతి తద్విషయ శ్రుతే రిష్య
 థః, † దేహవిభాగ ప్రవిలాపా మహాభూతేషు యథాభాగం పూర్వ
 వన్తనసా నిదేశరూపా వితి జ్ఞేయమ్, అత్రాపి " ఖేతిమచ్చసి తత్తే
 జస్యవోవాయా నభస్యయ " మితి పుథివ్యాది మహాభూతానాం స్వ
 స్వతన్తాత్ర ప్రవిలాపనద్వారా తామసాహజౌర పర్యంత ప్రవిలా
 పోఽనేన సూత్రేణ సూచితఇతి ద్రష్టవ్యమ్. *

—* ౬||సూ|| ఏకస్మిన్ వాపితత్వేఽప్రవిలాప్యమానేనతి యోగినాం దేహః

న్నిష్క్రమణం వై నభవతి, కుతః? హి-యస్తాత్, " వాచం బహువ
 చనసీ " త్యాది శ్రుతిః, " సర్వద్వారాణి సంయవ్య మనోహృది ని

* ఏవం కరణలయముక్త్యా ప్రసక్తౌత్తర్లోశ కాత్మకదేహలయ
 మాహ - (భూతేష్యి)తి.

† దేహాలయోపీ స్త్రియవద్భావనావయ ఏవవేదితవ్యః, అన్య
 థాదేహస్య తదానీమదృశ్యత్వం ప్రసజ్యేతేత్యాశయేనాహ- (దేహవి
 భాగప్రవిలాపా) వితి.

సిద్ధేశరూపా- భావనామయా,

౭ శాస్త్రోక్త క్రమ మల్లఙ్ఘనతత్వాని ప్రవిలాప యతో యోగి
 నోదేహదుత్కాన్తి ర్దుశ్యకేత్యాశయేనాహ- (నైకస్మిన్) తి.

అధ్యక్షా ॥ మూర్ధ్వాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగ ధార
ణా ॥ మిత్యాఽస్మృతిశ్చోభేయశోక్తరీత్యాప్త్యా యోగిభిః క్రియ
మాణం సవత్తత్వ విలాపం దశయతః, ॥ తస్మాద్దేహదుచ్చక్రమిషు
ర్యోగీతత్వసంఘాత రూపం సేన్ద్రియం దేహం యథోద్భవం ప్రవిలా
పమతీతి ప్రతిపద్యామహే. ... .. *

౧॥వాగధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౬॥

—*{ ॥ సమానానాచాస్మత్స్వక్ర
మాదమృతత్వంచానుపావ్య }*—

సద్యోముక్తిః సుచ్చతా మప్త్యా యోగినా మయం తత్వ విలాప
ద్వారో తాగ్రన్తి క్రమోఽవధా రితః, వేపునరప్త్యా యోగినః క్రమ
ముక్తి మిచ్చన్తి తేషా మప్యేవ నేవకిం తత్వ విలాపద్వారో తాగ్రన్తి
స్సాన్యోత్? ఆహూన్విధీ దనాద్యధీ? ఇతి విప్రతిపత్తా విదమాహ- (సమా
నాచే) తి= చశబ్దోఽవధారణే, సద్యోముక్తిమిచ్చతాం క్రమముక్తిమి
చ్చతాం చోభయేషా మప్యప్త్యా యోగినా మాస్మత్స్వక్రమాదు

॥ తత్వవిలాప ప్రకారావగతి సిద్ధిరీహ ఫలమితి నూచయన్ సూ
త్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి, ౧॥౧౧॥సూ॥౬॥

+ సద్యోముముక్షోరీవ క్రమముముక్షో రపితత్వవిలాప పూర్వ
కమేవో తాగ్రన్తి రితి వక్ష్యమాణత్వా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త స
జ్జత్యోపక్రమతే (సమానాచే) తి. * * *

ధీ అన్యాద్యశీ- తత్వవిలాపాపు రస్సరా,

+ క్రమ ముముక్షూ సాధికృత్య తత్వవిలాపా నుపదేశా త్రేషాం
తత్వ విలాపా పురస్సరే వో తాగ్రన్తి సాన్యో దితి పూర్వ పక్షే ప్రా
ప్తే “యః ప్రయాన్య” నిత్యాదేతేషాం ప్రాగుక్తతత్వ విలాప
మధ్యుపగమ్యాన్ పరాదికత్య భిధానాత్తత్వ విలాపపురస్సరైవైషా
ముతాగ్రన్తి ర్భవతీతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహ) ఇత్యాదినా.

తాగ్రన్తిస్సమానైవ, సృతి-రాధ్యస్త ర్తాగణి, ఉపక్రమః- తేనమా
గ్నేణోతగ్రమణారమ్భః, తతశ్చ తత్ప్రప్రవిలాప మారభ్య నాధ్యస్త
ర్తాగేణో తగ్రమణారమ్భ పర్యంతం సమానైవో తాగ్రన్తి రుభ
యేషాం భవతి, తతః స్తత్ర సద్యోముక్తిమిచ్చన్తోనాధ్యశు పతకమా
నాజ్ఞాన సహిత కార్యకారణ లక్షణ దేహద్వయాద్విముక్తాస్సంతగక్ర
మముక్తిమిచ్చన్త ఇవాస్మిక్ ప్రకృతిమణ్డలే, అనుపోష్య- చిరషస్థిత్యై
వ, అమృతత్వమ్- మోక్షమ్, ప్రాప్నువన్తి, తథాచ త్రూయతే “స్థి
త్వాముహూతార్థమకుణ్డదృష్టినిక భిక్ష్యమూర్ధస్వస్మశేత్పరంగత”
ఇతి. ... *
... *
... *

౨॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

—* ౮॥ సూ॥ ౧॥ తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ *

సమధికరణం సద్యోముక్తి మీయుషాః సుఖమ్నానాధ్యస్తర్తా
గ్నేణో తాగ్రన్తిసమయపవ మోక్షోభవతీతి. అథ సుఖమ్నా మాగేణ
ణో తాగ్రన్తిస్య క్రమముక్తి మీయుషగి కిమచిరాది లోకగత భోగ
సాధన శరీరకారణ భూత విజ్ఞశరీర సమ్బంధో స్తి ? కిం వాన ? ఇతి
విశయః+ప్రాహ- (తదాపీతే) ఇతి=తచ్చజ్జేన వై హయస విహరదశేన
సాధన శరీర కారణ భూత విజ్ఞ శరీరముచ్యతే, ఆజ్ మర్యాదాధే,
~~~~~

* తత్ర- ఉభయవిధయో రష్టాంగయోగి నోర్త్తధ్య ఇత్యర్థః. క్ర
మముక్తిచ్చానుదయగిఫలమిహేతివేదితవ్యమ్. అ॥ ౨॥ సూ॥ ౧॥

౧॥ ఇహతు విలాపితతత్వత్వా తగ్రమమముక్షోసంసారోనాస్తీ
త్యాక్షేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణమాక్షేప సజ్జత్యోపా
కగోతి- (తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్) ఇతి.

+ ప్రవిలాపితతత్వత్వా భ్యుపగమాతగ్రమ మముక్షో ర్విజ్ఞశరీ
రసమ్బంధో నాస్తీతి చూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాస్తమాహ- (ప్రాహే)
త్యాదినా. * * * * *

అపీతి- రప్యయః, ఆత్మన్తికలయః; తత్తత్త తత్, అపీతేగ క్రమముక్తిమీ
యుషిసమృద్ధమవతిష్ఠతే, ఆప్రధానావరణాతిక్రాంతే నిజశరీర మవతి
ష్ఠతఇతియావత్; కస్తాత్ ? సంసార వ్యపదేశాత్- తథాహి “య
దిప్రయాస్యన్నృప పారమైష్ఠ్యం వైహాయసానామత యద్విహారమ్ |
అష్టాధిపత్యం గుణగన్ధిపాతే సహౌవగచ్ఛన్తనసేన్ద్రియైశ్చే”తి
తస్య యథోక్త శరీర సమృద్ధ లక్షణ స్సంసారోవ్యపదిత్యతే.

—* ౯॥సూ॥ † సూత్తుంప్రమాణతత్త్వ తథోపలభ్యే*—

తచ్చ ప్రకృత్యాది తత్వాత్తకం జీవస్యాస్తాచ్ఛరీరాత్ప్రపస
త ఆశ్రయ భూతుం కారణశరీరమ్, ప్రమాణతః- పరిమాణతః, సూ
త్తుమ్, ఇతరైరత్యంత మదృశ్య స్వభావం భవితుమహతి, కుతః? త
థోపలభ్యే- సుషుమ్నా నాడీ ప్రవేశ నిష్క్రమణాదిభ్యోస్య శరీరస్య
సూత్తుత్వోపలభ్యే, ఆతపవహి స్థూలదేహః స్నిహిమదేత చ్ఛరీరం
పాశ్వస్త్యేర్హింప పలభ్యతే, అతిసూత్తుత్వా త్రేజోవదతిస్వచ్ఛత్వా
చ్చాస్య సవత్రి సంచారావిఘాతా వుపపద్యతే.

—* ౧౦॥సూ॥() నోపమదేనాతః*—

అతః- అతిసూత్తుత్వాదేవ, ఏతచ్ఛరీర ముత్క్రామణ కాలే నో
పమదేనోత్క్రామతి, ఇదం సూత్తుశరీరం స్థూలశరీరమనుపమదే
యదేవస త్తస్మాత్క్రామతీత్యర్థః, స్వయంచస్థూలశరీరవచ్ఛేదన
తోపణ కాహన స్లావనాదిభిర్నోపమద్యతే ఇత్యభిప్రాయః.

† లిక్ల శరీర మపరిమేయ మిత్యాహ- (సూత్తు) మితి-

() లిక్ల దేహస్యా తిసూత్తు త్వేయుక్తిసూహ- (నోపమదేనాత)
ఇతి. * * * * *

స్థూలదేహః స్తసూత్తుశరీరసత్వేహి తేన క్రమ ముముక్షురు
త్క్రామత్, తదేవప్రమాణా భావాన్నా స్తీతిచేన్దరణా త్పాగ్నా
ర్థవంఞో స్తోపలభ్యనుపలభిభ్యాం తాదృశోష్పాశ్రయత్వేన తాదృశ

— ❀ ౧౧॥సూ॥ అస్యైవహంపపత్తేరేష ఊష్మా ❀—

యాయం స్థూలదేహే సమాలభ్యమానే ఉప లభ్యత ఊష్మా
సత్వేష ఊష్మాప్రసిద్ధస్థూలదేహా వ్యతిరి క్తశరీరవ్యపాత్రయో భవితుమ
హతి, కఠః? ఉప సత్త్వేః తథాహి మృతా వస్థాయా మవస్థితేషి
స్థూల దేహే సత్స్వపి తత్ర యాపాది గుణేషునైవోన్మోపలభ్యతే, జీ
వితావస్థాయాంతూప లభ్యతే, తస్మాదుపలభ్యమాన ఏష ఊష్మాస్థూల
దేహో నైగత సూక్ష్మ దేహస్యైవ గుణభిత్తుపపద్యతే. చ శబ్దేన శ్రు
తిముపాద్బలయతి, తథాచ శ్రుతిః “ ఉష్ణ ఏవైష జీవిష్య ఇచ్ఛతో
మరిష్యన్తి ” తి. ... *
— ❀ ౧౨॥సూ॥ప్రతిషేధాదితిచేన్నశారీరాత్స్వప్తోహ్యేకేషామ్❀—

అథ యదుక్తం “ వాఙ్మనసీ ” త్యారభ్య తత్త్వ విలాప పూ
వక ముతక్రమణం తదధునాఽఽక్షిప్య సమాధీయతే, తథాహి,
భగవదుపాసకస్య శరీరా దుత్కాన్త్యాదికం నోపపద్యతే, ఘటే భి
న్నేయథాకాశఆకాశస్యా ద్యథాపరా ఏవం దేహేమృతేజీవోబ్రహ్మ
సమృద్యతే పున ” రిత్యాదినా వాగాది తత్త్వావగమేనతి జీవ బ్రహ్మ
ణో భేద ప్రతిషేధాదితి చేన్నేత్యుచ్యతే, హి-యస్తాత్, “ ఏవందే
హే మృతే జీవో బ్రహ్మ సమృద్యతే పున ” రిత్యాదౌప్రాప్తశ్చారీరా
ద్భేదేన ప్రాప్యగిపరమాత్మా స్పష్టఏవై కేషామ్- ముఖ్యానామ్, వివే
కినాం ప్రతీయతే, సత్త్వవివేకినామ్, యదిపునరుపాసకస్య ప్రాప్యోన
స్యా త్తహి=కరికముపాసీత, స్వాత్మసమృత్త్యర్థమితిచేన్నాత్మసమృ
త్తేః పూవసద్ధత్వేన తదర్థం విధీయమానానాంభగవదుపాసనానా
మాసర్థక్య ప్రసంగాచ్చాస్తాగ్రిరమ్భ భగ్గప్రసంగాచ్చ, నహి “ ఘటేభి
న్నేయథాకాశ ” ఇతి దృష్టాన్తో దాష్టాన్తి కేజీవాత్ పరమాత్మనో
సూక్ష్మ దేహస్యా నిత్యసిద్ధేస్తేన సహౌవాయ ముత్కాన్తమ తీతిభావే
నాహ- (అస్యైవే) తి. * * * *

భేదం ప్రతిష్ఠేద్ధుముపాదీయత ఇతి శక్యతేవక్తుమ్, కింత్యాకాశవజ్జీవ
స్య స్వచ్ఛతాముపపాదయితుమ్, తథాహి యథాస్వచ్ఛమహాకాశో
ఘటాది సమృద్ధో మలినభవ భవతి తత స్సంస్థితసమృద్ధే ఘటాదాభి
న్నేసతి పూర్వవస్వచ్ఛచ్ఛభవతి, ఏవం స్వచ్ఛఏవ జీవో జ్ఞానతనిప్రకృ
తికార్యదేహైస్సమృద్ధస్థాన మలిన భవభవతి, తతోభగవదుపాసనము
హిమ్నా స్వసమృద్ధదేహే మృతే సతి జీవస్వచ్ఛచ్ఛభవతి, తతోబ్రహ్మ
ప్రాప్తివ్యవధాయక కార్యకారణ దేహద్వయాద్యభావాదనాయా
సేనైవ బ్రహ్మసమృద్ధతే - భగవన్తం ప్రాప్నోతి, తస్మా ద్భక్తిహ్మ
ప్రేసోన్ముపాసకస్య శారీరస్య తత్త్వ ప్రవిలాప పూర్వకం శరీరాదు
తాగ్రాని స్తతోగతిరిత్యేతదుభయం సూపద్యతే.

—* ౧౩||సూ|| స్మర్యతేచ *

అపిచ శరీరాదుతాగ్రాన్త్యాదికంజీవేశ్వరయోభేదసద్భావా
భిప్రాయేజైవ భగవద్గీతాసు స్మర్యతే “ప్రయాణకాలే మనసాచలేన
భక్త్యాయుక్తో యోగబలేనచైవ ! భువోమధ్యే ప్రాణమావేశ్యస
మ్యక్నతం పరం పురుషముపైతిదివ్య” మితి.

౩||సంసార వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ ||సూ||=||

—* ౧౪||సూ|| † తానిపరేతథాపశ్యహ *

సమాప్తాఽత్రాక్షిప్తాచిన్తా, అథప్రకృతమేవానువతతే, ప్ర
కృతేచాష్టాంగయోగినాం సాధిదైవతాని వాగాదీనీన్ద్రియాణి శరీరా
రఘ్చక పఞ్చమహాభూతాని చత్రివిధాహజ్జగరే యథోద్భవం ప్రవి

ఇహసంసారజిహసోదయగి ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్త
వ్యమ్.

అ|| ౩||సూ||=||

ప్రపూర్వాధికరణే త్రివిధాహజ్జగర పర్యస్తస్తత్త్వ విలాప ఉక్తిః,
తదాచి తత్త్వ ప్రవిలాపకథనస్మృతదధికరణశేషత్వాత్తమిదానీం సిద్ధః
పలోకసన్ధ్యాయేనానుష్ఠృత్యాహ (తానిపర) ఇతి.

లీయస్తభిశ్చక్రమ్. సంప్రతి, తాని-వైకారికతైజస తామసానిత్రీణ్య
 ప్యహుః-రణాని, చూతత్వ ప్రకృతి విలాపద్వారా, పరే-పరస్త్వే
 బ్రహ్మణి, విలాప్యస్తే, ఏవంయోగిభిరనుసంధేయమిత్యథః, కుతః?
 తథాహ్యహ- “తేజఃపరస్యాందేవతాయా” మిత్యాదిశ్రుతిః, అ
 త్రతేజశ్చదేవతైజసాహజా-రో పలక్షిత మహాజా-రత్రయమపిగృ
 హ్యతే, * తస్మాదేవంయోగిభిస్తత్వలయగతతః=వ్యతిత్యవగస్తవ్యమ్.

౪॥ తానిపరేతథాహ్యహేత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౫॥సూ॥† అవిభాగోవచనాత్ *

కిమనయాతత్వప్రవిలాపభావనయా, సద్యోముక్తిమీయుషా
 మివక్రమముక్తిమీయుషా మపి కారణదేహాద్విభాగోభవతి? ఆహూ-
 స్విదవిభాగోభవతి? ఇతివిశయేప్రపాహ- (అవిభాగ) ఇతి=క్రమము
 క్తిమీయుషాం స్థూలదేహాదుతక్రమణ్యాలేకారణదేహేనా విభాగ
 ఏవభవతి, కుతః? వచనాత్ “సహౌవగచ్ఛేన్ననసేన్ద్రియైశ్చే”తి
 క్రమముక్తిమీయుషాం యథోక్తదేహసాహిత్యవచనాత్; తస్మాదిషా
 తేషాం తాదృశదేహేనావిభాగఏవ భవతీత్యవగస్తవ్యమ్. ¶ ఏతచ్ఛా
 ధికరణమ్ “తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశా” దిత్యధికరణప్రపञ్చనాథ
 మితిజ్ఞేయమ్. ...

౫॥ అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

* ఫలకథనపూర్వకమేతదధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)

దితి.

అ॥౪॥సూ॥౧॥

† తదాపీతేరితి పూర్వాధికరణదృఢీకరణార్థత్వాద్ధేతు తద్వ
 ద్భావనశ్చత్యోత్తగాధికరణమారభతే- (అవిభాగోవచనా) దితి. పూ
 ర్వపక్షగి ప్రాగ్వాత్. * * *

¶ ఫలముపదిశన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అస్య
 పానరుక్త్యశబ్దా-ంసంసృతి- (ఏతచ్ఛే) తి. అ॥౫॥సూ॥౧॥

—* { ౧౬॥సూ॥తదోకోఽగ్రజ్వలనంతత్ప్రకాశతద్వా } *—
 { రోవిద్యాసామథ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్సృతియో }
 { గాచ్చహార్ద్రానుగృహీతశ్చతాధికయా }

యదుక్తమ్ “ సమానాచాస్పత్యుపక్రమా ” దితితత్రకింసృతి
 శబ్దేనయస్యాగకస్యాశ్చిన్నాద్యాలస్తమాగోవివక్షితః? యద్వాసు
 షుమ్నాఖ్య నాద్యస్తర్థాగఽవీవ ? ఇతిసందేహేపాప్తేః తత్రసృతిశ
 బ్దేన సుషుమ్నానాద్యస్తమాగఽవీవ వివక్షితఇతి వక్తుమిదమాహ-
 (తదోక) ఇతి= తదోకః- తస్య- క్రమము క్తిమీయుసోదేహదుచ్చక్ర
 మిషోః, యదోకః- ఆయతనమ్, సుషుమ్నానాడీస్వరూపమ్; తత్, ఉ
 తక్రమణికాలేలగ్రజ్వలనమ్- హృదయాదుపరి ప్రద్యో తితాగ్రంభవ
 తి, తథాచామాయతే “ సవితాస్తేజోమాత్రా స్సమభ్యాదదానో
 హృదయ మేవాన్వక్రామతి తస్యహౌతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యో
 తతేతేనప్రద్యోతేనైవ ఆత్మానిషామ్రుతి ” తి. అత్రహృదయాగ్రశబ్దే
 నహృదయ సమీపవతి= లేజోమయం సుషుమ్నాఖ్య నాడీస్వరూపంల
 ట్యతే, తేజోమాత్రా శబ్దేన్ద్రియాణ్యుచ్యంతే, తతస్తత్ప్రకాశత
 ద్వారః- లేన-జ్వలతా సుషుమ్నానాడీ లటణేనహృదయాగ్రేణైవ, ప్ర
 కాశితమ్-దర్శితమ్, ద్వారమ్- తదస్తగిప్రవేశవివరమ్, యస్మై, సుషు

* “ సమానాచాస్పత్యుపక్రమా ” దిత్వధికరణేసామాన్యత
 స్సముపాత్తసృతిశబ్దో త్రవిశేషతో విప్రయతఇతితేనాస్య హేతు
 హేతు మద్భావ సజ్జతింసూచయన్నస్య విషయాదికమాహ- (యదు
 క్త) మిత్యాదినా= సుషుమ్నానాద్యస్తర్థాగేణైవోత్తరామత్యుపాస
 కఇతివిశేషా శ్రవణాద్యస్యాగ కస్యాశ్చిన్నాద్యా ఏవాస్తర్థాగ్రస్సృతి
 శబ్దేనవివక్షితఇతిపూర్వపక్షేసుషుమ్నానాద్యస్తర్థాగేణై వోపాసకఉ
 తక్రమణీతి విశేషం శ్రావయన్నవీవ సృతిశబ్దార్థ ఇతిభావేన సిద్ధా
 న్నయతి- (తత్రసృతిశబ్దేన) త్యాదినా. * *

మనాద్యంతరప్రవిశ్యతదన్తమాగ్నేతాంనాదీ మాశ్రిత్యనూధన్
 స్థోబ్రహ్మరస్థోద్వారాయథోక్తోపాసకోబ్రహ్మప్రాప్తుంబహిని
 పోగ్రామతీతిప్రతిపత్తవ్యమ్, కమిణస్తునాద్యంతరభ్యస్థానాన్తరేభ్య
 శ్చ నిపాగ్రామస్తితిజ్ఞేయమ్, కుతసిపునరుపాసక స్సుమమ్నామాగ్నే
 ణ తామాశ్రిత్య మూధన్ స్థోబ్రహ్మరస్థోద్వారో తాగ్రామతీత్యవగ
 మ్యతే? విద్యా సామథ్యాత్-విద్యాయాస్తాదృశప్రభావశ్రుతీతిత్వ
 థాః, తథాచ శ్రూయతే “పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయోద
 హరమ్ । తతఃడగాదనన్త తవధామ శిరసి పరమం పునరిహయత్స
 మేత్య నపతన్తి కృతాన్త ముఖే” ఇతి. తచ్ఛేష గత్యనుస్మృతి యో
 గాచ్చ-యోగిన స్తదా విద్యాజ్ఞభూత సుషుమ్నాఖ్య మూధన్యనా
 దీద్వారగత్యనుస్మృతి సమ్భవాచ్చ, తతశ్చేత్థంహోదేన-హృత్పద్మకృ
 తాలయేన భగవతాశ్రీహరిణా, అనుగృహీతస్య మూధన్యయైవ, శ
 తాధికయా- శతాదతి రిక్తయా, ఏకశత తమ్యా- సుషుమ్నాఖ్యయా
 నాద్యా, బ్రహ్మప్రాప్తుం నిపాగ్రామతీతినిశ్చయతే, ఇతరాభితిర ఇ
 తిచ. తథా శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయతే “శతంచైకాచహృదయస్యనా
 ద్యస్తాసాంమూధానమభినిసృతైకా-తయోధ్వమాయన్న మృతత్వ
 మేతి విష్వజ్జన్యా ఉతగ్రామణే భవన్తి” తి. ౧౧ తస్మాత్ “సమానాచా
 సృత్యుపక్రమా” దిత్వత్రస్మతీశబ్దేన సుషుమ్నాఖ్య నాద్యన్తమాగ్న
 ఏవ వివక్షితః, తేనైవమాగ్నేయోగీనిపాగ్రామతి, తత్ప్రసేక నిపాగ్ర
 మణాదికం సవణం యోగినాం భగవదనుగ్రహణైవ ఘటితం భవతీతి
 శ్లేయమ్. *

— ❀ ౧౭॥ సూ॥ రశ్మనుసారి ❀ —

* “తనోకోఽగ్రజ్వలన” మిశ్రేత దాదికముపాసకస్యోత్తాగ్ర
 న్నికాతేహృదిస్థస్థిహారిరేవ ఘటయతీతి ప్రాహ- (తతశ్చేత్థ) మితి.
 ౧౧ ఫలకథనపూర్వక మేతత్సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మాద్) తి.

“ శతంబైకావ హృదయస్య నాద్య ” ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మ
ప్రేక్ష్య స్వప్రపంచం సుషుమ్నా నాడీ రశ్మిసమ్బంధముపపాద్యానస్తే
రం శూయతే “ యతైతస్తా చ్చరీరా దుత్కామత్యంతైతైః సేవ ర
శ్మిభిరూర్ధ్వః ఉత్క్రమత ” ఇతి. తస్తాచ్చ తాధికయా నిర్గచ్ఛ త
దశ్శ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యవగమ్యతే. *

—* { ౧౮॥ సూ॥ నిశిసేతిచేన్నసమ్బంధస్యయావదే } *—
హాభావిత్వాద్దశయతివ.

స్యాదేతత్ అహని నాడీ రశ్మిసమ్బంధసమ్భవా త్తదోత్క్రమ
తో స్తిరశ్మ్యనుసారిణీ గతిః, నిశిపరేయుషగిప్రసస్సాగతినఃస్యాత్, నిశి
నాడీరశ్మి సమ్బంధ ఏచ్ఛేదాదితచేనైవం వాచ్యమ్, నాడీరశ్మి సమ్బంధ
స్య యావదేహాభావిత్వాత్- యావన్నిశి దేహాభావీహిసుషుమ్నాశ్చ
సిరాకిరణ సమ్మకః, అపిచైతత్పరం శ్రుత్యంతరం దశయతి “అము
స్తాదాదిత్యాత్ప్రతాయస్తేతాఅనునాడీషు సృష్టా అభ్యోగాడీభ్యసః
తాయస్తేతే అముష్మిన్నాచిత్యే సృష్టా” ఇతి, “వైశ్వానరం యాతి వి
హాయ సాగతా స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే ” తి చైవంజా
తీయకమ్. అ స్తిచనై దాఘికాసు నిశాస్వపి కిరణోప లభి, తనాతా
పాదికార్య దశనాత్; యథాదుదిశేషుభవతి కిరణానువృత్తిరేవం
నిశ్యపి భవత్యేవ కిరణానువృత్తిః, నహి చిరం పరం బ్రహ్మాపానిత
వతో రాత్రిప్రయాణమాత్రాపరాధేనోర్ధ్వగతి విహతిరితి శక్యలేవ
క్తుమ్, తహి పాక్షిక ఫలైవ విద్యేతి తస్యాం నకస్యాపి ప్రవృత్తి
స్సాలిత, మృత్యు స మయస్యా నియతత్వాన్నాహరాగమోదీతౌ
యోగినా ముపపద్యతే, తస్మాత్తేషా ముత్కామిస్తానాం దివానిశమవి
శేషేణ భవతి రశ్మ్యను సారిణీ గతిరితి స్థితమ్. *

—* { ౧౯॥ సూ॥ అతశ్చాయసేపివదక్షిణే } *—

అతశ్చ-“అహరాగమోదీతౌనుపపత్తే, విద్యాయా అపాక్షి

కఫలత్వాన్మృత్యుకాలస్యానియతత్వాచ్చదక్షిణేష్యయనేపరేతో యో
గీప్రాప్నోత్యేవోపాసనఫలం మోక్షమవాప్నుం రత్నైశ్చనుసారిణీం గ
తిమ్, ఉత్తరాయణ ప్రాశస్త్యప్రఖ్యాపనాథకం స్వస్యపితృగప్రసా
దలభ్యస్వచ్ఛస్త మృత్యుతా ప్రఖ్యాపనార్థంచ భీష్మాచార్యగప్రత్యైత
దుత్తరాయణమ్, అథవా స్వచ్ఛస్త మృత్యువోయోగినగప్రాప్యేణోత్త
రాయణ ఏవోత్కృష్టమస్తి త్యేతత్ప్రగ్దశకనాథకమేవభీష్మప్రతీక్షణమి
త్యేవగమ్యతే, యద్వా సద్యోముక్తి మిచ్ఛతాం విషయే ఇద మహరు
త్తరాయణాగమో దీక్షణానావశ్యకత్వజ్ఞాపకసూత్రద్వయమస్తు, త
ద్ధైరవ శ్రూయతే “ దేశేచ కాలేచ మనోనసశ్చై త్పా గ్రిణాన్నియచ్ఛే
న్మనసాజితాసు ” రితి క్రమముక్తిమిచ్ఛతా మిదమహరా ద్యాగమో
దీక్షణమావశ్యకమ్, నహితేషాం స్వచ్ఛస్త మృత్యునాశ్చమహరాద్యాగ
మోదీక్షాభ్యుపగమే విరోధంపశ్యామః, ఏతత్ప్రగ్దశకనాథకమేవ భీ
ష్మాచార్యేణోత్త రాయణం ప్రతీక్షిత మితివేదితవ్యమ్ “ ధర్మా
ప్రవదత స్తస్యసకాలగప్రత్యుపస్థితిః । యోయోగినశ్చస్త మృత్యోర్వా
ణ్భీతస్మాత్తరాయణ ” ఇతిహిశ్రూయతే, “ యఏవంవిద్వానుదగ
యనేప్రమీయతే దేహనామేవమహిమానంగత్వాఽఽదిత్యస్యసాయు
జ్యంగచ్ఛతీ ” తిశ్రుతేచ్ఛేదమేవతాత్పర్యమవగమ్యతే. ... *

—*౨౦॥ సూ॥ యోగినగప్రతిపస్మర్యతేస్మార్తేనైతే*—

అపిచ “ యత్ర కాలేత్వనావృత్తి మావృత్తింఽపైవ యోగినః ,
ప్రయతాయాన్తితం కాలం వక్ష్యేమి భరతవశభే ” త్యుపక్రమ్య అ
చిరాదిక్రమముక్తిచ్ఛయాఽహరాగమం ప్రతీక్ష్యపరేతానష్టాన్యయో
గినగప్రత్యేవదేవయానం స్మర్యతే, తస్మాదేతే అహరుత్తరాయణో

* తథాచక్రసునుముక్షుణామహరాద్యాగమోదీక్షణమావశ్య
కమితిభావః. * * * * *

ఏవంయోగినా మిచ్ఛానుసారేణో భయథాగతిర్భవతీతిభా

దీక్షణే స్తా తే-స్త్వత్కృతేతి నిశ్చితవ్యమ్.

ఓ॥త్రదోకోధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

ఇతి శ్రీభగవద్భాష్యదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు నిధాకరిత శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త

శ్రీశుక భగవత్పదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్భాష్యదరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వ వే

దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య

ద్వితీయఃపాదః.

ద్వితీయపాదస్థ సముచిత సూత్రసంఖ్యా॥౨౦॥

శ్రీసీతామాభ్యాసనమః.

వేనపాదార్థముప సంహరతి- (తస్మా) దితి.

ల॥ఓ॥సూ॥౫॥

చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీశుకభగవత్పదాచార్యః.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ సీ తారా మా భ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురుచరణారవిందాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయకపాదః.

— ❀ ౧॥ సూ॥ ఆచారాదినా తత్ప్రధితేః ❀ —

॥ తదేవమతీతపాదే యోగీతత్వలయానస్తరం సుషుమ్నయో
తాగ్రస్తస్తద్రశ్యమసారీ గచ్ఛతీత్యుక్తమ్, తదేవగమనమస్మిన్ తృతీ
యేపాదే ప్రపచ్ఛ్యతే, తత్రగమనమాగా బహుధాశ్రూయంతే,
తథాహి “ యతైతస్తాచ్చరీరాదుతాగ్రమ త్యగైతై రేవరశ్చి భి
రూర్ధ్వ ఆక్రామత ” ఇత్యేకోరశ్యమసారీ, తదా “ ఛాన్దోగ్య ”
తేచివమభి సమ్భవన్త్యచివసోగా అహరాపూర్వమాణపక్ష మా
పూర్వమాణ పక్షాద్యాక్ పడుద క్షేతిమాసాంస్తాన్తాగేభ్య స్సంవ
త్సరం సంవత్సరాదాది త్యమాదిత్యా చ్చంద్రమనంచన్ద్రమసోవిద్యు
తం తత్పురుషోమానవస్సవినా బ్రహ్మగమయత్యేవదేవయానగి ప

అర్చిరాది పథాయోగీ యదనుగ్రహతోఽచిరాత్ ।

ప్రయాతిపరమంధామ తంసీతారామమాశ్రయే॥

॥ అస్యపాదస్యైత దధ్యామేనపూర్వ పాదపదేకవిషయత్వమే
వసగ్గతిః, పూర్వ పాదోక్తోతాగ్రన్ది సాధ్యార్చిరాది గతేరిహప్రప
చ్ఛ్యమానత్వా దస్యపూర్వపాదేన సాధ్యసాధనభావసగ్గతిం పూ
ర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- ఇమాం
సగ్గతిమేవ ప్రాగధికరణేనా స్యాభిప్రేత్యమార్గాత్త కంవిషయముప
స్థాపయతి- (తత్రే) త్యాదినా.

స్థాభి " త్యన్యః, తథా కాషీతిక్యామ్ " సవితం దేవయానం పథా
 నమాసాద్యాగ్ని లోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం
 సఇన్ద్రోకం సప్రజాపతిలోకం సబ్రహ్మ లోక " మిత్యపరః, అత్ర
 లోకశబ్దస్థానపరః, ప్రజాపతిశబ్దోనవప్రజాపతిపరః, బ్రహ్మశబ్ద శ్చ
 తుముఖపరః, తథా " యదావై పురుషోస్తాల్లొకాత్ పైత్రిసవా
 యుమాగచ్ఛతీ " తీతరః, తథా " సూర్యద్వారేతే యన్తి శ్రు
 రుషం విశ్వతోముఖ " మితికల్పిత, తథా " సూర్య ద్వారే తేవిర
 జాగప్రయాన్తి " తిచైకః, కిమేతేమాగాగి ప్రతిశాఖంపత్యమానా
 మిథోభిన్నాః? అహూస్విద్దురోప సంహారవదన్యోన్యగుణైరన్యోన్య
 విశేషితా స్సన్త ఏకఏవాచిరాది మాగోభవతీతి సంశయే ప్రతిశా
 ఖం దేవయాన పాఠభేదాన్తిథోభిన్నా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, అచి
 రాది మాగస్త్యైక ఏవభవతి, యథా శాఖాన్తరోప దిష్ట విద్యాగు
 ణానాం తదితర శాఖోప దిష్టతథా విధవిద్యాయా ముపసంహరణిక్య
 తః, ఏవ మిహాపి శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమాగ విశేషాణాం శ్రుత్యన్తరో
 పదిష్టమాగేషూపసంహతుముచితత్వాత్; తత్తవ్యైకఏవాచిరా
 ది మాగ ఇతి సిద్ధే తేనైవాచిరాదినా ఉపలక్షితేనోత్తరేణమా
 గ్గోపరమపదంప్రేచ్ఛారంహతీతినిశ్చినుమః, తస్మాత్ తత్ప్రథితేః- "వై
 శ్వానరంయాతివిహాయసాగతస్సుషుప్తయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే "
 త్యాదా " అగ్నిస్సూర్యోవివాప్రాన్తాశ్శుక్లోరాకోత్తరస్వరాడి " త్యా
 దాహాపాసకగన్తవ్యాచ్చిరాది మాగస్త్యైకత్వ ప్రసిద్ధేరిత్యర్థః, సా
 త్రమచిగ పదమగ్నిపరమ్. " అగ్నిత్యోతిర హశ్శుక్ల " ఇన్ద్రతౌ
 జ్యోగిగపదమాదిత్యపరమితిజ్ఞేయమ్. ... *

అత్రభక్తియోగినా మస్థాజయోగినా మివేచ్ఛాయాం సత్యామర్చి
 రాదిమాగేణ గమనంభవతి, యచీచ్ఛానస్యాత్తేషాం తదాప్రారణా
 త్తేఅజామిశాదివద్భగవ దనుగ్రహేణైవ విమానమారుహ్యపాషడై

స్వహసద్యపవతే యథేచ్ఛం పరమపచం ప్రాప్తువ స్తిప్రత్యేతవ్యమ్.
 *తతశ్చశాఖాభేదేన పాఠభేదేవ్యచిరాది వత్తైక్యకమేవభవతి, తేనై
 వ దేవయానేన పథాఅష్టాఙ్గయోగీరంహతీతి స్థితమ్. ... *

౧॥ అర్చిరాధ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨॥సూ॥ ౧ వాయుమబ్జాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్.*—

“ అగ్నిస్సూర్యోదివాప్రాప్తాశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరా ” డి
 త్యత్రశ్రూయమాణేదేవయానే ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరోవా
 యుశ్చాగ్నోది వతఃతమయోశ్చిత్ స్థానయో స్థితావధ్యుపగన్త
 వ్యా? కింపానాభ్యుపగన్తవ్యా? ఇతివిచికిత్సాయా + ముత్తరాయణా
 దూర్ధ్వం సంవత్సర వాయూన్త ఇత్యభ్యుపగమయితు మిదమాహ-
 (వాయు) మితి= భగవదుపా సకోదేహః దు తగ్రమ్యాచిరాదీన్
 ప్రాప్యోత్తరాయణ మభిన మ్భూయతస్తాదబ్ద మభినవ్యవతి, అబ్దా
 ద్వాయుమభినవ్యవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్తాత్? అవిశేషవిశేషా
 భ్యామ్- తథాహి “ షడుదక్షిణిమాసాన్మాసేభ్యస్సంవత్సర ” మి
 త్యతోత్తరాయణా దూర్ధ్వం సంవత్సరస్యాచిరాదీవ త్ప్రప్య
 త్వావిశేష శ్శూన్యతే, తథా శ్రుత్యన్తరే “ యదావై పురుషోస్తా
 ల్లోకాత్ ప్రేతిసంవాయుమభిగచ్ఛతీ ” త్యాదౌ వాయోనిప్రాప్యత్వ

* ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-

(తతశ్చే) టి.

అ॥౧॥సూ॥౧॥

౧ వాయుమబ్జాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్ తత్రత్యాబ్జవాయోస్త్యన్యత
 త్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసక్త సక్తత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (వా
 యుమబ్జా) దితి.

+ “ అగ్నిస్సూర్య ” ఇత్యత్రోత్తరాయణా దూర్ధ్వమపతితత్వా
 త్తైనతత్రనివేళితాం పధ్యుపగన్తవ్యావిత్యేవంప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి-
 (ఉత్తరాయణా దూర్ధ్వ) మిత్యాదిన్.

విశేషశ్చూరియతే, తస్మాదుదగయనాదూర్ధ్వ మట్టవాయూ నివేశి
తావభ్యుపగస్తవ్యా, అపిచ “ మాసేభ్యో దేవలోక ” మితి “ ఆచార్యా
చ్యవస్త్రమస ” మితిచ వాజసనేయకచ్ఛాన్దోగ్యవాక్య పర్యాలో
చనయా వాయులోకోపరి దేవలోకచన్ద్రలోకాస్తతిజ్ఞేయమ్.

— ❀ ౩॥సూ॥ + తటితోధివరుణస్సమృద్ధాత్ ❀ —

చన్ద్రో లోకాదధిచ ప్రాప్య తటి దస్తి, తటిత్-
విద్యుల్లోకాధిపతిః, అమానవాఖ్యపురుష ఇత్యధః.
తంప్రాప్య తటితోఽధి- విద్యుదుపరి, వరుణస్తివతి, తం పాప్నోతీతి
జ్ఞేయమ్. కస్తాత్ ? సమృద్ధాత్- అస్తిహి విద్యుద్వరుణయో సమృద్ధ
న్ధః “ యదాచ విశాలా విద్యుత స్తీవస్తనిత నిఘోషా జీమూతో
దరేషు విద్యోతస్తే తదాపోవషణ్తి జీమూతాః అపాంచాధిపతి ర్వ
రుణ ” ఇతి శ్రుతిస్త్యుతిప్రసిద్ధః, అతస్తయోసమృద్ధాత్ “ తటితో
ధివరుణ ” ఇతి సూక్తమ్. (యద్యప్యాచిత్యాదేస్తత్తచ్చుగ్రితిషు దేవ
యానేపథి స్థాన భేదశ్చూరియతే, తథాహి “ సంవత్సరా దాది
త్య ” మితి ఛాన్దోగ్యే “ యదావై పురుషోస్తాల్లోకాత్ ప్రేతిసవా
యమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీర్షతేయధారథచక్రస్యఖం తేనస

+ “ ఆచిత్యా చ్యవస్త్రమసంచన్ద్ర మసోవిద్యుత ” మితి ఛాన్దో
గ్యోక్తచన్ద్రమో విద్యుతావిహేళపసంహృత్య కౌషీతక్యక్తవరుణ
లోకమిహేళపసంహర్తుమాహ- (తటితోఽధి) తి.

() ఆచిత్యాచీనాంస్థానభేదకథనాచ్చుగ్రితీనాం విప్రతిషేధము
ద్భావముకశఙ్కతే- (యద్యప్యాచిత్యాదే) రితి= తత్ర “ యదావైపు
రుష ” ఇతి శ్రుతేరయమర్థః, పురుషః- ఉపాసకః, అస్తాల్లోకాత్, ప్రే
తి- ఉత్కాగ్రిమతి, తస్మై- ప్రాప్తాయపురుషాయ, సః- వాయురి
త్యధ్యాహార్యః, విజిహీర్షతే- చిద్రంకరోతీత్యర్థః- తేన- వాయుదత్తే
న, రథచక్రచిద్రతుల్యేన ద్వాదశోర్ధ్వముత్కాగ్రిమ్యాదిత్యంగచ్ఛతీతి.

దీర్ఘమాక్రమతేనాదిత్యమాగచ్ఛత్ "త్యజత్ర", "మాసేభో దేవ
లోకందేవలోకాదాదిత్య" మితి వాజసనేయశ్చ, తైత్తిరీయకేతు వా
యోశ్చాపిస్థానభేదశ్చామితే "వ్యుభోవ్యుభోక్షకపాలేభూరిత్యగ్నా
ప్రతితిష్ఠతి-భువతితివాయా-సువరిత్యాదిత్య" ఇతి, అన్యత్రచ "ఆదిత్యాచ్చ
స్తమి" మితి, "వైశ్వానరం యాతి విహాయ సాగతస్సు ఘ్నమ్య బ్ర
హ్మపథేన శోచిషా విధూతకల్యోభహ శేరుదస్తాత్ ప్రయాతి చక్రంస్పృ
శైంశుమార" మితి సర్వవేదాంతసారేషీకవచిదాదిత్యాదేవేవయానే ౭
వస్థానమపినశ్రూయతే, శైంశుమారస్య త్వవస్థానం శ్రూయతే, శైంశు
మారమ్-ధ్రువస్థానమ్, ధ్రువాదుపరితనలోకః, విష్ణుపదసంజ్ఞ మితియా
వత్; తథాపి తేషు శ్రుత్యంతరేషు కేవలపాఠ మాత్రేణాదిత్యాదేదేవ
యానేపథి అవస్థాన మాత్రం వివక్షితమ్ నతు క్రమతో వస్థానంచ, స
వేదాంతసారే క్వచిద్వైశ్వానరా దూర్ధ్వమాదిత్యాదేః క్రమ
తో ౭వస్థానా ప్రదశనేపి తత్రైహోపరిష్టాదాదిత్యాదేః క్రమతో
వస్థానస్య నిజేయప్రదశనేనా తత్రోపదిష్టక్రమ ఏవాశ్రయణీయః,
తత్రతు " అగ్నిస్సూర్య" ఇత్యాదిత్యో ద్వితీయస్థానే సమామ్నాతః,

అత్రాగ్నోదయస్సప్త "అగ్నిస్సూర్య" ఇతి సర్వవేదాంత
సారాదిప్రసిద్ధాః, తదుపరిస్థ మాససంవత్సర " ఆహార్యమాణప
తౌ ద్యాక్ షడుదత్తాసాక్ మాసేభ్య సంవత్సర " మితి ఛాన్దోగ్యే
ప్రసిద్ధా, సంవత్సరోపరిచ వాయుస్థిత్వమ్ " సవితందేవయానం ప
స్థానమాసాద్యగ్నిలోకమా గచ్ఛతి సవాయులోకమితీ " తికాపీతకీ
ప్రసిద్ధమ్, తస్యాబ్దాదానంతర్యంచ " వాయుమబ్దా " దితి సూత్రసి
ద్ధమ్, తదుపరిదేవలోకా స్థిత్వంచ " మాసేభ్యోదేవలోక " మితి
వాజసనేయకప్రసిద్ధమ్, తతఃపిర్ధ్వంచన్త్ర తటితోః క్రమతో స్థి
త్వమ్ " సంవత్సరాదాదిత్య మాదిత్యాచ్చన్త్ర మసంచన్త్ర మసోవి
ద్యుత " మితి ఛాన్దోగ్యాది ప్రసిద్ధమ్, తదూర్ధ్వం షరుణేన్త్రలోక

ఏవమేవ “ వైశ్వానరంయాతీ ” త్యత్ర వైశ్వానరాత్పరాచీనతయా
 ఆచార్యాదేరవస్థానమభిప్రీతమ్, తస్మాదష్టాజ్ఞయోగీలగ్నిమభిసమ్భూ
 యాదిత్యమభిసమ్భవతీతి నిశ్చయతే, ఏతైర్విచారై రేవంప్రకృతే “ అ
 గ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్లాశ్శుక్లోరాకో తరస్వరాడి ” త్యత్ర ముక్తి
 ప్రాప్యో దేవయానక్రమ స్సమ్ప్రీతిపన్నః, పరబ్రహ్మ ప్రేప్సరాదా
 తావదస్తాద్దేహాత్సుషుమ్నానాడ్యోక్త్రామ్య తద్రశ్మ్యమ సారీ సన్న
 గ్నిస్సామికం లోకం ప్రాప్యగ్ని మభిసమ్భవతి, తతస్తేనాతి వాహ్య
 మానస్సూర్య స్సామికం లోకం ప్రాప్య సూర్య మభిసమ్భవతి, తత
 స్తేవం దివా, తతః ప్రాహ్లామ్, తతశ్శుక్లామ్, తతో రాకామ్, తత
 ఉత్తరాయణమ్, తతష్టదుదక్షాసాక్ష, తతస్సంవత్సరమ్, తతోవాయు
 లోకమ్, తతోదేవలోకమ్, తతశ్చన్ద్రగ్రోకమ్, తతోవిష్ణులోకమ్, త
 తోవరుణలోకమ్, తతశ్చేన్ద్రగ్రోకమ్, తతశ్శింశుమారచక్రమ్, తతో
 మహలోకమ్, తతోజనోలోకమ్, తతస్తపోలోకమ్, తత స్సత్యలో
 కమితి.* తస్మాదయమేవ దేవయానాశ్శుక్ల పథగక్రమోభవతీత్యధ్యవ
 యోర స్తిత్వంచ “ సవరుణలోకంస ఇన్ద్రగ్రోక ” ఋతికౌషీతశీసిద్ధ
 మ్, వరుణలోకస్య తడిదాన స్తర్యంచ “ తటితోధిషరుణ ” ఇతి సూ
 త్రసిద్ధమ్, తదుపరి శింశుమారమహాజన స్తపోలోకానాం క్రమతో
 స్తిత్వంచ “ ప్రయాతిచక్రం నృపశైంశుమారమ్ తద్విశ్వనాభిం త్వ
 తివ ర్యవిష్టోరణీయ సావిరజేనాత్మనైకః సమగ్మృతం బ్రహ్మవిదా
 ముచైతి కల్పాయుషోయ్యిబుధారమన్త ” ఇతి శ్రుతిసిద్ధమ్, తదు
 పరిసత్యలోకా స్తిత్వంచ “ స్వరా ” డితి సర్వవేదాన్తసారాది సర్వ
 శ్రుతిసిద్ధమ్, తతశ్చాగ్నీదీనామేవం క్రమతోదేవయానావస్థాన కథ
 నంన్యాయ్యమేతి తిథ్యేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)

సాతవ్యమ్, శ్రుత్యంతరేషుచైవ మేవార్చిరాదయోదేవయాన పృథరణే
మగ్రధితవ్యాః. *

౨॥ వాయుధికరణం సమోప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౪॥సూ॥ ఆతివాహికా స్తస్లిక్ష్ణా త్—

అచికరాదయో దేవయానే పత=స్తశత్యక్తమ్, తత్రేదమప
రం సన్నిహ్యతే, కిమేతేచికరాదయో చేతనయా దేవయానాశ్య
మాగేచిహ్నాఘాతాస్తిష్ఠన్తి? కింవాచేతనఘాతావీవైతే ఉద్గస్త్యా
ణాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తం తావ
న్తాగచిహ్నాఘాతాఇతి, కుతః? “అగ్ని స్సూర్యో దివాప్రాణ్ణా” ఇ
త్యాదిఘతైవోప లభేః; యథా లోకే కశ్చి ద్ద్రామాన్తరంవా ప్రతి
ష్ఠాసమానోఽన్యేనానుభవ్యతే, గచ్ఛతస్తేపథ్యాదా గరిర స్తితతోనదీ
తతో ౭వట స్తతో వటస్తతో మ రస్తతో నగరమేతా న్యతివ్ర
జ్య గ్రామాన్తరాదికం ప్రాప్యసీతి, ఏవమిహాపి “ అగ్నిస్సూర్య” ఇ
త్యాద్యపదిశ్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే- (ఆతివాహికా) ఇ
తి=ఆతివాహికాః. అత్యుపచార పూర్వకం గమయితారః, ఏతదు
క్తంభవతి, చేతన ఘాతావీవార్చిరాదయో దేవా భగవదుపాసనయా
వైకుణ్ఠంగచ్ఛతాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః పరమాత్మ
నా నియుక్తాస్సన్తో దేవయానే పథి తిష్ఠన్తితి, కస్తాత్ ? లింగాత్-త
థాహి “ చన్ద్రసోవిద్యుతం తత్పురుషోమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మ
గమయతీ ” తి శ్రుతి రగ్భ్యదీనా మప్యాతి వాహికత్వం సిద్ధమేవ ద
శయతి, తత్పురుషః-తస్యవిద్యుతోఽభిమానీపురుషః, అమానవ ఇతి
వైద్యుతస్యపురుషస్యసంజ్ఞా, *తస్మాదర్చిరాదయోగ స్త్యాణాంనేతార

స్తి ఉక్తందేవయానా స్తిత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభ
తే. (ఆతివాహికా స్తస్లిక్ష్ణా) దితి.

*ఫలకథన పూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)

ఇతిస్థితమ్.—* X॥ సూ॥ ఉభయవ్యామోహాత్తత్పిధేః *—

కథమేమామచిరాదిభిరేవమతివాహ్యత్వంసిద్ధ్యదితనవిస్తేత
వ్యమ్, కుతః? ఉభయవ్యామోహాత్తత్పిధేః- వ్యామోహా-విస్తృతిః,
భగవదుపాసకానాంప్రాక్తన దేహతదనుబంధోభయాన్తరణాత్తేషాం
భగవదుపాసన సిద్ధే భగవదాశ్రితానాం సవకపూజ్యత్వా దచి-
రాద్యతివాహ్యత్వం నాశ్చర్యమిత్యభిపా, యః.

౩॥ అతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* ౧॥ సూ॥ ౧॥ వైద్యతేనైవ తతస్తద్భుతేః *—

విద్యుల్లోకాదుపరిచకింవరుణాదయోగస్త్యూనతి వహేయః?
ఉతామానవపవాతివహేత్? ఇతిమాంవిప్రతిపత్తియచ్ఛేతుం () సతతి-
(వైద్యతేనైవే)తి=తతః-విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వమ్ గన్తారః, వైద్య
తేనైవ పురుషేణామానవ సంక్షేప వరుణ లోకాదిప్వతి వాహ్యమా
నాస్సన్తస్సత్య లోకం గచ్ఛస్త్రిత్యవధత=వ్యమ్, కస్తాత్? తద్భు
తేః- తా- వైద్యతా, పురుషోమానవపత్వబ్రహ్మలోకాగమయ

దితి. స్థితమ్-నిశ్చిత మిత్యర్థః.

+ భగవదుపాసకానా మేవమర్చిరాద్యాతివాహ్యత్వంనాతి చి
త్రమిత్యాహ- (ఉభయవ్యామోహః) దితి. తస్మాదర్చిరాద

యోఆతివాహికా ఇశ్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. ౮॥ ౩॥ సూ॥ ౨॥

౧ తల్లిజ ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే (వైద్యతే
నైవే) తి.

()విద్యుల్లోకాదుపరి గన్తూణా మతివహనం వరుణాదికర్తృ
కమ్? అహోస్వి దమానవకర్తృకమ్? ఇతివిచికిత్సార్థం, గన్తూణా
మతివహనార్థం శ్రీహరిణానియక్తత్వా దర్చిరాదయ ఇవవరుణాద
యోపి గన్తూనతి వహేయిరితి పూర్వపక్షేసిద్ధాస్తమాహ- (సత
తే) త్యరినా.

తీతి తస్యైవహి గమయత్పత్వంత్రాయతే, బ్రహ్మ లోకానితి బహు
వచనం వరుణ లోకాదీనాముపలక్షణాథమ్. బ్రహ్మ- చతుర్ముఖః,
తత్ర †వరుణాదయ స్త్వమానవాసు మ్మనో భూత్వాగన్తూకం
పర్యంతో ఽధివాహాయ స్తీ త్యభిప్రాయః.

“ సవినాక్ బ్రహ్మగమయతీ ” త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దశ్చతుర్ముఖపరభిత్వా
శయేనాహ,

— ❖ ౭॥సూ॥ కార్యంచాదరిరస్యగత్యుపేక్షతే ❖ —

అమానవేనతుసత్య లోకపర్యంతమేవాతివహనమ్. కార్యమ-
భవతి, తస్మాత్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దస్సిహెత్వా దేవదత్త ఇ-
తివ చ్చతుర్ముఖేగౌణ ఏవప్రయుజ్యత ఇతి చాదరిరాచార్యో మన్యతే,
కతః? అస్యామానవస్య చతుర్ముఖాదవాచీనత్వేన సత్యలోకాంత
గత్యుపపత్తేః. ❖

— ❖ ౮॥సూ॥ ఏవిశేషితత్వాచ్చ ❖ —

“ బ్రహ్మలోకాగమయతీ ” తిసత్యలోకపర్యంత గమయ-
త్యత్వేనహ్యమానవో విశిష్యతే, తస్మాత్సత్యలోకాంత మేవామానవే
నాతివహనస్యకార్యతయా బ్రహ్మపదంచతుర్ముఖపరమితినిచ్చీయతే.

— ❖ ౯॥సూ॥ సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః ❖ —

తుశబ్దోఽపౌ, అపిచాత్తజత్వేన పరబ్రహ్మసామీప్యాదప్యాత్తు-
యోనా తద్వ్యపదేశః- గౌణతయాబ్రహ్మ శబ్దప్రయోగ ఉపపన్నతే.

~~~~~
వైద్యుతాక్- అర్చిరాది పథావిద్యుల్లోకం ప్రాశస్థితాక్
గన్తూనిత్యర్థః. †తహి-శ్రీహరిణా వరుణాదివినియోగా నర్థకృమి-
త్యతలహ-వరుణాదయ స్త్వ) తి.

¶ ఇహబ్రహ్మశబ్దస్య చతుర్ముఖపరత్వేహే త్వంతరమాహ- (విశే-
షితత్వాచ్చే) తి.

తస్మాద్విద్యుల్లోకాదుపర్యమానవస్యైవప్రపాధాన్యేనాతివాహి-

౪॥ వైద్యతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

—* { ౧౦॥ సూ॥ * కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహా } *—
తః పరమభిధానాత్

త్రేధాఖలుజీవాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి, కేచిత్పుణ్యాతిశయినః, కేచిద్ధిరణ్యగర్భోపాసకాః, కేచిదష్టాజ్ఞయోగినఇతి. తత్రయేభ్యశ్చాతిశయేన సత్యలోకం వ్రజన్తి తేకల్పాన్తరేఽధికారిణోభవన్తి, అష్టాజ్ఞయోగినాం దేవయానేన సత్యలోకం ప్రాప్తానాం పరమపదప్రాప్తిం వత్స్యతి, యేచహిరణ్యగర్భోపాసకాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి కింతేషాంతత్రలబ్ధయోగానాం తదధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిభవతి? ఉత్తలేషాంతదాగమనమపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిభవతి? ఇతివిశయే+ప్రత్యభిధీయతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి=సత్యలోకాధిపత్యలక్షణకార్యాన్త ఏవ, తదధ్యక్షేణ-సత్యలోకాధిపతినా హిరణ్యగర్భేణ సహైవ, తదుపాసకాః- తత్రసంజాతభగవదుపాసనానన్తః, అతః- సత్యలోకాత్పరమ్, పరమపదం ప్రాప్నువన్తిత్య

కత్వ సిద్ధిరహ ఫలమిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౪॥

* భగవదుపాసకానాం దేవయానేన పథాచతుర్ముఖప్రాప్తిప్రస్తావేనచతుర్ముఖోపాసనయాతం ప్రాప్తానామపిస్త్రుతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసక్తం త్యోత్తరాధికరణమారభతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి.

+యథేహ భగవదుపాసకా ఏతల్లోకాధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యపరంపదం వ్రజన్తి తద్వత్సత్యలోకే లబ్ధభగవదుపాసనా అపితదధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యైవపరంపదం వ్రజన్తి స్తిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే హిరణ్యగర్భోపాసనయా సత్యలోకం గతానాం తదనుగ్రహాయ త్తభగవదుపాసనవత్త్వాత్తథాత్రుత్యనుగ్రహచ్యతేషాం హిరణ్యగర్భాగమనమపేక్ష్యైవ పరంధామప్రాప్తిరితిభావేన సిద్ధాన్తయతి (ప్రత్యభిధీయత) ఇతి.

వగ న్తవ్యమ్, కస్తాత్? “ఏవంపరేత్య భగవ న్తమనుప్రవిష్టా యేయోగి
సోజితమరున్దనసోవిరాగాః। తేనైవ సాకమమృతం పురుషంపురాణం
బ్రహ్మప్రధాన ముపయాన్తి గతాభిమానా ” ఇతి “తే బ్రహ్మలోకే
తుపరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వ ” ఇతిచాభిధానాత్,
ఇదముపలక్షణమ్, వసిష్ఠభృగుదత్తాదీనా మప్యధికారాన్తే బ్రహ్మణా
సమైవ పరమపద ప్రాప్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్, ఖల్విద ః సమసూచి “ యా
వదధికారమవస్థితిరాధికారికాణా ” మిత్యనేన.

— ❀ ౧౧॥సూ॥† స్మృతేశ్చ ❀ —

“ బ్రహ్మణాసహతే సవే సమ్నాప్తే ప్రతి సజ్జరే । పర
స్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద ” మితి స్మృతే శ్చాయమర్థ
స్పష్టమవగన్యతే, ప్రతిసజ్జరః- ప్రళయః, ప్రాకృతిక ఇత్యర్థః.

౫॥ కార్యాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౨॥

— ❀ ౧౨॥సూ॥ పరంజైమినిముఖ్యత్వాత్ ❀ —

సత్యలోకంప్రాప్తాయథోక్తాష్టాంగ యోగినః కిం యథోక్తోపాసక
వత్సత్యలోకార్థ్యత్వాగమనంప్రతీక్ష్య పరంధామప్రాప్తుముద్గచ్ఛన్తి?
కింపాత దాగమనమప్రతీక్ష్యవోద్గచ్ఛన్తి? ఇతివిశయే ॥ యథోక్తోపాస

* అసూచి- సూచితమ్, చోదనాపాద ఇతిశేషః.

తస్మాదేషాం తదధ్యక్షేణైవ పరంధామప్రాప్తిర్నిర్భయత ఇ
త్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్.

ఫలంచాయం నిశ్చయవేదిధ్యేయమ్.

అ॥౫॥సూ॥ ౨॥

† యథైతే హిరణ్యగర్భోపాసకాస్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యన్తేమైవ
మష్టాంగ యోగి నస్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యన్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణ సజ్జ
త్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (పరంజైమినిముఖ్యత్వా) దితి.

॥ యథోక్తోపాసకపత్- హిరణ్యగర్భోపాసక వదిత్యర్థః, ఏతే
అష్టాంగ యోగినః.

కవత్తదాగమనంప్రతీక్ష్యేతడద్గచ్ఛన్తీతి ప్రాప్తేప్రతిబ్రూమః-యేహ్య
ష్టాజ్ఞయోగినో దేవయానేన పథా సత్యలోకం ప్రాప్తాస్తేతు కిం
తాంలం సత్యలోకేబ్రహ్మణాకృతోపచారాదికం ప్రాప్య తదాగమ
నం కార్యాత్మయంచానపేక్ష్యతతస్సాత్మాత్పరంపద మాప్తు ముద్గచ్ఛ
న్త్యేవేతి జైమిని రాచాగ్నోమన్యతే, కతః ? అష్టాజ్ఞయోగేన సాత్మా
ద్భగవదుపాసకానాంహిరణ్యగర్భోపాసకాపేక్షయాముఖ్యత్వాత్,
॥ తస్మాత్తేషాంకార్యాత్మయపర్యంతవిశమ్భానభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.

—❖ ౧౩॥సూ॥ దశనాచ్చ ❖—

దృశ్యతేచ “ నయత్రశోకోనజరానమృత్యునాన్తి ర్మహాద్వే
గఋతేకుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోదగకృపయాఽనిదంవిదాందురన్తదుగిఖ
ప్రభవానుదశనా ” దిత్యత్రసత్యలోకాదుద్గమనమేతు శ్చిత్తతోదః,
తస్మాదేషాంకార్యాత్మయపర్యంతం సత్యలోకే నవిశమ్భ ఇతినిశ్చయతే.

—❖ ౧౪॥సూ॥† నచకార్యే ప్రత్యభిసంధిః❖—

యాద్యపి “ ప్రజాపతే స్సభాం వేత్తప్రతిపద్యత ” ఇతిశ్రుతి
ర్విరిచ్ఛి సభామధ్యవతిః భగవద్గుణగణామృతపానాథః నిమిత్త ము
ణ్ణప్రప్రాప్తిరేవాష్టాజ్ఞయోగేన భగవదుపాసకస్య భవతీతి శ్రాయతి,
తథాపి తస్యకార్యే- అనిత్యే సత్యలోకే చిరముషితుమ్, నచ ప్రత్యభి
సంధిః- నైవేచ్ఛా భవతీతి యావత్; తత్ర భగవదుపాసన విరహిత
భూలోకగత జీవదురన్తదుగిఖానుదశననిబద్ధనచిత్తతోదప్రసం
గాదిత్యభిప్రాయః, తస్మాదగ్రహో యన్తీతి నిశ్చయతే.

౬॥పరంజైమినిముఖ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

పరబ్రహ్మపాసనమాహాత్మ్యసూచనాయోత్తరాధికరణమారభ్యతే,

॥ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మాదితి.

† అనిత్యత్వాత్సత్యలోకవస్తుంనైషామిచ్ఛాస్యాదిత్యాహ (నచే)

—*{ ౧౫||సూ|| అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి చా }*—
దరాయణఉభయధాన్యదోషాత్తత్రుశ్చ

( ) అథయమక్తమ్ “బ్రహ్మదృష్టి రుత్ర-షా” దివ్యత్రప్రతీ
కోపాసనం తదాలమ్బనాదీనపి కిమగ్నిరాది రాతివాహికో గణోబ్ర
హ్మలోకంనయతి? ఉతఅప్రతీకాలమ్బనానేవేదీయమ? ఇతి+విశయం
ప్రశమయతి-(అప్రతీకాలమ్బనా)నితి=ప్రతీకాలమ్బనాః- “మనోబ్ర
హ్మేత్యుపాసితే” *త్యాది శ్రుత్యపదిష్ట ప్రతీకోపాసననిష్ఠాః, అప్ర
తీకాలమ్బనాః- సాక్షాత్పరబ్రహ్మపాసకాఽష్టాక్ష యోగిన ఇత్యర్థః,
తానేవైష ఆతివాహికోర్చిరాది దేవగణో దేవయానేన బ్రహ్మలోకం
నయతీతి నియమఇతి భగవాన్ బాదరాయణోమన్యతే, కతః? ఉభ
యధాన్యదోషాత్-నహి పరబ్రహ్మపాసకా ఏవ పరమపదం ప్రా
ప్తు మచిరాది మాగేణ బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి, నతుప్రతీకోపాస

అథసిహ్యవలొకనన్యాయేనప్రతీకోపాసకాననుస్త్యుత్యప్రస
జ్గసజ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభత ఇతిసూచయన్ తత్ఫలమాహ- (ప
రబ్రహ్మే) తి.

( ) అథేత్యగ్ధాన్తరే, తదాలమ్బనాదీనపి త్యత్రాదినా హిరణ్యగ
ర్భోపాసకాగ్రాహ్యః.

అర్చిరాదిరాతివాహికోగణం కింప్రతీకాలమ్బనానపి సత్య
లోకంనయతి ? కింవాననయతి ? ఇతివిశయస్వార్థః.

+ పరమపదప్రేప్నుత్వా త్ప్రతీకాలమ్బనానపిప్రోక్తాతివాహి
కోగణస్స త్యలోకంనయతీతి ఘోరవక్షే ప్రాప్తేలేషామనుత్పన్నభగ
వదుపాసనత్వా త్తాన్ యథోక్తాతి వాహికోగణోదేవయానేనసత్య
లోకంనయతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(విశయంప్రశమయతీ)త్యాదినా.

* ఇత్యాదిశ్రుతీత్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసనవిధిరూపశ్రు
తిగ్రాహ్య.

కా అపీత్యేవ ముఖ్యభోపాసక గతివిభాగా భృగపగమస్య దోషో
భవతి, అపిచ తత్కృతు న్యాయశ్చైత మథః సమథాయతి, క్ర
తు-రుపాసనమ్, సచ న్యాయ్యమేవహి యత్కృతు స్సతదీయ మై
శ్వర్యం ప్రాప్నుయాదితి. “ తంయథాయథోపాసతే తదేవ తద్భవ
తీ” తిహి శ్రూయతే, * తతశ్చ పరబ్రహ్మక్రతునేవార్చిరాది రా
తివాహికోగణో దేవయానేనబ్రహ్మలోకం నయతీతి సాధ్యేత
ద్వాన్విహృతమ్, † అష్టాజ్ఞయోగినాం భగవదుపాసకత్వా త్తత్కృతు
త్వమపిసంభవశ్యేవ, సచ ప్రతీకోపాసకస్య పరబ్రహ్మక్రతుత్వం స
మ్యవతి, తస్య ప్రతిక ప్రధానత్వాత్ ; ¶ కింతు ప్రతీకోపాసకస్యాపిక్ర
మేణపరబ్రహ్మోపాసకత్వ రూపతత్కృతుత్వంసిద్ధేర్ధ్యత్యభిప్రాయః

2॥ అప్రతీకాలమృనాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—* ౧౬॥ సూ॥† విశేషంచదశయతి *—

అథ సత్యలోకాదుతాన్త్రాగ కిమాపరమ పదప్రాప్తే ర
స్తరాశేకిమప్యప్రాప్య పరమ పదంప్రాప్నువన్తి? యద్వాకించిత్ప్రా
ప్య తదతిక్రమ్యేవతే పరమ పదంప్రాప్నువన్తి ? ఇతి పరీక్షాయాం
తత్రేదం ప్రతివిధీయతే-(విశేషంచే)తి=అత్ర విశేషశబ్దగ పృథివీము

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరితి- (తతశ్చే)తి.

† అష్టాజ్ఞయోగినాం పరబ్రహ్మ క్రతుత్వముపపాదయన్ ప్రతీకా
లమృనానాంతన్నాస్తీత్యాహ- (అష్టాజ్ఞయోగినా)మితి.

¶ కదాపునగప్రతీకో పాసకస్య తత్కృతుత్వం సిద్ధేర్ధ్యత్యా
శఙ్కాయామాహ- (కింఞ్చి) తి.

అ॥2॥ సూ॥౧॥

+ ఇహప్రతీకాలమృన ప్రాప్యప్రస్తావేన సత్యలోకాదుర్ధ్వమ్.
ష్టాజ్ఞయోగిప్రాప్యస్యోపస్థితత్వాత్తద్విచారాత్తకముత్తరాధికరణం
ప్రసజ్గనజ్జ్యోపక్రమతే- (విశేషంచదర్శయతీ) తి.

సత్యలోకాదుద్గుతానాం పరంధామప్రాప్తేగిప్రాక్వాన్య

పదిశతి, “ విశేషస్తు వికువాణాదన్యసోగన్ధవానభూ”దిత్యాదౌఘ
 థీవ్యాం విశేషశబ్దదశానాత్; తతశ్చార్పిరాదివత్కనా సత్యలోకం
 ప్రాప్తాభగవదుపాసకా సృత్యలోకాదుత్క్రమ్య, విశేషమ్-పృథి
 వ్యావరణమ్, ప్రతిపద్యతమతిక్రమన్తి, చశబ్దోఽనుక్త సముచ్చా
 యకః, తేనానేన చశబ్దేన సావరణాదీన్యతిక్రమన్త స్తత్తదావర
 ణాతి క్రమణావసరే పృథివ్యాది తత్తదావరణేషేవ విజ్ఞ దే
 హగతపృథివ్యాద్యంశాక్ యథాభాగంప్రవిలాప్య నాదిత్యేనానువ
 ర్తమానాజ్ఞానేనసహప్రకృతి మాత్రావశేషితం విజ్ఞదేహంచ ప్ర
 ధానాచరణేప్రవిలాప్య తదపిప్రధానావరణ మతిక్రమ్య జాగ
 రాద్యవస్థా సాక్షితయా విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞాపన్నాని
 రుద్ధ ప్రయత్న సజ్జాతాని వత్త త జాగ్రత్స్వప్న
 సుషుప్త్యవస్థాశ్చ ప్రహయస్వస్వరూప మాత్రా వశేషితాస్సన్తోవి
 రజాంనదీంతీర్వా పరిశుద్ధస్వరూపాశ్చ సన్తోమనో వాగాద్యగోచ
 రం ముక్తవగానన్దయితృ తయా తుర్య సంజ్ఞకవాసుదేవా ధిష్ఠి
 తుసాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్యవగమయతి, కఠం?+యతోద
 శయతీమమథమ్ “ తతోవిశేషం ప్రతిపద్యనిభయస్తే నాత్మనా
 దేశానామ్నా తన్యలోకా దుత్క్రమ్య త్వరయైవతే పరంధా
 మ ప్రాప్నువన్తీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాంతమాహ- (తత్రేదం ప్రతివిధీ
 యత) ఇత్యాదినా=సౌత్రచ శబ్దేనసూచితమచావరణాద్యతి క్రమమా
 హ- (తేనానేన)తి= అనుక్తసముచ్చాయకేత్యర్థః.

+ నదైకేన చశబ్దేనాయంబహ్వర్థక కథమవగమ్యత ఇతి సశబ్దమ్,
 సౌత్రాక్షరాణాం సారవద్విశ్వతో ముఖత్వంచ “ అల్పాత్పర మ
 సన్నిగ్ధం సారవద్విశ్వతో ముఖమ్ ” ఇతిసద్గతిభాష్యే ప్రోక్తత్వాత్స
 యలోకాదుపరి యోగినాంవిశేషాద్యావరణ ప్రాప్తిరసతీతిశ్రుతిరేవ
 దర్శయతి త్యాహ- (యతోదర్శయతీ) తి.

పోగ్నిమమూతికరత్వరక్ । జ్యోతిర్మయో వాయుముషేత్య కాలేవా
య్యత్తనాఖంబృహదాత్మలిङ्గమ్ ॥ ఘ్రూణేనగన్ధం రసనేనవైరసమ్” మి
త్యారభ్య “ తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాస్త్రమానస్తమానస్తమ
యోవసాన” ఇతి, “విశ్వోఽతైజసగిప్రాజ్ఞస్తుర్య ఆత్మైసమన్వయా”,
దితిదైవంజాతీయకామూయః, శ్లోతస్తాదచిరాదివత్కనాసత్యలో
కం ప్రాప్తాగి కార్యాత్యయమనపేక్ష్యైవ ప్రాప్తిరణ్యగభోక్
తక్రమాత్తల్లోకాదుత్క్రమ్య బ్రహ్మాణ్డ భిత్వా సాక్షాత్పరమపదం
ప్రాప్నువన్తీతి నిశ్చయతే, † యథామహారాజసమాశ్రిత స్తస్యపితృగ
పశ్యత స్తత్పుత్రోత్పన్తం తద్రాజసమాశ్రయేణ స్వపిత్రపేక్షయాఘా
యాంసంమహారాజప్రసాదంలభ్యా తత్ప్రాసాదాదికమారుహ్య రా
జ్ఞానహయభేచ్చం విహరన్తహారాజవ దానస్తమనుభవతి తద్వదిద
మవగస్తవ్యమ్. ౮॥ విశేషాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తీలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వవే
దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయకపాదః.
తృతీయపాదస్త సముచిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౬॥

¶ ఫలకథనపూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్తా) చితి.

† భగవదుపాస కానాం ప్రాప్తిరణ్యగర్భాగమనాత్పరంధా
మారోహణంఘటమానం మన్వానోద్భష్టాస్తేన సవర్థయక్ పాదా
ర్థముపసంహరతి- (యథే) తి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయకపాదః.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.
అస్తత్సద్గురుచరణారవిందాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

— ❀ || సూ || సమృద్ధ్యావిభావస్సేవనశబ్దాత్. ❀ —

*అవగతమేతత్తత్తీయ పాదేఽష్టాంగయోగినామచిరాదిమా
గేణసత్యలోకం ప్రాప్యతస్మాదుద్గతానాంసావరణబ్రహ్మాండభేదనా
వసరే విజ్ఞదేహభక్తేనతితేవరజానదీ మపితీర్వాసాక్షాత్పరమ పదం
ప్రాప్నువన్తి. అథైతావతా సపాదత్రయాధ్యాయత్రయకృతవిచా
రణేణైవంప్రక్రియాసమృద్ధ్యా, సృణాంనిశేమససాధనానికమజ్ఞానం
భక్తిశ్చేతీతిభవన్తి, తత్రకమే త్రివిధమ్, నివృత్తమ్, ప్రవృత్తమ్, నిషి
ద్ధమ్, చేతి; తత్ర నిషిద్ధానుష్ఠాతారో నిరయం వ్రజన్తి, ప్రవృత్తాను
ష్ఠాతారస్తు ధూమవత్కనా స్వగారోహ వరోహభ్యామిహపర
లోకయోగ్యంసరస్తస్సన్తో ౭ నవరతం సుఖదుఃఖా న్యనుభవన్తి, ని

అవిద్యాయస్వరూపేణ యద్భక్తాః పరమేపదే ।

బ్రహ్మసమృద్ధినావృత్తాస్సీతారామస్సమేగః॥

*ఋతదధ్యానేనాస్య పాదస్యైకవిషయత్వగజ్ఞ తిస్సున్నైవ, అతీ
తపాదత్రయేణసామాన్యతోఽవగతాబ్రహ్మసమృద్ధిరస్తిన్నాదేవిశేష
తగిప్రపణ్చితే, అతస్సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచింతాహేతుత్వన్యాయ
మనురుధ్యపాదత్రయేజైతత్పదస్య హేతుతద్వద్భావగజ్ఞ తింనత్యుక్
సవిస్తరం వృత్తమనుస్తారయతి- (అవగతమేత) దిత్యాదినా= గజ్ఞ తి

వృత్తకమనీరతాస్తు చిత్తశుద్ధిమహాప్యక్రమేణ జ్ఞానం భక్తింవా ప్రా
 శ్నువన్తి, జ్ఞానంచ ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మవివేకోష్ఠాజ్ఞయోగశ్చేతి, తే
 త్ర ఆత్మానాత్మ వివేకినో విశిష్ట్యక్రమేణ భక్తియోగ మష్టాజ్ఞయో
 గంవా ప్రాశ్నువన్తి, అష్టాజ్ఞయోగస్తు విఘ్న బహుళత్వేన శ్రమబహు
 లత్వేనచ పాప్రయేణదుష్కరతరవీవభవతి, తథాప్యనేక జన్తాన్తరకృ
 తాభ్యాసేన కథంచి ద్యేషాం సిద్ధృతి తేష్యష్టాజ్ఞ యోగినః పార్థా
 న్నేసద్యోవా యథోక్త క్రమేణాద్విరాదిపర్వణోత్తరపత్తనావా స
 త్యలోకం ప్రాప్య బ్రహ్మాణ్ణభేదన ద్వారా పరమపదం ప్రాశ్నువన్తి,
 భక్తిస్తు భగవతోధా తదీయ దివ్యమజ్గ శాభిధాన శ్రవణ కీర్తనాది
 భేదేన నవలక్షణాభవతి, సాపి ద్విధా, సకామా నిషామాచేతి.
 తత్ర సకామ భక్తినిష్ఠా భగవత్ప్రసాదోపచిత భోగాః ఘృక్వా
 ప్రారభేనసహ వినిఘాతానాద్యజ్ఞాన సహితప్రకృతి సమ్బంధా స్స
 న్తోజసా పరమపదం ప్రాప్య బ్రహ్మానంద మనుభవన్తి, నిషామభ
 క్తి నిష్ఠాస్తు భజనారమ్భకాల ఏవ వినిఘాతానాద్యజ్ఞానసహిత ప్ర
 కృతి సమ్బంధా స్సన్తస్త్యనవరతం భగవతోధాభిధానశ్రవణకీర్తనా
 దిభి స్తమేవ భగవన్తం భజన్తగి కృపయైవ బహూః జీవాః భవా
 మ్బుధేరుద్ధరన్తశ్చ సన్తగిప్రారథ్యాన్తే పరమపదం ప్రాప్య భగవతా
 సహతదనుగ్రహేణానవరత మవాఙ్మనోగోచర బ్రహ్మనంద మనుభవ
 న్తోవత్తిష్తన్త ఇతి.†తదిద ముక్తంసామాన్యతః “ భోగేన త్వితరే శ్చప
 యిత్యా సమ్పద్యత ” ఇత్యాది సూత్రేణాయమేవాథోన్యైక పాదే
 మాహ-†(తదిద) మిత్యాదినా, ఇదమ్-ప్రారథ్యాన్తేభగవద్దుపాస
 కాన్తంసమ్పద్యన్తఇత్యుక్తమర్థజాతమ్. ఇత్యాదిసూత్రేణేత్యత్రాదినా
 “ సమానాచాస్పత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్యే ” తి “ విశే
 షంచదర్శయతీ ” తిచసూత్రద్వయంసూచయతి.అయమేవార్థః - బ్ర
 హ్మానందమను భవన్తోవత్తిష్తన్త ఇతీతార్థఇత్యర్థః. * * *

విశేషతః ప్రపచ్చ్యతే, తత్రేదమామ్నాయతే “ తస్మాదిమాంసాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత ” ఇతి, తేనాత్మనాత్మాన ముపైతిశాస్త్ర మానన్త మానన్త మయోవసాన ” ఇతి. తత్ర కిముపభోగస్థాన భూత దేవలోకగతానామివైతేషాం పరమపదం ప్రాప్తానాం బ్రహ్మనన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబంధోఽపేక్షితవ్యః? ఆహుస్వి త్వయాపావిర్భావమాత్రమ్ ? ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాం రాధాన్తస్తాపదభిధీయతే (సమ్యక్)తి= సమ్యక్తిః- ప్రాప్తిః, యథోక్తరీత్యా ఆత్యంతికతయా ప్రకృతినమ్నన్దాద్విముక్తానాంపరం బ్రహ్మసమ్యద్భావతిష్ఠతాం తదానన్దానుభవసాధనతయాస్వస్వరూపావిభావవసాపేక్షితవ్యః, కస్తాత్? స్వేనశబ్దాత్-శబ్ద-శ్చ గ్రీతి, తథాహి “ తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాస్త్రమానన్తమానన్తమయోవసాన ” ఇతి, “ ఏవమేవైష సంప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్మముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్యక్ స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ” ఇతి, తథా “ తస్మాదిమాంసాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత ” ఇతి దైవం విధాభ్యశ్చ గ్రీతిభ్యోముక్తానాం స్వేనరూపేణావిభూత్యావస్థేమావగమాదిత్యర్థః. — ❀ అను|| ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్ ❀ —

ముక్త ఇతి జాతావేకవచనమ్, యోహ్యత్ర “ తస్మాదిమాంసాం ప్రకృతిం దైవీం సద సదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత ” ఇతి, “ తేనాత్మనాత్మాన ముపైతిశాస్త్ర ” మితి చ రమాత్తోపేతోపదిష్ట స్సత్వనాద్యనువర్తకమానాజ్ఞానసహితకార్యకా

---

* ఇమాంసజ్గతిమేవాన్యస్రాగధికరణేనాభిప్రేత్య విషయమాహ- (తత్రే)తి. + పరంధామప్రాప్తిరుపాసనఫలరూపత్వాత్తత్ఫలస్య దేహానుబంధేనవినిఽననుభావ్యత్వా దేవలోకగతానామివ పరంధామప్రాప్తానామపి బ్రహ్మనన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబంధోఽపేక్షితవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (రాధాన్తస్తావ)దిత్యాదినా.

എറു

చతుర్థాఽధ్యాయస్య చతుర్థనిపాదః.

రణాత్మక దేహాద్వయసమ్మన్ధాద్వినిముక్తస్సక్త పరిశుద్ధేనైవసావత్త్వ
నాబ్రహ్మానస్త మనుభవన్నవతిష్ఠత ఇత్యుత్ర సనన్దేగ్ధప్యమ్, తతఃసృహే
తోఽగి పునరిద మవగమ్యతే ? తథా ప్రతిజ్ఞానాదితి బ్రూముః, తథా
హిప్రతిజ్ఞానాతిభగవాన్ బాదరాయణిరాచార్యః “ముక్తిహీనత్వాస్య
ధారూపం స్వరూపేణవ్యవస్థితీ” రితి, యథారోగనివృత్తౌ సత్యాంరో
గాన్నిముక్తగి పూర్వవత్పుఖస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, ఏవమ
నాద్యనువతఃమానాజ్ఞానసహితకార్యకారణాత్మక దేహాద్వయసమ్మ
న్ధాద్వినిముక్తోజీవగిపరిశుద్ధేన జ్ఞానానన్ధాదిగుణకేనస్వస్వరూపేణా
వతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, తస్మాత్సుహూక్తమ్ “ సమ్మద్యావిభావసేన్సేవన
శబ్దా ” దితి.

ఏవం నామగోత్ర దేహాదిభ్యో వినిముక్తతయాఽవతిష్ఠతాం
సవేషామాత్మమాత్రావశేషాదాత్మేత్యేవావిశేషేణ సంజ్ఞాభవతు
మహాత్మి, కుతః ? ప్రకరణాత్ - నామగోత్రాది వినిముక్తతయా
హి “ లేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాస్త్రమానన్త మానన్త మయోవసా
న ” ఇతి ప్రకరణం భవతి, నహి తత్ర వైత్ర మైత్ర యజ్ఞదత్త దేవ
దత్తాది సంజ్ఞాని కర్తవ్యైక, దేహనిబంధనత్వాత్సాంసంజ్ఞానాం దే
హేన సహవిసష్టత్వాత్, “ యథా నద్యస్యస్త మానా స్సముద్రే
స్తంగచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయతథా విద్వాన్నామ రూపాద్వి
ముక్తక పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్య ” మిత్యేవం జాతీయకేభ్య
జ్ఞైవమేవావగమాచ్ఛ, † తస్మాదాత్మేత్యేవాభిధీయన్తేముక్తాః.

౧॥ సమృద్ధ్యావిర్భవాధికరణం సమాప్తమ్, నూ॥౩॥

—* +ಅಥ ಸಾಯುಜ್ಯವಿಚಾರಃ*—

* ముక్తానాంసత్యమిహోభేదవైలక్ష్యందుర్జేయమిత్యాహ(ఆత్మే)
తి. † ఏవంముక్తస్వరూపావగతిరిహఫల మతిభావేనాధికరణముప
సంహరతి- (తస్మా) దితి. అ||గూ|| 3||

అ||గస్తా|| 3||

+ ముక్తానామధ్వేనాయుజ్యం గతానామభ్యహిక్ తత్వేనోప

— ❀ ౪॥ అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ❀ —

“తేనాత్మనాత్మన ముపైతి శాస్త్రమానంద మానంద మయోవ సాన” ఇత్యాదా వహరభవతి విశయః, కిం + ముక్తాకపరమపదేప రబ్రహ్మస్వరూపేణైకీ భూతావతిష్ఠన్తే ? ఉతాపూర్వా న్నరభూ తావప సన్తో జ్యోతి జ్యోతిషీవా విభాగేన పరస్మిక్ బ్రహ్మణ్యవతి ష్ఠన్తే ? ఇతి, తత్రాధ్యవసాయయతి (అవిభాగేనే)తి=ముక్తాత్మనో భగవత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాస్సర్వేపి పరమాత్మనోథా న్నరభూతా వపసన్తోజ్యోతి జ్యోతిషీవపరస్మిక్ బ్రహ్మణ్యవిభాగేనావతిష్ఠన్తోఽ పరిమితా నవరతానందమనుభవన్తి త్యవగన్తవ్యమ్, ఏతదుక్తం భవతి, యథావా ప్రాధవత్యాశ్రయే ప్రాధ జ్యోతిషి స్థితాసీతర వత్యాశ్ఠితత్వాదనేనోత్తరాధికరణస్యప్రసక్త్యనన్తరితిసూచయతి-(అథ)తి.

+ ముక్తాః- సాయుజ్యం గతాభ్యర్థః. “యథోదకేశు ధేశుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవభవతి- ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవతిగాత మే” తిశ్రుత్యాపరమపదేముక్తానాం పరబ్రహ్మస్వ రూపేణైకీభూత త్వ ప్రాపణాత్తత్రతే తద్దేవావతిష్ఠన్తశిఖార్యపడేప్రాప్తే “య థోదక” మితిశ్రుత్యాయథా పరిశుద్ధగక్తాద్యదకేసిక్తం శుద్ధంయ మునాద్యదకమ్, తాదృక్- గక్తాద్యదకసదృశమ్, తద్వత్పరిశుద్ధికర మేవభవతి, ఏవంవిజానతోమునేర్భగవదుపాసకస్య, ఆత్మా-పరిశుద్ధం స్వరూపమ్, పరబ్రహ్మప్రాప్త్యనన్తరమ్, తాదృక్-పరబ్రహ్మవదానంద మయమేవభవతి త్యేతాదృశార్థప్రాపణాన్నతయాతత్ర తేహంబ్రహ్మ స్వరూపేణైకీభవనమవగన్తవ్యతే, అపితుతయా “తేనాత్మనే” త్యా దిశ్రుత్యాచత్రముక్తానాంజ్యోతిజ్యోతిషీవాద్ధాన్తరతయావస్థానం భవతీత్యుపదిశక్సిద్ధాన్తయతి-(తత్రే)త్యాదివా=యద్యదకేసిక్తముద కమాధారోదకేనైకీభూయాత్తదాత్వాధారోదకేవృద్ధిరోపలభ్యేత, అతస్తయోరుదకయోరస్మైవస్వరూపభేదః, తస్మాన్నయథోదకమితి శుతిర్ముక్తజీవానాంబ్రహ్మస్వరూపేణైక్యముపదేష్టమిష్టభిధ్యేయమ్.

శ్రయాణి జ్యోతింషి స్వరూపతోథా న్తర భూతాన్యేష భవన్తి, ఏవం
పరబ్రహ్మణిముక్తావతిష్ఠన్త ఇత్యవగన్తవ్యమితి. కస్తాత్? దృష్టత్వా
త్- తథాపి “తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాన్తమానన్త మ్మానన్తమయో
వసాన” ఇతి, “ఆత్మయాజ్యుపశాన్తాత్మాహ్యోత్పస్థోననివర్తత” ఇతి,
“సోశ్చుతేసర్వాకామానహ బ్రహ్మణావిపశ్చితే”తి, తస్మాదవి
భాగేనైషాం బ్రహ్మణాసాకం పరమపదేవస్థాన మితిస్థితమ్.

—* ||సూ|| † బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః*

బ్రహ్మణోహ్యపహత పాప్తత్వాద్యనన్త పరమకల్యాణపరమ
మజ్గళగుణగణపరిపూణాస్వరూప మిత్యవధృతమ్, తేనైవ బ్రాహ్మణ
స్వరూపేణ సాకమవిభాగావస్థానాదేషామపిముక్తానామపహతపా
ప్తత్వాది గుణా ఆవిభావస్తీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే, కస్తాత్? ఉ
పన్యాసాదిభ్యః- తేషామపహత పాప్తత్వాది గుణానాం ముక్తాత్మ
స్వపి “యతాత్మావహత పాప్తావిరజోవిమృత్యువిశోకో విజిఘ
తోపిపానస్సత్య కామస్సత్యసజ్జల్ప” ఇతి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్య ఇత్య
ర్థః, ఆదిగ్రహణేన “తస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతిసతత్ర తత్ర
పర్యేతి జక్షత్ క్షీడత్ రమమాణ” ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తానన్త విశేషావి
భావమావేదయతి, తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్తత్వాదయో
గుణా ఆవిభావస్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్, పరమపదఏవస్థిత్యాసజ్జల్పమా
త్రేకాఖిలలోకేషుభగవత్కృతాత్మద్భుతానన్తకోట్యవతారలీలాధ్యవ
సాయనికామచారః, తతో భగవద్గుణ గణరసానుభవో జక్షణమ్, త
తోగోప్యాది పత్తన్తయత్యేన తస్మిన్లానుకరణంక్షీడా, తతోపి తత్ర ర
సానుభవోరమణమితి బోధ్యమ్. ... *

—* ||సూ|| *చితితన్తాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యైషులోమః*

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) ఇతి.

† సాలోక్యాది గతముక్తాత్మ సాధరణ మపహతపాప్తత్వాదిగు
ణాష్టకావిర్భావమాహ- (బ్రాహ్మణే) ఇతి. *ముక్తానాం గుణావిర్భావ

యద్యపి పరస్మిక్ బ్రహ్మణ్య పహతపాప్త త్వాదయో గుణా
భవంతి తథాపి, చితిజ్ఞానం ఘనతస్మిక్, సమన్వనానా మాత్మనాంజేత
స్య మాత్రో స్వరూపేణావిభావోయ్యుక్తిః, చైతన్యాత్మకత్వాదై
తేషా మిత్యాదుభావిరాచార్యోమన్యతే, “ సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్ర
హ్మ - ఏవం వారేయమాత్మానస్తరోచాహ్యగి కృతస్య గి ప్రజ్ఞానఘన
ఏవే ” త్యాదిభ్యగి ప్రజ్ఞాన ఘనత్వం న్యక్తమేవావధృతంబ్రహ్మణః.

—*{ ౭||సూ|| ఏవమపుష్పన్యా సాత్పూర్వభావాద }*—
విరోధం చాదరాయణః

ఏవంచైతన్యమాత్రస్వరూపేణావిర్భావాభ్యుపగమేపి అపహతపాప్తే,
తి త్రుత్యపన్యాసాదిభ్యోవగతస్య పూర్వస్యాపహతపాప్త త్వాదిగుణ
జాతస్య సద్భావాత్తద్విజ్ఞేయస్వరూపేణావిర్భావావిరోధమేవముక్తా
నాంభగవాన్పాదరాయణోమన్యతే, ఏతచ్చమననంసాలోక్యాదిగతము
క్తాత్మసాధారణమితిజ్ఞేయమ్. ౨||అవిభాగాధికరణంసమాప్తం. సూ||౪

—* ౮|| సూ|| సజుల్పాదేవతు తచ్చుక్తితేగి*—

కింనుక్తస్సావతప్త్యేజైవానందమనుభవతి? కింవా భగవత్స
జుల్పాదేవతత్పరతన్త్రస్స న్నానందమనుభవతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తి
ప్రబూయః, ముక్తోభగవత్సజుల్పాత్తత్పరతన్త్ర ఏవసకబ్ర
హ్మనందమనుభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కుతః? తచ్చుక్తితే -
తథాహి శూన్యతే “ ఏషహ్యేవానందయాతి - ఏతస్యైవా

విషయే పక్షాన్తరమాహ- (చితితన్త్రాతేణే) తి. * *

తస్మాన్తక్తాత్మనామపహతపాప్త త్వాదిగుణా ఆవిర్భవంతి
సిద్ధమ్. అ||౨||సూ||౪||

అపహతపాప్త త్వాదిగుణా విర్భావవదానన్తగుణావిర్భావం.
వస్తుందృష్టాన్తస్యతోత్తరాధికరణమారభతే- (సజుల్పాదేవత్వి) తి.
ప్రాగధికరణేముక్తస్య సత్త్వసజుల్పతోక్త్యాన్తస్య సజుల్పాదేవా
నన్తమనుభవతీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రబ్రూమ) ఇత్యాదినా.

౨౨౨ చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

నన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ఉపజీవన్తి. " తివః † తస్మాద్భగవత్సజ్జగల్పాదేవ తదానన్తానుభవోముక్తస్య భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—* ౯॥సూ॥ అతపవచానన్యాధిపతిః*—

అతః- యథోక్తశ్రుతేః తేవ, ముక్తోఽనన్యాధిపతిశ్చైవగస్తవ్యః, అనన్యాధిపతిత్వ- మకమవశ్యత్వమ్, భగవదేకపతిత్వమితియావత్, శ్రీభగవాన్ ఖలు ముక్తాననవరత మానన్త యన్ పాలయతి- అతో యమనన్యాధిపతిః. ౩॥ సజ్జగల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥-౨॥

—* ౧౦॥సూ॥౧॥ అభావం చాదరిరాహహ్యేనక*—

తదేవం “ సాలోక్య సాష్టిక సామీప్య సారూప్యై కత్వమిత్యుతే ” త్యత్రాన్తతశ్చాయమాణభగవత్సాయుజ్యం గతానాం ముక్తానాం బ్రహ్మనన్తానుభవప్రకారోవిచారితః, తత్రాదితశ్చాయమాణ భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానాం కింభగవదనన్తకల్పాణగుణగణానుభవ సాధనత్వేన శరీరేంద్రియాణిసన్తి? కింవానసన్తి? ఆహూస్విదుభయమప్యస్తి? ఇతివిచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాంతః* త్రచాదరిస్తావ దాచార్యో దేహేన్ద్రియాభావమేవముక్తానాంమన్యతే,కస్తాత్? “నహవైసశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి-అశరీరం వావసన్తంనప్రియాప్రియేస్సృశతః-మనసైతాన్కామాన్ పశ్యన్ రమతే యపతేబ్రహ్మలోకే” ఇశ్యేచంహిశ్రుతిరాహ,బ్రహ్మలోకే-పరమప

† ఫలకథనపూర్వ కమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి. (తస్మా) దితి. అ॥౩॥సూ॥-౨॥

౧॥ ముక్తస్య యథాఅనన్తాదిగుణా విర్భావోనియతఃమైవంతస్య శరీరావిర్భావోనియత ఇతిప్రత్యుదాహరణసగ్ధ త్యో పరితనాధికరణ మారోహతి- (అభావ) మితి. * * *

ఉభయమ్- దేహేన్ద్రియాద్య భావతద్భావో భయమిత్యర్థః.

* సూత్రకృద్దగ్ధిత పూర్వపక్ష ద్వయార్థక . సూత్రయోర్ద్వయే “ అభావం చాదరి ” రితిప్రథమసూత్రం వ్యాచక్షే- (తత్రచాద

దే, కామా-భగవత్సజులృచితాత్మద్భుతలీలావిశేషా, రమతేను
 నసాభగవల్లీలామృతనిషేవ తే, తతశ్చ ముక్తాభగవన్ససీమామృతనిషే
 వణాథః ప్రాకృతమనోమాత్రమాత్మనభిచ్ఛాయం సజులృచిత
 తిగమ్యతే, తస్మాత్తుక్తానాం దేహేంద్రియాభావ ఇతిబాదరిరాధాన్యః.

—* ౧౧॥సూ॥ భావంజైమినిర్వికల్పమననాత్ *—

*జైమినిరాచార్యస్తు ముక్తానామప్రాకృతస్య సేంద్రియస్య శరీరసద్భా
 వంమన్యతే, కుతః “ సపకథాభవతి త్రిధాభవతీ ” త్యాదినాభగవత్సా
 లోక్యాదికం ప్రాప్తానాం వివిధభవనరూపవికల్పమననాత్, సహితే
 షామంతరేణ దేహాదికమనేకథాభవనంసామంజస్యమియాత్, తస్మా
 దేషామప్రాకృతదేహేంద్రియాదిమత్త్వమస్తీతి జైమిని రాధాన్యః,
 “ నహంనై సశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తీ ” తిక్రూతిగి కర్త
 నిబద్ధన శరీరేసావకాశేత్యభిప్రాయః. ... .. *

—* ౧౨॥ †ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోతః *—

భగవాన్ బాదరాయణస్తు, అతః “ మనసైతాన్ కామాన్ ప
 శ్యన్ప్రమతే యఏతే బ్రహ్మలోకే సపకథాభవతి త్రిధాభవతీ ” త్యేన
 మశరీరత్వ సశరీరత్వోభయప్రతిపాదకశ్రుతేరేవ, ప్రాకృతశరీరరహి
 తత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం ముక్తా
 నాం సాధ్యేవ భవతీతిమన్యతే, ద్వాదశాహవత్త్యేకస్యైవముక్తసా
 శరీరత్వ సశరీరత్వోభయవిధ ధర్మవత్త్వేద్వస్తాన్యః, యథావీకస్యై
 వద్వాదశాహస్య సత్రత్వమహీనత్వంచేత్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం
 భవతితద్వత్, ద్వాదశాహశ్చ “ద్వాదశాహమృద్ధికామాఉపేయ” రి
 తివిధిమనురుధ్యబుద్ధికామనయాసజుల్పితస్సత్రంభవతి, సపవ “ యః
 కామయేతప్రజాయేయేతి సద్వాదశరాత్రేణయజేత ” తివిధిమనురుధ్య
 రిస్తావ)దిత్యాదినా. *ద్వితీయసూత్రమ్ “భావంజైమిని” రితేతద్వ్యా
 చక్షే- (జైమినిరాచార్యస్తీ)త్యాదినా. †అభిప్రాయభేదేన పక్షద్వ
 య మధ్యపగమ్యసిద్ధాంతనూహనూత్రకారః (ద్వాదశాహవ) దితి.

౨౨౪ చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

ప్రజాకామనయా సజగత్ప్రేక్షదహీనోభవతి, తస్మాద్భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామేవంప్రాకృతశరీరరహితత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వంచేత్యుభయం యుక్తమితి స్వసిద్ధాంతః. ఏతమేవాథముదాహరణేన స్పష్టయతి. — ❀ ౧౩॥సూ॥ తస్వభావేనన్ధ్యవదుపపత్తేః ❀ —

తస్వభావే-ప్రాకృతశరీరాభావపక్షే, ముక్తానాం నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? నన్ధ్యవదుపపత్తేః-తథాహిలస్తర్బహిశ్చేత్యేతదుభయసంధౌద్వా రేవతఃమానస్సన్ధ్యః-పార్షదభివ్యర్థః, యథాజయవిజయాదిపార్షదానామ్ “దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠపురవాసినా” మితిప్రాకృతశరీరాభావాభ్యుపగమపక్షే నకశ్చిద్విరోధః, తద్వదిదమన్ధ్యనిరుద్ధమేవముక్తానాముపపద్యతే. — ❀ ౧౪॥సూ॥ భావేజాగ్రద్వత్ ❀ —

ముక్తానామప్రాకృత తనుసద్భావేపి నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? యతోజాగ్రద్వదేవతచ్ఛేపపద్యతే-యథా భగవత్సేవా జాగరూకాణాం పాషణ్దాదీనామప్రాకృత తనుసద్భావ ఉపపద్యతే, తద్వదేవముక్తానామన్యప్రాకృతతనుసద్భావస్సూపపద్యతఇతిజ్ఞేయమ్, అతఏవశ్రూయతే “నయత్రమాయాకిముతాపరేహరేరనువ్రతాయత్రసురాసురార్చితాః శ్యామావదాతాశ్చతపత్రలోచనాగిశశజవస్త్రాసురుచస్సుపేశసః ॥ సర్వేచతుర్దాహవ ఉన్తిషన్తణిప్రవేశనిషాం భరణాస్సువచనః । ప్రవోశవైహూర్యమృణాళవచనః సహిపరిస్ఫురతుగంజ్జల మాశిమాలిన” ఇతి. ౪॥ అనన్యాధిపత్యధికరణంసమాప్తమ్ ॥ సూ॥ ౧॥

— ❀ ౧౫॥సూ॥ ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదశయతి ❀ —
+ “భావంజైమినిర్వికల్పమననా” దిత్యారభ్యైతావతా సాలోక్యాదికంప్రాప్తానామప్రాకృతశరీరసద్భావోఽభ్యుపేశః, తత్ర “త్రిధాభతస్మాన్ముక్తానా ముభయవిధత్వంసిద్ధమినిర్లయోత్రఫలమితిప్రదర్శ్యాకరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౧॥ + దేహాదీసద్భావముపబీవ్యతదావేశస్యేహూద్యమానత్వాత్ “ భావంజైమిని” రితిసూత్రేణాలోక్యపబీవ్యోపబీవకభావరూపాంసజ్జతింసూచయతి. (భావంజైమిని) రితి.

(చ ౨౯)

శ్రీ మ మృక భాష్యే

౨౨౫

వతిపచ్చిధాభవతి " త్యాదిశ్రుత్యుక్తమనేకధాభవనముక్తాత్మనో
 నోపపద్యతే ఆహూస్విదుపపద్యతేఇతివిశయే ప్రత్యగాత్మనోఽఋత్వే
 నైకధావృత్తిత్వావధారణాదనేకధాభవననోపపద్యతేఇత్యేవంప్రా
 ప్తేప్రత్యభిధత్తే (ప్రదీపవ) నితి=యథాప్రదీపస్యైకధైవవిద్యమానస్య
 దీపాన్తరరూపేణ వశ్యః స్తరే ష్వావేశడపపద్యతే, ఏవమస్యాత్మనో
 ఋత్వేనైకధావర్తిత్వేపి యథాసజలం బహూని శరీరాణి సజల-
 ల్యుతేషుసర్వేష్యపిదేహేష్యావిశ్యానేకధాభవనముపపద్యతే, కస్తా
 త్? సఏకధాభవతిత్రిధాభవతిపచ్చిధాభవతిసప్తధాభవతిసవధాభవ
 త్పాతిశాస్త్రమణోరష్యస్యముక్తాత్మనోనేకధాభవనంహి చశ్చయ
 తి+అత్రేదంతత్వం- "మూర్తిభిశ్చచతుర్భిశ్చచతుర్వింశతిమూర్తయః॥జా

+ బద్ధావస్థాయాం జీవస్యాఋత్వేనైకదేశవర్తినస్సత స్తిరోహి
 తస్యరూపగుణత్వేష్యస్యాపాదమస్తకావేశస్తత్ర శీతోష్ణాద్యుపలభ్యా
 నిశ్చయతే, తదాకింపునర్వక్త్యం తస్యముక్తిదశాయామావిహృతస్వ
 రూపగుణస్య సతశ్చేభిధవ త్సమగ్రా సుగ్రహలబ్ధ నిరవగ్రహణ్ణానై
 శ్వర్యవశాద్దేహాన్తరావేశో నిశ్చయత ఇతిభావేనాధి కరణసారాథ
 మాహ- (అత్రేదంతత్వం) నితి=ఏతేనముక్తస్యాపివిధో పహితత్వమభ్యు
 పేత్యతాదృశజ్ఞదేహాస్యవ్యాపిత్యాత్వదేవానేకదేహేషుప్రదీపవదా
 విశశ్యతస్తదుపహితస్యజీవస్య " సఏకధాభవతిత్రిధాభవతీ " త్యాదిశ్రు
 త్యుక్తానేకధాభావడపపద్యతేఇతినిరస్తమ్, ముక్తేవిక్తోపధానాభ్యుపగ
 మస్యాన్యాయ్యత్వాత్తదభ్యుపగమేవాకథంజీవస్యముక్తత్వముపపద్యే
 తేయదిచాయం ముక్తైశ్వర్యానుభవస్సత్వలోక ఏవేత్యుచ్యతే తదా
 తల్లోకం గతానాం పత్న్యమాణ మనావృత్తివచనజాతమ్ " స్థానంమ
 దీమంసహవిష్యమేతత్ప్రదావసానేద్విపరార్థసంక్షేపభూభక్త మాత్రేణ
 హి సన్నిధయోఽకాలాత్మనోయస్యతిరోభవిష్యతి " ఇత్యాదిప్రజాపతివా
 క్యంచవిరుద్ధ్యతే, కించైతస్త తేఏకత్రిపచ్చిధాభవనాదేరేవంజ్ఞ విషయ
 త్వేతాదృశదేహాస్యైవముక్తత్వప్రసక్త్యాభూయాన్ స్యాచ్ఛాస్త్రవిరో

ధః, యస్తేక్రమతోబ్రహ్మకదీపాద్దీపాన్తరంయథే"తిశ్రీహేచ్ఛిరాత్ర)వ
చనమసురుధ్య యథాపరమాత్మాస్వాత్మానంవాసుదేవాదిరూపేణమ
త్యాదిదిరూపేణచ పూర్వహ్యనేకధాభవతితద్వత్తదనుశ్రహేణ ము
క్తాలపిస్వాత్మానమనేకధాపూర్వహ్యభగవల్లీలామృతనిషేవణంకుర్వన్తి
త్యనుసంధేయమ్, *తస్మాదవిరోధః. ... *

—*{ ౧౬॥సూ॥స్వాప్యయసమ్మత్స్యోరన్యత
రాపేక్షమావిచ్ఛతంహి }*—

నను ముక్తస్యానేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యంకథం సజ్జచ్ఛే
త? యతః “ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వక్తిసంబాహ్యంకించ నవేదసాం
తర"మిత్యాదిరామాయగపరమపదంప్రాప్తస్యాన్త బహిష్కాన
మపివారయతీతిచేదత్రోచ్యతే-(స్వాప్యయసమ్మత్స్యోరన్యత) ౧౬=స్వప్- (ప్రా
జ్ఞ, మప్యేతి- ప్రాప్తోతీతి స్వాప్యయః-సుషుప్తిః, సమ్మత్తిః-ప్రాకృతిక
స్రవయేబ్రహ్మసమ్మత్తిః, తయోరన్యతరావస్థాపేక్షంహి “ప్రాజ్ఞేనాత్మ
నాసమ్పరిష్వక్తి" ఇత్యామననంభవతి, తాదృశామననంస్వాప్యయసమ్మ
త్స్యన్యతరవిషయమిత్యభిప్రాయః, ౧౧ ముక్తిదశాయాంత్యప్రాకృతైశ్వ
ర్యాదివ్యాపిష్యతం, అతోనేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యంముక్తస్య
సజ్జతతమమేవేతిధ్యేయమ్, ౫॥ప్రదీపవదధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౨॥

—*{ ౧౭॥సూ॥+జగద్వ్యాపారవజంప్రక
రణాదసన్నిహితత్వాచ్చ }*—

అపహతపాస్తత్వాదినత్యసజ్జ-త్వాన్తగుణాష్టకావిభా
నచాయమస్తన్మతేవిరోధోస్తీత్యాహ-(తస్మా)దితి. ౧౧ ఘటోపదేశపూ
ర్వకమధికరణముపసంహరితి-(ముక్తిదశాయాంత్య)తి. అ॥౫॥సూ॥౨॥
+అత్రప్రదీపవదావేశాదిపరమాత్మవత్సవ్యచ్ఛతోనేకదేహగ్రహణా
భిధానాద్బ్రహ్మణేత్యత్రసత్యసజ్జ-త్వాభిధానాచ్చముక్తస్యాపి
శ్వసృష్టినియమనాదివ్యాపారగిప్రిశ్యేతేత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వా
దుత్తరాధికరణమాక్షేపసజ్జత్యోపక్రమతే-(జగద్వ్యాపారవజ్జ)మితి.

వేన పరమోత్సవన్నానాదేహస్వీకారశక్తుడయేనచ ముక్తస్యాపికిం
జగత్సృష్టినియమనాదిరపి కదాచిత్సన్భవతి? ఉతనఃకృతి మీమాంసా
యాంప్రసక్త్యత్తరమ్-(జగద్వ్యాపారవజః)మితి= ముక్తోజగత్సృ
ష్టినియమనాదివ్యాపారాన్వర్జయిత్యాఅన్యాయాభిలాన్వ్యాపారాభగ
వదనుగ్రహేణకర్తుమహతి, జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారంతు నిత్యత్వే
న భగవాన్ పరమాత్మైవకరోతీనిశ్చేతవ్యమ్, కుతః? ప్రకరణాదస
న్నిహితత్వాన్చ-తథాపి“నవైకిలాయంపురుషగిప్రుతానోయపకల
సీదవిశేషలత్సనిలగేగుణేభ్యోజగదాత్మనీశ్వరేనిమీలతాత్మన్నిశిసుప్త
శక్తిమ్ ॥ సవీవభూయోనిజ వీర్యచోదితాంస్వజీవమాయాం స్రవ్యతిం
సిస్సృజతీమ్|అనామరూపాత్మనిరూపనానిః|భిత్సమానోఽచుససార
శాస్త్రక్రొత్”తథా“సత్యం న సనస్త్రుబ్రహ్మ-తస్మాద్వాషితస్తాదా
త్మన ఆకాశస్సమ్భూతః”తథా “యతోవాణిమానిభూతానిజాయ
న్త” ఇత్యేవమాదీనిజగత్సృష్టిప్రకరణానిసాక్షాత్పరమాత్మకత్వకం
హిజగద్వ్యాపారాదికముపదిశన్తి, సహ్యత్రజగద్వ్యాపారాదాచిర
కాలోపాసనాజిత భగవత్ప్రసాద లబ్ధమోక్షస్య ప్రత్యగాత్మనస్స
న్నిహితత్వమస్తి, యేనాయం జగద్వ్యాప్రియేత, అపిచజగద్వ్యా
పారాభ్యుపగమేముక్తానామానన్త్యాద్వినిగమనాభావేనై కస్తి న్నేవా
వసరే కస్యచిత్ స్థిత్యభిప్రాయః, కస్యచిత్సంహారాభిప్రాయిత్యా
ది భూయాన్విరోధో భూయాత్, తస్మా జ్జగద్వ్యాపార వజఃమేవ
పరమాత్మపరతన్త్రం ముక్తైశ్వర్యం భవతీత్యధ్యవసీయతే.

—❖ ౧౦॥సూ॥ప్రత్యక్షోపదేశాదితీచేన్నాధికారికమద్వైతస్థోక్తేః❖—

అథాపిస్వాత్“ఆప్తోతిస్వరాజ్య”మిత్యేవం జాతీయకయా
శుక్రిత్యాప్రత్యక్షేణజగద్వ్యాపారో పదేశాన్మక్తస్య జగద్వ్యాపా
పూర్వపక్షస్తుక్తవీవ, జగద్వ్యాప్రియేత-జగద్వ్యాపారంకుత్యాత్మ
ర్థః. పూర్వపక్షేజగదీశ్వరానన్త్యసిద్ధిః, సిద్ధాక్షేపితానన్తశక్తే
స్సర్వజ్ఞస్యా శేషచేతనచేకేతానన్యపరమాత్మనశ్చేమన్నారాయణస్యై

౨౨౮ చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

రోష్యస్తీతి చేనై తదస్మి, కుతః? అధికారికమణ్డలస్థోత్తరః అధికారి కమ- యద్ధైరణ్యగభఃమణ్డలం సత్యలోకః, తత్రత్యభోగ పాప్తికే వదేవయానేన సత్యలోకంపాప్తస్య “అప్సోతిస్వారాజ్య” మిత్యాది నోచ్యతే, “శుక్లోరాకోత్తరస్వరా” డితివాక్యశేష ఘటకస్వరాబ్బబ్ధో పియథోక్తార్థమేవావగమయతి, తస్మాన్మక్తస్యజగద్వ్యాపారవజా మేవైశ్వర్యం భగవదనుగ్రహేణావిభవతీతి నిశ్చయతే.

—* ౧౯॥సూ॥ ॥వికారావృత్తిచతథాహిస్థితిమాహ*—

అవృత్తిః-అగోచరః, అపిచ ప్రకృతివికారభూతవాగాద్యగో చరత్వేన వతఃమానంసరంధామపాప్తి నామనవరతం బ్రహ్మస్త మనుభవతాం తత్రైవావస్థానముచిత తమమ్, సతు జగద్వ్యాపా రాదా, కుతః? తథాహిస్థితిమాహ- స్వయమేవ భగవాన్మక్తస్య “స మృద్యతేగుణైముక్తో జీవోజీవంవిహాయమామ్ । జీవోజీవేన నిముక్ తోగుణైశ్చాశయసమృతైః॥ మయైవబ్రహ్మణాపూర్ణోనబహి ర్నా న్నరంచరే” డితి, తథాచ పరబ్రహ్మసమ్మన్నానామనవరతం తదాన స్తసముద్గమిమగ్నానాం సతతఃపునరుత్థానసజ్జలౌభవతీ త్యభిపా దయః, ఏతదన్యత్రీచామాయతే, “ చిత్తం బ్రహ్మసుఖ స్పృష్టంనైవో త్తిష్ఠేతకహిచి ” డితి, “ స్తరస్తుకున్దాఘ్నిపగూహనం పున విహతు మిచ్ఛేన్నరసగ్రహాయత ” ఇత్యాదిచ. ... *

—* ౨౦॥సూ॥ దశేయత్యైవంప్రకృతానుమానే*—

దశేయత్యైవంప్రకృతిస్త్వతీ పరమపదస్యైవం ప్రకృతివికారవా గాద్యగోచరత్వేనస్థేమానమ్, “ యతోవాచోనివర్తన్తే అప్రా ప్యమనసాసహే ” తి, తథా “ సతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతార కం నేమావిద్యుతోభాన్తికుతోయమగ్ని ” రితి, తథా “ సయత్రవా వజగతర్- రృత్వసిద్ధిరితిఫలవివేకః.

॥ కించముక్తానాంజగద్వ్యాపారాదాప్రవృత్త్యవసరోనాస్తీ త్యాహ- (వికారే) తి.

చోనమనోననత్వంతమోరజోవా మహదాదయోమి । నప్రాణబు
ద్ధీంద్రియదేవతావా నసన్నివేశగిఖలులోకకల్పః ॥ నస్వప్నజాగ్రంనవ
తత్సుషుప్తి నఖంజలం భూరనిలోగ్నిరకః । సంసుప్తవచ్ఛాన్యవద
ప్రతక్యం తన్మూలభూతం పదమామనన్తి, ఇతి, తథా “నయత్ర
కాలోనిమిషాం పరగిప్రభుగి కుతోసుదేవా జగతాంయఃకుశిరే । నయ
త్రనత్వం నరజస్తమశ్చ నవైవికారో నమహాప్రధానమ్ ॥ పరంపదం
వైష్ణవమామనన్తి ” త్యాదికాశ్చుతయః, స్మృతయస్తు “నతద్భా
సయతేసూర్యోనశశాజోగ్రహపావకః । యద్గత్వాననివతః స్తేత్రథామప
రమంమమే ” త్యాదికాః, తస్మాత్ప్రకృతివికార వాగాద్యగోచరమేవ
పరమపదమితి ధ్యేయమ్. ... .. *

—❖ ౨౧॥సూ॥❖భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చ❖—

ఇతశ్చమాక్తికమైశ్వర్యంజగద్వ్యాపారవజ్జమిత్యవగమ్యతే,
యస్మాన్మక్తానాం పరమకల్యాణ పరమమజ్గ శాఖిలగుణగణపరిపూ
ణేన సవజ్జేన పరబ్రహ్మణాసాకం భోగమాత్రసామ్యం శ్రూయ
తే, “సోశ్చుతేనర్వాకామా సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి- రసగ్
హ్యేవాయంలభ్యానస్తిభవతి-సఏకోబ్రహ్మణానందః- త్రోత్రియస్య చా
కామహతస్యే” త్యాదిషు. ... .. *

† నన్వేవంచేదేషామైశ్వర్యంసాతిశయవశ్చేనాన్తవత్సాగ్రతే,త
తశ్చైషామావృత్తిగప్రసజ్యేతేత్యతఉత్తరంప్రపఠతి + భగవాన్బాద

* ముక్తైశ్వర్యస్యజగద్వ్యాపారావర్జ త్వేహేత్వస్తరమాహ-
(భోగమాత్రే) తి,ఇతః- ఏతస్మాన్లిక్ష్ణాదిత్యర్థః-యస్మాదేవంతస్మాదేతస్మా
న్లిక్ష్ణా దితియోజనీయమ్.

† “అనావృత్తిశ్చబాదనావృత్తి శ్చబ్దా”దిత్యుత్తర సూత్రనిరస్తాం
శబ్దా-మాహ- (నన్వేవంచే)దితి.సూత్రకారంపూజయతి-(భగవాన్)
నితి= అనేనైవచాస్త్రప్రణేతుగి కృష్ణదైవపాయనస్య సమగ్రైశ్వ
ర్యాదిషాన్ముఖ్య పరిపూర్ణత్వంసూచయతి, బాదరాయణపదేనతస్యబ

రాయణఆచార్యః. ... .. *

—* ౨॥సూ॥ అనావృత్తిశ్చద్దాదనావృత్తిశ్చద్దాత్—.

ఏవంయేయే సదాచార్యా దుపదేశం ప్రాప్యోజనావాప్తే
నాజస్రం భగవద్గుణగణాభిధాన శ్రవణకీర్తనాదిరూప భగవద్భజనే
నదుజ్జయమనోనిగ్రహేది శ్రమానుభవ పూర్వకాష్టాజ్ఞ యోగలక్ష
ణేనోపాసనేనవా దేహస్తేభగవదనుగ్రహేణ పరమపదం ప్రాప్తా
స్తేసర్వేపిపరమపదాన్నచంద్రలోకాదివద్భుక్తభోగావతఃస్తే, క
స్తాత్పునరిదమవగమ్యతే? శబ్దాత్- “ మయైవబ్రహ్మణాపూర్ణో న
బహిర్యామి నైవోంతరఃకేత- ఏతాంగతింభాగవతీంగతోయస్సవైపుననే
హ విషజ్జలేజ్ఞ - యగ్గత్వాననివతఃస్తేయోగీజ్ఞగవినిగమే । ఆత్మ
యాజ్యసశాన్తాత్మాహ్యత్వస్థోననివతః తే ॥ ఏతేనప్రతిపద్యమానా
ఇమంమానవమావతః న్నావతఃస్తే బ్రహ్మలోకమభిసంప్రద్యతే నచ
పునరావతః తే నచపునరావతః తే- మాముషేశ్యపునజన్మదుఃఖాల
యమశాశ్వతమ్ । నాపునర్జన్మమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః॥
ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాగి పునరావతిఃనోజ్ఞాన । మాముషేశ్యతుకౌ
స్తేయపునజన్మనవిద్యతే ॥ ఇదంజ్ఞానమపాత్రిత్యమమసాధమ్యమా
ంగతాః । సగేపినోపజాయస్తే ప్రళయేనవ్యధన్తిచ్చ ॥ యగ్గత్వా నని
వతః స్తేతద్ధామపరమంమమే ” త్యాదిశ్రుతిస్త్రుతిభ్యుత్పత్తిభ్యః, త

దరికాశ్రమవాసార్థకేనచిరకాలికతపస్సంరాధ్యాన్నిత్యనిసర్గసర్వజ్ఞత్వ
సర్వశక్తిత్వాదినిఖిలసద్గుణపరిపూర్ణస్వత్రీమన్నారాయణస్యపరమగు
రోఽప్రసాదాత్సమృద్ధితత్వే నాస్తికాస్తే నిరవద్యతయాఽధికారి
ణోఽరుడితిప్రవర్తయతి, ఆచార్యుత్పత్తేన తస్యసర్వవేదాంతసారమీ
మాంసాశ్చైతచ్ఛాస్త్రప్రణయనద్వారాబహునాంజీవానాం భగవ
ద్ధర్మచారయితృత్వం ద్యోతయతి, ఆచారయితృత్వమి-అనుష్ఠాపకత్వమ్,
ఏతచ్ఛనిదుక్తమ్ “ ఆచినోతిహిశాస్త్రార్థానాచారేష్ఠాపయత్యపి స్వ
యమాచరతేయస్తాత్తస్తాదాచర్యఈరిత ” ఇతి.

స్తాత్పరమపదం ప్రాస్తానామ పునరావృత్తి రేవేత్య ధ్యవ సీయతే
 సూత్రాభ్యాసశ్చాస్త్రపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి । తథాచైవంవిధప,
 రమపదం ప్రాప్త కామైకి పరమకారుణికోభగవాన్నారాయణ ఏవత
 స్త్రీలాకథాభిధాన శ్రవణీతనాదిలక్షణయాభ క్త్యేవేహజసంభజ
 నీయఇతిసర్వంసమంజసమ్. ... *
 * శ్రీమద్భాగవతాభిదంభగవతస్తస్యైవలీలామృతం సంసారా

ఖ్యుగుగోషధంసిరుపమంనారాయణేనస్వయమ్ । సవామామాయభువా
 సముద్భృత మిదంవేదాన్తదుగ్ధాభిలోవేదవ్యాసకృతైస్సుసూత్రవక్త్రై

అధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. పూర్వత్రపదాభ్యా
 సేనాధ్యాయపరిసమాప్తిర్దర్శితా, అత్రతుసూత్రాభ్యాసేనశాస్త్రప
 రిసమాప్తిర్ద్యోత్యత ఇత్యాహ- (సూత్రాభ్యాస) ఇతి. ఇయానేవసర్వవే
 దాన్తసారమీమాంసాముఖ్యతాత్పర్యార్థఇత్యుపదిశేత్ తద్భావ్యముప
 సంహరతి- (తస్మా) దితి. సర్వంసమంజసమిత్యనేనప్రోక్తసత్సగ్గాదిసా
 ధనానుష్ఠానేన యథాధికారంయేయేకర్తృబంధవిధ్వంసనపరమమగ్నశ్రీ
 భగవతగూఢాతన్నామశ్రవణసజీర్తనాదిరూపభక్తిమధిగమ్యసర్వజ్ఞ
 త్వసర్వశక్తిత్వపరమకారుణికత్వాద్యపరిమితపరమమగ్నశ్రీగుణగణపరి
 పూర్ణంశ్రీహరింభక్తవన్తంనారాయణమనవరతంభజన్తితేతేప్రారభ్యా
 త్తేత్యుచ్ఛతాప్రాకృతదివ్యమగ్నశ్రీవిగ్రహస్సన్తస్తదైవోపస్థాపితమ
 త్యుచ్ఛతందివ్యం విమానమారుహ్యాసాకంమహాపురుషకీజ్ఞరైగపరంప
 దంసమ్పద్యాన్తరేణపునరావృత్తిమనాజ్ఞానోగోచరసత్యజ్ఞానానంతా
 నన్తమాత్రైకరసమూర్తినాశ్రియగపతినా శ్రీభగవతానారాయణేన
 సాకంతాదృశబ్రహ్మసన్తమయావత్తిష్ఠన్తఇతిసిద్ధమిత్యుపదిశతి.

* ఏవంసర్వవేదాన్త సారాత్మకశ్రీమద్భాగవతార్థవిచారరూపై
 తచ్చాస్త్రంసమధిగచ్ఛతాంభగవతగూఢామృతరససముద్రరూప శ్రీమ
 ద్భాగవతశ్రవణ శీర్తనాదిలక్షణా భగవద్భక్తిస్సిద్ధ్యతీతి భావేనైత
 ద్భాష్యాదావనుగృహీతంతచ్ఛ్రవణాదివిధిమహాపిక్వపయానుస్తా

నిత్యంపి బేయద్విజాః || ... .. ❀

౬|| జగద్వ్యాపారవద్ధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౬||

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్స
కులతిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకలవిద్యపరమహంసపరమగురు
నిధాారిత శ్రీమద్భాగవతగర్భాంత్రాంత్రీకుకభగవత్పాదాచార్యవిరచితే
శ్రీభగవద్బాదరాయణసమ్ప్రణీతసర్వవేదాంతసారమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

శాస్త్రంచపరిసమాప్తమ్.

ఏతదధ్యాయసముదిత సూత్రసంఖ్య- ౨౨

సముదితాధ్యాయచతుష్టయసూత్రసంఖ్య- ౫౫౩

సముదితాధికరణాని- ౧౬౯

రయతిభగవాన్ భాష్యకారః- (శ్రీమద్భాగవతాభిద) మితి. తస్మాద్భ
గవతః-థా తన్నామశ్రవణ కీర్తనాదిరూప భక్త్యైవసర్వేషాం
ముక్తిరితిసిద్ధమ్. ల|| ౫|| సూ|| ౫||

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు నిధాారిత శ్రీమద్భాగవత గర్భాంత్ర

శ్రీకుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభగవద్బాద

రాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాంత సార మీమాంసా

భాష్య చంద్రికాయాంగర్గకులశేఖర రామకృష్ణాచా

ర్యాన్వయసమ్భూతమహచ్చరణోపాసనాధికరత సక

లవిద్యశ్రీకృష్ణాచార్యవిరచితాయామ్

చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

